

הַאֶשְׁכּוֹל

מאסף ספרותי ומדעי

נערך ויחל ע"י

ד"ר ע. גינצ'יג.

כרך שלישי.

קראקא תר"ס.

בדפוסו של יוסף שר (גרףדגאססע נוי 82).

„HAESCHKOL“

Band III.

— • —

KRAKAU, 1900.

Druck von Josef Fischer. — Verlag des Herausgebers.

תִּכְוֵן הָעֵינַיִם :

צד			
1 — 9	— — —		(א) סלע המחלוקת
9	שאוּל טִשְׁרֵנוֹהוּבִסְקִי	מאת	(ב) נס ציונה (שיר)
10 — 21	ד. ב. סוללער	"	(ג) הקונגרים השלישי
21	אברהם בע"ה הכהן נאטלאבער	"	(ד) הפעמון (שיר)
22 — 28	ראובן ברויניץ	"	(ה) בחדר ילדיו
29 — 39	יונה קרפל	"	(ו) לשאלות הציוניות
40 — 48	ד"ר ע. ננצני	"	(ז) הפילוסופיה היהודית והקבלה
49 — 68	ד"ר שלמה דובין	"	(ח) מסכת קדושים בעולם האצילות
69 — 90	שמואל אבא האראדעצקי	"	(ט) רבי מרדכי יפה
91 — 100	ד"ר מ. י. ברדיטצבסקי	"	(י) חסידות
101 — 102	יחזקאל לעווִיט	"	(יא) רבי יוסף דילא ריינה (בלדה)
102	הניל	"	(יב) שושנה (שיר)
103 — 113	חיים דוב הורוויץ	"	(יג) הריפוס (ציור)
114 — 120	י. א. לובצקי	"	(יד) נחמיה המורה (ציור)
120	ח. נ. ביאליק	"	(טו) על ראש הראל (שיר)
121 — 127	דוד ישעיהו זילברבוש	"	(טז) מול הניס (בריוחא)
128 — 130	א. ליכטיצקי	"	(יז) ניצוצות (שירי אהבה)
130	הניל	"	(יח) מתוך הגולה (שיר)
131 — 135	חיים דוב הורוויץ	"	(יט) זיבך (ציור)
135	ד"ר שלמה מנדלקרן	"	(כ) מי יהיה ומי ימות (שיר)
136 — 141	י. א. לובצקי	"	(כא) מתוך עלמא הדין (מחשבות רצוצות)
142	ח. נ. ביאליק	"	(כב) מזרח ומערב (שיר)
143 — 145	משה זאבלאצקי	"	(כג) לעת זקנה (שרוטט)
145	אברהם ל. ברן	"	(כד) מי אנו? (שיר)
146 — 150	דוד ראטבלום	"	(כה) הוא ודעו (ציור)
151 — 152	שמואל ליב גרדין	"	(כו) ישירת החורף (למסעי ב"ו כרוכניה)
153 — 160	מישאל בן אלצפן	"	(כז) צדור מכתבים (עיר הפסורה)
161	שמואל ליב גרדין	"	(כח) עפי יעקב (שיר)

צד				
162	— 168	ברדיטצבסקי	מאת	בט) הנסטרות והננלות
169	— 172	יצחק פֶּערנהוף	"	ל) מי שהיה טלנר־סיט (צויר)
173	— 186	שמעון מנחם לוד	"	לא) יושבי א"י ושכניהם
186	— 188	נתן נטע סמועלי	"	לב) אחרי המבול (שיר)
189	— 204	ישלמה בובר	"	לג) קריה נשנבה (תולדות רבני ואלקיוא)
205	— 220	יוסף כהן צדק	"	לד) ונצדק קדש
221	— 231	ה. היימאן	"	לה) משא גליציה
232	— 239	י. ש. ריניו (יש"ר) לשד"ל	"	לו) חמשה מכתבים
239	— 241	אביהם יענר	"	לז) מכתב
241	— 243	יצחק מיזם	"	לח) שלשה מכתבים
244	— 259	יוסף קלוזנר	"	לט) משורר בהסד עליון (בקרת)
259	— 265	י. ש. י. פויזנר	"	מ) ממזרה וממערב
265	— 266	פרין בהרב	"	מא) משפט ספר
				מב) רשימת ספרים (רשימת עין ודברי-בקרת קצרים): מדרש איכה, דעת אלהים, מבהר הספרות, ביבליותיקה עברית, לוח אחיאסף, זרון ומשונה, דרך תשובה, דרך לעבור גולים: Die Agada der palästinensischen Amoräer ועוד. מאת המו"ל
266	— 271			מג) הדעות.

סלע המחלוקת.

אם נעבור בסקירה קלה על פרקי ההסטוריה של ימי הבינים, או נראה כי כל המהומות והמבוכות הרבות אשר שררו בעת ההיא הנה סבתן היתה אך מלה אחת, ואז יתעורר בקרבנו הרגש, כי המטפחת האדומה מרגזת את שור הכר והמלה המתה — את החיה האנושית. או בעת הישנה, עת הכמת החכמות היתה הדת וסעיפיה, או לחמו האנשים כאריות אך ובלבד בעד מלה אחת, בעד כנוי השם וכדומה. מלה פשוטה, מלה חלשה, ובכל זאת כמה צרות הסבה המלה הזאת להתכל ולהאנושיות, כאלו בה בהמלה הזאת היה תלוי קיום העולם כלו. חוקרי ההסטוריה והפילוסופיה אמנם מתאמצים למצוא לכל אלה המלחמות והשמדים הרבים סבות יותר עמוקות ויותר נשגבות, אבל הסבות האלה הנה אך סבות פילוסופיות הקימות ונגלות רק לפני הפילוסופים ומכאן החודר אבל לא בעדנו האנשים הפשוטים בעלי עינים פשוטות. אנחנו למרות התעמקותנו הננו רואים אך את הסבות החיצוניות והקרובות, היינו: אלו המלים הפשוטות — כהסבות היחידות לכל המלחמות האלה. אודה ולא אבוש כי בעת שהנני בא אל פרקי מלחמת התקן, או למרות הסבות העמוקות ורבות הערך שהחוקרים רואים אותן כסבות המלחמות האלה הנה במוחי חרותה אך הצורה הנסה והחיצונה שבה נתלבשו הסבות ובעיני הנני רואה אך המעשים הפשוטים והקלים אשר כסבות היצונות הרגלנו לראותן ואז יעלה על לבי כי כמה וכמה נחלי דם נשפכו על דבר איזה דינים חקים ומנהיגים, כמה נפשות הועלו לקרבן על מזבח הריב: „מתי יהפך לחם ויין הקודש לבשר ודם הניאל, אם בעת שמקדש הכהן, בעת האכילה או אחר הבליעה, כמה וכמה רבבות אנשים נשרפו חיים בעד בטוי שם אחד שלא כהוגן, וכל אלו האנחות של הכלואים והנענים הממלאים את הללם של ימי הבינים הנן אך בעד מלה פשוטה, ואז יתעורר בקרבי הרגש כי אקמצא ובר קמצא חרבה ירושלים ועל הוא"ו של „ואלה, הדברים" מי יודע מספר העידות והעולמות שנחרבו. אל התכן העקרי של אלה הדברים אשר הציע לפניהם המחוקק לא שם אף אחד את לבו, כי אם אל הוא"ו של „ואלה, הוא היתה היא לא נתנה להם לישון במנוחה והיא הוליכתם שולל לסכסך איש באחיו ולשלח את הרבם איש ברעהו. הן, מי יוכל לספור ולמנות את כל האותיות והמלים היתרות, הלופי ושבושי הגרסאות הנמצאות באוצר ההסטוריה, הלופים ושבושים שעלו להאנושיות בחיי דורות שלמים?

אנחנו הרחוקים מהימים האלה ולכן גם מרחם ומושניהם, אנחנו הננו מתפלאים בעמדנו על הפרקים האלה מההסטוריה, אנחנו איננו מבינים בכל אופן איך אפשר שמלה פשוטה תטריף את דעתם של דורות שלמים, תוליכם לשדה קטל, תכס בעורון ותהפכם לחיותו טרף? במה כחה כל כך גדול? אבל האם אנחנו בעצמנו הננו יותר טובים מכל האומללים של ימי הבינים? האם היינו אנו אינם מלאים מלחמות על דבר מלים של מה בכך? ולמה נכחש? והדבר הזה נקל מאד למצוא אם אך נעמיד

את עצמנו מן הצד למען התבונן בעין פקוחה על השתלשלות המעשים, כי גם אנחנו, אשר בנאוה מיוחדת הגנו מביטים על הפראים מימי הבינים, גם אנחנו נפעלים במדה ידועה. מצלצול המלה גם היותר פשוטה, וכדי לאמת את משפטי זה אינני מזכיר להפש לי ראיות במרחקים; די לי להראות על מלחמת החובכים והציונים או להיפך. הנה בהמאמרים הבאים נסו סופרינו לגלות את מקור הסבה הראשית והעיקרית לפרודיה־הדעות הזה, אבל הסבה הזאת שהראו עליה סופרינו היא חוק סבת מלחמת הדעות ולא האנשים. המה, אם כי מרגישים אותה, בכל זאת הכרה ברורה אין להם ולכן אך לזכר מלים בודדות המה מתעוררים ללחום. מה היא הציוניות? ומה היא מטרם של הציונים בתור כזה מיוחדת? זאת אינם יודעים הציונים לבאר כאשר לא ידעו ואינם יודעים גם עתה החובכים להשיב על השאלה: מה היא חבת ציון? כהחובכים בשעתם, "שמניקת שרדי השפה הענוגה עברו לשרי האדמה הנישמה" ובחפצם להחיש את הנאולה הבטיחו עולמות שלמים בעד אגורה אחת ולא ידעו ולא הבינו כי החיקת הקץ לפני זמנו היא היא חניקתו, כן גם עתה הציונים בחפצם להחיש את הנאולה המה מביטחים הבטחות גדולות של נאולות שלמות. וכעולמות החובכים כן גם "נאולות" הציונים מתחלפים בנוניהן ובמראיתן לפי רוח מאמיניהם ההולכים אהיהם. — "חבת ציון לא באה לעולם אלא להשיב לב בניס על אבות", השיבו החובכים להרננים בעת אשר באו לקבל מהם, "הכשר" על חבת ציון. "חבת ציון לא באה לעולם אלא למען פקוח עיני החשוכים הצבועים והעטלפים", ענו החובכים באותה שעה להמשכילים וכל זה עשו למען הרבות את מספר האגורות, "בקערה" ומדה זו ירשו הציונים כהחובכים ומשתמשים בה בעת בואם לאסוף בעד קערתם הם. כל מי שקורא את דרשות הציונים יודע עד כמה המה מראים פנים שוחקות לכל עבר וסגה. לו הסתפקו בהפנים השוחקות כי אז עוד היינו יכולים להצדיקם: להציוניות אין כל דבר עם שאלות אחרות ולכן יכולים הציונים להסביר את פניהם לכל עבר שהם הפצים, אבל המה מגדישים את הסאה בהתאמצם להראות לכל כזה ומפלגה כי הציוניות כוללת בקרבה כל תקותיהן ורריותיהן המיוחדות אך להן, אם המה דורשים לפני סוציאליזם או הציוניות היא כלה סוציאליזם ואם לפני רבנים או היא לובשת טלית שכלה תכלת. הדבר ידוע לכל איש היודע פרק בעניני הציוניות ולכן הגני הושב למותר לקרוא פה בשמות. והדבר הזה מראה, כי הציונים והחובכים הבאים להפיץ בין העם את דעותיהם המה בעצמם אינם יודעים מה המה הפצים: המה עובדים כמו נדחים בכח נסתר המכריהם לדבר ולעשות, המה עובדים כעורים המנששים באפלה מבלי לדעת אנה פניהם מועדות. עלינו להפש בנרות ולעבור על כמה ספרים ומאמרים עד שנמצא בהספרות שנולדה על רכני החבה והציוניות אף צלה של מחשבה ברורה: רובה של הספרות הזאת מכוסה בענן, היא מלאה פרוות רמות אולי גם שנבות שנאמרו בלב חס ורגש, אבל סוף כל סוף פרוות, אשר אולי היו טובות לישעתן באמירה הראשונה בעת התגברות הרגשות, אבל לא להשנות ולהשנות למען מלאות ספרות שלמה.

אם נזרה התנועה הלאומית בתקופתה הראשונה מדבר דברים ברורים, או עוד וכל להצדיקה, חלישתה נרמה לה זאת; היא יראה פן בדבריה הברורים תחסום בעדה את הדרך, אבל עתה כשנתהזקה מעט, עתה שכבר נתאורחה בעולם העברי, עתה אם

היא משתמשת מלגלות בכדור את תביעותיה, עתה אם היא מתאמצת לננוב בחלקית את לבות העם, או עונה כבד מנשוא. לא לננוב כי אם לקחת את הלבבות נתין עתה להציוניות והחבה, ולמען לקחת את הלבבות אין להציוניות דרך אחת כי אם להתניב ולהתראות כמו שהיא בלי כל כחל זר ולגלות בפרהסיא את תביעותיה; לא להנף את הכתוב צריכה הציוניות, כי אם להכריח אותן שיכנעו מפניה. הציונים אמנם יכולים להתחלק לכתוב כתוב לפי דעותיהם הפרטיות שאינן נוגעות במאומה להציוניות, אבל רק הציונים ולא הציוניות שבאה לאחר במדה ידועה את הכתוב, היא איננה „לא דתית ולא מלומדת“, „לא מן השמים ולא מן ההדיוט“, „לא סוציאליסטית ולא קפיטליסטית“, היא איננה כי אם התעוררות כח הלאמי המתאמץ לתת מכחו ואפיו של העם על כל אלו הכתוב. היא, הציוניות, איננה חיה ומתקיימת בזכותן, כי אם להיפך, זכותה מנין עליהן, אם בין הכתוב הרבות נמצאות אחדות החיות על השבון הכלל — כמו הכתה הרחית — או עליהן להודות רק להרוח הלאמי המנשבת בהן. אם הבינו זאת הציונים והחובבים והיה ביכלתם למשול ברוחם ולהתאפק מלערב גישותיהם ודעותיהם הפרטיות — אשר אין אחד מאתנו יוכל לנוול ממנו — במישג הציוניות, כי אז לא היתה כל מנוכה ולא היה כל מקום למלחמה, באשר כי אז היינו שומעים דברים ברורים, דברים כהותם, או היו הרבנים מוכרחים להכיר ליתרדים גם את אלה שאינם באים לשמוע את דרשותיהם ואינם חפצים לקבל עליהם את מרותם ואז לא היו ממהרים הנלהבים להוציא מהיהדות אנשים יהודים אשר הקדישו כל ימיהם, כחם ונפשם לטובת עם, רק יען כי אינם מקדשים אותה הלבנה שהמה — הנלהבים — בחורו לנו, באשר כי אז הבינו כי כח הלאמי גדול הוא ביותר מאשר יוכל להצמצם ולהתכנס בחוג צר, ואז לא היה כל מקום לפלפולי הכל, מי נכנע מפני מי, על מי לבטל דעותיו, אם אלו „המצויים ועומדים“ או אלו „השטופים בתאותם“ ואז לא היה כל מקום לחברות מיוחדות של דתיים שאינן מקבלות חברים הנכדלים מהם בדעותיהם הפרטיות, אם כי בציון המה לב אחד — באשר כי הרבנים הכבודים היו מבררים להעם כי פה בעולם „החכה והציוני“ אין כל הבדל בין דעה לדעה אם אך לציון הנה מכוונת. תנועתנו הלאמית היא כל כך רבה וחלושה, עד כי כל אלה הבאים „להפרד או להוציא אחרים“ מעמידים אותה בסכנה, ועבודותיה הנה כל כך כלליות מבלי כל צורה קבועה, עד כי עוד הרבה שנים יכולים הנפרדים לעבור ביהר טרם שיבואו אל „פרשת הדרכים“ להפרד איש מרעהו, או הכירו כי פה בעולם „הציוני והחבה“ שוררת סבלנות נמורה, לא הכנעה, סבלנות במובנה היותר רחב והיותר שלם: מתקן, חפשי, משכיל וסוציאלי כלם המה עברים ציונים החפצים בקיום עם שוביתו ולכן עליהם להתחבר ולהתאחד כנוגע לענין זה לכל הפחות בעבודות הכלליות — שמספין עד כה עודנו גדול מאד — ומכאן והלאה יכול כל אחד לעבוד ולהתנהג לפי רוחו ושעמו המיוחד אך לו: זה יסדר לו בית ספר זה הדר, זה „בית תפלה“ לפי רוח הזמן וזה „בית כנסת“ לפי טעמו וכל אחד ואחד היה הולך אל כל מקום שנשיתו הפנימית, הרגלו ודעתו תוליכנה, בקוואקים לא היינו באים לכוף למען תתקבל דעתנו, רק כל אחד ואחד היה מתאמץ לקנות לו חברים בדעה באמצעים כאלו שגם מתגנרו היה יכול להשתמש בהם. כל זה היה אפשר אך בעת שהתנועה הלאומית לא שמה עליה את צעיף התעלומה, בעת שמנהיגיה — איננו אומר מחולליה — היו מדברים אל

העם דברים ברורים שהיו באים לא לכסות ולהעלים, כי אם לגלות, לברר וללבן, אבל לא עתה, בעת שהמנהיגים — משתי הכתות — מתאמצות להדכות בדברים ובמלים אך ולמען לכסות על הריקניות, אי-ידיעתם, או אולי ידיעתם הרבה, אם באותה שעה שהציונים תובעים ודורשים את „הפרסום“, „גלוי מלחא“, „רעת הקהל“, אם באותה שעה — דוקא — המה באים לכסות ולהעלים גם על דברים היותר קלים והיותר מפורסמים, אז המה מביאים במנהגם זה אך מכוכה וערוב, ואין עוד כל פלא, אם העובדים כמכולבלים מוכיחים עתה לצאת למלחמה אך לצלצול מלה פשוטה ופרזה קלה. הן אמנם לא נוכל לכחד כי לא שבתו ידי המנהיגים האלה מעבודה וכי הרבו לפעול ולעשות; עתונים נוסדו, מטיפים נסעו, אבל כל אלה באו לא למען הגדיל ולהאדיר את התנועה הלאומית בין מתנגדיה, כי אם לזרוק אבנים במהנה, מחנה הלאומים; אמנם מאמרים הרבה נכתבו, ספרים שלמים יצאו לאור ודרשות נלהבות מפיחי איש נישנו ונשלשו, אבל כל אלה באו אך למען הרעיל את החצים ששלחו ועוד מוסיפים לשלוח איש בלב רעהו. את כל הדברים האלה רואים האנשים העומדים מן הצד ומתבוננים אל כל הנעשה בפנים ומבינים כי סבת כל הדברים האלה היא אך אי-ידיעתם של הלוחמים את חפצם ואת משרתם הם, ולכן המה מוכיחים להסתפק במלים שכל כחן הוא אך בהברק החצוני וריקתן הפנימית. סבת המכוכה הזאת היא אך כי תחת רעיונות בראו להם מלים ותחת רגשות — פרוזות ולאנשים כאלה אין עוד כל עצה.

מלחמת המלים, או יותר נכון בנלל מלים היא מלחמת הציונים וההובבים: מלים רקות, מלים שדופות, מלים שאין להן כל ערך ובכל זאת מה רבה המכוכה שהסבו המלים האלה במהנה הלאומים! בכל מקום שהננו פונים, אל כל אספה שהננו באים, תמיד אנו מקשיבים את הפרזות הנפוחות והמלים השדופות, פרוזות ומלים המעידות כי בעליהם לא יבינו בעצמם את תוכנן. ההנכס שומעים שם בקונגרים עומד ציר אחד ומודיע להתמאספים כי „הציונים ברוסיא נמרו אומר להחזיק גם המה בקולוניזציה“ ואח"כ הוא מוסיף ואומר כי דבריו רומזים אך אל החברה לתמיכת העובדים בפלשתינא באודיסה ולא אל „ההובבים המבדיחים“ בארצות אחרות — כונתו על „אהבת ציון“ בטרנוב. — כל השומעים מחאו לו כף ואין מי שהתעורר להראות לו כי דבריו האחרונים סותרים את דבריו הראשונים. מטרה אחת יש לחברות היישוב באודיסה ובטרנוב, שניהן באו אך להחזיק את „היישוב הקטן“, את „הציוניות המעשית“ או „הבת ציון“, רק בזה הנה נבדלות: החברה א"צ בטרנוב אוספת את מתנהליה בארצה והחברה באודיסה — בארץ ישראל, וההבדל הזה איננו מפני הבדל דעות החברות, כי אם מפני חקי הארץ, יען כי הן ממשלת רוסיא אינם מרשים להחברה לקחת אנשים מרוסיא ולהושיבם בארץ אחרת. אבל מלבד הדבר הזה הנה החברות האלה שתיהן שואפות למטרה אחת: כמו הראשונה כן האחרונה אינה מיסדת מושבה חדשה שרם ישכוננה על בסיס נאמן את המושבה הישנה, וכמו האחרונה כן הראשונה כאשר תשיג ירה ליסד מושבה חדשה או תעשה זאת מבלי הכות ל„המשפטים הנדויים והערכות הכסוחה“ ומדוע איפוא בכר הציר הזה את הראשונה על האחרונה? אם החברה „אהבת ציון“ הנה חברה מכריחה, או גם החברה באודיסה היא עוזרת או נורמת, „להבהרה“, כי עד היום אין לה עוד כל חוק המכריח אותה

לקבל בין המתנחלים אך ורק את „ילידי הארץ“ ולכן משעה שהיא מכוננת מצב הנמצאים בארץ — בין אלו שנולדו שם ובין אלו שבאו שמה מתמול — היא גורמת להתרבות מספר המתנחלים לארץ ומדוע כה יצא הקצף על החברה איצ' בטרנטו? אבל הוא אשר אמרנו: המלחמה היא רק, מלחמה בעד מלים, מלחמה בעד פרוות, המלה הזאת איננה אומרת מאומה, הפרדה האחרת איננה מחדשת מאומה, אבל צלצול אחר לה והדבר הזה דיו לעורר את הנלהבים לצאת למלחמה. לא לצדד בוכות, „אהבת ציון“ מנחנתו, אך כהציונים ברוסיה כן גם הציונים בנליציה נמרו אומר להחזיק בהקולוניזציה ולכן אי אפשר לנו להתאפק מבלי לעזור במנפה פחות כהרד' הסלוני וכ הן הוא המתערב בדברים שאינם יהודיים לו.

מלחמת הקולטור היא אחת מאלו המלחמות המרעישות עתה את העולם הציוני: הרבה דיו נשפך והרבה ניר כבר נשחת והרוחות עוד לא שקמו ולא נחו מזעפם. במקדם כן גם עתה מוסיפים ללחום כנלל הקולטורה ולבשנתו הגנו מכריחם היהדות, כי מתגנדי הקולטורה נצחו את מהויקיה. דעה אחת מתהבהב ומתאזרחת עתה בלבנות הציונים, „כי נחויץ להתרחק ולהוחר מנעת בחוקה בקיום הנמחה על פצעינו לבל יפרע השלום, וככה המשפט הזה המה נזהרים מהתעסק בשאלת הקולטורה ומתאמצים להסירה ולמחקה מסדר היום. אם נכונה הדעה הזאת או לא, זאת יודו לנו הימים הבאים: אך בכל אופן היא מעידה כי כל אלו המרביבים והמפשיים לא הבינו במחילה את תביעות הקולטורילים ולא ידדו לסוף דעתם. הקולטורילים שואפים לתקן את הפרץ הרחב שפרצו המשכילים בחומת היהדות, הקולטורילים הפצים לטהר מוזהמתם את הרוחות הזרות המנשבות — ביצוננו ושלא ברצוננו — „בשכונה היהודית“: המה מתאמצים לעורר את כה העכול בהקבה הלאומית של העברי, למען יעכל בנקל את כל המאכלים הזרים שהוא מכניס בכל יום ובכל שעה לקיבתו, הפצים ליהד ולנר ולהסיר את הערלה מכל הדברים הזרים הנספחים אלינו בכל עת ובכל רגע. זה הוא חספן הקולטורילים, חספן ברור ופשוט, אשר גם האדוקים הזית גדולים אינם יכולים לערער אחריו, אבל מה בעולמנו הציוני אינם רנילים להרכות במחשבות. הנה אך הוציאו את המלה „קולטורה“ והועקה הקיפה את כל המחנה: „קולטורה עליון ישראל, קולטורה עליון ישראל“: הרבנים נודעונו בשמעם את השם הטרא יוצא מפי הקולטורילים ומרוב יראה ופחד החלו לצעוק „שמע ישראל“ בחשבנם את הקולטורה למין שר או קליפה רל, ושמה מעבר מזה החישו לעזרתם שושים מלומדים להניח את רוחם בבאורם להקולטורה, ומה מעבר מזה קופץ זקן אחד ובזקנו ובפאותיו הוא גשבע כי הקולטורה לא היתה ולא נבראה. היא איננה אלא תואנה שברו להם מולי העתוננים העבריים ומורים או מלמדים אחרים החפצים ב„סובוויניציות“ ומשרות, ובין כה וכה ממהרים המנהיגים להודיע כי בקולטורה אי אפשר להם להתעסק באשר כי אין להם פנאי: כל חברה וחברה החפצה לקבל עליה את „צרת הקולטורה“ תוכל מבלי כל מפריע ליסד בתי ספר ולהוציא ספרי למוד כאות נפשה, אבל למען שם ציון לא יהיו להסיל את המשא הזה על ראש המנהיגים. והמנהיגים האלה אינם מכניס, או אינם הפצים להבין, כי לא בתי ספר וספרי למוד —

הנמצאים כבר למדי — באו הקולטורילים לדרוש, המה אינם מבינים, או אינם חפצים להבין, כי הקולטורילים חפצים ביצירת מרכזי רוחני שישפיע עלינו מכה, כה העברי ההי, ויבין בעדנו את כל הנחויץ לנו לבל נהיה מוכרחים לחפש לנו את מזונות רוחנו בכלים שניים, ומרכזי כזה אין בכח עדה או חברה פרטית ליסד, לזה נחויץ קבויץ כל הכחות, השתתפות האומה כלה או באי-כחה הקוננרס. אבל הוא אשר אמרנו: הציונים אינם אוהבים להרבות במחשבות ולדקרק ברעיונות; הוצאת מלה אחת טרם נגמרה, עוד טרם הספיקה להם העת להבינה וכבר המה מרעושים עליה עולמות ומכל עברים ממחרים לקפויץ עליה בכלי זיון היותר הדים וממורטים, באשר איזה כח נעלם ודבר סתר אינו מניח להם לשבת במנוחה ויכריחם להודין ולצאת למלחמה גם במקום שאין כל אריב ואין כל מתנקם.

מלחמה בעד מלים, ריב בגלל פרות, אלה הן המלחמות המרעישות עתה את עולמנו והלוקחות חלק נכבד בעבודת הציונים, החובבים והקולטורילים. מלחמה בעד מלים, ריב בגלל פרות, והמלים מלים נפוחות, והפרות — קלות ורדופות ונבל זאת מה רבה המבוכה שהסבו ומה גדלה השאייה שהביאו במערכות הלאומיים! החובבים יכולים להתפאר כי הגדילו לעשות בהראותם על חשבון החברה באודיסה, וכמהם — או עוד יותר מהם — יכולים גם הציונים להתפאר כאות נפשם כי מספר החברות הולך וגדל, סטום השקלים הולך ומתרבה ובערך הזה גם קניית המניות תרבה ותחזק מיום ליום, המה יכולים להראות ולנקד את המספרים המראים את הצלחתם ולבלוע בגעימות את המספרים המטפחים על פניהם, סוף כל סוף רואה כל מי שחפץ לראות כי ההתפארות הזאת היא אך אונאת-עצמו ולא יותר. בעולם המציאות נראים לפנינו המעשים והמקרים בצורה אחרת מכפי שמתארים לנו הנלהבים האלה. והצורה הזאת היא לראובן לבנו שחורה ועצובה ביותר מאשר נוכל לעצם עינינו ולעבור עליה בשתיקה. יושב הראש של הקונגרס התפאר כי הרבה ציונים לא נמצאו במספר משלמי השקל, אבל הוא שוכח להניד לנו כמה אנשים שהציונות איננה נוגעת אל לבם נמצאים במספר משלמי השקל. הדרשנים הנלהבים בעמדם תחת פעולת דמיונם הנלהב יכולים לקרוא ולהתפאר כי המה מדברים בשם כל העם, אבל אנחנו הלא יודעים כי העם לא מלא את ידיהם לבוא ולדבר בשמו ורוכו אינו מרכין את אוזניו לשמוע את קריאותיהם, ובלי ספק הנה גם הנלהבים האלה בשוכם הביתה ובהשקעם עוד הפעם בראשם ורבים בהמציאות המרה יראו כי אמנם הפריו מעט על המדה, כי צביון החיים בעולם המציאות הוא ממש ההיפך מאותו הצביון שהמה מראים לנו במדברותיהם; הציונים והחובבים המה מעוט כזה, עד כי גם בעת שיחפצו לא יהיה ביכולתם להראות את פעולתם על החיים הפנימיים וגם לא על החיצונים של העדה — בחירות הקהל בווינא תוכיח. — וכמצב שפל כזה עומדים החובבים והציונים ומאבדים את זמנם בהרעלת החצים שהמה שולחים במחנה מתנגדיהם, אשר גם הם הנגם לאומיים אמתיים ונאמנים, וכל זה הוא אך בעד מלה מצלצלת, פרוה מכרכת, שהואיל אחר מהמנהיגים להשמיע. תוצאות המלחמה — הנוג משנים עוד הפעם — הנק גדולות ביותר מאשר יהיה ביכולתנו לעבור עליהן בשתיקה. הקונגרס עודנו רחוק

מלהיות באיכות של האומה כלה, שמונים אלף משלמי השקל הגם כאין מוד המליונים הרבים העומדים פרוק וגם אינם יודעים אף ידיעת כל שהוא מהציונות ומעשיה. אמנם נקל מאד לישן בשידי תנחומים כי היהודים מכבדים את המועט אבל כל אלה המה שירים הבאים להחריש בצלצולם את המרירות הגדולה. באמת בעולם המציאות הרוב הוא יותר מכוזב, ואת הרוב הזה, היינו את ההמון הגדול, שהוא באמת הוא הגוה העם, היה נקל מאד לקנות לולא המלחמה הארוכה האוכלת עתה את כחותינו, ומפורת את נפשנו, אותה המלחמה הארוכה שהסיתה את דעתם של הלוחמים מהמעשים הכבירים העומדים ומחכים לידים חרוצות והביאה אותם לקטנות הריב.

ומה היא הסבה אשר הביאה את הלאומיים לשכח את מצנם ולצאת למלחמה בגלל מלים או פרוצות של מה בכך? פרוד פרינציפי אי אפשר להיות: האריך שלא ירחיקו המתנגדים האלה להכיש בעתיד, הנה בהוה — עליהם להודות — אין ביניהם שום פרוד. בהוה העומד ודופק על פתחיהם עליהם ללכת בדרך אחד למען השיג אותה המטרה המרחפת לפני עיני כל הכתות, והיא, התעוררות רוח הלאום והכרתו; וגלוי הפין העם, זאת היא המטרה הראשית — לעת עתה — שמשתרלים החובכים והציונים להשיג במעשיהם וגם האמצעים שמשתמשים בהם שניהם דומים זה לזה הן בציונים החצוני והן ברוחם הפנימי. מאותה שעה שהודו המדיניים ב"שוב הארץ" — אם גם ע"י גרי הארץ — הרי הם ציונים מברחים כשאר הציונים מהחברה, אהבת ציון, כי אם ירשם המצב החמרי להגדיל את מעשיהם בנוגע להישוב, וא הרי הם גורמים ונתנים מקום להתנבחות היציאה מחיל והכניסה לארץ ואז תהיה אותה הברחה הגבול — אם איזו חברה עזרת ומסדרת זאת או כל אחד עושה זאת על דעת עצמו, לנו אחת היא — הנהונה עתה אצל, הציונים המברחים, פרוד פרינציפי איפוא איננו וגם לא יוכל להיות בין שתי הכתות האלה, ולכן מה היא הסבה שעוררה, או יותר נכון, שהכריחה ועוד מכרחת גם עתה את הלאומיים ללחם איש ברעהו? לפי דעתנו הסבה היא פשוטה מאד, והיא, חסרון מתנגדים ואויבים חצונים. "הציונות והחבה" אחרי ההתנבחות הקלה שפגשו בצעדיהם הראשונים אהבו בפעם אחת את כל אויביהם ושומניהם, אבדום אבל לא נצחום, והדבר הזה היע להם עוד יותר משפגשו מכשולים היותר גדולים וכבדים. העת היותר ברוכה בהתפתחות איזה רעיון (אידעע) היא התקופה הראשונה, תקופת השלילה או תקופת ההרס והחרבן. העת הראשונה ללידת או גדול הרעיון החדש, אותה העת שבה עומד הרעיון החדש עם המקבת בידו ומנתץ מזבחות הרעיון הישן שהוא חסין עתה לרשת את מקומו, העת הזאת היא עת הוהב בתגלות ימי הרעיון. נרנני הזמן בקלות דעתם ובקוצר מכסם אוהבים אמנם להתאונן על התקופה הזאת, כאשר לפי דעתם לכד ההרס והחרבן נחוצים גם מעשים או בנינים חדשים שימלאו מקום הישנים, אבל הם אינם יודעים או אינם חפצים לדעת כי המעשים היותר גדולים שבהם התגאה ההספוריה, הם מעשי ההרס והחרבן, המה אינם יודעים את האמת הטבעית הזאת ולכן המה דורשים אחרי דבר חיובי, אחרי מעשים קימים שיעסקו את מח האנושיות ולמלאות את ריקותה ואינם מבינים כי התקופה היותר מסוכנה להרעיון החדש היא תקופת הבנין, היינו העת שבה מרגיש הרעיון הזה את עצמו למנצח ויחפץ לבנות ולחזק

את כל המקומות שירש או גול מהרעיון הישן. כמספר הידים העוכדות כן הוא אד מספר הדעות השונות שסופן ותכליתן היא לאבד את אשר השינו בעמל נפש.

תר הזהב היא תקופת ההרס וההדבן. כל מה שנמשכת והולכת התקופה הזאת נמשכים והולכים חייה של האידעע החדשה; שעה אחת של חרבן היא שנה שלמה של חיים רעננים בעתיד. היא אמנם פונשת מכשולים ומעצורים על הדכה, פוחזקי האידעע הישנה אמנם מתיצבים כאויבים נגדה, אבל המעצורים והאויבים האלה מוסיפים לה כח ועצמה יותר מאלפי אוהבים, והתנגדותם היא אחת מהאמצעים היותר טובים לחזוקה ולהתפשטותה. כל מה שהתנגדות הולכת וזוקה, חיי האידעע החדשה גם כן הולכים וחזקים, הלכות בין כה מתעוררים, הרוחות מתגברות, והמה כלם ביהר באחדות חזקה ובכח אמיץ המה מתקוממים ומסתערים על האויב להכחידו ולכלותו מעל פני האדמה, וכל זאת עושים ונורמים האויבים בהתנגדותם, ואויבים חזונים כאלה הסרים להציונים והחובבים ולכן חסרות להם אותה התעוררות הלבבות ואחדות הכחות, ומחוסר אויבים מבחיץ שעל ידי התנגדותם יחוקו ועוררו את הלבבות היו הציונים והחובבים מוכרחים לברוא להם מתנגדים ואויבים מבפנים, להחריש את אוני בני בריתם ע"י שאון המלחמה ויתנם להאמין כי המה עושים מעשים קיימים, היינו הרם והרבן, לאסוננו לא שפר חלק התנועה הלאומית בתקופתה השלילית, כי מלבד אבנים שברות ומנופצות ובנינים נופלים ונחרבים לא היה לה מה להחריב ולנתן, ולכן איננה מה שהיה ביכלתה להיות, כי באין אויבים ומתנגדים מבחוץ — טל התחיה לכל אידעע חדשה — או מתגבר ומתפרץ הרקב הפנימי.

ההתבוללות אמנם רעה בעת שהתראו המבשרים הראשונים של התנועה הלאומית והמתבוללים גם כן לא שמנו את ידיהם בצלחתם, אבל כל אלה היו חלשים ביותר מאשר תוכל מלחמתם לחיות ולהעסיק לאורך ימים. כאל עיר מבוקעה כן נכנסו הציונים לתוך מבצרי ההתבוללות, אבל שם לא מצאו גם מה להחריב, האויבים המתבוללים שמתהלה התראו כאלו הם מכינים את עצמם למלחמה נפזרו אך לקול רעש הראשון שהרעישו הציונים. המה נפזרו אבל לא נכנעו, המה נשארו אותם המתבוללים שהיו מלפנים, או יותר נכון, עוד הרחיקו ללכת בנתקם גם את הקשר האחרון שאגדם לאנודה אחת — אם גם נגד הלאומיים — ולא ישימו לב לכל הנעשה והנשמע במחנה הציונים, ועל כן כל אלו הידים שהוכנו להרוס במחנה האויבים שלחו עתה כעורף האוהבים, באשר לא מצאו לפנייהם אויבים לשפוך עליהם את המתם, על כן כל הדרשות החדות והשנונות עם החרדים הדוקרים והפולחים שהוכנו בעד האויבים המתבוללים, בעד בני דת משה או שומרי תורת משה, כל החרדים האלה נשלחים עתה אל מחנה החובבים והציונים, יען כי אלה שכל כחם ונבירתם הוא אך הריסה וחרבן, מוכרחים להרוס ולהחריב ואם המקרה לא הכין בעד הציהם איזה לגיון של אויבים אז המה מהפכים את האוהבים לאויבים לכלות בהם חצי ועמם. מפני הסרון אויבים חזונים היו איפוא הציונים מוכרחים לברוא להם אויבים מבפנים, לברוא להם אויבים בדמיון אם אינם במציאות. זאת היא לדעתנו סבת המלחמה בין שתי כתות הלאומים: הציונים והחובבים, וזה הוא סלע המחלוקת.

* * *

בבקשה מכם אדונים מתבוללים, שרוח הקודש לכש אתכם והייתם ללאומיים, בבקשה מכם אחים חדשים: אל נא תמהרו לעבור אל מחנה הלאומיים! בשם ציון היקרה לכם עתה הגנו משיעיים אתכם: אנא השארו מתבוללים כמקדם, כי יותר מאשר היוחכם אתנו תוכלו להועיל לנו בתור מתבוללים, יען כי או לכל הפחות ישבת ריב האחים, או לכל הפחות יחוק השלום הפנימי; ואם אתם אדונים נכבדים, כלאומיים חדשים, שנשיבת הרוח הלאומי עודנה חלשה בקרבכם, לא תתצו לקרנן כזה, או נהיה אנחנו הלאומיים — כחובבים או כציוניט — מוכרחים להתהפך למתבוללים, כי מה לא נעשה בעד שלום ציון ובעד שלום עמנו היקר לנו? גם את הלאומיות הגנו נבונים להקריב.

גם ציונה.

(מונש להאנודה, גם ציונה באודיסה).

שאו גם ציונה, שאו גם ציונה,
העיוז ועלה המתנדבים בעם!
אל תרף ידני עד אם באחרונה
וקאחד עזרקיני עוד יש טפת דם!

נריקה החרב! בקון פנער —
מי זה הנרא ורף הללב?
נשינו טפינו ירדו השער,
חלוצים נצאה ונאסור הקרב!
הן אחים אנחנו יום צאת לקראת נשק
מן אשדות הלכנון ועד אני הים,
למן ירדתי צפון באקה במשק —
לחיים ולמות, נאון יעלב עת קם!

שאו גם ציונה ותבון ממלקה,
היא מקדש אל יעקב ומשנב למף,
והיתה ידנו אחות במלאכה
במלאכת הקדש, השלח בקף!

שאו גם ציונה, נבורי יהודה!
אל עז לנו אחי ומשנב נצור,
אם חומה אין לנו אנחנו המצודה,
פגננו — לדניק לבנו — השור!

שאל משרניחבסקי.

הקונגרס השלישי ומה ילמדנו.

כאח

ד. ב. סולער, ברלין.

„Wir gelangen nur selten anders als durch Extreme zur Weisheit – wir müssen den Irrthum zuvorerschöpfen, ehe wir zu dem schönen Ziele der ruhigen Weisheit gelangen“.

Schiller, „Philosophische Briefe“.

בבואי היום לדבר על אדות הקונגרס הציוני השלישי אברך את היוצר ואשבת את הבורא שהביאני לדבר על הקונגרס השלישי ולא על הראשון. או כאשר יצא בפעם הראשונה הקול במחנה ישראל: קונגרס עברי! התאספו צירי העם לבול! היה כל איש ישראל מדן ועד באר שבע שואל בתמהון: האמנם יהיה דובר הנדול הזה בישראל אשר לא היה כמוהו מאז נלינו מארצנו? וכאשר יצא הדבר לפעולות יצירי עמנו מארבע כנפות הארץ נפגשו יחד בבול ומעל במת ה„שפאדט-קאזינא“ השמיעי העם הנדרף והגענה בפעם הראשונה באלפים שנות גלותנו את מחאתו הגדולה. נגדה נא לכל העמים על ידי הפה הממלל רברכן של טורדא ותקות ישראל אשר עד הגה הרה והגה כל חובב עמו במסתרי לבבו היתה נשאת בפי כל גלוי לפני כל העולם, או התלהבו הרוחות עד למאד, הנפשות השתפכו אחת אל רעותה, כל לב היה מלא תקוה וכל נפש גענועים, ויהי אך קריאת הירד לפלוני ומחיאית כפים לפני אלמוני. איש לא דרש חשבון המעשים בעת ההיא. שכורי הקונגרס היינו. הבא או לבקר אחרי מעשי הקונגרס היה כעין בעל האכסניא הבא עם „חשבונו“ הארזר אל האורחים כשהם מסובים בסעודה, שותים ושומחים, כוסם ריח ונפישם מלאה ומרחפת בעולם שכלו הרה ואצילות. רק יחירי סגולה מחוכבי ציון שהיו או באותו מנין ואשר יכלו להבליג על רוחם והורם הכללי לא סחב אתו את כשרון בקורתם לפראה הקונגרס, הברקים והלפידים לא עורו את עיניהם מראות את הננעים, אף רוחם היתה אתם להגיד כל מה שראו און בבול ויתבוננו לפני דעת הקהל הרותחת, רק אלה יצאו או בבקורת גלויה וינתחו את הקונגרס באיזמלם החריף לנתחים. אולם הבקורת לא מצאה או און קשבת והמבקרים נחשבו כבונדים בעמם. עכשיו אין הדבר כך. עכשיו היה הקונגרס לדבר תמיד ועיכ לדבר חול ולא יעורר עוד את הרוחות עד נקודת הרתיחה. עכשיו הכל יודעין איה הוא בול וכי לא קשה הוא מלשול הדרך מפינסק או מארטוב לשם, ומה גם כי מספר ידוע של הצירים עושה את בול קפנדריא למענית הישועה; הכל יודעין כי לא יקשה הדבר לכל איש להשיג מאנדאט אם על חשבוננו הוא נוסע; הכל יודעין כי כל מה שינוור הקונגרס בקולי-

קילות הוא רק להלכה אבל לא למעשה: הכל יודעין כי הועה"ם בחוץ בחפצו יכול לשנות ממטבע שבטע הקונגרס, ואיכ הועה"ם עיקר והקונגרס ספל לה, וכל עיקרו לא נברא אלא בשביל העם אשר על היציע: הכל יודעין... ומפני שהכל יודעין היה הקונגרס לדבר חול, ויד המבקר תוכל למשמש בו באין מפריע. עתה יש און שימעת את הבקורת ולב מבין אותה כראוי, על כן עתה גם מצוה לבקר.

בשעה שאני כותב את דברי אלה כבר עבר הרעש שהטיל הקונגרס במחננו הגלים אשר הכה בים חיינו כבר שבו למנוחתם, ודעת הקוראים צלולה עליהם לשמוע דברי בקורת ועל כן נוכל עתה להביא בחשבון את כל מפעלי הקונגרס, להורות מה שלמדנו ממנו ומה היא התועלת אשר נוציא מן הלקח הזה.

אולם טרם אניף שבב בקורת על מפעלי הקונגרס ארשה לי לדבר דברים אחדים על הקונגרס כשהוא לעצמו. הקונגרס בכלל הוא — אנדרלמוסיא גדולה, קבוץ אנשים שונים זה מזה בתכלית השגור, אנשים המדברים בשפות שונות ועומדים במעלות שונות על הסולם החברתי והעקונומי, בעלי השכלה שונה ומושגים שונים, וגם על דבר הציוניות אין דעת זה כדעת חבריו. אור וחושך משתמשים שם בערביבויא. בשבתי בקונגרס יש אשר עלין לבי בקרבי לראות כי החוקים נעשו קרובים זה לזה, כי אנשים בעלי קולטורות שונות הרעה הציונית אחדה ואנדה אותם. אם היום עוד הרבק מלאכותי הוא אשר אך יד האויב תחויקתו, הרשות לנו לקוות כי ימים יבואו והדבק הזה טוב יהיה, טבעי, אמתי. כמעט יצאה נפשי בשמעני את אנחות עמי מתפוצצות החוצה, בשמעני את העם העברי מניש קובלנא אל דעת הקהל על כל הרעה אשר הביאו עלינו צוררינו בכל מקומות פזורינו במשך השנה, בראותי, אנשים באים ומתאדים לנו את דלות עמנו ושפלותו, את צרכיו ומחסוריו, בראותי, אך ירבה העם לבוא אלינו ולהרבות חיל ציון מיום ליום, בראותי, שמה אנשים המסודים בלב ונפש לעמנו ולכל בו חיי רוחם ואשר כל חלבם ודמם יקריבו על מזבח הרעה הציונית. אבל גם הנעי עצב ושעות עמל ספרתי לי על הקונגרס. יש אשר כל קרבי רעדו בקרבי וכל בשרי נעשה חרודין חרודין לשמע כל האולת, כל החנופה וכל המלאכותיות אשר השחיתו את אויר הקונגרס, בראותי, שם אנשים אשר כל הציוניות היא להם אך לישעשועים, כמו „המגן דוד“ אשר על בנרם, בראותי, איך כל אחד מהם יהפויץ להוציא את ה„אני“ הקטן שלו לפני הצבור, ובשמעני את כל ההמולה הרבה במחנה, את דור ההפלגה אשר אחד לא יבין את שפת רעהו. אלה המונים את תקופת לידת עם ישראל משנת 1897, זמן הקונגרס הראשון, יאמרו כי הימים האלה ימי הילדות המה לעמנו שלא נתחנך ולא נתבשל עוד כל צרכו! אנחנו ידענו את ישראל סבא וידענו את מומיו, ובאשר ידענו את מקור הרעה ונדע כי הקונגרס לא ירפאנה אכלה עלינו נפשנו במסתרים. אבל אם אוירא דבול לא ירפא, לכה"פ יחכים. הצירים אשר — כאשר אמרו לי — המו צעקו ורעשו בשנה העברה, בשנה הזאת שמו דסן לרוחם הסואן ברעש. בכלל עברו הצירים בשנה הזאת יותר במחום! מאשר בלשונם וידיהם, הזאת היתה נחמתי בעיני. נשעשע נא את נפשנו בתקוה כי בשנים הבאות עוד לא תהיה לנו כל תואנה להתאונן על שלוחי עמנו בית ישראל.

הקונגרס בכלל יעשה רושם זר מאד בנפש כל איש המתבונן בעין סקוה. בין הוא עומד מבהוץ ובין הוא עומד מבפנים. אך בעמל רב הצליח בידי למחות

את הרושם הזה מקרב לבי, אי לי אם אימה, אי לי אם לא אומר. עין בעין ראיתי פה על הקונגרס את הזרות, את האי-שבעיות, את שני הפכים הכלולים בתנועת הציוניות המדינית. מעבר מזה — הפרסום והפומבי יול, משא ומתן פרלמנטרי — למצער לפי מראשו ההצוני — גלוי לפני דעת ד. ל של כל העולם, הכל כדבעי, ומעבר השני — סודות כמוסים, רוי הרוץ הידועים ר. לידועי ה"ן המקבלים השפעתם מן המקור הראשון. כל אחד יתפאר כי יודע הוא. ר. מחברו, כי אך לי להישו בלחישו, „אבל סוד כמס הוא... אל תגידו בחוץ!“ יש אמנם יחיד סגולה אשר העם יאמין בהם. כי באו עד תכלית כל הסודות, אבל גם לפניהם אין הכל גלוי וידוע. הנה תנועה גדולה וכבירה, אמרתי לנפשי, הנה אנהנו שואפים אל נקודה אחת, אבל הנקודה הזאת מכוסה בערפל, ורק איש אחד העומד בתוך הערפל יראנה. אמנם עם חכם ונבון הוא עמנו ובתבונתו הגדולה יאמר, כי הנקודה הזאת היא — נקודת הכסף. „אם כסף יהיה כאן, הכל יהיה כאן“. אבותינו עברו לא"י דרך הים סוף אשר היה להרבה, אנהנו נעבור דרך הים הפסיפי אם רק יהיה מלא. ובכן — הבה שקל, קנה אקציה! ואז — אין אתנו יודע מה יהיה אחרי כן כאשר כל האקציות תמכרנה, אבל: „נסע בולה!“ ושם — תראה את האיש היודע הכל. הזאת היא תנועה ישראל, בריאה וחזקה, הזאת היא תנועה אשר תוכל להיות לאבן השואבת למשוך אחריה את בחורי העם ונבונים, את הדור הצעיר, את כחותינו המעולים? הכול עם שלם ללכת בעינים עצומות אחרי איש אחד? הכול המצב הזה להתכונן לארך ימים? ככה שאלתי לנפשי הרבה פעמים בבול בשעה אשר ההתלהבות הכללית אשר גם נפשי היתה לה לשלל עזבתי רגע ותפנה מקום להבקות הקרה והמרה. אבל החם הלאמי אשר בקרבי המים את ספקותי המרים ואתנהם! אמנם כן, משונה זהה היא התנועה הציונית במטעה, תנועה כזו לא היתה לעולמים, אבל משונה זהה הוא גם מצבנו בין העמים. אל מי מן העמים תדמו את עם ישראל וישוה לו? הרי או יהיה עוד עם במצבנו אנו? משונה זהה הוא מצבנו בין העמים, זה ופרוע הוא המצב גם בקרבנו, זהה ומוזרה היא ע"כ גם התנועה הציונית. לו דרך אחרת היתה לנו, אז הלכנו בה, לו אמצעי אחר היה לנו לתחית עמנו, לפתרון שאלת היהודים היהדות כאחד, כי אז בחרנו בו. אבל היש לנו דרך אחרת? לא. דרכי ציון אכלות הן, דורשיה מעט יום יום, המחויקים במעוזה היו אך אתר בעיר ושנים במשפחה: חבת ציון היתה מחזרת על הפתחים, ישוב א"י כמעט נהפך ל„חלוקה“ חדשה, ותרב העוובה בכל פנותינו והיאוש גדל בלבותינו. אז אמרנו נושא מלבקש פתרון לשאלת היהודים על ידינו ונתעסק אך בשאלת היהדות ופתרונה. „הדשו רוח נכון בקרבכם, חנכו את בניכם על יסוד חבת ציון, שכללו את קניינו הלאמי!“ מה טובים ומה גשנבים היו הדברים האלה, מה טוב היה לו שמענו היום דברים כאלה בבול! הדברים האלה הלהיבו בקרב נבני העם את הגהלת הנשארה ולא נתנו לה לכבות בלבם בעת אשר ידיהם כבר חרלו מעשות תושיה. אבל העם הרעב, ההולך חשכים, הגיש והנענה לא הכין שפת חכמים זו; החנוך הלאמי לא צעד קדימה, העם נשאר „קרוע ופרוע“. ואלה אשר בקשו אך פתרון לשאלת הלהם של עמנו הלכו לבקש שבר בארנטינא, אבל להמה נהפך למרות פתנים. אז אהו הפעסימיזמוס בלב כל הנחלים על שבר עמם והדואנים לאחירתו ויניהו את כלי העבודה מידם, ורק מתי

מספר נשארו לכדם לעדוד במערכה, איש לפי רוחו. והנה הפגיעה הציונית וכזם מים כבירים שטפה ועברה בכל נבולות ישראל ותביא אלינו בנינו מרחוק ותחדור גם אל חדרי הזקנים, אמנם הרבה רפיש וטיט נרשו מי התנועה הציונית, טיט ורפיש, אשר עוד הרבה ימים יעברו עד אשר נטהר מהם, אבל הרפיש הזה אך כתם קטן הוא לעמת הטוב הרב אשר הביאה לנו התנועה הזאת, לעמת זרם החיים אשר הביאה בעורקי עצמו. מי העיר את זקנינו מתדמתם העמוקה? מי הביא את בנינו הצעירים אל חדר הורתם? מי קרב אלינו את אחינו שבמערב אירופא? מי נתן לנו אנשים גדולים והכמים, איתני הקטת ואיתני הכסף? הלא הציוניות עשתה לנו את ההיל הזה! למה נכהד? אנהנו לא נוכל לפעול גדולות ונצורות בלי עזרת אחינו המערביים. להם ריב הכסף, להם לשון למודים, להם הוריות, והעולה על כלם, להם — ההופש לדבר ולפעול כאית נפשם. גם פינסקר הפך במהברתו על דלתות אחינו שבמערב, אבל הם לא שמעו או אליו, כי כחכם בא אליהם במופת ההגיון ודבריו בנחת היו נשמעים; ואשר לא עלה בידו הצליח בידו הירצל תלמידו אשר בא אליהם ברעם וברעש, ב"מדינת יהודים" ובקונגרס. כמה יגיעות יגעו חובבי ציון לפני שנים לבואו אוצר לאמי, וכלום העלו בידם: והנה באו הציונים, השמיעו בקולם, קשקשו בזונם — והבאנו נכרא! הציוניות הביאה גם חיים חדשים בספרות העברית, אם גם שלא במתכוון זהו כה הפרסום בימינו אלה! יאמרו: אם הפרסום טוב במקום זה, אבל מדיק הוא במקום אחר... אנכי לא כן אדמה. אבל לו גם יהי כן, הנה אחרי שהוציאו את תנועת יא"י מרשות היהוד לרשות הרבים, אין עוד להשיב את הנלול האהרנית לו גם נחפוץ, כבר נודעה מנמת סנינו בכל העולם, לא נוכל עוד לעשות במחשך מעשינו ולהסתיר מטרטנו בחכנו. עתה אך זה הוא הדרך האחד אשר יוכל ציונה, הציוניות היא המתרון היהודי לישאלת היהודים וישאלת היהדות כאחד, אם אך בירינו לפותרן, אם אך נאבה לפותרן. על כן נעצם נא את עינינו הנע מראות כל הודות שבתנועה הזאת, אל נא נשכה כי הימים האלה ימי ההריון הם, כי עוד אין לנו כל מאומה, ונקוה כי הימים הבאים, כי העתיד הקרוב יביא לנו את הדבר אשר יקרע את ציעף הסתר מעל פני הציוניות, אשר יתן לתנועה הזאת מהלך ישר, אם קשה לנו הדבר לחכות ולהאמין, הכתנו לעמנו תהיה בעוזרנו. ובין כה נאמר: הנסתרות להירצל, והנללות — לנו! ונבוא לבקר את הצד הנללה אשר בקונגרס השלישי.

מה הביא לנו הקונגרס בשנה הזאת? אורגניזציה טובה? לא! קולטורה? מאן דכי ישמה! את הבאנו? אבל הבאנו הוא נחלת הקונגרס הקודם ובקונגרס הנכחי הספיקו רק לשנות את הסעיף הראשון, הסעיף של כל התבל, מספר התקנות וימסרו את שניו יתר הסעיפים לועד מיוחד אשר יעסוק בזה כל השנה. אבל אם לא גדולים המה מעשי הקונגרס בחיוב, גדולים המה בשלילה. והישם אשר אקרא לזה הוא: התכונות הציוניות. דבר נפל מפי ראש הקונגרס בדרשת הפתיחה שלו, והדבר הזה הוא רב הערך מאין כמותו, כי יתן צורה חדשה להתנועה הציונית. „מה הוא הדבר אשר אנו מבקשים? הוא כלול במלה אחת: „ששארטה, ששארטה!“ לאמר: רשיון. לא ידובר פה עוד מן המתנה הטובה אשר יתנו לנו כל העמים את ארץ ישראל לנחלת עולם ע"י ספי המקנה כתוב וחתום מאת השולטן ואדירי התבל, אין פה לא רשיון הממשלות ולא מדינת יהודים, כי

אם — רשיון מאת תונרמה לבוא ולהאזו בארץ. אך יהיו פני הרשיון הזה כמה זכויות תתן לנו תונרמה, אם תתן לנו מעט אוטונומיה, אם תתן לנו הזכות להעמיד שופטים ושוטרים מקרבנו וכו' — הכל יהיה על פי חפץ הנותן ולא המקבל. הירצל הקשה כארז מבלי לתר על רצונו אף כמלוא השערה בשעה שהוא מדבר עם עמו ישראל, ואם בני ישראל אינם עושים רצונו הוא מתרה בהם, כי ילך מהם ויעזבם לנפשם — כאשר קרה על הקונגרס הנכחי — יהיה רך כקנה בעמדו לפני ממשלת תונרמה לשאת ולתן עמה ע"ד הרשיון ובחכמתו יקבל רשיון כמו שהוא אם אך ינתן. בשנה הזאת ותד הרצל על המדיניות שלו ובשנה הבאה יותר עוד מה. אמנם כאשר להין הדיר ווערנער על הקונגרס את הירצל אל הקיר בשאלותיו: אם אין ההודאה הזאת, המלה „טשאַרט“ ממעטת דמות הציוניות? אם אין זה התירה תחת הפרוגרם הקודם? ענהו ראש הציונים כי הפרוגרם הקודם נשאר בתקפו, „מן ה„מאנאט כארטא“ שלנו לא נסיר. אבל כל זה הוא רק תשובה לשואל. הירצל שפקה הוא לא יעשה שמות כוו להודות בדברים ברורים ומפורשים לעיני כל ישראל ולעיני כל התבל, כי המטרה אשר הציב לו מראש ממנו והלאה היא, כי מוכרח הוא לסגת אחור ולהסתפק במועט. אבל המשכילים הבינו עד היכן הדברים הראשונים של הירצל בדרשתו מניעים, ודי להכימא ברמיזא.

מכאן אנו למדים שאין הציוניות כעת אלא מהדורא חדשה של חבת ציון הישנה עם הקדמת גדולות והסכמות שונות ועם „תקונים והוספות לרוח הזמן“. אם עתה עוד לא יודו הציונים בזה, הנה יום יבוא, והיום הזה לא רחוק הוא, אשר בעל כרחם יודו, כי אין ביניהם ובין חובבי ציון הנבונים ולא כלום. יאמרו: „חובבי ציון“ יחפצו לבוא לא"י כנבנים דרך המחתרת ועמוד הבקשיש יאיר לפניהם הדרך, בשעה שהציונים יחפצו ללכת בדרך המלך וברשיון אשר בידיהם. אבל מאריה דאברהם, הן גם טובי חובבי ציון אשר יראו הרחק מן קצה הוטמם, אשר באספקלריא מאריה יביטו אל עתידות עמנו, לא אחת השמיעו קולם כי הישוב ע"י העברת הנביל לא נכון הוא, כי יביא רעה רבה חומרית, וביותר, מוסרית. גם הם יעצו להתישב ברשיון מיוחד מאת ממשלת תונרמה, והיום יאמר גם ראש הציונים אשר נוכח לדעת כי עוד לא באה העת ליסוד מדינת יהודים, כי הדבר אשר יבקש אך רשיון הוא. רשיון, זה יהיה ראשית פעולנו וסוף המדינה לבוא. אבל הסוף הזה הוא גם במחשבת „חובבי ציון“. בכלל לא יוכלו, לא הויצ ולא הציונים, להניד מעת בבורח מה יהיה בסוף אחרי שנים הרבה, אנהנו נוכל רק לחלום, והחלום אחד הוא. — עוד דברים אשר להם ערך רב מאד השמיענו הדיר הירצל הפעם בדרשתו. „עוד יש ציונים — יאמר הדיר הירצל — אשר כחם גדול למאד ועשירים המה באמצעים חומרים. הם הסכימו לדעתנו, לו לא בחרנו לנו את הוכחה בפומבי. אבל אם נשיג דבר מה, או גם הם יתנו ידם אלינו. מתחילה אין אנו ננקים להם, ואחרי כן לנו יהיו. אין כל ספק בדבר הזה“. כל מי שיש לו חוש הריח בענינים האלה יבין כי בחברת יק"א הכתוב מדבר. החברה הזאת, אשר שתי מאות ושבעים מיליון פראנק מונחים באוציה כאבן שאין לה הפוכין, גם ידה תכון עתה עם הציונים רק כי בורחת היא מפני הפרסום. כאשר יושג הרשיון והחילה גם היא את הוהב מכיסה למען התכלית הכללית: יסוד מושבות בארץ ישראל. מכותלי הדברים האלה נכר, כי לא רק דברים בעלמא הם,

או דמיון הירצול, כי אם דברים ברורים שיש להם על מה שיוסמכו, כאשר נראה זאת ממקום אחר בדרשתו. הלאה בדרשתו יאמר הדי"ר הירצל: „על יסוד הרשיון אשר נשני תוסד חברת הישוב הנכונה ומוכן מאליו כי רכושה ינדל יותר (מאשר להבאנק). כבר בטוחים אנו היום כי הצרך הגדול הזה ימלא, ולעת מצוא נרדעכם פרטי הדברים אשר כעת עוד לא נוכל להודיעם. מאד נודה לראש הציונים על הטפה אשר נלה לנו בדרשתו. מכאן אנו למדים אשר האוצר הלאמי אינו עוד מקור הכסף האחד אשר ממנו תשאב הציוניות, כי במה נחשב הוא הסכום הקטן של האוצר הלאמי גם כאשר יהיה במלואו מול הסכום העצום האמון באוצר הח' יק"א ואולי גם עוד באוצרות אחרים אשר לא ידענו? אבל הבאנק יש לו כח אחר ומטרה אחרת. וגם זאת הנד לנו ראש הציונים מפורש בדרשתו. הנה אנו מבקשים רשיון, רשיון עם תנאים מפורשים מאת ממשלת תונרמה. למי תתן תונרמה את הרשיון הזה? מי יעמוד מצד הציונים? הקונגרס? אבל הקונגרס אינו ברהבי לעשות קשר, כי אין לו כח בעל דין (persona juridica). נחויין היה לברוא איזה מוסד אשר יוכל להיות באיכחם של הציונים ביום שידובר עם ממשלת תונרמה. המוסד הזה הוא הבאנק העברי. מעתה כל מי אשר לו עינים לראות יוכל לראות מראש את התפתחות יש"א בעתיד אם ההצלחה תעמוד לימינו. אם תאות תונרמה לתת לנו את הרשיון המבוקש, אז מצדנו יעמוד הבאנק, ובאשר כי הבאנק לפי ספר התקנות הנכחי נתין בידי מועצת־ההשגחה (אויפזיכטראטה), אז תהיה היא, מועצת־ההשגחה, אשר תדבר בשם כל ישראל. הרשות תהיה אז להבאנק ליסד מושבות לאכרים עברים בא"י, או יוסדו מושבות חדשים בא"י אשר יעמדו תחת חסותו של הבאנק העברי, כאשר יעמדו המושבות הנוכחים תחת חסותו של הבאנק הרוסיילר. מועצת־ההשגחה תהיה השלטת במושבות האלה, על פיה ישק כל ענין הישוב והאכרים למוצא פיה ייחלו, היא תחוק להם חקים ותכלכל מעשיהם, ובאשר גם התך הננים בידה יהיה תמשול גם ברוחם. לפי ספר התקנות הנכחי של הבאנק אינם מהויבים בעלי מועצת־ההשגחה לתת דין וחשבון על מעשיהם לא לפני הקונגרס ולא לפני אספת בעלי המניות. אם גם יש בכה הקונגרס לבקר מעשי אנשי מועצת־ההשגחה ע"י זה, כי יוכל לבחור את האנשים לועד הפועל, שהמה רוב מועצת־ההשגחה, או לשלחם לביתם (כל זה לא אמרתי אלא בשעה שיכטלו את חוק „עשרים האנשים" אשר על יסוד מניות־היסוד (ניינדרקאטיען) שלהם יזכו לשבת כל ימי חייהם בסוד המועצה מבלי אשר העם יוכל להניף שבת בקורת עליהם), אבל ערביך ערבה צריך: כי כל הקונגרס הוא בידי ועד"פ, ברצותו יקרא להציונים דהתאסף וברצותו יחדל, אין גם סעיף אחד בספר התקנות אשר ישיל חובה על מועצת־ההשגחה לקרוא לקונגרס בזמן ידוע. לפי זה בקורתו של הקונגרס אין ואפס היא. עתה ישאל השואל: אי"כ מי זה לידנו יתקע כי האנשים אשר יעמדו בראש המועצה לא ימעלו בשליחותם ולא יעשו את רצונם הפרטי לרצון כל ישראל בשעה שיעמדו לקבל את הרשיון מאת ממשלת תונרמה? אם גם אחרי כן, כאשר יוסדו המושבות, לא ישיביעו הם את התומם עליהם? אם לא יתקנו המה חקים אשר יעיקו על הקולוניסטים העתידים כחקי האדמיניסטרציה של רוסיילר? אם לא יביאו קולטורה אשכנזית או ציפתית אל המושבות תחת קולטורה עברית? לו גם נאמר כי רחוק הרבר כי איזה יהודים

ימלכו על הצבור (מה שאינו החוק כלל אצלנו), אבל איפה היא הערובה הנאמנה אשר תערב לנו כי האנשים האלה לא ישתדלו עלינו אחרי אשר יש היכולת בידם להשתרר? הערובה הזאת יוכל לתת לנו הועד שהוקבע מאת הקונגרס הנכחי לשנות את ספר התקנות של הבאנק. כיצד? נחויץ להוציא את הבאנק מרשות מועצת ההשגחה ולתתו בידי העם, בידי בעלי המניות. כל עניני הבאנק הגדולים וכל עניני הישוב העתידי יהיו נחתכים על פי אספות בעלי המניות, כל יתר הדברים — על פי מועצת ההשגחה, רק צריך שייהיה כתוב מפורש בספר התקנות אשר בעלי מועצת ההשגחה מהרבים לתת דין וחשבון על כל מעשיהם לפני אספת צירי בעלי המניות אשר תוכל להיות בכל זמן שירצו אלה האחרונים. באספות האלה או בבחירות הצירים לאספות האלה תהיה הרשות לכל איש להיות דעתו מכלי אשר יבדילו בין מי שיש לו רק מנה אחת ומי שיש לו אלף מניות, ולא תהיה דעת האחרון שקולה כנגד אלף דעות של אלף אנשים בעלי מניה אחת. כי אם אחד המרבה ואחד הממעיט בקניית המניות יהיו דעתם באופן שווה. או רק אז נוכל לקנות, כי רוח העם יהיה השורר במעשי הבאנק העברי, כי הפיץ העם יחוק חוקי הישוב העתידי ולא הפיץ יחידים ורוחם.

פחד פחדו מתקני תקנות הבאנק בשנה העברה, פן כאשר ימסר הכל לידי בעלי המניות, או יקרה הדבר אשר תפולנה המניות לידי מתנגדי הציוניות ובאו הם אל אספותינו וחבלו את כל מעשינו, או כי מלאכי ה"משלחת" (מיסיאן) אשר "תנכלו אלינו לצודנו בהרמס" יאספו את כל המניות לידיהם ואחרי כן יגורו נזירת שמד ר"ל על כל ישראל. והנה בנוגע למתנגדי הציוניות, הלא ידענו את האנשים האלה, את שיהם ורוחם, ונדע כי המה יתנגדו לנו אך בפה, אבל לעולם לא יפרשו אף פרוטה אחת לתכלית ההתנגדות הזאת, ובאשר תקותנו חזקה, כי עוד ימים רבים יעברו עד אשר מניות הבאנק העברי תביאנה שכר טוב לבעליהן, יהיה נא לבנו סמוך ובטוח כי מתנגדי הציוניות לא יקנו אותן אף בחצי מחירן. ובעלי ה"משלחת" — גם המה אינם טפשים כאלה אשר ישלו את נפשם בתקוה לקנות את כל ישראל בכסף, כמו אותה הלדי היודעה. מעשה בלדי אחת חסידה ועשירה אשר היתה מחזקת את ה"מיסיון" האנגלית בכספה. ויהי היום ויבוא אליה אחד מן בעלי ה"מיסיון" לבקש את נדבתה, ותמאן לתת לו עוד באמרה: "הנה כבר עלתה לי המיסיון שלכם בהמשת אלפים ל"ש ועוד יש יהודים בתבל!" בעלי המיסיון היודעים בכמה עולה להם נפש אחת מישראל ידעו אל נכון כי בכסף הבאנק העברי לא יוכלו לרכוש להם את העם העברי, ומה להם ולהבאנק? לזאת אך פחד שוא פחדו מתקני תקנות הבאנק בשנה העברה שהעמידו את כל הבאנק ברשות מועצת ההשגחה, מפני הפחד הזה אין לנו להקטין את זכויות העם ולמסור את כל הבאנק אשר בידו נצפנו כעת כל עתידות הישוב בידי יחידים. את אשר עוה הועד של הבאנק בשנה העברה יוכל הועד הנכחי לתקן. אז נדע כי לא לשוא היה עמלו.

לכל יאמרו הבריות, כי הבאנק הוא נשמת העם העברי, עסקו על הקונגרס גם בדברים אחרים. למשל, בקולטורה.

ויהי ערב ויהי בקר — יום שלישי ליישיבת הקונגרס, ויבוא גם האופן החמישי בעגלת הציוניות, הקולטורה העלובה, להתיצב על פרק היום. הועד הקולטורי בא בכשת פנים ובידים ריקות. הועד הקולטורי, כנדע, רק שמו יקרא עליו. ראשי

הציוניות יביטו עליו כאשר יביטו בבניו כנסיות המערב על ה"מנין של עשרה במלנים". ע"כ הוא גם יושב במל. כל מעשיו בשנה העברה הוא יסוד, האגודה הכללית לשפת עבר, אפס כי האגודה הזאת לא תראה כל אותות חיים, באין מי אשר יביא רוח חיים בקרבה. אבל במקום שאין מעשה שם המדרש הוא העיקר. ובכך עלה הד"ר נאספער הבמתה וידרוש. לו שמעתי דרשה יפה כזאת באחד מבתי כנסיות אשר במערב, שמחתי עליה מאד. הד"ר נ. אמנם נבדל לטובה מן המון המטיפים. תחת אשר המטיפים האחרים יטיפו, כי תעודת ישראל היא להשאיר בין העמים ולהורתם דעה צדק ומוסר וכו' וכי צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שפורסם בין האומות למען יוכלו לקים את תעודתם זאת, יאמר הד"ר נ. כי תעודת ישראל רק אז תתקים כאשר ישב ישראל בארצו, ואך מציון תצא תורה ואורה וכו' לכל עמי התבל. תהיה נא תעודת עמי מה שתהיה, למצער היה לי למשיב נפש לשמוע, כי קורא הוא מעל במת ההיכל אל העם ללכת ציונה. יבוא נא העם ציונה — אמרתי אז לנפשי — ואח"כ נראה מה תהיה בתעודתו. אולם בשמעתי את הדרשה הזאת על הקונגרס שרטה שרטה בנפשי, ובשעה שחברי היו מוחאים כף ובלעו כל הגה היוצא מפי הדרוש, בשעה שכל אחד מהם היה מניח ידו על כרסו ואומר: שישו, בני מעי, שישו! כי יוצא ירך העם הנבחר הנני, הנבחר לתורות דרך לכל באי עולם — זהו סגולה טובה לעכול הקיבה — מלא לבני יען ורנו, בראותי כי תחת קולטורה עברית יביאו לנו מכול של דברים ופרוות שדופות קדים אשר כבר נעשו מדרס למטיפים ואשר כבר יצאו מאף כל איש מבין ויהיו לו לזרא. תחת אשר יתאמצו לראות את אשר לפנינו ולברוא לעמנו או לכה"ם לתת לו האמצעים אשר על ידיהם יתקרב לקולטורה עברית, לקולטורה עצמית, ויהי לו באצבע על איזה עתיד רחוק, על קולטורה, אשר הוא העני והדל הריק מכל קולטורה עצמית חדשה, אשר כל טוב ומועיל בחיים וכל דעה פרוגרסיבית היא לוקה בהקפה מן העמים אשר בעלם יהיה — אשר הוא עתיד לברוא לכל העולם. האין זה שחוק מכאיב לב? האם לא חרנו בטננו תחתנו בראותנו כי גם אנשים כהרנ. לא יבינו מה היא קולטורה עברית? כי לא יבינו אשר ראשית כל תעודת עמנו היא התעודה — להיות עם?

שאלו שאלו על הקונגרס: מה היא קולטורה? וצחוק קל רחף על שפתי החן של ראש הקונגרס במקום תשובה. שאלו שאלו: מה היא קולטורה? גם באספות הצירים המזרחיים, וכן התמו. איש לא השיב תשובה נכונה וברורה. גם בינינו, בין הצירים המזרחיים, היו רבים המקשרנים על הקולטורה העברית וייעצו לנרשנה כלה מן הקונגרס. המה נחלקו לשלש מפלגות: אלה לא ידעו להבדיל בין קולטורה סתם וקולטורה עברית ולדעתם קולטורה עברית היא סתם, השכלה, ובכך אין להציונים לעסוק בזה פן יעלו עליהם את חמת הרבנים אשר להם אנו נזקקים בהפצנו לקנות את לב העם. אלה אמרו כי הקולטורה העברית היא הדת, ואין לנו להתערב בעניי דת, כי אם נבוא לתקן את הדת אז יחרדו החרדים ואם נאבה לחוק בדקיה אז יחשבונו ה"משכילים" למחויקי הדת וינעו ויעמדו מרחוק. והכת השלישית היתה אומרת: להדים! דגנו כופרים בעיקר הדבר! קולטורה עברית לא היתה ולא נבראה אלא משל היא. קולטורה עברית איננה במציאות כלל! זה היה גורל הקולטורה העברית באחת מאספות צירינו מרוסיא, ומה שלא, כי יצאה העלובה הזאת

מאת ה"מעבירים" וידיה על ראשה? הם, המעבירים, אמנם יבינו מה היא קולמורה כללית, מה היא קולמורה אשכנזית, צרפתית או אנגלית, אבל מה היא קולמורה עברית לא יבינו. ולא יוכלו גם הטובים שבהם להבין. עיכ יעשו מן הקולמורה העברית אוהו, ה"ולכתא" למשיחא, איזה תעודה הצרורה לנו בכנסי העתיד לאשר את כל העולם כולו. כי עם היותם או בתפצם להיות עברים לאמיים אינם יכולים להשתחרר כלה מן הרעיון הקוסמופוליטי אשר לו עבדו עד הנה. הקולמורה שלט לא תהיה לאומית עברית, כי אם קולמורה לכל יושבי תבל. ובאשר עיניהם נשואות אל עתיד רחוק לא יראו את אשר לפניהם, את ההוה. לא יראו כי המשעכים או הדושענים אינם מתהלכים בנדולות ובנפלאות, לא ישיתו בשמים סיהם, אבל לשונם בארץ תהלך, שומרים הם את לשונם ומנינים עליה בכל כחם, וידעים המה את תולדותיהם ושומרים את עצמיותם הלאומית וכל קניניהם חלאמים מכל משמר. למה נגיע מהם? אמנם כן, מצבנו שונה ממצב העמים האלה, אנחנו נפדרנו אל ארבע כנסות הארץ, הלכנו לרעות בשדות אחרים, ינקנו קולטורות שונות, עצמיתנו הלאומית נתדלדלה ונתמוזזה, אבל עוד שריר נשאר לנו לפליטה, עוד יש לנו קשר לאמי אשר יוכל לקשר ולאגד את כל ישראל, גם את אלה אשר לקשר הדת לא יאמרו קשר עוד יש לנו: הלשון העברית וספר תולדותינו. לולא הלשון העברית, לולא קמו לנו בדור העבר אנשים חכמים וסופרים אשר בראו לנו את הספרות העברית החדשה, לא היתה הציוניות כיום הוה. לא נאמר כי אך הספרות העברית הולידה את הרעיון הלאומי, את הרעיון הציוני. הרבה גורמים ברבר. אך זאת ידע כל איש כי אך הספרות העברית היא אשר נתנה מהלכים אל הרעיון הלאומי בקרב העם, כי אך הסופרים העברים המה נושאי הדגל הלאומי האמתים. אי"כ מדוע לא נחונן את לשוננו? מדוע לא נחוק את ספרותנו? מדוע רוב הציונים לא ידעו קרוא ספר עברי? מדוע יש בקרבם כאלה אשר יתפארו בזה כי לא ידעו? מדוע יודעים הציונים תולדות כל עמי התבל, גם תולדות הפראים, רק את תולדותיהם המה לא ידעו? מדוע לא נלמד את השפה העברית ודעת תולדותינו לכל בנינו ובנותינו? מדוע לא נחנך בקרבם את האהבה לעמנו ולכל קנינינו הלאמים? יאמרו: זאת היא חובת כל איש לעצמו לעסוק בחנך בניו וחובת כל ציוני הפרסית לתת לבניו חנך לאמי, והקונגרס לא יוכל לפעול בזה מאומה, הוא לא יוכל להיות למרכז חנוכי: כן הדבר. לא נוכל לעשות את הקונגרס לתחנה כללית אשר ממנה ילכו צנורות החנוך למושבות בני ישראל בכל התבל. אבל מי זה לא יודה, כי טוב טוב היה לנו ושוב היה לו להחנוך הלאמי לו שמענו מעל במת הקונגרס תחת דרשת "אתה בחרתני", דרשה אשר תחבב עלינו את הלשון העברית, אשר תעורר אותנו להחזיק בה וללמדה את בנינו, אשר תעורר בנו את החפץ לקנות דעת תולדותינו ולשמור את סגולותינו הלאומיות אשר עוד נשארו לנו? ידענו גם ידענו כי בדרשות לא יבנה עם, אבל יש ביכולת הקונגרס לתת לנו לא רק דרשות נאות, כי אם גם מעשים נאים. מעשים נאים ומועילים אשר ירימו את קרן החנוך הלאומי. מה המה המעשים האלה? מה היה הקונגרס או באיכחו הועד הקולטורי יכול לעשות? היכולת היא בידו להספיק לנו את צרכי החנוך הלאומי וצרכי הספרות העברית. לא אבוא לחשוב פה כיוכל את כל צרכינו, כי מרובים המה, אבל אודה רק על אחד מהם, צרך גדול

הדרש לשום אליו לב. רבים המה בקרבנו האבות אשר לבם ער לעמנו ואשר יחפצו להיות לבניהם את השפה העברית, אבל מורים אין לנו מורים בעלי נמוס ובעלי השכלה אשר יוכלו לשפוך מרוחם על הדור הצעיר. בערים רבות מתחומני ובפרט בערי הגלב ובערים הגדולות אשר מחוץ לתחום, וביתוד בארץ פולין וגליציה, אין לנו מורים כאלה או ישנם אך במספר מעט ונער יכתבם. אם נבוא לדבר על לב ההורים האלה, כי יתנו לבניהם גם חנוך לאמי או יקראו לנו: תנו לנו מורים! מורים אשר ידעו את הדבר שהם מלמדים ואשר יבינו את מלאכתם, מורים אשר ניכס לא היה נבוה ובנינו לא יבוז להם בלבם! אך למטת את החסרון הזה?

ישנם בעלי הויה בקרבנו אשר יחלמו ע"ד יסוד אוניברסיטה עברית בא"י. כל היודע צרכי האוניברסיטה בכל מחלקותיה, הצרכים החמרים והרוחניים, כל היודע כי שפתנו עוד לא נתעשרה ולא נצטרפה ולא נתלבנה כי עד אשר נוכל ללמד בה דברי מדע הצרכים שפה ברורה ומוזקקת, שפה מיוחדת לכל ענף מענפי המדע — ישחק להם ולחלומותיהם. אבל אם תפסת מרובה לא תפסת, הנה נוכל לתפוס את המועט. האם לא טוב היה לו תחת אוניברסיטה עברית אמרנו ליסוד בית חנוך למורים עבריים בא"י? הדבר הזה נקל הוא לעשותו. ומה נפלא הדבר, כי ע"ד אוניברסיטה עברית כתבו כתביא והתפלסלו על עמודי ספרותנו, וע"ד בית חנוך למורים עבריים לא שמענו אף הצי דבר! אין זאת כי אם קללת אלהים רובצת עלינו לבנות תמיד בשמים עליותינו תחת לשית על עפר בצר. מה תהיה תורת הבית הזה, מה יהיה משפט המורים אשר יצאו ממנו — לא אבוא לבאר. זאת יעשו פדגוגים אמנים. הפצי הוא רק לעודד את השאלה הזאת בספרותנו, הפצי הוא רק להראות על הצדך ולהניד איך למלאות את המחסור, הפצי הוא רק להראות מה היה הועד הקולטורי יכול לעשות בעד החנוך הלאמי, לו לא היתה כל מפתחו בחיים — לשבת בחבוק ידיים. יאמרו: למען הוציא את הדבר הזה לפעולות נחוץ כסף רב, וכסף אין להועד הקולטורי. אבל מדוע אין לו כסף? מדוע אין לנו עוד קרן קימת לצרכי הועד הקולטורי (קולטור־פאָנד)? כמדומה לי אשר בשנה העברה תקנו על הקונגרס, כי מבלעדי השקל אשר לצרכי האנישציה יביא העם עוד שקל אחד לצרכי הקולטורה העברית, שקל קולטורי. מדוע לא השמיעו על השקלים האלה? מדוע לא הביאו אותם? מי אשם בכך? הוה? עתה כל השקלים הולכים אל קופת האנישציה, הועד הקולטורי לא יקבל מאומה. טפס לב אנשי הועד בווין מהבין כי החנוך הלאמי הוא האנישציה היותר טובה, טוב יותר מהמון הדרשנים והמגלות העפות, כי בשעה אשר האחרונים יבראו להציונות אך נפשות פורחות, אך משלמי־שקל וקוני־אקציות, בני בני רב הדד זומא" אשר בן לילה יהיו לציונים ובן לילה ילכו ממנו, יקשר החנוך הלאמי את בנינו ובנותינו בעבותות הזקים לעמם, ועל בנינו ובנותינו אלה נוכל ליסוד תקותנו כי לעולם ישארו אמנים לרעיון הציוני, כאשר הכרתם הלאמית באה להם מבפנים ולא מבחוץ. כשקלים, הקולטורים" — ירשנו נא הקורא לקרוא להם שם בזה — היו יכולים לברוא את הקופה של הועד הקולטורי, ובכסף הקופה הזאת היה הועד יכול למלאות את מחסורי החנוך הלאמי וליסוד בית אולפנא למורים עבריים בא"י. בלעדיו זאת, לו הציע הועד הקולטורי את דבר יסוד בית החנוך למורים עבריים לפני קהל ישראל, לו השמיעו זאת מעל במת הקונגרס, היו גם נדבות יחידים באות

בהמון רב. אבל די לנו רק להעיק עינינו על הקונגרס בצורתו ובהרכבתו הנכחית, למען נאמר: רחוק הדבר מהם, הם לבדם לא יוכלו עשהו. כנורל הקולטורה היה גם נורל הקולוניזציה. הועד הקולטורי וועד-הישוב (קאָלאָניאַציאָנס-אויסשוסס), שניהם המה אך מלאכים שנבראו לאמר שידה על הקונגרס ואהי אשר עשו שליחותם וזאת הם הזורים למקומם וישנים כל השנה שינת מרמוסא. בשנה העברה לא עשה ועד הישוב כל מאומה. על הקונגרס הנכחי יכולנו להוכח כי גם מעשיו בשנה הבאה היו — אין ואפס. כל הצעות הדיד ששלענאו בענין זה: להתקרב אל חברות הישוב הקימות מכבר, לקנות אחוזות אדמה בא"י ולהשתדל להעמיד את תושבי הארץ על הקרקע, לא באו על הקונגרס לידי מ"מ כלל, ועפ"י נירת ראש הקונגרס יתעסק בהן הועד הפועל. רעת ועד"פ בדבר ישוב הארץ ידועה לנו. על כן נוכל להניד מראש כי ההצעות האלה הצעות תשארינה. זהו פועל הקונגרס בשנה הזאת בטנע לקולטורה עברית ולישוב הארץ. היש לנו תקוה כי הקונגרס הבא טוב יהיה מן הנכחי? כי הקונגרס הבא ימלא משאלותינו בדבר הנוך לאמי? כי יפנה מקום גם לישוב הארץ? הרשות לנו לקנות, אבל תקותנו רק אז לא תשאר מעל — אם „חובבי ציון“ הבונים כעת במה לעצמם יתנו ידם אל הציונים, אם גם המה יבואו אל הקונגרס הבא וישמיעו במרום קולם.

רבים מ„חובבי ציון“ כבר נתנו ידם אל האורניזציה הכללית; האחרים עוד מסרבים לבוא. להם אנו קוראים: הטוב הוא כי תרננו באהליכם בשעה שעבודתכם נחוצה על הקונגרס? הטוב הוא כי תרננו באהליכם ותעזבו לאחרים לבנות את הבית אשר אתם בויעת אפכם וברם לבכם לקמתם את האבנים ליסודו? אם היתה שעת הכשר לאחה את הקרע אשר בין „חובבי ציון“ והציונים, אז הנה היא השעה הזאת. הציוניות הולכת ומתקרבת במסרתה אל „חבת ציון“; ראש הציונים פושט יד אל חובבי ציון וקורא אליהם לבוא. הלא כה המה דברי הדיד הירצל בדרשת הפתיחה שלו: „ישנם ציונים המחזיקים עוד בסדר הישן, תקותנו תעודרנו כי המה יבאו אלינו, אחרי כי אין דבר המפריד בינינו ברעיון. נבקשה נא ביהד את הדרך היותר טוב המכיל להשנת תכליתנו.“ אחי, חובבי ציון! האם לא תשימו לבכם לדברי שלום ואמת האלה? העוד תעמדו מרהוק? האם לא תקבלו את הוד הפרושה אליכם? הנכם קובלים על מעשים רבים של הציוניות ומנהליה. גם בעינינו הציונים לא ימצאו כל המעשים חן. בקורתית תוכיח זאת למדי. אבל עם כל זה אנו יותר נכון, בעבור זה אין אנו יכולים, אין אנו רשאים לסלק את ידינו מן העבודה הכללית, ובעבור זאת גם עליכם, חובבי ציון, רוכצת החוכה לתת ידכם אלינו, לעבוד ולפעול שכם אחד עם כל אחיכם החפצים בתחית עמנו, החפצים בעזרתו והמאמינים בתקותו. אם התוך הלאמי, הספרות הלאמית וישוב הארץ עוד לא מצאו להם נוילים על הקונגרס, באו נא אתם ותנו להם נאולה, ותנו להם כח ועז! באו נא אתם ליהד את התנועה הציונית ולחדש רוח נכון בקרבנו! עת לעשות היא העת הזאת, ע"כ אל נא נבקש את הדבר אשר יפריד בינינו, כי אם את הדבר אשר יאחדנו, זהו: תקות עם ישראל.

* * *

מה ילמדנו הקונגרס השלישי? כי הציוניות המדינית סרה מן הדרך הרחוקה אשר עליה התיצבה מראש ותבקש לה דרך יותר קרובה; כי האמצעים החמרים אשר לה גדולים יותר מאשר דמינו עד כה; כי חברת יק"א נכונה להקדיש את הונה העצום להכלית ישוב א"י; כי מאשר "חובבי ציון", היובצים את היהודים ואת היהדות והעוסקים עוד בישוב הארץ, ישארו על מקומם לעשות "מנין" לעצמם ולא יבואו אל הקונגרס, אין זה האחרון יכול להראות פעולתו על ישראל בדבר החנוך הלאומי וישוב הארץ, מה היא התועלת אשר נוציא מן הלכה הזו? כי על "חובבי ציון" להתאחד עם הציונים ולבוא גם המה לעזור בכנין בית ישראל. לא יאמר עוד בישראל: הבת ציון לחוד וציוניות לחוד. אל דגל אחד נתקבצה כלנו! יבואו נא המורחים ליהד את התנועה הציונית והמערבים ישפיעו עליה את טובם המה. או ינקו התחומין זה מזה. או אז נבואה בשלום אל המקום אשר לו נשאפה כלנו.

אחרי הקונגרס השלישי יהיה נא הקול ההולך במחנה ישראל: מ. ז. ר. ח. מ. ע. ר. ב. ה. ת. א. ח. ד. ו.!

הפיעמון.

קולך פיעמון למרחוק ישמע

קול אדיר וחזק תצלילנה אוזנים.

אך בי קרבך חלל מי לא ידע.

רק מכה בקשון מרגיו שקמים.

ותנמא הארץ ברעש וברעם.

לא אמר ודברים דעת וטוב טעם.

גם קול מורה שעות אוני שמעת

אם לא קמוך ידע יצרים;

אך תוכו רצוף חכמה ודעת.

נלגלים שונים דתמים וברים.

לא קול הד הרים, כי אמר יביע

עתות יום ויגילה אותי יודיע.

כי תראו איש פלוני ישא קולהו,

ותהלתו בפיהו אף ירבה שים;

בארו בלקנון ישנה בעניהו.

מקצה אל קצה עמו יברים:

אחשב תבינו מהמלי יסתירו.

לא תלכו שוקל הפעמון תכירו.

אברהם-בער הכהן נאטטל אבער (אבי"ג). *

דוכנא ב' אדול חר"ם.

(*) השיר הזה, אשר לא נדפס עוד בשום מקום, נשלח לנו מאת סופרנו הנכבד מר ר. ברוינין להדפיסו ב"האשכול". המ"ל.

בחדר-ילדי.

(מספר-הזכרונות של אחד הסופרים העברים).

נקטר לרפוס ע"י

ר. ברדיניץ, ברלין.

הגני אהב לצאת כפעם בפעם מחדר עבודתי ולבוא לחדר-ילדי, לפקדמ ולשוחח את נפשתי הקטנות מעט או הרבה. שעה כזו היא קורת רוחי. בחדר ילדי הגני רחוק משאון השוק, שוק החיים ושוק הספרות. בחדר-ילדי הגני רואה בהקיץ את הילדות עוברת לפני בכל קסמיה ושעשועיה הרבים ומל של תחיה יורד על ראשי הכסוף מעט מרוב עבודה.

אך צעדתי על סף חדר-ילדי, והנה הם רצים לקראתי, רוקדים כנגדי, מתרפקים עלי, מטפסים על שכמי, מורסים את זקני, ממשמישים בכיסי, מושכים אותי הנה והנה. החדר מלא קול שחוק רענן ונעים, צמצמטי-אדבה, פטפוטי-תם, נמנמי-זמרה וסלסולי-רנה.

ילדי המה ארבעה: שתי בנות ושני בנים. הבכירה היא בת תשע והצעיר בן ארבע וחדשים אחדים. חדר-ילדי הוא קד-שלום, נהי-שמחה, אין בו לא קנאה ותחרות, ולא שנאה ונקמה, כי אם קטנות של מה בכך, תנרות-קלות וסכסוכי-הבל הנמשכים רק רגע אחד, וחליפתם אחוה, והתלכדות הנפשות הרכות. בתי הבכירה, מרים, היא בת דעת, קלה, מהירה ופזיזה בכל תנועותיה ומחשבותיה. היא מעורבת עם כל הילדים ונחה לרעות. שכלה לא עמוק, אבל מזהיר ומבריק; דמונה עז וחי. היא עלוזה ומרפרפת כצפור. כלה מלאה חיים ותנועה פנימית וחיצונית. אין אני והיא יכולים לדור בקן אחד ולחשוב מחשבות נוגות. באור פניה העננים ועיניה האמוצות הגני רואה את כל הדברים והענינים מצדם הטוב וצלליהם יטמו.

בתי השניה, רבקה, היא בת שבע וחצי. עיניה שהורות משחור ונוצצות כנחלי אש; מבטה הוא סס-חיים לכל יגיעי-כח ונוגי-רוח. דבורה בנחת ובנעימה, לבה רך וטוב. מסקירה הראשונה נקל להכיר בכתי זו כי רחמנית היא, סימנית היא וכלה רגש והתפעלות. קולה מלא הן מיוחד והד נעטעי נפש נשנבה ישמע בו. שחוקה — חלום משורר והתנלות הכריאה. בקרבתה אי-אפשר להיות קשה ורע, ולא גם להוציא מפינו מלה שיש בה צל צביעות או שקר.

בני הראשון, משה, הוא בן שש וחדשים אחדים. הוא מדבר מעט ושומע הרבה, וכמדומה לי גם חושב הרבה. כשעה שאני בא בדברים אתו, בדברים העומדים ברומו של עולם הגני מאמין כי פלוסוף קטן, בעל שטה מיוחדת, עומד לפני. על דברים רבים הוא שואל: "מדוע? למה?", הוא שואל והוא משיב על פי דרך חקירותי המיוחדות. אם יעשו לו עול קל שבקלים לא יסלח לאיש, כי הוא חודש

מכל צדק ומשפט, אמת וישר; משרות לא יאמב, רצוי וסיוס ישנא. מחברתך בני ילד יתרחק, ועד אודב להתבודד באחת הפנות שבחדר. לו יש עולם קטן מיוחד בפני עצמו, והוא בעצמו מפלא את כל חלל העולם הזה. כבואו לחברת גדולים לא ישא סניזים, אם ידברו אתו כאת אחד הילדים הקטנים, והוא ממאם את חלקותיהם וערששויותיהם. אלה מהבאים לביתו קוראים לו: „פרא קטן“, ואלה — „ילד-נאון“. ולו אחת היא מה שיאמרו עליו ומה שידברו בו. הוא מדבר את דבריו המועטים ועושה את מעשיו הקטנים עם דעת עצמו, בלי נטילת רשות מהגדולים ממנו. הוא לא יסחד מפניהם, אולם גם לא ירהב בהם.

בני הצעיר יוסף הוא יפה-עינים, כרוב-קטן יותר נחמד מהמלאכים אשר ציד רפאל. בני זה, שעוד לא עברו עליו חמש שנים, הוא מהיר לדבר ומדויק לשמוע. הוא קל והרזק ככל תנועותיו הליכותיו, והן מיוחד שופך על כל אבריו ודבוריו, חן הילדות בטהרה ובקרושה. תשובותיו על כל השאלות אשר יציעו לפניו הנה מתוכננות ונפלאות במינן ועל פיהן נכר כי מחו הרופס כבר החל לעבוד די לו רמיה קלה כי יבין ענין גדול. בדברים מעטים הוא מצין את תכונת האנשים שהוא רואה בפעם הראשונה. הצד השנה שבכל ילדי, שהמה ארבעה ספוסים, כי כלם עורם חולמים, הויס, חיים בעולם-האנדות, מאמינים בכל אדם, ובשכר ועונש. לפעמים הנני כתב בספר את המחשבות הנולדות בלבבי, בשבתי בחדר ילדי, וגם את שיחותיהם עמדי. הא לכם ספרים אחרים.

י"ח אלול תר"מ...

העט והדיו היו עלי למשא, ככלי-עניים המה בעיני. הספרים המתים שבחדרי מסכים בקרבי רוח ינון, ולהפינ מעט את השממון שבלבי נכנסתי לחדר-ילדי. ילדי לא חדלו מלרעוש גם כבואי אליהם. המה משפסם על הקירות, קורעים את היריעות, מדלגים, מתגנחים ושחקים בקול תרועה, גם בקול שברים. נשאתי עיני, הבטתי כה וכה והנה — מהפכה. הכלים מהפוכים, המשלשלים מסוכסכים, הדיו נשפך, הקונטרסים נקמטו וערבוניה בכלל. לפני שעה אחת היה סדר בחדר, ועתה — תהו ובהו. ואנכי לא לבד שלא התרעמתי, כי אם, להפך, השתתפתי בשמחת מהרסי ומחריבי הקטנים. טוב לי סתירת ילדים מבנין זקנים.

שמחו ילדי בילדותכם! יודע אנכי כי ימים יבאו וגם אתם תנחו ותשקטו. עוד מעט וגם אתם תשפילו מעט קולכם העלה, תרכינו ראשיכם היפים ותהיו לבעלי נמוס. היו לכל הפחות, עתה, חיים שלמים ומלאים ותנו תצאות לכל הנשות לבבכם. יהודים-קטנים שחקו נא היום כמלוא סיכם, הרבו להתהלל ולהתחמש כאמר מלכים ובני מלכים, מנצחים וגבורים. עוד מעט ויבאו התקפים מכם וילמדוכם, על כרחכם, פרק בדרך ארץ, עוד יכניעו את גאותכם, ישימו מחסום לפיכם, אסורים על ידיכם ורגליכם. עתה, ילדי, הרי עולמכם לפניכם; היו אדוני ובעליו. השתובבו ילדי ככל אות נפשכם ואני לא אשמיע באזניכם קול נוגש ושומר. מעמו טעם נך-עדן הילדות, ואני לא אהיה כחרב המתהפכת על פתחו. אינני מצטער גם על זה, שילדי לא ישקד על למודיהם ויזולו גם בהכנת שעוריהם הקצובים להם. עוד היום גדול, עוד תלמדו, אולי עוד יתר מדי, ועוד תמאסו בספריכם. אנשים יבשים וצנומים כמותי כתבים אותם, ואתם אל תתנו כמדורים והבי-ילדותכם, לשד חייכם.

אזכור ילדותי אני ואהמיה. עוד לא מלאו לי המש שנים ויסגרוני בכלא-
 החרה, שדרו חפשי ויאסרוני אל הסדור, החומש והגמרא. אני לא אאסרכם, ילדי,
 אל הספרים, כי החיים המה לא בקרב הספרים הכתובים והנדפסים. קראו נא, ילדי,
 בספרה-הטבע הנדול, התערבו נא עם הבריות והתבוננו אליהם בעינים פקוחות ותחכמו.
 אני לא אלעיטכם, אהובי, בחקים וכללים, בפלפולים ובכרות-הבל. כל הדברים האלה
 ברו אנשים מלבם, למען המית את רוחנו, למען המעיט את דמותנו ולקצר את חיינו.
 בבואי אליכם, ילדי הקטנים, הלילה לי להביא אתי גם את אבקי-הספרים ואת
 ריח-הדיו מחדר עבודתי. חולין כזה לא אכניס למקדש-הילדות. את מוראי לא אפיל
 על פניכם וגם כבוד-אב אין אני דורש מכם; הנני מוחל עליו במחילה נמורה.
 בחברתכם הנעימה והעליזה הנני מתאמץ להיות ילד ולשכוח את ענוי-רוחי בחדר-
 עבודתי. הבו, ילדי, נדלג, נצא כהונן מחולות! אל תפחדו נא מפני העצובים והועומים
 כי לא ללמד אתכם באתי אליכם, כי אם ללמוד מכם, הבינו, את סוד החיים,
 תעלומות הצמיחה והגדול הטבעי. יודע אנכי כי כל היריעות שאספתי ישם בחדר-
 עבודתי, בקרב הספרים המתים והכתבים הבלים לא יעלה מחוץ כמחיר קליפת-השום
 וערכן פחות מהחפצים הקרועים המתגוללים לרגליכם. את חכמתי הדלה והיבשה
 שקניתי מפי הורים ומורים לא אביאה לכם, נטף אחד תם. מתמתכם, נצוץ אחד
 שמחה משמחתכם יקר לי מכל החכמות שבספרי, מכל האנציקלפדיות, מכל המוסר
 והלקח שבשוק ושכספרות.
 התהוללו, ילדי, בכל אות נפשכם! אביכם איננו קפדן. ברצועה ומקל חובלים
 לא יכניעכם.

ו' תשרי...

נכנסתי היום אל חדר ילדי ואקשיב לדבריהם בינם לבין עצמם והנה גם הם
 מתפלספים. רק לשוא שמחתי על הנאתם מן החיים הגאה פשוטה בלי כל חקירה.
 שמעתי לשיחותיהם ואוכה כי גם הם לא ידעו עוד לשמוח שמחה שלמה, גם בעולמם
 הקטן יש עצב ויגון. גם הם, ילדי, שואלים וחוקרים. האם קללתי רובצת עליכם,
 האם סבל ירושתי הרוחנית מכביד בבלי יודעים על ראשיכם המסולסלים?
 ישבתי בקרב הונן ילדי ואתאמץ להראות להם פנים של שמחה ולהסיח את
 דעתם מחקירותיהם. אולם הפעם לא עלה הדבר בידו.
 — אבי, אבי, מה עושה, — שואלני בני משה, — היושב בשמים כל היום?
 מי ברא את אלהים? הראית את אלהים? האוכל לראות גם אני את פניו ולדבר אתו?
 השואל הקטן מקמט את מצחו היפה ועיניו הנוצצות חודרות לתוך עיני
 המפיקות תמונה. עוד לא מצאתי מלים בפי, והנה בתי רבקה מקפת אותי בשאלות
 חדשות: „אבי, אבי, מדוע ימותו האנשים, מדוע יגועו גם הצפרים? מדוע, לא יחיו הרבה
 הרבה, אלף אלפי שנה? מדוע לא ירד אלהים אלינו, למען נוכל לראותו ולדבר אתו?
 — מאד, מאד חפצתי לדבר את אלהים, — מדבר משה בנענעוים, — ולשמוע
 את קולו האדיר.

— מה עושות הנפשות אחרי מותן? שואלת בתי הבכורה.
 אנכי נסיתי לענות לילדי בסגנונם ולפי כח הבנתם, כי האלהים הוא בכל
 והכל הוא אלהים וכי את קולו אנו שומעים ותמנתו אנו רואים בכל חיונות הטבע

ממעל ומתחת, בקרבנו ובכל אשר מסביב לנו. אולם ילדי הקיפוני בשאלות חדשות:
— מדוע אני, שואלת רבקה, עוין אותי המורה בבית-הספר — האם יען כי
עבריה אני?

— ומה איכפת למורי ולמורתני, אומרת בתי הבכורה, כי עבריות אנחנו,
הלא אנחנו הננו התלמידות היותר מצוינות בבית-הספר, כל אחת מאתנו במחלקה
שלה. הלא בשעה שאין כל התלמידות יודעות מה להשיב על שאלות המורים —
משיבות אנחנו. ולמה זה תעלינה תשובותינו הנכונות חרון אף מורינו? האישמות אנהנו כי נדע
מה להשיב, או כי הטאתנו רבה יען שאין אנחנו שומעות את למודי דתם ואמונתם?
דמעות נוצצות נראו בעפעפי ילדותי. צל קל חלף על פניהם ויעיב את מאור
ילדותם. נסיתי להרחיק את החישר מלב בנותי הקטנות, שהן חושדות את מורייהן
ומורתיהן בשנאה ליהודים, בשנאת חנם. עמלתי להשקיש את רוחן ההומה ולברח
את דעתן בלצון של שמחה.

— לא, אני, — עמדה בתי הבכורה על דעתה, — לא שנית, אני מרגיש הושב
את שנאת המורים להתלמידות העבריות, המעשות מאד בבית-הספרנו, בכל מכמי
עיני, בכל דבריו, רמיותיו, תנועותיו והליכותיו. השנאה הזאת מכצבצת בכל...

— כן, כן, — שפעה רבקה את הבכורה בדבריה, — המורים נותנים תמיד
את היתרון בכל להתלמידות הנוצרות ואם תחטא אחת מהן בשפתה או בידיה יסר
ייסרו אותה, התלמידות העבריות... אני אמנם אינני כועסת, אינני כוכה יען כי יודעת
אנכי בלבבי שאחי הצדק ולא הטא הוא להיות עבריה... אדרבא לפעמים הנני שמחה
על שסובלת אני בעד עון אחרים, טוב אשר יכו אותי מלהכות אחרות... הוי, אני,
אין אני יכולה, אבא, לראות איך יכו ילדות, בנות-נילי... אין אני יכולה לראות את
בבית הילדים ובראותי זאת ינוע לבי בקרבי מצער... אבל מדוע יפלו המורים בין
נוצרות לעבריה? מדוע נאצות בפיהם? מדוע עיניהם מורות אימה בהביטם אלינו?
הלא הטא הוא אני? האם לא כן דברתי?

רבקה לוחצת את ראשה אל חזי ומתנענעת עלי. היא מבקשת בחבתי שאני
מחבכה תשלומים להסרון החבה בבית-הספרה. יצור קטן זה דורש, בלי ידיעתו והכרתו,
דברים רבים, נעימים ומלאים אהבה כאשר ידרוש הפרח את האור והאוויר.

— המורים בבית-הספרנו — קראה בתי הבכורה — המה אנשים רעים או חמורים...
— מה תנידי, מרים, האם את מורינו תחרפי, חלילה לך אהותי... הטא הוא
לדבר כן. — האם לא כן אני?

פני רבקה הפיקו ינון ותמהון. ובכורתי הוסיפה ללעוג להמורים, להקות את
קולם ותנועותיהם, צעקותיהם ואזהרותיהם.

— לי ילענו גם הילדים בחוץ, התאונן משה, — המה יקראוני יהדי, יהודי-איציני.

— האם תבוש, בני, בשם זה?

— חלילה, אני, אבל מדוע זה לא יתנו לי הילדים מנחה, מדוע זה ירדפוני?
משה הוריד ראשו המכוסה תלתלים שחורים ועיניו הגדולות לארץ. מצחו
הגדול והנאה קמט מעט וסויו פתוח. אחרי דומית רנעים אחרים פנה אלי בקול
חלש בדבריו המקוטעים: ... הוציאני נא, אני, מב... מבית-הספר... הוציאני... אני
שונא... שונא אני... את... את... כל הל... הלמודים... שונא אני... הלמודים...

— איזה למודים?
 — אני שונא אתה... כל... הלמודים אשר ילמדוני המורים בבית-הספר...
 — מדוע אתה שונא את כל הלמודים?
 — יען כי... אינני... אוהב את מורי?
 — את מוריך?
 — המה עושים עול לי... עיניהם מלאים בה... המה מתגפלים עלי...
 המה מבדלים- ביני ובין חברי-הנוצרים... היום הגיד לי המורה...
 פני משה הביעו ברנע זה צער נוהא. ברב כח התאספק לכל יפכה.
 — מה הגיד לך, בני המורה?
 — אני מתביש להגיד, לחזור על דבריו.
 לא הוספתי לשאול את בני זה מה הגיד המורה, ולבני נמלא החמים למראה
 התונה המרחפת על פניו.

— אבא, אבא, — הפסיק משה את הדומיה, — היה נא אתה לי למורה...
 למדני נא אתה... ואל תשלחני נא... לב... לבית-הספר. השעות שם ארוכות...
 ארוכות ונמשכות מאד מאד כאלף שנה ומני המורים מלאים רנו בהביטם אלי... לא
 אדע מה עשיתי להם... מדוע יעסו עלי... והילדים בחוץ... אבא... אל תשלחני
 לבית-הספר... קחני לחדר-עבודהך ואעזור לך לכתוב... חזק אנכי, ורב כחי לעבוד...
 — כאשר יביאוני לב בב... בית הספר, קרא בני הצעיר, יוסף, ומורי ילעג
 לי ויקראני: יהודי — אכהו בפניו... אברח משם...
 — תכה את המורה? מה אתה סת, אחי הקטן, הלא חסא הוא, אבא, נם
 להגיד כואת, האם לא כן? קראה רבקה באמץ, ואדם קל כסה את לחייה החורות מעפ.
 — האם יש בתי-ספרים, — שאלני משה בהחליקו את פני בידיו הקטנות
 והרכות, — האם יש בתי-ספרים שהמורים שם כלם עבדים וגם כל התלמידים עבדים?
 — יש ויש.

— איפה המה בתי-ספרים כאלה? שאלוני ילדי מה אחד.
 — בארץ אבותינו, בארץ ישראל!
 — שלחני נא, אבא, לאחד מבתי-הספרים האלה, — קראו רבקה ומשה, — מה
 טוב ומה נעים ללמוד בבית-ספר עברי, שם הכל עברים, הכל... שם טוב מאד...
 — בכל בית-ספרנו ישנן רק שתי תלמידות עבריות, ואני האחת מהן ומורי
 ומורותי כלם, כלם נוצרים, — התלונה רבקה.
 — וגם לי יש רק חבר אחד עברי, וגם הוא קורא לי בחמתו: יהודי, יהודי!
 באותה שעה הרגשתי כי איזה רוח רעה מרחפת בחדר-ילדי והיא מסקמת את
 הרוחות המהורות...

עברו אך רנעים אחדים וישנו פני החיוון בחדר-ילדי: בתי הבכורה התחמשה
 באסר זקנה עורת ויוסף הקטן היה לסנהל לה. רבקה התחמשה כחולה נוטה למות
 ותאנח ומשה בני היה לרוסא, וכעבור רנע ששמה בתי הבכורה את צורת-הזקנה
 ותלבש צורת מסיף וכהן ותחקה את תנועותיו וברכותיו, ששמה צורת מסיף
 ותלבש צורת נער שובב ומתהולל, בן סורר ומורה, ויוסף הקטן התחפש למנצה
 בנינות ויקח שבט בידו ויניעו הגה והגה, כאלו יעמד בראש מקהלת-טננים. רבקה

יבדה מעל ענק דו"ג נתתי למכרת פרחים ומשה היה לנשא סבל, לספר ולרועה.
עוד הפעם נמלא בהדר ששון ושמחה; הילדים גדלו לשאול שאלות ושזכו
לנן-עדנם. אין עוד כל תלונה וכל סמאה. המדים והמזרות, שנאתם וקנאתם, בוח
הספר ולמדיו נשכחו ומחו מלב ובסקומם כאו אהבה ואהרה, שירה וזמרה.

עברו עוד רנעים אחרים והנה ילדי בוכים ומתקומטים. צועקים וטוענים: עולמם
נחרב לרע, עסקיהם רעים, ואין שלום בהבתם. כלם שופכים לפני שיה, מתנים
את צרותיהם הקטנות ו"אסונותיהם" הגדולים. כל אחד מהם מאשים ומחבי את חברו
ברעתו, כל אחד בהם הפין להמות את לבי רק אליו ולהיות הצדיק בעיני. ועוד
הפעם שתוק, שמחה, רנה, אהרה ורעות.

אני וצא מחרה-ילדי, והמה מלויים אותי בקריאות: הידר, הידר!

הייד?...

ג' כסלו...

היום באתי אל חדר ילדי. כל אחד מהם ישב אצל השלחן וכתוב את
שעורה, אשר נתנו לו מריו. גם הקטן, יוסף, ישב בתוך המסובים אל שלחן העבודה
והחוק עש בידו וימשך בו קיים עקומים על גליון נייר. לי היתה הכתיבה לנעל נפש,
וילדי מרגלים את אצבעותיהם לכתב נקי ויפה בקנאה יתרה. מוריהם מכבדים עליהם
את עול הכתיבה ואת עול השנון בעים, ומרהיקים מלמודיהם את כל הדברים המעוררים
את עבודת הרוח והלב. ילדי חושבים מחשבות ומתפעלים מכל דבר יפה למרות עיני.
מוריהם מעניהם. כאשר ראוני ילדי מהרו לעזוב את שעוריהם ויתרסקו עלי בחבה יתרה.

— אכא, אכא, מה הבאת לנו הפעם? שאלוני ילדי מה אהר.

— ומה זה אביא לכם, חביבי?

— דבר טוב, יקר, יקר מאד!

מה אתן לילדי? מאד הפצתי לתת בלבם איזה רעיון יקר ונעלה, רעיון גדול
אשר יעודדם ויירמם כל ימי חייהם מעלה, מעלה. אבל רעיון גדול אין אנו יכולים
לתת לאחרים, ולו גם לבנינו, במתנה רעיון, גדול איננו מתנחל ואיננו עובר בירושה
מאיש לאיש או מדור לדור. הרעיון איננו חפץ, איננו דבר-מה היצוני, לכן אין
אנחנו יכולים לא לתת ולא לקבלו מאחרים. הרעיון אשר אנחנו נותנים בהקפה או
במתנה לאחרים הוא למשא עליהם ומעכב את התפתחותם הטבעית.

הרעיון הוא תמצית רוחנו והשכלתנו, תוצאות כל כחותינו המוסריים והנפשיים.
הרעיון האמתי מתרחב ומתעמק, הולך וגדול יחד אתנו ויוגך מכל כשרונותינו ומעלותינו.
הרעיון האמתי הוא תמצית תמציתה של עצמותנו החיה. לא, ילדי, רעיון לא אוכל
תת לכם, כי הוא נקנה בהתאמצות כל הכחות העליונים שבנו ובמסירות נפשנו עליו.
הרעיון אשר יקבלו מאחרים, ולו גם מהורים, ישליכוהו כחרס הנשבר אם אך יהיה
למותר. — ורעיון כזה הוא למותר בכל עת. הרעיון אשר לא תקנו, ילדי המובים,
במלחמה כבדה, לא יוכל היות יקר וקדוש לכם, הוא לא יהיה לכם למורה דרך
ולכוכב מאיר על שמי הייכם. ומה זה אתן לכם, ילדי? את הבסר אשר אכלתי
אני, לא אקחה בו את שניכם היפות.

בעוד שאנכי יושב וחושב מחשבותי נמרו ילדי את שעורי-הכתיבה ויחלו
להכין את יתר שעוריהם. ישבתי דומם ואשמע ואקשב ללמודיהם. שמעתי ולבני

נשבר בקרבי. מוריהם מלעיטים אותם בהגדות והזיות אשכנזיות המלאות כל מיני חטאים והבלים. מוריהם מלמדים אותם דברים שהמה מעכבים, מקצרים ומדלדלים את החיים היוחניים והמוסריים ואת ספר־הטבע, ספר החיים יעלימו מנגד עיניהם הבהירות. כל האגדות וההזיות אשר ימלאו בהן את חדרי לב ילדי החוקות לא־יִקָּץ מעולמו של ישראל ומובילות אותם לעולם שאינו שלהם כלל, לעולם אשר הם לא יקלטו בו והוא לא יקלוט בהם.
" כסלו... "

באתי היום אל הדר־ילדי בשעה שהם מכינים את שעור למודיהם בשפת־עבר. — אבא, — מתחננת בתי הבכורה, — מה קשה היא השפה העברית. זה כשעה הנני לומדת ולומדת וכמעט מאומה לא אבין. השפה העברית איננה דומה כלל וכלל להשפה האשכנזית או הצרפתית...

— למה לנו, אבי, לדעת, — שואלת רבקה, — את לשון הקדש, הלא אין איש מדבר בלשון זו... למוד ש"ע מכבד אותי מלמודי הזמרה והשירה.

— השפה העברית היא שפת עמנו, שפת נביאינו וחזונו בימים עברו וגם היום. — הלא בני עמנו, — משיבה בתי־הבכורה, מדברים אשכנזית, רוסית או פולנית, ומדוע זה תקרא את לשון־הקדש בשם שפת עמנו? מעולם לא ראיתי עברים מדברים עברית, ומדוע זה נלמוד דוקא אנחנו לשון־הקדש? את דברי נביאינו יכולות אנו לקרוא גם לועזית.

— ואת כתבי־אבינו?

— אבי, — קראה רבקה, — למה לך לכתוב דבריך בשפה שרק מעטים יבינו אותה, הלא טוב לך לכתוב בשפה שהכל קוראים בה.

— מדוע אתה כותב, — שואלני בני משה, — ספריך רק לאחיים, לנדולים, בשפה שאין אנחנו שומעים אותה. כתוב נא, אבי, ספרים קטנים גם לנו למקרא. — כתוב, כתוב, אבא, ספרים למקרא גם לנו ולכל בני־גילנו — קראו ילדי

סה אחד בקול המולה. ובאותו מצלצלים התרויים:

ובְּנֵינוּ? הַדּוֹר הַבָּא אֲחֵרֵינוּ?

הֵם מְנַעֲרֵיהֶם יִתְנַפְּרוּ אֵלֵינוּ

הַגַּם הַזֵּה הַלְבִּים קָדִימָה שָׁנָה שָׁנָה

מִי יָדַע הַנְּבוֹיָה עַד מָתִי? עַד אָנֹכָה?

אֲוִי עַד מְקוֹם - מִשָּׁם לֹא יָשׁוּבוּ...

נורא הוא הרעיון הזה. הִיָּדְמוֹת הוא בלבי אני משיף לתחית שפת־עבר, וילדי... הישמעו לתורת פי? אני הוצה להשות את ילדי בחטכי שאני מחנך אותם לצד זה, והחיים והסכיבה מטים אותם לצד אחר.
אני והחיים — מי ינצה את מי?

לשאלות הציוניות.

מ א ת

י. קרפל, עורך ה"דחן", וירשלים.

מה היא מנמת הציוניות?

בהיותי בבזל כעת הקונגרס השלישי שמעתי על יציע אולסד-הקונגרס שני צעירים, אשר הכרת פניהם ענתה במ שלא ממי יהודה יצא, משוחחים ע"ד הציוניות ומנמתיה. השיחה החלה בהשאלה, "מה היא מנמת הציוניות?" ששאל אחד את חברו והוא ענה לו על שאלתו זאת תשובה ברורה, שהוכיחה, כי בקי הגדו הישב בעניני הציוניות, הצעירים האלה דברו וישוחחו זמן מה על אדות הציוניות ותכליתה בהתלהבות נמרצה וירוממה בכל לשון של תהלה. אנכי ישבתי על ידו והמיתי און קשבת לדבריהם, ואף כי אינני מאלה, אשר ישמחו כמוצא שלל רב בשמעם תהלת הציוניות יוצאת מפיות אנשים שאינם בני-ברית, אחרי כי יודע אני, שתהלתם זאת היא אך מן השפה ולחין, כאשר תנועתנו הלאמית בכל רב ערכה ודורה איננה נותנת אל נפשם ביחוד ולא ישימו לב לתוצאותיה, בכל זאת נעים היה לי לשמוע דבריהם ושיחתם הגלהבת על אדות תנועתנו הלאמית.

פתאם פנה אחד מהם אל רעהו בשאלתו: "הציונים? מה דעתך על אדותיהם? האם מסגלים המה, כלומר אלה היהודים המחזיקים במעוז הציוניות ואשר שלחו את ציריהם הנה זה שלש פעמים, האם מסגלים המה להוציא את האידילא הנעלה הנה לפעלה? האם מצא הרעיון הגדול והגשגש הזה גם דור גדול והגון לכך?"

הגשאל החריש רנעים אחרים. אחרי כן ענה: "אינני בקי הישב בדרכי הציונים, שבילי מתנה היהודים לא נהירין לי ככל הצורך, ולכן לא אוכל להחליט מאומה בדבר שאלתך. אולם כפי שקראתי בעתוני הציונים לא כל הציונים בדעה ועצה אחת יתאמצו להגיע אל תכלית הציוניות. ישנם במחנה הציונים זרמים שונים ורוחות שונות מנשבות שם, וכמעט אוכל להגיד, שאך יחידי סגלה מעטים בין הציונים מחזיקים במעוז כל הפרוגרם הציוני, כלומר שלפי דעתם ערך אהד לכל סמן וסמן שלו, יחזיקו בזה ונם מזה לא יניחו ידם, ויתאמצו להציא הכל לפעלה בכל הפרטים והדקרוקים. אולם רוב הציונים יחזיקו רק בקצוות אחדות; אלה רק להשגת ה"זכות" באופן דיסלומטי יתנו היתרון והשאר יניחו עד הגיעם לתכליתם זאת, אחרים מקדימים נעשה לנשמע ועוסקים בקולנוציצה בלי משטר וסדר, לאחרים התרבות וההנך הלאמי הוא הפרק הראשי בתורת הציוניות ואיך פירושא הוא, יען כי לפי דעתם, העם במצבו עתה איננו מסגל עוד לתחיה לאמית במלא מובן המושג והמלה".

מדדה אני לפניכם, קוראים יקרים, כי כמו שהתענגתי מקודם על התלהבותם של הצעירים האלה להציוניות, ככה נצטערתי בשמעתי דבריהם אלה על אדות הציונים, אף כי הראשונה היתה נפרה מעט על המדה והאחרונים לא-רחוקים הרבה מן

האמת. מחלה אחת נושנה לנו היהודים מאז שכתנו בגולה, מה שקוראין „Jüdische Empfindlichkeit“; כל דברי שכנינו עלינו, אם לא למוכתנו המה, ירדו קרננו כמדקרות חרב. ובכן הפצתי לקחת דברים עם הצעירים האלה ולהורותם, שלא כצעקתם הבאה כן הוא, כי השד איננו נורא כיכ כמו שיתארוהו סופרי העתונים, כי ה„מפלגות“ — אם רשאים אנחנו לכנותן בשם הזה — השונות שבהציוניות אינן צוררות אשה לרעותה, רק תחלקנה את העבודה ביניהן ע"ס שמת, חלוקת-העבודה, שנראה עקבותיה היום בכל מקצוע ומקצוע בחיים... אולם בזה הרגע נראתה תועת-חיים באולם הקונגרס, הצירים נחפזו לטוא איש איש אל מקומו, זה האות, כי עד מהרה תחל הישיבה. למרות חפצי איסא נאלצתי לעזוב את היציע ולרדת להאולם וכשזכתי אחרי תם הישיבה אל היציע לא מצאתי עוד את הצעירים שבקשה נפשי...

באותה הישיבה היציע אחד מצירי אשכנז. להוציא לאור: קתיכוס-ציוני לתועלת האנישציה, בו תבאנה בסדר שאלות ותשובות קצרות וידעיות ברורות על אדות כל פרטי הציוניות ומנמותיה, כמו שיש „קתיכוס“ כזה כמעט לכל כתר ומפלגה בימינו. בשמעתי את הצעתו זאת עלתה על לבי השאלה, ששאל אותו הצעיר על היציע: „והציונים?“ איזה תשובה נמצא בה „קתיכוס“ הזה על השאלה: „מי ומה המה הציונים?“ התשובה היותר ברורה אמנם תהיה: „הציונים המה היהודים ועל כל יהודי נאמן להיות ציוני ולהשתתף בהתנועה הזאת שממנה לתחית עמו ולאמיתות תוצאות.“ אולם האם אמנם כל היהודים הנאמנים — מהאי-נאמנים לא אדבר — המה ציונים במובן המלה הזאת עתה? וגם אלה, שנשבעו לדגל הציוניות, האם יודעים המה ערכה הרב וממלאים חובתם לה כראוי? יודע אנכי, כי הציוניות האמתית לא מפי השנאה לכנישם היא חיה, לא המכות שהכו אחינו בארצות פזוריהם בשנים האחרונות חוללה, כפי שישנו רבים להאמין; הורתה ולידתה של הציוניות בציונה האמתי — בלי כחל ושרק וברק תנועה מודרנית בכל יתרונותיה ומנרעותיה — היתה בקדושה והיהדות האמתית היא אמה יולדתה. אולם הן גם לא נכחד ממני, כי יהודים רבים לא מלאו חובתם להיהדות כראוי, ועתה, כשקבלה — לדידהו — היהדות צודת ודמות הציוניות הנה נהפכו בן לילה מיהודים לציונים, כלומר שזה השם האחרון יותר יאה ויותר נאה להם: אולם האם ימלאו חובתם לזאת האחרונה ביתר שאת ויתר עז? ...

והפרוגרם הציוני בעצמו, האם באמת נאמן הוא להיהדות אמו יולדתו, האף אמנם יש לאל ידו כמו שהוא עתה לעורר את עמנו לתחיה כללית ולהעלות ארובה לכל תהלאיו החמרים והרוחנים, שיוכל כל יהודי נאמן לתת ידו לו בלי שום פקסוק? ...

באותה שעה נזכרתי „מעשה“ שהיה, או שלא היה ולא נברא רק משל הוא: מעשה בני אחים, שנסעו לדרך החוקה, ולמען ינצלו משניעות רעות המתרגשות על הדרך, קבלו עליהם כאריא מצוה אחת לשמרה בכל פרשיה ורקדוקיה עד כדי מסירת נפש. האחד קבל ע"ע מצות „נפילת-ידיים“, השני מצות „שלוש-עבודות“ בשבת, השלישי מצות סעודת „מלוה-מלכה“ במושיק. ימים רבים הלכו ונסעו הלך ונסעו על דרכם המלאה חתחתים ומכשולים, עברו ימים ונהרות, יערות ומדבריות, עד

שבאו למחוז הפצם; פעמים ארספורות היו בסכנות גדולות והאסון וכל פגיעותיו היו צפויות למו, נפלו בירי שודדים, נתעו למערות חיתו טרף, נחשים ועקרבים, אך מכל משמר החזיקו בהמצת שקבלו עליהם וכוונתן ועל ידן נצולו... את ה"מעשה" הזה קראתי בעודני נער יושב ב"חרדי" וכבר אז שאלתי (את מזרי ורבי): מה יתיר עשו אלה. הגי אחים בקבלם עליהם לשמור כל אחד מצוה אחת, הן מצוה ועומד הוא כל איש יהודי לשמור ולעשות את כל תרי"ג מצות שבתורה? מלמד להועיל ענה: אמנם כן הוא; אולם גם אם יקבל איש יהודי ע"ע לשמור רק מצוה אחת כהלכתה ולשמור נסמו עליה, גם אז בזכותה ינצל, כי "רחמנא לבא בע"י ובפרט שעל הדרך ארספוד לשמור כל המצות ועוד שע"י המאור שבהמצוה הזאת ישוב לשמור כל התורה כלה...

בהתשובה הזאת של ה"רבי" מאז יכלתי אמנם לכאורה להרניע רוחי גם עתה. הן ציוניט עתה בהרבה דברים נמשלו לאלה הגי אחים: גם לפניהם דרך החוקה ומלאה מכשולים; גם המה מחויבים להחזיק במעט כל הפרזנס הציוני לכל פרטיו ורקדוקיו, אולם אם כאריא יקבל ע"ע להתאמץ להוציא למצער רק סמן אחד ממנו לפעלה, גם אז כבר מלא חובתו במדה ידועה וכו' וכו' — ובכן יחזיקו למו אלה ב"מדיניות", אלה ב"שוב הארץ ואלה בחנוך ותרבות: כלם ציונים נאמנים ה מה ככל אופן ובלי תפונה יניעו ע"י העבודה המתולקת אמנם בהאמצעים אך מאחדת במסרתה לתכליתם ולמחוז הפצם וכל הפרזנס יצא לפעלה.

אולם בהעיפי עיני על הקונגרס השלישי, כאשר הקשיבה אזני את דברי הנאמים השונים, שנשאו מדברותם על הקונגרס, כשהתבוננתי להוכוחים ובההלמות השונות שהתוכחו ושהחליטו בנוגע להשאלות הציוניות השונות, אז הכרתי וראיתי, שאין הנמשל דומה להמשל... לו החזיקו המדיניים במדיניותם, הקולוניזטורים בקולוניזציותם, הקולטורילים בקולטוריותם והאדוקים באדוקיותם בלבד ולא התאמץ כאריא לכפות את ההר כנייית על חברו לקבל דעתו, אז יכלנו לקוות, כי השאלות השונות המנסרות בעולמה של הציוניות תפתרנה לאט לאט ע"י שטת חלוקת-העבודה באופן כזה בשוכה ונחת, כל ציוני ימצא בהציוניות מקום להתגדר בו לפי רוחו וחוג-מבטו בלי שיצר איש צעדי רעהו ויחשדהו שלא נאמנה רוחו להציוניות. אפס המחזה שראיתי בהקונגרס פנים אחרות לו: שם שפכו ה"מדיניים" חמתם על ה"מעשיים" על עסקם בקולוניזציה שרם השינו המשפטים הגלויים — או ה"משארסר", כפי דברי ה"דר הרצל האחרונים — (המעשיים לא השתתפו בהקונגרס ולכן לא נשמעו תלונותיהם נגד המדיניים), הרבנים האדוקים ממזרח והנאורים הקיצונים ממערב לא יחסצו בשום אופן (אלה שלא מטעמם של אלו) שהציוניות תעסק בקולטורה והקולטורילים לעמתם ענוואמר, שהקולטורה היא עקרה של הציוניות; הציוניות תהיה קולטורית או לא תהיה כלל! (פרזה חביבה מאד אצל הציונים בימים האחרונים...) להשאלות הציוניות האלה באה גם הפעם שאלה אחרת, פנים חדשות, שאמנם אלה שענים בראשם ושראו סוף מעשה במחשבה תחלה כבר מראש הגידו שתבא באיזה אופן, והיא שאלת ישוב אי-קפריסין, כלומר שהציוניות תעסק בקולוניזציה לא רק בא"י בלבד, כי אם גם בארצות אחרות, למצער הסמוכות לא"י אשר יוכלו בזמן מן הזמנים להחשב אליה ואשר תנאי הישוב בה יותר טובים ונקל יותר להשיגם מבפולשתינא.

אחרי כל אלה יוכח כל המביט בעינים פקוהות שאמנם יש ויש מקום לדון בדבר יחס הציונים להציוניות, אם המה מסגילים וראוים לה.

ובמי האשם? האם בהציונים או בהציוניות בעצמה, כלומר בהפרגנס האופיציילי שלה? הנה הפרגנס האופיציילי — אשר בשם „הפרגנס הבזילי“ יכונה ואשר הוא הפרגנס האחד המקיף את כל תביעות הציוניות ושאופותיה ולכן כולל הוא את כל פרטי הציוניות בקרבנו — אם נעביר אותו תחת שבט הבקרה, נראה, כי בשום אופן אין מקום לאמר, שאיננו מקיף את כל הצדדים שבחינו, כי הניח מקום למפלגות אחרות ולזרמים אחרים להתגדר בעולם היהדות ולפעול לתועלת עמנו בלעדיו וגם בנגוד לו. הכל יש בו: ההתאמצות להשיג המשפטים והזכויות, שבלעדם — אם לא נשלה בשוא נפשנו — אי־אפשר יהיה להציוניות להתקיים ואשר גם ה„חובבים“ הראשונים לא חדלו מקוות לה, הרעיון של ישוב ארץ אבותינו, התרכוזת כל עמנו לנקודה אחת, תחיתו החמרית והרוחנית של עמנו ע״י הרמת הכרת עצמותם של היהודים בתור עם תרבותי, שהיא היא הקולטורה שהציונים הקולטורילים מבקשים. הפרגנס איפא איננו אשם מאומה בהסכסוכים שנראה היום במחנה הציוניות, אף כי איננו עוד שלם וכלול באופן שאין לדרוש טוב הימנו.

ע״פ המבט הראשון נראה איפא, כי בצואר הציונים הקולר תלוי, המה אשמים, כי הרעיון הגדול הזה, שקיינו ממנו בתור הצעד הראשון למצער התאחדות כל כחות עמנו לפעלה ממשית והיובית לתועלת האומה, לא הביא לנו מה שיחלט ממנו ושמן חלוקי־הדעות עודנו מרקד במחננו... המה בשאיפותיהם ותביעותיהם השונות יניאו בעד הציוניות מעשות תושיה; במשכס זה למרחק זה למערב, זה לדרום זה לצפון יכלו עתם היקרה והמסנלה בהבל וריק; תחת שעליהם להכות על הברזל כל עוד הם הגהו ולעשות ממנו כלי לחפצנו, הנה יספיקו בוכחים של מה בכך ובדרשות שאין בהם רק פרוות מצלצלות והנה ההגיון הישר והרעיון הבריא חסר לגמרי, ובין כה וכה תחלוף ההתלהבות, תועם האש ויכבו הנחלים והאינדיפרנטיזם הקר ככפור וכקרח יקה עמדתם ואז כל פעלה לשוא וכל התאמצות מאפע... אולם הציונים מצדם יענו ויאמרו: אמנם נמצא הכל בהפרגנס, אך לא באופן בדרז ומובן לכל ובכן יפרש לו כל א״א את הפרגנס כחפצו, ידרוש עליו תלי תלים של פלפולים ויעייל סילא בקופא דמחטא אך ורק למען יצדק במשפטו הוא. אחרי שבהפרגנס אין מוקדם ומאוחר יתן כל אחד להסמן, שמצא הן בעיניו ביותר, היתרון ויבכרוהו על חבריו לאמר לו משפט הבכורה, בראשונה זה ואח״כ האחרים, ואחרים לעמתו יחליפו ההפך. לשום קץ להדבר האי־ינעים הזה אמנם המקום היותר הגון לכך היה הקונגרס: הפה שאמר הוא הפה שהתלי: הקונגרס בתור יוצר הפרגנס יכול גם לתת לו פירושו הנכון. אם ההגדה מספרת, שנשמת מחבר ה„מנן־אברהם“ מוכרחת היתה להתגלגל עוד הפעם במחבר ה„מחצית־השקל“, פירוש על המניא, כדי לפרש הרבה מקומות סתומים בדבריו, שלא ידעו הרבנים והמורים דויד לעם לעמוד אליהם, הנה עאכריכ שחובה רוכצת, על הקונגרס להתעסק עוד הפעם בהפרגנס של הציוניות ולפרשו על נכון, אחרי שהוא גם לגלגל נשמות אינו צריך. הן לא דבר גדול הוא, שבהקונגרס הרביעי או החמישי יעמידו את הפרגנס

על סדר היום ועוד הפעם יוצעו כל המענות והתביעות שיש להציונים השונים בדעותיהם ואחרי זכות, ברור ולבון הדברים, ישנה הפרגום — אם ימצאו זאת לנחוי — באופן נאות ומקובל לכל ולא יצטרך עוד לסירזשים ובאורים שונים.

בהקונגרס השלישי העבר לא שם איש לב להרבר הוה, לא חספו הצירים לדעת. כי הפריץ שבין הציונים, אף ע"ס שאיננו רחב כ"כ, בכל זאת נחוי לסתמו, נחוי לחוק ברקי היכל הציוניות בעוד מועד, פן באורך הזמן עוד יתרחבו וינדלו ואו לא נקל יהיה לאחה את הקרעים; הזרמים השונים שנתעשרה — או נתאשרה — בהם הציוניות בימים האחרונים דורשים לחקור אחרי מקורם ויסודם — אכן דא עקא! הקונגרס לא מצא לנחוי לעשות כן, וגם לא היתה לו שעת הכשר להראות באצבע על השריטות האלה בעור הציוניות — אולי מפני שלעת-עתה רק שריטי-עור הגם ואל הנפש לא יניעו... האם נחוי לדקור את בשר ציונינו באיזמל עד שירנישו את הכאב?...

אולם כל הדברים וההחלטות האלה נוכל להחליט רק בהשקפה הראשונה. כשנחזור לעומק הענינים נוכח עד מהרה לדעת, שמצב הדבר עתה איננו רע כיכ וכי לא הפרגום ולא הציונים אשמים בהסכסוכים שבהציוניות, כי אם ה ת פ ת חות ה ע נ י ג ים, שלא היתה כשורה, אולי מפני שעוד תנועה צעירה לימים היא הציוניות ולמנהליה עוד חסר הנסיון המחכים או מפני שאינם יודעים היטב את אוסם של המחזיקים בביתה ולא ידעו איך להתנהג עמהם. אל נא נשלה בשוא נפשנו לאמר, כי שנוייה-הדעות פלפו נתיב למו בין העם הציני; העם ברובו לא חילק ולא בילק רק ציוניות אחת ידועה לו והוא נתבע לישוב הארץ ונתון, נתבע לשקל ונתון, נתבע למניות הבאנק ונתון ואם יבקש איש ממנו כסף בעד קולטורה, גם או לא יקסין ידו ויתן נפש חפצה, בלי שום לב להרבנים האדוקים, הרואים ססמות בסיד הקולטורה והמתארים את "שעיר הכפירה והאפיקורסות" על הכתל בצבעים נוראים. חלוקייה-הדעות בפועל אלה נמצאו רק ביחידים אחרים, כלומר באלה, שינישו עצומותיהם בקהל רב ובנלוי ידרשו כי הציוניות תתגלה באופן זה או זה. מקור חלוקייה-הדעות האלה נובע מה"מעשה" שאין מקשין עליו: מה ת פ ת חות הציוניות, כאשר כבר מלתנו אמורה. כאשר החלה התנועה הזאת לפלס לה נתיב בקרב העם נשבעו לדנלה אנשים רבים שדעותיהם המדיניות והקולטוריות שונות מן הקצה אל הקצה, אנשים שעמדו לפנים במערכות מסלנות אחרות, שהיו סוציאליסטים, רדיקלים, ליברלים או קונסרבטיבים התאחדו לפתע פתאם למסלנה אחת, שיש לה פרונרם מיוסד ומקף במדה ידועה כל עניני המדיניות והחיים הקולטוריים של עמנו; ואמנם יש מקום בהציוניות, החפצה להשיב עם כלו לתחיה, לשנות את תנאי חייו המדיניים והקולטוריים שנוי כללי ועקרי, בתנועה כזאת יש מקום לכל ההשקפות והדעות להתגדר בו. האידיאל של הפרופ' שפירא למשל היה יסוד אוניברסיטה עברית בירושלים, אחרים יקו מהציוניות תועלת להתפתחות הספרות העברית, אחרים יראו בה אמצעי ל"התייהדות" היהודים — שאמנם נחוצה היא במדה ידועה. — להתנכרות האמונה ושמירת כל המצות באין מפריע, אחרים יקו ממנה השתכללות הקולטורה העברית או הכללית ועוד אחרים יהפצו לעשות בעזרתה נסיונות סוציאליזם ואיקונומיות שונות — לסוג הזה יחשבו בל"ם הציונים הסוציאליים כברנרד לזר וכר — שבמדינות

צירומה העומדות וקימות אי-אפשר לבניצוץ לפעלה בלי מהפכה כללית עמומה שאין עוד הגור ראוי נמרצה לה ושאיין ביכלתם עוד לראות תוצאותיה, לא בן במדינה חדשה, או למצער במרכז-ישנני תרש העומד להוסד, מה זכלו כל הנסיונות להעשנת.

נעלה הנא מכל תפונה, כי לו התפתחה הציוניות באופן אחר מבפי שהתפתחה באמת, לו לא התמסקה רק באספת שקלים, יסוד הבאנק ושכלול האורגניזציה, דברים שאין המוציאליסט, הקולטורי והרכנים יכולים להשתתף בהם בפועל, לו מצא כל אחד מאלה גם בר נחב בעדו — לא לעשות כפי רוחו וחפצו, דבר כזה לא טוב גם אי-אפשר היה — רק למצער לעסוק בפועל או לקוות שימצא בקרב הימים לעשות כרב או במעט, כי אז גם יחס כל הציונים להציוניות שונה היה מבלי שני. כל אחד התאמץ לפעול ולעשות בהמקצוע, שידור רב לו בו ואז הכל היה בחיים ובמציאות, מה שכתוב בהפרוגרם. אולם הענינים התפתחו באופן אחר — השאלה במי האשם תלוי? אין מקומה להסתר בזה — כר נחב לפעול ולעשות רק לאלה, שיש להם התלהבות במדה טובה, התלהבות ממין כזה, שתתמסק באסוף שקלים ומכירת מגיות ודי לה בזה, ויתר הציונים, שאינם מגלים להתעסק בשאלת הכסף, הגם נאלצים לעמוד מרחוק ולהביט — אם יראו דבר מה שאיננו מבוסס בצעיף הסודות והתעלומות — על מה שיעשו אחרים, בלתי ובחרי חרדים, דעת לנכון נקל, שכל מי שנשבע לדגל תנועה כזאת, חפץ הגרו גם לפעול ולעשות כיד ד הטובה עליו ואין להתפלא איסא, אם הציונים האלה, שיצא משפס ממנהלי התנועה לשבת בחבוק ידים, יבקשו למו אופנים ותחבולות, איך יוכלו גם המה לפעול ולעשות דבר קטן או גדול לתועלת הציוניות ובכן זה בא בקולוניזציות, זה בקולטוריות, זה בארוקיות, זה במוציאליות, זה בקפריסיומו וכו' וכו', ואחרי שלא יוכלו להתמסק בהקריצה: שנים הרעה או המקצוע שלהם נחוצים ודורשים ידים הרוצות לעבודה, יען כי המלה, גם איננה עלולה לעשות רושם על השומעים, לכן אל חכם שופר לקרא בקול גדול ולא יסף: זה הוא עיקר הציוניות, זה הוא הסמן היותר טוב ומועיל וקרוב לצאת לפעלה בהפרוגרם, לזה היתרון על רעהו, לו המשפט לקחת מקום בראש — ותוצאות הדבר הזה: שנויי וחלוקי-הדעות, ונחיים אי-נעימים ובלתי-נחוצים, אחרי שאינם לשמה של הציוניות — מהנכוחים שיש-להם פניה-צדדית, שלדאכוננו גם כאלה לא יחסרו, לא נדבר — עד שבאנו למעמד ומצב הענינים כמו שהוא עתה: בכל פנות שאנו פונים היאוש שם לו קן ובונה לו בית, ההתלהבות תצער, הידים שהיו מוכנות לעבודה תחבנה מבלי עשות מאומה, הרחחות הסוערות קריסה תשקטנה במבונן וכל הדברים ינעים. הפרוגרם הציוני איסא יוכל למלאות מאוי כל הציונים, גם היתר קיצונים; גם הציונים בעצמם יוכלו להתנהג על פי הפרוגרם הזה גם בפעלם, איש איש במקצוע שלו, יוכלו להפוך בו ולהפוך בו דכלה בו — אפס התפתחות הענינים היא היא שנרמה והסבה את ה"קריוע" שנראה עקבותיה ופעולותיה במחננו וה"קריוע" הזאת לא תוסר רק אם תשתנה שמת התפתחות הציוניות באופן שיוכל כל ציוני להשתתף בה בפועל.

* * *

והקונגרס השלישי? מה עשה ומה פעל הוא ליישר ההדורים האלה ולשנות פני הדבר הזה לטוב? האם יש לקוות, כי מטעה תחל תקופה חדשה בהתפתחות הציוניות, תקופה שממנה לשלום-אמת בין כל הציונים תוצאות? לדאבוננו מכרחים אנו לענות על השאלה הזאת בשלילה. אם נביא בחשבון מה שהחליט הקונגרס בפועל, הנה נראה, כי גם עתה יוכלו הציונים לעבוד ולפעול רק במקצוע אחד: ליסד אגודות חדשות, לאסוף שקלים ולקנות מניות הבאנק. על אדות שאלת הישוב לא התוכחו מאומה, אחרי כי בא הדבר הזה על שלחן הקונגרס ערב שבת עם חשכה, בשעה שמנחת השבת כבר רחפה על פני האולם והצירים חשו נחשוו לכלות מעשיהם לבלי חלל את השבת. בקונגרס השני למצער שמענו דרשה מיוחדת על אדות ארץ אבותינו ומצב הענינים בה, בשנה הזאת לא נשמעה אף מלה אחת בנוגע לארץ תקותנו; מהועד שנבחר מאת הקונגרס השני לישוב הארץ לא שמענו דין וחשבון מפורט מה עשה ומדוע לא עשה, רק מאחורי הפרגוד שמענו, כי החליט לקנות את קברי המכבים ולא עלתה בידו מחסר כסף. האמנם קברי המכבים ענין הנוגע לישוב הארץ הוא? השאלה הזאת לא נשאלה אמנם, אחרי כי לא היתה שעת הכשר לה, באשר איש לא דבר בפומבי אדות מפעלות הועד; אפס לו גם נשאלה, במה לא נשמעה תשובה ברורה וכפי הנראה שאלת הישוב היא להציוניות המדינית, לעת-עתה למצער, כרך-חורג שאין שם אליו לב... רק מפת הארץ, שהעמדה באולם הקונגרס, הוכיחה את הצירים, כי אמנם תחית אמתנו בארץ אבותינו נכונה להיות וכי ציון היא כאו כן עתה קרית מועדינו, ארץ חפצנו בה. הרעיוציה שהוצעה מאת הועד-הקולוניאטורי היא כפי שאומר האשכנזי: „וואש מיר דען פעליך אונד מאכע איהן ניכט נאסס“, או „פסיק רישא ולא ימות“ בלשון התלמוד. שמוע שמענו אמנם איזה קולות, כי נכונים הציונים המדיניים להסכים לעסוק בישוב הארץ גם עתה, אך כתנאי שיתגחלו בהמישבות רק ילידי הארץ או הגרים שם מכבר, גם כמאמרי ראשי הציונים בימים האחרונים נקרא את הדבר הזה: אולם האם לא נחויך היה באופן כזה להשמיע בהקונגרס ידיעות ברורות על אדות אהיו ילידי הארץ ותושביה להוציא במספר צבאם, כמה מהם יסכנו לעבודת-השדה — כי הלא הרוב מהם זקנים ובימים שבני ביתם נשארו בארצות אירופה ובכך אין לקוות מהם מאומה — וכמה מהם חפצים להתעסק בישובה של הארץ. אך מכל זה לא שמענו אף מלה אחת וכל מי שלא ידע דעת ראשינו ומנהלינו על אדות שאלת הקולוניאציה בברור עד עתה, הוא חכם היום כאשר היה לפני הקונגרס. בעת שהחברות של „החובבים“ עוסקים בהתאמצות בהרחבת והשתכללות הישוב, בעת שהח' האודיסית נמרה אמר, לשלוח לפלשתינא את הסופר המהלל אחר-העם (ר"א גינצברג) לראות בעיניו כל הנעשה שמה ולהשימיענו עוד הפעם את האמת מארץ-ישראל — הנה המדיניים לא ישימו לב להארץ הזאת, אשר לפי דבריהם בעצמם יוכל היות, כי בקרב הימים נוכח להתנהל עליה מאושרים בזכות ומשפטים ככל הצורך. ומה יעשו איפא ה„חובבים“, אלה שהפצים המה בכל אות נפשם לעשות מעשה חיובי לטובת הארץ? המה יעסקו גם הלאה בהרחבת הישוב וימשכו עליהם קו של חשד, שהנם מורדים בהאורגניזציה הכללית, פורשים סן הצבור הציוני ובונים להם כמות בפני עצמם — ואין קץ להסכסוכים והמריבות...

על אדות הקולטורה אמנם חו נואמים אהדים דעתם ונשאו מדברותם, אך באופן נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרבי; על הכל דברו וירבו, נינים נאום ונאומים נעימים, אך לא על עיקר הענין, שעליו היה להם לדון. היושב בראש הדיר הרצל הביע דעתו, שנחוץ יהיה להסיר את שאלת הקולטורה מסדר-היום של הקונגרסים לזמן מיועד, וכפי הנראה, זאת היא דעת רוב מנהלי הציונים, אף כי במנאמיהם הרבו לספר בשבחה של הקולטורה ויתאמצו להוכיח נחיצותה. אך הנה צירי הרבנים עמדו ממעל להם והם, הרבנים, אינם הפצים בקולטורה, ואחריהם הן רוב העם ימשך ולכן אין להציוניות להתעסק בה. כמה תמימות — לא אכנה את הילד הזה בשם אחר — יש בהחלטה הזאת, שאמנם לא נחלטה באופן רשמי רק ע"פ הדראות בעלי-הדין! יודעים אנחנו היטב, וזאת יודעים כל הציונים, גם היותר אדוקים, שהקולטורה הזאת שאנחנו הפצים בה ודורשים אותה, איננה מתנגדת מאומה לדת ולהאמונה. יודעים גם הרבנים וגם הנאורים הקיצונים, כי תחית הלאם בלי קולטורה עברית כמעט אי-אפשרית היא ובכל אופן חנוך ההור הצעיר מכרח להיות ברוח עברי, זאת תדרוש העת והתנועה הציונית מאתנו, ולימים כבירים לא נוכל להעלים עינינו ולסתום אזנינו מדפיקת-הדלת הזאת, שדופקת הקולטורה העברית, לכלי פתוח לה. אם הרבנים יראים, כי למרות כל הבטחותינו הקולטורה ערער תערער את יסודות הדת, הנה אך בואת יכול נוכל להסיר האי-אמון מלבותם, בהראותנו למו את הקולטורה שאנו הפצים ודורשים בצביונה האמתית, כמלה אחת: נעסוק אנחנו או נחל למצער לעסוק בקולטורה, ויבואו הרבנים ויזכחו כי עולה לא נמצאה בשפתנו, כי איננו חותרים חתירה תחת הדת וכי איננו עוקרים קדשי בני-ישראל על מנת לטעת בכרם אומתנו נטע זר. יבואו גם בני המערב, היראים את ההשכלה העברית כימי האינקוויזיציה וימיי-הבינים החשכים, יבואו נא ויראו, כי הקולטורה העברית לא נופלת היא מהשכלתם המערבית, ורק באחת היא נבדלת ממנה, ברוחה המוסרי והמדותי, העולה הרבה על זאת האחרונה — רק באופן כזה יכול נוכל להראות למתנגדי הקולטורה מזה ומזה כי שנו בחסום ואז תוסר שאלת הקולטורה כל-אחר-יד ממחננו. לא כן אם נסכים להצעת הרבנים והנאורים, לדחות את הקולטורה מחוץ למחנה הציוניות, או יאמינו אלה וגם אלה, שיש לפחדם איזה יסוד, שהקולטורה (לדעת הרבנים) חפצה להעמיד את היהדות על ה"לאמיות בלי דת" וכי (לדעת המערביים) קולטורה עברית כהליכה-לקאנוסה — או לסורא ופומבריתא — תחשב להם, שיאלצו לכרע ברך לפני היהדות העתיקה, ולהרכין ראש ההשכלה שלהם לפני היהדות התלמודית, שעזובה זה כבר או רק שמעה שמעו ואותה לא ידעו — והא ראיה, שהציונים יראים, כי בעסקם בקולטורה יעזבו האדוקים מזה והנאורים מזה, ולכן החליטו, בפחדם סן יהיו כרועים בלי צאן וכשרי צבאות בלא אנשי-חיל, לבלי לעסוק בקולטורה ולמחול על אדיר חפצם זה... אמנם נתקבלה גם בנוע לקולטורה רחולוציה אחת, והדיר ל. כהן מוין הרבה לספר בשבח, ה' שפת-עבר הכללית', אולם מי לא ידע, כי הרחולוציה, לתת כסף מהכנסות הועד-הפועל להוצאת ספרי-למוד עברים בעד בתי-הספר העברים בא"י לא תצא אל הפועל, מטעם שעניני בתי-הספר האלה עוד לא נתבררו כל צרכם והקול יצא במחנה, שאינם ממלאים תעודתם וצריכים לישנוי נמור ועקרי, ובכן אך ללא-תועלת יוציאו כסף בעד בתי-הספר שאולי בקרב הימים

עליהם להשתנה כליל. ומה שנוגע לח' שפת עבר, הנה אמנם יש להחברה הזאת ערך רב מאד; אפס לו החלה החברה פעלתה במקומות שונים, אז יכלנו לשפוט אם תצליח במעשיה ואם תמלא הסרון מרנש מאד, אבל אחרי שהנסיונות הראשונים יעשו רק בעיר ווין, שלפי עדות הציונים הווניים עוד לא פלסה לה הציוניות נתיב בין יושביה באופן הדרוש והנחוץ, הנה בשום אופן לא נוכל ללמוד מהנסיונות שעשו בעיר הזאת על הכלל כלו. יוכל היות כי בעיר ווין לא תעשה החברה תשיה ופעולותיה מאפע ובעיר אחרת, מרכז צבור-עברי, תעשה גדולות וגם תצליח. אולם תחת להתעסק בדברים האלה, אשר נחוצים היה מאד להתפתחות הציוניות, הרבה הועד להודיע מספר החברות והאגודות שנוסדו מחדש, מספר השקלים שנאספו ועוד דברים אחרים כאלה, שאמנם אינם שיתות בטלות, אך אינם נחוצים כ"כ כהענינים העומדים ברומו של עולם הציוניות, וגם הנואמים שהשתתפו בהוכחים לא שמו לב, מלבד אחרים יוצאים מן הכלל, לדברים האלה ויכלו העת בהתאונם על הועד, שלא הזכיר כל מפעולותיהם הם לטובה ולשבח כראוי. — בדבר האורגניזציה החדשה שהחליט הקונגרס לא נוכל עוד לדעת אם ברכה בה, אחרי כי בדברים כאלה רק הנסיון יורה דרכו. הוכוח אדות תקנות הבאנק הורה לנו מה ששמענו כבר, כי הציונים חפצים שהבאנק תתעסק בקולוניזציה רק בפלשתינא וסוריה, דבר שיוכל לשמח לב כל ציוני; אולם השניים האחרים שהוצעו בתקנות הבאנק נתנו בידי ועד-מיוחד שיודיע חות-דעתו עליהם בהקונגרס הבא, ולא נדע איפא מה יהיה גורלם, לשבש או לחסד. גם נבחרו ועדים לקולוניזציה ולקולטורה; אולם חברי הועד בעצמם אינם יודעים מה לעשות, אחרי שהקונגרס לא הביע חפצו גלוי וברור איזה דרך יבירו להם. סוף דבר: באופן חיובי לא הביא לנו הקונגרס דברים חדשים שנוכל לשמוח עליהם, ורק המעשה, כי הקונגרס בעצמו היה גם בפעם השלישית ושהשתתפו בו יותר משתי מאות צירים, הוא השביע ענג את כל ציוני לראות, כי למרות הסכסוכים הרבים והשונים הנה לב הציונים עוד ער ורוחם נאמנה להציוניות ולמנהליה.

שאלה חדשה עלתה עוד על שלחן הקונגרס השלישי: שאלת ישוב ארץ קפריסין. השאלה הזאת כשהיא לעצמה תעיד, כי גם הציונים המדיניים נלאו כבר לשבת בחבוק-ידיים ואחרי שהשפק יענה לבם, פן ואולי לא יצלח בידם להשיג עוד מהרה את המשפטים והזכויות שיקוו להם, הנה מבקשים המה למו מקצוע אחר שיוכלו לעבוד בו בפועל. בפלשתינא לא יוכלו לעסוק בקולוניזציה, מפני שהדבר הזה — לפי דעתם — יעיר אי-אמון השולטן וישים להם מכשולים על דרכם בהשגת הזכויות; בקולטורה ג"כ אינם יכולים לעסוק, כאשר יפחדו מפני הרבנים ומפני הנאורים המערביים; לעסוק בקולוניזציה בארצות אחרות לא יהינו מפני דעת-הקהל הציוני שבלי ספק לא יסכים לזה בשום אופן וגם הם בעצמם בתור ציונים לא יוכלו לעשות כן — ובכן כנואל בא למו מרד. מריעטש בקפריסיותו, ורבים מהציונים המדיניים מהויקים בידו ומסכימים לדעיונו, אף כי גם להם לא נתברר עוד כל צרכו. „עם שלם יוכל לחכות!“ היתה שומה תמיד בניהם, ואמנם כן הוא, העם לא יאבד תוחלתו גם בעבור עוד כמה שנים טרם הניעו למטרתו, אולם הציונים בעצמם לא יוכלו לשבת בחבוק ידיים ולחכות עד זמן שלא יוכלו לשערו אף בדרך השערה, ובכן העיר, שאלת ישוב קפריסין. האי הזה קרוב לא"י וע"פ עדות התלמוד נחשב גם בזמן

מן הזמנים לפלשתינא, מה הישוב כשר וישר בכל האופנים, אין בזה חמא כנגד הפורנרם, אין בזה יראה לפני סכסוכים דיפלומטיים—והארץ טובה היא, פוריה ותוכל להחיות יושביה, ועוד כפרוודור לארץ אבותינו תחשב וזו זה יודין להתנגד לזה ? בליהפונה זה היה חשבונו של מר טרייעטש; אולם כפי הנראה טעה מעט או שהקדים לבוא לפני שעת הנושר. הוא הרבה לדבר ולכתוב עוד לפני הקונגרס על אדות רעיונו וככל או מצא לו מתנגדים רבים, אף כי גם המחויקים בידו לא מעטים היו והמה רוב בנין של הציוניות המדינית, אם גם לא רוב מנין, כאשר נראה עתה שרבים מסכימים אתו. ובכואו להציע דבריו בהקונגרס השתקוהו בקול רעש גדול ולא נתגדו לכלות דבריו—אולי מפני שגם הוא בא בערב שבת עם חשכה או מפני שבכלל לא חפצו הציונים שהקונגרס הציוני יעסוק בענין שאינו ציוני לפי המבט הראשון. אולם מר טרייעטש לא ישקוט ולא ינוח, הגהו נוסע עתה בארצות שונות ויקח דברים עם מנהלי הציוניות ונכון הוא עתה לנסוע גם לקפריסין לראות בעיניו ולהוכיח בעצמו ממה שנודע לו עד עתה רק מפי השמועה והקריאה בעתונים ובספרים וידיעות הקונסולים. אחרי שנראה את עמלו של מר טרייעטש, הגה צר לנו מאד שלא נתגדו על הקונגרס לדבר, כי אז אולי שמענו את דעות ראשינו ומנהליו אדות הרעיון הזה ויכלנו לחות דעתנו גם אנו; הוכוח שהתלקח על אדות הצעתו של טרייעטש אולי הביא לנו גם ברור ולבון השאלה הזאת כהלכתה. אולם אין צועקין על מה שעבר ואחרי כי ראשינו לא ימצאו לנחוץ לפניהם להודיע דעתם ברור הגה מחדים הציונים לחקור ולדרוש היטב בטרם יוציאו משפט על הקפריסיות הזאת. בכלל אין השאלה הזאת מבוררת כל צרכה גם למר טרייעטש. אמנם כל איש שהכיר פנים אל פנים, שדבר אתו ונכח מתמת רוחו וישרו, לא יפון באמונתו ובמהרה רוחו של מר טרייעטש, וגם יש אומרים, שהוא רק המציע הגהו ואחרים גדולים וידועים עומדים אחריו—אבל בכל אופן לא נוכל כבר היום לאמר אמן לכל אשר יציע הוא, אחרי אשר גם הוא בעצמו לא היה עוד בקפריסין ורק מפי השמועה וע"פ ידיעות שונות יציע הצעתו, הידיעות האלה נובעות הגה ממקור ממשלת אנגליה, שנוגעת בדבר וכלנו יודעים מה שיש להאמין בקולות אופיציליות כאלה. מלבד אלה הגה הידיעות הבאות מהיהודים שהתישבו בקפריסין ע"י הח' "אהבת-ציון" בלונדון מתארות את המצב שם שחור ע"ג שחור, שהארץ לא תתן פריה, כי מחלות שונות שוהרות על האי, כי תושבי האי היונים ביד חזקה יתנגדו לישוב היהודים וכבר גם העתונים היונים הני"ל בארץ יון בקול גדול יצעקו, כי הפצים היהודים לשרד רבצם ולרשת נחלתם, אשר הם לא חדלו מיחל עליה, אף כי תחת ממשלת אנגליה היא עומדת. אם כן איפא בשום אופן לא נוכל לשלוח יהודים שמה, להלחם עם היונים שונאי נפשם מאז ומקדם, כי יבואו בזה מן הפח אל הפחת. מר טרייעטש נוסע הגה מעיר לעיר ומארץ לארץ, ולוקח דברים גם עם "הרביים" צדיקי החסידים וחפץ הגהו ליסד ע"כ"ס ישוב בקפריסין, ממלכת-יהודים בתמונת זעיר-אנפין. לו חפצנו לראות את הנסיון, אם מסגלים היהודים לממלכה בס"ע, אז יכלנו להבט במנוחה על מעשהו של מר טרייעטש, אולם הנסיון הזה יהיה כהספר החפץ ללמוד לגלח על זקנו של עצמו; איך נוכל לשקע מליונם רבים ולשלוח יהודים לארץ שלא נדע אותה עוד היטב ולא התעסקנו על אדותה עד היום? להישוב בקפריסין מכל וכל לא יתנגד אמנם איש אחרי

אשר נוכח כי באמת כל המעלות שמנה מר טריעמש נמצאים שם; אולם גם או לא על הצינוניות להתעסק בזה, למצער טרם החלה מעשיה בפלשתינה עצמה. מר טריעמש יאמר, כי ע"י הישוב בקפריסין יתרחב הפרוגרם הצינונית ולא ינרע, אולם בנרון כזה נכונים אמרי חז"ל, כל יתר כנטול דמי וכל המדסק נורע; טרם באנו לפלשתינה לא לנו לדאוג סן לא תכיל אותנו הארץ, לא נוכל להיות נורא בארעא ויציבא בשמי שמיא, לא נוכל לתת פתחון סה לליצני הדור להמליץ עלינו את הפתגם היודע: טרם נולד האב וכבר הבן על ראש האילן ישב... זאת היא דעתנו על אדות ה"קפריסיות", הפנים החדשות של הקונגרס השלישי, השאלה החדשה שנוספה לשאלות הצינוניות מכבר.

בכלל, טרם מצאנו פתרון להשאלות הישנות, אין לנו לסכסך יותר את הענינים בשאלות חדשות, לכפות הרהר את הצמאה. הנה השאלות הישנות עוד לא נפתרו. גם הקונגרס השלישי לא הביא השני לשוב שיחלנו ממנו, גם עתה כמו מקדם רוב הציונים נאלצים לעמוד מרחוק ולחכות, עד ימלאו אוצרות הבאנק כסף ותוכל להחל מעשיה, עד שיואילו הממשלות השלמן לשים לב לדרשותינו ותביעותינו, עד שיוכחו הרבנים האדוקים, שהקולטורה שאנחנו מבקשים לא תחסוך לקרקר קירות הרה, עד שיוכחו גם ציונינו המערביים, שלא נחפוץ לחדש ימי חשך ואפלה במחנה ישראל, עד שיכירו וידעו כלם, כי חפצנו רק, שחרור העברי הצעיר, במזדה ובמערב, לא יסתפק בקראו השכם וקרא פרוות ריקות ושדופות אדות תחית העם ולבו רחוק ממנו, רק שילמד לדעת את עמו, שפתו וספרתו במקורה העברי, למען ידע להוקד את יהדותו גם באם חס חלילה איזה צעד של הצינונית לא יצלח, גם אם איזה נסיון לא יעלה יפה, למען יהיה יחודי, לא רק בעת ינפצו שונאינו חלונותיו ויבוח את כל אשר לו, בעת שעירי עליית-הדם ירקד באירוסה ומהלומת אויביו על נז תרדנה, כי אם גם בעתות של מנוחה ושלום, אם יניחו עמי אירוסה את היתדי לשאוף רוח ולהרעע כמעט קט ממנוטתו שנים מחמת רודסיו, גם אז יהיו בנינו ובנותינו יהודים ורק יהודים — והעת הזאת לא קרובה היא וגם אי-אפשר שתבוא, אם לא נתאמץ לסקל בעדה המסלה, לפנות הדרך לפנייה.

לא מפני שצינוני יראים לעבור מן ההלכה אל המעשה עניני הצינונית יעיים כעת — כאשר כתב אחד הציונים הנודעים ימים אחדים לפני הקונגרס הני — רק מפני שרוב הציונים חפצים זה כמה לעשות ולא לעסוק רק בהלכתא דמשיחא, ואינם יכולים. חלבבות סוערים, ההתלהבות רבה, העינים כלות — ועל הידים לשקוט במכתנם... מצב כזה לא לארך ימים יוכל להתקיים. יש לנו ציונות אמיתית שתוכל לאשר את עמנו אשר נצחו, יש לנו גם ציונים המסנלים להוציא לאור את הפרוגרם שלה לפעלה — אפס היחס שבין הציונים הצינוניות אינו כדבעי. הבו לנו עבודה, עבודה במחנה ישראל, בכרם היהדות, או לא נאלץ לבקש לנו בארות בארות נשברים, לשתות מי שיהוה, להתעסק ברבר הישוב בקפריסין או בסאמוא — רעיונו החדש של מר טריעמש — יש עבודה רבה בעד הציונים בהצינוניות, תנו להם לעבוד בם ועל, כל אחד במקצועו שלו, שבו ידו לו רב. הצינונית צריכה להיות קנין כל העם ולא רק רשות היחיד של אחדים יחידי סגולה, ורק אז תסתרנה כל השאלות המנסרות בעולם הצינוניות בלי לאות ובנקל; בשובה ונחת נרשע.

הפילוסופיה ההודית והקבלה.

סאת

דרך ע. ניצני.

מראשית היות האדם עלי ארץ התעורר החפץ בכני איש לגלות מסתרי הטבע ולהרים את המסך המכסה את מצפוני הבריאה, ומימי עולם ושנים קרמוניות התהלכה מנוי אל נוי הנסיה לחקור ולדרוש אחרי אלפי מראות כמוסים ונעלמים והמנן נסתרות שמבראשית, לדעת מה לפנים ומה לאחור, מה למעלה ומה למטה, לדעת את סוד הקיום וסוד החיים, סוד הנמצא וסוד המתה. על השאלה. מתי התחילו בני האדם להתפלסף, תמצא התשובה בצדה: ביום שהחלו לחקור בכלל. כאשר החל האדם להתרומם משפלות מצבו הבהמי ולהשתמש בשכלו, כאשר התחיל להכיר את עצמו ואת העולם הסובב אותו, אז הרניש האדם את הנחיצות לבקש למצוא לו איזה כח שנשגב אשר בו תלויה מנחתו ושלום נפשו ואז התחיל לחקור: מי ברא תבל, מי ירה אבן פנתה, ומה יהיה בסוף כל הנמצא. כל עם ועם ברא את עולמו ואת אלילו לפי מדרגתו השכלית, לפי השקפתו הפרטית המסוגלת לו ולפי הפעולה המיוחדת אשר הטבעה בתכונתו. על ברכי החקירות האלה נולדו האמונות והדתות השונות וכל המסתעף מהן, וכמספר האמונות היה מספר הפילוסופיות אשר היו אחרי כן לשטות ערוכות וקיומות בתולדות הפילוסופיה הכללית.

כתורת הרזים והמסתרים [של כהני הדת בארץ יון, כחכמת חקר אלוה אשר לחברת המניים בפרס, כן היה גם לעם ההודים חבר כהנים חכמים אשר התקוממו נגד האמונה הנשחתה והרעות הנפסדות אשר שררו אז בארץ ואשר נמסרו להם מפי אבותם למורשת נחלה, ויתאמצו למצוא את האמת הפנימית המסתתרת בחקר שדי וסוד בריאת העולם ולהקים להם בנין שלם כתורת החקירה והפילוסופיה לפי כח השנתם וכשרונותיהם הרוחניים אשר התפתחו אצלם בימים ההם. את שטת הפילוסופיה העתיקה הזאת הננו מוצאים ערוכה וסדורה בספרי וידאס הקדמונים, המה ששים הפרקים של האופאנישאדס, אשר עליהם אמר שאפנהויער כי לא נמצא בבושם הזה בכל הספריות שבעולם והמניחים לפנינו בהעתקה אשכנזית *) על ידי החוקר הגדע דיר פויל דוסין *) מורה חכמת הפילוסופיה בהאוניברסיטה בבעיר קיעל, המלאה פנים ואחור הערות מועילות ומחכמות המפיצות אור בהיר על

*) השנים עשר הפרקים הראשונים נעתיקו כבר לשפת אנגלית ע"י החוקר קרמוניות מקס סילר ונדפסו עם מבוא גדול בכרך הראשון והחמש-עשרה של המאסף הנוסד והגדעך על ידו: „Sacred Books of the East“.

*) Sechzig Upanishads des Veda. Aus dem Sanskrit übersetzt und mit Einleitungen u. Anmerkungen versehen von Dr. Paul Deussen. Leipzig F. A. Brockhaus. 1897.

התפתחות חיי הרוח של עם היהודים וראשי למודי דתו, אשר היתה מיד בעצם ראשיתה לשמה שלוסופית ולתורת המדות והמוסר כמלוא מבין המלה²). בעברנו על פני הספרים האלה נמצא המון מושגים ומיונות, נימוסים ומנהגים, כללים ועקרם רבים העומדים גם ברום עולם דתנו והגנו רואים השתוות נפלאה בהרבה אופנים בין אמונת היהודים ואמונת ישראל לא רק בפרטיהן כלכד כי אם גם בכלל תכלית חקירתן ושפתן, וממנה הגנו למדים איך הועילה תורת היהודים להתפתחות כמה חקירות וכמה עקרם ושרשים בעמנו אשר מעיקרם היו מחרים לו לנמרי³), בהוכחת לדעת כי כשם שהתרוסיים במצרים הביאו לבית ישראל סודות האפלטונים, כך הביאו האסיים ביהודה⁴) את סודות הבודהים — בעלי הגמטרות בהודו — לחכמי הסוד שבאלכסנדריה ולסופרים יהודים אחרים, אשר הכניסו את הרמזים ההם בסוד שיח כתבי קדשנו⁵) ופלטו להם נתיב ומסלה לתוך דתנו ואמונתנו, והשפעתם נגלתה עלינו עוד כיום הזה.

היסוד הראשי אשר עליו נוסדה אמונת היהודים דומה הוא בעקרו ליסוד מוסד אמונת הפרסים וראשי למודיה, אך התפתחה באופן אחר לפי טבע עם הודו והתפתחותו החמרית. בעוד שהפרסים, מאמיני תורת צורואסתר, הגשימו את מושגי אמונתם באופן שפל ונבזה מאד, באופן שהיה מיד לנחלת האומה ולקנין הגוי כלו, בעוד שהפרסים האמינו במציאות אלהים שנים (Dualismus), שתי רשויות מימי בראשית, באלוה חפץ הטוב יוצר האור אור מוצד, ובכח חפץ הרע בורא החשך אהרימן, הגפרדים זה מזה מעולם ועד עולם ומלחמה לאחד בשני מדור דור, הנה התגברו היהודים בהשנתם את הבורא בתור כח בלתי נראה ובלתי מושג מכני אדם, כח טמיר ונעלם המסתתר בחביון עזו, יחיד ומיוחד ונעלה על כל תארי בני אדם, באופן שאי אפשר היה להעם להסתפק כמושגים מפשטים כאלה, אשר על כן הגשימו את כחות בטבע ועכרם ואת בראמה אלהים, השינו בתור עצם נפרד ונעלה על כל כחות הטבע, עצם המכיל את הכל, הנבנה על הכל וחפשי מהכל, ויתקרבו בדרך אמונתם לאמונת האומה הישראלית המחוקקת באחדות מוחלטת באלהות (Monismus) ומתנגדת לאמונות יתר העמים הקדמונים המאמינים ברבוי אלהות ובכחות שונים ומשונים. היש הראשון — לפי השקפת היהודים — המצויר רק בתכונה, שמו בָּרְדָם⁶), הנמצא כסבת עצמו (*causa sui*), בלי ראשית וכלי תכלית, איננו

¹) ראה תולדות הפילוסופיה הכללית להפרופסור דיסון (Bd. I, S. 83), שם הוא מעיר בצדק כי אמונת היהודים היא תורת הפילוסופיה הראשונה משנים קדמוניות.

²) ראה ע"ד ההשתוות והדמיון בין חקת בודהא ובין תורת משה ושאר ספרי קדשנו במ"ע הירחי לר"ז פראנקל שנת 1841 צד 29 ובספר מחולות המות לר"ד רובין צד 39—84.

³) על אודות שתי הכחות האלה דבר בארוכה הר"ד רובין בספרו מנחם הבבלי צד 18—19 ובספרו מחולות המות צד 39—88.

⁴) הוא ברקם-אתמה Atman, ר"ל נפש הנשכה. רוח התכל (וועלמועעלע), או הישות המוחלטת (דאס ווירקליכע, זיון" אָדער דאס ווירקליכע, "ועלככס"), הוא האין-סוף המאחד ברוחו שלשת הכחות הכלליים שהם הבורא, המכלכל, המכית והמחיה גם יחד, והוא השכל, הוא התכלית והיא הסבה העליונה.

נזק ולא שינודו משיני הנזק, הוא התגלה בראשונה בתוך הכח הממציא הקונה הכל
 היא ספירת ברמה ^א, הוא אינדרצ הוא פראדשאפסטי ארזן כל היקום, הכולל כל
 האלילים ונחלק לאלילים רבים שונים למיניהם, ובתוך הכח הזן המפרנס היא
 ספירת וישנה ^ב, הנקרא בפי ההודים הקדמונים גם בשם פושאן, ובתוך המזיח,
 הממית והמחריב היא ספירת שינה ^ג, המכונה גם סאוויטאר. אלה הן שלשת
 הספירות העליונות האצולות מאל עליון ומאלה נאצלו אחרי כן בסדר מדרגותיהן
 הספירות התחתונות שהן המלאכים והרוחות ואחריהם העולם השפל. השמה המבטוח
 הזאת אשר יצאה מתורת עם תודו חודה על כל העמים הקדמונים והתפשטה דרך
 סוריא וערב עד ארץ ספרד ומשם לאירופה כלה ותגיע גם לבעלי הנסתרות בעמנו
 והמה נתנו לה מהלכים בשנים מעטים בין ראשי למדיהם ושפתו רמויהם ושדותיהם
 אשר מהם לתורת „הקבל ה" תוצאות.

האמונה באחדות הבורא ומציאות אל יחיד היא צעד נכבד מאד
 בהתפתחות הקולטוריות של המין האנושי. הדעה הזאת היתה ליסוד מוסד לכל הדתות
 של עמי ההשכלה ולפי זה השפיעה מרוחה ברב או במעט על כל העמים להביא
 אותם לידי השכלה וקולטורה. ובהיות האמונה הזאת דבר נפלא וחדש גדול, לא
 התנברה בפעם אחת על הדעות המשובשות, והגנו רואים כאומה הישראלית מלחמת
 הדעות כל ימי בית ראשון נגד השבוש של רבוי אלהות, אשר הוא המצב הטבעי,
 כלומר המצב חסר-ההשכלה בבני אדם, בעוד שהאמונה באל אחד הוא המצב הקולטורי.
 אולם בעוד שהעמים השונים במצב הקולטורה הקדומה הגשימו את האמונה הזאת
 ויעמלו לבאר להם מושג ההשנחה של מנהיג העולם לפי דעתם עיי אמצעים שמיים
 ופוזותים מאד, האמינו בני ישראל במציאות בורא אחד, סמיר ונעלם, על שהיה
 קדושת הרת הישראלית בתמימותה הפשוטה ובשלמותה ומדרגתה הנשגבה. האמונה
 הפשוטה והתמימה הזאת מלאה את לבות מאמיניה דרך תועם, ערך וטוהר, ותשביע
 את חותמה על העת המאושרה ההיא, היא התקופה הראשונה של עם ישראל, עד שלא
 נחרב הבית בפעם ראשונה. אך מוזן גלות בכל ואילך נפגמה התמימות הדתית בעם
 ישראל ורוח הקידה החלה להשפיע לאם לאט על העם בכל עצם תקפה. עם ישראל
 הלך בגולה בכלה ושם נשתקע בין עמים קולטורים עתיקי ימים אשר גם להם הדי
 מושגים דתים, מקצתם מתנגדים אל הדעות הדתיות בישראל ומקצתם דומים להן.
 על ידי היחס הזה בין ישראל ובין עמים נאורים יצאו בני ישראל ממצב הילדות

^א ר"ל היות הגדול, המצויר אצל ההודים ברו פרצומים : זכר סלפניו ונקבה מלאחיו
 ולו ארבעה ראשים, בידו האחת ספר החקים ובידו השניה האותות הקדושים המכונים בספרי
 ווילאם הקדמונים.

^ב ר"ל סקוה מים ברמו הכח הלח המפרנס והמכלכל ; על כן האמינו הרבה פילוסופים
 יוניס קדמונים כמו פילוסוף ואלמיריו, כי המים הם ה יסוד כל היקום, מן המים
 נברא העולם ואל המים ישוב עד רכא.

^ג בסוד האש הזכרי המכונה אצלם הפר האנדרוניגוס המוליד, וכן האמינו קצת פילוסופים
 כמו הערסקליים ואלמיריו הנגרים אחריו, כי האש הוא יסוד הבריאה ובאש יתרב
 העולם באחרית הימים. את יסודות ששת הספירות האלה ברר הדי"ר רובין בספרו יסוד מסתרי
 העב"ם צד 11 ומער 88 ואילך.

והחסימות בהשגתם הדתית ודבקו בשכינתיהם ילמדו מעשיהם והתעודבת החאת הולידה בצלמה ודמותה ערבוב הדעות, הקולות בלתי תכליות ומושגים זרים ומחירים בקרב העם הזה; ההשפעה הזוטר גדולה השפיעה עליהם אז אמונת ההודים, אשר יען לא היתה משקעת כל כך מזהמת עבודת האלילים כיתד הגוים בימים ההם התקרבו אליהם היהודים יותר מאשר להעמים האחרים אשר סביבותיהם והגנו ראינם רשמי ההשפעה הזאת במדה מרובה מאד. אם נעמיק חקר בפסוקי הודיאס הקדמונים ההם נראה, כאמור, כי המקובלים הראשונים, אבות הקבלה הפלוסופית, הלכו ברובם בעקבות יהודים הפילוסופים ודבריהם היו להם לעינים בהשגה העיונית וההגותית הזאת. תורת האצילות, סוד הוית העולם וששת הספירות, כפי שהודו אותם המקובלים הראשונים, עם כל עקריהם ויטויהם התלוים בהם, כלם משפע אחד ינקו וממקור אחד יהלכו. כלם המה פרי אמונת היהודים וששתם הפילוסופית, מידה להם קרנים ומשם הביון עוזם. את המצוי הראשון ציירו להם גם חכמי הקבלה הפילוסופית. כחכמי היהודים, לא בנשמות מכוועדה, כי אם בתוד מציאות רוחנית, אשר מהותה ושבעה נעלים מהשנת האדם וכינתו. אך זאת לא נעלם מאתנו, כי כהו ונבחרתו של העצם הנעלה הזה הוא מלא עולם ואין להייתו ומציאותו קצב תכול ולפיכך כוהו בשם „אין־סוף“ (הוא כִּרְהָם אצל היהודים). מהמצוי הראשון הזה נאצל בתחלה כה אחד שחצו עצם מטבעו הנקרא כפי המקובלים בשם „אור פנימי קדמון“, היינו כי איננו כה נוסף או נברא, ומציאותו איננה חוץ למציאות „האין־סוף“, אלא הוא פנימי וקדמון. הכה הנעלה הזה הוליד בצלמו ודמותו כל הכחות האחרים בהדרגה זה אחר זה, והם עשרה במספר, או עשר ספירות. ועשר הספירות האלה הנה כמסורת וכלולות ב„אור הפנימי הקדמון“. האור הקדמון הוא גם הספירה העליונה הנקראת „רום מעלה“ או „כתר“, והוא אור מוסלא, שאיננו מושג, ורק הוא מיוחס ונערך למהשבה המהדהה. הספירה הראשונה הזאת לא נכללה בכלל הנבראים, שהרי מציאותה כמציאות „האין סוף“ בקדמות, רצוני בטבעו ובמציאותה, כי אם היא „ההויה הרקה הפנימית והנסתרת“, והיא „יתד שהכל תלוי עליה“, מקור יתר הספירות, כי „אחוז יסוד החשבון ותשעה ילדיו“. וטבע אלו הספירות הוא, כי כל הקודמת לתברתה הגה חשונה מתברתה; כי הספירה הראשונה היא אצילות מטבע המצוי הראשון בלי שום אמצעי בינתים, ואולם הספירה השניה נאצלה מהמצוי הראשון ומהספירה הראשונה, הספירה השלישית מהספירה הראשונה והשניה, ובדרך זה כל אחת ואחת בהדרגה, כאופן כי האצילות מטבע המצוי הראשון היא הולכת ומתמעטת בכל הדרגה והדרגה, עד שבסוף נתגשמו נתעבו הנאצלים. והדברים האלה הם ממש על פי השקפתם הפילוסופית של חכמי היהודים. באופן זה נבין, איך היה אפשר, כי בסבת המצוי הראשון, שמציאותו היא רוחנית וכה, נתהוו עולם המוחשים; שהרי ממנו נאצל רק כח רוחני, ומן הכח הזה כה שני רוחני, אלא שזה הכח השני היה בו לא רק מטבע המצוי הראשון, כי אם גם מטבע הכח הנאצל ממנו, וכן נשתלשלו אלו הכחות זה למטה מזה, וכל מה שהשתלשלה האצילות מהויה להיות נתעבה החומר ונתגשם יותר, עד שלבסוף קבל הכח האחרון (הספירה האחרונה) טבע אצילות עבה ונסה מאד שהיא תחלת הבריאה בעולם השפל, כדעת היהודים.

„הנה שתי השכלות נמסרו לנו מימות עולם — נמצא כתוב באחד הספרים הללו — ההשכלה הרמה והמשובחה וההשכלה השפלה והפחותה“. ההשכלה הפחותה מקפת וכוללת את ארבעת ספרי הוידאס וכל ענפי ידיעות העולם והטבע, כמו ידיעת הרשון, משקל השיר, חכמת התכונה ועוד, והרמה היא הידיעה, אשר על ידה הנו באים לידי ההכרה הפנימית, להשגה של הטבע בכלל, להכיר על ידה את הכת הנצחי והתמיד, מקור כל הנבראים והנמצאים, עלת העלות וסבת הסבות (דוסין שם צד 47). תכלית החקירה הכוללת את עניני הספרים האלה היא, להורות לבני האדם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו⁹). למען הנצל מעמק הבכא ומשחיתות העולם הנמאס, הוא עולם הכליה וההפסד שהוא אך צל לעוה"ב, ולמען צרף וטהר את נפשם הסגורה בכבלי הנוף, למצוא את האורש הנצחי ואת הטוב והמועיל הקים לעד. המקור הראשון אשר ממנו תפרדנה כל הנפשות, הוא, לפי השקפת ההודים, האפיסת הכללית, אפיסת כל ההרגשות ושליטת כל המציאות, היא נירוואנא¹⁰). כל נפש שנתחברה לנוף התרחקה מהמקור הראשי, מן הנפש הכללית, שאין בה לא חיים מוגשים ולא חפץ פרטי, רגש או תאוה, רק אפיסת כל ההרגשות והעדר עצמיות, ובהרגישה הפסד היותה בהיותה קשורה ודבוקה בהנוף תתאמן להחליץ מן המצר ותשתוקק לשוב אל המקור אשר ממנו לוקחה, להתאחד עם „ברמה“ כח כל הכחות ואבי כל הישות. הדרך להגיע אל התאחדות הרוח עם „ברמה“ היא הסתכלות האדם בנפשו בפנימיותו, התרכזות כחות הנפש בנקודה אחת, ברעיון אחד, רעיון השגת האורש האמתי, והשתחררותה מכל רגש ורחשי לב, מכל רעיון ורעה, ומכל רצון ותאוה הנוף. והנאולה מידי הנוף תהיה רק במות האדם ולכן אין טוב לו לאדם רק לענות ולסגף את הנוף, לקצות בחיי העוה"ז, המלאים מכאובים ומתרורים אין קץ, ולמאוס בכל תענוגי התבל שהם אפס ואפע דמיון כוזב בבחינת Māyā, ר"ל מחזה שוא והבל (דער שיין אָדער דיא סאָנאָמינאלע וועלט), או Avidyā, ר"ל אי־ידיעה (ראם ניכטוויססען), ולבחור במות הנואל אותו מצורר עולם המציאות ומבילו לחיי העולם הבא, לחיי עד ונצחים. מי אשר עיניו סגורות כעיני עור — נאמר באחד ספרי הוידאס הקדושים — מי אשר אזוני סתומת כאוני חרש, בלי רגש ובלי אות חיים ותנועה כעץ יבש, הוא מצא מנוחה ממכאובי העולם הזה והוא צפוי אלי קבר בשלות השקש ובמנוחה שאננה. אבל רק צדיקים ושלומי

⁹ החובות הכוסריות המוטלות על כל בן בודרהא, הרוצה להשיג את האורש העליון האמתי, הנה שמירת החקים והמשפטים אשר צוה לו בודרהא, התפשטות הנשמות והרכבות ברוחנית המחשבה, בסדרת הנפש ובכל הסדרות הטובות והסגולות היקרות כמו: רחמים, חנינה, צדקה, ענוה, הכנעה, סבלנות, צניעות, המתפקות, כבישת תאוות, חמלה על בעלי חיים, הרחקת כל שנאה, נקמה ונמירה, אשר עליהן אסונת ההורם נוסדה ובהן שמן חלקה. ואלה הם עשרת הדברים של הסחוקק בודרהא העומדים ברומה של דת ההורים: לא תרצה נפש כל חי, לא תגנוב, לא תפר נדר, לא תשקר בעמיתך, לא תשתה לשכרון, לא תאכל לחמך בלא עתו, לא תצא במחולות ולא תתענג בשירה וכומרה בבתי המשחק, לא תתקשט בעדי עריום, לא תשכב בכמה כבודה, לא תקבל סתת כסף וזהב.

¹⁰ הוראת המלה „נירוואנא“ בשפת ההודים היא, נר כבה או גחלת עמומה, להורות על אורש אפס ישות החיים והעדר המציאות בעולם הזה, בננוד לשאון חיי התבל הנקרא „זאנארא“.

אמני הדת יצאו לחפשי כשזב הנוף לעפר כי אז תאבד נפשם את הרגשותיה ואת ידיעת עצמה בתור עצם בפני עצמו ותשוב אל הנפש הכללית, ברמה, ותתאחד עם הכלל ותחדל להרגיש את עצמה עזובה ונלמודה ומתבודדת לעצמה. לא כן הרשעים, כי המה אחר מותם יענו ויודוכאו וישלשלו שלטלה מנוף לנוף ומקבר לקבר, נפשם לא תאסם ולא תחדל מהיות עצם מרגיש ומתבודד לעצמו, לא תתאחד עם הנפש הכללית ולא תאבד הרגשותיה; היא תשאר לעצמה נבדלת מן המקור עד אשר תתקן מה שעושה ותטהר מחלאת העוה"ז למען תהיה ראויה להתחבר אל הנפש הכללית ותוכה לשוב לאיתנה הראשון, למנוחת האסם המוחלט, היא נירוואנא. העונש היותר חמור הוא, אם תשאר בנוף עוד הפעם, לכן תענש הנפש החוטאת כי תתגלגל אחרי מות הנוף ואחרי סידרתה ממנו בנוף אחר, יהיה נוף אדם או נוף חיה או בהמה או כל רמש האדמה למינהו, הכל לפי סוג חטאתיה ולפי כוונת פשעיה משך ימי קיומה בנוף (שם צד 143). סוד הגלגול הזה (המכונה אצל המקובלים המאוחרים גם בשם „סוד העבור“) נולד על ברכי ההודים שאחרי תקופת הויראס והוא סוד תחיית המתים אצל בני ברית הדת ההיא. הדמיון הזה, הדמיון הגלגלי, נתפשט ונתרחב לאט לאט לשמה שלמה ויהי לקנין כל עמי ההשכלה וממנו נולדו מושגים מוסריים, אך בשוני דעות, גם אצל האומה הישראלית וכל ספרי הגסתות במדרש ואגדה מלאים חקירות והשקפות שונות בענין הזה ופעולותיו מתוארות על ידי אגדות תמימות ופשוטות באופנים שונים מאד. במאה השביעית והשמינית לספ"ה מצאה השמה הזאת כבר מאמינים רבים בין בני עמנו וכן גם בין כת הקראים אשר מהם האמינו מקצתם רק בגלגול נשמת אדם אחד בנוף אדם אחר¹¹) ומקצתם גם בגלגול נשמת אדם לנוף בעלי חיים מאיזה מין שיהיה¹²). והאמונה התפלה הזאת נתקיימה בעמנו עד היום הזה באיזה מפלגות ובאיזה מקומות על פני הארץ. אך בעוד שהאמינו ההודים, כי הנפש אחרי מות האדם תתהפך כחומר חותם מטף לנוף וממדרגה למדרגה אלפי אלפים ורכבות פעמים, משך שנות אין קץ, עד אשר תצטרף ותוכה לכפר על עוניה ולהגיע אל המדרגה העליונה, למדרגה של נירוואנא, החלישו קצת ממקובלי עמנו, כמו הרמב"ן ואחרים, כי לא תוכל הנפש להתגלגל ולעבור מצורה לצורה רק שלש פעמים וימצאו עור וסעד לדעה הזאת בדברי אליהו בן ברכאל (איוב ל"ג כ"ט): הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר.

גם ההשקפה עיד יחס נפש האדם להנשמה העליונה והשתלמותה הרוחנית על ידי התרבות כאלהים, השתחררותה מכל חפץ ורצון, מכל התאוות החומריות, התרכויות הדעת רק ברעיון עבודת השם והכרת אמתת מציאותו, גם היא מצאה לה מאמינים רבים בקרב בני ישראל ותהי לשמה פילוסופית אצל חכמי עמנו הקדמונים אשר רחבה ונסבה אחרי כן ותוסף אומץ ע"י המקובלים הבאים אחריהם, הראשון

¹¹ כהאלכסנדרים הראשונים וכהקראים יוסף אלביצר (הרואה) ואהרן בן אליהו, כמו שכתב האחרון בספרו עץ חיים פ"ג, וכבר נתבאר שקרות זה המאמר שלא תכוא הנפש לאיזה נוף שיודמן רק לנוף מיוחד ומין במינו; ראה המאמר גלגולי נשמות „בהאשכול“ כרך ב' צד 128 והערתי שם.

¹² המה אנשי הכת עברדיא או אלעברדיא (הנוכרים גם כן, פסד נעיונות" להקראי יוסף אלביצר הגל) שאמרו כי הרוח תצא מן האדם ותכנס כבהמה. ראה שם צד 124.

מחכמי ישראל אשר השתמש ברעה זו ונמשך אחריה היה פילון האלכסנדרוני¹⁸. לפי דעתו יש לכלל נשמה שב אדם צורה שכלית היא בעין זעיר אנפין של הנפש הכללית, או כאשר יכנה אותה הוא, הלוגוס הכללי, ומיחס לה כל הכחות הנמצאים בנפש הכללית והנאצלים ממנה, גם למעלה — יאמר פילון — נמצאות נפשות רוחניות משוטטות בספירה העליונה והן הנקראים בפי הפילוסופים היוונים בשם, דימוניס (רוחות), והנפשות האלה שבען אתה עם סבע המלאכים וצבא מעלה, שהם הציורים השכליים ונמצאים אלהים. אלא שקצת הנפשות יורדות אל הגופות ותדבקנה בכני אדם (וזה הוא מובן המאמר „ויראו בני האלהים את בנות האדם כי טובת הנה ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו“), וקצתן מעופפות תחת השמים והן משרתי אל עליון עושי רצונו המלאכים. הרוחות היורדות אל הגופות (נשמות שבגוף) דומות ליורדות אל תוך נהר שופף, אשר לפעמים יתנברו עליהם גלי הנהר וישטפו אותן במרוצתם, ולפעמים תתנברנה הן על שטף הגלים וצפות זמן מה על פני המים, ואחרי כן תנבהינה עוף, לשוב אל המקור הראשון אשר ממנו נאצלו, אולם אך הנפשות אשר נברו על הנוף ובאו לידי הכרה שכלית, כי הנוף בהיותו חמרי מספיד מציאותו ומוביל אל ההפסד, משתדלות בהשתלמות שכלית ורוחנית ולכן הן שבות אל המקור הראשון, אל השכינה העליונה, בעוד אשר אלה, אשר חלבו אחרי עצת הנוף ודבקו בתאוות תמרויות ותענוגי העולם הזה, סופן להרחות אחרי הנוף ולהיות מן „הנפילים“, אשר הפסידו את מעלתן הרוחנית והיו כאחד האדם אשר אחריתם עדי אובד. האמצעים, אשר על ידם יגיע האדם אל המדרגה הנעלה והנשגבה הזאת, להשתלם בכחותיו הרוחניים ולהשיג המציאות האמתית ואחדות הכורא, המצוי הראשון, הם, לפי דעת פילון, שסירת הנפש מהתאוות החמריות, הסתגפות הנוף והשקיעו את עצמו רק בפנימיותו, באופן שימאס בחבלי העולם הזה ויבחר מות מחיים, בידעו, כי הנפש כל ימי היותה בגוף האדם החמרי עבותים על ידיה וגם עלולה היא לפנימית ולהפסד רוחה¹⁹. הרעות האלה המה ממש דעות אמונת היהודים אשר פילון נמשך אחריהן ויתקן בהן. הנה מצד זה נמצאים בספרי פילון רמזים רבים לשטת הסטופים וענוי הנפש, אשר דבקו בה אחרי כן רבים משלומי אמוני ישראל ותמשוך אחריה גם הרכה מחכמינו וזל כאשר הגנו רואים במקומות רבים בספרי התלמוד והמדרש המשבחים את המות ואת המתים שכבר מתו ומעוררים קנה והו על החיים ועל האנשים שהם חיים עדנה. ככה החליטו חכמינו וזל כי יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חי העוהז וממנו ונמרו כי טוב לו לאדם שלא נברא משנברא. (ערובין י"ג) ועל אדם הראשון אמרו כי „נשתכל ביזם המיתה ואמר שירה“ (ברכות י) וכן גם בתורתו של

¹⁸ כימי פילון נפרצה כבר אמונת בגדראה ככל ארצות המזרח ונודעה בעקריה ויבשרשיה גם בבבל במצרים ובארץ יהודה, כי ספרי קדשה כמו שהם לפנינו גשלו למצער מאתיים שנה לפני ספירת הנוצרים ואז התערבו היהודים ההילוניסטים בחכמי אלכסנדרון, אשר קימו וקבלו הרבה מהזילוסופיה ההודית, והיתה גם דת בודרהא מודעת בקרבם, ופילון שקד עליה ויהגה בה הרכה,

¹⁹ עין בספר „רעת אלהים“ להר"ר ש. ברנפלד (הוצאת „אחיאסף“) צד 65.

רבי מאיר מצאנו כתוב, וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד — טוב מו"ת" (15), פי רבי מאיר היה מדע להכמי הסמואיקים היונים אשר תתחקו על שרשי רגלי בודההא זבני בריחו בדעותיהם, בהליכות חייהם ובמדותיהם בדרך ארץ, והיה מרגלא בסיהם תמיד לשמר: *Mors komini bona Dñs denegatum*, "ל"ל תמות הוא לפני האדם הטוב היותר נעלה אשר יבצר מן האלהים" (16). רעיונים כאלה וכאלה, אשר צמחו על אדמת היהודים וממקור אמונתם נבעו, הונו או את הלבבות והקדרו את הראשים יססכו בקרב העם רוח שנאה לחיים ואהבה למנוחת הכות והמה הולידו את בת "המתבודדים" בעמנו, הדומה בהרבה ענינים לכת האסיים בא"י, אשר כל ישעם ותפצם היה לרדוף אחרי האר"ה שכלית, לעזוב כל תענוגי העולם הזה ולהדבק רק בחיי רוח.

בעקבות החקירה במסדתי הבריאה וביצורי הטבע היתה כרוכה מאז גם התחבונות ביחס היש להאין, בשמט המציאות ומגרת האצילות באופנים שונים ומשונים. גם מקור השמה הזאת הוא בספרי הפילוסופיה של היהודים הקדמונים ומשם באה דרך צנוות שונים לכל עמי הקדם אשר הגדילו והרחיבו את חוג מחקרה, דור דור לפי חשנתו והשקפתו הדתית. כה נקרא בפרק יצירת העולם באחד של ספרי האופטיציסטים החם: "הן אמנם יש אנשים המחליטים בדעתם כי העולם והבורא לא היו מעולם, מראש מקדמי ארץ, אלא נתהוו ונולדו באיזה זמן מן הזמנים על ידי איזה סבה שקדמה להם ומבטן האין יצא היש. אך איך יולד יש מאין?...?" (שם צד 160). כלומר, כיון שאין ליחס לטבע המצוי הראשון ("האין-סוף") לא פעולה ולא שום תארי חיובי, לא נוכל לומר עליו, כי הוא ברא את העולם, וכל שכן שלא תמול בו הכונה באופן שנאמר, כי נתכוון לברוא העולם, ואולם מצד אחר הלא נראה, כי העולם לא נפל במקרה, רק מסדר אחד סדרו באופן התקון והוציאו מאין לישי, כי "כל דבר הבא במקרה אין לו סדר, ואנו רואים כי הנבראים יש להם סדר ועל סדר הם מתקיימים ועל סדר הם מתבטלים ועל סדר הם מתחדשים, ואם כן איך נתהיה היש מהאין? השאלה הזאת הלמה ומחצה אחרי כן את ראשי הפילוסופים היהודים וחוקרי העמים השונים הבאים אחריהם ותתן להם ענין רב לענות בו. המענה אשר נתנו הכמי היהודים לפתור את ההרה הסתומה הזאת יבואר באופן כזה: קודם היצירה לא היה כי אם העצם הנצחי והנעלם הבלתי מוגבל, בלי אור ובלי צורה, אשר בחבו היה כמוס הכל באחדות השוה ובהויתו היתה כלולה הוית העולם והוית כל המציאות גם יחד. מטנו נאצל העולם וממנו נשפעה כל הישות, כל הוה ונמצא, מבלי אשר נדע מאיזו סבה, וזו בדמיון השממית המציאה את ארינת קוריה מנופה בלי אמצעים ובלי כחות בינים, דק מכה עצמה הכמוס וצפון בתוכה כמים בספוג וכשלהבת בנחלת (צד 111). אם כן העולם לא נתהוה כי אם היה מקודם נסתר בתוך עצם הבורא והוא האציל אותו בכחו או ברצונו מעצמותו ולא מאין ומאפס מוהלס. וכזה הבינו גם ראשוני המקובלים

(15) הסאכר הזה טובא גם בוהר לפרשת בראשית בזה הלשון: והנה טוב מאד הכא אתקן מה ולא אתמר כי טוב כשני כגון דאתמרי ביה סיחא והכא אתמר והנה טוב, ואולא כסה דאמרו חברייא והנה טוב מאד זה מות. ועין גם במראשית רבה פרשה א'.

(16) עין בספר דה"לבי" ישראל של גראטץ חלק דביעי צד 280. ראה גם מחברתי:

Der Pessimismus im Judenthume, S. 20.

באמרם: כי כל המציאות היתה, הויה פנימית ונסתרת" בטבע המצוי הראשון, היינו שכתבע העצם הנצחי והנעלם היה מונח כח אצילות, שהיא השפעה והתפשטות, ועל ידו נשתלשלה הבריאה והיות כל היקום. וזאת, "ההויה הפנימית הנסתרת" היתה בתחלה רק הכנה בלבד ואחרי כן יצאה מכח אל הפועל ונתפשטו ונאצלו ממנה כחות אחרים בהדרגה זה אחר זה. אך בכל זאת אין ליחס חלילה רבוי ושנוי לאלו הכחות, כי אין רבוי ושנוי, "לא קודם האצילות ולא עתה אחר האצילות", רק עלינו להשיג ולהבין את כל עולם האצילות באחדות נמורה, כשלשלת ארוכה, "שהיא עשויה חליות חליות והחוליה השניה מחוברת עם הראשונה וכל חוליה וחוליה בחברתה ואין ביניהם סרוד וקיצוץ, אלא הכל מיוחד". והמשילו חכמי הקבלה את אחדות הטבע לדמיון האור, "שמדליקים ממנו אלפים ורבבות אורות, זה מאיר יותר מזה, אבל כלם שוים בהשוואת האור הראשון וכלם מעיקר אחד". ולא רק הכחות הנאצלים הם אחד על פי טבעם ומקורם, אלא המציאות כלה היא באחדות נמורה. ועיקר זה למדו המקובלים גם כן מתורתם של ההודים, אשר נמסרה להם ע"י האסירים והאפלטונים החדשים, וגם השתמשו בציוריהם ומשליהם, לבאר ולצייר על ידיהם אופן בריאת העולם והתהוות כל היקום ע"י הכחות המניעים (דינאמישע קראַפֿטע) בורם האצילות והאחדות הנמורה של הכחות הנאצלים. כי כן מצאנו לאחד הראשונים בחכמת הקבלה (ר' עזריאל בפרושו לס' יצירה צד מ"ו) אומר: "זה היה קודם בריאת העולם שהיה הקב"ה יחיד בעולמו והיו ההוויות עמוקות ונסתרות בחכמה כשלהבת בנחלת וההוויות היו והאצילות מחודש, והמקובל הנודע ר' יהודה חייט (בפרושו לס' מערכת אלהות צד מ"א) אומר: "אין סוף הוא שלמות בלי חסרון ואצל השלם לא יחסר דבר, כי הכל היה כמוס בו באחדות השוה אשר אין בו לא תמורה ולא שנוי אלא הכל באחדות הפשוטה והיה בו כמים בספוג וכנהלת שהשלבת כמוסה בה לא יחסר בה כי אם הדחיסה. ואע"פ שהשלבת נראה דבר מעצמו נבדל מהנחלת, לפי האמת קשורה בה והנחלת מתאחדת באש השלבת. וכן באצילות לא נתחדש דבר כי הכל היה בו אבל היה חסר הדחיסה לבד. וכאשר התעורר החפץ הפשוט לברוא נבראים, החפץ הזה הוא הדחיסה בנחלת והוא סבה להתנלות השלבת"¹⁷. הדעה המרכזית והרוח החיה בקרב השטח הפילוסופי והואת הולידה בצלמה ודמותה המון דעות ומושגים בתורת האצילות של חכמי עמנו השונים בפרטיהם בהמון ספרי הקבלה הראשונים ואשר רק במשך הימים לבשו צורה קימית ושטה מסוימת.

בכלל הנה היא השטה הפילוסופית של ההודים, אשר ראשי למודיה ערוכים וסדורים המה בספרי הוידאם הקדמונים ובספרי האופנישאדם המונחים לפנינו, מקור החקירות הדתיות של כל עמי הקדם והיא היתה למבטח עוז ולעמוד חזק גם לחכמי הסוד ולבעלי הנסתרות בעמנו להקים עליו בנין שלם בתורת הרוזים וליסד עליו ספרה גדולה ושלמה כספרת הקבלה, אשר עד מהרה רחבה ונסבה ותוסף אומץ על ידי המקובלים הבאים אחריהם.

¹⁷ עין גם בספר העיון הסיוחם לרבי חמאי נאון (הוצאת יילינג לייפציג 1858) צד 9 וספר מאירת עינים לר' יצחק דמן עכו צד קמ"ט (מוכא אצל יילינג בפרו, בייטראָגע צור געשיכטע דער קבלה" חלק שני צד 58).

מסכת קידושין בעולם האצילות.

סאת ר"ד שלמה רובין.

עניני עולם האצילות:

הבוכים והמולות.
הנשמות והנפשות.
הרעיונות והמחשבות.
האותיות והמספרים.
התורה והמצות.

שני המאורות שמש וירח.
השמים ממעל והארץ מתחת.
האלהים האדירים והאלילים.
המלאכים וחיזת הקדוש.
הספירות והפרצופים.

מבוא.

„השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" —
תא ואחוי לך היבא דנשקי ארעא ורקיעא אהררי'.

עולם הדמיונות הוא עולם האצילות נוהג כמנהגו של עולם המציאות הוא עולם העשיה — „מלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא" — גדולים חקרי לב לפלגות הדעות בין בעלי ההגיון ובין בעלי הדמיון, אם עולם האצילות הוא העיקר העומד, ועולם העשיה הוא רק צל עובר ממנו, כמסורת היהודים הקדמונים, וכמו שדורו לנו אפלטון ובית מדרשו; או עולם העשיה הוא לבדו טבעי. הי וקים, ועולם האצילות הוא רק הלום יעוף מרהף ברוח הדמיון, כמו שיורו לנו חכמי הטבע בדעת ובתבונה. בין כך ובין כך ראה ראינו כי הדמיון מתנהל לרנלי ההגיון, ובונה עולם האצילות בעלם דמות עולם העשיה. עולם העשיה כיצד: הנמצאים הארציים, היסודות הטבעיים, בשלש המערכות שהם המוצקים והצמחים ובע"ה. עולם האצילות כיצד: מאורות השמים, השמים והארץ, האלהים, המלאכים, הספירות, הבוכים, הנשמות, הרעיונות, המספרים והמצות. כשם שישונו של עולם העשיה הוא ראמאן גדול כחללו של העולם כלו, מתחיל באהבת המין איש לאשתו, ומסיים בלידת פרי זיווגם, ופרקיו האחרים המה: זיג, אהבה, חתונה, זיווג, עבודה, לידה — כך ישונו של עולם האצילות מתנהל על פי דרכו בפרקים כאלה (*).

(* כאשר ברדתי זאת באריכות בספרי על ססחרי העכ"ם וחכמת הקבלה.

זו"נ כיצד: כשם שהנמצאים הגשמיים בעולם העשיה בכל מערכות הטבע, שהם: ארבעת היסודות להקדמונים ארמ"ע (כפ"י הראב"ד על ספר יצירה פ"ג מ"ח מונה אש וזכר ואש נקבה, רוח וזכר ורוח נקבה, מים וזכרים ומים נקבות, וכו'": „עפר וזכר אדמה נקבה וביחוד הורה יסוד האש על סוד הזכר ויסוד המים על סוד הנקבה כמ"ש בספר יצירה פ"ג מ"ב אש ומים מתחלקים וזכר ונקבה) המוצקים (שנם בהם לר"ק יסוד זכרי Andronium ויסוד נוקבי Thelike), הצמחים (לפי מציאת החכם הטבעי Linné) והבע"ח"י הם בשני מינים זכר ונקבה (כל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם, ב"ב ס"ה ובס' יצירה ובזוהר בכ"מ); כך הנמצאים הרוחניים בעולם האצילות (שכל האצילות צריך זכר ונקבה, פרס רמנים רמ"ו ש"ח פי"ז) הם בבחינת זכרים ונקבות בדמיון המסתתרים בחביון סודות ורמזים, כמו שפע טל שער ב' ועין חיים שער המלכים והיכל הכתרים.

אהבה כיצד: כשם שנמצא חשק האהבה כנבורתה בארץ בנשמיים בכל מערכות הטבע: במוצקים (להכמי Chemie בציון Affinität ולהכמי הטבע בהתדבקות החומר בציון Adhäsion ובהתקשרותו בכנוי Cohäsion ולהכמי התכונה בהמשכות הגלגלים בשם Attraction) ובצמחים (שנם בהם מתאדה ומשתוקק המין האחד לדבוק במין האחר) ובבעלי חיים בתשווקה עזה כשלהבתיה; כך מתעלסים באהבים ובנוסף חבתם הרוחניים בשמי הדמויות והחיונות, עד שכל עמודי עולם העשייה ועולם האצילות על האהבה כוננו (דון יהודה אברבנאל בספרו Dialoghi d'amore), כי האהבה היא חוש השני המשוך כחוש של הסדר עולם יבנה לחבר שמים וארץ ולאחד אלהים ואדם, כי היא ראשית כל בריאה ומקור כל תולדה, כאשר יאמר המליץ הקדמוני העזיר, כי האהבה הוציאה את התבל מחק תהו ובוהו, והיא אבן שתיה אל התבל, בה שמים וארץ נשקו, וכל מיני ייודות וחבה, חשק ותשווקה, וכל חיוני המשכות והתקרבות והתדבקות והתקשרות בנשמות וברוחניות הן תולדות האהבה הכללית המקפת את כל היקום בשמים ובארץ.

חתונה כיצד: בעולם העשיה חותמת החתונה תכלית התשווקה והאהבה המינית; ככה בעולם האצילות משתלמת האהבה הרוחנית ברמו חתנת האוהב עם חשווקתו.

זיווג כיצד: כמו בעולם העשיה שמוזווגים המינים כבע"ח ובצמחים ונס במוצקים (Chemie שמוזווגים שני יסודות להוליד בעין ילדי בע"ח אחרי הזיווג) זכרים עם נקבות, כן בעולם האצילות מוזווגים הרוחניים והדמוניים ברמו זוג אלה באלה בבחינת יחודם וצירופם.

עבור כיצד: כשם שהזיווג בעולם העשיה מביא לידי עבור בפרט בסוף, כך הזיווג בעולם האצילות מביא לידי עבור בילדי המיונות וצקון לחש ברוח הרישית.

לידה כיצד: „הנשמת בעולם העשיה ממקור סוד הלידה הרוחנית בעולם האצילות, כי המאציל הוא האב והנאצל הוא הבן" (שפע טל שער א' פרק ב'), והעמים הקדמונים ציירו בדמונם את אצילות העולמות הנשמיים והרוחניים כעין עבור ולידה.

אלה הם יצורי הרָאָמָאן הרוחני בשמי הדמונות, לעומת הרָאָמָאן הנשמי במערכות הארציות: הרָאָמָאן נעלה ונשגב ועמוק, עולה ויורד בסולם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה (*).

פרק ראשון.

השמש והירח.

א. ז"נ.

בעבודות העכו"ם אל השמש והירח כאלהים, בהרבה שמות וכנויים וזכריים ונקביים, היה להם השמש כרמו יסוד הזכר המשפיע והמוליד בתבל ומלואה, וקרני השמש רמזים במסתרי היהודים בכנויי ברית המעור, והלבנה היתה להם ברמו יסוד הנקבה המקבלת שפע השמש להפרות ולהרבות יצורי התבל.

בשיחות היהודים אשר רוב אלהיהם היו בסוד אנדרוניטס, כמו שנוכר להלאה, היה גם כ"א משני המאורות האלה מורכב משני הכוחות ז"נ המעוררים זה בזה להפרות את התבל. בהודו מכנה קרישנה אלהי השמש א"ע אב ואם לכל היקום, וכן היה אצל המצרים איל השמש אוזיריס לעומת בת זוגו הלבנה, ובכלל הלבנה לעומת השמש היא נקבה מקבלת, ולעומת הארץ היא ירח זכר משפיע.

הרמו היה מונח גם בלשונות העמים, אצל היונים נקרא השמש הוא Phöbos גם בלשון נקבה Phaeba (ע"ד שגם בעברית יבא השם שמש בל"ז ובל"ג) וכן מכונה אצלם הירח פעם בל"ז Menion ופעם בל"ג Men (ושרשם לר"ק השם "מני" בישיעה ס"ה) וכן הירח ברומית פעם בל"ז Lunus ופעם בל"ג Luna, וכן בעברית שמש ולבנה ז"נ, ירח והמה ג"כ ז"נ, ובכלל נמצא כי בלשונות רומניות השמש זכר והלבנה נקבה, ובלשונות גרמניות הירח זכר והחמה נקבה.

סוד אנדרוניטס כזה ביחס שמש וירח נמצא גם אצל המקובלים, כמ"ש רבנו בחיי פ' וישב ע"כ ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור, שאין הכוונה שיהיו שני אורים ממש רק שני כוחות היו בו האחד כח הזכרות והשני כח הנקבא אבל האור הראשון לא היה אלא אחד הכולל כח הזכרות וכח הנקבות ומן האור הזה נאצלו חמה ולבנה ביום הרביעי ... ונאצל כח הזכרות על החמה וכח הנקבות על הלבנה" — "כי ענין דו פרצופים באדם הראשון וב' המאורות הגדולים הכל ענין אחד" (מאירת עינים בהקדמה).

ב. אהבה.

היהודים משיחים בהנדותיהם על מעשי אהבת נשים של שיהי אלהי השמש ושל אינדרה מלאך השמש עם עלמות יפיפיות בנות הלבנה. השמש והלבנה מתעלסים זה לעומת זו באהבים, ונמצאה שיחה נאה בקרב שוכני גראַנְלַאנד על יחס הירח והחמה כזו: הירח Anninga חשקה נפשו באחותו

(* עוד לי להעיר את אוון הקורא, כי הספר הקטן הזה (הנכתב כמתלהלה) מכיל בקצור כפרץ ובראשי פרקים כל המיתולוגיא בחול וכל שיטת הקבלה בקודש.

היפסיה החמה Malina, ויהי כלילה במשתה היין עם מרעיו ואחותו, ויקם הירח ויכבה את הנרות אשר דלוק בבית, ויבא אל אחותו החמה לשכב עמה, ותעש החמה גם היא בערמה ותקם סיח ככשן ותורדו על פני (מוה נתהוו הכתמים הנראים על פני הירח) העלם החובק אותה למען תכירנה מי הוא זה, ואחר כן הבעירה אנדת הציר יבש למען תראה את פניו, ותראנה ותכירנה והנה הוא אחיה הירח, ותתחלחל מאד ותברח מפניו לאור החציר הנוער בכפה, אבל הירח דלק אחריה ודרף אותה גם הוא לאור החציר אשר ביד החמה (כי הירח מקבל אור מהחמה), אחרי אשר האור אשר הרליק הירח מהר לכבות בידו (ע"כ יתארם הירח לפעמים כדם) ותמהר החמה ותעל השמימה והירח דולק אחריה בוער בארבה עזה עד כי ממחלת אהבתו דל בשרו וכלה שארו (הוא הרבע האחרון של הירח) ויכחד מן הארץ (הוא קודם המולד) כי הלך לצוד ציד בים, וישוכב שם את נפשו וישמן ויעל מן הים השמימה (הוא הרבע הראשון אחר המולד) והנהו סוכב סוכב אחרי החמה שאהבה נפשו, ופניו מאירות בזיו וטנה (הוא הירח במלואו) שמח וטוב לב.

ג. חתונה.

השמש והלבנה מתאחדים בהתונת נישואין וקידושין איש ואשתו. על כן קראו עמי הקדם אל השמש בשם בעל (הוא כל אצל האשורים ואצל היהודים בעלי Baali) והרבה ערי ארץ נקען וסביבותיה נקראו בצירוף השם „בעל“ הוא השמש (כמו כמות בעל, בעל נד או בעל בקעה — שהיא אצל הארמים „בי שמשא“ ואצל היונים Heliopolis שר"ל עיר החרס או עיר השמש — בעל המון — חמון — בעל מעון, בעל צפון, בעל ברית, בעל שמש, בעל זבוב, בעל פעור, בעל חצור); ואל הלבנה קראו בעלת שמקום עבודתה נזכר (יהושע י"ט מ"ד), וכן „בעלת באר“ (שם י'), ע"ד אשת אלהי הפעניקים „בעל איתן“ שנקראת „בעלת איתנה“ (נזכרת במס' בכורות ה' ב' ולד"ק נשתבש מזה אצל היונים שם האלילה Pallas Athene) ובכתובות מצבות האשורים מכונה בעלת „האלוהה הגדולה השמימית“. וכשם שנקרא אלהי השמש מלך או מולך (כנראה מדברי ירמיהו י"ט ה'), כך נקראת אשתו הלבנה בשם „מלכת השמים“ (ירמיה) אשר קטרו לה הנשים המבקשות אושר הנישואין ביום התונתן, ועשו לה כגנים, הם עונות מצות שהקריבו גם היונים אל דינה מושלת הלבנה.

ד. זיווג.

השמש והלבנה הם זוגות מזדווגים בשיחות העכוים: כמצרים אמון Ammon (הוא אלהי אמון במקרא ושם עירו במצרים „נא אמון“) עם בת זוגו אמנה, Ammonia, בסוריא ארד (פסלו מצויר עם קרני שמש) עם בת זוגו ארדה, ושם עיר עבודתו „הרד רמון“ (זכריה י"ב), אצל הפעניקים אסר (היא אשור אצל האשורים) עם בת זוגו „עשתרות“ (השרש אשר או עשר מורה בלשונות בני קדם כמו בערבית יחוד וזיווג ז'ו"ג) או „אשירה“.

בהרבל בין קודש לחול: שמש וירח הם תפארת ומלכות (זוהר שמות) כי כן „פי' בוהר פ' בראשית בפסוק ויבן ה' אלהים את הצלע כי מלכות נקראת

אשר ה' בהיותה יונקת מן תפארת שהוא בעלה בהיותו נקרא בכחנת אשר הוא אשר והוא אשה" (פרס רמונים לרמיק שער הכנוים פ"א), ונקראת הלבנה בשם מלכות, כי כשם שהלבנה מקבלת השפעת אורה מן השמש, כך ספירת מלכות מקבלת השפעת מספירת תפארת!

כ"ז מסטרא דקדושה, אבל מסטרא אחרא: שמש וירח הם סמאל ולילית (זוהר מקץ ופנחס) כי "יש זכר ונקבא בקליפה והם נקראים בעל ואשרה כמין שבקדושה הזכר הוא הסוד כך הקליפה שהוא נקרא הבעל היו עושין אותו צורת שמש מכסף, וכשם שבקדושה הנוקבא ביחוד הנבורה, כן בקליפה הנוקבא הנקרא אשרה היו עושין אותה צורת ירח מזהב וזהו אלהי כסף ואלהי זהב" (לקוטי תורה מ"י חיים ויטל).

ה. עבור.

לפי פלוטארך על מסתרי המצרים מודונו האליל אוזיריס הוא השמש באביב עם הלבנה, והלבנה מתעבדת מודע בעלה השמש במגד גרש ירחים, ומן העבור הזה ניוון העולם כלו.

ו. לידה.

לפי הפילוסופיא הקדמונה במצרים היה יעוד הלבנה (בלשון מצרית פֶּה) לפזר על כדור הארץ את הודע אשר קבלה מבעלה השמש, שהוא אבי כל היקום, וע"כ קראו היונים אל אפוללון אלהי השמש בשם Abaus הוא אב, השם שקבלו מאת הפֶּעניקים בשפת כנען, והכונה על שפעת האור אשר תקבל הלבנה מאת השמש ללדת ילדי אור והיים על הארץ, כי לפי יחס הלבנה אל הארץ היא נקראת בשמות שונים לכל נויי קדם בארצותם ללשוונתם, שבכה היה שמה בחידושה עלמה בתולה Bubaste או נערה תמימה Artemis, ובעת מלאת הלבנה היא אֵם וילדת ומיניקה בשמות מולדתה או אישות או אפרודיטי וכיוצא בשמותיה השונים לכל העמים בשיחות המיתולוגיא שלהם היהודיעה לכל הדיש בה.

פרק שני

השמים והארץ.

א. ז"ו.

כמו בכחנה נשמית (אנלי טל הסיסי כפור, גשם נדבות ומטירות עון, יורה ומלקוש) כן בכחנה רוחנית (טל אורות וטלו של תהית המתים) משפיעים השמים על הארץ המקבלת שפעת מים ושפע אור. על כן ראו את השמים כזכר משפיע (מים עליונים זכרים) — "מין דוכיין" ואת הארץ כנקבה מקבלת (מים תחתונים נקבות) ב"ר פ"ג — "מין נוקבין", "את השמים ואת הארץ זכר ונקבה דבריאה" (ל"ת מרחיץ פ' בראשית). כמו שבכלל העריונו את העולם השפל לעומת העולם העליון כערך נקבה מקבלת אל זכר משפיע, ובערך מדת הדין אל מדת הרחמים, כי לעולם הזכר עליון משפיע רחמים והנקבה תחתון מושפע דין" (פרס שפ"ו פ"ג).

ויען אשר השמים גם המה מקבלים שפע כוחותיהם מאת האלהים בהשפעת המאציל על הנאצל, על כן מצאו בעצם השמים גם סמרא דנוקבא, והו שמוכירים המפרשים בספר יצירה, "שמים זכרים ושמים נקבות" ודורשי רשומות (יעב"ץ בספרו ציצים ופרחים) מצאו כי שמים בנימי. זכר ונקבה ובנימי אנדרונינוס, והמקובל הנודע ר"א אבולעפיא חשב ומצא כי י"ח פעמים הו"ה בנימי שמים ר"ח פעמים אלהים בנימי ארץ (א' הוא במלואו אלת) ובסודות המקובלים הו"ה הוא אבא ואלהים הוא אמא.

ב. אהבה.

במסתרי היונים ועמים אחרים נולדו מן ביצת העולם (הנוכרת גם בהגדת היהודים) התאומים שקראו להם דיוסקורי, אחד זכר ואחת נקבה, אחד שמים ואחת ארץ — והארץ היתה תהו ובהו, שמים וארץ יצאו יחד כאחד ברו פרצופים, אחרי כן נהלקו ונלקחה הצלע מן האדם, וישבה לה הארץ תהו ובהו משתוקקת אל דודה להרביב בו, לפי שראתה השמים מאירים והיא חשכה, עד שזרח האור והארץ האירה מכבודו, והכרובים חזרו פנים אל פנים, ובוה נתקנה ונתבסמה (עבודת הקודש לרי"מ אבן גבאי ח"ב פרק ס"א).

ג. חתונה.

הזכרנו כי בדמוני חין עצם השמים הוא הזכר בהשפעתו על הארץ שהיא הנקבה המקבלת את השפע הזה, וכמעשה בראשית של העמים הקדמונים מתחיל ספור היצירה במסתר ההתונה של השמים עם הארץ, ונדמה העולם העליון כהתן והתחתון ככלה כנ"ל, וזמן חתונה כזו הוא ביחוד בחודש האביב, שע"כ מכונה גם במליצת התלמוד שפע מטר השמים בשם "חתן" באמרם: "מאימתי מברכין על הגשמים משיצא החתן לקראת כלה" (ברכות נ"ט), שר"ל מזמן נפילת המטר, וקראו אל האדמה בכנוי "ארוסה" או "בתולה" כעין שבהגדות היונים היתה האלילה דימיטר מושלת על הנישואין ועל עבודת האדמה, ומנינה על נשים מעוכרות ויולדות, והאלילה צרם המכונה הבתולה הקדושה היתה ממונה על קציר השדות.

ד. זיווג.

השמים והארץ מזדווגים חיוונם עולה יפה לקיום העולם וישונו. השמים משפיעים כזכר והארץ נזקקת לקבל כנקבה, "מה טעם תפתח ארץ כנקבה הזאת שהיא פותחת לפני הזכר ויפרו ישע וזו פריה ורביה" (ירושלמי פ' הרואה ובי"ר פ' י"ג). מטר השמים הוא הזרע המזריע את הארץ, ע"כ נקרא בלחול "רביעה" מהוראת "בהמתן לא תרביע" ובלשון נופלים פעלי חרישה וזריעה על זיווג נישואין ועל עבודת האדמה, כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים... הרוה (כמו ונרה דודים) את הארץ והולידה והצמיחה" (ישעיה) — "השמים הם האב המזריע זרע המטר בחיק הארץ, והארץ המקבלת את זרע המטר תהר ותלד וזרועיה וצאצאיה והיתה לאם כל חי (פלוטארך). — "הארץ פותחת חיקה באביב ושואלת מאת השמים זרע ופרי בטן, ואז יורד האוויר העליון אל חיק כלתו הששה לקראתו, ובהשפיעו זרעו

בנשם ובמטרה המזוהה את הארץ, או יחוד חיווג שני העולמות העליון והתחתון נותן חיים לכל יצורי התבל" (המשוורר הרומי ווירגיל) — ועל כזה בכונה רוחנית רומז סוד המקובלים באדם קדמון שלהם המורכב מן שמים וארץ.

ה. עבור.

הקדמונים המליצו את הפזיר באדמה כאלו נתעברה הארץ משל וממטר השמים כנ"ל, כעין שנאמר בספר דברי הימים לר' יוסף הכהן בספור היצירה, "כשברא הקב"ה את שמים וארץ נתעבר העולם וילד אדה"ר". הארץ היתה אשת השמים בכל הנדות העמים הקדמונים, שבמליצתם השמים הוא הבעל המעבר והארץ היא אשתו שמתעברת, וקראו לזוג הזה בכנים שונים, כמו אב ואם, אח ואחות, מלך ומלכה *), וילדי העבור הזה הם צבאות השמים וצאצאי הארץ, כי העולם העליון מניע את העולם התחתון ומשפיע לו חיים.

בספר קדמון להודים הקדמונים המכונה אוסנקסט נמצא הספור: קודם שנברא העולם היה נסתר בתוך האלוה אתמה (היא המלה הנרמנית Athem היינו רוח) ובעצת האלהים הרו המים מן האש וילדו את העולם. דומה לזה לשון המיר בראשית, המים הרו וילדו אוסל. והרבה שוחחו הנדות ההודים בסתרי לחשם על הריון ועבור ברמו על יצירת העולם.

בלשונו העברית נמליץ פרי הארץ כעין עבור האדמה שנתעברה, שכן על "ויאכלו מעבור הארץ" מתורגם, מעבורא דארעא, וכן על "שבר" (בראשית י"א) ועל "דגן ותירוש" (שם כ"ז) ת"א עבור, ויש מפרשים מזה גם, בעבור האדמה תהה" (ירמיה י"ד).

ו. לידה.

"שמים וארץ יצאו יחד כאחד ברו הפרצופים" (עבודת הקודש הנ"ל), כי נולדו מביצה אחת כנ"ל (הגדת ההודים) אשר נבקעה לשנים, חציה העליון היה שמים, וחציה התחתון ארץ, שני החצאים האלה הם בשיחות העֶעֶנְקִים והיונים אורגם ואחותו נ"א, או האחים התואמים בשמם דיוסקרי הנ"ל (הגדת היונים) והביצה ההיא אשר ילדה את העולם נקראת בלשון סתרים אצל כל העמים הקדמונים בשם הָאֵם הגדולה (Magna mater).

גם בלשונו נמליץ מושג הבריאה בלשון הולדה כד"א, "קונה שמים וארץ", מלשון, הוא אביך קנך, וזהו, אלה תולדות השמים והארץ. גם של ומטר הם לידה, כי יש למטר אב המוליד אנלי טל (איוב ל"ח).

* המקובלים הלישו את הרעיון הגשמי הזה במעטה רוחני לאמר: "ורע כי עיקר הפועלים הם הרו פרצופים ואלה הם שדים ורחם, אב ואם, איש ואשה, אדם וחיה, חתן וכלה, מלך ומלכה, הוא והיא, — וזהו שנזכר בספר יצירה בבריאת העולם תמיד זכר ונקבה" (החיים כס' בערכת האלהות פרק ששי).

פרק שלישי.

האלהים.

א. ז'נ.

בשיחות מסתרי העמים הקדמונים, ההודים והמצרים, האשוריים והבבלים, הכשרים והכנענים, היוונים והרומיים, היו בעדת אלהיהם הזכרים גם אלילות נקבות. בהבדל בין קודש לחול מצאו המקובלים גם בשני השמות הקדושים רמזי ז'נ בסוד הנעלה והנשגב כנ"ל, כמ"ש בספרא דצניעותא: „הו"ה ספרא דדכר אלהים ספרא דנוקבא" ובאדרא זוטא פ"ה: „הו"ה הוא אבא אלהים היא אמא". מסתרי העמים הקדמונים מצאו בעצם אל עליון בורא שמים וארץ יחוד שני הכוחות ז'נ כעין אנדרוגינוס, באמנם כי יצורי הנאצלים בפועל הבריאה צריכים להיות נמצאים כבר בנח הבורא, כאשר יאמר משל הקדמוני בהודו, כי ברמה ברא כל היה בעולם הנאצל מפני שהיה בכוחו המאציל אנדרוגינוס ז'נ כאחד, וכן נדמו אלהי המצרים ניית ופתה כמורכבים משני הכוחות האלה, המכונים אצל היוונים Hermophroditas ואצל הרומיים Deus Venus, וכן אצל עמים אחרים היתה אלהות מורכבת כזו.

בהבדל בין קודש לחול היה גם בשיטת המקובלים (שמקצתם מצאו גם בשם המפורש סוד היחוד ז'נ, כי הויאר ור"י ניקטילויא ורש"ק ועבודת הקודש לר"מ י' נבאי ח"ב פל"ד על ספר הזוהר בכ"מ) גם המאציל העליון, כתר" (שהוא „אין סוף" לדעת קצתם) וכן „אדם קדמון" שלהם (בס' אדרא רבה) הוא „אדם עילאה", ואצל האפלטונים, „האדם השכל" או „האדם השמימי" אצל פלוון, או „בכור היצירה" (Protogonos) מורכב מכוחות ז'נ (זוהר ויקרא ופ"ה ש"ה פ"ו), לעומת אנדת חו"ל (ברכות ועירובין וכו') בשעה שברא הקב"ה את „אדם הראשון" אנדרוגינוס בראו. ע"כ גם בסוד השכינה חשבו ומצאו כי „השכינה" בנימטריא, זכר ונקבה" ובנימי „אנדרוגינוס" (אמרי שפ"י לר"א אבולעפ"א).

ב. אהבה.

בכל הגדות אלהי קדם מסופר על נענועי אהבים וחשק ענבים בעדת בני האלהים, ברמז על חוסן האהבה בעולם האצילות, עד אשר העלו אותה משלי היונים למדרגת אלוה בשם Amor ושמו בכפוש קשת וחצים ואש פלדות, להפיל אימתה ופחד על צבא השמים במרום ועל צאצאי הארץ מתחת.

בקרב מאמיני היחוד באלהות מצוירת האהבה האלהית בהאהבה הרחוקת שבין האדם לאלהים, כי האדם במדרגה רמה מתעלה אל האלהים באהבה עזה כשלהבתיה אשר רבו עליה סודות מסתתרים בלחשי רוי עולם ותעלומות סתרים, כמו הקדמונים פתגורס ואפלטון ותלמידיהם האחרונים האפלטונים החדשים בהיותיהם על האהבה הכמוסה הזאת, אשר השפיק בילדיה עוד החוזה הגפלא Giordano Bruno בספרו על שלהבתיה (Eroici furori). ובעמנו הסבו יודעי ח"ן באגדה ובקבלה שירי אהבה וחשק המסולאים והנשגבים בספר „שיר השירים אשר לשלמה" על נענועי האומה אל אביה שבשמים באהבה עזה ויקרת כאש להבה, אשר מים רבים בשנאת האומות

צוררי ישראל ומרדפו בחמה שפוכה לא יכלו לכבות אותה. על האהבה האלהית הזאת שפכו משוררנו האחרונים רוח הן ותחנונים בפיוטים מנחמים כיונים באהבה עצומה לאלהים, ביהוד יפה ונעים במין הזה הפיוט הספרדי, "ידיד נפש" הולת אהבה לאלהים.

ג. התנונה.

רבת שוחחו הגדות העמים הקדמונים על התנונה בין בני האלהים ובין בנות האלהים בספורי מסתריהם, וכלם אינם אלא משל ומליצה על הכוחות העליונים המניעים את חקי הטבע כלה, והאריכו נבוני לחש לדבר בפתרון התנונת מסתיות של ידיו בהתנונה עם זכי בשיחות העניקים ושל צום עם הע - ע ושל פוסידון עם די מ י ט ר וכי בשיחות היונים, ובשאר ספורי מעשיות כאלה.

בהבדל בין קודש לחול נמצא בסודות המקובלים התנונה של קוביה עם השכינה, "מטרוניתא כלה קדישא שכינתא נפקא בכל קישושין דילה וחתן נפיק מעוטר לנביה" (תקון זוהר קמ"ד), וזהו סוד תפלת, "לשם יהוד קוביה ושכינתיה" להמקובלים קודם עשית כל מצוה, ועל ההפך אמרו, "הרשעים גורמין אפרשותא בין קוביה ושכינתיה" (ליקוטי מהר"ן).

גם התנונה האלהית מצוירת ביהם אלהים ואדם בלחשי האומות ובהין עמנו: רבים הם שירי ההודים והיונים והפרסים, המלאים מסתרי ברית נישואין והתנונה אשר זמרו לאלהים בהתנונת עם בני אדם. ביחד נהגו בקרב הפרסים חכמי הסוד שקרוין Sufis וחכמי הסברה שקרוין Husehenghis לדמות צוררי התונת דודים בין האדם לאלהים המאורשים בברית נישואין וקידושין, מזה קראו היונים ואחריהם העמים ההרשים את שירי היחוד לאלהים בשם Hymnologie הנגזר משם Hymne שיר התנונה, ע"ש Hymen מלאך התנונה אצלם, (הימנון שר התנונה, מדרש תהלים א), המורה נ"ב שיר היחוד בין האלהים ובין האדם, ועד היום הזה נחשבות הבתולות הצנועות בהיכלי קדשם של העמים כעין כלות מאורשות בקידושין לאלהים.

ובעמנו שפכו שיחם בשירים כמוסים כאלה הפייטנים הספרדים, כמו ר"ש אבן גבירול, ר"י הלוי, ר"מ אבן עזרא ור"י אבן גיא, ובין האחרונים ר"י ישראל ננא"א, אשר שאבו ממעיני האגדה והקבלה, במליצות הזמות על התונת השי"ת עם האומה כעין מליצות הכתובים, "וארשתוך לי לעולם" (כריכת רצועת התפלין על האצבע באמירת, "וארשתוך" הזמו על טבעת הקידושין באצבע הכלה), ומשיש חתן על כלה" והרבה מליצות קדמוניות ואגדות מאוחרות כאלה, שהתחקה על שישן גם בדיתיקא חדתא, שכן מדמה שאול, הוא פאילוס, את משיחם לחתן והכניסה לכלה, ונאמר (מתא כ"ה), "או תדמה מלכות השמים לעשר העלמות אשר יצאו עם נרותיהן לקראת החתן.

ד. זיווג.

בשיחות המיתולוגיא של העמים הקדמונים נזכרים אלהים זוג זוג איש ואשתו, כמו ההודים בשלשת אלהיהם העליונים ובאליליהם התחתונים לכארא"א בת זוגו בשמותיהן, וכן אצל המצרים אוזיריס עם איזיס ואליליהם האחרים, עד שנם

לאילים הרע בעל צפון היתה אשה שהרחורת בשם נפטו, ועוד זוגות אחרים, וכן להאשורים והבבלים והכשדים כל הוא בעל ואשתו בלית היא בעלת, זוגות אלהיים האחרים, וכן בהגדות הפעניקים נזכרים ארבעה זוגות עליונים שקורין „כבירים“ במעשה בראשית שהם: שמים וארץ, עולם (הזמן) ואתלת (הלילה), הזוור (האש) והאור, שמש וכבנה. וכן מעשי האלהים בשיחות היונים אינם אלא תולדות בתי אבות ומשפחות כמו אורונידים וקרונידים זוגות איש ואשתו, ובראשם ארש (Eros) המזוג זיונים בעולם העליון והחתון להרבות ולהפרות אלהים ובני אדם, גם אילים הימנו הנ"ל היה ממונה על הזדוונות זיונים, כמו „נסרך“ (ישעיה ל"ו) להאשורים, המורה (לדעת Oppert) מזוג זיונים, ואליו התפללו האשורים על ברכת הנישואין.

מן החול אל הקודש מזכירים המקובלים סוד הזיווג גם בעצם השי"ת. כמו יחד קוב"ה ושכינתיה הנ"ל; וכן זיווג האומה עם קוב"ה, כמ"ש בווהר ויקרא עה"כ וארשתך לי לעולם וידעת את ה', לאהוונא עמך זיוונא דעלמין, וכס' עבודת הקודש הנ"ל להמקובל (הנודע בנידוסיו על הרמב"ם) לר"מ אבן נבאי עה"כ רק אתכם ידעתי „כד"א והאדם ידע את הוה אשתו, וידע אלקנה. סוד נעל"ם“ (ח"ש פ' ל"ט); ובפרסד לרמ"ק עה"כ כי אל דעות ה' מלשון וידע אלקנה“ (שכ"ג פ"ד), ובספר תניא עה"כ דע את אלהי אביך, דע לשון התקשרות והתחבבות בלשון וידע אדם; וכן זיווג השכינה עם הצדיק: בווהר במדבר עה"כ את האלהים התהלך נח „איוזונת ביה שכניתא... בזיוונא הדא“, ובווהר פ' נח עה"כ והקימותי את בריתי „צדיק בהאי עלמא שכניתא לא אעדי מיניה... בתיאובתא דדכורא לנבי נוקביה“ — כנוונא דדכר ונקבא בצדיק ושכינתא“ (פרסד שער התיקונים) — „חבור של השכינה עם הצדיק ... הוא ממש דרך יחוד זיווני“ (החייט במנחת יתודה למערכת האלהות פרק ג').

ה. עבור.

בהגדת ההודים היה ברמה אנדרוניטוס כנ"ל והזדוונ א"ע ונתעבר מעצמו וילד את העולם. ובהגדת היונים נתעבר צעוס הוא יופיטר במצחו וילד את בת החכמה מינרסא, נתעבר בירכו וילד את ציר האלהים מרקור, וכדומה בהגדות ובשיחות עמים אחרים.

מחול אל הקודש נודע בין המקובלים העבור העליון בבטן האין סוף בבחינת סטרא נקבא דיליה, ובבחינת סטרא דכורא שהוא המעבר נקרא ה' צבאות (פרסד ש"ח פכ"ב והווהר פ' האוינו) ובווהר ויקרא: „אהיה דא כללא דכולא ... דאיהו אמא עלאה ואתעברת אמר אשר אהיה“.

המקובלים לחשו על אגדת שקול משה כנגד כל ישראל. כי שנת ואחרי משה הרו בעבור הכולל ששים רבוא נפשות „וע"ז רמו באמרו האנכי הריתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו, ר"ל אע"פ שהם כלולים בי, מ"מ אין אנכי הרה מהם, שהיא כנגד השכינה המתעברת מהם, ונס אין אנכי מוליד אותם, כנגד הת"ת שהוא האב המוליד, וע"ז אמר ויתעבר ה' בי למענכם, פ"י נעשית השכינה מעוברת ...“ (פרסד רמונים שער ג' פרק כ"ב).

ו. לידה.

אלהי העמים הקדמונים ילדו בצלמם כדמותם אלהים אחרים הנקראים בספרותנו העתיקה, "בני אלהים" אשר באו גם אל בנות אדם וילדו להם בנים ובנות, עד שהיו האלהים בהגדותיהם בתי אבות ומשפחות, כמו שלשת תאומי אלהי ההודים ברמה הווישנה ושיבה עם נשותיהם ויצאי חלציהם אינדרא וכרישנה ואננה; וכן במצרים אמון ואשתו אתה, אוזיריס ואשתו איזיס, נוא אמון ואמלתה אשר ילדה לו את ניסוס הוא דיוניסוס; ובשיחות האשורים והכשדים והבבלים האלהים ענו ואשתו ענת, נוה ודמקינה, בל ובלית, ובתי אבות אחרים; ובהגדות היוונים היו משפחת "אורנידים" ובה בעל אור ואשתו ניא, ומשפחת "קרנידים" בה קרונוס וקיבלה אשר ילדו את שבתאי הוא סתורגס ואשתו ארעא אשר ילדה לו את שלשת בני האלהים האדירים: צעוס הוא יופיטר, פוסידון הוא נפטון, והשלישי הוא פלוטה, ושם אשת יופיטר יונה, ויאהב יופיטר עוד את מיא בת תולה ותהר ותלד לו את מרקור, גם לסונה הרתה לו ותלד את אפולון שר החמה ואת אחותו דינה מלכת הלבנה, ויונה ילדה ליופיטר את תובל-קין הוא פולקאן, ושם אחות תובל-קין נעמה היא ווענוס, אשר ילדה אל בעלה בכוס את סריאב הממונה על כל מיני פיר בתבל. וככה כל שיחות אלהיות באגדות העמים אינן אלא מעשי זיווג ונישואין ולידה בעדת האלהים, שמקצתם נולדו גם המלאכים הרעים המשחיתים והמחבלים (כמסופר בילקוט מ"ד על שני המלאכים שמחזאי ועזאל שנודונו עם ריבה אחת ושמה נעמה והולידו שדים ומזיקים), וכ"ז ברמו מסתרי על הכחות הטבעיים המשפיעים והמקבלים להפרות ולהרבות צאצאי כל היקום בשמים ובארץ, ולברא הויה חדשה אחרי ההעדר בפעולת המקבלים חליפות וצבא.

העמים הקדמונים ראו בעצם האלהות בבחינת השנחתה על הלידה ביצורי עולמים כעין מילדת העוזרת לנשים היושבות על המשבר והאבנים (ע"ד מליצות הכתובים, "האני אשכיר ולא אוליד... כי באו בנים עד משבר ובה אין ללדה"), על כן כמו נשים היות מילדות העהרות את הלידה בעולם העשיה, כך היו בעולם האצילות אלהיות מיוחדות הממונות על הלידה. ככה אצל הכשדים האלילה תולדתה (Thaladi) ואצל הבבלים מולדתה (Mylitta) — הנוכרת גם אצל מקובלים ("וממולדתך רמו לנלנולא דרמיז לרוח דאקרי מולדת", מניד מישרים לר"ק פ' לך) ואצל הקרתנים תלת ושם בעלה תלה, ואצל היוונים אלדתה (Eileithia) — כנוי אל יונה אשת יופיטר ואל דינה ע"ש היותן מילדות, — ואצל הערביים הקדמונים אלדה (Allata) אשת אלוה-תלד (Allah-Thalai) ואצל הפעניקים אלתה (Alitha) ואצל האשורים ללת, שהיא באגדה ובקבלה אצלנו לילית (חית לילה אצל הנביא ישעיהו) הממונה על היולדות לרעה ולהזיק ונקראת אצל הערביים אלילת. גם האלילה המצרית פשט הניל היתה מכונה המילדת, ובהודו היתה מיא הניל המילדת לכל היקום. ברומי היתה כזאת האלילה Mana geneta שר"ל אלהת ההולדה, ואצל הסלאוים הקדמונים נזכרת אלילה כזו בשם Baba שר"ל מילדת.

ובכהנית השפעת האלהות על ילדי התבל לנדלם ולהפרות ולהרבות אותם, ראו את האלהות בתור מינקת, כמו האלילה המצרית Isis (אי שית נזכרת בתלמוד עבודה זרה מ"ג) הנ"ל שהיתה מצוירת בדמות אשה עם שדים מיניקים, וכן האלילה היונית ארסמיו מכונה האם המיניקה והמכלכלת, וכ"ז ברמו על השפע והיניקה בילדי התולדה.

פרק רביעי.

המלאכים.

א. ז"נ.

"במלאכין דשכינתא דמתיהדין במלאכין דקוביה ... שאלו זכרים ואלו נקבות" (פרדס רמונים ש"ח פכ"ג).

גם הסטרא אחרא של המלאכים, הם המחבלים הוות ושדים מויקים (כמו Daewas אצל הפרסים) גם הם זכרים ונקבות (ניטין ס"ח), "לשדים זכרים יש להם שערות (שע"כ נקראים שעירים) ולנקבות אין להן שערות" (נ"ה לרמב"ם). אמות השדים נזכרות בשמותיהן: לילית עם שערות ארוכות (עירובין ק) וכנפים (נדה נ"ד), איגרות, מהלית (פסחים ק"ב) ונעמה הנ"ל.

גם הכרובים (ראה להלאה בסוד היוונים) היו לבעלי סתרי האגדה והמקובלים זכרים ונקבות, וע"ז כיון הראב"ע פי' תרומה באמרו: "והטעם היות הכרובים שנים כסוד האחד לא יראה כי אם בשנים", ע"ש במקור חיים.

על כן מצאו גם במשכן (הנעשה לדעת פילון ובית מדרשו ובסודות שאר יודעי ה"ן בצלם דמות צבא השמים או ביהמ"ד של מעלה) רמזי זכר ונקבה, עד ש רח"ו הנ"ל בספרו ל"ת פי' בראשית במאמר המתחיל, דע כי במשכן היו זכר ונקבה...

ב. זיווג.

באסמכתא על שם "בני האלהים" הנזכר בספר בראשית ובספר איוב יצרו האגדה והקבלה את דמיון הזיווג גם בקרב המלאכים, "עד שנמצא היחוד והזיווג אפילו במלאכין דשכינתא דמתיהדין במלאכין דקוביה" (פי"ה הנ"ל ש"ח פכ"ג). גם הכרובים הזדווגו זה בזה כמ"ש (מ"א ז), "כמע" איש ולויות" ואמרו (יומא נ"ד): "בשעה שהיו ישראל עולין לרגל מגלגלין להם את הפרוכת ומי"אין להם את הכרובים שהיו מעורין זה בזה ואומרים להם ראו הכתכם לפני המקום כהבת זכר ונקבה".

גם המלאכים הרעים מס"א הם רוחות שדים מחבלים ומויקים מזדווגים זה בזה לפי פספופי המקובלים, כמ"ש בפ"ה הנ"ל ש"ח פ"ה, כי "סמאל משתמש בלילית סבתא כלתו, ואשמדאי משתמש בלילית זעירתא, ושני הרוחות האלה עם בת זוגם כ"א מהם נולד עם בת זוגיה, דו פרצופים כאדם וחות, ולילית עולמתא בלתו דאשמדאי היא בריתא דמלאכא דשמיא קפצפוני" וכ"ז וכ"ז ע"ש כל הפ"ק. ראמאן גדול ונורא על ששנוני ניני ונכדי אבי אבות השומאה — ברמו מסתרי על כוחות מחבלים ומשחיתים בעולם, המתאמצים להשיב כל הויה להעדרה.

פרק חמישי

הספירות.

הכוונה העליונים הנקראים בשיטות המקובלים בשם „ספירות” הם בתור האלהים לדעת הסוברים כי הספירות הן עצמות, או בתור המלאכים לדעת האומרים כי הספירות הן כלים.

א. ז״נ.

הספירות הן זכרים ונקבות ברמו משפיעים ומקבלות בהשפעת צנורותיהן, כמו שהזכר משפיע והנקבה מקבלת בילדי יצורי עולמים. זכרים בצד ימין ונקבות בצד שמאל הן שתי הצלעות בענפי אילן הקבלה או בצנורותיה „מפני שהזכר לעולם נשיתו אל הימין, והנקבה לעולם נשיתה אל השמאל בסוד שכל נקבה נוטה אל הדין ולכן זה בימין וזו בשמאל” (פ”ר ש”ח פכ”ג).

ולא זה בלבד אלא שכל ספירה וספירה בכלל (כמו כתר הנ”ל בפרט) מורכבת מזוג כמין אנדרונינוס, מפני שכל ספירה מקבלת מהעליונה ומשפעת אל התחתונה, והספירה הנאצלת מהקודמת הורת להיות מאציל לספירה שאחריה (שפע של שער א’ פרק ב’) שבכל ספירה שתי מדרגות זכר משפיע ונקבה מקבלת (שם שער ב’), „שראש הספירות זכר וסופן נקבה” (ר”י הי”ט במערכת האלות).

ב. אהבה.

בוהר: היכל אהבה היכלא דרהימתא היכלא דא קאים תדיר בקיומא אתנניז ברזא דרזין למאן דאיצטריך לאתרבקא ביה והכא כתיב שם אתן את דודי לך . . . האי כוכבא דאקרי נונה וכלהו בחביבו דלא מתפרשין לעלמין בהכא כתיב אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בזה יבחו לו.”

בשם נונה כונתם פשוטה על קליפת האלילה Venus מושלת האהבה הנקראת אצלם „קליפת נונה” (ראה עין חיים שער קליפת נונה) הנקראת גם לילית או בתיה בת פרעה, ואומר שם „הנונה הקליפה הרביעית קול דמה דקה באש א”י ונזכר נונה בוהר ובתקונים „בכוהו הזרע והיוונ וחן של נשים וחן של יופי והשנת חפציו בנשים” (הראב”ד בפ” ספר יצירה פ”ד מ”ט).

ג. חתונה.

בסודות המקובלים נקראות הספירות תפארת ומלכות „חתן וכלה איש ואשת” (פ”ר ש”ח פ”ט), „ונקרא התפארת חתן בהתיחדו עם כללתו המלכות” (שם שכ”ג פ”ח).

ד. זיווג.

הספירות ברמו משפיעות ומקבלות הן מזדוונות זו בזו, „כל השפעה היא מין זיווג כי השופע מזדווג בנשפע” (שפע של שער סוד אצילות). גם הנווסטיקים מונים שלשים ספירות או ענולים נצחיים בט”ו זוגות הזכרא ונקבא המזדוונים זה

בזו. הזוג העליון בשטת המקובלים הוא כתר עם בת זוגו עטרת (הראב"ד על ספר יצירה פ"ג מ"ח).

ובכן האריכו והרחיבו קצת מקובלים, ביחוד האר"י ותלמידיו, את סודות הזיונים בספירות ובאברי, אדם קדמון" באלפי צופים וברבבות המיונות, שעכ"ז בנוי הספר הגדול, "עץ חיים" לרח"ו, ביחוד "היכל נוקבא" דרוש ט' שם, והספר, "משנת חסידים" לר"ע הי ריקן, ביחוד, "מסכת זיווג אבא ואמא", "מסכת זיווג זעיר וטקביה".

וכשם שבעלי ח"ן חושבים את עולם העשיה בנשמותו מכוון נגד עולם האצילות ברוחנתו בכלל, כך מטפטים קצת מקובלים בסוד הזיווג בפרט, ביזיווג התחתון תלוי הזיווג העליון" (החייט במערכת האלהות פרק י'). "כי כמו שבחבור התחתון היות הגוף, כן בחבור העליון היות הנפש" (עבודת הקדש לרמ"ן נבאי ה"ב פל"ט), ומוצאים כי סוד זיווג האדם עם בת זוגו הוא סוד זיווג תפארת ישראל בכנסת עזו (ילקוט ראובני דף י"ו).

המובן הפשוט בסוד הזיווג הנעלה הזה בלחשי יודעי ח"ן הוא, כי בהזדווגות צנורות הספירות איש ואשתו תלויות ועומדות כל מדרגות התולדה ביצורה הנשמיים והרוחניים, שככה מספירה העליונה כתר נאצלות שתי ספירות זו לעומת זו: חכמה ובינה, שם החכמה אבא, כי הוא בבחינת דוכרא אבי כל הישות, ושם הבינה בבחינת נוקבא אמא, כי היא אם כל העולמות, וכן שתי ספירות הבנין נצה והוד הן מזדווגות בספירת יסוד המצוין באות ברית המעורר של, אדם קדמון" הרמוז על העולם הכללי, כי הטבע כלו הוא זיווג נצחי, וכל העולם נשמי ורוחני אינן אלא תולדות הזיווג הזה, שע"ז אמרו (מ"ד ויקרא) "הקב"ה יושב ומוזוג זיוונים", ובוהר בראשית: "האינדא הקב"ה מוזוג זיוונין אילן הן על מיין דהוא ברי", כי מהזדווגות הספירות נברא העולם.

מהרעיון הזה נתהוה זוג שתי ספירות פילוסופיות, חומר וצורה" (בסננון שפינוזה התפשטות ומחשבה) בסתרי לחשי פילוסופים קדמונים, כמו פתגורס אנקסגורס אפלטון ואריסטו, ברמזי סוד זיווג חומר וצורה בבריאת העולם, האם בחומר והאב כצורה" (הראב"ע פ' תצוה), כי דמו להם את הצורה או הרוחני בערכה אל החומר, הוא הנשמי כעין זיווג שבין איש לאשתו*) והאשה הזאת היא החומר כנקבה תסובב גבר, היא חולת אהבה לבעלה הצורה ומשתוקקת להזדווג עמו, וזהו ברית הנישואין והקידושין שבין חומר וצורה לקיום העולם וישובו. פילוסוף עמנו ר' שמריה האיקרטי מקנדיא היבר ספר בשם, "יחוד איש ואשתו" על סוד זיווג חומר וצורה.

ולמען יהיה הרמאן הרוחני הנשנב הזה שלם בכל חלקיו — אתערותא דלעילא כעין אתערותא דלתתא — צירפו (בספר זוהר בכ"מ ובמשנת חסידים) אל סוד הזיווג גם סוד הנשיקה: "נשקין קדמין לזיווג" (עץ חיים שער הולדת או"א חו"ג), אבא ואמא כשמזדווגין יש"כ בחינת נשיקה, בתחלה נושק אבא לאמא ואח"כ אמא לאבא" (שם שער הכללים פ"ח). ביחוד היתה נשיקה לאות האהבה בין

(* כמ"ש Plessing בספרו Phil. d. Alterth. ח"ש צד 689.

תפארת ובין מלכות, חתן וכלה הנ"ל, ובכלל נאמר בספרא דצניעותא פ"ב:
 ,זכאה למאן דנשיק מאינן נשיקין!" —

ה. עבור.

נדול ועצום „סוד העבור“ בשמות המקובלים על השתלשלת הספירות ביצירתן
 ובהשפעתן דרך הצינורות, שהאריך ע"ז רח"ו בספרו עץ חיים שער העיבורים והיכל
 נוקבא, ומבאר שם שלשה מיני עיבורים: עבור של ז' חדשים, עבור של ט' חדשים,
 ועבור של י"ב חדשים, וכ"ז ע"פ ספר הוהב, ומזכיר הרבה על סוד העבור בספר
 משנת חסידים, „מסכת עבור זעיר ונוקביה“ ובספר הלאטיני הנודע — Kabbala denu-
 data ח"א צד 625—614 וח"ב צד 107, ובס' פרדס רמונים ש"ח פ"ז: „ע"ד
 שפ"י רשב"י בענין הת"ת הבן שנמשך ממות האב, והמשך הספירות דבקות גדולה,
 והשפיעם אל הבינה שהיא האם, ונתעברה האם מהם כאשה מעוברת, וכמו שהעצמים
 בכפז המלאה הם מתהוים מהחומר הרק ומתגדלים שם אל צורת העבור, כן הספירות
 ולכן פ"י רשב"י שהאצילות נתעכבה בנינה י"ב חדשים, כעבור הגדול שבאדם שהוא
 י"ב חדש כדפי' ר"ל . . . ולכן הם החכמה והבינה אב ואם אל כל האצילות,
 האצילות כלה בניס אליהם, והבינה נקראת אם הבנים שמחה... כמו שהאשה
 כאשר היא מתעברת מתאומים כלם נתונים ברחם אחת, כי אין לאשה שתי רחמים
 אלא אחת, אבל יש בה חדרים שיוכלו לקבל עד ז', וכן הבינה כלם נכללים
 כאחד בעת עבורם שמה, אבל אמת שהם חדרים רבים, כמו שבארנו ענין וברעת
 חדרים ימלאו“ (ראה עוד להלאה בפרק הלידה על הכניי אם ליסוד התולדה בתבל).

ו. לידה.

„כל ספירה מעוברת מספירה הקודמת ויולדת ספירה שאחריה“ (שפע טל
 שער ב' פרק א'), „כמו שמציאות הולדה באה ע"י חבור זוינ וע"י החבור הוא
 נתהוה הולד הוא, כן הדבר בספירות ע"י חבור חכמה ובינה... סבת כל האצילות...
 (פ"ר שער הכנויים), וכל הספירות התחתונות או ספירות הבנין הן ילדי בינה
 הנקראת עש"ז אם הבנים, „כי יחס הבינה אל האצילות כלה כיחס האם עם הבנים“
 (פ"ר ש"נ פ"ד), כמ"ש באדרא זוטא: „כל אינון דלתתא מינה ינקין והיא אתקרי
 אם לכלהוין“ (ודרשו כי אם לבינה תקרא), והיא גם היא בשטת האפלטוניס Sophia
 היינו חכמה הנקראת גם אצלם האם (והיא גם אם נשמת האדם הקרמון יסוד המין
 האנושי) כמו שמכונה Logos האב, כי מחבור זוינו שניהם נברא העולם „במימרא
 ובחוכמתא“ כי „קיום עולם האצילות ע"י אב ואם“ (פ"ר ש"ח פ"ז).

הרמיון הזה נזכר גם בשטת הפילוסוף הסיני Lao-tseu, אשר חי כשש מאות
 שנים לפני ספירתם, ואלה דבריו: „לפני הולדת שמים וארץ היה תהו, ולפני התהו
 לא היה זולתי נמצא אחד פועל תמיד בדומיה חרישית. הסבה ראשונה הזאת היא
 אם התבל, ושמה בינה“.

גם בקרב הגנוסטיקים, אבות המקובלים, חברי הכת הנקראים אוֹפִיִּיִּים תורו
 שטתם באלהות בינה כזו: „האין סוף הסתתר בחביון השתיקה טמיר ונעלם עד שעלה
 במחשבתו להתגלות ואצל מרוחו והוליאדם קרמון, ואח"כ נולדה מספרא נוקבא

האשה הקדמונית אם כל חי, ומשפע זרע האור הבוקע מאדם הקדמון אל חיק האשה הקדמונית נולדה חכמה עם שבעת בניה.

גם הכשרים הקדמונים בלוחותיהם הנקראים Oracula chaldaica אומרים כי שכל האלהים היא האם של כל היקום.

ובכלל היו עמים רבים קדמונים ואחרונים רגילים לכנות את אלהות התולדה בשם אם (Matrix) אשר רמו בלשון הקדמונים על ההומר היולי הקדמוני בכניו „אם או נקבה או מינקת“ (טבלות חכמה לישי״ר מקנדיא), כעין השם „אמות“ בספר יצירה. ככה אלהת התולדה Cybele להבבלים נקראת ברומי האם הגדולה (Magna mater) וכן קראו הרומיים אל האלילה Neith במצרים Mater matula, ועוד במדינת פערו באמריקא נקראת אלוהה עליונה בשם Mama Kocha שר״ל כמו בלשונות הסלאוויים: „אם אהובה“.

סוד הלידה ברמו על יצירת העולמות העליונים גדול ועצום בלחשי המקובלים כד״א „ויד בה״א אתעברא ואסיקו בן ואולידת“ (אדרא זוטא פרק ח׳) ברמו עה״כ ביה ד׳ צור עולמים, כי שפע אשדות אורות הספירות מתוך האור הקדמוני מכנים גם אפילו סוף ותלמידיו החדשים כמו פלוסופוס בכוני הולדה מאת לונס וסופיאה כנ״ל, והאריכו בסוד הזה בסי עין חיים שער הולדת אבא ואמא, ובמשנת הסידים „מסכת הלידה“, ובזהר שמות ופנחס מזכיר גם „תבלי לידה“ הרוחנית.

ואם הספירות מילדות הן גם מיניקות בסודותיהם (רמ״ק בפרדס שי״ח פ״ב ועין חיים שער הכללים פ״ג ושער ניצוצין פ״ו ומשנת הסידים „מסכת היניקה“) שע״ז מיוסד סוד השפעת צינורות הספירות „כל אינון דלתתא מינה ינקין“ (אדרא זוטא) – „השכינה כשהיא יונקת מצד החסד נקראת אהבה... כשהיא יונקת חוש של חסד להורווג עם בעלה“ (פ״ד שער ערכי הכנויים).

פרק שישי.

הכוכבים.

לפי הסופר היוני הקדמון לוציאן במאמרו על האיצטננינות, גם בין כוכבי לכת מהציתם זכרים ומחציתם נקבות, וכן שנים עשר המולות חצים וזכרים וחצים נקבות, שיחסו החוים ששה מולות לזכרים וששה מולות לנקבות, מולות הזכרים אלו הם: טלה שור אריה מאונים קשת דלי, ואלו הן הנקבות: תאומים סרטן בתולה עקרב גדי דנים. . . . וכן חלקו את שבעת כוכבי לכת קצתם לזכרים וקצתם לנקבות“ (הראב״ד על ספר יצירה פ״ג מ״ה וכן פ״ד רס״ג שם).

פרק שביעי.

הנשמות.

א. זר״נ.

בסודות אפלטון והמקובלים גם נשמות בני האדם הן בשרשן זכרים ונקבות כמ״ש בספר יצירה „בנפש זכר ונקבה“ (ע״ש במפרשויו ובפ״י הראב״ד), ובמשנת הסידים „מסכת הויות הנשמות“, ובזהר לך לך „ת״ה כל נשמתין דעלמא כנוונין דכר ונקבא“. לדברי הזהר פ׳ בשלה באות נשמות הזכרים מסמרא דימינא והנקבות מסמרא

דשמאלא „בי כמו שבא האדם התחתון עם אשתו לקיום העולם כך נשתלשלה נשמת האדם מהש"ת וזכר ונקבה" (פ"ר מערכת האלהות), וזה נובע לפי רמב"י בספרו ג"ח מדברי אפלטון באמרו: הנשים מין בפני עצמן הן, שכן נפרדו כבר מצד הנשמות.

ועוד אמרו כי כמו האלהים והספירות הג"ל כן מורכבת כל נשמה בפ"ע מזוגי אחד ברו פדצופים כמין אנדרוניוס, כמ"ש במשנת חסידים שם, ואין לך נשמה שאינה כלולה מזכר ונקבה, ומקור הדבר הוא בזהר לך לך „כי נשמתין דעלמא מדכר ונקבא מחוברין בהרא".

ב. אהבה.

בחכמת יוגית הנסתרה רמז סוד האהבה על יהוד הנשמה עם הנוף לפני לדת הנוף ואחרי מותו. על האהבה הרוחנית הזאת היו מיסודים מסתרי האהבה (Eroti- sche Mysterien) בין הזונים בעיר Thespia שהצינו לעיני הרואים את מעדנות ההשק והחבה והדבקות של מלאך האהבה א מור אל נשמתו (Psyche) של האדם, והאהבה הזאת היא יסוד הקשר האמין אשר בין הנשמי ובין הרוחני באדם.

גם יסוד תשוקת האדם אל דרישה וחקירה בחכמות הוא בנעוועי נשמתו בהתלהבות אהבה אל בנות החכמה שקראו להן Musen, עלמות יספיות מזוהרות כזוכבי השמים בהדר יפעתן, וחננו הקדמונים גם את האהבה הרוחנית הזאת בשירות ובתשבות לאלהי האהבה ובמחזות המורים על איכות הנשמה באהבה הזאת, שבשבילה היא נצחית בשארית עולמי עד.

ג. זיווג.

תלמידי אפלטון והמקובלים שוחחו הרבה על זיווג הנשמות, כמ"ש בס' משנת חסידים „מסכת זיווג הנשמות" ובפרדס רמונים שער הנשמה פ"ה.

ד. עבור.

המקובלים מכנים בשם „עבור" את יהודי הנשמות זו בזו לפי תכונתן בהרכבות איכות שונות שבאדם, ואת הדבוקים והגלגולים של הנשמות מטף לנוף, כמו שהאריך ע"ז במשנת חסידים „מסכת עבור הנשמות". ועוד אמרו שנתעבר אדם הראשון מנשמות כל הדורות.

ה. לידה.

מולדת נשמת האדם הצדיק לפי הזהר והמקובלים היא מזיווג קוב"ה עם שכינתיה, כי ילדי הזיווג הזה הן הנשמות הקדושות, כמ"ש בזהר ויקרא „ובת כהן דא נשמתא קדישא דאתקריא ברתא דמלכא דהא אוקמיה נשמתא קדישא מזיווגא דמלכא ומטרוניתא נפקת".

פרק שימיני.

הרעיונות.

א. זו"ג.

כל רעיוני האדם ומהשבותיו ועשתנותיו וחשבותותיו נחלקים במיני זכרים ונקבות, שכן החליט חכם אנגלי Fludd כי במוח האדם יש צד זכרי וצד נקיב, והמקובלים מזכרים מוחא דדוכרא ומוחא דנוקבא.

ב. זיווג.

הרעיונות והמחשבות במוח האדם מתהוים מזיווג שני כוחות שהם המקבל והשופט, ובהתפתחותם הם מזדווגים אלה באלה (Ideen-Assoziation), שע"כ משמש בעברית השרש ידע לרעיון ולזיווג, כמשל "עין הדעת" בן העדן, והמסייב ממנו, והאדם ידע, לפי הראב"ע שם, והטעם לזה כי המוח שהוא מקור המחשבה ברוחניות, הוא נ"כ מקור זרע הזיווג בנשמות, שמהו בית אב חב"ד להמקובלים הקוראים אל ספירות חכמה ובינה אבא ואמא ובגם ספירת דעת, וזהו שתי"י (מוכא גם בערך ובמ"כ למדרש איכה פ' נ"ג) על "והאדם ידע" — "ואדם חכ"ם", והמקור לכ"ו בספר ציורה.

ג. עבור.

על כן האדם החושב מחשבות והונה דעות הוא כאלו התעבר מהן והרה ללדת, ע"ז רומז הספור הזוני הנ"ל כי יופישר התעבר וילד מרהם מצחו את מינרפה ספירת חב"ד, כי הדעת היא הריזן המוח במצח, שע"כ בעברית מכונים הרעיונות ההתורים מלשון הריון ועבור.

ד. לידה.

ועתה כל רעיון העולה על לב האדם הוא ילד זו"ג שבמוח, אשר בזיווגם בספירת הדעת יהרו ההורים וילדו רעיונים (Entia rationis), וכמו בשתוף השרש ידע בעברית, כן מודה בל"א zeugen-bezeugen על לידה וגלוי דעת, ולפי סודות אפלטון והגיוני אריסטו על האהבה נראה כי הדעת האמתית או המחשבה המעשית של השכל הפועל היא בבחינת הולדה ולידה רוחנית, כמו שבהפך בבחינת נשמות הסרים שאיני מוליד הוא חלש בשכלו וחסר דעה. על כן נקראת המילדת בלשון המשנה "אשה חכמה" (כמו בצרפתית Sage — femme) ועל "חיות הגה" ת"א "חכימין אינן", והרופא המילד נקרא בלשונות המזרחיות חכ"ם, ומה בסודות המקובלים כל רעיון בעולם העשייה הוא ילד עולם האצילות, ע"ד רח"ו בספרו עין חיים שער לידת המוחין.

פרק תשיעי.

האותיות.

א. זו"ג.

בעלי סוד וז"ן מסדרים אותיות הא"ב וציוני הספירות (Ziffern) במערכות זכרים ונקבות, כראיתא בזה"ש ש"ש: "אתון עילאין רברבין הוו באורח משור לנבי

דבר אתון תתאין ועירין הוּו בהפוכא למפייע לגבי נוקבא... והארך בזה בפ"ד שער הצירוף פרק שישי ושביעי.

תלמודי פיתגורס הלכו את המספרים לזכרים ולנקבות, וכן מקרוביו בספרו Commentarium מזכיר מספרים זכריים ומספרים נוקביים, ומכרזאת Vincent בספרו על מקור ציוני המספר שלנו אצל הגנוסטיקים והמקובלים שבמזרח האחד הוא האם והשנים הבעל, איש ואשתו ביהודי המספרים וחבורתם.

ב. זיווג.

אותיות הא"ב מזדווגות בצירופיהן זו בזו, לפי"ז סדר האותיות כך אבנ"ד ... פנים והאחריים הם אתב"ש ... והזכר פונה למעלה בסוד האחרונים והנקבה פונה למטה ... הזכר משפיע מביט כלפי מטה אל הנקבה, והנקבה כלפי מעלה אל הזכר לקבל ממנו" (פ"ד הנ"ל שער הצירוף פ"ד). ושיך לזה עוד מה שאצל המקובל הנודע ר"א אבולעפ"א נמשל הזיווג אל כתיבה.

גם המספרים בצירופיהם המה מזדווגים אלה באלה, ומרבים יודעי ה"ן בסוד זיווג המספרים, שאצלם הנפרד (מלבד האחד) הוא בבחינת דוכא, ונקרא הא"ב, והזוני (מלבד השנים) בבחינת נוקבא, ונקרא האם, ומכונה בפי הפיתגוריים: מספר הנישואין.

פרק עשירי.

המצות.

א. ז"נ.

המקובלים הולקים את המצות למיני זכרים ונקבות, כגון תפלין, שתפלה של ראש הזכר והנקבה המתחסת אליו היא תפלה של יד ... וכן אתדוג עם מינים שבלולב" (פ"ד ש"ז פ"ג), וכן "ענין השבת תמצא פעם לשון זכר ופעם לשון נקבה בענין סוד התורה וכל המצות כי יש מצות נכללות בזכר ויש מצות נכללות בשומר וכל המצות כלן נכללות בזכר ושומר זכר לזכר ושומר לנקבה" (ס' המשקל לר"מ די ליאון סוד הנשמה פ"ב), כי "סוד כל המצות הוא כאבא ואמא" (א"ר השכל לר"א אבולעפ"א).

ב. התורה.

האנדה והקבלה מצאו בתורה ובמצות בהם קוב"ה וכנסת ישראל בעין קידושין ונישואי חתן וכלה.

התורה היא הכלה של עם ישראל החתן, וקידושי הנישואין היו בשעת מתן תורה על הר סיני, והשושבינין היו משה ואהרן. בחג שמחת תורה נקראים העולים לתורה בקריאת חתימתה ותחלתה בשמות, חתן תורה וחתן בראשית. ואמרו בירושלמי תענית, וכלה מהופתה זו תורה. וביהוסה לקוב"ה נאמר בספר הנהדר, "התורה היא ארוסתו של הקב"ה שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורשה" (ע"ש ובמדרש תנחומא ע"ד השושבינין).

מצות המילה היא לד"ק בעין מנהג כתבת קעקע בבשר ההתן לאות קידושי נישואין לכלתו, שככה המילה היא אות חתונת ישראל עם תורת האלהים, ע"כ לד"ק קראה צפורה אשת משה אל בנה הנמול, "חתן רמים למילות" והעיר הראב"ע שם כי מנהג הנשים לקרא לבן כאשר יומל חתן, ולד"א חתן מורה בערכית התוך.
מצות הקרבנות בסודות המקובלים היא בעין מוהר ומתן שבין חתן וכלה בקידושי נישואין, "הוא דקרבנין דאינון בנונא דקריבו דאתתא לנבי בעלה" (זוהר פנהם רכ"ו), וכן בסוד הקטורת, "והוא דא קח לך סמים... לאתקדשא אתתא לבעלה" (זוהר שמות ר"ט), ובוהר חדש אומר על המזבה, "האי מזבה עלאה היא אשתו דאדם דלעילא".

השבת היא הכלה של ישראל בסודות המקובלים, באסמכתא על מה דאמר ר"ה בואו ונצא לקראת כלה מלכתא (שע"ז מיוסד הפיוט הנחמד והנעים, לכה דודי לקראת כלה), כי מתעטף וקאי ואמר, "בואי כלה בואי כלה" (ב"ב ל"ב) — אף שבאמת הכוונה שם על הדרשה שלפני פסח וסכות הנקראת כלה, "אנרא דכלה דהקא", והשומעים נקראים בני כלה" והדרוש, "ראש לבני כלה" והוה "שבת כלה" (ברכות נ"ז) כי הדרשה היא התורה שנקראת כלה.

ועל השבת הנקראת כלה דרשו המקובלים כי, "לשון ויקדש אותו הנאמר בשבת היא לשון קידושין" (כתר שם טוב פ' יתרו ושערי אורה כ"ג), וכס' מערכות האלהות פ"ג: "יש אומרים כי קדושה מלשון... והוה התפלה אתה קדשת את יום השביעי". —

* * *

ובכן תם הראמאן הגדול בשמים, ונשלם הספר הקטן בארץ.

רבי מרדכי יפה.

תולדתו והלך נפשו.

כאח

שמאל אבא האראדעצקי.

א.

ישראל ותורתו בגולה. ארץ פולין בתור אכסניה של תורה. רבי מרדכי יפה בא לפולין ללמוד תורה. מוריו בגש"ל הרש"ל והרמ"א. מורו בקבלה ה"ר שלמה דלוקראט, הרב יפה שב לעיר מולדתו. משם נסע לאיטליה והשתלשם שם בחכמות היצוניות, שב עוד הפעם לפולין ונתמנה לרב בערים שונות, הרב יפה בתור אחד מראשי הועד רד"א ועושה סדרים בה, יום מיתו ונוסח מצבתו. שמות בניו וספריו.

עם ישראל, מני אז אבד את ארצו ובכלי גולה על שכמו הוא הולך וגד מני אל גוי ומממלכה אל ממלכה—הוא יודע ומכיר כי יסוד קיומו ונצחו הוא התורה, ולולא היא שעמדה לו כבר הוכלע ונטמע בין האומות והיה כלא היה. לכן נראה כי בכל מקום שגלה שכינה עמו: השתדל להחזיק מעמדו בתורתו, חיי רוחו, ויסד ישיבות שמהן יצאה תורה: בימי חכמי התלמוד היו נהרדעא, מתא מחסיא ומחוזא לאכסניות של תורה, בזמן הגאונים היו סורא ופומבדיתא, ואחריהם ארצות צרפת ואשכנז, למעיני התורה, וכל חכמי לב העידו, כי מצרפת תצא תורה ודבר ד' מאשכנז¹). ובהצי המאה השלישית לאלף הששי נתייה ארץ פולין לתל תלפיות שכל פה שרצה ללמוד תורה פנה אליה, עד שגם מארצות רהוקות נהרו אליה הצמאים לדבר ד' זו הלכה. והנאון הנודע ד' מנשה בן ישראל שלח את בנו יוסף, הבקי בד' לשונות, ללמוד תורה בפולין²). אחד האנשים האלה אשר ממחק באו ללמוד תורה בפולין, היה הרב הנאון, "הכס גדול עדיף מנביא, ולבו כלב אריה ולביא"³) רבי מרדכי יפה, בעל הלבושים.

רבי מרדכי יפה נולד בעיר פראג בשנת ר"ץ לאלף הששי (1530) לאביו השר והטפסר ה"ר אברהם מבעהמין אשר הוקם לרב על כל ממלכת פודין ונודע לשם בדברי ימי פולין, עוד בימי עלומוי השקה נפשו בתורה, ויעזוב את עיר מולדתו ויבא לפולין, ארץ מרכזית של התורה, ויקח לקח בחכמת התלמוד מפי הרש"ל והרמ"א, וביותר אצל זה האחרון, יחד עם חכמת התלמוד למד מעט חכמות הפילוסופיא והתכונה, וביחוד העמיק דעתו בחכמת השעור והקבלה. ורבו בקבלה היה הנאון רבי מתתיהו ב"ר שלמה דלוקראט בעל מפ"ש שערי אורה⁴). אחרי אשר מלא את כרסו

¹) שו"ת הריב"ש סימן שע"ו ועיין שו"ת הרא"ש כלל ב' סימן ב'.

²) נשמת חיים מ"ג פ"ה, עיין קריה נאמנה ער 60.

³) הקדמת הסמ"ע.

⁴) הקדמת לבוש אור יקרתי. שם ס"ו.

בש"ס ופוסקים שב אל עיר מולדתו פראג, ושמו הטוב יצא למרחוק, ויקבצו אליו תלמידים רבים להנות מזיו חכמתו בתלמוד שהביא אתו מפולין. אבל לא ארכו הימים ומפני רדיפת עמנו בבעדמין, בשנת שכ"א, מכרה היה לעזוב את הארץ הזאת ויסע לארץ איטליא. שם השתקע כעשר שנים והשתלם בלמודים היצוניים. בורר ניציא למד חכמת העבור אצל חכם הספרדים אבובב. והחכם הזה האציל מרוחו עליו גם בחכמת התלמוד, תחת אשר עד העת הזאת היו צלמות ולא סדרים בלמודיו, כי מיום אשר הכיר לדעת את החכם הזה סלל לו דרך אחרת ולמודו בתלמוד היה מעתה בדרך ישר ומסודר (סיסטעמאטיש) וישנא את הפלפול. ואם כי ישב גם שם על התורה אשר נפשו חשקה בה, בכל ואת רוחו לא ידעה הישקט והתפרצה לארץ פולין מקום התורה, וישב עוד הפעם לפולין ארץ חמדתו. בשנת של"ב נתקבל לאבד"ק הוראדנא, אך לא יכול לשבת שם יהדו עם איש ריבו הנאון רבי משה ריש מתיבתא דק"ק הוראדנא, אחי הנאון רבי שלמה אפרים איש לונזשין, ויעתק את דירתו משם ויבא לכהן בתור רב בלובלין, בלובלין הראה את כחו ונכורתו בתורה וחכמה. בימים ההם היתה לובלין „עיר גדולה של חכמים ושל סופרים“¹ וכפעם בפעם היה בה קבוץ הועד דשליש ארצות. תיכף בבוא הרי' מרדכי יפה שמה, נראהו אחד מראשי הועד המשתדל לעשות בה סדרים נכונים כיד חכמתו הטובה עליו וישיף לקחו לאלפי תלמידים, עד אשר נעשה „לראש ועקר מנדולי ראשי ישיבות ודייני דשליש ארצות“², והיה „עמוס התלאות מטרדות של הצבור והישיבה שהיו מוטלים עליו“³, ועל ידי השתדלותו נתחברה גם ארץ ליטא לג' ארצות ונעשו ד' ארצות⁴. מלובלין נתקבל לאב"ד בק"ק קרעמנין והיה שם ביהד עם הגי"מ ישכר בער בע"ס פתחו יה. בשנת ש"ג בחדש אייר נתקבל לפראג על מקום הנאון מה"ל מפראג. בשנת שני"ג בא המהר"ל מפוזנן פראגה ונתקבל הרב יפה על מקומו בפוזנן, ושם גוע ויאסף אל עמיו ג' אדר שני שע"ב, „מופלג בחכמה וזקנה“⁵. כל ימי חייו היה רוחו חזק ואמיץ והיה שקוע ראשו ורובו בצרכי הדת והצבור, ועוד שני ימים לפני מיתתו בר"ה אדר ב', כתב תשובה לרבני דד' ארצות⁶ והותם את דבריו: „אני עכשו מוטל על ערש דוי ל"ע ותולה בדיו מלך מלכי המלכים, חותם בידים רפות מרדכי נקרא יפה, ויען כי התם בידים הועדות מאד כמעט שלא נכרה התימתו קימו אותה שני עדי התימה“⁷. על מצבתו הנשברה נקראים עוד למראשותיו הדברים המעטים האלה:

ציון זה לראש הנאון אב"ד

מו"ה מרדכי יפה ז"ל

ג' ואדר שע"ב.

¹ נשמת חיים הג"ל.

² צמח דוד.

³ בעל הסמ"ע בהקדמתו.

⁴ כן דעת הח' גראשין. והח' הרכבי במכתבו אלי ובמאמריו הכחוכמים הקדים זאת

מוזנן הלבוש.

⁵ צמח דוד.

⁶ עיון שו"ת מהר"ם לובלין סימן קכ"ה.

⁷ שם סימן קכ"ג קכ"ד.

הר' מרדכי יפה השאיר אחריו בן ובנות ואלו הם: א) הגאון רבי אברהם אבריל יפה אבדי"ק ניקלשבורג והמדינה, נפטר שם כ"א סיון ת"ה, והתייחס אחריו הר' מרדכי יפה אבדי"ק זעליא התום בהועד דליטא האחרון, ב) הרבנית מרת וולקה אשת הגאון רבי שמואל וואל, ג) הרבנית אשת הרב הגאון הרופא המפורסם רבי יהיאל מיכל הלוי עפשטיין בהגאון רבי אברהם עפשטיין אבדי"ק הוראדנא, בדיסק דליטא ולובלין, ד) הרבנית אשת הגאון רבי בנימין וואלף נינצבורג אבדי"ק מיין בהנ"מ יעקב אבדי"ק פרידבורג בהנ"מ לזר נינצבורג בהקצין מו"ה שמעון נינצבורג. ואלה שמות ילדי רוחו: ל בוש מלכות, כולל המשה ספרים על הטור: א) לבוש הכלת, ב) לבוש החור, שניהם על אורה חיים, ג) לבוש עשרת הזהב, על יורה דעה, ד) לבוש בויג וארמגן, על אבן העזר, ה) לבוש עיר שושן, על הושן המשפט, גרפסו בחייו שלש פעמים, לבושיו אלו, כתב דרך מיצוע בין ארוכות דברי הב"י ובין קצור דברי השיע וכתב דבריהן מילתא בטעמוי¹). בלבושיו אלו עסק יותר משלשים שנה²). ו) לבוש האורה, על רש"י, בספרו זה עסק יותר מארבעים וחמש שנים³). ז) לבוש שמחה וששון על הדרשות, לא גרפסו עדיין. ל בוש אור יקר ות לולל לבושים האחרונים: ח) לבוש יקרה היא מפנינים, על ספר הריקאנטי⁴). ט) לבוש אדר היקר על קרוש החדש להרמב"ם ונטסף אליו באורי יפה ע"ם צורת הארין לר' אברהם ב"ר היא הנשיא, יו"ד) לבוש פנת יקרת על מדה נבוכים.

ב.

ספרת הרבנות והקבלה. גירוש היהודים בספרד והקבלה. הרבנים בתור עושי שלום בין הרבנות והקבלה. הרב יפה בתור אחד מהם הכניס רוי הקבלה כהלכה. הקבלה היתה בעיניו קודש הקדשים. דעת הרב יפה ע"ד „עשר ספירות". דעתו ע"ד הגלגול, חולק על האר"י והר"ח וויטאל בזה, דעתו ע"ד „הנשמה".

ריב לספרת התלמודית עם ספרת הקבלה⁵ מני אז מקדם, וכל אחת נכונה מהופתה של החרתה. והנה בא אסון היהודים בספרד והשלים בניניהן: היהודים, בשעה ישננרשו מאדין ספרד, מכל רבושם הרוחני, שרכשו למו שמה במקצעות שונים, לא לקחו אתם בנולה רק את הקבלה אשר בשנים האחרונות היתה ארין ספרד

¹ הקרבת הסמ"ע.

² כי בלבוש החור סימן תכ"ח כתב: עתה של"ט, ובלבוש עיר שושן סימן ס"ג כתב: שנה, ובלבוש בויג וארמגן סימן קכ"ו: שני"ט, והרפוס נשלם שם"ט.

³ עיין הקדמת לבוש האורה, התחילו בשנת שיו"ג אחר נישואיו.

⁴ כנראה שביאורו על הרקנט היה רבו סכת"י מורי בקבלה הגאון רבי כתת"ל דלוקראט בעמ"ס שערי אורה. ולזה הראה בביאורו שם (פרשה האיונו) להקדמתו לספר שערי אורה, רק הוסיף עליו מעט וכתב שם רכ"ו, ר"ת: ר' מרדכי יפה, והמו"ל ביאורו (שנת תר"ח) הר' חיים יעקב הכהן כתב שהוא הספר מכלול יופי שגרפסו שכ"ז, ולא ראה בסוף ספרו לבוש אור יקר ולובלין (1595) כי באורו לרקנט הרפוס בק"ק שטערניבורג הקרובה לעיר אלמייץ (מעהרין) ה' אדר ש"ב (הערת ירדו ש"ב הרב הגאון רבי יוסף לעווינשטיין). עלי להעיר אשר בפרק זה הלכתו בעקבות החכמים גראָטץ, פערליס ו"ל, והחכמים לעווינשטיין, שז"ה, הרבני מלכד ספרי ה' יפה בעצמו.

⁵ עיין בבאמרונו, רבנו משה איסרלש"ס"א ובאמרונו „הרש"ל והקבלה" ב„הגרן" ח"א.

מרכזה. היהודים נכיהרוז מצאו אז נוחם בהקבלה אשר מחביון עזה הבטיחה למו תקות טובות לעתיד ונמול לעושי רעה, אשר זאת בקשה נפשם, וזאת יכלו למצוא דק בה, בהקבלה, תחת אשר יתר קניני הרוח, הפילוסופיא וההניון, שעשו בהם חיל בישבם על ארמת השפנים, הנשענים רק' על השכל הקר, שללו מהם את כל אלה!... הקבלה יצאה בגולה יחד עם הגולים, ובכל מקום שנלו היתה היא עמהם. כה פלסה לה נתיב בארצות שונות אשר ישראל נחתים שמה, וכיחוד בארצות המזרח ופולין. בעת ההיא התעוררה לחיים חדשים ע"י הרבנים בעלי התלמוד, אשר עד כה הביטו בעיני זעם² על הקבלה, המושגת נבול ודוחקת דגלי התלמוד. הרבנים בימים האלה, מורי העם ומאשריו, בראותם אשר העם שונה כה בהקבלה האירו גם המה פנים אליה, והחלו לעשות שלום בין ספרת התלמודית ובין ספרת הקבלה אויבתה של הראשונה, ויביאו רזי הקבלה וסודותיה לתוך הספרת התלמודית. מעת ההיא התקרבו אחת אל אחת ולא נשמעו עוד עוקצים³ חדים מספרת הקבלה נגד ספרת התלמודית. אהר מהרבנים המקובלים האלה היה רבי מרדכי יפה. בענוה ובשפלת הרוח, כדרך התלמודיים הפולנים, הוא מעיד על עצמו שידע בחכמת הקבלה: בחבתי המעט מוער בקצת סודי תמונת האותיות אשר לפי עניות דעתי נגלו לי במעט חכמת הקבלה שקבלתי ואם לא מצאתי בשום ספר, התבוננתי דבר מתוך דבר לפי מיעוט השנתי והמציתים מתוך כללי הקבלה אשר הבנתי מתוך הוזהר ושאר ספרי הקבלה...⁴ מלבד עדות פיו בעצמו חבר גם כן ספר בקבלה בשם: לבוש אור יקרות, על „ספרי ראש המקובלים, הוא חיבור הרב הגדול רבנו מנחם מרקנ"ט ז"ל אב לנבונים“⁵. גם הוא, כרוב הרבנים המקובלים בזמנו, מביא בספריו ההלכיים רזי הקבלה וסודותיה: „וכן אני נוהג כי יש בו סוד הקבלה להכריח רווחת הטמאה“⁶. גם עפ"י הקבלה יש בו (בכוס של ברהמ"ו) סוד גדול, כי הוא רומז לעשירות, הנקרא כוס ישועות“⁷. „גם לפי הקבלה נראה שאין לברך עליהם“⁸. „העיקר בלילה הוא לבצוע מן התחתונה שיש בו סוד עפ"י הקבלה שהתחתונה היא המנהגת ומפרנסת כליל שבת והבן“⁹. „על דרך הקבלה יראה שיותר טוב להעמידו על שמאלו“¹⁰

¹ עיין במאמרנו „הרש"ל והקבלה“ הג"ל.

² עיין בס' „דיא יודישע ליטעראטור“ מאת החכמים ווינשע ווינטער ח"ג צד 285—284

ובמאמרנו הג"ל.

³ עיין רד"ח ח"ג צד 246 ובדברי ימי ישראל לגראטץ העתקת הרה"ח שפ"ד ח"ג צד 225—221. ובס' אבן נגף להרה"ח דוד כהנא פס"ו ובס' תולדות הקבלה והחסידות להרה"ח אב"ג פי"א ובס' סתרי העכ"ם להרה"ח ד"ר רובין צד 13 ובמאמר „אגדה וקבלה“ מאת הרה"ח ד"ר ע. ג' צד 13 במאסף „האשכול“ ח"א ובמאמרנו „רמ"א פ"א ז, הרש"ל והקבלה“.

⁴ לבוש התכלת סימן ל"ו סעיף א'.

⁵ הקדמתו לספרו „אור יקרות“.

⁶ לבוש עטרת זהב סימן שע"ו סעיף ד'.

⁷ לבוש התכלת סימן קפ"ב סעיף א'.

⁸ שם סעיף ב'.

⁹ לבוש החור סימן רע"ד סעיף א'.

¹⁰ שם סימן תפ"ה סעיף ב'.

„גם יש בו סוד עפ"י הקבלה שיגביר מדת הרחמים על מדת הדין" ¹), „וסמיכות גאולה לתפלה יש בו כוונה גדולה וסוד גדול עפ"י הקבלה" ²), „ויש בו סוד להמשיך השפע מה' עולמות והבן" ³).

רבי מרדכי יפה מפרש גם כמה דינים על דרך הקבלה: „ומעתה נבוא לבאר כל פרטי אלו הדינים אחד לאחד לפנינו בע"ה במה ששיערו חכמינו ז"ל חכמי האמת ... ואז תבין יראת ד' ודעת קדושים תמצא מכל הטעמים שכתבנו" ⁴). ומביא טעם על אמירת תהלים דוקא קודם התפלה „ממ"ש בעל שערי אורה בתחלתו שהוא להבריה המקשרנים קודם התפלה כדי שתעלה התפלה אח"כ בשלום בלי שום מקטרג" ⁵), „ויהי בין הכל ל"ט כריכות והם כמנין אותיות שניות של שם בן ד' וכמנין ד' אחד וסימן ט"ל אורות טל"ך...“ ⁶), „אע"פ שאין להפסיק ביניהם לא יוציא אדם תפלה של ראש מהתיק קודם שנייה של יד שזה יש בו איסור עפ"י סוד הקבלה... והמשיך יבין בסוד החיבור גלוי ונעלם" ⁷), „לא יתקן לפתוח הרצועות של תפלה של ראש עד אחר הנחת של יד עפ"י הסוד הנזכר בסוד לא תחסום שור...“ ⁸), „רקדוק כתיבתן (של התפילין) וטעם תמונת האותיות ע"ד „הקבלה“ ⁹), „ואם היו נופלים בלילה והיו מגביהין כחה והוא מקצין בנטיעות ח"ו כידוע לזודעי חן ובלילה האשמורות נוהגין ליפול על פניהם ונ"ל טעמא מפני שהוא קרוב ליום ומדת היום שהיא מדת הרחמים ממשמשת לבוא ולהתחבר ואין כאן קיצוץ והמשיך יבין ירום" ¹⁰), „ונ"ל שהטעם מפני שבאלו הדי' לשונות מיוחד ד' נגלי המרכבה והם העטרת והחסד והת"ת והגבורה שנקרא קדושא... שמיחד העטרת עם עולם העליון והבן" ¹¹), והוא פוסק כוזהר ¹² (משפטים) „שלא לאכול בשר אחר נבינה ואפילו בשר עוף" ¹³).

הקבלה היתה בעיניו למעלה בקדש, קדש הקדשים. לפעמים מדי דברו על אדוותה הוא מרימה אל על ואומר: „הדברים עתיקים מים עמוקים וקשה לאומן והמשיך ירום" ¹⁴), „והדברים עתיקים ועמוקים אין הפה יכול לאומן כל שכן היר לבתבן" ¹⁵).

¹ לבוש התכלת סימן ד' סעיף ט'.

² שם סימן ג"ח סעיף א'.

³ שם סימן ג"ז סעיף ג'.

⁴ לבוש החור סימן ש"ח סעיף א'.

⁵ לבוש התכלת סימן א' סעיף ט'.

⁶ שם סימן י"א סעיף י"ד.

⁷ שם סימן כ"ה סעיף י"א.

⁸ שם.

⁹ שם סימן ל"ו.

¹⁰ שם סימן קל"א סעיף ג'.

¹¹ לבוש התכלת סימן קכ"ב סעיף ב'.

¹² ע"ד הוזהר הביא „יש אומרים": כי קבלת הוזהר וסודותיו לא היה מפורסם בזמן

הפוסקים אלא שנתגלה מקרוב (שם סימן קע"ג סעיף א').

¹³ שם סימן קע"ג סעיף א'.

¹⁴ לבוש אור יקרות פרשה ואתחנן.

¹⁵ שם פרשה וילך.

רק לפעמים הוא משתדל לקרב הקבלה אל השכל: „לקרב הדבר אל השכל אמשול לך משל בעניני הטבע... כמכואר בספרי הטבע”¹.

כבר נשתפכה דיו הרבה על דבר „עשר הספירות”² של המקובלים: אם הן עצם האלהות או לא? והרב יפה פותר את השיטה הזאת בחיוב. ואף כי הם נראים חלוקים בפעולתם הם כולם אדוקים זה בזה וקשורים ברוח השי”ת כשלהבת קשורה בנהלת ולא תתיר לומר בהם שום פירוד כי היטם אחד ית’ פועל בהם ומתלבש בהם ואין אחר ואילו היה האחת נפרדת מהברתה היינו אומרים ח”ו כי השי”ת ניכ מתחלק כהתחלק מדותיו כי אך יתלבש הבלתי מתחלק בחלקים מתחלקים? ואחדותם היא השתלשלותם זו מזו השתלשלות אחד עד שיתחברו כולן כאחד ועושות צורה אחת כששלת זו שכל עיגוליה אדוקים זו בזו ותלויה באחד למעלה. ויש אשר המשילום לאשכול ויש לאילן ששורשו אחד ויש לו כמה בדים ובדי בדים ופירות וענפים וענפי ענפים ופירות וגדעונים ועלן וקליפות וכלם שואבים זה מזה והכל משורש אחד”³. ועל דבר התפלה לספירות הוא אומר: „הרוצה להשיג איזה דבר צריך לכון ולעורר לאותה המדה שמשם בקשתו נאצלה ועכ”פ התפלה להשי” עילת העילות ולא שתהיה לשום מדה בפני עצמה ח”ו אבל הדבר הזה כמו שיש לו רב ושואל מהמלך שיעשה לו דין יבקש ממנו שיצוה אל השופט היושב על המשפט שידין לו לא שיצוה אל הסוכן הממונה על האוצרות כי תהיה שאלתו בטעות. וכן אם ישאל מהמלך שיתן לו מתן לא יאמר שיצוה אל השופט אלא על הסוכן... והארכתי יען שמעתי מלעיגין בדברי בעלי הקבלה ופוערים פיהם לבלי חק כהשכם כי הם אמרו להתפלל אל הספירות”⁴. הנה כי כן נראה כי הרב יפה האמין בקדושת ה„עשר ספירות” והתפלה אליהן. „ואם הפילוסוף יפקפק, כבר אמר הרב בהשוואת האחדות שאין אנו יכולין לעמוד על עיקרן, ואולי כי בזה היה להם (למקובלים) קבלה מהנביאים והקבלה נקבל ולא ניהוש לפילוסוף”⁵. ואם כי הרמב”ם „במורה נבוכים” מלעיג על העשר ספירות „באמרו: ואנשים סרו מזה הדרך והרחיקו הנשם והשאריו התוארים... כי הרב בנעורותו לא האמין בקבלה או למדה עדיין בשורש, אבל בזקנתו”⁶ חזר בו (?) כי כן נמצא בתשובותיו והאמת כן הוא, כי אדרבה המעיין בכל דברי המקובלים יבין וישכיל כי לא נשו ימין ושמאל ח”ו מכל דברי הפילוסופים האמתיים כמו הרב ז”ל והרחיקו ההגשמה גם רבוי התוארים הלילה ויאמרו הכל כי הוא יתברך אחד נמור בתכלית האחדות הנמורה ואין בו רבוי

¹ שם פרשה וירא.

² נגד ה„עשר ספירות” בעצמן כבר ערכו קרב חכמים גדולים וכראשם הרשב”א בשו”ת (סימן קפ”ט) באמרו: „אם הנוצרים טוענים השלושית אלו טוענים העשר ית’ עיין במנחת הכבלי צד 80 ובספר הספירות צד 24 שניהם סאת הרה”ח ד”ר רובין. ועיין במאמר האגדה והקבלה לד”ר ע. גינצייג הנ”ל.

³ לבוש אור יקרות פרשה וישלח.

⁴ שם פרשה תולדות.

⁵ שם פרשה וישלח.

⁶ כבר הזכיר החכם מיוזם בצדק בסוף ספרו „לקוטי פרחים” שמכתבו של הרמב”ם ע”ד

הקבלה כזויה הוא. עיין באמרונו „הרש”ל והקבלה” הערה 4.

כלל יק רבוי המלות המוחות על שלמותו יתברך והמשביל יבין אחר רוב עיונו בספרי הקבלה⁽¹⁾.

אמונת ה"גלגול" היתה לסלע המחלקות בין החמיני המתפלספים מעבר מזה ובין החמיני המקובלים מעבר מזה. הרב יפה בתור מקובל הוא מגין על האמונה הזאת. וכדרכו תמיד בעניני הקבלה הוא מרחיב דבריו בדברים ברורים שיהיו מובנים לכל. כן גם בדבר הגלגול הוא מפרשו וחוזר ומפרשו ומטעים את דבריו, כדי שיבין בהם אף הקורא הפשוט שלא למד מעולם את "הקבלה" ולא יודע את שיחה והגיגה: "כל דבר שב לשורשו וזהו הוקא כאשר יזדקק ויתלבן מכל סוג וחלאה כאשר היה, ואז יתדבק אל מקורו ואל דמותו כגון כסף וסנינים המותכים יחד לעולם לא יהיה אחד מהם בד ונקי מהיכור הכירו עד שיצורף בעליל לארץ ואז ישוב העפר אל הארץ והכסף לכסף, וכן הדבר כגוף ונשמה. כאשר השחית האדם את דרכו על הארץ הנה נתבלבלה צורתו והמשיכה רוח ממקום טמא ונכתמה בעונה, לכך אינה ראויה לשוב למקום מהצבתה ושרשה כי כסתה פניה והעלתה חלודה וצריך שתמסר ביד מי שהמשיכה עליה כענין שאמרו: יורד ומסטיין עולה ומקטרני נוטל רשות ונוטל נשמה ונקום ממנה כפי מה שהמשיכה ממנו עליה ובה תתלבן ותצורף במעבה האדמה כאש לא נופה ואז, אחר לבונה, תשוב לשרשה שהוא ג"ע של מטה שמשם לקחה, מלבוש שהוא הנייה הרהנית, ומוזה הניע לניע של מעלה רוח עליונית, ומרזה אל רוח עד שתשאב מן האצילות אשר משם מהצבתה ותזכה לעלות ולהוות בנועם די ולבקר בהיכלו בתוספות גדולה מאשר היתה לה תחלה, קודם שבאה בזה העולם השפל, כמעט מעשים טובים שעשתה בעולם, וכפי רבויים תרבה גדולתה וטובתה ולפעמים תצא דינה על פי מלאך המליץ עליה סניגורים שתצא מתוקף הצער של אותו ניהנם ותחזור לימי עלומיה ותלבש בטפה הראויה לה ותזכך בזה העולם על ידי יסורים, או להרווחה מילתא, אולי תשוב ותפעול פעולות טובות שתפדה בהם מכאר שחת ולא תראה עוד עמל ויגון וזה היה מחסדי השי"ת שלא תרח נפש. וזה הנקרא סוד הגל גול להכמי הקבלה. והכמי התלמוד קראוהו סוד העיבור⁽²⁾ והכל אחד. לפעמים תתגלגל ע"י יבם או קרוב או ע"י רחוק כגון ע"י צדיק שאינו צריך ליבום ומת בלא בנים ונתיבמה אשתו...⁽³⁾. והנשמה הזאת אחר שנצרפה ונתלבנה היא משמשת לכמה נופים ומהנף האחרון יתפשטו ענפים ממנה אל האחרים, כמדלף מנר לנר מבלי שיחסור ממנו דבר⁽⁴⁾.

ישנם מן המקובלים האחרונים⁽⁵⁾ אשר עוד הרחיקו ללכת בדבר הגלגול ונזרו אימר כי לפעמים תתגלגל הנשמה גם בדומם צומח חי. בין המקובלים האלה היו גם האר"י⁽⁶⁾ ותלמידו ר' חיים וויטאל. לא כן הרב יפה. הוא אינו סובל מה ש"יש אומרים כי לפעמים יצא דינו לפי מעשיו הראשונים שיתגלגל לנקמה ממנו

(1) לבוש פנת יקרת פנ"ג ח"א.

(2) עיין נשמת חיים לר' מנשה בן ישראל מ"ד פי"ב.

(3) לבוש אור יקרות פרשה וישב.

(4) לבוש אור יקרות וישב.

(5) עיין ריקנטי פרשה שמיני ובנשמת חיים מ"ד פי"ג.

(6) עיין בספר הכונות ובספר הגלגלים ובנשמת חיים הנ"ל.

זיבא בממור או בנתן או בנוי נמור וי"א אפילו בבחמה מהורה או טמאה היה ועוף ושרצים וי"א אף בדי יסודות ובצמחים ובמקורים, הכל לפי המשכו אחר מדרגות החיצוניות הטמאים. אמנם אילו הם העות רחוקות כי אפילו הדי יסודות אשר איברי אדם נבראו מהם, הם שמורים ואינם משתנים לדבר פחות מהם שיאבדו מטבעם וסגולתם כ"ש הנשמה אשר נופחה מאפי השי"ת" ...¹ "ושלש כחות בנשמה אחת נפש רוח ונשמה"², והכה הנקרא נשמה לא תתגלגל בנוף אחר אלא על ידי הכה הנקרא רוח וכח נפש הכהמית היא הנשארת עם הנף... וכל זמן שלא נתחבר הרוח הצריך לגלגול לנוף אחר גם הנשמה אין לה מנוח, וע"י היבור הרוח החיוני לנוף תתגלגל גם שם הנשמה"³.

ג.

הרבנים בעלי שלש צלעות: רבני, מקובל, פילוסוף. הרב יפה בתור אחד מאלה. נותן "הכשר" לחכמות חיצוניות. מבדיל בין חכמי ישראל לחכמי או"ה, כתפוסה על דבר חרוש העולם, הנבואה, המלאכים. דעתו ארות הנסים שבתנ"ך. ידע בחכמות התכונה והשעור. לא האמין בחלומות ולחשים. האמין בכשפים, בשרים ובפעולות השמות.

בין הרבנים המקובלים האחרונים, נפגשו נאחדים אשר לפעמים יצאו היין מדי אמות של הלכה והקבלה ויהגו גם בפילוסופיא. כמוכן אשר לא בפילוסופיא שביניהם הם, ממנה לא ידעו ולא רצו לדעת, כי אם בפילוסופיא של אריסטו, או בדברים היותר ברורים: בפילוסופיא של הרמב"ם, אשר סוף כל סוף, אחרי כל ההתנגדות אליו, ידו הזוקה הגינה עליו, ועמד למעלה, בעיני הרבנים ההרדים, ביתר שאת מהרלב"ג ויתר הפילוסופים העברים אשר השאירו אחריהם רק ספרי פילוסופיא. הרבנים המקובלים האלה בנתנם "הכשר" לחכמות חיצוניות, כמוכן אשר היה מונבל ודחוק מאד, הקצינו זמן קצר מאד לדרישת החכמות, גם לא נתנו את ההופש ללמוד בכל ספרי החכמה. כי ה ת ל מ ו ד מעבר מזה, והקבלה מעבר מזה לא נתנו למו רשות להרחיב את חוג מבטם על החכמות החיצוניות הצוררות להם ומשינות את גבולם. אחד מן הרבנים המקובלים האלה היה רבי מרדכי יפה. גם הוא נתן "היתר" לדרישת החכמות: "מותר ללמוד באקראי גם בשאר חכמות ובלבד שלא יהיו ספרי מינין, והוה הנקרא בין החכמים טיול בפרדם. ואין לאדם לשלל בפרדם רק לאחר שמילא כריסו בשר ויין, והוא, שידע איסור והיתר ודינים והמדות"¹. והביא את המנהג להקל לקרוא בספרי חכמה בכל לשון בשבת². אך אם כי היתר ללמוד חכמות העמים, בכל זאת רב ההבדל אצלו בין חכמי ישראל לחכמי העמים, "חכמי ישראל יש בהם חכמת התורה והנבואה אשר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים ואין מי יוכל לבוא עד תבונתה: להבין סודה ולירד לעומקה, כי על כל קוין וקוין

¹ לבוש אור יקרות פרשה וישב.

² שם.

³ שם.

¹ לבוש עטרת זהב סימן רמ"ו: סעיף ד'.

² לבוש החור סימן ש"ו: סעיף י"ו.

יש להדוש כמה תלי תלין של הלכות, וכתיב לא ידע אנוש ערכה... אפילו הם הכמים גדולים עדיין לא הגיעו לידע כל סודותיה רק בחלק ממנה ודי להם בזה. ואפילו היו חיים בלתי בעל תכלית היו מחכימים ביותר בכל יום ולא יגיעו לסוף סודותיה, כי היא בלתי בעל תכלית שהרי קדמתה להם. אבל חכמת העכו"ם, עכו"ם ר"ת עובדי כוכבים ומזלות¹, שאין יודעים רק הן החכמות היצוניות, שכל חכמתם היא חכמת אנשים מלומדה בדויות מלכות הכמים היוונים וחבריהם ויכולים לבוא עד סוף כל החכמות ההם... ולא יוכלו לידע יותר אפילו היו חיים עד אלף שנים פעמים יותר לא ישינו יותר כי היא מתנתם בידם ולא יותר². עד כמה צרה ודחוקה השקפתו על החכמות היצוניות!

הפילוסופיא, היהודית הדתית, היתה הכיבה בעיניו ומתפלסף להביא ראיה על הדיוש העולם, ואינו מסכים עם ה"גור אריה" הרוצה להביא ראיה על הדיוש העולם מן הנסים שנכתבו בתורה. "וכיון שיש יכולת בידו לשנות טבעו הוא ראיה שחדשו"³. — "וראי כן הוא למי שראה אותם שכיון שהוא ית' יכול לשנות טבעו של עולם הוא ראיה שהוא ית' חדשו, אלא שזה הוא הנקרא מופת ראיה אבל אינו מופת הותך; כשמביאין ראיה מן המסובב על הסיבה, ר"ל שהנסים הם מסוככים מן החידוש והואיל וחדשו יש בו כח לשנות ולעשות נסים ומי שרואה הנסים יש לו ראיה מזה שהוא ית' חדשו, אלא שיש בזה חשש זיוף ולא אמונה שלמה כידוע לידעים מעט בהגיון שמא יטה לבנו לומר ולהוכיח החידוש ע"י הנסים אפילו למי שרואה אותם אם לא היה כתוב בתורה החידוש בפירוש ותעיד עליו. אדרבה קרוב היה הדעת לכפור בנסים בדיעות נפסדות ודמיונות זרות אפילו למי שרואה אותם שיאמרו שלא היה שם שינוי טבע ומציירים להם ציורים נכריות כדי להעמיד הקדמות כאשר עשו קצת מפילוסופי עמנו, שנשרשו על דעת אריסטו בקדמות וכתבו בפשטי הנסים דברים זרים ודעות נפסדות. תדע שהרי בכל הנסים שעשה משה לא האמינו בו ישראל אמונה שלמה עד, המעמד הקדוש... מה שאי אפשר לעשות כן בהקדים לנו עדות התורה להשרישנו על דעת החידוש, והואיל והקדמות לא בא עליו מופת כמו על החידוש כמו שכתוב בספר המורה א"כ מעתה אין לנו מכרע יותר ואמתי כי אם עדות התורה שהיא נאמנה ומחכימת הפתי להעמידן על האמת שתעיד על החידוש... ועוד אעיקרא דדינא יש פירכא שאין הנסים ראיה כלל על החידוש יש מאין שהרי היה אפשר להאמין הקדמות על הדרך שיאמינו אפלטון בהומר ראשון ואז יהיו כל הנסים ביכולת השי"ת והואיל והיה יכול לעשות, כביכול, כל העולם מן התומר הראשון ושינהו לכל מה שרצה, הנה יכול לעשות כל הנסים בשינוי טבעו של עולם שהרי הם כלם יש מיש כמו שהיתה הבריאה יש מיש לפי דעת אפלטון..."⁴. כן הוא מתפלסף גם על אדות הנבואה. "כל מקום אשר יגלה די

¹ עלי להעיר כי בכל מקום שמוכר הרב יפה את השם עכו"ם, עושה תיכף את ההערה הזאת בצרה ופעמים רבות נמצאה גם בפנים ספריו.

² לבוש ההכלת סימן רכ"ד סעיף ז'.

³ גור אריה בראשית פסוק א'.

⁴ לבוש האורה בראשית פסוק א' ועיין במו"נ ח"ב אדות שיטת אפלטון בקדמות.

ית' סודו ליראו הנביאים, יאמר הרב יפה, בין בהבטחה בין בנבואה סתם, אינו מגלה אותה אלא כדי להיישיר את מעשיהם שילכו בדרך ישרה ויחזיקו במעשיהם הטובים וצדיק באמנתו יחיה, או כדי להוכיח ולהישייר את הרבים להועילם אם יסבו במעשיהם ולהוכיחם אם ירעו דרכם...¹) והתורה אשר נתן לנו ית' על הר סיני בהושירותיה ומצותיה ויעודיה הבטחותיה ותוכחותיה לא היו אלא לתכלית זה, לפיכך השי"ת כשיגלה נבואה או יבטיח דבר על ידי נביא לאחריים או לצורך הנביא עצמו אינו מגלה ומבטיח שום דבר שיהיה בעתיד אם לא בהשענו על הסוד המונח הוזה על תנאי באם יסבו מעשיהם ולא יתלכלכו בחטאים, אבל אם יגרום החטא, בודאי היכולת בידו להחזיר מדבריו ומהבטחותיו ומי ימהה בידו? אלא שהנא ית' מצד מעלתו העליונה ויודע כל הנסתרות והעתידות נוהר בזה בעצמו שלא לנלות שום דבר לנביא מה שהוא ננע לאחריים אם לא ידע בעצמו בידעתו המוסגלת שלא יגרום החטא שיתבטלו כל דבריו... אבל מה שידע שיגרום החטא לבטל כל הנבואה לא גילה אותה מעולם לשום נביא וכל זה לא עשה אלא כדי שלא תבא מזה סבת הכהשת הנבואה ותפול כל התורה בכללה ח"ו. כי יאמרו: אין לסמך על דברי התורה והנבואה כי שקר ידברו מה שאין להוש לוה אם יפלו ולא יתקיימו קצת דברי הנבואה, שיוכל הנביא לתקן ולאמת דבריו באותו מקצת שנתקיים ויאמר: חטאיכם גרמו לבטל קצתם וחלק המקיים יוכיח, אבל אם יתבטלו כולם לא יאמינו לו ויבאו להכחיש בתורה ובכל דברי הנביאים...²). לפעמים „אפילו בנבואה אמיתית בעת הנבואה יקרה כן לנביא שיציין קצת ויעלם ממנו מיד ויחזור ויציין, ולפעמים מתערב עמה קצת דמיון הכל לפי הכנת הנביא בעת ההיא“³). „ואין הנביא יודע רק מה שיגלו מן השמים“⁴). לדעתו „תחזק ותתקיים הנבואה ע"י מעשה שעושה הנביא כענין: ויאמר לו ירה ויור דאלישע והרבה כיוצא בזה דוק ותמצא. והוא סוד מסודות הנבואה שיעורר הכחות העליונות“⁵). אצל הרב יפה, כאצל יתר המקובלים החוקרים בעלי דו פרופסים, נפגוש תכונה מיוחדת: מדי הקרו ובהו במאזני שכלו רעיון נעלה או אחד מיסודי הרה, לא היה יכול לחשוב, בשום אופן, לבלי להתערב עם החקירה והתפלסף עם הסודות והרמזים של הקבלה, כשם שהרמזים המקובלים לא יכלו להתאפק לבלי הזדווג את ההלכה עם הקבלה יחדיו. הרב יפה יושב על מדוכא וחוקר ודורש בכבוד ראש אדות הנבואה. הוא לוקח לו גם את החופש לאמר: „לפעמים מתערב עמה (עם הנבואה) קצת דמיון“, אבל פתאום הוא מאיר פנים גם להקבלה. הוא אינו רוצה ואינו יכול לשכוח. גם בעת שהוא חוקר ומתפלסף, שיודע הוא גם הוי הקבלה וסודותיה. ובאשר זאת

¹ הדברים האלה, על דבר סודות הנבואה, שיצאו מפי הרב יפה זה מאות בשנים, מתאימים עם דברי חכם מפואר מעמנו בזמנינו פרופסור לאצארוס בספרו ירמיה הנביא (תרגום ר. בריונין): „הנביא אינו אלא סוכיח, אלהים שולח את דברו ביד נביאו אל העם, והנביא מורה להעם את אשר עליו להיות, איך יחיה ומה יעשה עתה במצבו שהוא נתון בו“ (ירמיה הנבא צד 14 וע"ש צד 17—16).

² לבוש האורה פרשה וישלח.

³ שם פרשה וישב.

⁴ שם פרשה ויחי. מתאים עם הראב"ע פרשה וישלח האומר: „אין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם“. ענין בוזה פרשת וירא קב"א.

⁵ לבוש האורה חיי שרה. ענין רשב"ן לך פסוק וי"ו.

האחרונה תאמר שהעולמות העליונים נכנעים לתחתונים, ויש לאל יד הישראלי „להשפיע שפע רב בכל העולמות”/ לכן גם הוא נתן טעם למעשה הנביא כדי „שיעזרה הכחות העליונים”, „שהכחות העליונים אינם מתעוררים אלא ע"י התעוררות התחתונים”⁽¹⁾. כן נראה את הרב יפה מתפלסף אודות המלאכים והם, לפי דעתו, „מלוכשים קצת, ולא כדברי הפילוסופים שאומרים כי הם שכלים נבדלים ואינם מורכבים משום לבוש”⁽²⁾, והם „נקראים אור ומשפיעים אורה לעולם ע"י תנועת הנלגלים שמגיעים איתם”⁽³⁾. הוא מפרש לפעמים את השם מלאך שבכתבי הקודש — שלוח⁽⁴⁾ כרמב"ם⁽⁵⁾, ומה שאמר הרמב"ם שמלאכי אלקים הם הנביאים”⁽⁶⁾. הוסיף הוא לאמר: „ולא דוקא הנביאים אלא כל מי שיעלה במחשבתו להשיג בשכל אמתי יעלה בו”⁽⁷⁾.

לפעמים הוא מנסה את כחו בפילוסופיא לסתור את דברי הרמב"ם נגד דעת אריסטו ואומר: „אני אתמה מאד על עומק שכל הרב ד"ל שיתמה תמה בזאת על דברי אריסטו ובענין אין כאן תמיה כלל שהרי יכול אריסטו להשיב...”⁽⁸⁾.

הרב יפה אומר: „השי"ת עושה הכל על פי הטבע”⁽⁹⁾. אבל כננוע לנסים נפלאות שבכתבי הקודש היוצאים חיון מנדר הטבע, אינו סובל דעת המפרשים המוציאים אותם משושם. הוא הולק על ה„אסודי”, מפרש את המורה נבוכים, בזה ואומר: „שהרב זכרנו לכרכה לא יסבור שענין ינה יהיה במראה הנבואה... גם בענין העקירה הלילה לנו להשיגה בדברי המפרש הזה כי לא דבר נכונה, כי ודאי היה הכל כן במציאות כי מה יזריחנו לומר שהוא במראה הנבואה שהרי לא היה שם שום דבר נמנע”⁽¹⁰⁾. בדרך מהקרי הוא מפרש את הכתוב: „קול דברים אתם שומעים”, משמעו שהשינוי הקול הנכבד היוצא מתוך הדברים שיצאו מן הקול הנבואי כלומר והשנתם היה דבר נבדל על צד הפלא כדי שישנו והיו פנים בפנים, כי השנתם לא היתה כל כך גדולה כהשנת משה רבינו ע"ה, אבל משה השיג הקול עצמו מדבר כלומר שהשינוי הדברים עצמם היוצאים מתוך הקול הנבואי בלי שום השנת קול נבדל, והו פנים אל פנים והבין”⁽¹¹⁾.

הרב יפה ידע בחכמה התכונה⁽¹²⁾, והכמת העיבור למד בוויניציא אצל החכם אבובח הספרדי⁽¹³⁾. הוא נסה לכתוב „החשבון על דרך השוין בעיון גם לצייד לך

⁽¹⁾ לבוש האורה פרשה נח.

⁽²⁾ לבוש אור יקרות פרשה בראשית.

⁽³⁾ לבוש התכלת סימן נ"ט סעיף ג'.

⁽⁴⁾ לבוש אור וקרות פרשה ויצא.

⁽⁵⁾ עיון מורה נבוכים ח"ב פ"ו ובסמארנו „רבנו משה איסרלוש" פ"ב.

⁽⁶⁾ מורה נבוכים ח"א פט"ו.

⁽⁷⁾ לבוש פנת יקרת ח"א פט"ו.

⁽⁸⁾ שם ח"ב פ"ט.

⁽⁹⁾ לבוש האורה פרשה שמינת פסוק ו"א.

⁽¹⁰⁾ לבוש פנת יקרת ח"ב פמ"ו.

⁽¹¹⁾ שם ח"א פל"ו.

⁽¹²⁾ לבוש אור היקר דף ר' ע"ש.

⁽¹³⁾ מעשה רב. נדפס בראש לבוש התכלת רפוס ברדיששוב תקע"ח ועיון בלבוש החור

סימן תכ"ז תכ"ח: בריש סמארנו זה פ"א.

צויר מה בסוד העיבור הזה ואז אם לא תרד לעומק התבונה, תבין ותשכיל הבנה צוירית מה" ¹.

הרב יפה לא האמין בחלומות. לדעתו, "דבר ידוע הוא וכולי עלמא ידעי זה שרוב החלומות ורובא דרובא כולם הם דברים בטלים וכזבים והבלים ואין בהם אף דבר אחד שהוא אמתי כי יבא ברוב ענין וברוב דמיון או ע"י האדים העולים מן האצטומכא כמו שאמרו הסבעיים... שאפילו החלומות האמתיים הבאים מצד הגבואה והשכל יש בהן קצת דברים בטלים" ². ופוסק גם כן להלכה למעשה שאין סומכין על החלום: "אם היה פקדון ביד אביהם. ואינן יודעין היכן הניחו ואמרו להן בחלום כך וכך הם ובמקום פלוני הם ושל פלוני הם... הלכו ומצאו במקום שנאמר להם בחלום ובמנין שנאמר להם זה היה מעשה אהו"ל חלומות אינם מעלין ואינם מורידין אלא הרי הם שלהם" ³. כמו כן אינו מאמין בלחש ואומר: "שאינן בו תועלת, שאיננו מועיל כלום" ⁴ ולא היתה דעתו נוחה מן החזנים המשביעים את המלאכים שיקבלו את תפלתם, דמה שייך לומר השבעה בשאלת התפלה וכי שייך להשביע השי"ת לקבל תפלתו כביכול בע"כ הלילה... לכן נ"ל שיש למהות בידם, ואם אפשר לבטל שלא לאומרים כלל מה טוב ומה נעים ואדרבה הוששני להם לחירוף וגידות... חלילה לנו מדרעות החיצוניות הללו..." ⁵. לפעמים, כיוצא מן הכלל, הוא מצוה בעצמו לאמר אחר ההבדלה: "אנא משבענה עליך פרה של של שכחה שתסיר לב טפיש ממנו ותביל יתיה על טורא רמתא בשם שמא קרישתא ארימ"ם יינסי"סאל ופת"חאל" ⁶.

הרב יפה, בחפצו ליתן הלק גם להקבלה, האמין בכשפים, בשדים, ובפעולות השמות הקדושים ⁷.

ככה נראה תמונת החוקר המקובל רבי מרדכי יפה: תמונה בעלת גוונים רבים...

ד.

תוארי הכבוד, התהדרות ושפלת הרוח שבספרת הרבנות, הרב יפה לא נשא פני רבו הרמ"א ורבי יוסף קארו. הרים על נס את רש"י ורב את ריבו ממשניו. הרמב"ן הרא"ם הרג"א.

תוארי כבוד גדולים וארוכים: התפארות והתהדרות במדה נפרה, ענוה ושפלת הרוח עד קצה האחרון — כל אלה נפגוש למכביר בספרותנו העתיקה, ספרת הרבנות ביחוד: תלמודי אחד כותב לחברו התלמודי מכתב הלכ"י אשר ההצי ממנו מכיל רק תוארי כבוד אשר שיאם לשמים יגיע. בתוך המכתב מהלל ומשבחה את דבריו עצמו איך הנדיל לעשות ומסיים והותם את מכתבו בענוה ושפלת הרוח. ביחוד נפגוש זאת

¹ לבוש החור סימן תכ"ו סעיף א'.

² לבוש האורה פרשה וישב.

³ לבוש עיר שושן סימן רנ"ה סעיף ט'.

⁴ לבוש עטרת זהב סימן קע"ט סעיף ו"ו.

⁵ לבוש החור סימן תקפ"ד סעיף א'.

⁶ שם סימן רצ"ט סעיף א'.

⁷ לבוש עטרת זהב סימן קע"ט ס"ו ס"ז י"ו.

אצל התלמודיים הפולנים¹). כמעט לשבע שני נעשה להם הדבר הזה. רבי מרדכי יפה, גם הוא, התפאר בדבריו ויהללם: על ספרו „לבוש התכלת“ כתב בעצמו שהוא „מנוקה מכל סוג וסכולת, מנופה ביי נפות יפה כסולת“². במקום אחר הוא אומר: רק מה שאמרתי הוא דברי הגון ומתיישב על הלשון“³, „זה בפתור ופרח“⁴, „וזה נראה לי נכון מאד“⁵, „לפי מה שכתבתי הוא תירוץ אמת ומעיל מאד“⁶.

במקום שמצא שדבריו מכוונים לא הביט גם על רבו הרמ"א⁷, ואומר: „שדבריו אינם אלא דברי נביאות“⁸, „דבריו תמהים וסותרים“⁹. לפעמים לא זכה בעיניו מדוע הוא מקיל: „תמהתי על מורי ז"ל איך פה קדוש יאמר כן? ולמה יקל מורי בזה...?“¹⁰ לפעמים הוא חולק על רבו הרמ"א ולא מזכיר שמו. הרמ"א כתב: „כל מי שאינו מאמין בדברי החכמים ואוסר אכילת חמין בשבת חיישן ש ש מ א אפיקורס הוא“¹¹; „הדברים האלה: „חיישן ש מא“, לא הפיקו רצונו. ולכן הוציא משפט ברור על האיש שאינו רוצה לאכול חמין בשבת: „הרי זה נקרא מין ומלעיני על דברי חכמים וחייב מיתה“¹². עד כמה הרחיק ללכת מרבו הרמ"א! גם רבי יוסף קארו לא זכה בעיניו ואומר: „לפי פירושו רבנו יוסף קארו אינו מוכן והוא דחוק ומנומנם יותר“¹³, „וכל זה הוא כוונת בעל הש"ע אם נדקדק בלשונו אלא שהוא מנומנם“¹⁴.

מכל חכמי ישראל היה רש"י בעיניו גבוה מעל גבוה, למעלה מכל בקורת, ומרוב אהבתו אליו לא זכו בעיניו כל מבקרי ומשיני רש"י ויצא נגדם במלחמת דברים וירב את ריבו. „דברי רש"י ז"ל, יאמר הרב יפה, מיוסדין על אדני פה, וצחות דבריו מוכנים כפשוטן“¹⁵, „שהוא אינו הודף בכל מקום אלא פשוטו של מקרא“¹⁶, „ואנו רואין עומק עיונו בכל דבריו ודקדוקו בכל עניניו על מכונו. מי כמדהו מורה פירושים אמתיים נכונים?“¹⁷. הרב יפה האמין „כי כל הדברים שבפרש"י יש בהם נגלה ונסתר, ושניהם אמת“¹⁸. ובפירושו אומר: „כי ודאי דברי רש"י הם דברי אלקים

¹ עיין במאמרנו, רבנו משה איסרלש" פרק ו' ובמכתבו של הד"ר רובין אלי ב„האשכול“ ח"ב.

² לבוש התכלת סימן רמ"א סעיף א'.

³ לבוש האורה פרשה שמות.

⁴ שם פרשה בא.

⁵ לבוש עטרת זהב סימן קצ"ח סעיף כ"א.

⁶ לבוש האורה פרשה אחרי.

⁷ עיין לבוש החור סימן רע"ג סעיף ה' ועוד בכמה מקומות בספריו.

⁸ שם סימן שפ"ג סעיף א'.

⁹ לבוש עיר שושן סימן קל"א סעיף ד'.

¹⁰ לבוש עטרת זהב סימן קנ"א סעיף ד'.

¹¹ הלכות שבת סימן רנ"ז סעיף ח'.

¹² לבוש החור סימן רנ"ו סעיף ח'.

¹³ לבוש עטרת זהב סימן מ' סעיף ג' בהגה.

¹⁴ לבוש עיר שושן סימן שמ"ד סעיף ד'.

¹⁵ לבוש האורה פרשה אכור.

¹⁶ שם פרשה ויקרא ועיין שם נשא ותשא.

¹⁷ שם פרשה יתרו.

¹⁸ שם פרשה בראשית.

חיים" ¹, ועל משיגי רש"י הוציא משפט לפעמים כי "לא ידעו ולא יבינו בחשכה הלכו" ¹, "הרא"ם והרנ"א כתבו מה שכתבו אבל נ"ל ששניהם גם הרמב"ן לא דקדקו פה היטב בעומק דעת רש"י ו"ל" ³. "על חכמתו הגדולה של הרמב"ן ו"ל תמיהני ואיך יחשוב זה על רבנו שלמה ו"ל (רש"י) ולא דקדק בלשונו?" ². ביותר רב את ריב רש"י מאת הרב בעל "גור אריה" שמכנהו בכל מקום: הרנ"א. הוא כותב עליו: "כמה חלוש ופגום טעמו וזו... טעם זה טעם פגום הוא" ³, "מי הוא הנביא שהגיד לו... אין זה אלא דברי נביאות" ⁴, "והוא פירש פירוש זה שאין לו ענין ולא משמעות" ⁵, "ואשר הרחיב כאן הרנ"א פיו בדברים סתומים, הם כולם דברים מותרים שאין אנו צריכים להם ואין באן מקומם" ⁶.

ה.

הרוח והחומר. ישראל נותן היתרון להראשון. הנביאים, בעלי התלמוד והמקובלים השתדלו בזה. השקפותיהם וכפרותיהם שונות. חוות דעת הרב יפה בזה ודעת המקובלים. התורה והמלאכה.

כאשר נתכונן היטב בתקופות התפתחות רוח ישראל, או אז נפגוש: רעיון נעלה ונשא, אישר אליו נשאו את נפשם מאשרי העם הזה ומדריכו רבות בשנים, מימות הנביאים והתלמוד עד המקובלים, והוא: להשריש בלב ישראל יתרון הרוחני על החומרי והגשמי, לעשותו לעם אישר בקרבו החומר יורד למטה והרוח הוא העולה למעלה, למעלה בקודש. אך כמו שכל רעיון מופשט, שימשך בזמנים רבים ושונים, ע"י אנשים שונים ובמקומות שונים, פושט צורה ולובש צורה, וסוף כל סוף יתרחק ממדתו הראשונה והלאה, כן גם הרעיון הזה. האידיאל הנשגב הזה, אישר בכל עזו לחמו בעדו הנביאים, ואשר בו חזו חזות הכל לפי מצב ישראל או בלאומים, מושחתי המוסר והמדות, אשר סביבו — לא נכירנו עוד בזמן התלמוד ויותר בזמן הקבלה. כראשונים כן האחרונים אדיר כל הפצם, להשריש את הרוחני בעם ישראל, אבל מה רב ההבדל בין הרוחני של הראשונים, הנביאים, ובין הרוחני של האחרונים, התלמוד והקבלה.... וגם בין אלה האחרונים, התלמוד והקבלה, מה רב ההבדל בשאיפתם להרוחני... ומה רחוקה הרוחנית של התלמוד מרוחניתה של הקבלה.... כראשונים כן האחרונים השתדלו להרים את ישראל מעל חיי אדמות, חיי החומרים, אבל גם בזה ההבדל ביניהם רב: הראשונים, הנביאים, הביעו צערם רק על החיים החומרים המותרים, אבל החיים ההכרחיים אשר כל אדם באשר הוא אדם אי אפשר לחיות בלעדם, השאירו על מקומם, ולא נגעו בהם לרעה, לא כן האחרונים, התלמוד

¹ שם פרשה בא.
² שם מקורי.
³ שם פרשה נח.
⁴ לבוש האירה פרשה לך.
⁵ שם צו.
⁶ שם מצורע.
⁷ שם קדושים.
⁸ שם יתרו.

והקבלה, המה הביטו גם על החיים החומרים ההכרחיים כעל דברים מפלים, אי-נחתים כשהם לעצמם, רק כעל אמצעים, שעל ידם יוסף האיש הישראלי היל ועצמה ויוכל בזה לעבוד את הבורא ולעשות כוננם למלאכת שמים; בדברים היותר ברורים: החיים ההכרחיים יעשו רק על סהרת הקודש, וכל הנהגה מן העולם הזה בלא ברכה כאילו נחל להקב"ה וננסת ישראל¹, והחבר הוא לירבעם בן נבט שהשחית את עם ישראל לאביהם שבשמים², ועוד צעד אחד הלאה, הלכה בזה הקבלה. השטה האחרונה הזאת מני או הניחה מרחם התעלומה ותשם לה סתר בכנפי הסוד והרמוז, שונאת היא את החיים החומרים תכלית שנאה, ובעיני בה ומשטמה תביט על העולם הזה בכלל ובשמות נמכדים תכנהו: „עמק עכור“, „בור שחת“ וכדומה, ובכל האמצעים תשתדל להרים את האיש הישראלי מ„הצר האשפות“ הזה, ולחיות רק חיי שמים. הקבלה היבטה צומות וסנופים מעבר מזה, ותמלא את כל חללו של עולם ברוחות רעות ומזיקים מעבר מזה, והחיים ההכרחיים? יהיו בעיני הישראלי כלא היו! יחוסו אליהם יהיה כאלו כפאו שד, ישתדל למרר את מנעמיהם ולהפוך מתוק למר, רק מטרה אחת תהיה לנגד עיניו: לברר את הניצוצות הקרושים אשר נפלו ונתפזרו. בתוך הגשמים, ולתקנם במלכות שדי, לתקן הנשמות אשר באו ונתלנלו פה ושם בכל מאכל אשר יאכל³. והמהוקקים, מסדרי הלכות לפני העם בימים ההם, אשר זה והה, התלמוד והקבלה, אחוזו בידם⁴, השתדלו גם המה להשליך שקצים על החיים ההכרחיים ולעשותם רק לאמצעים⁵ לעבודת הבורא, ובכל מה שיהנה (הישראלי) בעוה"ל לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא⁶, ואל המטרה הזאת נשוא את נפשו גם רבי מרדכי יפה: „להיות דבר ידוע ומפורסם ומרנל בפי כל חכמי האמת כי תכלית כוונת השי"ת בביראת עולמו היה בעבור האדם שלכך היה האדם אחרון בכריאה כי סוף המעשה היא תחלת המחשבה, ותכלית בריאת האדם היא שיעבוד את הבורא, וזה דבר ידוע ומפורסם אינו מן הצורך להאריך בראיות“⁷. לכן „בכל מה שיהנה אדם מן העוה"ל לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא ית"י“⁸. רבי מרדכי יפה דורש מן האיש הישראלי כי הכל, הכל כאשר לכל, יעשה על סהרת הקודש, לשם שמים. „אפילו דברים שהם של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והשיבה והקימה והתשימש והשיחה וכל צרכי נפש יהיו כולם לעבודת הבורא או לדבר הנורם לעבודתו“⁹. רבי מרדכי יפה גם הוא מסכים לעצת התלמוד שינייל אדם עצמו בפת שהרית, וכל זאת למה? „כדי שיהיה

(1) ברכות ל"ה.

(2) שם. עלי להעיר כי אנכי מן הכלל דברתי. ואמנם נמצאים כאמרום בודדים בתלמוד

המכתבים את החיים הגשמיים עור במרה נפרוה.

(3) עיין בכאמרי „הרוח והחוכר“ בכאסף חדשו „ציון“ ה—ו.

(4) עיין בכאמרי „הרש"ל והקבלה“ בכאספי „הגרן“ ח"א.

(5) עיין „השלוח“ כרך ב' בילקוט קטן סימן י"ט מאת הרה"ח אחר העם.

(6) רבי יוסף קארו בשלחן ערוך או"ח סימן רל"א סעיף א'.

(7) לבוש התכלת סימן א' סעיף א'.

(8) לבוש התכלת סימן רל"א סעיף א'.

(9) שם.

בריא וחזק לעבודת הבורא יתברך¹. גם המשא ומתן, שהאדם מתעסק בו, הוא בעיניו רק כמעצו, "שאינ תורתו מתקיימת אם לא יתפרנס מעסקיו כי יכלה ממונו ויבא לידי עוני ולא יוכל לעסוק בתורה, ועוד שיגרום לו עון, שהעוני מעביר את האדם על דעת קונו"², והמשא ומתן באמונה הוא, לדעת הרמ"י, לא באשר על כל אדם מדיני החובה והמצוה לישא וליתן באמונה כי אם רק "זוה גם כן הוא מהדברים ששואלין את האדם בתחלת דינו: נשאת ונתת באמונה?"³.

ואם כי הרמ"י בעצמו מצוה על הישראלי לעשות מסחר וקנין כדי "שיוכל לעסוק בתורה", בכל זאת, "לא יעשה מלאכתו עיקר אלא עראי ותורתו קבע שכן מצינו בחסידים הראשונים שעשאו מלאכתן עראי ותורתן קבע, וזהו זה נתקיים בידן כי אין מעצור לדי' להושיע ברב או במעט"⁴.

1.

ישראל והאנושיות. רבי מרדכי יפה ודעתו בזה. השתלמות דיני ישראל. הריינים ו"האחרונים". הראשונים בטלו דעתם נגד, "האחרונים".

הרבה חשב והנה רבי מרדכי יפה: מה יעשה ומה יהנה האיש הישראלי שיפיק רצון קונו? הרבה דיו שפך על אדות הדבר הזה, אבל לאיש כמותו אשר השתלם גם בחכמות חיצוניות, חכם מהנדסי והינוני, כמותו, אי אפשר לבלי יחשוב: מה יעשה הישראלי שיפיק גם רצון האנושית? הרבה מורים עמדו לישראל שבטלו את השאלה הזאת ללא שאלה כלל: הם השבו את ישראל רק לאורה שמימי, חיוו ההומרים פה מתחת המה רק בשביל העתיד לבוא אליו שמה מעבר לנבול האנושית, ומה לאיש שמימי, הרוחני, עם האנושית, החומרית? לכן, כל מה שטרחו וכתבו, לא טרחו אלא להורות לו את הדרך העולה בית-אל. לא כן רבי מרדכי יפה, הוא חשבהו גם לאורה הארץ, איש בין אנשים כמותו, ועליו, כמובן, לקחת גם חלק באנושית.

ומה יעשה הישראלי בתור אדם שיפיק רצון האנושית? את השאלה הזאת פותר הרב יפה בדברים קצרים טללים, המכילים הרבה, הרבה מאד. — "יהא נזהר שלא יתנגה בין הבריות שלא יאמרו עליו: כמה מנונה זה האיש"⁵, לכן "ינהוג עצמו בדרך כל הארץ ולא ישנה ממנהגם, ואפילו אין אדם רואהו, כדי שירגיל עצמו בדרך כל הארץ"⁶.

הרב יפה בהראותו את הדרך הטובה והישרה לישראל בכלל, איך להתנהג ולהיות בין האנשים — לא שכח גם את הרבנים, מורי העם ומאשריו, להורות להם

¹ שם סימן קנ"ה סעיף ב'.

² שם סימן קנ"ו סעיף א'.

³ שם.

⁴ שם. ועיין בספר היקר "עשהוק דעם יודענטהים" ח"א כאת החה"ג פרופיסור לאצאר:ם

צד 441.

⁵ לבוש התכלת סימן ב' סעיף ג'.

⁶ שם סעיף ד'.

את הדרך הנאה לבריות לבלי „לאכול ולשתות ולהשתכר בשני רבים ובכנסיות ע"ה ובסעודת מריעים, או להם לאותם הדיינים שנהנו בכך ומועלין בתורת משה רבינו ע"ה שביזו דיניה והשפילוה עד הארץ והניעוה עד עפר ונרמו להם רעה ולבניהם בעוה"ז ובעוה"ב" (1), כי „החכם צריך ליוהר יותר במעשיו דלא ליפוק מיניה חורבא והלול השם" (2), „ולא יהא כבוד הבריות קל בעיניו שהרי הוא דוחה לא תעשה אפילו של תורה..." (3).

הוא היה אומר כי „צריך הדיין שיהיו בו שבעה דברים הללו: חכמה, ענוה, יראה, שנאת ממון, אהבת האמת, אהבת הבריות, בעל שם טוב..." (4), אך בכל זאת צריך להרכיז ראשו לפני הפוסקים האחרונים, וכל דבר הנמצא בפוסקים ותשובות ושעה בהם הדיין, הוא כצועה בדבר משנה וחזרה, שכל חכם בדורו לאו קמל קני באנמא הוא, ודבר הנמצא בדברי האחרונים שחולקים על הראשונים וידעו דבריהם הולכים אחר האחרונים דק"ל הלכה כבתיארי מאביו ורבא ואילך, מפני שהאחרונים ידעו סברת הראשונים וסברתם והכריעו בין הסברות ועמדו על עיקרן של דבר, ואם נמצא לפעמים דברים שחולקים בהם גם האחרונים ואין לנו הכרע ביניהם לא יאמר הדיין אפסוק באיזה מהם שארצה, ואם עשה כן הרי זה דין שקר..." (5), אבל „אם הוא חכם גדול, נמיר וסביר וידע להכריע בדברי האחד בראיות נכוחות, הרשות בידו, ואפילו אם ספק אחד בענין אחד יכול החכם לסתור דבריו בראיות ברורות ולחלוק עליו אפילו להוציא ממון שיפתח בדורו כשמואל בדורו ואין לך אלא כל שופט ושופט אשר יהיה בימים ההם ויכול לסתור דברי חכמים הראשונים, ובלבד שלא יהיו דברים המבוארים בתלמוד שסדרו דיבא רב אשי..." (6).

ז.

העתקת התנ"ך ללשון אחרת. העתקת השבעים וכן-מנחם. התנודות התלמוד והרבנים להעתיקת התנ"ך. הרב יפה התנגד להעתקת התנ"ך. משה רבנו תרגם את התורה ללשונות שיגות. ישראל במדבר למדו לשונות ירים. טעם המצות" להרמב"ם והמקובלים. הרב יפה התנגד ל„טעמי המצות". לפעמים נתן גם הוא טעמים למצות.

העתקת כתבי קדש ללשון אחרת, הנה היא אמנם מביאה תועלת מרובה, לאינם מבינים שפת עבר. אבל גם רעה רבה כרוכה בעקבותיה: כי לאט לאט לא ימצאו עוד הפיץ במקורם, ואז מלבד אשר יאבד רוח ההן השפוך עליהם, מלבד אשר לא נרגיש עוד את השיירה הנעלה והנאדרה אשר בהזיונות הנביאים — עתידה גם שפת עבר שתשתכח מיישראל: סילון ורוב חכמי עמנו באלכסנדריה לא ידעו את התורה במקורה, יען העתקת השבעים היתה לפניהם. רבים מאחזו באישכנו לא ידעו את כתבי הקודש

(1) לבוש עיר שושן סימן ח' סעיף ד'.

(2) לבוש אור יקרות פרשה תשא.

(3) לבוש עיר שושן סימן ב' סעיף א'.

(4) שם סימן ז' סעיף י"א.

(5) שם סימן כ"ה סעיף ח'.

(6) לבוש עיר שושן סימן כ"ה סעיף ח'.

במקורם, יען העתקת בן-מנחם לפנייהם. התלמוד התנגד להעתקת השבעים⁽¹⁾, והרבנים ההולכים בעקבותיו התנגדו גם הם ויצאו במחאה נלוויה נגד העתקת בן-מנחם. גם רבי מרדכי יפה, בתור רבני, התנגד להעתקת התנ"ך ללשון אחרת, ו"שאני תרגום שנתקן ברוח הקודש"⁽²⁾: לעומת זה מצא הרב יפה, כי משה רבנו תרגם את התורה לפני העם בלשונות שונות, ונהוין היה לו לעשות זאת, "דהשש אולי אינם כולם בעלי לשון הקודש ולא הבינוהו כלם, דודאי עם רב כזה שהם יותר מששים רבוא יש בהם בעלי שאר לשונות הרבה, לכך אמר רש"י בשבעים לשון, כלומר, כיון שחשש שמא יש בהם בעלי שאר לשונות הוין מלשון הקדש והוצרך לפרש להם, ודאי הוצרך לפרש להם בכל השבעים לשונות, דהי מנייהו מסקי, שמא מאותו לשון שישאר שלא לפרש יש בהם והם לא יבינוהו"⁽³⁾. בכלל, לדעת הרב יפה, רצו אז ישראל ללמוד לשונות העמים המתעתדים לבוא עליהם למלחמה, "כדי שכשיבא עמהם למלחמה יבינו מה שידברו כשיתיעצו יחד במלחמה לברוח או להתבא מפני בני ישראל... שודאי זה תועלת גדולה במלחמה, שיבינו ישראל מה שהם מדברים והם לא יבינו מה שישראל מדברים בלשון הקדש כשיתיעצו עליהם"⁽⁴⁾.

כבר צעקו רבים משלומי אמוני ישראל על הרמב"ם מדוע כתב טעמים למצות. לא מפני שחקרו ומצאו שהטעמים אינם מתאימים עם היהדות, כי אם שלדעתם אין לנו לבקש כלל אחר טעמים והסברות למצות התורה הנגלות; הרמב"ם היה הראשון שהורה דרך ליתן טעמים למצות תורה ולהסבירם בשכל הישר והיווני, ואחריו ההריי ההזיקו עוד הוקרי עמנו, גם אחרים מן המקובלים האחרונים נסו בזה, והמקובל הנודע רבי היים וויטאל כתב ספר שלם בשם "טעמי המצות", כמוכן, אשר הוא והבריו המקובלים לא הלכו בזה בדרך הרמב"ם... רבי מרדכי יפה, התנגד לכל זאת, לדעתו "אין אנו צריכים לבקש טעם למצות. כי מצות המלך הם עלינו אף אם לא נדע טעמם"⁽⁵⁾, ובכל זאת לפעמים, כיוצא מן הכלל, נותן טעמים אחרים למצות ע"פ הקבלה⁽⁶⁾, ונותן טעם לאיסור שעשנו "שלא לערב הכחות ההפכיות"⁽⁷⁾, ונושא חן בעיניו טעם המחקרי של הרמב"ם, "בטעם ביאת הכהן הגדול לפני ולפנים דוקא ביום אחד בשנה ולא יותר, כדי להגדילו"⁽⁸⁾.

ח.

כחלקות שבתלמוד. דעת רבב יפה בזה, דעתו על דבר האגדה בכלל. כועס על הכתבים דיני התלמוד בדברים שבין אדם לחברו.

דרך האמונה, בלי חקור ודרוש הרבה, בחר לו רבי מרדכי יפה כנשאו דעו על דבר המחלקות ושנויי הדעות שבין בעלי התלמוד. על מדוכא זו ישבו כבר רבים

(1) כגולה.

(2) לבוש התכלת סימן קס"ה סעיף ג'.

(3) לבוש האורה פרשה דברים.

(4) שם.

(5) לבוש עטרת זהב סימן קס"א סעיף א'.

(6) עיין בפרק ג' במאמרנו זה.

(7) לבוש אור יקרות בראשית ל"ב.

(8) לבוש התכלת סימן קל"ג סעיף א'.

וכן שלמים וכל אחד הוה את דעתו, לפי השקפתו ודעתו הוא על התלמוד בכלל ועל אמונת, תורה שבעל פה" בפרט. דעת רבי מרדכי יפה היא: כל ה"תקנות וסייגים הנהגין בבבל ואין נהנין בארץ ישראל או איפכא כאמרם במקומות רבים: הא לן והא להו, ודומיהם, מחלוקות שבין בני ארץ ישראל ובני בבל — הכל היה לפני הקב"ה... כי כל אחד קבל כפי השנתו ולכך זה מטמא וזה מטהר וזה מכשיר וזה אוסר כי כל אחד פסק לפי השנתו, ולפי שהעמיק זה בהשנתו יותר מזה לכך הם חלוקים בדעותם...!"¹.

לדעתו, "לשון ארמי להוד ולשון בעלי הש"ס להוד"², ובעלי התלמוד היו חכמים בהכמת התבונה³, "ומנהג הו"ל בכל מקום שמדברים בלשון חכמה ומשלים והידות"⁴, "והיו חכמים ובקיאים בלשונות בני אדם"⁵, והאנדות בכלל הן רק "סמיכות על הפסוקים"⁶. ומה שהשתמשו בהן לפעמים לאמר: אל תקרא כך אלא כך, "אין כוונתם ו"ל לומר לשנות הפסוק לקרות במקום ושנתם ושלתם, חלילה! דמניין להם לשנות הכתיב"⁷, ובדרך הנוני הוא מפרש את האנדה הידועה: "מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה..." — "שבא בדעתו ושכלו על פבע כל בהמה וחיה... והבין והשיג בעומק שכלו בפבע כל אחת מהן והתבונן אם יש בהן אחת מהן שתוכל בסבעה להודונו עמו ולהתעבר ממנו כדי שעל ידה יוכל לפרות ולרבות ולמלאות פני תבל בדמותו וצלמו, כי גם הוא ידע בעומק עיונו שרא לתוהו בראה..."⁸. התלמוד היה מוששו ומעוהו וביותר חלק ההלכה שבו⁹, והזהיר במפניע לבלי לשנות, "ממסבע שסבעו חכמים לכל העולם"¹⁰, ומאד חרה אפו על אותם האנשים המבטלים דיני התלמוד, בדברים שבין אדם לחברו, והולכים לערכאות¹¹, "ודאי הוא איסור נמור... שא"כמה לנו לספרי הקדש המקודשים שהחברו לנו חכמים ז"ל, אם ילמדו את בניהם דיני הנוים ויבנו להם במות מלואות בבית מדרשי הנוים, חלילה חלילה! לא תהא כזאת בישראל"¹², ולא אמרינן דינא דמלכותא אלא בדבר שיש לו הנאה למלך או שהוא לתיקון בני מדינא בעניני משא ומתן שביניהם, אבל שאר דינים, דיני תורה המפורסמים בינינו... דיני פרטים שבין ישראל לחברו, ששיטא שלא נרון בהם כמותם דאל"כ בטלו חיו כל דיני תורה וישראל..."¹³.

¹ לבוש איר יקרות פרשה יתרו.

² לבוש החור סימן תל"ד סעיף ב'.

³ עיין שם סימן תכ"ח סעיף א'.

⁴ שם בסוף הספר.

⁵ לבוש עיר שושן סימן רי"ד סעיף א'.

⁶ לבוש עטרת זהב סימן רמ"ו סעיף ד'.

⁷ לבוש עטרת זהב סימן רמ"ו סעיף ד'. עיין מו"נ ח"ג פמ"ג ובספר "תלפיות" להרה"ח פלוגנאן, ועיין בסוף ספרי שם משבואל.

⁸ לבוש האורה פרשה בראשית.

⁹ עין לבוש עטרת זהב סימן רכ"א סעיף ב'.

¹⁰ לבוש התכלת סימן קי"ד סעיף ד'.

¹¹ עיין במאמר "חיי היהודים בימי הבינים" פ"ג ב"השלוח" כרך ד'.

¹² לבוש עיר שושן סימן כ"ו סעיף ד'.

¹³ שם סימן שס"ט סעיף י"א.

ט.

התלמודיים וה"מנהג". הרב יפה גויא פני המנהג. הלך בזה בעקבות רביו הרש"ל והרמ"א, לפעמים יצא להרהר אחר המנהג. נתן חקים כוללים למנהג. הכניס הרבה מנהגים בספריו.

כל המביט, אך בהשקפה שטחית, בספרתנו הרבנית, יוכח למדי מה מאד הקדישו התלמודיים¹ את "המנהג" הנהוג בעם ישראל, ורבי מרדכי יפה גם הוא החזיק במנהג בשתי ידיים וירימיהו אל על. "כל החילוקים שאכתוב מכאן עד סוף הסימן, יאמר הרב יפה, אכתוב לדינא, אבל למנהגינו אין בהן נפקותא כלל, כי כבר נהגנו באלו הארצות להשריף הכל ואין לשנות, כי מנהג קדמונים הוא באשכנז וצרפת, ואנו מבני בנייהם, ומנהג אבותינו תורה היא, ולכן אין להכשיר"². מהדרברים המעשים האלה, נוכל לעמוד על סוף דעתו על דבר המנהג. המנהג היה כל כך קדוש בעיניו, כל כך רם ונשא, למעלה מכל בקורת, עד אשר מצא לנהיג למסור מודעה מראש, כי כל חלוקיו ופלפוליו דאורייתא שיכתוב אליבא דהלכתא, המה כלא היו ומבטלים נגד ה"מנהג", ולא דוקא מנהג של חכמים היה כל כך גדול בעיניו כי אם גם "מנהג החמרים אם נהגו כבר מנהג בנייהם ילכו אחריו"³. וגם "אל ישנו ממנהגי הספנים"⁴, ובוה הלך בעקבות רבו הרש"ל, אשר גם הוא חרין משפטו כי ה"מנהג מבטל הלכה ודין חכמי התלמוד אעפ"י שמצאו לו סמך מן המקרא ולא דוקא מנהג חכמים אלא אפילו מנהג ספנים וחמרים"⁵. הגהה כי כן דעת הרב יפה, "כי הכל לפי המנהג"⁶, ו"כל מקום ומקום לפי מנהגו"⁷, ולא רק בדברים שבין אדם למקום היה המנהג קדוש בעיניו כי אם גם במקצעות אחרים על שדה חכמת ישראל, גם שם המנהג הוא מכריע את הכל. הוא מתאונן על אשר "מקורב עמדו קצת אנשים מהזיקים עצמם חכמים בעיניהם במלאכת הדקדוק, עד שהסעו קצת תלמידים משובשים עמהם ועשו עצמם משירי אנשי דור הפלגה אשר כלל שפתם וברו לשון חדש מלבם והרגיל עצמם ותלמידיהם עמהם לקרות תנועות השור"ק שלנו ממש כמו שאנו קורין תנועות המלאפוסים שלנו... אמרתי להאריך כאן קצת להראות שמותן ושבושים של האנשים שהזכרתי ושארן לשנות התנועה אשר קבלנו מאבותינו משום אל תטוש תורת אמך... ושלא לשנות כלל בתנועות השור"ק ואל תטוש תורת אמך"⁸. גם בדקדוק הלשון ושמושה, שאדניה על ההשרש והנינון השבעו, גם בהם המנהג הוא המנצה: "ואין לשנות התנועה אשר קבלנו מאבותינו משום אל תטוש תורך אמך".

¹ עיין במאמרנו "רבנו משה איסרלש" פ"י ובמאמרנו "מנהג ישיאל" אשר אתנו בכתובים הארכנו לדבר ע"ד "המנהג" והתפתחותו בתקופות שונות.

² לבוש עשרת זהב סימן ל"ט סעיף י"ח בהגרה.

³ לבוש עיר שישן סימן קע"ו סעיף ט"ח.

⁴ שם סימן רע"ב סעיף ט"ו.

⁵ ים של שלמה ב"ק פ"י סימן ט"ב. עיין ספרי כרם שלמה פ"ו.

⁶ לבוש עיר שישן סימן ר"ל סעיף י"ה.

⁷ לבוש החור סימן רע"ב סעיף ב'.

⁸ לבוש האירה פרשה בשלח, עיין פסחים נ'.

הרמ"א במקום שמצא המנהג חן בעיניו מסיים אחריו „ואין לשנות“¹, כעין חיזוק וקיום, כאלו היא חותם בטבעתו עליו. כמו כן רבי מרדכי יפה הלך בזה בעקבות רבו הרמ"א, ומסיים פעמים רבות: „אין לשנות מן המנהג“², „וכן נהגין ואין לשנות“³, „ויש מקומות שמחמירין בו ואין לשנות המנהג“⁴, ולא דוקא המנהג להומרא צוה „לכלי לשנות“ כי אם גם המנהג לקולא „ואין להחמיר ולשנות במה שלא נהגו אבותינו“⁵, וכל מי שרוצה להחמיר על עצמו מה שהתירוהו החכמים „הרי זה חסיד שוטף וממרה על פי ב"ד שהתירוהו“⁶.

לפעמים כיוצא מן הכלל הביט „בלאחר יד“ על המנהג והרים את הדין למעלה ממנו כמו שאומר: „ואינו אלא מנהג בעלמא“⁷, „רטיבול ראשון אינו חובה אלא מנהג בעלמא“⁸, „ומה שנהגין שלא לשנות הוא מדינא ולאסור להם ולא משום מנהג“⁹, „לא נהגו כך משום מנהג בעלמא... אלא מפני שהיו סוברים מדין התורה שהגט הזה...“¹⁰, לכן נמצאנו לפעמים שמשתדל לתרץ את המנהג שלא יסתור לדין כמו שאומר: „נראה לי ליישב המנהג“¹¹, „ליישוב המנהג כתבתי כן“¹², ולפעמים לקח לו גם את ה„חופש“ לבקר אחר המנהג ולאמר „אין זה אלא מנהג שטות“¹³, „ולא יפה עושיין“¹⁴, „ג"ל דמנהג של שטות הוא לעשות כן“¹⁵, „מנהג של שטות הוא“¹⁶, „מנהג של טעות הוא“¹⁷, „ואי איישר חילי אבטל המנהג“¹⁸.

לפעמים חיפש סמך למנהג ולא קבלו כמו שהוא. כן הוא מתמיה על רבו הרמ"א שהביא „שהעם נהגו שלא לברך... ואיני יודע למה לא יברכו עליו, ועוד תמהני עליו האריך ידע זה המנהג כ"כ בפשיטות“¹⁹, „רבים נהגין שלא לזמן בבית עכו"ם ואין להם על מי שיסמכו שלא נמצא למנהג זה לא סמך ולא ראיה“²⁰, אבל האמת נתנה להאמר כי „סמך“ ו„ראיה“ למנהג הפש רק לעתים רחוקות מאד.

¹ עיין בסאכרני „רמ"א פ"י.

² לבוש עיר שישן סיכין שפ"ה סעיף א'.

³ ל"ו חזקת סיכין של"ו סעיף ב'.

⁴ שם סיכין צ"ו סעיף צ'.

⁵ לבוש עטרה זהב סיכין שפ"ו סעיף א'.

⁶ שם סיכין ק"ד סעיף ז'.

⁷ לבוש החזקת סיכין תכ"ב סעיף ג'.

⁸ שם סיכין תע"ג סעיף ז'.

⁹ לבוש החזקת סיכין רע"ג סעיף ה'.

¹⁰ יו"ת סה"ם סלובלין סיכין קכ"ג.

¹¹ לבוש החזקת סיכין ת"ג סעיף ז'.

¹² שם סיכין תרכ"ג סעיף ג'.

¹³ לבוש החזקת סיכין תר"ו סעיף ב'.

¹⁴ שם סיכין תכ"ג סעיף א'.

¹⁵ שם סיכין רפ"ב סעיף ד'.

¹⁶ שם סיכין רצ"ט סעיף ב'.

¹⁷ לבוש ההכ"ת סיכין א' סעיף ט'.

¹⁸ לבוש החזקת סיכין תצ"ג סעיף צ'.

¹⁹ שם סיכין ת"ץ סעיף ה'.

²⁰ לבוש התכלת סיכין קצ"ג סעי' ז'.

לפעמים אם ראה מנהג הנושא חן בעיניו רופף בידי העם, הוא מחזיק ומקדישו ומעיד עליו כי „מנהג יפה הוא“¹, „ומנהג טוב הוא“², „ומנהג יפה הוא“³. מובן ממילא כי מנהגים כאלה, הצריכים הסכמה וחיוזוק, מעטים היו, וכלי תפונה היו חדשים מקרוב באו מחכמים תלמודיים אחרונים אשר לא הספיקה להם עדיין השעה שיחזיקו מעמד על בסיס חזק ו„רוח קדושה“ תחופף עליהם.

הרב יפה נתן חקים כוללים למנהג: „היה מנהג בעיר ונתבטל הולכין אחר מנהג של עכשיו“⁴, „דבר שאינו נעשה רק סעם א' או ב' פעמים אינו קרוי מנהג“⁵. „אם היה המנהג בעיר להקל בדבר מה מפני שחכם אחד הורה להם כך הולכין אחריו, ואם חכם אחר בא לאסור מה שהם מתירין צריכין לנהוג איסור דאל השופט אשר יהיה בימים ההם כתיב“⁶.

המנהגים שהכניס לתוך ספריו המה: „מנהגי מהר"א טירנא והנהגותיו אשר נתפשטו בכל אלו הארצות“⁷.

הנה מכל זאת שהבאנו עד הנה נראה כי בתכונות נפשו של הרב יפה היתה בעין „שניות“ (דואליזמוס) ומקום היה בראשו להניח שתי דעות מתהפכות, מתנגדות אשה אל אהותה. מעבר מזה נראהו עסקן וידען בחכמות חיצוניות, חוקר ומתפלסף בענינים רמים, כמו על חידוש העולם, הנבואה והמלאכים, ומעבר מזה, מאמין בקדושת הקבלה, בגלגול, ובעשר ספירות; מעבר מזה נפגש בו זיקי אור של החקירה החפשית כי „הש"ת עושה הכל על פי הטבע“ ו„בנבואה יש קצת דמיון“, ומעבר מזה, מאמין בכשפים, בשדים, ובפעולות השמות; מעבר מזה התפארות והתהדרות לעצמו, ומעבר מזה הכנעה והרכנת ראש גם לפני „מנהג“ של ספנים וחמורים, ובאשר נעמיק חקר בדבר הזה, נראה כי רביו, הרש"ל והרמ"א, שלמדו אותו תורה, הם הסבו לתכונות נפשו ההפכיות אלו, כי במדה ידועה נפגש תמיד בתלמוד ממדותיו של רבו בדרך למודו ומהלך רעיוניו, ואת „השניות“ הזאת נפגש גם בהם: מצד אחד נראה את הרש"ל ענו ושפל ברך, ומצד אחר גדל נפש ומתפאר בעצמו: מבקר נמדין, שונא שקר וצביעות מעבר מזה, ונושא פנים למנהג, מקובל, וקנאי מעבר מזה¹, כמו כן הרמ"א: מעבר מזה נראה מתפלסף על דברים אמוניים שונים, ומצוה במפניע לחקור אחרי כל דבר, ומעבר מזה, מקובל, מאמין בקדושת השמות ופעולתן; מעבר מזה, נשמעו מדבר בענוה ושפלת הרוח, ומעבר מזה — בהתהדרות והתפארות; מעבר מזה הוא מבקר את רבו ורעיו, ומעבר מזה נושא פני המנהג וירא להניח בספרים².

ברדיטשוב, התרנ"ט.

¹ שם סימן כ"ד סעיף ד'.² לבוש החור סימן תי"ז סעיף א'.
³ שם סימן תכ"ב סעיף א'.⁴ לבוש הבוץ סימן מ"ה סעיף ב'.
⁵ לבוש עיר יושן סימן של"א סעיף א'.⁶ שם סימן כ"ח סעיף ח'.
⁷ לבוש החור סימן תצ"ג סעיף ד'.⁸ עיין ספרי „כרם שלמה“.
⁹ עיין כאכרי „רבנו משה אסרלש“ ב„הגרן“ ח"א.

חסידות.

סאת

ד"ר מ. י. ברדיטצבסקי.

I.

נסתר.

אחרי שכלל גדול בידי שהתורה מהזרת על אכסניא שלה, הרני מעמיד אותך, אהי, על הזקתך שאבותך או, לכה"פ, אבות אבותך היו בקיאים בנגלה, אבל מסופקני אם היו בקיאים גם בנסתר, כי דבר דא מלתא דלא שכיחא היא, ולא עוד כי רבים המה שנוסרים בנסתר כל עיקר ורק הניגלה גלוי וידוע להם ביותר, והם מאותם האנשים שעליהם אמר הוזהר הקדוש: וי להון לבני נשא דאמרין דאית לה לתורה נופא ולא נשמתא...

וי להון !

וי להון לבני נשא שטועים ודנים מהמחה על העצם כמו שהוא ושוכחים המה כי אין ביניהם ובין העולם שמחוצה להם רק מנע ויחס כל שהוא, מנע התלוי רק בהם, מנע שאינו רק בהקליפה ולא בהתוך...

וי להון לבני נשא שטועים והושבים באולתם כי כבר נפתרו כל הדות החיים ושאלותיהם הרבות, שהכל כבר גלוי וידוע ושאיין לו לבן־אדם רק מה שענינו רואות, ושוכחים כי בראית האדם בעלמא לא סני להקיף את כל העולם כלו ומלואו, או כל החיים והללם — —

המה רוצים לסמן את העולם בתחומיו ולתכן מהלכו, ראשיתו ואחריתו, בעוד שהאדם בעצמו, בעל דמות ותאר, גבול וסוף, הוא יותר ממקום שנופו תופס וקופל תחתיו, הוא יותר ממה שהוא... בעוד שהכוכבים והמזלות, החיים והטבע, המועדים והמספרים וכל מה שהם יכול לדבר והמוח — לחשוב, — הכל הכל שתול רק בתוכנו, הכל יוצא ונובע מאתנו, הכל שב אלינו...

המה הושבים כי כבר אכלו מעין הדעת, בעוד שעדיין לא ידעו להבין בין טוב ורע, את הקדוש יהללו ואת הטמא יטהרו ואור וחשך משתמשים אצלם בערבוביא. — ולא ידעו מכל אשר מבחין לתחום...

צופים הננו במעשי בראשית אבל עדיין אנהנו עומדים בחוץ, עדיין אנהנו עומדים בחוץ באשר יש לנו הרבה יותר מאשר אתנו, מאשר נדע או נחשוב לדעת. העולם עני הוא במקום זה ועשיר במקום אחר, עשיר עד לבלי די, — האת נחמתנו. זאת נחמתנו כי עוד רב הדרך לפנינו — —

עוד רב הדרך לפנינו ומעבר הנגלה לנו נשקף עוד עולם נסתר בערנו, עולם גדול שבעתים או שבע שבעתים מאותה הסאה שאנהנו נאמר עליה כי נדושה היא...

הנני מודה: אין לי רק מה שמקובל בידי מאבותי ורבתי: העולם של פנינו דומה לפרוזדור, לפרוזדור בפני המרקלין... והמרקלין הוא הנסתר ומה שהיון לתחום.

II.

השמר.

ואתה בן-אדם השמר לך מלהיות צדיק הרבה.—
 השמר לך מלהיות מרבה לעשות ושלא לעשות ולהשוב הרבה אודות העשוי והבלתי עשוי ולנהום באהריתך כבראשיתך.
 „לפעמים מטעה יצ"ה את האדם ומרעיל אותו, יסיתו לבוא בדין את עצמו ואומר לו שעשה מעשים בל יעשו וינחם האדם, בשרו עליו תכאב על אשר הביא חולין לעזרה, ורזה עצב על פניו יחלוף.”
 אבל על האדם המשיביל את דרכיו לדעת כי הכי ברמאין עסקינן, כי כל הטוב והמטיב הזה הוא סימן הרע.
 „אל ירבה האדם בשמירות יתרות בכל מה שהוא עושה או בלתי עושה, אל יחשוב הרבה בדברים שבחובתו ושאינם חובתו, כי כל דא דמחזי כטוב הם הם המסיתים את לב האדם מאביו שבשמים.”
 ואתה בן אדם גם אם עשית את הרע בעיני אלהים באדם כמותך, אל תהיה עצוב יותר מדאי, אל תנהם יותר מדאי, אל תחשוב יותר מדאי.
 הרחוקי עברה קשים מעברה, והעצבות היא אם כל הטאת, היא היא ההטאת במלואו, במהותו.—

השמר!

השמר לך להיות שומר, להיות זהיר, להיות בורר, אל תאמר אלך אל ימין או שמאל, אפנה למעלה או למטה, לפנים או לאחור; כי הכל ימין ושמאל, למעלה ולמטה, לפנים ולאחור, הכל אחד מבלי מספר ושעות, מבלי מדה ומנין, חול וקודש. אל תאמר לכשאפנה אשנה או אעשה, כי אין פניו לפני המקום, אין הברל בזמן ומקום בכאן ושם, אין הברל —
 אל תאמר אהיה צדיק הרבה כי הרבוי לא ידע את העת, והצדק לא ידע את הרשע. שניהם מברילים ואין הברל לפני המקום, שניהם הלא הם שניהם ואין שנים אלא אחד.

השמר לך להיות שמור יותר מדאי.

וגם אותו איש חסיד רבי מיכאל מולטשוב לא היה שמור שלא להיות שמור יותר מדאי. הוא לא הבריל מעשים במעשים, עושים בעושים; כי כל ישראל וכל אשר יעשו היו קדושים בעיניו.
 מיום שעמד על דעתו לא היה קובל, לא היה קורא תנאי, לא היה מעניש, לא היה שמור; ובזון שראה את תלמידיו מלויים על אחד מחברים שאינו שומר יותר מדאי איזה מנהג או מעשה מיד גם הוא היה עושה אותו מעשה.
 הכל לשם שמים מבלי ברירה, שמור לך זה.—

III.

כונה.

והוא מחיה את כלם —

„אין כל תנועה קטנה או גדולה בלתי, וכל המעשים הדבורים והמחשבות, ככל הוא כביכול העושה, הוא המדבר והוא החושב, ואעפ״כ הכל תחת בחירת האדם ולכל אשר יחפוץ ישנו. ואין יתרון לחכם מן הכסיל, כמקרה וכמעשה זה כן מקרה ומעשה זה, זה אוכל ושותה וזה אוכל ושותה, זה פעם שמח ופעם כועס ופעם מיצר ודואג וכן זה, אבל בכל מעשי האדם צדיקים ילכו גם בכונתם לדי לבד“.

„האדם המנושם בחומר, ומשתמש במעשיו ומדותיו להנאתו ולעצמו, הרי גופו מקיף מדותיו ומעשיו ואין להם כל יחס ודבקות אל שרש המדות; ושם הם כלואים ואסורים במאסר גופו וכל תוצאות נפשו כרת יכרתן משרשן ובו הם בלים ונסחבים — מה שאין כן הדבוק באלהים היים ע״י כונה תמידית ונזירות, היא מתיחדת עם כל הברואים וברך שהוא רוצה לילך הוא מולך עמו כל הברואים וכל האברים להתאחדות נמורה בו יתברך“.

עד כאן בעל „פרי הארץ“.

ואיש ישראל היה אומר: „האדם מצד עצמו בזולת החלק האלהי שמחיה ומחה אותו אין לו שום מציאות אמיתית כלל, ולא יצדק לומר עליו אני ואתה הוא אחרי שאין שם כלום, ורק ע״י החיות האלהות שבו נקנה לו המציאות להיות נחשב ונמצא בצד מה“.

כל זה צריך האדם לזנוק—

„וכשאדם יודע ומאמין שהבחי״ת טובה וממלא כל העולמות, ולית אחר פניה מינה וסובב ו—מלא עצם האדם ע״ד ושכנתי בתכם הוא מרגיש בטולו ואפיסתו כנגדו יתברך ושכל מה שנמצא נמצא הכל ברשותו ית“.

אלה תולדות הכונה—

והכונה צריכה להיות מבלי כונה.

ואתם הלא יודעים כי ראתה שפחה על הים יותר ממה שראה יחזקאל על נהר כבר, הלא התכוון לראות וזו הלכה רק לראות בשחוק הגלים...

וגם הוא בן־יאיר היה הולך לראות בשחוק הגלים, בשעת משברם וסערם. ושם היה מכוון עבודתו בלי כונה.

שלא במתכוון היה מכוון כל יחדו של מעלה ושל מטה, כל מהות הישות וההווה, כל העמק שבאין סוף כונה העליונה.

VI.

יסורין של אהבה.

במה הדברים אמורים ?

הדברים אמורים ביסורים בעצם ואהבה בתאר או אהבה בעצם ויסורים בתאר, בשניהם הכתוב שלי מרבה, ואתה הלא תדע כי יש שחביבין עלינו יסורין, חביבין עלינו בחיבה יתרה, בחיבה של נוף ונפש או נפש ונוף.

אותו רבי אלעזר שהשיב לרבי יוחנן על שאלתו חביבין עליך יסורין ? לא
הן ולא שכרן ! לא גלה לדרעיה ולא נפל נהורא ; כי עדיין עמד בדיוטא התחתונה
של היסורין, ביסורין על מנת לקבל פים, לקבל פים בעלמא דאתי בעד עלמא ולא
אתי, ומין יסורין כאלה שהעצם שלהם אינו נקנה נוח להן באמת שלא יבראון
משיבראו ; ואם לא עלו במחשבה להביאות בדין הוא שלא יעלו.
אבל ישנן יסורין של אהבה, יסורים החביבין בעצם בלא כל תשלומין כהמוב
המחלט, כהאשר הנצחי.

והיסורין הללו מה רבים הם לאדם ! מה רבים לנפשו ולדוהו ומהותו. כשאדם
בריא, כשהושב את עצמו לבריא בחיים ולבעל הבית שהכל מוכן לסעודתו או אין
אפטרופוס לשעותיו, לשכרנו ; ועלול היא לתעות כבהמה בבקעה ולדרוף אחרי ההבל,
כלומר אחרי החיים הנשמים התולכים והזורים, הזורים והולכים עד יומי האחרון ולא
עד בכלל...

והיום הזה, אותה שעה לפני מיתתו תבוא, שעה שבה יאמר: הלכך נוצרנו ?
אוי לו מעלבונה, אוי לו מאותה טפה מרה שנוקרה בו או, טפה שיושבת על
שני פתחי הלב וחושבת חשבונות עולמה... אוי לו מהנחם האחרון בשעה שנפל
תפל פרכת החיים והכל יראה, הכל, גם אשר מבעד לפרכת. —
אוי לו מהחלום הזה שנפל שברו.

אבל כיון שבאו על האדם יסורין, כיון שיש לו איזה מנע ומשא עם האפס
וכל כת דליה, מיד יעומם האש הורה בקרבו ויהל הוא לפשפש במעשיו ולשאול
גם על הדברים שתשובתם בצדק... ובאותה שעה יבין מה הוא להעולם ומה העולם
לו ועיניו תפקנה לראות מה טיבם של החיים בעצם כמו שהם לעצמם בלי כל
כחותם על ידי התאוה ויצר הרע שבתוך מעם.

אתם אומרים: נפש בריאה בנוף בריא, לא מניה ולא מקצתיה, כי אמלאה
אחרבה, ורק מהרבן הנף תמלא הנפש ותעלה על כל גדותיה.

הנף הוא בית הסודה והנפש היא כלואה בין חומותיו.
„אוי לי שראיתך בכך“ אמר רבי עקיבא לנחום איש גש זו המדוכה ביסורין,
והוא משיבהו: „אשרי שראיתני בכך, שאלמלא לא ראית אותי בכך לא מצאתי בי
כך — גדולים דברי הרב מדברי התלמיד.

התלמיד בעניני החיים מתרשל ביסורין וכיון שהם כאים עליו הרי הוא משפשש
במעשיו תולה בכטול תורה ובשאר בטלים ; אבל הרב בתון אוהב את יסוריו וידע
אותן, יודע את כל החי החי בתוכם והעונג השמור ברעתן, יודע כי אין הרע מוריד
ושאין הירידה מריעה. —

וגם בשעה שיתיסר חביבים עליו יסורים.

יסורין של אהבה...

V.

שפלות.

ואתה בן אדם:

„היה כאסקופה הנדרסת שסוף כל הבנין לסתור והיא במקומה עומדת“ —

אבל מדרס כזה ומחן שכרו אשר בצדו הוא מדרס נשמי, מדרס שאינו נוח להיות, באשר הוא מהפך שליטי של אדם על פניו על מנת לעמוד, והעמידה היא עיקר החטא.

למה נעמוד ?

למה לנו אותה עמידה עם כל תרייג מציתה וחקי חיים התלויים בה ובמהותה ? למה לנו כל החיות הונאת וקמתה הזקופה בעוד שהיא מצד עצמה, כלומר מסבע בריאתה עליה להיות נפרדת מעצם העליון הממלא כל עלמין וסובב בכל ?

העמידה, היות האדם והרגשתו את היותו, היא אם ה"עולם קסן" שבו, עולם הנברל מן העולם הנדול ובלתי תכלית, עולם שעליו לבנות לו במה בפני עצמו ולחיות על השבון עצמו.

הכדאי הוא הרבר ?

הכדאי הוא הדבר להיות מסתפק בקב הרובין שלנו, בעוד שמחוצה לנו הכל מוכן ומוזמן לסעודה, לסעודה שבה מלאכי השרת צולין בשר ושותין יין מיין המשומר לכל !

לפננו עולם רחב ידים, עולם גדול ורם שהכל בו במדה גדושה, הכל בו רם ונשא, הכל בו אלהים — ואנחנו קרוצי חומר נפרש מן הצבור ונבנה לנו במה בפני עצמנו, במה התלויה בטפה שאיננה טהורה.

רחצו הטהרו, הטהרו הטיפו, ומשם תעבירו אל הבלתי-מעשה ומחשבה, אל השפלות והוד מנוחתה.

למה לי כל מעשיכם ומהשבותיכם, צאו מסבלותיכם !

צאו מגדולתכם ומהעטרה שעטרתם לעצמכם, הנני מבקש מכם: היו שפלים. שפלים עד מאד.

שוב מעשה באותו צדיק —

שהיה מניח את עצמו כל ימיו לפני אסקופת בתי מדרשות ובתי נכסיות כדי להיות מדרס לרגלי העוברים ושבים.

הם משכימים והוא משכים, אבל הם משכימים לתפלה ולצקן לחיש כדי למרוד אביהם שבשמים, והוא משכים לשפלותו, לאותה שפלות הקדושה המבטלת כל האדם והבשר ודם שבקרבו, מבטלת אותו לגמרי...

והבטול הזה היא המעלה העליונה שאליה יגיע האדם באשר הוא חסיד יודע למרוד בקליפת החיים — — — היא תכליתו האחרונה תחת השמים והארץ.

כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם ועל כל נשא, ועל כל ארזי הלבנון הרמים והנשאים ועל כל אלוני הבשן, ועל כל ההרים ועל הנבעות הנשאות; ושה נבהות אדם, ושפל רום אנשים, והנאון כליל יחלוף.

הוא היה אומר: חייב האדם להשפיל את עצמו, זאת רוממתו.

VI.

יראה.

ירא את אלהי אבין ועבדהו.

"והעבודה צריכה להיות ביראה עילאה, והוא יראה פנימית שהיא נמשכת מפנימיות האלהית שבתוך העולמות —"

ככה במשנתה של חב"ד.

ואיש ישראל היה אומר: „היראה מתפשטת בכל הנבראים, בכל העולמות והמציאות, ושרש כלן והויתן היא יראה פנימית.“
בכל פחד אלהים ויראתו.

והאלהים עשה שיראו מלפניו, עשה את עצמו כמלי קדרה לעולמו שאינו ריק ואין בו חלל והכל מלא ממנו יתברך.

הכל מלא מאין-סופו ומלכותו שהיא מלכות כל עולמים.

וכשירגיש האדם שדי' נצב עליו ומלא כל הארץ כבודו, בעודו סובב כל עלמין ומלא כל עלמין, הוא רצונו העליון המלוכש באותותיו ומתגלה בהסתרו, מיד נופל עליו פחד ד'.

והפחד לא יעמידהו מרחוק.—

הוא ממשיך עליו אורו יתברך, כלומר חלק אלוה ממעל שבתוכו משתדל ליכלל וליבטל בהכל יכול, הוא מקבל ומתאחד בעול מלכות שמים ושכינתו ששוכנת ומתלבשת תוך כל עלמין לההיותן ולקיימן, והקיום הוא יחוד הנפש והתכללותה באור ד' ופחדו.

ואתה בן אדם מה ד' שואל מעמך כי אם ליראה אותו ולדבקה בו.

בא בצור מפני פחד ד' והדר נאוננו.

בא בצור.—

ורבי יוסא הוניפולי, אחד מן החסידים ואנשי מעשה, שהיה מעשה במהלכו ובכל דרכיו את לב ישראל לאביהם שבשמים, היה בא בצורים, מטמין את עצמו ביערות מפני יראת ד' אשר אכלה בכל סביבו.

ויש אשר הפחד נופל עליו בחזקה עד שכמעט יכנע מפני חרדת אלהים, ואת ההרדה הזאת והכיבדה היא דורש ברביג, דורש בימי שבתות ובימות החול בכל מקום בואו, לכתו ושובו, דורש בקול חוצב להבות אש, בקול מפיל אימה:

ואתם בני ישראל מה ד' שואל מעמכם? כי אם ליראה אותו ולדבקה בו, וההתדבקות תבוא רק על ידי יראה, ע"י יראה עילאה בתתאי.
והוא ירא.

VII.

חב"ד.

נפש האדם היא בעל שתי רשויות: שכל ומדות, שתי שיהן אחת.
„השכל כולל חכמה בינה ודעת, והמדות אהבת ד' פחדו יראתו והמשכנתו.
אבל המדות הן הן תולדות חב"ד.“

„לבאר את הענין: השכל שבנפש המשכלת שהוא המשכיל כל דבר נקרא חכמה; ובשמוציא כחו אל הפועל ומתבונן בשכלו להבין דבר לאשורו ולהעמיקו מתוך איזה דבר חכמה המושכל בשכלו נקרא בינה; והן הן אב ואם המולידות אהבת ד' פחדו ויראתו. כי השכל שבהנפש המשכלת מתבונן ומעמיק מאד בגדולת

ה' איך הוא ממלא כל עלמין וסובב כל עלמין וכולא קמיה כדלא חשיב תלד ותתעורר יראת הרממות במוחו ובמחשבתו לירא מגדולתו יתברך שאין לה סוף ; וסחר ד' בלבו יתלהב באהבה עזה כרשפי-אש בחשיקה ותאוה ותשוקה ונפש שזקקה לגדולתו א"ס. — והדעת היא מלשון התקשרות והתחברות שמקשר דעתו בקשר אמיץ וחזק מאד בגדולת א"ס ביה בלי הסחה כל שהיא. השכל הוא למעלה מן הבינה שהיא רק פעולה והשנה בו, והחכמה היא למעלה מן ההבנה וההשנה והיא מקורן.

„ודע כי עולם האצילות הוא למעלה מן השכל וההשנה וההבנה לשכל נבראו ; כי חכמתו בינתו ודעתו א"ס ב"ה מיוחדת שם בתכלית היחוד ביחוד עצום ונפלא ביתר שאת ויתר עז מבעולם הבריאה ששם התצמצמו והשתלשלו כדי שיכלו שכלים נבראים לקבל מהם ולהשיגם מבלי התבטלות במציאתם ע"י חזרה למקומם.“
אבל עליך גם לדעת שבהלב ישנן ב' בחינות, בחינות חיצונות ופנימות ; חיצונית הלב היא המתלהבת ע"י חב"ד בגדולת ה' א"ס ; ופנימית הלב היא הנקודה הפנימית, עומקא דלכא שהיא עומדת למעלה מן חכמה בינה ודעת, והיא בחינת הארת הסוד העליון שבה לכוש וננוו אור ה"י. —

„מודעת זאת. ישנם שני מיני דורשי רשומות, הראשונות הן הנולדות מהתבונה והדעת בגדולת ה' ובדברים המביאים לידי אהבתו ויראתו, והאחרונות הן הבאות למעלה בבחי' מתנה.“

„והנה בודאי אין ערך בין הראשונות שהן תולדות השכל לגבי האחרונות שהן מתנת הבורא יתברך, והם אמת מהותמו של הקב"ה שהוא האמת האמיתי, וכל האמת שבנבראים כלא חשיב קמיה.“ —

VIII.

נשמה יתרה.

נר ד' נשמת אדם. —

„כאור הנר שמתנועע תמיד למעלה בטבעו בחסצו ליסרד מהפתילה ולידבק בשרשו, כך נשמת האדם הפצה וחשקה בטבעה ליסרד ולצאת מן הנוף ולידבק בשרשה ומקורה בו יתברך חי החיים. היא יודעת היטב שאז תהיה אין ואפס ותתבטל שם במציאות לנמרי ולא ישאר ממנה מאומה מעצמותה ומהותה כשהיא לעצמה, ואעפ"כ רצונה וחפצה בטבעה לצאת ולעזוב, לעזוב ולהדול.“

„וטבע זה הוא שם מושאל לכל דבר שאינו בבחי' טעם ודעת או כונה ; אחר שהרצון והחפץ הזה בנפש אינו בבחי' טעם ודעת וכלו מושג ומובן אלא למעלה מן הדעת.“

בחב"ד — — —

כל הנפש ומדותה יושבת רק בסתר מדרגתה, שם בצל שדיי בהלו נרו עלי ראשה, שם היה תהיה לחושבת, למרגשת וליודעת, ליודעת למעלה מן המודע והמושג, שם ינישק העולם את קצהו. ואחר כל זה, אם כי ישיבתה תלויה רק במקומה ובקרן זותה, היא חפצה ומשתוקקת לעזוב את רקמתה, לעזוב את הקערה שבמח או שני

פתחי הלב ולצאת להעולם הגדול; היא מבקשת חרות, חרות מחלמת והחרות הזאת באה בנשימה אחת עם אפסה המחלם; אחרי שאו תשוב ותתאחד עם האור אי סוף ותתבטל במציאותה, במציאותה כשהיא לעצמה. טוב לה אפסה באלוה ממעל בישותה שמתחת. מבשרי אחזה אלה.—

כמו שמלא כל הארץ כבודו מתגלה בחזיונותיו ומופשט מכל דבר ועצם שבעולם, כן נשמת האדם.—

„היא ממלאה כל אברי הנו מראשו ועד סופו ואעפ״כ עיקר משכנה והשראתה הוא במחוז ומן המוח מתפשטת לכל האברים וכי״ו וכל אבר יקבל ממנה חיות וכח הראוי לו לפי מונו ותכונותו. המוח מרגיש כל הנפעל ברמיה אברים ושסיה נידים ומפעיל אותם כמו שהם חלקים מלוכשים ממנו וכי״ו אין בו ובנשמתו שני מצד עצמותו והוא עצם אחד רוחני פשוט ומופשט מכל ציור נשמי נבול יקומי ומדותי״.

הוא אחד ברבים.—

הוא, הבי״ש״ט, היה אומר:

„המחשבות הם אותיות, אותיות מאברי השכינה, אותיות שנפלו על ידי כח השבירה וההשתברות...״

אמנם כן הכל השתברות.—

„ולכן, יוסף לאמר: צריך האדם להעלות הדבורים, שהם רק צלן של המחשבות, מתתא לעילא, אל שרשם״.

כלומר: „כשאדם מחבר ומדבק דבור אל דבור, קול אל קול, הנה אל הנה, הבל אל הבל ומחשבה אל מחשבה, אז עולים כל דבוריו לעילא ומתרבקים אל שרשם״.

ולא עוד כי השרש מסתכל בהם...

וההסתכלות היא כעין ההשפעה מעילא לתתא, אותה ההשפעה שממנה יתקיימו כל העולמות כלם, יתקיימו בנשימה אחת, אחרי שלמעלה אין זמן.—

הכל משפיע, רק צריך לזה סדרת המחשבה, מחשבה שהיא כצנור אל המעין העליון, כי הכל היא המחשבה; והדבור הוא רק ענף המחשבה, והמעשה היא ענף הדבור״.

אמנם כן הכל המחשבה...

והיא מקבלת אורה ממקור העליון, מאותו המקור שנהגה מזוהה... היא עושה הטיבה והוא עושה הטיבה. שניהם צריכים זה לזה -- כי כמו שאין אפשר למקבל בלא משפיע, כך אין אפשר למשפיע בלא מקבל, כלומר להתפשטות בלא השכלה, בלא הכרה, בלא הכרה חזרת ומכרת את רבונה.—

וכשהוא מכיר את רבונו הוא מתקן.

„והתקון הוא להתקשר נפש בנפש, רוח ברוח, נשמה בנשמה״.—

כ״ל״א״.

.IX

עברה לשמה.

אבל באמת לאמתו :

הלו תהיה העברה עברה קלה, הרי העוברה עובר על רצון העליון ב"ה והיא נורמת תכלית הפירוד מיוחדו ואחוזתו יתברך. —
ולא עוד שגם יתוש קטן הרחוק בתכלית הריחוק מהשפעתו העליונה קודם להארם העובר בהשתלשלות וירידת החיות מרצון העליון.
ככה במשנתן של „בינונים“.

כלומר, כל עברה שתעשה או לא תעשה היא העברה על רצונו יתברך שטמנו יונק כל היקום בכל פרצומו שפושטם ולובשם, בתור חוש מאחד ומצרך אותם וכה מחיה אותם ; וכל העברה, כל יציאה לפנים מן השודה היא נורמת כעין פירוד בהיחוד הגמור, כעין ריחוק.

היתוש היא בריה קטנה עומדת בשפל החי, אבל היא תמידה את אשר היא וכמעט אי אפשר לה לשנות את תפקידה ; אבל האדם יושב אור תצלמות הוא עושה את אשר אין לו לעשות, הוא עובר את גבולו. —

וכל העברה את הנבול היא עברה. —

או יאמר הקביה קלני מראשי, קלני מזרועי ונחם אשר עשה את האדם, או הוא קורא תגר על מעשי בראשית שלו ועל הנחש שבהן שלא פסקה זוהמתו. ויש אשר הבריאה כלה תחשוב לעברה אריכתא.

ואז הוא מחריב עולמות שבונם, בונה ומחריב, אז אש לפניו תלך ותרהם סביב. אבל כיון שבא להפוך קערה על סיה, למחות כל היקום בעמיה של עברה מיד הוא זוכר את השכר שבהפסדה, הוא זוכר כי יש עברה לשמה, כי יש מקום בחטא שאין צדיקים נמורים יכולים בו לעמוד ותתקרב עליו דעתו.
ככה במשנתן שאינם של בינונים. —

אבל אותם שאינם של בינונים, שיודעים שלא איברא עלמא אלא לצדיקים נמורים, הם יודעים את ערך עברה לשמה, יודעים כי עת לעשות ה' הפרו תורתך, ושגדולה עברה לשמה כמצוה לשמה, כי השם מקדש את הכל, את כל המעשים והדעות.

רחמנא ליבא בעי, גם עברה לשמה. —

X

טוב ורע.

זהם כעין שתיים שהם אחת.

הם שתיים במדה ואחת במה שבתוך המדה, שתיים בכמות ואחד באיכות.

— „כל הרע שבעולם הוא רק מדרגה תחתונה בהטוב“.

— „הרע הוא כסא להטוב“.

— „השכינה נוללת כל הנבראים כלם, וכל טוב וכל רע כלולים בה, אינם

הפכים“.

— „בכל מיני צער ורעות שנמצאים בעולם נמצאים נצוצי קדש...“
 — „השכינה מתלבשת בכל עניני העולם, גם בתאות גם ברעות.“
 — „אין שום רע בעולם כלל.“
 — בעולם המחשבה אין דין, לא שטן רע ולא רגע רע רק טוב נמור.
 והטוב הזה מוצא איש „ישראל“ בכל אתר ואתר.
 הוא היה אומר :

„אם היה האדם מתלהב תמיד אל הטוב הנמור היה בטל במציאות והיה יוצא מעצמו ומדותו; לפיכך תקן שמו יתברך את העולם כמו שהוא בכלל צלליו שנראים כרעים ומושכים את הלב.“

„הם נראים כרעים וחצונים, אבל בכלם, בכל מה שמהרהרים מחשבות של אדם יש בהן מציאתו יתברך.“

„יאמין האדם באמונה שלמה שאם ירצה הקב"ה להחריב כל העולמות ברגע אחד או לבנות עולמות חדשות ברגע אחד בידו הוא; יאמין שבו מושרשים כל הטובות וחלופיהן בעולם — הכל משלו וממנו ומכחו פועל האדם כל מה שפועל ובכ"ז יש לו כעין תענוג כביכול ממעשינו כאילו עשינו מה שעשינו בכחנו ועצם ידנו.“

ובאותו התענוג לית הברל בין טוב לרע.

הרע הוא כסא להטוב והטוב הוא כסא להרע, שניהם כוללים מושג אחד

בשמות מתחלפים, שניהם הם אחד. —

כאחד אלהים לפני הברילו בין טוב לרע.

רבי יוסף דילה ריינה.

(בלדה).

אהו לקח למלחמה
בשמים רב ושני שופרות,
גם את ספרו של "הויאל",
הציו היה כבר לברות. . .

ובקול גדול יוסף קרא :
"צא נא, ששון, דורש דמים",
לפני "אין-סוף" אביאך -
לפני כסא שופט דמים. . .

ובלחשים ובהשבעות
מפחכבאו צאת צדו
לב הששון המס הלך -
בעיון נורא, הוה, דבאהו. . .

פתאם נשמע קול השופר -
הקנעה, הרנעה, הרנעה שברים,
גורם מים שופטים, הומים,
נשמע בעש בין ההרים -

"הרי חשך" התפוצצו
מקול שופר, מקול הקנעה,
ומקומו רין הששון
על-יד לילית היתה-פיה.

ויתצב לפני יוסף,
עיניו נשא לשמים
דילה ריינה - ובדרנע
אסור היה בנחשמים

זה הצורר, בכתה לילית,
עשה יחד הפוזיקים,
ויתחנן אז הששון :
"הוציאני מן - הזקים ז" . . .

- מנכליך היו גם עפה
בני ישראל יאנחו. . .
לא תפלט עוד, סמאל -
עפי תלך - ובלכי.

אדם פשר, אדם ישר
רבי יוסף דילה ריינה,
המת לבו ואמנתו
גם מרחוק השמענה.

לומר יוסף הרבה תורה,
עוסק הרבה בקבלה,
"מקיף" גדול הוא בפרום -
בכל ידו שם משלה. . .

ומחשבות החל לחשוב -
במה ישע את - ישראל,
איכה ישמיד את המקמרג -
את הששון, את סמאל. . .

למען לא יחרב עוד לשונו
על היהודים, בני הגולה,
ולא יסיפו אלה להיות
זבח שלמים, שה לעולה. . .

והחבא מעין רואים
ובסתר הרבה תפלה,
ויתקדש דילה ריינה
זמים רבים פהלכות מבילה. . .

גם לא אכל, גם לא שתה,
הבן רפד פחמיו לילה,
ויהי בשורו צומת גידים,
שעור נקבם רק מלמעלה.

והוה משמן בשורו
ובגרוגרת היו פניו,
אולם רוחו עיד התגבר
וירומם בבעל גגה. . .

או לדרך שם פעמיו. . .
הלך יוסף, הלך לילה,
עדי נראו, הרי חשך" -
מששון לילית וסמאל. . .

אז גם רוחי ישוב, יחי,
ואלכה. הבה, תמים ז'

בחמי יוסף או נבחרו
ומבלי מחשבה תחלה
מצקלוננו הוציא בשמים -
חפץ לב השמן מלא . . .

ויסער לב סמאל
ביתפרץ מן - הזקים . . .
לילית שמחה, אפה יחד
שמחו עליו המזיקים . . .

* * *
"למנוחתה שוב, משיח ז' -
משמים קול הרע. -
עיני יוסף ולגו דמעות,
קדרות לבשו פני רקיע . . .

* * *

יחזקאל לעזימו.

* * *
ולמיכאל, שר ישראל,
גלו את הקיץ הנורא. . .
ובמו נשר פרש כנפיו
ולהפלוארים טס במהרה
ואת כל אלה למו ספר.
וישירו וירנו
המלאכים יחד כלם :
"הבו גדל לאלהינו ז' . . .

* * *
וילכו פתאם גשמע
קול השמן בקול חלה :
"גא חני, רבי יוסף,
עופה נפשי . . . כבלי אלה . . .
"גא חני, רבי יוסף,
ולדריח מן לי בשמים -

* * *

הלוייה שאננה
בין האמי שרייה.
* * *
עת ימר לי אלי
ארימה אז קולי
ושפתי תבענה :
לו גם אני,
משורר עני,
הייתי שושנה ז'

* * *

יחזקאל לעזימו.

שושנה נקמפה,
חמורה גם יפה,
בדרך מצאתי :
בגדי לקחתי
ותביאותיהו
לאהובת לבתי.
ובלי הוציא מלה
יפתי הואילה
ולקחה בגדיה :
עפה השושנה

דרי־פוס'. (ציור)

מאת

חיים דוב הורוויץ.

הוא לא היה שר צבא כחיל צרפת, לא ראה מימיו לא את אי־השדים ולא את בית האסורים של העיר רן, אלא היה יהודי ששוטט היושב באחת הערים הקטנות של תחום המושב ופיציקא שמה, ולמה נקרא שמו דרי־פוס, זה יתברר במשך הספור. ושם האיש בישראל אברהם פרויש, אבל בעירו היה נדע יותר בכניו: החזן מהארי. הוא היה גבה הקומה, דל וצנום, פניו תורים וירקקים חקנו הצהוב קפן וחד. מתוך עיניו השתחררות העמקות התועות בלי הרף הגה והגה השתקפו תנה ורנו.... הוא היה אלמן וימצא מחסרו בבית המדרש הגדול אחרי שנתמנה שם לחזן. ספצעו לא אהב לדבר הרבה, וישב תמיד בדומיה אל השולחן ולפניו ספר פתוח. הוא לא הסתפק בלמד הגמרא אלא היה הונה גם בספרי חקירה כמו, הכוזריי, מורה נבוכים וכדומה, ובלמדו היה מקמט את מצחו לרנעים ומסלטל באצבעו את אחת מפאותיו הקצרות והעגולות או את, בלוריתר; לפעמים היה מפסיק פתאום פמשנתו ומשתקק במחשבותיו, אשר נשארו הלאה הלאה מבית מדרשו. בלילה עת נפו כל הלומדים את שנתם וככל הבית שרדה הדמיה והצללים אשר פרשו כנפיהם על כל הבית שחקו מסביב לאברהם ויריגו את מנוחתו, אז היה החזן לזמד בקול רם ונגון עצוב התדרר ונגנס אל הלב ובידו הדקה היה לוחץ את מצחו ואת קרקרו כאלו יחסרן לרגש משם את כל מחשבותיו הטנות המציקות לו מאד. אבל מחשבותיו לא ברחו, אדרבה המה עוד התעוררו בקרבו ביתר שאת ויתר עז וידקרו וינקרו את פתחו עד שהיה נאליץ לעזוב את הגמרא ולבקש לו מפלט מסער הניזנותיו בספרי חול כמו, שלום על ישראל, התעודה, או גם, חמאת נעורים, התועה בדרכי החיים וכי שהיו נגזים אתו למשמרת בארנוו הסגור ויקרא בהם בעיון נמרץ בנגון הגמרא ובהתנענעו בכל גופו הגה והגה, אולם גם ספריו האהובים לא יכלו לשכך את חמת רוחו ולאט לאט היה שוכח כל אשר לפניו והיו שלל לרעיונותיו ולזכרונותיו הסוערים. נרעש ונדדם ישב או על מקומו ויבט בעינים בוחנות ומתפלאות אל הצללים אשר סביבותיו... ולפעמים כבר האיר הבקר ואברהם עודו יושב על מקומו מבלי נע ומבטיו הבהים והמפושטשים תועים כחלל האיר אשר למולו.

בני עדת פיציקא היו אומרים כי יש כסף לאברהם. בעלי הבתים העניים לו סמנו לפעמים סכומים קטנים ופעם אחת נתן אברהם במתנה ריב אחדים לאחד מבחורי הישיבה אשר עזב את למדויו וילך למרחקים לבקש לו תכלית ותעודה בחיים. השמש מאיר, איש זקן כבן ששים שנה, ויודע ספרי היה ירדו של החזן. אמנם התמדתו ושקדתו של אברהם לא היו כלל וכלל לפי רוח השמש יען כי לפד

אברהם בלי סדר ומשטר, פעם במסכת זאת ופעם במסכת אחרת, גם התעסק יותר מדי בספרי מחקר ופילוסופיה, אבל השמש לזה מאברהם לעתים לא רחוקות הלואות בתור, נמילת חסד", גם למד ממנו לשיר, "מכלכל חיים" או, "זכרני" או נגונים אחרים, "יקרי המציאות" ולכן הוקיר מאד את החזן ויחפה באהבתו על כל שניאותיו ותעתועיו. מאיר היה גם כן, "חצי חזן" ויתפלל בימים הנוראים את תפלת השחרית. ועוד אחד מגרי בית המדרש אהב את אברהם: הלא הוא ליב יון נשוא המים. האיש הזה עבד חמשה ועשרים שנה בחיל הצבא ועתה לעת זקנתו מצא מחיתו הדלה מנשיאת המים, "לבעלי הבתים" המתפללים בבית המדרש הגדול. הוא היה שמה ושוב לב תמיד, שר בשמחה את הפסוק, "מקימי מעפר דל" או את המזמור הידוע: "להרדו אידיל היה כגור מנגן", ואו היה, "ליב יון" מחקה בפיו את קול הכנור או החליל ותחצוצרה וירקע ברנליו בפקט לנגנתו. ליב יון בעצמו לא ידע מדוע חביב עליו כל כך אברהם החזן, הוא רק הניש בלבו כי בעל יסורים הוא אברהם ונפשו דבקה בנפשו. אברהם היה חזן ובעל תפלה מצוין וקהל המתפללים בבית המדרש הגדול היו שבעים רצון מתפילותיו. כשהיה עומד אברהם לפני התיבה עמוץ בטליתו ומתפלל: "ומפני חטאיני" או, אבינו מלכנו" או אחד הפיוטים המעוררים את הלב או היה העם מתמוגג מדמעה ומהתפעלות, הוא כמו באר להסביר להשומעים כל מלה ומלה, כל אבריו, כל עצמותיו, כאלו בנו, רעדו, נאנחו וייללו, ויחד עם החזן כמו בנו ונאנחו גם הכתלים האלמים של בית המדרש וכל המתפללים עמדו גלהבים ונרעשים והקולות הרכים והנעימים והעצובים המתפרצים מגרון החזן היו משברים את הלכבות ומרעידים את מיתרי הנפש ברעדה נעימה וקלה, והנשים ב"עזרה העליונה" היו מלוות בקול בכיתן את תפלת החזן המתוקה והמחירדה... זה כחמש שנים אשר בא אברהם לעיר סיציקא. בני העיר לא ידעו כמעט מאומה מקורות חיי אברהם אשר קרו אותו לפני בואו לעירו ואברהם כעצמו לא ספר להם מאומה אודותן. כימה היה יכול לספר להם? האם הבינתו בני סיציקא הנבערה והחשכה? האם הבין הוא את עצמו? האם ידע הוא בברור מה הוא רוצה ומה הוא איננו רוצה? הוא חשב, הנה ויקה תמיד — וכל מחשבותיו ותקותיו היו כלא היו, עליו לעזוב את העיר — עליו לבקש לו משרה בחיים שם בעולם הגדול והיפה מחוץ לבית המדרש, כן היה חושב תמיד, אולם איזה כח נסתר היה מרכם אותו למקומו, "לתיבתו" והוא לא מצא די אונים בנפשו לעזוב את בית מדרשו ולהוציא אל הפועל את חפצו...

מה מעמים היו ימי אשור ושלותו ימים כאלה היו לו אחרי חתונתו. והוא נר או בעיר הארי. אשתו היתה יפה — יפה מאד, חכמה ומעט, "משכלת". היא ידעה לעורר בקרבו בקשות וחפצים חדשים ולשנות את הלך רוחו מן הקצה אל הקצה ותהי עצתה לו כי יעזוב את עיר מגורו וילך לורשא להשתלם שם בחכמת הזמרה בהקסטרבריום, ותתאמץ להראות לו כי בקולו המצוין, בידעותיו וכשרונותיו ימצא לו בנקל מעמד הגון בחיים. הוא היה תמים דעים וכל זאת היה דוחה מיום ליום את נסיעתו כי קשתה עליו הפרידה מאשתו ההמודה החביבה. היחזק מעמד בחיים אם יהיה בודד בעיר נכרית, רחוק רחוק ממנה — ממלאכו הטוב? ופתאום מתה אשתו... לא, לא פתאום בא המות, כי שלשה ירחים היתה אשתו חולה והרופאים ראו מראשית אחרית ולא כמו ממנו כי ימי החולה לא ימשכו.

גם רעיתו בעצמה חשה בנפשה כי קרוב קצה לבוא ותדבר על לבו ותנחמהו גם הפצירה בו כי יעזוב את עירו וילך בדרך אשר התנה לו בחיים, אבל הוא לא רצה לשמוע לדברי הרופאים, לא רצה להאמין כי בוא יבוא האסון. הוא לא יכול לתאר לו בנפשו כי מות תמות אשתו ועד נשימתה האחרונה לא ספק אף רנע כי תקום רעיתו מחליה, כי תחיה — והיתה מיתתה בעיניו כמיתה חמוסה ופתאומית, אשר הלמתהו טרעם בגלגל. הוא חדל להבין מה שנעשה בסביבתו. ימים רבים תעה כמשונע ברחובות קריה וילך על שדה הקברות, תאות האכל עזבתה, השנה ברחה מעיניו, נפשו היתה ריקה מכל מחשבה וזכרון, מכל תמונה ושאיפה. הוא רק אחת ידע כי בעירו לא יוכל עוד להשאר, פה, במקום אשר הכל הכל יזכירו את אשרו מקדם, הוא ידע כי עליו לנסוע הלאה... ויסע אברהם מהארי ויבוא עירה סציקא ויאמר להתעבב פה זמן מצער לנוח מעט מדרכו -- והנה עברו חמש שנים והוא עודנו בסציקא.

הלאה! הלאה! הלאה! אל העולם הגדול והרחוק! לחש תמיד איזה קול קדוש ונעים באזניו. הוא ידע ומכיר את הקול הנחמד הזה אשר חוקרו ויאמצהו תמיד ללכת הלאה, הלאה מבלי לאות והרף. ובדמיונו תתעוררנה תמונות מרהיבות ונעימות: הנה הוא שם, בעיר הגדולה ורשא, הוא כבר משורר מפורסם, גבר נודע ונכבד בקהל עדתו, וגם על אחיו האמללים בעריהם האפלות והחשכות ופרוש כנפי חסדו — כי עד מתי ישבו בעריהם? האם יחכו לעזרת העשירים והתיקפים שאינם רוצים כלל לחלץ את העניים מן המיצר? ופתאום יעלם הכל. דממה וריקות תשתררנה בנפשו. אימה חשכה בלבבו, אימה חשכה מסכיב לו והצללים מבישים אליו ומתגרים בו ומבין הצללים תעלה ותבדל לאט לאט תמונה חורה ובלתי ברורה והיא עטופה תכריכים לבנים, רנע תעמוד על מקומה ולאט לאט תתפזר, תתפוצץ בתוך הצללים ונעלמה מעיני אברהם והוא מביט בעיניים פתוחות לרוחה אל התמונה וכל עצמותיו תרעדנה וכאב אמוץ ילחץ את לבבו — רגעים ינקסו, שעות תחלופנה, ואברהם עודנו יושב מבלי נוע על מקומו נטוע כמו במסמרים...

אברהם היה בא כפעם בפעם לבית העשיר סעדיהו יען כי התנו היה מקבל את העתונים העבריים שאהב אברהם לקרא בהם. חתן העשיר היה מדבר באזני החוץ על כל העניינים העומדים ברומו של עולם, בסומא ממלל רברבן וביהירות עשירים ויבטל את כל הפוליטיקה כעפרא דארעא, גם המיניסטרים לא זכו לתהלתו וביחוד עוררה חמתו התנועה הלאומית שנראתה בעת האחרונה במחנה ישראל. היהודי צריך לדעת את "פנתר", צריך להחבא בחררי חדרים ולהתאמץ תמיד לכל ידברו אודותיו בעמים ובמדינות — והמה מכריוזים בגלוי כי עם המה, גם יתאספו לאספות כאלו עומדים בני ישראל ברשות עצמם. האם לא אולת רבה היא?" היה פתגמו של חתן העשיר תמיד וחוחנו שמע את משפטיו המחוכמים ולבו שמח ורחב כי מפיו הוציא מלים, אולם אברהם היה שומע ואיננו עונה מאומה רק צחוק קל עבר על שפתיו...

* * *

כאשר קרא אברהם בפעם הראשונה, כי שר צבא יהודי נמסר לדין בפריז וגם יצא חיב במשפטו כמרנל הרש, חש בלבו מעין רנש תונה ותמהון כאחד. גם גדול הוא, כי קרה הדבר בקץ המאה הי"ט ובממלכת נאורה כצרפת, ואם היה עושה

יהודי עולה כואת בימי הבינים כי אז בלי ספק המים שואה רבה על כל ישראל. אבל איפה היו בימי הבינים שרי צבא מבני ישראל? זכרון המרגל היהודי העיק על נפשו ימים אחדים, אבל לאט לאט חדל לחשוב אודותו וישכחתי.

והנה קם שאון בצרפת לאמר: דריסום נקי מעון ורק שונאיו שמו עליו עלילות דברים על לא חטם בכפון. אז החל גם אברהם לחשוב עוד הפעם על אודות השר האמלל הזה. יש דברים בנוי אמר ללבו, כל הענין נראה לו קשה מעקרא שצריך עיון. ולכאורה לא יכול להשיג אברהם, איך התרצו הצרפתים, שחמה עם חכם ועבון, לעילול עלילות ברשע על איש חף מפשע ולהצמית חייו הגם על איי-השדים הגורא. היתכן כדבר הזה? אלא מה? דריסום באמת חיב הגדו — גם זה לא יתכן. היהודים נאמנים תמיד לארצם ולממלכתם, מקרבם לא יצאו מורדים במלכות ומרגלים את ארצם, היהודי לא יעשה מדהה, בדעתו כי אם איש אחר יחמא על כל העדה יצא הקצף, ואיך יבאר לו את כל הענין הקשה הזה?

וכל יום ויום הביא חדשות בכנסיו, ולאט לאט התברר הדבר כי בדיה היא האשמה, כי דריסום נענה ונרדף חנם רק מפני שהוא יהודי. אבל מה עשה דריסום? במה העלה דוקא הוא עליו את חמת צוררי ישראל? שאלות שונות התרצצו בנפש אברהם ודכאו לארץ חיתו. הוא לא יכול עוד לעצור ברוחו הסוער וישיח את צעדו למאיר ידיה.

— אבל רבי אברהם — אמר מאיר, בהביטו בעיני תמהין אל החזן — מה לך ולדריסום? מה איכפת לך אם חיב או זכאי הגדו? ואם איכפת לנו במה נוכל להושיע לו? לנו, היהודים מפיציקא, הדבר איננו נוגע כלל.

— הדבר נוגע לנו מאיר, ענה אברהם באנחה, איך לא תבין דבר ששום כזה? הגני אומר לך כלל ישראל בסכנה, ימים רעים באים, ימי בלבלולים ועלילות, עת צרה ליעקב...!

— עורבא פרה, במחילת כבודך, ענה רבי מאיר ומשוך את כתפיו, איזו סמיכת הפרשה בין דריסום ועם ישראל? מזונות יחסרו לעמנו, פרנסה אין, זאת היא דאנת הכלל. מאיר נאנח ויוסף: בשבוע הזה נסעו עוד שני, בעלי הבתים — לאמרקה והמה נתנו לי בכל שבוע חמשה עשר פרושות. מי ימלא את החסרון? בני עדתנו עוזבים אחד אחד את העיר והשמש יגוע ברעב. ליי! מה דעתך אתה?

ליב-יון, אשר ישב מרחוק וישמע באזנים קשובות לשיחתם, ענה גם הוא באנחה: גם לי נרמה נסיעתם נוק רב. המה היו בעלי בתים טובים, וישלמו לפעמים למפרע בעד המים.

— ומה תאמר על דריסום? שאל סתאום מאיר, ברצותו לשמה פעם בידיו התם, ליב-יון נתמשמש מעט. הוא לא שם לבו אל דריסום. ענינים רמים כאלה נשנבים המה מבינתו הקלושה. למה לו ליגע את מחוץ המשוש במחשבות כאלה? שאלתו של מאיר הביאתהו במבוכה. רנעים אחדים שתק ויגדו בנבחתו. אחרי כן אמר: דריסום... דריסום חיב. כן, הוא חיב, הוסיף ליב-יון בנחתה, — בזה אין כל ספק. אם בית המשפט של הצבא נור אומר אין להרדו אחריו. ועו חיב אם גם נקי הגדו, אחרי כי כן אפרו שרי הצבא.

דברי מאיר וליביון עוזרו בלב אברהם סער נורא. הוא תלש שערות אחדות מקצו ועפספז נעו לרנעים מחמה עצורה.

— „המוניים” אתם ואינכם מבינים מאומה” — אמר אברהם בקול רועד, „רק הלחם יַעֲנֶן אתכם ותו לא מירי. לא על הלחם לבדו יחיה האדם. ענינו של דריפוס נכבד הוא הרבה יותר מכל שאלות הפרנסה. אנו — דריפוס, אתם הנכם דריפוס —, דריפוס הוא האומה כלהי. אברהם קמש את מצחו ועיניו כהו מאד. „מצרפת נפתחה הרעה! איך תוכל לאמר, אתה, רבי ליב, כי דריפוס חיב הוא? הלא שר צבא היה ועשיר גדול ומה ראה לשפוט זו להעשות לכרנל?”

וליביון אמר בלאט כמו לעצמו: שר צבא אמנם דבר גדול הוא. ידיו רב לו לעשות טובות עם אנשי־החיל העומרים תחת סקודתו.

דברי ליביון התמימים נכנסו אל לב אברהם. האיש התם הזה ספק פתאום את עיניו לראות נכוחות. דריפוס בדאי עזר תמיד לאנשי הצבא, — לא, לא רק לאנשי־הצבא לבד אך לכל אחיו העניים, לכל העשוקים והרצוצים, ובשביל זה, רק בשביל זה התגכלו צוררי ישראל להמיט עליו שואה ולשלותו לארץ גודה. ובפנתו למאיר וליביון אמר בהתלהבות:

— נו, עתה הנכם מבינים, מה הוא דריפוס לנו. גם בצרפת, ביטנא, בצרפת — הוא המעים את המלה הזאת — צריך היהודי להיות נדכא וחלש, עליו לשבת בשמל המדרגה ולא להתרוסס אל על, כי בנפשו הוא .. הקץ בא, בא הקץ! ... הוא הפסיק פתאום את דבריו ופסגה את ערפו אל ידיו.

— בא הקץ! חשב בלבו, הגה יצא הקצף על ישראל גם שם, בעולם הגדול. עתה אין כל תקה גם לו. לאברהם, לצאת מעמק עטור. כלוא יהיה, כלוא עד עולם בבית מדרשו. איך ירהיב עוז בנפשו לצאת למרחקים ושמה צודים רשעים לנפשות צדיקים וצוררי ישראל מושלים בכיפה? גם אותו יורידו דומה, האם ידעו חנות ביום רע? או נדמה לו, כי אסלה שוררת בבית מדרשו, עלמה מסביב, חשכת ליל. והשמש עמר אז בנוכה השמים: חצות היום היה...

ובנפשו אברהם התרוצצה תמיד השאלה: מה תהי אחרית דריפוס? שונאיו לא דמיתוהו אך הושיבוהו במחשכים על אי־השדים, שמע מיניה, כי רק על זמן ידוע מנו לו ארביז עמל ותלאה, אבל כמה יארכו ימי עניו ומרדו? מתי יבוא הקץ לתלאותיו? ובלבו היה מתעורר החפץ לראות את דריפוס פנים אל פנים, לדבר אתו פה אל פה, הוא יודע הכל, לפניו נגלו כל תעלומות המשפט, הוא יברר לו כל ספקותיו, יתרחץ כל קשיותיו... ובהשאר אברהם לבדו בבית־המדרש, דומיה שררה מסביב, כדומיה המושלת על אי־השדים, והוא היה מתבונן אל הצללים ורואה לפניו את התמונה החורה בתכריכה, או היה נדמה לו, כי גם צלו של דריפוס מרפרף פה בין הצללים, הגה הוא מתנועע מאחרי התמונה, אפס קצרו יראה וכולו לא יראה, כי איננו רוצה דריפוס בהתגלות סודו. אברהם חדר ללמד, וישני בית חמדרש לא שמעו וחרר את קול החזן הגעים בלמדו את „הנמרא”... ובקום מאיר השמש במרם בוקר לאמר תהלים, אז ידע החזן, כי מאיר מתסלל בעדו, בעד דריפוס האמלל... אברהם לא ישן כל הלילה, ורק לפנות בוקר היתה תוקפת אותו לפעמים שינה רעועה, ואז היה רואה בחלומו את דריפוס. חור, בגורים לבנים, עמד דריפוס

לפניו ובעיניו המובנות והמפיקות תחנונים הביט אל אברהם ולאט לאט היה הולך וקרב אליו, כופף את ראשו ולוחש לו בשפה רכה ונעימה את כל צרותיו ותלאותיו אשר ימצאו באי-מנוחה...

ועה קרה מכסה את כל גופו של אברהם, ברעדה הוא מתעורר משנתו, יושב על המטה ומתבונן אל כל התדר. ומבית התפלה יחרדו לאוזניו קולות בלולים, המה קולות המתפללים, ותיקין... חלומותיו הציקו לו מאד, ובכל זאת היה מחכה להם כל היום, כי על ידיהם התקרב יותר ויותר לרדיוס וידע את כל הקורות אותו... וימים על ימים עברו, שונאי רדיוס לא חבקו ידיהם בעצלתיים, גם אהביו לא נמו שנתם, אלה בקשו לחבל את רדיוס, ואלה להצילו. אברהם קרא בכל יום את העתונים, קרא ושנה ושלש את כל מאמר הנוגע לשר-הצבא האוסלל, קרא בין השיטין, בקש רמזים וכונות נסתרות בכל שורה, בכל טלגרמה...

ושינא היה בלבו של אברהם על בני קהלתו, "עם הדומה לחמור — קראם החזן בלבו — המה אינם משינים כלל, מה נורא הוא עתה מצבם, כולם שרודים כל היום בעסקיהם, וה"גביר" לא ידע בושת ונוסע עתה אל מעיני הרפואה לדרוזניקי, כאלו לא קרה כל מקרה בחיי עמנו, כמו איננו מושל עתה בספק גורל כל האומה ועתירותיה. רק עליו, עליו לבד, לחשוב תמיד מחשבות עליהם, איכה ישא משא כל העם וטרחם? לו היו מבינים היהודים את ערך משפטו של רדיוס, בי אז התאחדו כולם ויצאו כאיש אחד חברים לעזרת הנדרף, ומה יבצר מעם שלם לעשות? המה הצילו בנקל את רדיוס, גם את נפשם הצילו..."

נפש אברהם וזמה כל אוכל ושתיה, בחשאי התחיל לשנות מעט יישי, הרבה לא היה נצרף לו, די היה לו כוס קטן להשכיתו את עניו ותלאותיו. אז היה ראשו סובב עליו כנלנל, ודמיונו היה מתלהב ומתאר לו חזיונות מפליאים ומרהיבים... מרהיבים ומכאיבים, אבל גם הכאב היה נעים, נעים מאד...

— לו השיני כבר את משרתו — היה הושב לפעמים — לו היה עתה משורר מפורסם, נכר חכם בעו, כי עתה לא נבצרה ממנו לעשות הרבה לטובת רדיוס. עתה הנהו בודד ואומלל בעיר סיצקא, מדוע לא שמע לעצת אשתו? מדוע התעכב בעיר החשכה הזאת? והוא רואה לפני עיני רוחו את רעייתו: היא שוכבת על מטה ומתבוננת אליו בעיניה היפות, פניה חורים וצללי ליל ינחו על עפעפיה. קולה ירעד והיא מדברת אליו בלאט: "קצי בא, ואתה אל תתיאש: לך הלאה, היה לאיש?" והנה היא שוכבת בלי נוע על מטה, עיניה היפות סגורות, חזרת מות על פניה. ישנה היא שנת המות וחולמת חלום הנצח. השומעת היא את אנהותיו? המרגשת היא את עצמת מכאוביו? הוי! מדוע מטה, מדוע מטה באביב עלומיה?

* * *

והנה באה בשורה טובה מפריס, זולא הגרול קם לעזרת רדיוס. אהיה שאנ מי לא יירא?

ותקוות נעימות תתעוררנה גם בלב אברהם. הקהל בסיצקא החל לדבר ולספל בעניניו של רדיוס, אברהם הולך בכל יום אל הפוסטא ומקבל את העתונים תיכף בבואם. וכל יום מביא חדשות משמחות את הלב, העיה פארים דומיה... יום הדין בא, עוד מעט ויושל גורל ישראל.

ואברהם שזה ברמזונו, כי מטיל הוא ברחובות עיר פאריס ההומיות והמלאות מאדם, והוא משוחח עם זולא ועם לאבורי, והמה משיפים לו דברים טובים, דברים נחומים... אברהם מקדח, הוא כמעט לא יפון, כי בקרוב תצא כאור צדקת דריפוס. גם הצללים בלילה כמו הביעו נחומים לנפשו העיפה...

— אם יצדיקו את זולא ודריפוס בדין — מחליש אברהם בלבו— אז יושב גם לעם ישראל בגללו. וגם הוא, אברהם, יעזוב תיכף אחרי גמר המשפט את עיר פיציקא וילך לוורשא, להשתלם שם בהכמת דומרה. צדקה אשתו במשפטה: אסור לאיש להתיאש מטובה. עתה ימצא רכבו בחיים, אולם היא לא תראה עוד בטובה, הוא רואה אותה עמופה בתכריכיה, וצלו של דריפוס מניד את ראשו לאות תונה עמוקה... גם הוא ממאבל על מותה. והקהל בפיציקא מתוכח ומתפלסף על אדות דריפוס; זולא, לבורי, אסתרהוי על שפתי כל העדה. בני הישיבה מצאו ב„וזהר“ רמז לכל המשפט ותוצאותיו. מי אננו יודע, כי הכל מרומו בתורה?

ומאיר השמש מסביר לליביזין, כי נשמת זולא היא בלי ספק נלטל מאות הנשמות של חסידי אומות העולם, ודריפוס אולי הוא אחד מ„ליו“ הצדיקים הנסתרים. גם ליביזין יודע לספר מעשה באיש חיל אחד, שעמד על המשמר בחצר המלך ויקרא בלילה: „שכינתא בגלותא וי“. והמלך שמע את קול הקורא ויבקש מאיש הצבא את ששר הדברים, ובחורע להמלך את חבת היהודי לבוראו נתן לו מתנות וישחררו מעבודת הצבא. ליביזין יודע, כי בין אנשי החיל ישנם תמיד אחרים מ„ליו“ הצדיקים... ואברהם שומע את כל הנוכחים וה„מעשיות“, וצחוק קל ירחף על שפתיו: הוא נהנה ומצטער גם יחד... אברהם מיחל לתשועה. אמנם לבו נוקמו, כי עמדו רוח הצלה לדריפוס ממקום אחר; יותר טוב היה, לו חשו היהודים לרחותו לישועתו של דריפוס, שהוא קרבן האומה, אבל בדיעבד, אם כך קרה הדבר, אולי גם זו לטובה. עתה יראו היהודים ויתבישו... וכאשר יבואו ימים טובים מאלה, אז יתקנו מעלליהם ויחשבו עתידות... ודריפוס עוד יעלה לגדולה, הלא היה כרמי ה אחד השרים הראשונים בצרפת? נלגל חזור בעולם...

פעם אחת בלילה הקיץ מאיר משנתו וירא והנה אברהם יושב אל השלחן, מניע בידיו ומדבר בקול רם עם הצללים, ויתחלחל השמש מאד...

— הנני מבין—אומר אברהם בהתלהבות— כי עליך היה לסבול עמל ותלאה בכדי לעזור את לבות אהינו שנתאבנו זה כמה מעוצר רעה ומיטון. היהודי שכח הכל, חדל לחשוב על אדות מצבו השפל, עתה קמו, עתה יחשבו לאחריתם!... אתה הנך אומר—הוסיף אברהם בנגון—כי היהודי צריך לבקש לו מעמד בארץ אבותיו, הצדק אתך. אבל אשאלך והודיעני, מדוע עמדו יהודי צרפת הנאורים עד הנה מרחוק ולא קמו לעזרת אחיהם? היהודים בפיציקא עניים המה בחמר וברוח, נסתם מקור פרנסתם, ומה יוכלו לעשות לטובת האומה כולה? אבל יהודי צרפת—עליהם לעשות התחלה טובה, ואנחנו נלך אחריהם, בנערינו ובוקנינו נלך— כי רוצים אנחנו בעבודה מועילה ופוריה— רוצים ואיננו יכולים. הנה מאיר השמש... הנה ליב יון... הוא נושא מים עובד כל היום... שים לבך, שים נא לבך אל מצנבנו... אנה תלך? אנה תלך? קרא פתאם אברהם בקול גדול. עמוד! עמוד! הלון אחד נפתח עיי הרוח ויקשקש בכותל בית המדרש. אברהם הביט אל החלון הפתוח ברעד ויפרוש את ידיו...

—חשם עמך —אמר מאיר בנשתו אל אברהם — אל מי אתה מדבר ? הלא אין איש בבית !

— אמור נא תהלים — רבי מאיר ! — קרא אברהם בקול תחנונים, התפלל, התפלל להשם, כי ירחמנו בדין מחר — יום הכפורים, יום נזר דננו. הם קפטור וקח סניור מקומם...

— רחמנא יצילנו, רחמנא יצילנו —אמר מאיר בלחש — השם יודע, מה קרה לאברהם. הוא — הוא נחסף, אוי ואבוי לנו... זה הוא סוף ה„פוליטיקה“. השם ירחם ! ומאיר אמר תהלים ויתפלל להשם בעד אברהם האמלל. — — — — —

ובשעה השלישית אחרי הצהרים כבר היה אברהם בבית הדואר ויחכה להעתונים. לכו דסק במהירות נמרצה ודמו סער בקרבו. הוא קדם היום את כל הבאים אל הבית בפנים שזוקות וישוחח אתם בחבה יתרה, גם דרש לשלומם ולמצב עסקיהם. מעולם לא היה אברהם כל כך נוח לבריות. ולאט לאט נתמלא בית הדואר אנשים ונשים. היהודים בפיציקא אינם סבלנים מטבעם ואינם יכולים לחכות עד אשר יביא נושא האגרות את המכתבים לביתם. המה אצים רצים אל הפוסטא, עומדים צפופים אצל החלון אשר בקיר המבדיל בין המחכים ושרי הפוסטא. כל אחד ואחד ימשוך את צוארו, יעמוד על קצות אצבעות רגליו ויקרא מרחוק את מעטפות המכתבים. אולי יראה גם את שמו. על אחד המכתבים ? ואם הוא קורא שמות אחרים, מה בכך ? האם יש סודות בפיציקא ? הכל יודעים בפיציקא, מי מקבל מכתבים, ממי ומאין יבאו המכתבים, ואיזה ערך יש להם, כי אנשים אחים המה, וכל ישראל חברים...

ואברהם יחוש בלבו איזו הנאה משונה בעמדו עתה נדחק מיתר המחכים. הוא מביט אל פני אחיו ומתאמץ למצוא על חזות פניהם אותות, כי גם המה חושבים בדבר דריפוס... נושא האגרות מוסר לו צרור עתונים. בידים רועדות הוא קורע את הצרור וקורא, חושך ישופנו פתאום... הוא שואף רוח בכבודות, ולולא נשען אל הקיר, כי אז נפל לארץ... אנשים רבים מעינים בהעתונים, וצעקת פלא תתפרץ מנרועת הקוראים... לא ! לא ! הושב אברהם, לא יתכן כדבר הזה, עיניו לא ראו נכותות, הוא לא ישן כל הלילה וע"כ אין בראשו נטונה... כרגלים ממהרות ירוץ אברהם אל בית העשיר... הקור בחוץ היה גדול מאד, השלג המכסה את הרחוב חשך משחור תארו, הרוח ייליל וידחוף את אברהם לאהור בכל כחו. אברהם אוסף את שארית כחותיו וימדר לרוץ דרכו...

בית העשיר עומד במרחק ידוע מיתר בתי העיר. בקרבת הבית עומד יעד קפן ואצל היעד ישטוף הנהר הקפן המכוסה עתה קרח וכפור. עצי היער יהמו וירעשו... ופתאום לפתע ראה אברהם איש שחור, איש מדות, גבוה כנלית הפלשתי עומד אצל הנהר. הוא עבר את הנהר ויעלם בין עצי היער, ומרחוק נראו לאברהם תכריכים מתנענעים... אימה גדולה נפלה על החוץ, בשרו סמר מפחד, הוא מהר לרוץ ויפתח את דלת בית העשיר בכה ויתפרץ אל הבית כבורח מפני מלאכי חבלה. פניו היו חורים, קרסוליו מעדו ושניו דא לדא נקשן... חתן העשיר נבהל לראות את החוץ וישאלוהו ברעדה: מה קרה ?

— אסון, אסון נורא — נמנם החוץ — קרא נא פה ! הוא התגפל על הכסא באין אונים.

ויקרא חתן העשיר; עיני אברהם חזו נכחות, וזלא יצא חיב בדין, במקום המשפט שם הרשע... חתן העשיר התענג על מנאמי לבורי וזולא, מת נעימים הם דברים כאלה, אם יוצאים הם מפי צרפתים מלדה! אברהם לא שמע מאומה, הוא ישב על מקומו כהלום רעם... בסעם הזאת הצטערו כל בני בית העשיר על תוצאות המשפט. עתה, עתה יחלו רהבין, כי ענינו של דרייפוס נוגע גם להם — חלפה מחשבה בלב אברהם — אבל מדוע חבקו ידיהם בעצלתים בעוד מזעזע, טרם נגמר דין דרייפוס? ובלבו התעורר החסין לחרף, לגרף ולקלל את כל "התקיפים", את כל הקהל הירא ורך הלבב — וימהר לצאת מן הבית.

— לא! לא! — שוא תשועת אחרים — חשב אברהם — עתה באה העת כי ימהר הוא לעזרת דרייפוס ולא יסמך עוד על הגם.

ובדמינו ראה לעתים תכופות יותר ויותר את האי הערא, אי-השרים, מסביב לו הים הגדול, ים אוקינס, ודרייפוס האמלל שוכב ברד בחדר בית כלאו אסור ככבלי ברזל אל ערשו, והוא חולה עיף ויגע... הוא איננו שומע קול אדם, דממה—מסביב, דממת בית הקברות, הוא איננו רואה אף את שפת הים הגדול, איננו רואה אף את קצות השמים הנחמדים, רק הקיר השחור מביט אליו כמו ישחק אל משבתיו וגם האיש השחור יושב על הקיר וצחוק טור על שפתיו... האם לא יתיאש דרייפוס בחיים? ומחו של אברהם עובר עבודה רבה, שכלו דמינו לא ינחו אף רגע, עליו להציל את דרייפוס מדרת שחת, הוא ולא אחר יצילו...

וזולא הגיש כתב מחאה על פסק הדין של המושבעים בפריו. רבים החלו לקחת מחדש. שכיב תקוה עודנו בוער גם בלבו של אברהם, אבל השביב הולך ונודעך מיום ליום, ואברהם רואה בחזון את דרייפוס, ועיניו מסיקות תחנונים, ובאנוני החזון רועשים גלי הים, הרוח מיללת ובוכה, ומניעה בכח את הקיר השחור. אם דרייפוס ימות לשחת, או גם לו, לאברהם, אין כל תקוה בחיים. הוא ודרייפוס — שנים שהם אחד הם. ואחרי כן בשרו העתונים כי גם המושבעים במרסילה הוציאו את משפט זולא לחובה, זולא ברח ואיננו... המה מאמינים כי ברח זולא, אבל אברהם לא האמין לשמועה. הוא יודע, כי צוררי ישראל ארבו אל האיש הישר הזה וישליכוהו גם כן אל אי-השרים. גם זולא יושב עתה בתא בודד ואיננו יודע, כי בקרבת דרייפוס הנהו. אברהם ילך לשם, הוא ינלה להם את הסוד, ושלשתם יחד ילחמו את השטן ויתגברו עליו... ולפעמים היה רעיון נורא מפותץ את לבבו. מי יודע, אולי באו כל מחשבותיו מהשטן? אולי רצה מלך בלהות למשוך גם אותו אל האי למען ימית את שלשתם כאחד? לא! לא! השטן כורה שוחה בה יפול בעצמו. כל עוד שנקרע דרייפוס לחצאין, כל עוד שחציו האחד על אי השרים וחציו השני בבית המדרש, לא יעמד דרייפוס בסני שונאיו. אולם אך יתאחדו הקרעים והיו לדרייפוס אחד, ונברה ידו על משנאיו ומצמיתיו, או נמר אברהם לעזוב את פיציקא.

— רבי מאיר — אמר אברהם פעם אחת להשמש — בקשה קטנה יש לי אליך...

רבי מאיר נבהל מעט, מי יודע, אולי יבקש ממנו להשיב לו את הגמילות חסד — והיום יום ה' לשבוע והשבת הולכת וקרובה. השמש נמנם בלשונו: בקשה? אינו בקשה?

מאיר הצטער מאד. הוא ידע זאת מראש, כספו של אברהם יאבד בקדי העשיר. להעשירים יש מול, והוא, מאיר, לזה רק סכום קטן מאד...
 — אנכי חולה? — קרא אברהם בקול זועה. — לא! עמנו חולה, ואתה עומד מרחוק, כי חס לבך על כספך.
 — הרף לרבר הבלים! — ענה העשיר. — מאיר, קהו אל בית המדרש! מאיר נגש אל אברהם...
 — עוכר ישראל! אכזרי! — קרא פתאם אברהם ויכה באגרופו בכח גדול על השלחן, עד אשר נעו כל הכוסות — מידך בא לנו האסון, את כספי השב לי... את כספי...
 — צא, צא מביתי! — קרא העשיר בחמתו. — עז פנים, שקץ משוקץ! אנכי אקרא אל השומר! השמעת חוצפה יתרה כזאת? צא, צא מביתי! העשיר רעד בכל איברי גופו.
 מאיר נבהל מאד ויהויק את אברהם בידו: נצא נא, נצא נא—אמר אל החון, ויוציאהו מן הבית.

* * *

ימים אחדים התגולל אברהם על ערשו בחדר השני אשר לבית המדרש, כי תקפה עליו מחלתו. לפעמים שכב בדומיה ויבט בעינים פתוחות לרוחה לנקודה אחת, ולפעמים דבר בקול רם ויתוכה ויתפלסף ויחרף ויהלל ויגדף ויברך... כל בני הישיבה וביחוד השמש מאיר וליב יון נושא המים, טפלו בהחולה, הניחו מעטפות קרות על ראשו, השקדו מי סמים, גם הרופא בא כפעם בפעם ויתבונן אל החולה ויניע ראשו. באחד הלילות שכב החולה על משכבו בלי נוע. בבית המדרש השלך המ, נר אחד דלק על הכסא בקרבת מסת החולה, על הכסא השני ישב מאיר ויהגמגם, ושפתיו הביעו מעת לעת פסוקים מקוטעים מתהלות דוד בן ישי.
 אברהם קפץ מעל מטתו ויעמוד על רגליו. דלתי ארון הקדש נפתחו והאיש השחור יצא משם ובצעדים אטיים קרב אל אברהם.—
 — הלאה! הלאה! צעק אברהם בקול נורא, סור ממני, שטן מקטרג, פן אכך ארצה, אנכי לא אתן לך את נפשי, סודה, סודה ממני, אל תגע בי...
 מאיר התעורר משנתו ברעדה, הוא מהר לנשת אל אברהם. כל בני הישיבה נעורו משנתם ויעמדו מרחוק כי יראו לנשת אל החולה.
 — הרף! הרף! קרא אברהם ויתאמץ לרהוף ממנו את מאיר ואת ליב יון, אשר החזיקו בו. סודה ממני, מקטרג! אני, אני אפתח את עיני עמי וראו וידעו את מצבם הגורא...
 —אני—דריפוס! ...

וביום המחרת המה כל העיר כמרקחה, ליב יון ומאיר השמש הובילו את החון אל עיר הפלך להכניסהו לבית המשונעים...

נחמיה המורה: נחמיה האפיקורס.

מאת

י. א. לובצקי.

בסבעי הנני עובר אלילים, עובר אלילים, שבכל מקום שהנני עובר ימצא לי אל אחד אשר בכחו הכביר שדמיוני מיחס לו הוא מביאני לידי השתוממות. עובר אלילים הנני ולכן על כל גבע והר שעברתי בימי חיי השארתי מצבה אחת או מקדש אחד ששמם וזכרם עוד גם עתה מרעידים את מיתרי לבי בקדושתם העצומה. עובר אלילים הנני, ואם מאבותי ירשתי אך אל אחד ונשא המסתתר בחביון שחקים, הנה אנכי בעצמי ברוחי ובפנימיותי בראתי לי אלים רבים והקימותי לי מקדשים שונים שבכל אחד ואחד מכהנים ומולכים האלילים הקטנים והגדולים אשר אתם ישתעשע דמיוני.

מקדשי הרבים אינם דומים איש לרעהו לא בתארם החיצוני ולא בסדרם הפנימי, ובהמקדשים כן גם האלילים רחוקים איש מאחיו בתכלית המרחק, ובכל זאת קדושת שניהם ממלאה את לבי וכבוד שניהם יקר לי מאד.

אלילי אלו הנרים בהמקדשים המה משונים מאד, המה הפכים כאלו שאי אפשר להם להתאחד ולנור ביחד. ובכל זאת — המה חולפים ועוברים בלבי, נכנסים ויוצאים איש אחרי אחיו.

„נכנסים ויוצאים איש אחרי אחיו“, ולו היה כדבר הזה כי או הייתי מאושר, אם כי חלופם המהירי היה מרגיז ומכעיס אותי, אבל בכל זאת הייתי יותר שלם וגם שלו בפנימיותי. אבל לאסוני המה נכנסים ויוצאים ביחד, מבלי שיחכה האחד לכלית ממשלתו של השני, כשהשנים כתקונן או המה יושבים בשלום ומבלי כל ריב המה מחלקים ביניהם את הממשלה, ובאותה העת הנני משני חלקים נפרדים המחוברים באיזה אפס ואין, חצוי הנני כלו של איש להבה, וחצוי — מים שלג, ולו היה המצב הזה לעולם כי אז חשבתי את עצמי למאושר; אמנם מתבור החלקים האלה היתה יוצאת איזה שניות מנולה, אבל לכל הפחות בחלקים האלה בעצמם הייתי שלם ותמים. אך מצב כזה לא ימשך אצלי לימים רבים; על פי רוב נונעת ממשלת האחד בממשלת חברו, כל אחד ואחד מתפרץ אל מקדש חברו ללחום אתו בחמה שפוכה, ואז מתחלת אצלי תקופת שבירת האלילים והריסת המקדשים. האלילים בהלחמם איש ברעהו המה מכלים את עצמם, שניהם נופלים, והמקדשים של שניהם ינתצו ואז לבי וקרבי המה מקום ההרס והחרבן. אמנם מאכנים המנופצות של המקדשים החרבים הנני בונה לי מיד מקדשים חדשים, ובמקדשים האלה הנני מקים לי מיד אלילים חדשים, אבל זמן רב נחוץ להאלילים החדשים שיהיה ביכלתם לפנות ולמלא את חרבן הישנים. החדשים אמנם גם כן הוקמו בכחי ודמי לבי, גם בהם הנחתי חלק גדול מנפשי וחיי, אבל... אינני יודע מדוע, אבל הדבר הוא כן: החדשים אינם את

אשר היו לי הישנים. ובעת שהנני סוקר בדמיוני את אלילי החדשים ועיני עוברת וסוקרת את הצעצועים המחוטבים בכתלי המקדשים החדשים, או כמו תונה מסתירת לחצת את לבי, באשר כי הנני שומע ומרניש על פני נשיבת רוחם של המקדשים הישנים, ובקרבי מתעוררים ומתנברים רגשי נענועים להם... להישנים.

עובר אלילים הנני, אשר על כל דרך ועל כל נבעה בניתי לי בתי מקדש, מקדשים גדולים, מקדשים רחבים, למען העמיד בהם את אלילי הרבים. מי מקדש את מי? המקדש את האלילים או המה את המקדש? וכאשר הנני עובר בסקירה את כל האלילים שהיו לי עד עתה, אז הנני רואה, כי קדושת עצמם היא כאין וכאפס מול קדושת המקדשים שהיא בכל אופן יותר נשאה ויותר נשגבה. הרבה אלילים השלכתי אחרי גוי אך באשר כי מקדשם הלל, אבל הרבה מקדשים עודני מכבד בלבי אם גם אליליהם כבר נפסלו; המה אמנם נשארו שוממים לזמן מה, אבל אחרי כן מלאתי את ריקותם בעצים ואבנים פשוטות בידעי כי מהוד קרושתם יאצל גם על שבבים ונסרי עץ ואז גם עליהם תחופף רוח קדושה. אלו המה מקדשי המקדשים את אלילי, והשופכים רוח חן ויראת הכבוד גם על עצים ואבנים עד כי יחלו להתנער מעפר שפלותם ולהתרומם מעלה מעלה עד הכבוד הנסתר של אלהים גוראים.

ובין כל המקדשים הרבים שהקימותי לי בימי חיי מצמינים ביחוד מקדשי ילדותי. אם המקדשים האחרים המה לי כקדש, הנה מקדשי ילדותי— כקדש קדשים, ואם האנשים העוברים בתוך מקדשי המה לי ככהנים, הנה האנשים שהיתה להם אף גניעה קלה במקדש ילדותי יחשבו לי ככהנים גדולים, כהנים גדולים החודרים לפני ולפנים, כהנים גדולים המרכינים את עצמם בבתולי החיים. את המקדשים האחרים אפשר לחלל, גם אין קדושתם עומדת ומתחזקת בפני רוח בקרת מצויה, בעוד שמקדשי ילדותי אי אפשר לחלל וגם בעת שרוח הבקורת יאחזני ויעוררני להניף את הנדון על מקדשי אלו, גם אז אינם נכחדים כלה מלבי, כי אחרי עבור זמן מה והמה מתרוממים מתחת מעי מפלתם, ובקדושה הישנה, קדושת הילדות המרחפת עליהם, המה מקדישים גם את האלילים הישנים שעמדו בהם ואשר נרון הבקרת כבר עבר עליהם זה פעמים רבות. ומקדשים כאלה שמתחת מעי מפלתם התרוממו לתחית הקדושה היא לי עתה עיר מולרתי וכהניה הרבים, שביניהם נחמיה המורה הוא אחד מהראשונים שזכרונם עלה תמיד ועולה גם עתה בלבי.

חור בנויה כחושה הנשאת על שתי רגלים קצרות ודקות, קומה כפופה ועור בעינו האחת, זהו נחמיה המורה. התמונה איננה מהתמונות הנשאות והמרהיבות הלוקחות את הלב בפשטותן ותמימותן, היא איננה מגדת מאומה, ובכל זאת השם „נחמיה המורה“ כבר מספיק בעצמו להשכיחני ולהוציאני מתוך עולמי ולהכניסני אל עולם אחר אשר זכרונו הוא מרעיד את מיתרי לבי. „נחמיה המורה“—ובלבי מתעוררים הרבה זכרונות מימי חיי הכיורים בעקבות השם הזה, זכרונות ימי ילדותי שנבמו כברתי את כל הדברים היוצאים והמתפרצים מבעד נדר הרגילות, זכרונות ימי ילדותי, אלו הימים אשר בלבי הרגשתי יראת הכבוד לכל איש המשליך מעליו את המוסרות ונתאמץ להבדל מתוך ההמון. נחמיה המורה — ולזכרו יתקפני הכה הנשא של היחידות הבבזה את הורם הסוקף של ההמונית הנתעבה, ולזכרו עובר לפני בדמיוני

איש אחר ההולך יחידי בדרכו היחידה, הוא אמנם נדרף לקלון אבל הוא הנהו האחד והיחיד, שעניו כל מוסבות עליו ומוחות „הרבים“ עסקים בו.

נחמיה המורה הוא „שם דבר“ בכל העיר ומפורסם לאפיקורס בכל הסביבה. ובמה זכה אותו האיש לכל הכבוד הזה? מה הנה העברות שהכתירוהו בכתר האפיקורסות? להשיב על זה לא ידע שום איש. אמנם מרבים לספר אחריו מכל מיני עברות שבעולם, אבל כי השיגוהו בעברה, זה לא קרה עוד. נחמיה המורה הוא אפיקורס וככל אפיקורסי עיר קטנה אפיקורסותו בולטת מכל תהלוכותיו, זקנו החד הממורט ושולי בנדיו הארוכים המה מלאים עברות כרמון. אמנם במראיתו החיצונה, ביחוד במלבושיו הוא עודנו ככל הזקנים, וגם במנהגיו הוא מתנהג כירא אלהים, הוא מקפיד גם על דברים קלים שאחרים דשים אותם בעקבם, אבל מנהגיו אלו המה מעידים ביותר כי הוא איננו ככל האנשים. הוא מדרקק מאד בתפלתו אבל התפלה בעצמה איננה עוד תפלה יהודית. דומם מבלי התנועה הוא עומד על מקום אחד, עומד ומתפלל, מתפלל ומדרקק בכל חקי הרקדוק כאלו הוא ירא שהקב"ה עומד עליו וידקק אתו בשניאותיו כחוט השערה.

נחמיה הוא אפיקורס, נחמיה הוא פוקר, להעברות המספרים אחריו אין מספר, וחרדיו נגד חקי הרת עוברים בקבלה מאיש לאיש. מתי עבר את העברות האלו? והוא הלא הוא איש שרגליו לא עמדו מעורן על אדמת „העולם הזה“, איפה השמיע את ההרודים האלה, אותם ההרודים שנרמו לו ברכות מאלויות מהמתורגמנים הנמצאים לו בכל יום, כמו „יקחה אופל“, „ראש ממור“ ו„הפוקר“ וכדומה, מתי השמיעם? והוא הלא הוא איש שאיננו אוהב להרכות שיחה. אם נשאל את המספר בינו לבין עצמנו אם הוא בעצמו שמע וראה את כל אלה, או הגני בטוח כי אחרי נמטם קל יודה כי הוא בעצמו אמנם לא ראה ולא שמע, אבל הוא יודע את זאת ממקור נאמן, מאיש ידוע לו. אך הדבר הזה אם נחמיה עבר את כל אלו העברות או לא אינו מעלה ואינו מוריד, העקף הוא כי את כל אלה החטאים וההרודים מיחסים לנחמיה המורה, ואם על פי רוב יוכל היות כי המה רק המצאת המספר בעצמו, הנה הדבר הזה בלבד ריו להעיד על ערכו של נחמיה המורה כי הוא היה סמל האפיקורסות. עדות האנדה, המתארת לנו שיכו של האיש, היא לט יותר נכבדה ממעשיו הפרטיים והיחידים, כי בעוד שהמעשים הבודדים יכולים להיות לא על פי רוחו ונשיתו כי אם על פי רוח אחרים, הנה האנדה היא באמת אספקלריא מאירה מטבעו ותכנו של האיש, באשר כי התהותה היא על פי הכרת ההמון שנולדה ונתרקמה לא על פי מעשים בודדים כי אם על פי מעשים רבים הבולט מהם חחו של אותו האיש.

הרבה עוברי עברה נמצאים בעירנו, ביחוד בין חבריו המורים: ישנם אנשים כאלה שכבר סר מעליהם צלם אלהים, אבל על אדותם איננו מדבר שום איש, „המה יכולים להתהפך“, „ללכת בראשם ארצה וברגליהם השמימה“, ואיש לא יסצה את פיו, באשר כי כל אלה המה „גויים“ פשוטים, אנשים שבהפקורא ניחא להם, מין יהודים ר"ל שתאותם הנסה מביאתם לידי חטא, ואנשים כאלה מבטלים בעירנו בתנועת יד בעלמא, „בעט“ גרידא, כי איזה ענין יש לו להיהודי בחטאים של „מופקרים“ נסים? גם, בהטאים ועברות“ מהפש היהודי איזה דבר היוצא מנדר הניליות והמצטין בחריפותו.

ונחמיה המורה הוא לשיחה בפי כל; הטאיו, התוליו וחדודיו המה כתבלין לסעודה, כסלפל לרגים וכשומוין לפני הסעודה המנרה את התיאבון. הלצות נחמיה ועברותיו ידועות הישב לכל גרי העיר ובכל זאת עוד לא התרועע בעל בית אחד בעירנו להבזר מבלי שסח לו „מהמעשיות“ של נחמיה וחברו שומע את המעשה הזאת ונהנה ממנה כאלו הוא שומעה בפעם הראשונה. במלה אחת, נחמיה הוא לשיחה בפי כל באשר כי הוא הגהו אפיקורס, והדבר הזה בעצמו כבר מספיק לבאר לנו את מצבו של נחמיה. כל איש שיצרו מתנבר עליו יוכל להיות חושא ועובר עברה, אבל לא אפיקורס, לזה נהוין כשרון פרטי ויריעה מיוחדת. לפעמים הנך יכול לחטא כל ימי חיך ואפיקורס לא תהיה, בעוד שהאחר מתקדם וקונה לו את עולמו בשעה אחת ועל רגל אחת. הלצה קלה, מעשה אחד, והוא אפיקורס מהולל או מפורסם בפי כל, אפיקורס שאחריות כל העברות, ההדרות והלצות המתובלות אשר מוח יהודי היה יכול להמציאן הגה כלן עליו ועל חשבונו.

נחמיה הוא אפיקורס מאותם של השררה העליונה, אפיקורס שהשטן שלו כבר נעשה ככבא מהחצים הרבים ששלחו בו. העברות המספרים אחריו אינן עברות פשוטות אשר הגה אך מרגיזות את לבו של הרואה היהודי, כי אם הגה מהוכמות שלא כדרך הטבע המעירות על בעליהן כי הוא חושא אמן שהניח בהן חלק גדול מרוחו ונשמתו. „עברותיו“ מניחות את דעת המשוחחים בו והלצותיו למרות שהנה מלאות אפיקורסות הגה מבדחות ומנכחות את לבם של השומעים, באשר כי המה מרגישים כמו קרבת הרוח מאותה ההרפיות המעקצת של העברי. הוא היה מאלה האפיקורסים הנחשבים ל„תכשיטי“ העיר ואשר על כל סעודת מצוה הלצותיהן עולות על שלחן הנאספים. אפיקורס שנרי העיר התנאו בו, ואשר הקללות שכברוהו במי, כמו „יקהו אופל, ראש מזוה, פוקר“ היו אך תארי-כבוד וכנוני-חבה.

זאת היא תמונת נחמיה המורה, נחמיה האפיקורס, השמורה בקרב זכרוננו עוד מימי ילדותי. אך שונה ממנה היא תמונתו של נחמיה האפיקורס שהנני רואה ופוגש בכל יום בשווי עתה אל עיר מולדתי אחרי עיובי אותה לפני עשרות-בשנים.

לא יראת הכבוד מעירים עתה פניו בקרבי כי אם תמהון ושמוין. הנה הוא נחמיה המורה, נחמיה האפיקורס? הנני מביט ומתבונן עליו, מתעמק וחודר מבעד עיניו אל עמקי נפשו, והנני מרגיש כי בקרב לבי נתק איזה דבר, הנני מרגיש כי עוד מקדש אחד החל להתמוטט בקרב לבי, להתמוטט ולפול על האלילים והכהנים הנמצאים בו מכבר. אותם הפנים הכחושים, אותו החורון, הכל כמו שהיה לפני, ומלבד עיניו שהיו מאירות ביותר לא בא בו כל שנוי, ובכל זאת הנני מרגיש כי איש אחר עומד לפני, איש אחר שאין בו אף סמן אחד שירמחו לנחמיה מלפנים; מצחו הגלוי והמלא קמטים, עיניו הגדולות והקמות, המביעות עמל ותלאה, תונה וכעס, פניו הרועדים, שחקו התמידו המרחף בלי הרף על שפתיו העקומות, ונשימתו הכבדה בעת שהוא שוחק, כל אלה מעירים בקרבי נועל נפש ואינם נותנים לי למצוא בו אף סמנים היותר קלים של נשמה יתרה, נשמה גדולה. גם בימי ילדותי לא דברתי אתו וגם לא שמעתי מדבר, אבל אז הספיקה לי מראיתו החיצונה להרגיש ולראות בו ובמנהגו את האפיקורס שהיה לשיחה בפי כל, אותו האפיקורס, שכמו בכבלי ברזל דתקני אל מקומי בעת עביו על פני. האמנם נהייתי עתה לאחר בעינים אחרות

הרואות באופן אחר? או אולי נחמיה בעצמו נהיה לנחמיה אחר? ובלבי הנני מרגיש רגש חזק הדומה לחפין כביר כי סבת השנוי תהיה תלויה אך בו ולא בי, כי לכל הפחות ישאר לי „נחמיה“ מימי ילדותי, אותו „נחמיה“ האפיקורס, ששמו זוכרו מלאו תמיד את לבי. הנני חפץ כי הסכה תהיה בו „בנחמיה מהרה“ למען לא יאכזר לי עוד אליל אחד מאלילי הישנים, הנני חפץ... אבל בעזבי אותו הנני מרגיש בקרבי התרחכות הריקות והתהות החרבן בקרב לבי...
... האליל שרהף תמיד לפני עיני נפל והלף אך לנניעה קלה שננעתי בו כלאחר יד.

* * *

יום חם ועיף, והיום יום תשעה באב, ובשרה ובננים מרגש כמו מעטה עצב מכסה את פרחי הטבע ומנעמיו, עצב חד המתנבר ומתרחב עוד ביותר למראה השדות האלה שעוד לא עבר עליהם המגל, נענע קמותיהם היבשות הוא כמו לחישת המות ואנחת הנסיסה. יום חם ועיף ורוח השדות והגנים שופך עליי כמו רוח נכאה, אבל גם בבית וברחוב השמחה איננה מחכה לנו; באוויר העיר כמו מרגש רעידת אנחה ובכי עצור שעוד מעט יתפרצו לצאת, וברוח החי המנשב לרגעים והצל הכבד של שדרות הבתים אשר גביהם מתלהט בקרני השמש מרגש כמו שתיקת האבלות ואנחתה. רוח תשעה באב שופך על פני כל, והעצב הפנימי מתפרץ ובלוט ברחוב ובבית. אנכי הנני תועה ברחוב והנני מרגיש כמו שעמום כבד בקרבי. במה לבלות העת? באיזה דבר אעסיק את מוחי ולבי? לעבוד ולעשות דבר מה אי אפשר לי, כי במצב כזה אין ביכלתי לסדר אף מחשבה אחת, ולטיל גם כן אינני יכול, כי בלחישת הרוח, בשבלי הקמות, הנני שומע המיה דקה של בכיה מרגזת וברומית היער הנני מרגיש עוד יותר את התרגשות נפשי והתרנוותה...

הנני משיל ותועה ברחוב בראש כבד ולב רגז, צריכה פנימית מתרחבת בקרבי והיא צורבת ודוקרת מבלי חמלה. השכינה הסתלקה ממני, ואנכי נשארתי בידי הנחש הפנימי המרעיל את חיי, דמי רותח בקרבי ובעור בשרי רקידה קלה של זבובים או מהטים, דמי רותח ובמוחי ערבוב משונה של קפיצת הדמיון. הנני מוסיף ללכת ולהעות ועם כל צעד וצעד מתגברת התרגזות רוחי. כל הדברים הסובבים אותי: הרחובות, הבתים, האנשים והכרים היו עלי למשא. המה לוחצים ומחנקים אותי, ובמראיתם המביעה תנומת העצלות המה מהרירים ומרגזים אותי. ובאותה שעה הייתי נכון לתת את כל אשר לי ולהקריב את חיי אך ולמען שיהיה ביכלתי לברוח מפה, לברוח מבלי לשוב. הנני משיל ותועה ובלב מלא הרטה הנני מתפלא עלי ועל קלות דעתי שפתאם נואלתי לעזוב עיר מלאה חיים ולבא הנה להקבר בחיים נקפאים ולהיות מאכל לתולעת השעמום; הנני מתפלא ולוועג לי בעצמי על אשר בקלות דעתי הקדשתי את העיר הארורה הזאת שאינה מצטיינת במאומה משאר העירות הקטנות; אותה הקטנות ואותו הרפש, אותו השעמום ואתה הריקות.

הנני כבד ברחוב בית הכנסת ועיני סוקרת ותופסת את כל הפנים העוברים לפני ונעל פנימי אחזני כמו למראה רמשים ותולעים. עיפות ההתרגשות וריקות השעמום תקפוני ולכן גם דבר היותר קל הסב עליו את מבטי. נרודי הילדים העוברים

עתה בחרבות עין על צדס הימיני, ואשר בהלכות הפריעו את התרגולים מנקורם באשפה משכו אליהם את לבי ללותם במבשי עד התעלמם מהעין. שרה החנתני היושבת ברכה במשפחתה מבלי כל תנועה היא לי סמל העיר הזאת בקפאון חייה ושקיעתה בעולמה הפנימי ובהלומותיה. היא יושבת ואיננה מתנועת, מבטת למרחוק על אותה הנקודה הריקה שהביטה אתמול ושלשום ושעליה תביט גם מהרומחרתים. הגני מוסיף ללכת הלאה, רגשותי קרו וחוש נדהמו, הגני הולך אך באשר כי כבד לי לישבת על מקום אהה, הגני מוסיף ללכת וצעדי מפילים עלי אימה. בשתיקת המנוחה וקפאון התנועה נראים לי צעדי כמחרים מאד, כמעכבים ומפריעים את השנה הרחופת על העיר, הגני מביט לצדדים ובהתרכזות יתרה הגני משה את אוני לשמוע... להקשיב... והגני מקשיב נחרת השנה בחלל האויר, נחרת השנה של העיר ורהובותיה, רהובותיה וגריה. והאנשים היחידים העוברים לעתים החוקות בצדי ואמצע הרחוב מעירים בקרבי הרגש כי העיר משהקת עתה בהתהפכה על צדה השני. משהקת ומנהקת לא למען התהליך מתחת עצלות השנה כי אם להטבע בתרדמה עוד יותר עמוקה, ובלבי מתעוררים הרגעים הראשונים לשוכי הגה אהרי זמן רב שגרתני ונסעתי בארצות ועירות אחרות, הרגעים הראשונים ומצב נפשי ורגשותי אז. אותם הרחובות ואותם האנשים; ובכל זאת מה רב ההבדל בין רגשותי אז ורגשותי עתה. כמו אז כן גם עתה היו הילדים והתינוגולים משחקים ומנקרים ברחוב ובאשפה, כמו אז כן גם עתה הכרתי תיכף בקפאון חייה ועצלות מנוחתה אבל אז ברגעים הראשונים ראיתי והרגשתי את מנוחתה ושלותה כמנוחת אלהים ושלות גן העדן ועתה—כמנוחת המת . . .

אז רחפה על פני רחובות העיר איזו נעימות קדושה והפנים האלה היו מסבירים לי כמו שחוק נעים של עדן וטעם, ועתה בתונה לזהצת ועצובים המה מבישים עלי במראיתם הקודרת ומרגיזים אותי בקטנתם וריקותם הבולטת מהם. הגני מוסיף לשיל ולתעות, עין וגרגני הולך הלאה וחבורות האנשים שנתעכבתי אצלם לשמוע את שיחותיהם בעיני מדינה הרגיוני עוד ביותר. נמרתני בלבי לברוח מפה, לברוח ולנסוע הלאה מבלי לחכות אף רגע אחר. כל האנשים האלה שזכרונם כה היה מלבב אותי, כל אלה הפנים והרחובות אשר כמקדשים וכהנים נשאתים בלבי נפסלו וחללו בעיני, והגם לי עתה כאבנים שבורות ובנינים נחרבים, פנישתי עמהם הסירה מעליהם את מהלצות הקדושה שהלביש אותם דמיוני מאז ולפתע נתיצבו לפני בלבושם האמתי... וקול נעים ועצוב מלא נענועים ואנחות עם עליצת הנפש והתפעלותה העירני ממהשבותי, ומבעד החלון הסתוה הכרתי לפני את נחמיה המורה, נחמיה האסיקורס. הוא יושב כפוף על מסכת פתוחה ושקוע בסוניא עמוקה. אנכי נשאתתי לעמוד אצל החלון וקולו העצוב והרועד כמו הרעיד את מיתרי לבי. הוא יושב ולומד מסכת בבא קמא ובלמדו הגני מרגיש השתפכות נפש עצובה ולב כואב. — נחמיה! — לא יכלתי להתאפק מבלי לשאלהו—הלא השעה באב היום? הוא לא ענני אבל פסק מלמודו, ובעיניו הגדולות החל להביט עלי. מה היה עם האיש הזה? והוא כמו לאחז נתהפך. עיניו הבריכו אור נוצץ ופניו האירו והביעו הרחבת הלב ועליצה פנימית. הוא לא השיב לי מאומה, הוא אך הביט עלי ומבטו כמו החם וירגיע את רוחי הדומה. ברק נפשו עבר וחלף גם בנפשי וירעיד את לבי הנקפא. — נחמיה, — החלתי עוד הפעם—

אבל קול מלי נחבא, דברי נצבו בנרוני ולא היה ביכלתי להוציאם, הפצתי לשחוק עליו ועל חסאיו זה אבל מבטו המאיר כמו שפך עלי איזו התעוררות שלא נתנה אותי להוציא אף מלה אהת. פתאום . . . ואלילי הישן התעורר לפני בכל קרושתו הישנה . . . מבלי דבר דבר עזבתיו והלכתי לטיל אהורי העיר, ומבלי לראות עוד הפעם נסעתי בעוד ימים אחרים מעיר מולדתי הקטנה. נסעתי . . . וההיים החדשים השכיחוני את חיי בעיר הזאת, אך לעתים רחוקות כאשר יתקפני השעמום החדש של חיי החדשים אז הנני מתעמק בזכרונותי למען . . . ואז בהרנישי בקרבי המימות מבטו החי שהרגשתי בפעם האחרונה, מתפרץ מתחת גלי החרבות אלילי הישן, מתפרץ ולוקח את מקומו הישן למען אחמם את עצמי באור קרושתו, הברק הנוצץ של המבט הזה העירני להכיר לפתע פתאום את, נחמיה האפיקורס", "השם דבר" בכל הסביבה, אותו ה"ענק בין הנמדים".

על ראש הרֵאָל.

על ראש הרֵאָל בְּרַעוֹת פִּלּוֹ רוֹם וּפְתוּחוֹת
 מֵרֵאֵשׁ מִקְדָּמִי יָמִים עִמָּד אֵט אִישׁ שָׁב.
 בְּשִׂמְאֵלוֹ מָטָה עַוְוִימִינוֹ תֵּאֶחֶז לְחֹת,
 מִפְּנֵי עֵנָה הוֹד, לוֹ חֲנוּר -- בְּמַתִּי עֵב.
 וּלְרִגְלָיו תָּכוּ שְׁנֵי עֲנָקִים נְבוֹהֵי קוֹמָה
 יִלְחָמוּ בּוֹ בְּעוֹ. יַעֲרֹכוּ נִגְדוֹ קָרֵב ;
 בְּקִרְדָּם וּבְחֲנִית עֲלוֹת יַעֲפִירוּ רוּמָה
 וּנְזִר מְזֻרְעוֹ אֶת רְחוֹתָיו -- אֵךְ לְשׂוֹא !..
 בְּשִׂמְתִי עֲפַעֲפֵי שַׁחַר עֵינָיו תִּבְקַעְנָה
 וּבְעֵנֹת אֶדְךָ מְנַבְּהַ נְבִיט בָּם --
 וּבְרַבִּי שְׁנֵי עֲנָקִים שַׁחוֹת אֵךְ תִּבְרַעְנָה --
 מְרוּמָמְתוֹ הֵם ! בְּמָהוּ עוֹד לֹא קָם !

ח. נ. ביאליק.

מזל דגים.

(בדיחותא של פורים לכל ימות השנה)

פ א ת

דוד ישעיהו זילבערבוש.

I.

את יחזקאל בן מאיה, את רעי בחירי אשר חמדתו, אני פוקד היום בזכרון לפני. הוא נער בן חמש עשרה שנה, נער קטן קומה ודל בשר, פניו שהרחיים ולו מצח גבוה ורחב כמצח איש בא בימים, ולו עינים שהורות ומבריקות ולו רקות בולטות ושפתים עבות, ושחוק קל חוסף על מפתח שפתיו כל היום. הוא בחור בין הבתורים תופשי התורה היושבים בבית התפלה לחסידי סדנורה אשר בעיר ז... הוא בחור טוב לבב וטוב שכל. אבל – כמו יחסרו לו כוכב הראש וכוכב יצורי הגו והוא לא יעצור כח לשבת על מושבו אף כשעה חדא. כמעט החל לשקוד על הלמודים וכמו ירגו פתאם מושבו תחתיו וכמו על נהלים בווערות הוא יושב. אז תסיפנה עיניו ברק ועפעפיו משוטטים אל כל עבר. הוא רואה את חבריו המתמידים והמה עורם מנענעים את אבריהם ועורם משימיעים את המית שפתיהם כמו זה עתה החלו חזון וכחם עורנו חדש עמהם, „לנקוב ולדרת עד התהום“ וידם עודנה נטויה „לאסוקי הלכתא אליבא דשמעתתא“. כמעט רנע חרה לו על נפשו כי רצונו איננו אמיץ כרצון בני נילו וכרוחם. אולם עד מהרה תצלה עליו רוח משובה והוא מתכוין כנגד חבריו להפריעם ממשנתם, והוא חומר לו לצון על פי טעמם, והוא בוחר לו התולים גם עם הגדולים ממנו לברדא דעתם. או יוכיחוהו חבריו על עון ביטול תורה, או ינערו בו אף יקראו אחריו ירבעם בן נבט, הולך בשל, יושב קרנות, מתלוצץ, והוא – שוחק, וחבריו מביטים אל פניו השוחקים ואל עיניו המפיצות בריקים ויחללו רגו, והמה שומעים את חרודיו וגם אותות חבה נראים על פניהם. כי גם המה יאהבו כן, כי גם נפשם כמעט עיפה ללמודים עמוקים ובסתר לבנם יתאוו גם המה למילי דבדיחותא.

היום בנשף בערב יום ראש החדש אדר לשנת תר... היתה השעה משחקת ליחזקאל וכמעט הותרה לו הרצועה להרבות חרודים כלבבו. הן לעת ערב בהתאסף קהל המתפללים וישתוממו כלם אל מעשי ידי יחזקאל הנער ואל מלאכת מחשבתו, אל הטבלא התלוי בקיר המערב. הנה בששר לבן על גבי ניר שחור משוחות ארבע המלים „משנכנס אדר מרבין בשמחה“ והאותיות אותיות גדולות הנסבות לרוחב הטבלא הלוך ונסב עד אם תהיינה לחצי עטולה, ומתחת לחצי העטולה דג גדול אשר לו סנפיר וקשקשת גם זנב מתוח לשני עבריו. ויהי יחזקאל הנער ביום ההוא לכרכה בפי כל יודעיו ויאשרוהו כל רואיו. ובערב היום ההוא, אחרי תפלת מעריב, בהיות הבתורים לבדם בבית התפלה והמה תפושים בלמודיהם, אז הכה פתאם יחזקאל בכף

ידו על הנמרא אשר לפניו לאות כי באה עת לחשות. כל הבחורים התעוררו ובישר אל ההולם לדעת את החרשה אשר הוא אומר להשמיע באזניהם. אבל הוא לא הגיד דבר כי אם הורה באצבעו אל הטבלא התלוי בקיר המערב והנה שם כתוב מפורש באותיות גדולות „משנכנס אדר מריבם בש תיקה“ וישחקו הבחורים שחוק קל בראותם את פסת הניר בחילוף הגירסא אשר הרביק יחזקאל על שלש האותיות האחרונות של המלה בשמהה עד לבלי הכר דבקה.

הבחורים מחרישים מביטים אליו ואותות שאלה על פניהם לאמר: „חילוף גירסא זה למה?!

והוא גם הוא מחריש אבל יורה באצבעו אל הדג ואת כף ידו ישים לפיהו לאמר: „אדר מזל דגים הוא וסימן לרג שתיקה.“

ושחוק גדול התפרץ מפי כל הבחורים בהתבוננם אל הדג ובראותם כי גם על ראשו דבוקה פסת ניר ועליה משוחה דמות פני גבריאל ראש המתמידים היושב שם בפנה ושוקד על הלמודים ולא ינוע ממקומו גם אם יגעש אף יעש בית התפלה תחתיו.

„האינכם רואים, האינכם יודעים כי לא דם אדם אבל דם דגים נוזל בעורקיו? אין לו לגבריאל בעולמו אלא קופא דמהטא ובו הוא מעלה פילים יומם ולילה“ — באר יחזקאל את מעשהו.

הבחורים הוסיפו שחוק. אבל יש בהם אשר הביטו השתוממו אל יחזקאל כי לא הבינו לאהרית דבריו. הן מליצה חידות בפיהו ומליצה רחוקה מכליותיהם.

*

ובהעלותי את הזכרון הזה לפני תועה לבבי ואינני יודע אם אקנא ביחזקאל רעי בחירי על תמימותו או כי אגוד לו. נער תם היה יחזקאל ולא ידע ערך שינויי הנוסחאות וחלופי הגרסאות, בבית התפלה אשר לחסידי סדנורה ישב ולא ידע כי יש אשר יהיו רבים לפרופסורים באוניברסיטות ובכתי מדרש לרבנים בשביל שינויי נוסחאות וחלופי גרסאות של מה בכך, אשר לא המה אונז ולא המה חקרו ולא המה תקנו אבל מצאו אותם בננוי ספרים עתיקים; נער תם היה יחזקאל ולא ידע את ערך השתיקה, בבית התפלה אשר לחסידי סדנורה ישב ולא ידע כי בעולמנו הגדול יש אשר יהיו רבים למקבלים שכר על השתיקה יותר ממה שמקבלים אחרים וטובים מהם על הדרישה: נער תם היה יחזקאל ולא ידע את ערך דם הדגים הנוזל בעורקי אדם, בבית התפלה לחסידי סדנורה ישב ולא ידע כי אין כדם הדגים „סגולה בדוקה ומנוסה“ להיות פוסע על ראשי העם, להיות לראש הקהל, לפרנס הצבור ולנשיא חבורתא קדישתא — ולא ידע כי יש אשר יהיו רבים בעיני העם לנאליים, ליודעי בינה לעתיד ולמשני פני תבל בחכמתם רק בשביל דם הדגים הנוזל בעורקיהם ובשביל קופא דמהטא אשר בידם כל היום והמה עושים כן בלהטיהם לשום ענין סודות לבושים וערפלי תעלומות התולהם והמה משכילים להעלות בסדק מהצקמן פרעושים דקים מן הדקים אשר יהיו בעיני קצרי הראות לפילים גדולים ונוראים... .

נער תם היה יחזקאל רעי בחירי והוא לא ידע ערך שניי נוסחאות וחלופי גרסאות! הנה לא רק בספרים הכתובים על קלף ישן נושן ולא רק בכתובות שעל נבי מצבות אבן המחוקות והמשושששות מרוב ימים ימצא חוקר קדמוניות שניי

נוסחאות וחלופי גרסאות רבי ערך. עוד גדול ורב מכל אלה הוא ערך שנויי הנוסחאות וחלופי הגרסאות אשר ימצא אותם כל קורא מבין בספר עתיק בעתיקים, בספר הכתוב באש שחורה על גבי אש לבנה, בספר אשר אותו פורחות באויר והמה הכוכבים אשר בשמים ממעל, בספר אשר יש בו גם אותיות בולשות מאד והמה סעיפי הסלעים אשר בהרי אלף, בספר הספרים: הלא הוא ספר הבריאה, זה הספר אשר מכתבו מכתב אלהים הוא ברור ומפורש. ובכל זאת ימצא כל היודע לקרוא בין השמיין שנויי נוסחאות וחלופי גרסאות בכל היקום מאז היוותו ועד היום הזה. וערך אלה שנויי הנוסחאות גדול עד למאד... ולא רק בספר הבריאה ימצא הקורא המבין שנויי נוסחאות גדולי ערך. הגה כל המגלה פנים בתורת החיים כהלכה וכל היודע לקרוא בין השמיין בספר תולדות אדם ימצא שנויי נוסחאות וחלופי גרסאות אשר אין ערוך להם, ימצא שנויי נוסחאות אשר הסבו במהפכות גדולות ונוראות בהרבק בלוח תורת האדם פסת ניר קטנה ונתחלף למתי תבל בין אהבה לאיבה ובין חבר לחרב, בין צדקה לצעקה ובין משפט למשפט; אף ימצא חלופי גרסאות אשר שט סדרי בראשית כהיות יד תקיפים בספר החיים ויתחכמו להבדיל בין קרי לכתוב; כתיב עצל וקרי אציל, כתיב עובד וקרי עבד... .

נער תם היה יהוקאל רעי בחירו, בכית התפלה אשר להסדי סדנורה ישב ויחמד לו מלתא בדכחותא ולא חשב לדעת את אשר עשה מאז ומעולם שנוי נוסח קסן כזה, של, מרבים בשמחה" ל, מרבים בשתיקה", לעמנו עם בני ישראל, מאז היוותו לעם ובכל פעם מדי התעוררו להשמיע ששון נבורה ותרועת מלחמה נורו עליו "הכמיו" שתיקה, מאז הרבו לו צורריו מצוקות אכזריות בנוסחאות שונים מנוסח מצרים ועד נוסח רומא ומנוסח ספרד ועד נוסח אשכנז ורומניה ומאז עשוהו מגדיו כדני הים וילמדוהו "מאשריו" לשאת בשרו בשניו כמו לא דם אדם כי אם דם דנים נוהל בעורקיו.

II.

לקול שחוק הבהורים התעורר נבריא אל ראש המתמידים כמעט, ובעלות לעג "המתלוצץ" באוזני עברה חלהלה קלה בעצמותיו ודמו חם בקרבו. גם פלסי דנורא גם מסרקות של ברזל ישא איש אבל לא שוטף הלעג ועקרב הקלסה. נבריא אל מתנבב להביט אל הטבלא והוא רואה מרחוק את דמות פניו בראש הדג. באפו עולה עשן. הוא אומר להתנפל על הטבלא ולקרוע את פסת הניר הרבוקה בראש הדג. רגע באפו הוא אומר לנעור במתלוצץ ולהתקוטט בכל אלה אשר משכו ידיהם אתו. ובכל זאת יתעשת אל לבו ויתאפק. הוא ירא פן יוסיפו חבריו להתקלם בו בראותם את עברתו ובדעתם כי חין המתלוצץ שטון היה ולא החטיא את המטרה. עד מהרה תנוח גם עליו רוח הנעורים וגם הוא יצחק בקרבו. הוא מסתיר את ראשו בספר אשר לפניו לכל יראו בני גילו את השחוק האומר להתפרץ ולעבור על דל שפתיו, והוא מערים להוסיף המיה כמו יעמיק בלמודו — אף אם ראשו סחרחר ואינו משמיע עוד לגזינו את אשר הוא מוציא מפיהו.

גם אחרי אשר שבו הבהורים איש איש אל מקומו ואל למודו לא ידע עוד נבריא אל שלו. כמו נשמתו פתאם הפילים מידו וגם המחש נעלם ואיננו. הוא אוסף-

שארית כחו לנרש מפניו את כל המחשבות הרוות המשתערות עליו להדריכהו מנוחה ולהפריעהו ממשנתו, אבל כל עמלו עולה בתוהו. במחשבה אחת יאהו להסיר את ראשה מעליה ומחשבה אחרת בעלת רבבות ראשים תניח מן המארב ותמוננהו תושיה. אז בעווב כל הבחורים את בית התפלה ללכת איש איש אל ביתו ונבריא אל ראש המתמידים נשאר לבדו, אז תקפתהו פתאם תשוקה עזה להתבונן אל דמות פניו המתוארה בידי יחזקאל על פסת הניר, ויקם נבריא ממקומו ויחפש את הפסה וימצאנה מונחת על הרצפה וירימנה ויקח אותה בידו השמאלית ויניח עליה את אור הנר אשר בידו הימנית ויבהל לראות את תמונתו תמונת מפלצת: לחיו צנומות, חושמו חד וכולט, שפתיו דקות מאד, עיניו מסתרות בחוריהן ובמצחו קמטים רבים. הוא ממחר אל ארון הספרים ומביט אל לוח הזכוכית אשר בדלת הארון והנה התמונה דמות צלמו היא, והנה היא מעשה ידי אמן ולא יחסר בה כל אות וכל קו מאותות פניו וקויהם. כמו תמסוך יד נעלמה רוח עועים בקרבו והוא ממחר אל הסבלא ומדביק את פסת הניר בראש הדג, והוא שוחק בקול מזור ופירוע:

„... לא דם אדם כי אם דם דגים נוול בעורקי, חמד לו יחזקאל לצון. האמנם?... לא הוא הראשון אשר יחשוב עלי כזאת... הכי לא היתה זאת מה שבתה גם היא, הכי לא חשבה עלי כזאת גם רחל בת הישיב כבוננה פעם מבטיה אלי ואנכי נסתי מפניה כמשונע ממראה עיניו?...”

ושחוק מזור ופרוע שב עוד הפעם ויתפרץ מכין פתחי סוהו בקול גדול עד כי נבהלה נפשו מאד למשמע קול שחקו. ויפן כה וכה וירא כי לבדו הוא בבית התפלה בחצות הלילה ואפלה מסביב. אז רחפו כל עצמותיו ויהו כאיש נדהם.

III.

ימים אחדים עברו ובבית התגלה אשר לחסידו סדנורה נפקד מקום נבריא אל. בימים ההם בא נבריא אל בוקר וערב אל בית המדרש הגדול להתפלל בצבור, וכל היום תעה בהחובות תפוש במחשבותיו, אף יצא לשוח ביער אשר מחוץ לעיה. והיער יער קטן הוא וגם העצים אשר בו חשופים בימים האלה.

כל חבריו תופשי התורה השתוממו אל מעשהו הוד וידאנו לשלומו. גם יחזקאל „המתלוצץ” חדל לצון. זה הנער טוב הלבב התעצב מאד אל לבו בהביטו אל המקום המנח שם בפנה. דבר-מה חסר לו והוא לא ידע נפשו.

פעם אחרי הצהרים התפרץ נבריא אל בית התפלה וימחר אל ארון הספרים ויוצא ממנו אחת המסכתות וירץ אל מקומו הפניו וישב על מושבו וילמוד בהפזון ובקול גדול. מראה פניו כהה כמראה הדונג, עיניו תועות בחוריהן כעיני איש אשר אין ברוחו נכונה, וגם על מצחו תשכן עננה כבדה מאד.

לא ארכו הינעים וקולו נחבא פתאם. כל יצורי נוו וכדי בשרו כבדו עליו והוא יושב משמים ועיניו תועות אל כל סביבו. כל חבריו סבוהו וישאלו לשלומו והוא איננו עונה אותם דבר. הוא שולח מבטיו אל הסבלא התלוי בקיר המערב ואל הדלת הקרובה אל מעון „השמש”, ואחרי כן יש את ראשו הצדה ופניו התועות גם מראה עיניו כמראה הזכוכית ומבין השפתים הפתוחות מתלכדים הרוזי השנים והיו למוצק אחד.

הוא מתעלף, הוא מתעלף!" קוראים כל חבריו בבהלה. ותהי המבוכה. ויחזקאל היה הראשון אשר מהר ויבא מים קרים ויו על פניו גם להין בכל מאמצי כחו את תגוטי אוזניו ואת חוטמו ואת רקתו ולא הרפה ממנו עד אם שב לתחיה ועד אם פקה את עיניו ואת סנור שניו וישאף רוח בכל פה. או שלחווה רבים מחבריו בדרכו אל ביתו וישכיבוהו על מנתו וידברו אליו דברים נחומים וינסו אליו דברי אהבים ושעשועים להטיב את לבו ולהרנין במעט את רוחו. אבל נבריא אל שכב על מנתו עצוב וטנה מאד. עיף ויגע. סר וועף, כמו סר כחו מעליו וכמו נדחה ממנו כל תשייה לבלי שוב אליו עוד עד עולם.

IV.

„נבריא אל! כל רופאי מזרח ומערב נקבצו באו לך להעלות ארוכה למחלתך. הכון לקראתם נבריא אל!"

את הקריאה הזאת קרא יחזקאל באזני ראש המתמידים בבאו אל ביתו ביום חג הפורים, ואחריו המון בחורים מתחפשים. איש איש ומסוה על פניו, איש איש ופאותיו מסתרות מתחת לכובעו, איש איש ומעילו העליון עשויו קצר בהיות שוליו מקפולים מאחוריו ותלויים על התנורה אשר שני קצותיה קשורים מפנים.

ויתחזק נבריא אל וישב על המטה. הזאת הפעם הראשונה אשר נראה שחוק קל על שפתיו למראה חבריו המתחפשים. וישתרע השחוק הקל גם על כל פניו ויתן ברק לעיניו בנשט אליו יחזקאל וימשש את דופקו ויתרפק על חזהו ויש און לשמוע את קול נשימת הריאה.

„מחלה חדשה היא, מחלה אשר לא כתובה בכל ספרי הרפואה, מחלה לא שעררה כל כותבי קמיעות ולחשים וכל יודעי סגולות בדוקות ומנסות וכל מלקטי ירקות מאז היות האדם על פני האדמה ועד היום הזה," הגיד יחזקאל במתינות ובכבד ראש בפנתו אל חבריו העומדים מסביב.

„ומה היא המחלה הזאת?" שאלו כלם פה אחד, „מי כמוך יודע כי כלנו מומחים אנחנו לכל מחלה הכתובה בספרי הרפואה ואשר לא כתובה."

„הסו!" צוה עליהם יחזקאל במפניע, „זאת המחלה סגולה היא מכל המחלות, וסגולה היא לעם סגולה מכל העמים, ירשה היא לו מדור דור. וזאת המחלה אנושה היא מאנה הרפא."

„מאנה הרפא?" השתמומו כלם. „ומי הוא העם הזה אשר בו חשקו היתושים הקטנים מחוללי כל מחלה לאהבה רק אותו ולדבקה רק בו עד עולם?"

„שמעו ואחר תדברו! המחלה הזאת לא כתובה היא בכל ספרי הרפואה אבל חכם אחד ספק יהודי וספק נכרי, ספק חזה וספק אהב לצון, הואיל לקרוא אותה בשם. הלא כה דבריו על אדות בית החפשית ליהודים אשר בעיר המבורג: „זה בית החפשית לבני אדם אשר דבקה בהם מחלה משלשת, מחלת העניות, מחלת הנגף ומחלת היהדות. וזאת האחרונה ממארת היא מכל רעותיה, כי מחלה נושנה היא מורשה קהלות יעקב זה אלפי שנים." השמעתם? הנה זאת היא המחלה אשר דבקה גם בנבריא אל חברנו."

„אבל אם הקורא את המחלה בשם ספק יהודי ספק נכרי“ — חוה אחד מרופאי מזרח את דעתו — ואם הוא ספק חוזה וספק אוהב לצון אז גם המחלה היא ספק מחלה.“

„ואם ספק הרבנן לקולא“ — ענה אחריו רופא אחר והוא מסלסל בשערות אחת מפאותיו אשר נשמטה מחבונה ותפול על בדל האוון בהתקן הכובע למעלה — „ספק של ספק יהודי ספק נכרי ספק חוזה וספק אוהב לצון לא כל שכן!“

„ולולא דמסתפינא הייתי אומר, כי מחלה המוטלת בספק לאו שמה מחלה. לא זו אף זו כי לפי עניות דעתי בשלה היא למפרע ואין כאן לא מחלה ולא מדה ולא יתושים קטנים. והא ראייה שהיא עומדת במרדה וממאנת הרפא. הכל לפי הכלל דכילי חכמים כי על מחלה שאיננה מחלה או על מחלה הבטלה למפרע אין כל רפואה חלה כלל וכלל.“

את הרברים האלה השמיע אחד הרופאים בנגון הנמרא ובחפזון נמרץ וירחב סוהו להכביר עוד מלים ולרוכז בראיות ברורות ובמפתים חותכים כי דבריו כנים ואמתים. אבל יחזקאל גער בו ובכל חבריו אשר העיזו פניהם להורות הלכה בתורת הרפואה בפני רבם ויאמר: „אמנם יש לכל אחד מכם הרשות לחות דעו ככל העולה על דוחו, ככל אשר עם לבבו, אבל שמעו נא אתם הנצבים פה כלכם היום, שמעו ודעו כי אם לא תשימו יד לפה ואם לא תחרישו כלכם אז אצוה לאחד ממקורשי, אז אקרא את אחד מרופאי מערב לאפי והוא יגזור נורת שתיקה על כלכם יחד בין על אלה אשר יש עם לבכם לרשום את שמותם בכתב הנואמים ובין על אלה אשר שמותם כבר רשומים המה בנליון אשר לפני!“

„לא רק אדר מול דנים הוא“ — התמרמר אחד מרופאי מזרח — „אבל גם לישראל מול דנים וסימן לדג שתיקה.“

וקול המתמרמר היה כקול אנחה דקה, כי לבו לא מלאהו להשמיע את תלונתו באוני הנאספים פן יסב מדון ופן יפריע את שלום ההולה. . .

ותהי הדממה בחברת הרופאים. ויקם הר דמן הכריא על הנליו והוא איש אשר ראשו ורובו במערב ולבו במזרח, והוא איש אשר יחזקאל בוטח בו כי יצלח להיות המפשר בין „הני תרי צדדי“ ויקרא:

„רבותי! אל נא תהי מריבה ביניכם. כל משפטיכם אמת צדקו יחדו. ותהי המריבה הקלה רק באשר לא הבין איש שפת רעהו ולא סיפק בידו ללון בעומקה של ההלכה אשר אנו דנים עליה. חלילה, רבותי, חלילה! אין שלשון ליתושים קטנים על דבר שהוא רוח ולא בשר ואינם תופסים בו מקום כלל. חלילה. היהדות כשהיא לעצמה איננה מחלה ונהפוך הדבר! היהדות בעצם תמה היא מרפא לנפש גם שקוי לעצמות. אבל אם עפלה הגפשו ואם חבלה הרוח ואם עלה רקב בעצמות האיש אשר בו בחרה לה מכון לשבתה או נהפכו גם פניה לירקון ותהי בעינינו כחולה. חלילה. לא מחלה היתה היהדות מעולם ולא תהי למחלה כל ימי היותה אבל ידי זרים חלו בה וירביקו עליה חלאה ויחליאו את תהי פניה. ובא האות על זה: לוא היתה היהדות מחלה כי עתה לא שנתה אותותיה תכלית. שגנו לפי אנכי הנהף אשר במ תקנו. והנה היהדות אשר בקרב רבים מאנשי המערב תחן אותותיה

אותות מחלת השחפת כי גם ליחה וכי כהתה עינה וגם טעמה פנ והיהדות אשר בקרב רבים מאנשי המורה תתן אותותיה אותות משמן הבשר כי טפס דכה וכי מסבלה היא וגם ריחה נמר...".

בכל העת אשר ערך הנואם את מדברותיו ישוב יחזקאל אל השלחן ויעבר חרט על הנליון אשר לסניו. ובשמעו את דברי הנואם האחרונים שחק מאד וימהר וקח את הנליון בידו ויגש עוד הפעם אל החולה וישב להתרפק על חזהו באמרו: „עתה אראה אם נאמנים דברי הנואם, עתה אחקור לדעת אם היהדות אשר בקרב נבריא אל חברנו מחלת השחפת היא או מחלת משמן הבשר.“

ויהי בעשותי כה וכה וירא החולה את הנליון אשר בידו ויהי נבוך מאד יאמר במעט רגע לשלוח ידו ולאחוז בנליון כי — התמונה המתוארה עליו היא תמונת רחל בת השמש.

ותנדל מבוכת החולה בראותו זה עתה את רחל בעצמה והנה היא עומדת אצל פתח הרלת ואוחזת ביד אחיה הקטן, כי בראות רחל את הבורים תופשי התורה אשר בבית התפלה מתחפשים ותתנגב לבוא אחריהם ולראות במשחקם.

למראה פני רחל האדמו פני נבריא אל אף הלבנו חליפות. ויבן יחזקאל למבוכת ראש המתמידים ויש אליו פניו ויחמוד לצון לו וילחש באוזניו לאמר: „עוד מחלה אחת אשר חלית בה, מחמדי, אני יודע. הלא היא מחלת האהבה!“

„חרל לך מהתלוצץ“ — חנן החולה קולו — „עתה רואה אנכי כי לא בעורקי גזל רם דנים כי אם בעורקיך.“

והנואם הוסיף וישמיע את מדברותיו באוזני הנאספים לאמר:

„רבותי! הנכם רואים, הנכם יודעים כי לא ביהדות נראה הנגע כי אם במחזיקים בה. תנו למחזיקים בה עבודה שיש בה חילוי עצמות, תנו להם עבודה שרמה שהם רוצים בה, תנו להם עבודה שיש בה גם מרסא לנפש, השיבו אותם לקדמותם ואז גם היהדות אשר בקרבם תחפש הודה כקדם.“

„לא רק עבודה חסרה להם“ — ענה יחזקאל אחרי הנואם — „כי אם גם אהבה, זאת השירה הפיזית אשר ימצא האדם בחיי הטבע, זאת השירה אשר לא תמצא בכל תעצומותיה בלתי אם בנוף בריא ושלם ובנפש בריאה ושלמה... עבודה זאהבה, אהבה ועבודה, אלה שתי גנות האדם אשר גם בני האלהים יחמדו יסין בלבותם.“

למשמע הדברים האלה קרן עור פני נבריא אל ראש המתמידים, אבל עצביו רגזו מאד ויהנן מכטיו אל יחזקאל כי יחרל ממנו ולא יוסיף עוד להרניזהו. ויבן יחזקאל להגשת נבריא אל ויעצור במלים וישחק שחוק גדול ויאמר: „עוד דברים רבים בפי. אבל נחשוך נא דברינו לעת אחרת. הלא ידעתם, רבותי, כי אדר מזל דנים הוא ומשנכנס אדר מריבים בשתיקה.“

ניצוצות.

שירי-אהבה

סאת

א. ל. ליבושיצקי.

.III

עלי חוה, חוה התנופה,
מי יהנני, מחמל נפשי,
לפול עליו ובקמעות,
דמעות שלישי, ארנונו.

עלי חוה, חוה התנופה,
מי יהנני לשפך שיחי,
צרות לבי ומכאוביו
שהרחיבו על כל גדותיו ;

ולהראותה, מלאך נעים,
חבורתי ומצוקותי
העצמות, האומות -
ובקמעות אשחה, אטבע...

ובקמעות חוה אקסה ;
ומבטך ונשיקתך
לעולמים יפרדוני
מהחיים האבלים.

.IV

מה-נורא הצמא המעיק נשמת
עת אביט, אתבונן אל יפעת פניך ;
השקניני-נא, נעימה, ממנר העסים
השופף, המלא שם בגמות לחיך ;

מה גדולה המדירה בלבבי יגדת
עת נגדי מזהירים ספירי עיניך -
השקיעי, נחמדי, להבת אהבתי
בשחוק-ערן אחר שעל שפתותיך ;

נשיקתך ושחוקך לי עדנה יוספו ;
אך חיים חדשים של אשר-עולמים
מוסיפה לי תמיד מרגלית דמעתך =

.I

צמאה נפשי לנשיקתך
הבערת פלהבת ;
חסי רחמי נפש קרה
הנועת בקפאון ;

רחמי, טובה, נפש חולה ;
ראי, נמיתה, היא גענת
ברב הקרח, אצרות-שלג
שעליה התנפלו ;

קערמות, ומפתון
היא שגגת כנזיב-קרח...
הה, החמי נפש מכה ;
החיי אותה בנשיקתך ;

.II

מה-נעים לי הוה קול משק שמלתך
עת רסיסי מל-בקר כפנינים נשקפו
מגביעי הפרחים ומירות עדנים
מבין שפתי שריי-היער רעפו.

מעט קני שחר כפרום הופיעו
חביתי, יפתי, לך בנפש נפעמה
ואצלל בתהמות רעיוני לבתי ;
„מדוע לא תבוא ?“ הגיתי בך-מטה.

אך קני השחר נחבאו ואינמו,
ואת התמהמתה, שלמית הוה ;
ובלבי השפק התגנב ; „לא תבוא“ -

אמרתו בחפוי... אך פתאם נשקפה
מקנרם החרקה ואחריה - המונתה...
מה-נעים לי הוה קול משק שמלתך ;

VII

מהמוני חבורתי,
צרות לבי, פצעי גוי,
מי יהגני לעשות חבל,
חבל גדול מעשה-נגלות.

ובששרת העבדות,
החבורות האישיות,
אקשר לבי, מלאך נעים,
עם לבתך במרחקים!

ובהתפזרן פה אנוחותי,
אנקות גוסס מלב אנושי -
או תנוע השרשרת
ולאזנך השמענה.

או תנוע גם לבתך;
ומגלות עפעפיה
יולו הוך חוט אהבתנו
נמפיר-רמע, רסימי קדש.

יולו הנה - ובאנוחתי
על הדרך יפגשו;
ובנשיקות-אש לנצח
יתחבקו, יתלקדו.

VIII

בחלומי הייתי המאשר;
חלמתי את אותי אהבה,
קמוני אהבה מישרים,
אהבה עד אישן המות.

בחלומי הייתי המאשר;
חלמתי את אותי חובקת;
ופתאם הרגשתי צרבת
ואבין - את אותי נשקת.

מה-בערה, נעימה נשקתה;
ומה עוד מאשר הייתי:
"נשקני, נשקני, נשקני"
אמרתי אלהי, בכיתי -
"נשקני, נשקני, נשקני"
אשרף באש נשיקותיה;

מה-מאשר הגני עת אראך בוכה;
כי רק רסימי עיגך את לבי ירגיעה,
רק הם צרי אמת מסהבת אהבתך.

V

התוקרי, שולמית, עוד הנעי-הערן
עת שנינו נודענו בפעם הראשונה?
העוד לא שכחתי הנשיקה החמה
הקריבו שפתותי או ללחוד השושן?

בכר פנה היום או ובשמי-התבלת
הועלו לרובות שם נרות הקסוף;
וער מצע-הירק בין שדמות-אלונים
שכבתי ואביט למרום... וארא

שם שני בוכי-בתם בור-והב משבצים
יזהירו סמלי קפנינים מזוהרות
ובשחוק-תענגים מגין העפאים
ירמוזו וילבבו את נפשי אלימו...
ואקפוין מיצעי משתומם למראה -
וארא סמלי ספירי-עינד.

VI

בעד שפשות החלון בליל
בנגהות הלבנה הזכה -
עוד אבור - בפרים מקדם
ראיתי תמונתך הרכה:

רמית-עננים רחפה
בארץ, בשמי השמים;
ובשירים ערבים השתפף
במרחק הנמיר הנעים.

ולגנה המונתך בלבנה
אור הנה בכל אפס-ארמה;
אך פתאם מפתח-עננים
הסתהרה המינתה, געלמה.

ועצובים התקררו שמים
והחשך הארץ מספה;
ובלבי ובנפשי ובחיי
שורת אפלה ועלמה.

טבעת. צוללת בזעה,
ובלבו אש-נצח להתת
ונפשי שוקקה וצמאה :

„הוי, מי העירני משנתו ?
נבאים הניתו, נביתי :
כי לו שנת-עולמים ישנתו -
המאשר לנצח הניתו ?”

יזרמו, ישמפו הזיקים.
יעופו מבין שפתותיה...”

יגיה כאשר בקשתי
ואהי לאבק פורח ;
אך פתאם יקצתי משנתו
ויקף החלום הצולת.

נאיקז משנתו : - גויתו

מתוך הגולה.

הה, הננו לי ננפים ו רחמוני ו אעופה
ממקום זו התפת, היצחת,
שפתה עני יים ויסורים אכזרים
בתדעמי בה המיד צורחת :

אנוסה, אעופה אל ארץ השקדים
המלאה שושנים נהדרים
וזמירי הליל בה המיד ישמיעו
שיריהם הנעימים, הקרים :

כי שמה לא תקפא מקרב הנפש,
לא יגוה בה שלג עולמים -
התלהב, התלהט שם נפש האדם,
ירפחו, יורדו הדמים. . .

בברקים בשחקים מבריקות העינים
המלאות ניצוצי-להבת, -
הלכנו, השרון, השן, הפרמל -
מהנעים שם המיד לשבת ו

מהנעים שם המיד לשבת - גם למות
בארץ הלזו היקרה ;
כי טוב לי שם למצא לי קבר מלחיות
פה בארץ ארפה הקרה ו...

א. ליבושיצקי.

הה, הננו לי ננפים ו רחמוני ו אעופה
מזרחה אל ארץ הפלאות ;
אנוסה מארץ ארפה הקרה,
המלאה אך צרות וזעזועות ;

אנוסה מארץ ארפה המלאה
אך שלג, קפאון וקרח...
יבלו, יקמלו בה יצעים נהדרים,
לא יפרח השושן, הפרח ו -

קול שירת הזמיר בה לא ישמע.
המוזרים יאלמו דמיה ;
קול אנוקות אסירים בה המיד יריע.
קול המית המנה ואניה...

קול בוכים ויללה מפיות אנשים
עניים, אצורים בכבלים ;
קול משק אוזקים, קול החנות מרגיזות
הוי, דמעות חלקאים, אמללים ו

הרעמנה, הדימנה אנוחות לרבבות,
הששמנה תורמנה הדמעות ;
ומיום אל יומם הנדלנה, הרבינה
הרדיפות, הצרות, הזועות ו ...

וַיִּבְרָךְ

(עיר)

מאת

חיים דוב הורוויץ.

במשעול צר ההולך ומתפתל בין השדות והמוביל בדרך קצרה מהכפר ארדון אל העיר הקרובה. הרהרה הולכים לאט לאט שני אנשים זה בצד זה ויד האחד אוהזת ביד רעהו...

האחד הוא זקן, קצר הקומה, מסובל בשר ובעל כתפות רחבות. הוא לבוש בגד עב והם ואזור צמר שחור, הסובב את מתניו פעמים אהדות, יהבר את כנפית בגדו הארוכות וההוסמות לרגעים את צעדיו האטמים. צוארון כתנתו מקלף את בגדו הפתוח מלמעלה ומטפחת מנוקדה תעטוף את צוארו ושתי קצותיה יורדות על הזהו...

עיני הזקן הכהות תטביענה את הותמן על כל תוי פניו, אשר כמו התרכזו ויעשו מעשה כהה, רק לעתים רחוקות יראה בעיניו ברק זוהר חלש, אשר יתן אותותיו, כי בעמקי הנפש החשכה הזאת עוד יתרוצצו הנשות, מחשבות ושיא פות... פאית ארכות ומסולסלות נופלות על לחיו ומתערבות עם הזקן הלבן והיפה היורד ומשתלשל על פי מדותיו...

ומנהלו של הזקן הוא נכדו, עלם יפה כבן תשע עשרה שנה. בגדי השרד היפים והנקיים אשר עליו מרוכסים בכפתורי כסף נוצצים ורקמת תכלת על קצות צוארונו מעבר מזה ומעבר מזה, ועל כובעו יתנוסס נשר זהב כנפים פרושות וחרטום פתוח... והעלם הוא גבה הקומה ורך בקנה. עיניו השחורות, המזהירות ומבריקות בנונה מיוחד מתחת שמורתיו הסבוכות, לחיו המתאדמות ומתלבנות הליפות, גבות עיניו הענולות והמתנועעות לרגעים, שלשה הקמטים אשר נקנו במישור בין גבותיו— כל אלה יעידו לנו על הרגשות הרעננים, על השאיפה הכבירה לתנועה ולתענוגי החיים אשר מצאו קן בכל מלוא נפש העלם הצעירה. רק לפעמים ילין צל תונה בין קמטי מצחו ואור עיניו יועם רנעו...

והבוקר— צה ובהיר, בקר קיין. רק על קצות השמים התקבצו עננים קטנים, ועיר פה, ועיר שם. רוח צחה הרישית נושבת מפאת ננב. שבאי הדגן מתנועעות בעצלתים וזנועות לפעמים זו בזו כמו תספרנה בלחש סודות הטבע וצפונותיה הנשנכים. פה ושם יראו בין השבילים פרחים פראים ונפלאים אשר בשלל צבעי כפתוריהם וְעֲלֵיהֶם, בריח גיהוום, הנודף למרחוק, ימשכו אליהם את הרמשים והיתושים המעופפים, זמירות הצפרים, זמזום הדבורים וצפצוף זבובי הרקמה יתלכדו יחד בהרמוניה רוממה המרעידה ברעידה נעימה את כל נימי הנפש ומיתריה. שם, על הנבעה הקטנה, ססה ויורדת על הפרח דבורה מזוממת, הנה היא מורידה ראשה אל כוסו, תנמא את צופו לתיאבון. ומלמעלה יעופף סחור סחור צלצל ארך הכנפים ובעיניו המרובות יביט בקנאה אל הדבורה המאשרה.

והשמש מכסת בהבה הבה משמי שפיררה לארץ ולדרים עליה ובקויה תעורר את כל היקום, לחיים — לשיירה! מה נהדר המראה!

לב העלם סוער, הומה בקרבו, נפשו עורנת על הטבע, מתרפקת ומתנגנת על חנה ויפיה. ברק עיניו ינדל מרגע לרגע, תנועות פניו תבענה את קוצר רוחו, את תשוקתו הנמרצה להוציא את ידו מיד הזקן הקרה, לדרוף אחרי הצפירה המעופפת שם, להסתיר בין השבלים, להתגולל על הרשא....

ספר-הקינות! אשר בידו יעורר פתאום בנפש הנער הרועשת הנש בלתי-נעים, וידו תפתח מעט כאלו יחפוין להשליך ארצה את המשא הזה... אנה הם הולכים? לבכות? ובמבט נוקב יסתכל אל פני הזקן הנקפאים, אל עיניו הקמות: הוא יתאמץ לחרור אל מסתרי הנפש העורת הזאת...

ובאשון עיני הזקן יחלוף פתאום ברק קר וקמטי מצחו הרחב והגבוה יחלו להתכוין ולהתפשט הליפות במהירות נמרצה. הוא מרגיש את המכיס החודר...

הזקן האומלל לא יראה את ים האור השפוך על כל סביביו, את משחק גליו הנפלא, את שלל צבעיו וזונו הנהדרים, רק רצועת אור אמיץ תרפרף לפני סדקי עיניו. והאור הזה ירגיז את מנוחתו...

והקולות הנעימים הנשמעים בכל רחבי התולדה יגיעו לאזניים הכבדות כהמולת בלולה, המפריעה את שלות נפשו....

— בצלאל'קה, יקרא הזקן בקולו הצרוד: נחושה נא את פעמינו!

העלם יחרד חרדה קטנה ובשפה רפה יענה:

— יעוד מעט ונעבור את המישור — עוד אך רגע!

מה מאד ישתוקק הנער, כי יאריך הרגע הזה עד עולם, מה מאד קשה עליו להפריד מהמישור הנחמד הזה, להסב עיניו מנגד הדרת הטבע, לבוא אל בית התפלה העצוב והשומם... הוא מתעכב על מקומו ומעביר עיניו באהבה גלויה על חמדת השדות...

וזהר השמש כמו נתמעט פתאום, נשתנה, והעננים בקצה השמים החלו להתלכד לעבים שחורים. עבי מפר... הרוח התגברה, מרחוק נשמעה יללתה החרישית. בעומק לבו ירגיש העלם דקירה חדה ועמוקה...

— זקני! תתפרץ מפיו השאלה המכאיבה את לבבו זה כמה: -מדוע לא נוכל למחות מעל לוח לבנו זכרון יום אחד, אשר כבר עבר ובטל מן העולם? מדוע נדע רק לבכות?

ויד הזקן תרעד ועיניו הכהות תכהינה עוד יותר, ובאנחה ישאל: -ואתה תוכל לשמוח? ובידו הרועדת ימשמש הזקן את כפתורי הכסף אשר בכנדי נכדו, וכל יצורי נוו יתפלצו כאלו החרידים זיק סוללה חשמלית.

הוא יזכור פתאום את היום הנורא — אותו היום, שבו לבש נכדו את הבגדים היפים — המגנולים האלה....

והימים היו אז ימי יקיצה והתעוררות בחלל עולמם של היהודים, אז נשבה רוח חדשה ותניע בחזקה את מיתרי לבות בני-הנעורים, ונכדו הצעיר בא אליו בתביעות חדשות ותקיפות...

— האם לא נבא חזונו מאז: -ומלאה הארץ דעה כמים לים מכסים? האם לא היו נאונינו ואלופינו מלפנים גם משכילים ופילוסופים? ומשה בך-מימוך? ורון יצחק אברנבל? פתחו נכדו בחלקת שפתיו.

אבל אך היה הנער לתלמיד הנמנוזים וילבוש את בנדי השרד בעלי הכפתורים הנוצצים, והזקן החל לחוש, כי הבנדים האלה היו למחיצה בינו ובין נכדו, כי הרוח החדשה שצדקה את הנער בכנפיה, תשארו הלאה הלאה מעל לנבול ישראל. ולאט לאט נשתנה הנער. עתה יאמר, כי ההשכלה והאמונה לא יתאחדו לעולם ועלינו לעקור את הכלי?

לשמוח, להתענג על החיים יחפין הנער, — לשמוח בגלות!
או איך מאור יום יהי מתוק לעיני, בעת אחשה, כי יסחבו הכלבים את כפיריך!
קרא קול בדמיון הזקן ובלבו הרגיש רגש נעים, כי ענר הוא ואיננו רואה את אורם, את שמשם...

וביתהתפלה יקום בזכרונו וימשכהו אליו בכח נורא...
— האם לא עברנו עוד את המישור? ישאל הזקן בקצף נסתר.
ופני העלם ילבושו קדרות, והוא עונה באנחה: הנה העיר!

השדות נעלמו ורחובות הירדההרי העקומים תפשו את ההולכים בזרועותיהם, אויר העיר המקולקל, מראה בתיה הקטנים והנפוצים בלי משטר וסדר והנויותיה הנמוכות הסגורות ביום האבל — כל אדה הגדילו את תונת העלם. והעבים כמו את פני השמש, ותהי עלטה מסביב, והרוח הנועפת קרעה בחמה את הקרשים מעל הננות...

ומנוחת הזקן שבה אליו בהרגישו תחת כפות רגליו את אדמת עירו ובהריחו מרחוק את קרבת בית-תפלתו, והגש תקוה האיר את מחשכי נפשו: גם נכדו החביב אתו היום!

וקול הרעם בגלגל נשמע מרחוק...

ובכית התפלה יושבים היהודים על קרשים בלים, המונחים על גזרי עין, בגדיהם קרועים, את נעליהם הסירו מעל רגליהם ואת ראשיהם השקיעו בספריהם הרטובים מדמעה; המה קוראים את קינותיהם, קוראים ובוכים...

והקולות המתפרצים בחזקה מעומק הלב, והאנחות המניחות ברעש מתהום הנפש מתערבות עם רעש הרעם ושואן הנשם. ומעורת הנשים תשמע בכית המתפללות, בכיה איזמה ומרגיזה...

והזקן יגדיל לבכות. קולו הצרוד והרועד יתרומם מעל יתר הקולות וביכו בלי דמעות יחריד את העצבים. הוא בוכה על גלות השכינה ובדמיונו תרהף תמונת נכדו הצעיר המתקומם על השכינה שבנלות... ונכדו יושב על ידו תפוש ברוב שרעפיו בקרבו. — החיים — המה מלחמה תמידית, ועל שדה המערכה תשמע בלי הרף שירת המנצחים, הנשארים לחיים, ואנקת המנוצחים, שמנת חלקם לגוע. הוא רוצה ללחום, לנצח, לאמר שירה, והמה... המה בוכים:

— יאודה! אללי לי!

וגפין הרעם הולך הלוך וזקן, ורוח סערה תתחולל מצפון ותוריק בכעס את שפות המצר אל זכויות-החלונות הרועדות...

והתאניה אשר מסביב חודרת בכח אל נפש הנער, ולאט לאט תעלה בזכרונו תמונה אהת... הוא התאמין תמיד לְשִׁכְחָה, להסירה מלבו, והנה היא עומדת היום עוד הפעם לפני עיני רוחו, היה, נוראה ומרנייה...

... הוא, חבריו הרומניים ומורם מטילים בשדה...

והטבע לוקחת נפשות בחץ קסמיה...

והמורה מדבר על טבע ארצם, על מכמני אדמתה, על אוצרות הרריה וסגולות

עמיקה ויאוריה ודבריו יורדים כשל על לבות הנערים — ועל לבו...

והמורה מדבר על עתידות עמו ודבריו הנלהבים ילייבו את נפשות התלמידים

ויעורר בהן תקוות מאירות — וגם הוא מקודה...

ומרחוק יִרְאֶה רוכב עברי, הולך שחוח תחת נטל קופתו.

ועיני המורה תמלאנה קצף ובוז אל היהודי והוא מֵאִים על ההלך באנרופו

המקופל:

— רק אם נרחיק את העלוקות האלה מקרבנו, אז ירוח לעמנו, אומר המורה

בקצף.

ועיני חבריו גם הם מזרות רשפי משטמה ובוז אל הרוכל, ההולך הלך ומתרחק

וִירְאֶה עוד רק כנקודה שחודה, מתנועעת...

מה עוה שנאתם אל... אל היהודי? אל הרוכל? ...

— והוא?

הוא רואה לפניו לא את הרוכל, אך את היהודי האומלל, וברגע אחר תעבורנה

לפניו תולדותיו, והוא מרניש — המלה ורחמים. . .

הוא רואה ויודע את נפש הרוכל, את האור הרב הננוו בה, והוא מרניש בלבו

אהבה אל הסבלן הגדול הזה. . .

ומחאה עוה תתרום בנפשו הסוערה נגד שנאת מורו וחבריו אל אחיו האומלל...

אבל שפתיו לא תפתחנה. הוא מתביש להראות ברנע הזה את קרבנו להרוכל השנוא

והנבוה, הוא מתביש. . . והבושה הזאת תעורר כאב נורא בלבבו. . .

ומכט המורה יפיק בוז ומשטמה לא אל הרוכל, אך אל היהודי. . . כן, אל

היהודי וגם אליו, לתלמידו היותר מובהק. . .

והוא?

הוא יודע ומכיר את מורו, הוא למד מפיו הרבה ואיך... איך לא ירחש לו רחשי

תודה וכבוד? הוא לא יוכל לשנוא. הוא הלש, שפל, עבד!

והטבע? מדוע אבדה פתאום להטבע כל הנה ויפיה? . . .

הנער יקפין ממקומו בחרדה ותביט בעינים מתפלאות אל הנאספים; והוקץ

ימשכהו בכנף בנדו:

מה לך בני? עוד לא תמו הקינות!

... והקולות ישתנו, יתרככו, יתעדנו -- ומבין הבכיה עולה פתאום לאזני העלם

שירה חמודה — שירת התקוה.

והגשם חדל, ומבין מפלשי העבים הנקרעים הציצה השמש בפניה השוחקים,
וקויה, קוי הזהב, יתננבו גם אל בית התפלה.

— ציון! הלא תשאלני לשלום אסיריך!

וקול הזקן עונה לעומתו:

— עת אהלום שיבת שבותך אני כנור לשיריך!

ועל הפנים העצובות והרטובות מדמעה ישחקו קוי תקוה נסתרה ובפנת עין הזקן

תרעד דמעה מברקת.

תקות ציון!

— האמנם שם, מקום ערש ילדותנו, שם נחיה, נאמר שירה?

— הוא רוצה להאמין, רוצה לקוות. . . .

אבל רגע אחד ומחשבה מרה תתננב ללבו:

— האם לא על הררי ציון נרמס משורר השירה הגשנכה הזאת, נרמס תחת

פרסות סוס הָעֵר כִּי ?

ולב הנער נשבר בקרבו, ויבך. . . .

מִי יְחִיָּה וּמִי יָמוּת.

יש מעריצים רק את־סופרי הדור הישן,

רק את־משוררי ימי־קדם יחשבו לעם בינות

ששקם יבן עד... וכל־חדש יכלה קִשְׁשֵׁן

בחלום־יעוף הַגִּיּוֹנוֹת, חַיּוֹנוֹת, מַגְּנִיּוֹת.

ויש יצחקו ותקלסו בסופרים הנדמונים

כִּי־יאבד שקם, יסוף וקדם עם־כל־בני דורם.

ורק למשוררים צעירים עתיד ונצח נכונים

כי חזן הצק בשפתם, עֲנָבָם וְכַנּוּרָם.

אָפֶס בְּכָל־דּוֹר וְדוֹר, כְּבִימֵי קֶדֶם שְׁנוֹת עוֹלָמִים.

יחיו משוררי־אמת עם המידרב פִּיטְנִים --

כְּאֲשֶׁר יִצְמָחוּ עַל־חִלְקָה אַחַת רַבַּת תְּלָאִים

שׁוֹשְׁנֵי־חֶמֶד יחד עם קוצים וברקנים...

השיר אשר משוררו נפח נשמת חיים באפיו

יחיו לנצח... אס־נולד זה־כָּבֵד או אָמֵשׁ.

ושיר מלאכת פִּיטְנֵן וְחֶרֶן, מַעֲשֵׂה אֲצָבָעוֹת כְּפִיּוֹ

הלא גורלו - כְּנֶפֶל אִישׁת כָּל חוּה שְׁמֵשׁ!

לייפציג. דר. שלמה מאנדלקערן.

מִן עֵלְמָא הַדִּין.

(מחשבות רצוצות)

מאת

י. א. לובצקי.

(לסר ד"ר רוד מ לץ בלבוב).

לשבר ולהרוס, לעקר ולנתק... להחריב להחריב... אמנם מלאכה כבדה היא, עבודה קשה, אבל נחוצה ונשאה, לדחוף את האנושית כלה למען בנפלה יתגללו מעליה המשאות השונים. דרם, אברון וחרבן... אלו המה הרברים היהודים שכיכלתם עוד להביא ברכה לנו האמללים. לשבר לעקר ולהחריב, כי כבר כשל כח הסבל, אי אפשר עוד להוסיף ולשאת.

ההרנין את לבך מראה הפרה? ההכו על ראשך קרני השמש בזהרן ובחומץ? ההתרחצו סניך בשפעת נלי האויר החי? אמלל, ופניך החורים במראיתם הירוקה, קומתך הכפופה, נך השחוח והמדוכא ועיניך התועות במכטן הנכבה מעידים עליך כי הנך פרח נוכל של רחוב מרוצף, פרח נוכל שגדל ביבשות הדריםה ולחות האפלה, אדם מלאכותי שכבר פסק מלהתענג על יפי הטבע, והכו הקהה טועם רק את יפי התורון והרוון, אמלל, גם לי פנול האורס הפכעי ובריאות הבניה, כי גם אנכי נעקרתי מהיק הטבע וגדלתי בתוך אבני הרצפה בין שדרות בתים נבזים וחומות בצורות אשר כשדרות קברים יואו לי בצלם, צל המות, הסוכב ומכסה אותי מכף הנלי ועד ראשי. השמש, הפרחים והאויר החי! כל הדברים האלה אמנם ידועים לי, אבל רק מהקריאה ולא מהחיים. בהספרים הישנים הנני מקשיב לפעמים נשיבת הרוח החי המלאה בריאות חיה של התולדה העצומה, בספרים הבלואים מתחת שכבת האבק חודר אל אפי ריה שושנים ומהעלים העצובים ישפך עלי שפעת אור מכריא, אך בחיי הפשוטים והדחוקים לא ראיתי ולא פנשתי את הרברים האלה. בחיי הדיים הנני חי בעולם אחר, בין דברים אחרים, תחת שלל צבעי הפרה עיני הנילה בהצבעים הנורדים של השלמים הנסים, ותחת האויר הבריא של השדות הפוריות הנני שואף אל קרבי רעל הרחובות הנראה לי כמו קרירות לחה.

הפרחים והשמש, הצמחים והאויר, כל הדברים האלה אמנם קימים ונמצאים, אבל לא בעדני, הבריות האמללות. מרחק רב מכדיל בינינו ובינם, וחומות בצורות המקיפות אותנו אינן נותנות להם להשפיע עלינו את שפע נעימתם. ההנך רואה? הדרכים והנשרים מלאים ומכוסים במחנות גדולות, אלו המה האנשים הרבים החשים וממהרים לחזק את כתלי קברנו, אלו המה הלנינות הרבים הבאים לחזק ולתקן את בדקי כלאנו. אחי, הושיטה לי את ירך והכון את עצמך! מכל עברים ממהרים אלינו למען כלותנו, המדינה כלה כמו מתאורת בכחותיה האחרונים למען הנקנו. הערים והכפרים, הבתים והמלונות, כלם מריקים עלינו את נריהם למען הקריב את קצנו.

המה, כמו נרדפים בכה נסתר, ממרהים אלינו בני הכרכים בחמה שפוכה ובכה עצום, ממרהים ומתקרבים. האינך שומע מהלומות הפעם והציבת הברזן? והמה כרעמים מחרישים את אוני, זאת היא רתוחת העבודה ושכרון הבונים של רלנינות הרבים העובדים בידים הרוצות. הרחובות החדשים, הרחובות קצרים, מתרחבים ונמתחים לתחומים רבים; בנינים רחבים, בנינים גדולים צצים ועולים בנינים אחרים. חומה אחר חומה, מכפלה על מכפלה, ובשיא חסנן הגה מגיעות שמימה. הנך רועד אחי! גם כנפשי עובר עתה הקור החד. הבתים האלו סוגרים עלי את התבל ומנעמיה, בדומיתם המרנות הנני מרגיש שתיתק המות, ובצלם הקר והכבד להיך השאיה, שתיתק לוחצת... שאיה מרנות... וצללים חונקים. הנך רועד אחי! פניך חורו ועיניך תועות. אמלל, השיטה לי את ירך ושנינו ביחד, הבה נסה לקעקע את חומות הברדה, לקרקרן מתחת יסודותיהן, אולי יצלה בידנו להפילן למשוואות. אמנם בחרבנן יבא גם קצנו. אבל התענוג הגדול שנתענג לקול רעיש הנפילה, לקול שאון הננייה העצומה של התהות החרבן, העונג הזה ישכיחנו או לכל הפחות ינעים לנו את חליפתנו.

הבה אחי! נתאמץ בכל כחנו ונדהוף את החומות האלה. אמנם במעי מפלתם נמסא גם את קברנו, אבל פטרנו המשלך ודמינו חזב יוכלו את האדמה, וכישיריה לצמיחת הפרחים ולגדול הצמחים הבאים. התאמץ אחי! ראה, הגה הבקעים בחומות רבו מאד והכתלים נטו לסול... עוד מעט... אבל הרף נא אחי... הלא לבר קברנו, מאומה לא נשיג; הפרחים והצמחים המה מהרברים שלא באו עוד לעולם, דמנו וקרבונו אמנם אולי עוד ראויים לזבל, אבל האדמה... הלא כבר אברה את לחות הצמיחה. דריסת רגלנו היא עוד יותר גרועה מקללת שדי. היא הובישה והכחידה מקרב האדמה הפוריה את כשרון החיים וכח הצמיחה. ההנך רואה? שמה במרחק מתרוממות הרבות גדולות, מתנשאות ומביטות עלינו באימה חשכה! אלו הם בנינים עתיקים אשר בהגיעם למרום קצם בא עליהם החרבן, אלו הם מבצרים חזקים שמכבודות עצמם נפלו תחתיהם. הביטה נא אל החרבות האלו ועשה אונך כאפרכסת לשמוע אל להש דומיתן הלוחצת ואז תקשיב ותשמע את עדותן המרה מהעבר הקרוב והרחוק... במקום החרבות האלה עוד לא צמח אף פרח אחד. ובין כה ממעי מפלתן יוקח החומר לכל אלו הבנינים החדשים המהנקים והלוחצים אותנו. ההנך מרגיש אחי את הקרירות החדה בצל הכותל המזרחי? אלו הגה האבנים מהחרבות הישנות שכאו בבנינו ובקרירותן הגה מאפילות עלינו עוד ביותר ובצלן הגה מנבירות את העצב הכבד.

החומות מתרחבות והולכות: עוד נרכה אחת של לבנים, עוד קופה אחת של אבנים, והחומה מכסה את השמש ובצלה היא מערכת ומוזהמת את האויר הוך של מלאכי עליון. עוד נרכה אחת של לבנים, עוד קופה גדולה של אבנים והרחוב הולך הלוך וצר. הגנו עומדים דחוקים ולחוצים והגנו מרגישים כי מעל לראשנו התקרבו הכתלים ונגעו זה בזה. אוף... אוף... אוף... אוף...

גם לשאוף רוח אי אפשר, עוד מעט ונחנקנו.

ובחלל אויר הרחוב הדרר אלינו הר קול נכוב ונורא, המתפרץ ובוקע מתוך כתלי החרבות הרחוקות והקרובות שהגן עתה יסוד כל אלו הבנינים המקיפים אותנו. הקול הוא עמום אבל חזק, נורא ואדיר, פולח ומרעיד. זהו קול השכינה המטילת

עתה בתוך חרבות בניני האנשים, הממילת ומיללת: אוי להם לבנים המתעסקים בבניה ואוי להם לבנים המתעסקים בהרבן, ההרבן מחזק ומעצים את הבנינים והבניה מפנה את הדרך לפני החרבן. בין כה וכה החיים עולים ויורדים בתהו, בין כה וכה רבבות אנשים מאבדים את חייהם בלי כל תועלת. הקול ההוא הוא קול נורא ואיום, קול בכיה עצומה ואנחות חדות, אבל אין איש שומע אותו; הבונים מוסיפים לבנות והמהרסים -- להרוס ולהחרוב. אך אנחנו האמללים העומדים בתוך, אנחנו הרחוקים והלחוצים שכל אלו המהפכות וההתהלפות הגה על חשבון היינו ודמינו, אנחנו הגנו שומעים ומרנישים הישב את הקול הזה המרניז את לבנו והפולח את כליותינו. הגנו שומעים הישב את הקול הזה הנראה לנו כמו צעקת לבנו ומחאת נפשנו. "אוי להם ואוי לנו... אוי לא לו... ואוי לא לה...".

"לו לא היו בונים... וגם לא היו מחרביים...".

* * *

ההנך שומע אנחה איומה מרעדת וממלאה את חלל האויר? אנחה חדה וקורעת לב... זאת היא אנחת האנושית הרובצת עתה תחת סבל משאה, אנחת האנושית הנוססת ומפרפרת בין חיים ומות. האנושית האמללה שכפתה עליה הרים ונבעות של מסורות עתיקות וקבלות חדשות ועתה אין ביכלתה אף לשאוף רוח. ההנך שומע איך האנחה הזאת הולכת ומתרחבת, מתרחבת ומתחלפת לנחרת הנסיסה או אולי כבר הכביד הכבד הנורא את לבך והאכין והאפסם בקרבך את עורק החיים ועתה אינך שומע ואינך מרגיש מאומה, כי אם כבול-עין, כאיזה נשם מכלי כל רוח חיים, הנך בעצמך למשא על האנושית? ההנך שומע? והאנחה כבדה ועמוקה, נוראה ועצומה, עמוק עמוק היא חודרת אל הלב ומשברת את הנויות.

ובאותה שעה כאשר האנחה הזאת מתפרצת לחדור מבעד אזני אל הדרי לבי, הגני מרגיש כאלו לבי החולה התבקע לרסיסים ואתו ביחד נשבר לבה של התבל כלה. הגני מתאמץ להתחמק מתחת המשא, להתחמק למען לשאוף רוח, למען לחיות ברוחה ולהיות חפשי, הגני מתאמץ להתחמק או להפיל ממני את כל הכובד הרובין עלי, ובקפיצה אחת ובכח עצום ננערתי פתאם מתחת המשא ונמצאתי בתוך מרחבי התבל, עומד ושואף אל קרבי את האויר החפשי והרוח החי. הגני שואף אותו אל קרבי וגליו הרכים מפזים בין תלתלי שערותי ובחיות נעימתם המתובלה בחריפות ריח הפרחים המה מחופפים את עור פני ומתגנבים מבעד כתנתי למען רחין בעדנתם את עירי המזוהם והמנוסה בועה, לרחין ולרכך את בשרי המנושם והמתועב. הגני עומד ושואף אל קרבי את הרוח החי, ופתאם אוחזת אותי קלות נשאה, קלות דעתי הממלאה את לבי בשמחה עזה והמרקדת את קרבי בניל אשרי... ובכל עוצם עלומי הגני משליך את עצמי אל מעמקי החיים לשתות לשכרה ממעמיהם, למצוץ ולינק את מתקם הפנימי, זרם גדול של חופש נעים והרחבת הלב של חירות נמורה... .

ובכל עוזו תשוקתי הגני משליך את עצמי אל המצולה הרותחת ואל התהום הפתוחה לשבר את עצמי ואת חושי לבל ארניש את גודל האושר מהשפעת החופש, האושר הגדול המנין את לבי מעבר מזה ומחנק אותי ברב השפעתו מעבר מזה. הגני משליך את עצמי... . ורחבת המרחק הפתוח לפני לרוחה תופסת אותי בלבי ותשביח את

סערת רגשותי ההומים כים נגדי, ועיני הפתוחה חודרת אל המרחק הרחוק, המרחק הנעלם והמכוסה, מקום שם השמים והארץ ישקון והרוח עם האדמה ידבקון. שמה עיני חודרת ומבטי נצב, וקולות נגינה עצומה ירינו את לבי ומשם יתפרצו החוצה למען סור על הפרחים והשושנים את רגשות נפשי. והד הקולות האלה ממלאים את כל הלילה של התבל, וזאת היא נגינת החופש והנועם שהיזקם כלו משמיע עתה. זאת היא הנגינה העליצה של החיים המנוחים שהשתיקה גם את הצפירים העפות, וקולות הנגינה הזאת סתגלגלים בעדנת ענולם על הנבעות הערומות תחת קרני השמש הלהטת אל עמקי דומית הצל של היערים הדוממים, על אבק הרכים ועל לחות צמחי הנחל. המה מתגלגלים ומתגלגלים על ההרים ועל היערים, על הפרחים ועל הצמחים, ומאספים וקולטים בקרבם ריח הפרחים, צוף הצמחים, עוצם הריים והפחד הנסתר של היערים, גדלות המרחב ורכות השדות, ועם כל אלה ביחד המה חודרים אל קרבי ומוסכים באברי איזו עיפות כמו תנומה קלה המדהמת את החושים והמשעימה אותי ביתר עז את מצבי התענוגי. אבל לאט לאט מתרחבת בלבי דקירה פנימית ולוחצת, כחיי הנקרשים על ידי עונג המנוחה ההלחתי להרגיש רעידת אנהה והתהות הכאב, הרוח החי והחפשי כמו צורב אותי ואת קרבי, ובמלואת רכותו הוא כמו מתנקני. נשיבת החופש שהנני מרגיש בקרבי, מרגשת אותי עוד ביותר את מציאותו של המשא; אמנם התחמקתי מתחתיו, אבל בתוך החירות הפנימית והחיצונית שתקפתני עתה הנני מרגיש ביותר את היותו של המשא אשר הכביד עלי בימי עלומי, הנני מרגיש ומתרגז עוד יותר מהימים הראשונים עת הייתי עוד בעצמי תחת סבל המשא, ובהאוויר הודך אשר כמו בצעיף משור הוא מכסה את המרחב הרחוק עיני מכתת כמו מעבה צל שחור ההולך ואפל. זהו צל העבדות המחלל ומכסה את האנושית בלה בכנפי האבלות, זהו צל ההרים הגדולים המחנקים ומדחיקים בכבד משאם את היקום. כלה, צל ההרים והעבדות שבחשכת עצבו הוא מאפיל עלי ועל שמי החופש ובקויו הכבדים הוא כמו עולט את לבי בחשכת התונה, אינני יכול לשאוף רוח, אי אפשר לי להתנועע, בכל מקום שהנני פונה רודפת אותי אימת הצל, בכל מקום מרחפים לפני הפנים הכחושים של האנושית האמללה, אותם הפנים הכחושים שבמבטם ובמראיתם המה כמו מנשבים עלי את חלישות הנסיסה.

אחי, האם לבך לא ישבר לשמע נהרת הנסיסה? האם נובה ההרים האיומים לא יכך בתמהון? או אולי כבר נחרשו אוניך ועיניך הנו בסטורים?

וההרים המה גדולים מאד, והמה עוד מוסיפים להתגדל ולהתרחב משעה לשעה ומרגע לרגע, בראשיהם המה עולים ומתרוממים מעלה מעלה ובירחב שרשיהם המה יורדים ומתעמקים מטה מטה, רחבים למעלה, רחבים למטה, ובנבהם הנצב והנשקף המה נראים כאלו הם עומדים ונופים להשתרע לארכם על כל פני האדמה למען כסות אותה ולגדור בעדה לפני נעומות החיים של התבל הרחבה. ובאותה שעה כשהנני מתבונן על התהות ההרים והתרחבותם, אז יראה לי באוויר התבל כמו סלם אחד מצב איצה אשר בראשו הוא מניע השמימה ובקצו הוא תחוב בתהום, סלם העומד ומחבר את האדם הראשון עם האדם האחרון ואשר שלביו המה קנים של דורות שלמים העומדים ועובדים, עומדים ועמלים מבלי כל תועלת רק ובלבד למען הכביד את המשא שזורישו לבניהם הבאים אחריהם, דורות שלמים המעצימים את

עיניהם מפרחי החיים וסוגרים את לבם לפני מנעמי התבל אך ולמען שיהיה ביבדתם להגדיל את עבודתם הבאה להכפיל את המשא, את הכבוד שכבר מצאו בעולם. הסלם הוא גדול, הסלם הוא ארוך, זהו סלם הקבלה שכמו בחבלים הוא מחנק את האנשים, הסלם הוא גדול, הסלם הוא ארוך, זהו סלם המסורה שכמו בכבלי ברזל ובמלקחים של אש הוא אוהו ומענה את הבריות. הסלם הוא גדול, הסלם הוא ארוך, לשלביזו אין קץ ולמעלותיו אין מספר ועל כל שלבה ומעלה העובדים מתרבים וההר מתרחב, המשא הולך וכבד, המשא הולך וחזק, וכל זאת רובצת על ראש האדם האחרון, האדם האמלל שלאסונו נתאחרה לידתו. מעצם הכבודות ומאי שווי המשא, ההר הגדול כמו מתנועע ומתמוטט, אבל ידים נעלמות וכחות נעלמים ממהרים לחזק בדקי ההר, לתקנם ולסעדס, למען יוסיף להתחזק ולהעמים נטל המשא על שכם האנושית ודקירת העצב הזאת עברה ונתחלפה מלבי ברתחית החמה וכמו נשוך ונכוה קפצתי ממקומי. קצף נורא אהוני, קצף שהרתיה את דמי וההשיך את תבונתי, קצף שכמו משונע דחפני אל ההר הכבד והאיום, דחפני עליו למען התיקרה בדחפתי מיסודו ולהפילו למשאות, בכל כחי ובכל נפשו התנפלתו עליו ובאש לבבי החלותי לדחפו ברגלי, לרד אותו בצפרני ולנשכו בשני. ובשכרון קצפי הסחתי את לבי מהאמללים הרוכצים תחת המשא הכבד ולפני עיני רחף רק ההר הארוך, ההר הנורא, אשר במציאותו הוא ממרד את ה"י, ומחשיך את שמש ההפ"ט. הנני חותר ועוקר בכל כחי ובכל נפשי, רגב אחר רגב, נוש אחר נוש, ועם כל חתייה ועקירה חדשה, אוני מקשבת אנתח האנשים הרבים שהניחו וקברו את חייהם בהר הזה, ואשר למען הכביד את המשא ולחזק את הכלא הגדול בעד האנושית המה ננחים ומיללים לא על חייהם כי אם על עמלם שעלה בתהו, ואנתחם היא חדה ומרגזת, זאת היא אנתה... ובלב מלא רעל הנני מאסף כחותי למען לרהוף ולהפיל בפעם אחת את כל המשא הכבד הזה. אבל קול ממרום קורא אלי: „הניחה, הרף!" זהו קול השכינה המטילת עתה על חיבות האנשים, המטילת ומיללת: „אוי להם לבנים המקדישים את חייהם לתמיכת ההרים הגדולים והמשאות הכבדים, אבל אוי ואבוי להבנים ששמו להם למטרה את ההרם והחרבן; הסעד והתמיכה עושים אמנם את הנפילה, והחרבן למכרחת אבל ההרם והחרבן מפנים מקום למשאות חדשים, שכנתהאחרות עם הישנים המה מגדילים ענוי האנושית. אלו ואלו, הבונים והמחריבים, המחזקים והמהרסים, משיגים אך דבר אחר, והוא: כלית הישוב, אבוד החיים והתענות האנושית." ביראה פנימית, בתמהון ובשממון, כמו יראתי פן התמוטט ההר ועוד מעט יפול עלי ויכסני בשבריו, החלותי לסוג אחר ולהתרחק הלאה הלאה, ולפתע פתאם נפקחו עיני לראות את משונתי, ההר נראה אלי בצביונו האמתי, בחלקו היותר גדול הוא מחובר מדברים שכבר פעמים רבות שברום לרסיסים והתאמצו להכחידם מהתבל, ועתה המה עומדים וקמים, עומדים ומוסיפים להצר ולחנק את האנשים האמללים, בעוד שכל אלו הכחות, הידים הרבות והחיים העצומים שהתעסקו בחרבנם הלכו לאבדון ולא נשאר למו כל זכר, האמנם גם הכליון וההרס לא יוצלח עליהם?

מוכה ונענה הנני ממחר לעזוב את ההר ואת סביבותיו, הנני ממחר לעזבו ולהתרחק מכל המקומות המזכירים אותי את עול העבודות, שהאנושית רובצת תחתיו, לעזוב את כל אלה ולחפש לי מנוס בקצה הארץ, שמה מעבר לים, בצל היערים

הנדולים שעוד לא הללו מחציבת הנרון, אשקיע את עצמי בעולמי הפנימי ואחיה. היי בדידות ויחידות: אם אי אפשר להציל ולהועיל לעצמי, לכל הפחות אל ארע לעצמי, לעזוב ולהתרחק מהתבל ויסוריה, מהאנשים ואסונם הכרוך בעקבותם, לעזוב ולהתרחק מכל אלה ולהתכנס „בי בעצמי“, להנעים את חיי ולשבר בצוף מתקם את חושי ורגשותי. אבל בכל מקום שהגני הולך שם הגני מוצא תמונת אלו ההרים והמשאות העומדים נכונים לחנק ולחנק, בכל מקום שהגני פונה תמונתם מרחפת לפני ובחשכת קויה היא מטביעה אותי בים העצב ותהום הכאב, תמונתם מיהפת לפני ובמראיתה היא מכאיבה לי מאד, הכאב גדול וחד עוד יותר מאותו הכאב שהרגשתי בימים הראשונים עת עוד נשאתי את ההרים והמשאות על שכמי, תמונתם מרחפת לפני וחיי עם מנעמיהם המה לי כתפתה עם מוקדיה...

הכל כבר אבד . . . לי אין עוד כל תקוה לחיות ולהתענג על החיים . . . לשוא אבדתי את כחי וחיי בהתאמצי לפרק ולהשליך ממני את המשאות, יהמה בזכרונם מוסיפים למיר את רוחי. כמקדם כן גם עתה הגני עוד אותה העבר, וכמלפנים כן גם עתה החיים רחוקים ממני... האמנם אין כל תרופה?... האמנם?...

לבנות ולהחריב אי אפשר . . . וגם למות . . .
 ומה לעשות? . . . האם להוסיף ולשאת את
 העול? . . .

מִזְרָח וּמַעֲרָב.

הָבֵי יָד אֲחִים יַחְדָּו נַעֲבֹדָה ז' -
וּשְׂמֵחִים עֹבְדֵנוּ גַם אֲנִי חִירְנוּ.

אִךְ הִמָּה בְּמַעַן מִשְׁתַּיִמוּ יִרְקוּ
הַשֶּׁשֶׁשׁ הַדְּלָקָנוּ - עֲלֵינוּ הַעֵיבֹ ;
כִּי נִשְׂאָה חֲלָקָנוּ - עֲלֵינוּ יִצְחָקוּ
יִדְרִנוּ הַפְּשִׁימוֹת בְּחִרְפָּה יִשְׁבִּנוּ.

וּבְחִרְפָּה יִרְקוּ בְּפָנַי יְזֶן הַעַמִּים,
לֹא הִדְרוּ שִׁיבְתוּ הַמַּלְאָה הַמְרוֹרִים,
וַיִּזְרוּ אֶת אִפְרוֹ אֶל שִׁבְעַת הַיָּמִים,
בְּסֵד שְׂמוֹ רַגְלָיו, עַל יָדָיו - אֲסוּרִים.

וַיִּדְבְּאוּ עֲצָמוֹת אֲשֶׁר דִּבְּאוּ,
נִכְבְּוּ גַחְלִים, אֲשֶׁר אָבְלוּ :

גַּם אֹרֹךְ פּוֹכְבֵיהֶם מִעֵינֵינוּ יִמְנְעוּ
וְהַיִּכָּל חַיֵּיהֶם עֲלֵינוּ יִנְעִלוּ.

הֲאִין לָנוּ מִשְׁפָּט וְנַחֲלָה בַחַיִּים ? -
וְאֲנַחְנוּ לֹא רִיבִים רְאִינוּ אֶת פְּגִיבֵם ז' -

אֲלֵיכֶם הִבְּאֵנוּ הָאֵל בְּשָׂמִים
וּבְחִפְזֵי לֵבֵב נִתְנוּהוּ עַל יְהִיבֵם.

וְאִם לֹא קִבַּלְתֶּם אֶת אֲשֶׁר הִבְּאֵנוּ,
וְאִם לֹא הִבְּאֵנוּ מֵאוֹמָה, וּבְרָשִׁים

דִּפְקֵנוּ דְלִתִּיכֶם : הוּא, חוֹסֵי עֲלֵינוּ ז' -
הַיִּשׁ לְכֶם מִיִּשְׁפָּט הַלְּהֵאוֹת אֲנָשִׁים ?

לְהֵאוֹת ? - לֹא תֵלְאוּ אוֹתָנוּ, לֹא נִיגְעוּ ז'
לֹא, נִסּוּגוּ לְאַחֹר, לֹא גִשׁוּב הַחוּרָה :

כָּל טוֹב בְּכֶם נָבֹר, אֲהַנּוּ נַצִּיגָהּ,
נִוְצִיגָהּ מִכֶּם כָּל נִיּוּצֵי הָאוֹרָה.

וְהִרְחַק מִנְּדָבְכֶם גְּאֵסָה אֶל בֵּיתֵנוּ
עַד יִגַּל בְּפִימֵי אוֹרְנוּ הַנְּנוּ,

עִם מַחֲשֶׂה עִם נִשְׂאָ מַעוֹלֵם הַנְּנוּ
לֹא נִתְגַּר מִלְחָמָה - אִךְ גַּם לֹא נָנוּם.

וּמֵלֵא הוֹחֲלֵת בְּדַמָּה נוֹחִילָה
עַד כְּלִיל יַעֲבְרוּ הַרוּחוֹת הַטְּמָאוֹת

וְלִדְעוֹת הָאֵמֶת נַפְנֶה הַמְּסֻלָּה
נָרִים גַּם אֲדִי - וְאֲדִי אֶל דְּעוֹת.

ח. נ. ביאליק.

גַּיִם רַמִּים רַבִּים, עַל גִּישָׁר לְהִבָּה
הַעֲבִרְנוּ מִמְּרוֹחַ דַּת אֱלֹהִים חַיִּים,
וּבְנִפְשׁ בְּקַף הַבְּאֵנוּהָ מַעֲרָבָה
נִגְקַעוּ שָׁם חֲלוֹן לְאֵל בְּשָׂמִים.

לְצַדֵּק, לְאֵמֶת, - שְׁהִיוּ לְפָנֵיהֶם
פְּגָלִים וְעוֹלִים, מַעֲנִוֹת חֲתוּמִים, -
מִסְרֵנוּ אֲנַחְנוּ מִפְּמַח בֵּיתֵיהֶם
נִנְתָּצַב מִדְּחוֹק וְנָהוּ עַד לְאֵמִים.

בְּאֵל אֲדָם אֲדָם, בְּכָלֵעַ פַּח פַּח
וּבִאֲבָק אֵיתָנִים - לְגִשְׁתָּ נִזְהַרְנוּ ;
מִשְׂהָאִים, וְחִרְדִּים נִחְבְּאֵנוּ לְבָרַח
וְאֵמֶת אֲדִי לְעוֹלָם נַצִּירְנוּ.

אִךְ קִרְהֵם הָאוֹיֵב קָרְנוּ בְּדָרְהָ,
פְּשַׁמְנוּ הַצִּנְאוֹר, אִמְרָנוּ נִשְׁחַטְנוּ -
אִזּוּ יִקָּשׁ הַצִּנְאוֹר בְּשִׁישׁ - וְנִבְרָךְ
אֶת שֵׁם אֱלֹהֵינוּ וּבְצִלוֹ נִמְלַטְנוּ.

וְלַעֲתִים רְחוֹקוֹת מִמַּחְבֵּא הַרוּחַ
בַּתּוֹלַעַת הוֹצֵאֵנוּ הָרֵאשׁ מִן הַחוּר
לְרְאוֹת : הַנְּחַן שְׂאוֹן הַיָּם הַנְּפֹחִי ? -
וּפְתָאֵם וַיַּחְדָּר גַּם לָנוּ קוֹ אוֹר.

וְחִרְעָה שְׁמַעְנוּ בְּגוֹיִם עֲבָרַת
כִּי יִרְחַח הַשֶּׁמֶשׁ עַל גַּחְלֵי הַדְּמִים,
עַל חִרְבַּת הַחֲלָל הַרֵב הַחֲדָרַת
שְׂפָתָבָה אֶת סִפְרָם - אֶת דְּבָרֵי הַיָּמִים.

כִּי פִקְדַת ה' אֶת שׁוֹמְרֵי חוֹתָמוֹ
כִּי נִשְׂאָ וּמְרוֹסֵם גַּם נִסּוּ בְּגוֹיִם,
כִּי יִרְחַח, שְׂמִישׁ וְהַגֵּל כְּהַמִּי דָמוֹ
כְּדִבְרֵי יְמֵיהֶם - וְכֵל הַעֵם רְאִים ז'

כִּי נִצְחָה הַרוּחַ עֲפוּיֵי הַעֵשֶׂן
שְׂפָתָמוּ בְּעֵן חֲלוּנֵי שְׂמִים,

כִּי הוֹעֵל בַּתְּרוּעָה סִפְרָנוּ הַיִּשָּׁן
הַצֶּף הָאֵמֶת בְּשִׂמְזוֹן עַל מִים.

אֲבֹ אַחַד לְכֻלָּנוּ מְדוּעַ נִבְנֶדָה ?
כָּל אֲרִיזֵי ה' פְּתוּחָה לְפָנֵינוּ ;

לַעֵת זְקֵנָה.

(שִׁרְטוּט.)

כִּיח

מֹשֶׁה וְאַבְלָחָצְקִי.

בעל ואשה. הוא זקן והיא זקנה.

הוא נכה הקומה, שערות ראשו וזקנו לבנים כשלג, מצחו גדול ומלא קמטים לארכו ולרחבו, על ראשו מצנפת בעלת שמנה זווית; על אפו — מִשְׁקָפִים חבושים במסגרות זהב, בגדיו נקיים ותפורים על פי נזרה הישנה.

והיא אשה קטנה ורזה. לחייה המרמרו וסמל העצב חופף על פניה. מטפחת לְבָנָה ודקה קשורה מסביב לראשה הדק היטב, וזעיר שם וזעיר שם נשקפות ממנה שערות אחדות אשר שיבה ורקה בהן.

שניהם יושבים עתה לפני שלהן אשר מוליאר רותח עומד עליו ומעלה קיטור. שניהם יושבים וחושבים מחשבות והמוליאר רותח, רותח. . . יש אשר הקיסור ינביה עוף כמו ענן עב וישחור, הנחלים לוחשות והמים הרוותחים אשר בתוך המוליאר יהמו דינעשו בקול נהרה — אז גם מחשבותיהם תמהרנה ללכת, מחשבות שונות תעופינה ככרקים במוחם; ויש אשר יחלש קול רתיחת המיחם ותהיה דממה מעטה, אז גם מחשבותיהם לאט לאט תאחזנה את דרכן במוחם ותרפינה מאד.

— על מה אתה חושב, אברהם-בער? — מתעוררת היא ושואלת את אישה.

— על לא דבר; יש מח, יש רעיונות, ולכן הנני חושב — יענה — אבל מדוע

את יושבת ככה תפושה במחשבות?

— לא, אינני הושבת מאומה, שנית אברהם — בער.

היא לוקחת את פְּלִי — התה העומד על ראש המוליאר ותמלא ממנו שתי כוסות

עד החצי, אחרי כן תטה את רֵד המוליאר ותמלא את הכוסות המין.

— שתה, אברהם — בער, שתה — הגה סוקר.

— ואת? האת לא תשתי?

— גם אני אשתה. יצונן מעט; אך תן לי אברהם — בער המפתחות, בחפזי שכחתי

להביא את פֶּסֶת-הַתֶּה על השלחן.

אברהם — בער הוציא צרור מפתחות וימסור לה.

דממה.

מחדר השני יניע קול צלצול מפתחות ופתיחת ארון.

והוא יתופף באצבעותיו על השלחן. לרגעים ימלא את נחיריו קמרת מתיבת הַסֶּבֶק

העומדת לפניו.

היא שבה ותשב על מקומה.

שניהם שותים בנמיאות קטנות וממושכות.

— התרע אברהם — בער מה עלה על רעיוני עתה?

- מה? — יתעורר הוא.
- אני זכרתי ימים מקדם בעודני נערה בתולה בכית אבי ואתה באת ליהקאותי
אתי — התזכור?
- זוכר אני — יענה ברוח קר.
- האמנם תזכור? ועתה הגד נא לי שמלתי לבשרי מאיזה צבע היתה או?
- כמדומה לי כי בעלת צבע התכלת, האם לא כן?
- אמנם כן. זוכרת אני כי הישמלה ההיא לבישתני מאד, ואתה הגדת לי כי הצבע הזה נושא חן בעיניך יותר מכל הצבעים. . .
- יוכל היות כי הגדתי כזאת, אינני זוכר — התרצה לה אברהם — בער.
- יוכל היות? הנך עוד מטיל ספק בדבר ואני ידעתי נאמנה כי כן הוא; הלא ידעת אברהם — בער כי אינני אוהבת לכה דברים מלבי, ואם רק מגדת אנכי אות הוא כי הדבר נכון ואמת.
- אמת ויציב, אך למאי נפקא מינה ולמה נזכרת עתה את הדבר הזה? — שאל אברהם — בער.
- אין כל סבה לזה; מאין עבודה עלה הרבר הזה על לבי. . .
- מִיָּהוּ. . . אך כמעט שכחתי לשאלך: ההביא היום ישכר את העתון?
- כן, הביבי, הגה הוא מונה תחת מכסה השלחן; אנא אברהם — בער קרא נא וספר באזני את החדשות האחרונות — ובדברה הוציאה מתחת המִסָּה גליון מקופל ותמסרהו לידו הוא.
- והוא אחרי התבוננו מעט בראש הגליון פריש אותו כשמלה לפניו על השלחן ויחל לעיין בו.
- הוא קורא בו בלחש ותנועות מתנועות שונות תראינה על פניו — הכל לפי מצב העינין.
- והיא יושבת למולו ולא תגרע עין ממנו, היא חסצה לקרוא את החדשות מעל רשמי פניו. היא מסתכלת ומשנחת לכל תנועותיו אשר הוא עושה.
- האמנם אין כל חדש? — שואלת, בראותה כי הפך אברהם — בער את הגליון על עברו השני מבלי דבר דבר וקורא בו לסירוגין.
- אי, אי — יענה וינענע בראשו.
- אך פתאם פניו השתנו וישום וישרוק בשפתיו.
- מה לך אברהם — בער? מה היא החרדה אשר הדרת פתאום?
- שמועה לא טובה. . . שר וגדול נפל בישראל!
- ברוך דין אמת! — קראה ותיגע בראשי אצבעותיה בקפל המים אשר עמד אצל המוליאר.
- אבירה שאינה חוזרת, הוי יד המות! — קרא אברהם — בער ויאנח מרה.
- על פניה נראה ענן תוגה.
- הזקן היה הגפטר, אברהם — בער?
- כן, זקן ושבע ימים, כבר הגיעה עתו — בן שבעים וחמש שנה. . . זה סוף כל האדם!

— בן שבעים וחמש — הלזה תקרא יִזְקֵן? לא, אברהם - בער, לא זקן היה,
 כִּי אִם בַּמְבַחֵר שְׁנוֹתָיו. . . חבל! — קראה ואנחה כבדה התפרצה מלבה.
 ורעיון עצב עלה פתאום במוחה. . .
 וגם במחו הוא עלה פתאום הרעיון הנורא ההוא. . .
 ודממת מות שררה בחדר. . .

אז באו שניהם מבלי דבר דבר אל החדר השני, לחדר המשכב.
 — ישמע ישראל — ה' אחד! — הוא קורא בקול.
 והיא קוראת אחריו: ישמע ישראל — חד!
 הוא קורא הלאה וגם היא קוראת אחריו בדלונין ותבליע מלים הרבה.
 — אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה!
 — אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה!
 — אמרו בלבבכם על משכבכם ודומו סלה!
 והיא אומרת אחריו מלה במלה ומונה מספר באצבעותיה.
 — אמרו בלבבכם. . .
 — אִי, אִין צִרִיךְ, אברהם-בער, כבר הנרנו סכום הפעמים, וזאת הפעם האחרונה.
 — אָא, שכחתי. . .
 שניהם עולים על משכבם ויכבו את הנר.
 מלב שניהם יוצאות אנחות — והמה ישנים.
 חשך ודממה.
 — תִּיק - תִּיק - תִּיק - תִּיק - תִּיק . . .

מִי אָנֹכִי?

הם, החזן הוריד קולו
 עמוק, עמוק באוב מארץ
 הפקדה הלחש הינה:
 "לִבְנֵי אָדָם גִּתֵן אֶרֶץ . . ."

בית הפקדת יעשה פקה.
 אנחת סתר השמע,
 "לִבְנֵי אָדָם" — קול החזן
 יתגשח פגוע. . .

ומנגינה עזה תזרם:
 "לִבְנֵי אָדָם גִּתֵן אֶרֶץ ז'
 חבת עלם פה פה גלים:
 "מִי זֶה אָנֹכִי אִי הָאָרֶץ? ז' . . ."

אברהם ל. כהן.

דממת קדש בבית הפקדת
 כל העדה הם אנשים
 הם ו החזן הרים קולו:
 "הַשָּׁמַיִם, הַשָּׁמַיִם ז'

הפקדה תען אחריו:
 "הם לארצי השמים ז'
 ומנגינות גיל תרענה:
 "הַשָּׁמַיִם, הַשָּׁמַיִם ז'

נהרי ערו ישתפכו . . .
 אור זרוע שבעתים,
 כל העדה תרחש פלא:
 "הַשָּׁמַיִם, הַשָּׁמַיִם . . ."

הוא ורעו.

מ א ת

דוד רוטבלום.

כלכת איש לאורך אהר הנהרים מן המקום אשר שם יחלו מימיו לפכות מעמקי האדמה עד אשר ישתפך הימה, כן לויתיו בדרכי חיו מן היום אשר החל לבוא באנשים עד אשר נקטף באכיב ימיו מעל פני האדמה. אותו ואת רעו. לא ארע בעצמי מה זה המריצני להסתכל בו ולהביט בשבע עינים על כל ארחותיו ולהציגם מערכה מול מערכה נגד חיי רעו ותהלכותיו ואשרו, אך איזה רצון פנימי שאיננו יודעים שהרו ואת מקורו דחפני ודפקני להתבונן בו כעל אחת החדות של החיים שאנו מתאמצים לפתרה מבלי אשר יעלה חפצנו בדינו. כי מלבד חקי החיים הנצחיים שאנו יודעים אותם, יתנועע נלגל העולם ע"י סבות קטנות המתעלמות מן העין, ע"י דחופות דקות מן הדקות שאין אנו מרגישים אותם כלל וכלל. כן היו חיי חרה, חרת איי-ההצלחה, כמו שחיי רעו היו חרה, חרה נפלאה עד היום הזה, חרת ההצלחה.

את שניהם הכרתי לדעת ביום אחד ובשעה אחת ובמקום אחד. המקום הזה היה חדר המחלקה השמינית של בית הספר האמצעי. שניהם באו מארץ גליציה ויצאו מדי אמות של כותלי בית המדרש להכנס לתוך הטרקלין של הנימנוים, ובהיות הנורל הזה גם גורלי אני התודענו עד מהרה איש לרעהו.

הוא היה בן קומה ממוצעת, בעל עינים שחורות אשר שכנה בהן המנהחה, עינים שאנחנו רואים אותן אך בזמן מן הזמנים אצל בני אדם, אבל נוכל לסנשן על פי הרוב אצל החיות כמו אצל הצבי, האילה, או אצל איתו מין של הכלבים שאוהבים את אדוניהם בכל מאדם ואהבתם ואמתתם מונחות רק בעיניהם. הוא דבר בנחת ובשוכה ואם גם האירו דבריו בכל זאת לא המעימם מיראה פן חטא בלשונו או לא קלע אל המטרה. בסקירה הראשונה כבר הכרתי את ענותנותו הנדולה. אופן התהלכו את בני האדם היה תמיד מרא יראת הכבוד כאלו היה כל אדם גדול ממנו והוא הקטן מכלם. ורעו היה בעל קומה גדולה, בעל עינים גדולות וגם כן שחורות שלא ידעו מנוחה כלל. עינים כאלה הגנו רואים אצל אלה בני האדם שאין להם תכונת נפש מחלטה וכבירה, תכנית נוו עלתה ביפעתה הרבה על יפעת רעו. הוא דבר תמיד בקול רם, כננון מחלט, וישעים את דבריו בתנועות עין ורגל, ויתאמץ למצוא חן בעיני השומעים ולתפוש אותם בלבם. אם גם התנגד איש לתוכן מדברותיו בכל זאת היה עליו להסכים כי ידע העלם לדבר. אופן התהלכו עם חבריו היה מלא נעימות וידידות. לבנו היה רחב כפתחו של אולם וכל איש היה חברו. לפעמים לבש גם מעט גאות ואו רחף שחוק קל על דל שפתיו. שחוק חכם בעיניו שאין לפניו כל סוד ונעלם.

אם נסה אחד הפרופיסורים אותו או היו תשובותיו תמיד כהלכה, אך לא פעם לעתה לשוננו עד כי העיר חשד כי לא יבין את אשר ידבר. כן גם הכה תמיד לפי מדת הרך-אריץ לדברי המורה יותר מדי. אך לעמת זאת היו שעוריו בכתב היותר טובים בכל המחלקה ונגם היה תמיד התלמיד הראשון בין המובחרים. אין גם תלמיד אחד שלא קנא בו בעמדו לפני הלוה הגדול לפתור אחת שאלות-החשבון. לאט לאט עשה אז מלאכתו, במתינות כזקן, ולא חטא אף כמלא נימא. לא פעם השתומם המורה על הלך רעיונו, אך לפעמים גם נער בו כאמרו כי הוא מדקדק בקלות יותר מדי.

ואם נסה אחד המורים את רעו, או היו תשובותיו על פי הרוב אי-נכונות, אך גם לא פעם אחת נמנם בלשונו ולא עצר בדברו, אם גם ראה כי רשמי פני המורה יעידו ויגידו כי לא כן אל האמת. אך ורם מדברו העיר תמיד את הרעיון בלבב כל, כי למד ושנה, ואם גם נאלץ המורה לשונ אחרו דבריו ולהגיה את התוכן או להוסיף עליו ולגרוע ממנו, לא היה בזה כלום. כי הלא אי-אפשר לכל תלמיד לזנון אל המורה בדברים אחרים בלי חטוא. גם שעוריו בכתב היו תמיד טובים כי — לימנו ישב הוא.

שניהם גרו בחדר אחד יחדו. אנכי בקרתים לפעמים. הוא ישב תמיד ויהנה בספרים או כתב עברית, ולא פעם פנשתיו מעיין בנביאים או באגדות התלמוד. בארנו ספריו לא מצאתי גם תרגום אחד לספרי הרומים והיוונים, דבר יקר מאד בחדרי התלמידים בכתו הספר האמצעים. ורעו הנה בספורים או שמע את תרגום הסופר היוני או הרומי מפיהו הוא. לפעמים עשה גם זקנו. אשר החל לצמוח. לאור היותר מאיר ראיתי את ההבדל בין שניהם: בהיותנו יחדו בחברת נשים. הוא לא שנה את תכונתו ועצמותו; ובאשר ראיתו בהיותנו שנינו יחדו באין איש ביננו, כן גם היה בין הנשים. גם פה לא הרים את קולו ולא דבר נבוהה נבוהה, אך ענה בענה על השאלות ועשה את אונו כאפרכסת בדבר איזה בת-חיה אל לבנו. תוכן מדבריו היה פשוט וטבעי, כאשר החלה העלמה כן כלה הוא. מעולם לא שמעתי מפיו את אלה המדברים הקלים חסרי כל טעם וריח שיוצאים מפורשים מפיות צעירינו בחברת נשים. העלמות הוקירוהו אך לא אהבוהו. ולפעמים העיזו גם להתנגד לרעתו בהספן להראות את חכמתן, כי ידעו הישב שהוא איננו עקשן האומד קבלו דעתו, אם גם ידע אל נכון כי אתו הצדק.

ורעו היה תמיד לאיש אחר בבואו בחברת המין היפה. לא רק חצוניותו גשתנה פעם אחת, כי גם תוכן מדבריו נבדל תכלית ההבדל ממדבריו יום יום. פה הרים עוד את קולו ביתר עז ותנועות עיניו וידיו התגברו עוד ותוסיפנה בכל אופן הוד על יפעתו. תמיד התאמץ להראות את חכמתו בעיני הנשים ואם רק פתחה אחת את פיה לדבר דברים אחרים והנה כבר רחף השחוק הידוע על שפתותיו היפות ייחל להוביח לה כי שגנה אתה וכי אתו הצדק ובנועם שפתו הולך אותה שולל עד כי נתנה צדק לדבריו. הוא היה יכול לדבר בחברה כואת על עצים ואבנים, על כל דבר נבוה ושפל, נשא ורם, ותמיד דבר במליצות ונעימות, בנאון ורזם. בדברו לא עלה על דעתו אף פעם אחת, כי ישנם גם אנשים בתוך החברה המבינים להגיני והידועים עד כמה מניעה יד חכמים כמותו. הוא דבר רק בעד הנשים ובעד אלה

אשר לא יכלו להבינו. העלמות הוקירוהו ואהבוהו, כי הוא ידע דרך נבר בעלמה וכל הלבבות עפו רק אל קרבתו.

כאשר באנו אל המטרה ועמדנו על המבחן לפני ועד הפרופיסורים אז נתגלה חכמתו וענותותו הוא היריקניות הפנימית של רעו בפעם הראשונה.

הוא למד ושנה בחריצות ונסיונו היה דבר נפלא שנכתב ונחתם בספר דברי הימים לבית הספר האמצעי בעירנו. תרנומו מהספרים העתיקים לשפת אשכנז היו נפלאים, תשובותיו על שאלות החשבון והפיזיקא בלי שגגה, בלי נמנום, ראש הועד הודה לו בשם המורים על חריצותו ועל שקירתו וירימהו על נס לעיני חבריו. והוא עמד אז על מקומו בלי נוע, כאבן שיש, גם נצוץ של נאווה לא נראה בעיניו השהורות המלאות מנוחה.

ורעו היה אמנם לפני הנסיון אצל פרופיסורים אחרים ויאמר להם כי חולה הוא ולא יוכל ללמוד הפעם ויבקש אותם כי יתנהלו אתו לפנים משורת הדין, וגם הפרופיסורים אשר לא היה להם כל יסוד לבלי האמין לדבריו הניעו לו ראש ויבטחוהו כי לא ירעו לו, אחרי כי חולה הוא, ואחרים הודיעו לו גם כלאחר יד את שאלותיהם ובכל זאת היה אך כפושע בינו וכוין „הנפילה“, גם תשובה אחת מכל תשובותיו לא היתה נכונה כל עקרה. וראה זה פלא, בתוך ועד הפרופיסורים בעת אשר היו המורים נגד פניו עזבתו גם לשונו המהירה. ולולא כבר נודע הדבר לכל הפרופיסורים כי חולה הוא ולולא הללוהו המורים לפני ראש הועד כי הוא היה אחד התלמידים „הטובים“ במשך שנות למודו שעשו תמיד את מלאכתם באמונה, כי עתה בלי כל תפונה לא נסע אתו בשנה ההיא לעיר הבירה לשמוע חכמה מפי מורייהאוניברסיטה.

שלושתנו התעתדנו להיות רבנים בישראל ולבקר את בית מדרש הרבנים בבירת אוסטרירה. הוא — כי אהבה שדורה משכתהו לחכמת ישראל, רעו — כי שמע שבבית המדרש הזה תחלקנה תמיכות אין קץ להתלמידים, ואני — כי בשכבי עוד בעריסתי כבר שוררה לי אמי שיר נפלא, כי אהיה גדול ורב בישראל.

הוא החל כבר ביום הראשון לבואו ווינה להשתלם בלמודיו. ביום השני ראיתי כבר בידו כרטיס הביבליותיקה האוניברסיטית. אפונה מאד אם עבר יום אחד שלא היה בו באולם הגדול בהביבליותיקה ולא שם את מעיניו בספרים מספרים שונים. הוא שמע את כל דרשות הפרופיסורים אשר היו נחוצות ללמודיו בהסמינאר ובהאונברסיטה וכל המורים מלאו את פיהם תהלתו.

ורעו נודע כבר ביום הראשון לבעלי בתי קהות אחרים. אחרי שבועות אחרים ידע כבר את רוב תענוגי העיר והיה יכול לנהל איש זר לכל בתי-העונג אשר בוויין. כותלי הביבליותיקה ראוהו אולי פעמים בכל ימי למודו. את מקראייה-פרופיסורים לא שמע מלבד מקרא פרופיסור אחד — כמובן בן-בית — שאיננו מרשה להתלמיד להקרב אל הנסיון, אם לא ראהו למצער שנה אחת על הסדר בהדרמקראו בהאונברסיטה.

הוא הכניס תמיד את ראשו במלחמותיהם של אביו ורבא ויצא חלוץ נגד ראשיהסמינאר שידיו רב לו בידעת התלמוד ושידקדק בנושאי כליו כקוצו של יוד. בעוד אשר רבים כבר הרכינו את ראשיהם תחת גלי הפלפול הגדולים שירעשו

ברחוב־ההיכל בעיר וויז ואחרים כבר החלו לנמנם את שנתם, היה הוא ער וישמע את קולו בנעימות, בשובה ונחת. את דרשות הפרופיסור לרברי ימי ישראל כתב על גליונותיו ולא החסיר הלילה אף מלה, והיה המקרא כתוב בספרו כאשר יצא מפורש מפי הפרופיסור עם כל המליצות והשגינות וחמאי הלשון האשכנזית שהיתה קשה להמורה ההוא בקריעת ים סוף, גם את מקראי אותו הפרופיסור, אישי מספר שומעיו עלה תמיד לשנים או שלשה, שמע על הסדר. הוא היה אחד מן השלשה.

ורעו התאמץ לפעמים גם כן להכניס את ראשו בין ההרים, אך שאלותיו ותשובותיו היו חסרים הבנה ושכל. כאשר התנאו נלי הפלפול או עזב את מקומו ויצא לו לשאוף רוח בהמסדרון כאשר יעשו גם התלמידים האחרים ולא שב החדרה עד אשר כלה המורה את מקראו. את דרשות הפרופיסורים האחרים שמע אך לעתים רחוקות. אך לעמת זאת נבחר כבר בחדש הראשון למשנה־ראש איזה חברה אקדמית ובשבוע השני גשא כבר מדברותיו בהברת־הניכיה־הרבנים.

כאשר באה עת חלוקת התמיכות ערכו שניהם כתבי בקשה אל ראש בית המדרש, הוא ורעו. הוא מסר את כתב הבקשה לידי הראש מבלי דבר דבר ויצא את החדר. ורעו האריך מלים את הראש, ספר לו מרוע גורלו, הבטיחהו כי בדעתו להשתלם בידיעת התלמוד ויעשה בסמפוטיו ובשפתו הנאווה רושם טוב על הרב ההוא שהשפה האשכנזית יקרה לו מכל הונג הנדול כאלו בה נתן הקבי"ה את עשרת הדברים ואת התורה הקדושה למשה רבנו בסנינו. וכבוא הזמן המיועד — לא קבל הוא מאומה ורעו מאתים לשנה, כמובן חוץ משמונת הכסף לחדש ומאכלי הצהרים שיקבל כל תלמיד גליציאני הבא לשמוע לקח בבית מדרש הרבנים בעיר הבירה וויז.

והוא הוסיף רק להשתלם בלמדיו. הוא בחר לו למקצוע את הפילוסופיה ואת שפות ארץ הקדם ובשניהם עשה חיל. שבילי השמות השונות בפלוסופיה נהירין היו לו כשבילי הביבליותיקה האוניברסיטית. לידעתו בשפת ערב, עבר וסוריה, השתומם גם הפרופיסור בעצמו. אין סלא, הלא היו כל ימיו מלאים רק עבודה, רק עבודה!

ורעו התענג בחייו וירא רק אושר וטעם. הוא בקר כמעט בכל ערב את בתי המשחק והתענוגים השונים, יצא במחולות בנשפי חשק, רץ על הקרח ויחיה חיים נעימים לשובע. מהירותו במחול היתה כבר ידועה לכל העלמות העבריות החונות תחת דגל ציון. אך בשנה האחרונה לפני עמדו על הנסיון בקר את דרשות אחד הפרופיסורים לשפות עבר וסוריא על הסדר. הפרופיסור הזה הוא, למדת ידיעתו וחכמתו הנדולה, אחד מאלה שאינם יודעים את אשר אתם, שחונים בוויז ימחשבותיהם באספמיה, שרעיונותיהם ועשתונותיהם מסוורים לכל עבר ורוח, לתלי תלים של הלכות והמון נסתרות שבעולם, שלטוב־לבם אין קץ, והוא, הפרופיסור הישר הזה, הטה אליו חסד ויעמוד תמיד לימינו וימלא כל משאלותיו. אחרי כלות הפרופיסור את מקראו נגש הוא אליו ויקבל ממנו תמיד ססקא אחת קטנה. על הפסקא הזאת כתב הפרופיסור את הערותיו לספר „איוב“ וכאשר רבו הפסקאות האלה הוסיף הוא עליהם גם מליצות אחרות ותהיבה הפסקאות האלה (כמובן עם הוספת

המליצות) לדיסרמציה אשר מכרה היה הפרופיסור הנודע בעצמו וע"ם הדיסרמציה
הוא ומעט מעט ידיעה פילוסופית היה המחבר לדוקטור-הפילוסופיה.
והוא כתב ספר גדול ע"ד שמת קנש אשר משך עליו עיני נבוני דבר
ובעצם היום ההוא היה גם הוא לדוקטור כר עו.

וכן כלה הוא גם את חוק למודיו בהסימינאריום על צד הזותר טוב. ור עו
לא כלה את למודו. עוד לפני עמדו בנסיון נקרא כבר אחרי כבוד לאחת הערים
הגדולות להיות רב ומטיף. אשת ראש הקהל של העיר ההיא הכירתהו לדעת באחד
מנשפי החשק ותהלל אותו לבעלה והוא הביאהו אל המנוחה ואל הנחלה בלי
נסיגות ובחינות קשים. זה היה אשרו, כי מי יודע אם עמד בנסיון הרבנות אחרי
כי ידיעותיו בתלמוד ובספרה העברית היו מעטים מאד מאד.

והוא גם אחרי כלותו את חוק למודיו לא מצא מקום מנוחה. אם נקרא
לאיזה עיר לדרוש שם למכהן לפני קהל ועדה כחוק לא מצא חן בעיני השומעים,
כי לא ידע לדבר הלכות ולא הבין לרכוש לו לבנות בני העדה בנעים מדברו וקסם
לשונו. הפרופיסורים התאמצו לתמכו במכתביהם אשר היו מלאים תהלתו, וגם
הרבנים אשר ידעו את שמו השתדלו לדבר עליו טובות באוני ראשי הקהל, אך
כל אלה לא הועילו.

ימים אחרי ימים עברו, ירחים אחרי ירחים הלפא, והוא יושב ומצפה,
יושב ומקוה כי סוף כל סוף יבחרו בו בני אחת הקהלות לשימרו אלוף
לראשם או להעמים עליו אחת המשרות הנכבדות הראויות לו, אך תוחלתו נכזבה.
ותקוהו נשארה מעל. מעוצר רעה ויגון נפל על המשכב ומעת לעת גברה עליו
מחלתו ותהי אנושה מאד, מאנה הרפא. כה התהפך בחליו ימים רבים. כעבור שנה
אחת הוטב לו במעט ותיקל מעליו מחלתו ורגשי תקוה חדשה ורגשי חיים חדשים
החלו להתנוסס בקרבו מחדש ויהי אך שמחה. אז באה אליו ידיעה מאת ר עו איהבו
כי נקרא אחרי כבוד לעיר הבירה לנהל שם בתור רב ומטיף את הקהלה הקדושה
הגדולה לאלהים ואז תקפה עליו מחלתו פתאום ביתר שאת, כאב חדש החל לדקך
את לבו ולנקר במהו בלי הרף וצרכת נוראה התלקחה בקרבו כאש לוחש ותאכל
הצי בשרו, ובעצם היום ההוא לקח גם הוא אחרי הכבוד — השמיטה, לחסות בצל
שדי ולהתלונן בהביון עזו.

שירת החרף.

(למסעי בני ישראל בארץ רומניה.)

ותחבק אל לבה זו במה אהבת,
ותחבק והנשק ביללה...
או תחלין לה שדה - הילדה המיה:
"הוי, אמיזו! הוי, אמיזו!" - הגידי, עניה,
מי את הנוודת? מי את הבכיה?
מי תרע לך פכה אמללה?

בין סככי תיער הרוחות תהמינה:
והלאה בענלה שמי אל הנשאנה,
או השקמ האם, עיניה הרמינה:
הם! בטה אל לבה נרדמה:
או תמח מלחיה הקפואה דמעהה,
ואתרת נולת לקחת עמדתה:
או תשיר לה שירה, זה שיר עריסמה,
או תשיר אף תבכה בדמעה...

"הה, נומי נא, נומי צפורי הקמנה ז
מערשך השלכת. מערשה שאננה,
שכבת ביה, ששמת ותתי רעננה:
הה, נומי נא, נומי ז
מקנה נדחת, צפורי עניה,
מהפשעה, סאמה את, מפה ונקיה?
מפשעי לך ננע, הה, בת אם עבריה ז
הה, נומי נא, נומי ז

"מערשה השלכת - לך לבתי הערש,
באמלה לבתי אש אהבה בערת,
זה יחס לך, בתי, עת סביב סערת
זו סופת השלג הקרה:
זה, בתי, הנומי שאננה מסחד,
כל חיותו הפרף בבני אדם יחד
לא ידחוף קנה, באשר נדחת
מערש העין הנשברה.

"הה, נומי נא, נומי..." ובחוקה חבבת
הילדה הנמה, הילדה שתקת,
ובכיבה הסופה ביער שרקת,
שם שירה אימה השמיעי:

השמש שקעת לפאתים בערת,
קרניה תחרונה בין עבי עפרת,
תחרונה, השקנה כל עין, כל צמרת,
הפתים עטופי הלכנים:
לירבק העלים, לשלל צבעי פרח
בקר נשק ונסת ויבלע הקרת,
או גע כל עין, כל ענה, הפרח
הערף, קפוא ולבן-ענים.

השמש שקעה ופאתים בכתה.
בהמון רוחות אפל, בשריקות אימתה
עטופה בשלג התפרץ סופתה,
מארבע הרוחות התנורר:
ופתותי השלג ברם הנשאנה,
ועצמות, עצמות לרגעים הרבינה,
מסביב ליער, לו קבר התקינה:
הסער יאנח, יתעורר...

תשרקנה הרוחות, תשרקנה, היללנה,
ועצמות השלג מחול-הפת החלנה,
שם פארות, דליות לארץ הפלנה,
הפלנה בהמון אגרות שבר:
שם אלה ענפה כרעת, נשברת,
האלון האדיר ותפוצץ פתוש,
אנחתם אחרונה ברוח סערת
ויכסם השלג בקבר.

והרועת נצחון הסופה שרקת -
אף הם! קול יללה, קול גפוש נאמת,
כילל אם שכבה גו עולה חבבת,
תוללה שמים קבעת...
מיזאת הנוודת, מי זאת המיללת,
עת סופת השלג בחיזן מתחוללת?
במסלת תיער שם אם מתנהלת
ענלה בשלג מכבעת.

ועטופה מספחת שם אישה ישבת,
רערת מקרה ובקרה לכהת,

וְכַרְנַע לְקַרְאֲתָהּ יוֹפִיעַ אִישׁ שׂוֹכֶה
 וַיְבִיאָהּ הַבְּיָתָה דְּפִיָּה;
 לִפְנֵי הָאֵחַ שָׁמָּה הִשָּׁב וּמְחַפְּמָה,
 מְחַפְּקָה, מְעוֹרְרַת הַבַּת הַנְּרָדְמָה:
 "הֵיא, קוֹמִי נָא, קוֹמִי ז'" בְּמִרְרוֹת נֶהְמָה,
 פַּה יַחַם לָהּ, בְּתִי עֲנֵיהּ ז'

וְתַעֲוֹר וְתַנְוֹד הַגְּנִיָּה הַקְּמִנָּה,
 הַקְּרָה בְּקֶבֶךְ וַיִּשְׁנֶה שְׁאֲנָנָה,
 וְתַחֲבֹק וְתַנְשֹׁק, שְׁפִתֶיהָ תַנְעֲנֶה
 בְּקַפְאוֹת מִקֵּר הַשְּׁפִתָּיִם, —
 וְלִפְתַּע בִּילְלָהּ תַּחֲפִיץ הַחוּצָה:
 "אֵךְ תִּיהַ אֵת, בְּתִי, נְקוּמָה, נְרוּצָה —
 "הוּי, רוּצָחִים ז' יִדְעֵתִי עֲצָתִם הַיְעוּצָה —
 "תַּאֲלָתִי לְרִצָּחִים הַרְשָׁעִים ז'"

וְתוֹשׁוּמַת בְּרַחוּבוֹת וּבְקוֹל מִר צְרִחָה:
 "אֵךְ תִּיהַ הִיא בְּתִי, לֹא מִתָּה לְשַׁחַת!
 הֵיא, חוֹסֵה, אֲבָרִים, עַל נֶפֶשׁ נְרַחַת ז'
 חֲנוּנִי נָא בְּתִי עֲנֵיהּ ז'
 הַבְּיָטוּ אֵלֶיהָ, אֵל נַעַם פְּגִיָּה,
 אֵךְ נָמָה הִיא, נָמָה... מִה־סְפָרוּ עֵינֶיהָ —
 אֵךְ לִי תִהְיֶי, בְּתִי... "וּבִרְעוּתֶיהָ
 הַאֲפִיץ אֵל לְבַה הַגְּנִיָּה.

וְתוֹשׁוּמַת בְּרַחוּבוֹת וְתוֹשׁוֹר שִׁירָתָה:
 "הֵיא, נוֹמִי נָא, בְּתִי... "וְתַחֲבֹק גְּוִיָּתָה,
 וְתַחֲבֹק וְתַנְשֹׁק וּבְפִיָּה אֶלְתָּה:
 "תַּאֲלָתִי לָהּ, נְכֹל רִצָּח ז'
 "אֵךְ בְּתִי, אֵת, בְּתִי... הֵיא, בְּתִי אֲמוּלָה,
 "מָה רַבּוּ דְדַפְּנֵה ז'" — וּכְלִבְיָאָה שְׁבוּלָה
 תִּשְׁאַץ עַל כָּל עֵבֶר הַקְּרָב אֵל עוֹלָה,
 תַּתְנַפֵּל אֵף מִה בַּחֲמַת בַּח...
 * * *

הַיּוֹם רַד, הַשְּׂמֵשׁ הַיּוֹמָה שְׁקָעָה,
 וַיֵּאָת לִיל עֲבָרוֹת, לִיל קְרָה נוֹרָאָה,
 מְסוּרִים יָצִיחַ הַפַּעַר רַב וְזוּעָה,
 הַפַּעַר יַחְזוּלָל וַיַּחֲלָל...
 וּמִשְׁדֵּה הַקְּבָרוֹת בְּקִצְהָ הַרְחוּב שְׁפָה
 קוֹל אִשָּׁה בְּכִיָּה בְּמִרְרוֹת יִשְׁמַע:
 "הֵיא, נוֹמִי נָא נוֹמִי, הַבַּת לֹא רָחֶמָה ז'
 וְתַחֲבֹק עַל עֵפֶר וְתִיגֵל...
 יפו, שמואל ליב נורדון.

וּמִתִּים הַמוֹנִים יִנוּעוּ דְּפִיָּה,
 יִנוּעוּ, וְקָשִׁיבוּ שִׁירָתָה הַמִּיָּה
 בְּהַמוֹן קוֹלוֹת פַּחַד מֵאַרְצַן פַּחְתִּיָּה,
 הַמְּוֹת בְּמִרְרוֹת יִרְעוּ...
 * * *

וְהַלְאָה הַעֲנָלָה בְּמִסְלָה נִסְמַת,
 הַגָּה קִצְהָ הַיַּעַר... וְלַעֲנִיָּה בְּקַעַת
 שָׁם קָרַן אוֹר גַּעִים, אֵף אֲזוּנָה שְׁמַעַת
 קוֹל שִׁירַת עֲלוּיִים בְּהַמוּלָה...
 סְעִי הַלְאָה, עֲנָלָה ז' לֹא לְאַמְלָלִים
 הַיְהוּדִים בְּכַפֵּר שָׁם יִשְׁלִי אֱהִלִים,
 שָׁם יִשְׁכְּרוּ רוֹמָנִים וַיִּרְקְדוּ בְּעֲגָלִים:
 סְעִי הַלְאָה, עֲבִרְיָה אֲמוּלָה ז'

הַסּוּפָה עֵיפָה; הַסּוּפָה נְדִיָּה
 וּפְאֵת קָרִים פְּלָה פְּלָה — אֲדַמְרָפָה,
 הַעֲבִים יִקְרְעוּ מִקְּנֵי הַחֲפָה
 הַדְּקָרִים בְּחִינֵי לְהַבוֹת:
 אֵף הַגָּה הַחֲפָה, פְּגִי וְזִרְהָ נִשְׁקָפִים,
 מְבַרְקַחְצִי וְעַמָּה הַעֲבִים נְהַדְּפִים,
 וּבְרִירֵי עֲפָרַת הַיּוֹמָה נְרַדְּפִים:
 וַיֵּאָת בְּקָר, בְּקָר לֹא עָבוֹת.

וְלַעֲמֵק הַבְּכָא, עִיר יְהוּדִית נְדַחַת,
 קוֹנִיָּה אֲרָמִים הַשְּׂמֵשׁ שְׁלַחַת
 אֵל גְּנֵי בְּתִיָּה—קְבִרְיָה מַפְחַת
 רַעֲרָמוֹת הַשְּׁלֵגִן גְּעֲלָמִים:
 וְזַעַר שָׁם הַפְּתַח שָׁם דְּלַת שְׂרָקַת
 וּבְעֲלַת הַבוֹת הַחוּצָה נְרַתְקָה,
 שָׁם קְפוּיָה מִקֵּר פְּרָה רְבָה נֶאֱקָה,
 נֶאֱקָה וְתַעֲוֹר נְרַדְּפִים...
 * * *

וּמְגִינֵת עֲצֵב מְרוּחַ נִשְׁמַעַת...
 בְּקִצְהָ הַרְחוּב שְׁפָה עֲנָלָה נִסְמַת,
 וְתוֹשׁוֹר בָּהּ אִשָּׁת אֵף עֵינָה דְּמַעַת:
 "הֵיא, נוֹמִי, הַבַּת לֹא רָחֶמָה ז'
 עַד לֹא תִרְעִי לָהּ עוֹד מִרֵי תְלָאוֹת אֲדַמְרָה".
 וּבִרְעוּתֶיהָ תִּגְלָהּ הַנְּמָה
 כְּכֹר תַעֲבֹב לָהּ שְׁנָתָה אֵף יַחַם לָהּ שְׁפָה...
 אֵךְ נֶפֶשׁ הָאֵם מִה־נִּפְעָקָה...
 * * *

וְלַאֲחַד הַתְּפִתִים עֲנָלָהּ קְרָבָה,
 בֵּית אַחִים לְצָרָה, שִׁירְעוּ מְכֹאוּבָה,

צָרוֹר מִכְתָּבִים

עֲרוֹכִים בֵּין שְׁנֵי סוֹפְרִים, זֶקֶן וְצֶעִיר, עִיד עֲנִי הַסְּפָרוֹת

וּמְסוּרִים לְדַפּוּס ע"י

מִישָׁאֵל בֶּן אֶלְצָפָן.

מִכְתָּב א'.

הַצֶּעִיר אֶל הַזֶּקֶן.

אֲדוּנִי!

את מאמרך ע"ד הסופרים הצעירים קראתי, ומוכן מאליו, כי אינני מסכים עמך בשום אופן, וזהו, לא מפני שאני חושב את עצמי לאחד מאלה שאתה מתנפל עליהם ומדבר אתם קשות, — הלא תכנת את רוחי וידעת כי אוהב אנכי את האמת יותר מאפלטון — אלא משום שעמים ונימוקים אחרים, שהגני לבארם לך במרוצת מכתבי הבאים. אבל ראשית כל עלי להעירך, ובהערת זו הריני הפיג להשתמש בתור הקדמה לדברי, כי סופר זקן שכמותך איננו מסוגל לא עפ"י מספר שנתיו ולא ע"פ התפתחותו הרחנית והשקפותיו על יצירי הספרות להבין כמו לרענו אנו, הסופרים החדשים, ההולכים בעקבות הדור בקדמות הספרות והמדעים, ומכש"כ שאין ביכולתו לעמוד כדבעי על שאיפותיו ומגמותיו באמנות ומלאכת מחשבת, וע"כ אם אולי יראו הגיונותי בעיניך כבלתי מבוררים ומליבנים כל צרכם אל ידון רוהך בי, כי אם תלה תתלה את הקולר כך ובדעתך הקצרה, שאינה יכולה להשיג ולתשוב בנקל כל מחשבה זמנית רעננה ופוריה, שאין ריח אבק הנושנות וחלודת העתיקות נודף הימנה.

עתה הבה נשמע את טענתך:

הגך שואל: איה הגדולות אשר הראו הסופרים הצעירים בספרתנו? על זאת אנכי מחויב להגיד לך, כי שאלתך זו מעידה עליך, לפי דעתך, אחת משתי אלה: או כי הגך עומד רחוק מאד מתחום הספרות ואינך יודע מהגעשה במחיצתה בעת האחרונה עד מה, או, מה שנוטה אני להאמין ביותר, כי באשמת הספרות הגסה והמנושמה, אם אפשר לאמר כן, של הדור העבר שנתהנכת על ברכיה ושלקחת חלק בה, נשללו ממך כל חושי האדם באשר הוא אדם, ואין לך היום לא חך סועם ולא חוש הראות והשמע, ולפיכך הגך מחוסר יכולת להבדיל בין מתוק למר ובין אור לחשך. אלמלא כן היתה בודאי פעולת הצעירים בכל מקצעות הספרות מכבצת ובולטת לנגד עיניך על כל פסיעה ופסיעה ואונך שמעה ותבן לה את הקול, קול החיים הרועשים והסוערים, העולה ונוקע מכל מלה היוצאת מעמם. אלמלא כן היית בודאי נוהן את לבך להבין, כי תחת אשר היתה לנו עד כה ספרות של נערים רקים, של בשלנים וחובשי בית המדרש, אשר כל בעלי הנפש היפה הביטו אליהם ועל עבודתם אלה בעיני חמלה ואלה בעיני בוז וקלסות, יש לנו עתה ספרות של סופרים מפורסמים ואנשי שם, ספרות של דר"ים, של דר"י-מעלה מכני מערבא, מקור היופי

הנעימות, השירה והאצילות, הוגיידעת ומחונני כשרון יצירי במדה מרובה, שפרי רוחם הנבלע גם באברי בעלי הרגשות דקות ויפות מאד, היה מענד עשרות אפילו לראש כל אחת מספריות אירופה הגדולות. אלמלא כן לא נעלם ממך בודאי, כי תחת אשר בימי גורדון וסמולנסקין וחבריהם היה הסופר העברי יוצא על שדמת הספרות מזון מכף גרלו עד קדקדו במליצות תנכיות נפוחות ושברייפסוקים, במושגים בלים ובדעות מעפשות, אשר היו לו לשיח לספורייהגל, לשירייהפל ולמאמרים מצלצלים באין כל רוח היים בקבם, תדרשנה עכשו מאת העוסק במלאכת הספרות קריאה גדולה ורחבה בספריות העמים, בקיאות עצומה בספרי סופרי המופת, חזוניגלב מעובדים קבועים והזקים כסלעי־איתן, ידיעת החיים במלא רוחב הקיפם וסכום גדול של ידיעות אחרות. פוק היו איך מספרים בימינו, איך משוררים, איך מבקרים ואיך בותבים עתה מאמרים! גם קטן הספרנים מבית המדרש החדש יודע פרק בתורת הנפש ומנתח את גבוריו לנתחים דקים מן הדקים, והקורא עובר בין הבתרים ולומד לדעת את האדם עם כל הכחות הצפונים בו. גם צעיר המשוררים חובק בשירתו זרועות עולם ותופש אותנו בלבנו תפיסה עצומה עד עלית נשמה ממש עיי קולות אלהים המתמלטים רומה מקיו כגורו. גם פחות המבקרים זרועו מושלה לו להדוף ממרום כנם את אילי הספרות ועתודיה ולשימם לשחוק בעיני הבריות. גם הבינוני שבפובליציסטים איננו נגש להשמיע דעתו בקהל לנו מבלי למוד בתחלה את הענין הגדון מכל צדדיו ומבלי הכין לו תלי תלים של ראיות מוכיחות ופבלא של מספרים מדויקים. וכן הנך מוצא היום בספרותנו בכל פנה שאחה פונה צורות חדשות יוצאות מגדר המצוי והשכיח בשוק הסופרים עד כה, צורות בעלות גונים נכרים וכולטים ומרהיבים עין בזיו אורם. מי מהמספרים העברים עד בן־אביגדור ידע לחדור עמוק עמוק אל שפוני ממוני יצירי לבב אישיו והעולם הנתון בו עם כל מערכות גלגליו והכחות הנסתרים והנעלמים הפועלים שם? מי מהמשוררים עד שרני הובסקי שמע את שפת האהבה והפרחים ויעמוד בסוד צבא מרום ומרום ויקשב וישמע סוד שיחם והגינם? מי עד בריינין ידו הדה על סופרי ישראל ויעו להשליך משמים ארין שני אילי הספרות כגורדון וסמולנסקין? מי עד אהרעם ידע למעת על תלמי ספרותנו נשעי נעמנים ונצני חמד כ"פרוריו" הנעלים והגשנבים, אשר בשיא ענה המחשבה הרצופה בהם הזכירונו את מיטב הגיונותיו של רבי נחמן קרוכמל? מי עד פרין וברדיש שבסקי ידע לכתוב בסגנון עז ונמרץ בבחינת "פרדס", הנדרש לכמה פנים כעין סגנונם של שקספיר וניטו, שכל מלה ומכבא ממנו תורה שלמה היא הצריכה למוד, ועד היום עוד יוצאים עתונים וספרים מיוחדים בארצות שונות, המוקדשים לדרוש כמין חומר את צרופי הכונות הללוות בכל אמר והנה? ואם מעט כל זאת ממך, אדוני, הנני לגלות את אונך, כי מאחורי הסופרים שקראתי בזה בשם לפנך, עומד מחנה גדול של סופרים צעירים כבירי הכשרון וענקי הרוח, המחכים לשעת הכשר להגלות בקהל בכל תוקף נאוונותם, הלא המה ה"גבורים", אשר עוד בשנה העברה הקדים האחד מאנשי שלומנו לבשר, בעולם" את מציאותם וישותם ואת ההכנות הגדולות שהמה עושים להולל מהפכה עזה ונמרצה בספרותנו.

שוב אתה מערער וקורא תגר על הצעירים על מה שאומרים, כי אינם באים להמשיך את העבודה שהתחילו הסופרים הזקנים ואינם יכולים לעבוד אתם במחיצת

אחת. לכאורה דים הדברים שכתבתי למעלה לפסור את עצמי בהם מענות אותך על מענתך זו. אבל עוד ישנן אתי כמה הבילות של הוכחות אחרות להראותך בהן מה עמוק התהום המבדלת בינינו הצעירים וביניכם הסופרים הזקנים, וממילא גם את צדקתנו אנו כמה שאיננו רוצים לעשות מלאכתנו בכפיפה אחת עםכם. ההבדל היותר גדול בינינו, שאיננו נוטן לנו להתקרב זה אל זה, הוא הדבר, שאתם הנכם סופרים מן המוח, ואנחנו — סופרים מן הלב. אתם מביטים על הכל מתוך שפופרת כהה ומעושנה מעשן הפלפול העקש והפתלתול, שופטים על הכל בסכרות הכרש סכוכות ועקומות, אתם הנישותיכם קפואים ומאובנים. נפשכם יבשה מכלי כל לחלוהית של שירה חמרה, נשמתכם שקועה וכלואה בתוך הגיטו של הכתב הצנום, שאיפותיכם ומנמותיכם מצומצמות בתוך „הרחוב“ עם צרכי הקטנים והנמליים ותביעותיכם דלות וקלות הערך, ואנחנו — מה רחוקים אנחנו מכם?! אנחנו מהלכים עם החיים תחת השמש, נמלכים בכליות ונפעלים מן הרגש החם והגלגל, הער והפתוח תמיד לכל נועם ורוך, חן ועדנה. אנחנו שואבים תוכן לעבודתנו הספרותית מחיי הטבע הבריאים והשלמים, הישנים והרעננים, המעולפים פיוס נאדר אין קין, המלביש אותנו עוז ורוממות הרוח והתפעלות נפש כבירה ונמרצה. אנחנו רוחנו מרחפת במרהבדיה, שכינתנו שרויה בתוך העולם הגדול עם כל מה שיש בו, ודבר לנו עם האדם, תתאי ועילאי, עם כל יתרונותיו ומגדעותיו, עם כל צבאות הליפותיו ותמורותיו, אנחנו חותמנו — „האנושיות“, בכל מלא חללה הגדול לבלי ראשית ותכלית, ודגלנו עלינו — האהבה אל כל הוד ויופי, אל כל מרום ונשגב. אתם הזקנים מכל מה שהנכם כותבים, ריה של זעה חרופה ושושני קברים נודף, ועל פני יצירתכם כלה פרוש למסך כעין מדבר ליל ישימון, כעין עמק רפאים, וממנו מתנשאים צללי אוסל וצלמות, המנסכים על הקורא רוח יגון ושטמון, המקרה חושיו בו ומרפה את ידיו ומביארו לידו בטלה ושעמום: ואנחנו הצעירים, — גלי החיים בעים רוחם משתפכים מכל דבור וניב, כל נאום מעין נובע שפעת אור כאור החמה בנבורתה, בכל רעיון נשמע הד דפק הלב, שאון מרוצת הדם במסלולי העורקים והעצבים, המית הרוח, חלק אלוה ממעל השוכן בנו, ויתר הארג במסכת היצורים שאנו חוקמים על היריעה, הוא פרק שירה גדול להמאור הנצה, אשר מידו קרנים לכל באי עולם. ואחרי כל אלה עודך מתרעם עלינו על שאיננו נותנים יד לכם הזקנים לעבוד אתכם יחד את עבודת הספרות: היתרומם הפרעוש המכריכר בין מפלי האדמה אל הגשר המעופף בשמים?!

ומה שאתה סתמרמר בהרי אף על הצעירים שאינם חפצים להמשיך את עבודת הזקנים, אינו אלא לעג מה. וכי באמת עבדו הזקנים אינו „עבודה“ מימיהם, שעלינו לבא עתה ולהוסיף עליה? וכי אפשר לקרא בשם „עבודה ספרותית“ להתנפלות על מנהגים ודינים, לדרישת תקונים בדת, לבאורים בזמירות ופזיזים ולחקירת קדמוניות, שאינן לא מעלות ולא מורדות? וכי השמיעתנו „עבודתם“ מימיה אינו מלה חדשה, איזה מושג חדש? וכי הכניסה איזה סך קטן אל אוצר החכמה והמדע הכללי? הנודעו עקבותיה. אף במעט על דבר שבתרבות? ההטיפה מעודה לאיזו דעות ואידיאליים כוללים ומשותפים לכל בני האדם עלי אדמות? כמדומני כי תענה על כל שאלותי אלה בשלילה. ואם כן אשאלך, אדוני, איך יטלים אתם לדרוש מאתנו כי נבא להוסיף על עבודתכם ולעשותה לפנת יקרת. וליסוד מוסד למלאכתנו אנו? —

לא, אדוני! עולם שלם מבדיל בינינו ובין העבודה הספרותית של הזקנים, ולפיכך אנחנו באים להתחיל הכל מהחדש. חפצים אנו, כי כל מה שהיה בספרותנו עד כה, ירד לטמיון, הכל ינתן ויהרס ויאכר מתוך הקהל לגמרי, ועל מקומם תבאנה בריאות חדשות ויפות לפי תביעות הזמן. ואמנם מרכז ספרותי חדש עומד להוסד בענלא ובזמן קרוב, שאליו יתלקטו ויתקבצו כל בחור וטוב, כל דשן ושמן בצעירי הסופרים, ויחד יבנו היכל הספרות העברית החדשה כמו רמים. העת הזאת עת בנות היא לישראל, עת למעת. כשם שהציוניות המדינית עסוקה בעת בהכנות למלכות עברית בעתיד, ככה עוסקים הסופרים הצעירים בבנין ספרות-תרבותית של עתיד.

ה ב ר ת א א ו מ י ת ו ת א ! או ספרות כספריות העמים או—א א ס . . . !

ברגשי כבוד

בוקי בן ינאי.

עדולם.

ככתב ב.

ה ז ק נ א ל ה צ ע י ר .

אדוני!

הרבה פעמים חזרתי על מכתבך, לא מפני שהוא ראוי לכך, אלא משום שהיה לבי נוקפי אולי באמת אני חסר את הכשרון והיכלת לעמוד על הגיונותיך ולדלות את הכונות הצפונות בהם, והייתי כמשיב דבר טרם ישמע. אבל גם אחרי רוב עיון מצדי, לא מצאתי בו בכיז דבר שיאמר עליו ראה זה בנותן טעם הוא, בלתי אם נאומים נעימים וניבים נאויים, שאינם אומרים כלום, אף כי אתה רומז לרנעים על איזו תבילות של „ראיות והוכחות“ שיש אתך בקופסתך. לפיכך, עד שלא יהא רצון מלפניך לעשות את ראיותיך והוכחותיך לקנין הרבים, אני לוקח לי הרשות להמיל ספק בישותך וממילא גם להוסיף עמוד על דעתך, כי אתה והכריך מתנפלים על ספרות העבר מכלי דעת את תנאי היתה ואופני השתלשלות התפתחותה מראשית צמיחתה עד ימינו אלה, וכי כל דבריהם המצלצלים על יסוד ספרות חדשה, שאתם קוראים אותה בשם „ספרות עברית-אנושית“, אינם אלא רק תלויות שוא ותהו.

עד כמה מעטה ידיעתך בדברי ימי ספרותנו, אני רואה ממה שהנך בורר לך את הסופרים המעולים האחרים שיש לנו וחושב אותם למיסדי הספרות החדשה בעלת דרפרצוסים, שאתה רוצה בה, בעוד שבאמת הנם אך מעלות משלכים בסלם התפתחות ספרות הזקנים, שלא חללה ללכת הלוך והשתלם, הלך והתקדם עד היום גם אחרי כל הפסיעות העקומות לצדדין, שפסעה בשנים האחרונות בחסר בעלי „המהלך החדש“. את א ה ד ה ע ס, למשל, אינכם רשאים לספח אל מהנכם בשום אופן, מפני שאין בצורת יצירתו הספרותית כל נקודה וכל קו משותף לאותו האיר-דיאל של יצירה, שאתם מציירים לכם בדמיונכם. איזו שייכות יכולה להיות ביניכם, אתם בעלי הרגש, כביכול, ובינינו הוא, בעל המחשבה העיון? אמנם גם הוא יש לו לעתים עסק עם הלב, גם הוא דופק לפעמים על העצבים, אבל הלב שהוא מספל בו, הלב הישראלי הוא, הלב שבנלות, שלא כל אחד מאתנו ומאתכם יודע לשמוע את שפת דפיקותיו בננון המיוחד לה. סופר כאחד העם. בכל סגולותיו המיוחדות לו,

אינו אלא רק המשך ותוצאה, גבוהים במעלה כמובן, מהסופרים הקודמים לו בזמן, וככל מה שהוא כותב מצבצבים ובוולטים הנימים הרבים המאגדים אותו לספרות העבר, ולכד זאת הלא השמיע בעצמו לא אחת ושתיים בפירוש, כי אין דעתו נוחה מאותו מין הספרות של עתה, שחפצים הצעירים לזכותו בה. גם בריינין, אם מודה הוא בזה אם לא, הנהו חניך ספרות הוקנים. לכל הפחות כך הוא בנוגע לצדדיו הטובים ולכשרותו הטבעי. את הזרות שבו — ומספרן לא מעט — אני מציין על חשבונכם אתם הצעירים. בכל בטול היש שמבטל בריינין את בוראי ספרות העבר ועם כל הנענועים שהוא מנענע בראשו תמיד לעמת הצעירים העומדים להברא, נקל בכיז להתבונן, כי בסתר לבבו הוא נוטה אחרי הוקנים, ואם בריינין המבקר מתאמץ לכסות על דבר זה במשאון, בא בריינין המספר ומגלהו יותר מטפח ומטפחים. בשעה שבריינין ממעט את דמית פעולתם הספרותית וכשרונם של גורדון וסמולנסקי, באותה שעה אנו רואים אותו נפעל מהם וכרוך אחריהם אולי שלא מדעתו, ובכל מקום שהוא ואחרים שכמותו נפעלים מגדולי הסופרים הוקנים, שם אנו מוצאים תמיד פעולה זו, באיזה מקצוע שיהיה, לטובה ולא לרעה. הציור המשורר מאנע ו"ל מודה בפה מלא באחד ממכתביו לרעיו, כי שירי יל"ג הראו פעולתם על התפתחות בת שירתו, אעפ"י שהוא היה בעיקרו משורר לירי וגורדון משורר סגורניצוו. כן איני יכול להסכים עמך גם בנוגע לפרץ, שאתה מיחס אותו אל הסופרים הצעירים מבני לוחך. לפי דעתי יש שני מיני פרציים בספרותנו. האחד עומד בתוך התחום, והשני מחוצה לו. הראשון—הוא שלנו וחלומותיו שלנו, והשני הוא בריה בפני עצמה, שקשה לעמוד על אופיה ולדעת מה טיבה. פרץ שבתוך התחום מספר ומשורר, נאנה ושמת, שוחק וכוכה הכל בלשון עמו, ופרץ השני עושה כל אלה באופן משונה ובסגנון המובן אולי רק לברדיטשבסקי. על אחר במקומו היינו אומרים כי מחקה הוא את הסופרים הרקדנטים והסימבוליסטים מן העמים האהובים לו, אבל על פרץ לא יתכן לאמר כן. מפני שע"פ כשרונו האריינאלי בכל קויו ושרטוטיו, איננו מסוגל גם איננו יכול לחקות מעשי אחרים, וסריש מאן אשר ב"מכתביו ע"ד הספרות" הוא מאשים אותו בנבנת דברים, מעיד על עצמו, כי לא הכיר לדעת את תכונת כשרונו לעמקה. מנגב דברים, פלגיטור בלועזית, ומחקה, יוכל להיות אך האחד, אשר לית לו מנרמיה כלום, אבל לא סופר יוצר ומחדש כפרץ. ע"כ אם אתם הצעירים מושכים את פרץ לכית מדרשכם, רק את פרץ השני אתם מושכים, שלא היה במציאות כלל, אלמלא נכנסה רוח שפות בפרץ הראשון להתאמץ להיות אריינאלי במדה יותר מרובה, ממה שהנהו מסבכו ומתחלת יצירת כשרונו הפיוטי, וגם עתה תנאי היותו בלתי מתמידים וקבועים ועלולים להתבטל ע"י כל רוח נושבת. ככה אני מוצא, כי גם יתר הסופרים בעלי הכשרון שיחסת אותם במכתבך אליכם הצעירים לא פנים חדשות המה, כי אם תולדות מוכרחות ומסובכות שקדמו להם בספרות העבר, אלא שלפי שעה בכח רוחות שאינן מצויות, רוחות תזויות באות מן ההויג, נדחפו לצדדין ויקבלו צורה אחרת, צורת יוצאי הופן, ולמעלה בעיני מכל שפק, כי המצב הזה ככל דבר המתנגד לטבע הדברים, לא יאריך ימים. נשארו באופן זה איזה צעירים אחרים וברדיטשבסקי בראשם, כמובן, החולמים ע"ד הריסות ספרות העבר ויצירת ספרות עברית חדשה על פי תכנית מיוחדת לקוחה מספרות פלוגית או אלמונית

ומוטבעת על אדני המלה האחרונה של האנושיות, ועליהם ועל הלומותיהם הגני לדבר הפעם באוניד.

הר"ר ברנפלד השמיע זה לא כבר ב"השלח" את דעתו בנוגע להצעירים הללו, כי פעולתם דומה לפעולות סוג של סופרים חדשים ידועים באשכנז, שאין רוחם נוחה ממהלך הספרות הגרמנית של העבר וההווה ותובעים ממנה תביעות זרות ומשוונות עפ"י טעם מיוחד, שהמציאותו בעצמם, כשאני לעצמי אדמה, כי כבוד גדול יותר מדי אנהנו הולקים לצעירינו בהיקש זה, שבאמת איננו עולה יפה. שם באשכנז — הצעירים אינם מסתפקים בתביעות גרידא, שם כל מה שהם תובעים מאחרים, הם ממלאים ראשונה בעצמם בפועל. אם רצויה פעולתם אם לא, זאת היא שאלה שיש לדון עליה ולפתרה בחיוב או בשלילה, הכל לפי טעמו הספרותי של הפותר. שם יש אילנות גדולים לתלות בהם, שם הנה הוי ספסמ אנן, שהוא בפני עצמו כבר הנהו עולם מלא של שאיפות ומנמות ספרותיות שקופות ובהירות. אבל מה אנו רואים אצלנו? לא מינה ולא מקצתיה! רק קול דברים אנהנו שומעים, קול תובעים: כתבו כך וכך, ספרו כפלוני מן האומות, שוררו כאלמוני ממשורריהם, ואין נוקף אצבעו להורות כי צד כותבים כך וכך, כי צד מספרים ומשוררים כך וכך. צעירינו אנו עומדים בפנים זועפים וזועמים מפיקים אי-יצוין ומחאה נגד היש והמציאות, הומים ורועשים ומעמידים קול זועות על הנעשה בספרותנו, ובעצמם אינם מראים לנו כל תמונת מעשה איוה שיהיה, ואם יש אשר יבקש האחד או השני להנשים את תביעותיו ולתת להן צורה מוחשית וכוללת, או יוצאת אותה ההנשמה מתחת ידו כהה ומטושטשת מעולפת רזין דרוזן וסתרי פליאות, עד שאי אפשר להכיר ולדעת מה הפין האיש ומה הוא בא ללמדנו, או באופן מתנגד מן הקצה אל הקצה אל התביעה בעצמה. בתור דוגמא קטנה מאמתת את דברי האחרונים, אני יכול להראות לך על ברדטשנסקי (עוד הפעם, ברדטשנסקי), מפני שהוא מנין על התנועה הספרותית החדשה עם כל תביעותיה יותר מחבריו, ולפיכך אני מנשים אותה בו), אשר בשעה שהוא דורש מספרותנו אנושיות ואנושיות, באותה שעה הוא מחזק ב"הצפירה" ידי "בעלי המוסר" החנפים והצבועים, אלה הקזקים של קודש א בריך הוא, המתאמצים בתהבולות מנוגות שונות להאפיל עלינו את אור היום ולהשיבנו אל בתי האפל שיצאנו משם. אנושיות ותורת בעלי המוסר רק"ק סלברקה, — היש לך תהום מבדיל יותר עמוק מזה? אבל הברוך הצעירים רשאים הכל, הם רשאים להיות נאה דורשים מאחרים ואין נאה מקיימים בעצמם, הם רשאים להסכים היום עם בעלי המוסר ולהתמרמר למחר בחרי אף על חברי "אהבת-ציון" בטרנו על עשותם חוזה עם היהודי המובן בצרסקוב בדבר יא"י, הם רשאים להלוך נגד ההניזון הבריא והשכל הישר, וכל זה בכח שיפתם המיוחדת להם, אם יש איוו שיטה גם בכסלות. נקל הוא לתאר את יאשו של הסופר המתחיל, הבא לבקש תורה ולקח טוב מפי מורי הספרות האלה! —

ומורי הספרות האלה אם לא הראו עד כה על ספרותנו כל פעולה ממשית בחיוב, כבר השפיקו לפעול עליה באופן ניכר וכולט בשלילה. מיום שיצאו הציץ בתביעותיהם הזרות והמופרות, ירדה ספרותנו המקורית באיכותה עשר מעלות אחרונית. ביחוד התרוששו מאד חלקה היפה וחלק הבקרת שבה. ספורים מקיפים

מחזות החיים בכל מלואם, ספורים אשר ישמע בהם הד קול המציאות ומלהמת הקיום בכל תקפו ועוז, ספורים מביאים את הקרא לידי התכונות והשבון הנפיש והסתכלות במעשה בראשית, ספורים — לכל הפחות — כה"קבורה-חמור", הנמול ישרים", כה"דת והחיים" ו"שתי הקצות" וכיוצא בהם, ספורים כאלה היו עתה להזון יקר בלתי נפרץ בספרותנו ומקומם לקהו רשימות קלות, ציורים קטנים, תמונות ועיזות, קיום, שרשטי העם, "סקיצות", "אקסקיוז" ו"אטיודים" מכל המינים, שברובם הנם רק בחינות הקולמוס, וכולם מבלי תוך, מבלי גרעין, מבלי תוכן, ואין להם פרי אלא פרחים, סקעים וספורי ציצים, מקלעות-תפארה וצעצועים יפים, מאודי-אש מתעופפים וכדורי-כורית מתפוצצים בשלל צבעיהם ברוח ומתנצצים ומבריקים לעיני הקרא כתמונות בפנס של קסמים שעושות רושם לרנע ומיד הן חולפות כצל עובר וכאבק פורה. הספרנים החדשים מצהצחים ומנהצים את החצונות על חשבון הפנימיות הנבלעת כולה בקרבה, רודפים אחרי פסכולוגיה דקה מן הדקה ומכסים בה על הרעיון ועל האלהים אשר בלבבם. הרדיפה אחרי פסכולוגיה פרצה כל כך אצל הספרנים הצעירים, עד כי בשעה שאינם מוצאים אותה בעולמנו בתוך התחום, הם זוקחים אותה בהשאלה מעולמות אחרים מחוצה לו. פלס טוי וזולה, בירנסון ואבסן ויתר גדולי המספרים וההזוים האירופיים, שהמבקרים הצעירים מצינים אותם להם למופת, אינם מניחים להם, למספרינו החדשים, לישון והם הפצים ללכת דוקא בעקבותיהם. זה הוא הסוד הגדול של הבלתי-טבעיות העוברת כחוש השני בספורי מספרינו החדשים ושל הבריאות המשוונת, שאנו רואים היום בשוק ספרותנו היפה, וגם ממשוררנו החדשים פס חזון ושהו בנות השירה. השירה העברית התנצלה את עצמיותה ותחדל להיות מקורית והיא מלקטת עתה עצמות ופוררים מעל שלהן זרים. עוד הפעם עפ"י הייני, עוד הפעם בעקבות גייטו, עוד הפעם תרגום חפשי מסושיקין ונדסון, הכל בעקבות, הכל תרגום, ואין דבר מסקור ישראל. אמנם יש לנו ביאליק, והוא אמנם משורר בחדס אלהים, אבל סימן רע הוא לספרות, שיש בה רק ביאליק אחד! כן, אדוני, ביאליק הוא היום המשורר היחיד והמיוחד בספרותנו, ובלעדיו יש לנו אך מתרגמי שירים ומשתפכים על דרך החרוז. גם "מנגינות ישראל" שלהם אינן נגינות ישראל ממש, אלא קבצת מכטאים מצלצלים, מביעים התרפקות ונענועים מלאכותיים, שאינם טובעים מחדרי לב המשורר. נסה והסירה מהן את השמות והכנויים העברים, נסה והסירה מהן את המלות "ציון", "ירושלים", "ארץ הצבי", "ערש ילדותנו" וכדומה, ואז תשמענה אונך הד קולות זרים קוראים מן המצר. גם הצועני בוכה ומתפיה מרה בשעה שהוא מרגיש איזה כאב נמרץ. במנגינות ישראל צריך להשמע קול האנחה הגדולה והממושכה של האומה, קול האנחה המבעת את מרירות הגלות בכל סרגיותה העמוקה וההולכת מראש העולם ועד סופו, ואת הקול הזה אך לשוא תחפשו בשירי-משוררנו החדשים.

וכראש לכל הסבות ולכל העליות הפועלות לרעה על המספרים והמשוררים בימינו, הוא מין הבקורת המזורה והמופלאה, המנומת והמופלגת, שהכניסו המבקרים הצעירים לספרותנו, "Aut Caesar, aut nihil", זאת היא אמת הבקרת שבידם. או מספר כטולסטוי, או משורר כניטו, או מבקר כפין או — לא כלום, זהו היסוד ואבן הפנה בבקרת החדשה שבידם. כי יתכן להיות מספר ומשורר ומבקר טוב מאד גם

מבלי דמות במעלות הכשרון והרוח לטולסמיו, לניתו ולתין, העומדים בשורה הראשונה גם בספרות העולם, כי ביניהם ובין הסופרים העברים עוד ישנן כמה מדרגות נבוהות, כי יש שביל אמצעי והרבה נקודות תיכונות, כי צריך לשים לב לתנאי המקום והזמן, — כל זאת לא יחפצו מבקרינו החדשים לדעת. הלא תזכור עוד, אדוני, בודאי, באיזה מין רעיון מזוה ומשונה מתחיל מר בריינין את דבריו ב„השלה“ על סמולנסקין בתור מספר? אם נשכחו הדברים מלבך, הבה אעלה בזכרוךך מחדש, ומהם תקיש על השאר. הלא כה יאמר מר בריינין (שם כ"ג צד 244): „אם נקרא ימים רבים (?) בספריות העמים ונתרנל בספורי-המופת של גאוני הרוח, המעובדים ומלוששים כל צרכם, ואח"כ נשוב לקרא ספורי סמולנסקין, — אז נרניש בלבנו וכו' וכו'“. כמה מן הניחוך יש בדברים המעטים האלה! כמה לא חלי ולא מרניש האי גברא כי בדבריו אלה הוא חותר חתירה עמוקה תחת בקרתו ומכשל בהם למפרע את החלמות עצמו? אם נתרנל בספרי המופת של גאוני הרוח, או יראו בעינינו כחנבים לא רק ספורי סמולנסקין שנכתבו לפני שלשים שנה בערך, כי אם גם כל מה שכותבים ומחברים בספרותנו עתה בימינו (ואף מאמרי הבקרת של מר בריינין במשמע), ולא רק בספרותנו בלבד, כי אם גם ביתר הספריות הצעירות, אשר עפ"י מצב התפתחותן והתקדמותן עוד לא יכלו להוליד על ברכיהן סופרים קרובים ברוחם היצירי לגאוני היוצרים, אשר לא עשירה בהם האנושיות כל כך בכל דור ודור. המבקר הישר המבקש את האמת אינו רשאי להעלים עינו מתנאי המקום והזמן, אינו רשאי לחרוץ משפט על ספרים שחברו לפני שלשים שנה מנקודת ראות הבקרת המנתחת על אמונת ומלאכת מחשבת בהוה, ומחויב הוא, למען למוד לדעת היטב את הסופר, ללכת אל עמו ואל ארצו, כדברי ניתו. אבל מבקרינו אינם עושים זאת ותופסים תמיד את המרובה מן היכלת ולפעמים גם מן הציף, ובוה הם מכשילים את עצמם בתור מבקרים ואת סופרינו הצעירים, החותרים בכל עזם איש איש במקצועו שלו לדמות זה לטולסמיו, זה לניתו וזה לתין, מה שמושך אחריו ככל דבר האנוס נסינה לאחור וירידה עמוקה.

הנה זאת היא מה שעלתה לספרותנו המקורית בעת האחרונה ע"י תעלולי חברי הצעירים, ואם עד כה דברתי על פעולתם השלילית בכלל, הנה מעתה אחל לדבר עליה בפרט, ואתה אל תבהל על פיך להשיבני דבר. קרא נא בתחלה במתינת הראייה את מכתבי מהחל ועד כלה, ואחרי כן אם יש מלים בפיך השיבני, ואם לא, הנה מודה על האמת כי שנית, ונסלח לך. (*

בכבוד גדול

סעדיה.

קריית-ספר.

(* הדפסנו בזה רק את שני המכתבים הראשונים מצוור מכתביהם של הסופרים הנכבדים האלה ויתר המכתבים השמורים אתנו יראו אור בכרך הבא. המו"ל.

עפר יעקב.

גויתי גל אפר לעפר נתנה -
אך אפר-חי אפרי אבק חי פרץ : -
או תקח הסערה והפור והסער
אבקי לכל רוח - ואתי לבער...
ולכל רוח-קל שיפוח לרגעים
אני אבק אפר אך הלאה אעופה ;
פה אבוא באש, פה גם אעבר בפנים,
אך גם משם הלאה תדפני הסופה -
פה אדח אמלמל בלי הרף - אף אולי
לא יבא עוד נצח הקיץ למלטולי.
ובאבק אפר דק פה לעד לא אתמה,
לא יבא בי רקב, באש לא נגורתי.
ולמרסם בנזלים לחיה לבהמה,
לכל שרץ ורמש - ולבה אך נוצרת...
ובימי עפר ארץ מתחת שמים
פה אחיה, ארמס, ארקע פרנלים ?
ארמס - הוי, לו אך הייתי למנוחה
לכל רגל עלי בשאט נפש פסעה,
לו אך פעפר ארץ, הארץ הברוכה,
ש' בנתי מתחת כל פרסה שבעת ז'
אך כל חיותי גוי עלי מרה זעקה,
כי קימת אבקי בנליה דחקת...
ארמס - ומכאיב כמעט לא אחוישה -
חי, מרגיש וחשב מחשבות אנכי, -
אך חושי בי - אפר, רעיוני - נחושה
הניזון לבי - אבק, וכת אבן פחי : -
וקאבן לא אחיה ולא אמות לשחת,
לא אמות כי אחיה - בגסיסה נצחת...
לא אמות כי אחיה - ובמחי ובלבי
אין רעיון חי, רגש חם, רוממות הנפש -
כל סגלות זאון רוחי עויתי באבי
כבר נדפנו ברוח, כבר עכשו ברפוש -
ולפצעי לי אחת, נשארה - זכרוני,
הח, סירו זכרונות ז' - אף גרסם הנני ז'...
שמואל ליב גורדון.

עוד אומר הימים, עת-קדש עלמי,
ובידי או הרב בשפתי ענבי,
ובראשו או עיני לי אורי ותומי
ולשדו בעצמי וארני בלבבי ;
או אלחם ובראשי עטרת נצחון
ואכוס ואבוא להלה על נחון.
ולעיני הברואה נלה ביריעה,
שרקמה משלל גימי תקות עתידו,
ובקרבי לי נבאה התקה הנביאה :
אני הוא אני אדוניך היחיד ;
ואלה על ראשי וקופה קומתי
לא דחקה עדנה כבוד רגלי שכניתי...
אז הפשי הייתי ובראשי מחשבות
ובלבי הרגשות לא רתקו ביזקים,
כי יחס הלב העזב רגש-להבות -
ודעיני לא חנמו בסממנים עתיקים...
על ידי אין אסור ולרגלי אין החפים
ולפני - מרחבה מלא נעם עלמים.
* * *
עוד אומר הלילה - וקביבי להבות,
ואני - אסיר עני, גו עזי, פג נצחי -
יריעו וינחרו הנבים לרובבות,
ואני - הוי דמות כבר תרה על מצחי : -
שוא נפשי חרפתי, אפצתי שוא פחי,
כבר ארם הולעים ולרקב בי לחי...
מבעתי בים להט בלהבת תהום רבה
ולשונות אש אלה דם לבי לקקו,
ובפיות אין מספר אכלת הלבנה
צלי בשדו ולשדו בעצמי צמקו ;
תגרם ותפצח ותאבל גויתי -
אך עם גוי יחד לא אכלה נשמתו.
הלבנה להמה נדעכה עשנה...
ואני כלי אכל, איד עשן בלי לח,

הנסתרות והנגלות

בספרות היפה (*).

מאת

ד"ר מ. י. ברדיטצבסקי.

1.

לאחר.

רואה אנכי כי דברך במה שנוגע אלי ואל דרכי הרי הם יוצאים מלבך ועל כן אין אני צריך לומר לך שהם נכנסים אל לבי ושואן אני הן אצלי גם הנע אחת אם רשאי אתה לדבר באוזני כהנה וכהנה. רשאי אתה רשאי — אבל את אשר לא אוכל לסלוח לך באמת ובתמים, הוא הדבר, שבעל נפש כמך אינו רוצה להבין את בעל נפש כמוני היום; ועל אשר אין אתה הפין לדעת שבעוד שאתה כבר הנך שלם ברוחך ומבטך על החיים ועל העולם נתברר יותר מדאי, אנכי עודני על האבנים. — בה"לדות" שלך עתה הריני מוצא מה שמצאתי בהילדות שלך לפני, או יותר טוב מוצא אנכי כך שהיית לפני את אשר אתה לנו היום, אבל האי נברא בהאי שוי לא יתבנא. אנכי עודני משנה את דעתי ועודני מבקש מבטאים ומושגים להגות רוחי; ואם תמצוי לומר מבטאים ומושגים חדשים, אחרי שאין אני רואה את העולם ואת החיים רק כמו שנהגים אחרים לראות, כלומר אין אני הפין לראות אותם באותן העינים שרגילים אחרים לראות אותם מבלי כל הוספת נופך משלי. ולדידי דברי פלבר קדושים מאד בעיני במה שנוגעים לחרשת המעשה ולמהותה כבמלאכת משכיות היופי: שהאמן האמתי והיוצר החדשות מבדי לפהון קומחא סחינא הוא אהת האיש השווה להסתכל על הענינים ועל הנמצאים זמן מרובה עד שמוצא הוא בהם עוד איזה צדדים וקוים שעדיין לא פנו אליהם בני אדם עד עתה. —

יוכל היות כי אותו הדבר שאני עושה עתה מעשה ילדות הוא, או גם כשלוך אדם שאינו הולך לבטח דרכו, יוכל היות כי כאחרית הימים ותפקחנה גם עיני לראות כי טועה הייתי במדה מרובה או קטנה ואז אכין לכל הצעקה הרבה שהריני שומע: אין כאן חפוש יותר מדאי ומציאות יותר מדאי ושכל הדברים כפשוטם ומדויקם, הכל יכול היות. והאלהים! שבאותה שעה לא אתבייש לבוא לפניך במקלי ובתרמילי ולומר לפניך: הסכלתי עשה צדקת ממני; אבל באותו אלהים ובנקיפת כל הפציו יכול אנכי להשבוע שלעת עתה טעותי עוד צמתים אצלי, אמתים וקומים, שאני כרגיש אותם בכל ישותי, כעין תוצאה מאותם החיים שאני שרוי כעת בתוכם. ועל כן מאד יכאב לבי אם אתה או אחד העם חושדים אותי במה שאין בי, שהרי אני עושה לפעמים שקר בנפשי והנני משיבוע את רוחתי בעל כרחי.

לאהד-העם בתור בעל מחשבות קבועות אוכל לסלוח מעט; אטם הוא על פ- עצמותו לחשוב אותי למתעתע מעט כמו שאנוס הוא לעשות זאת עם יתר האנשים

(*) עין במאמר, צורך ויכלה בספרתנו היפה' ב, השלח" היברת י"א

שאני שייך לשרש נשמתם. אנוס הוא להגן על עצמו ומדותו כנגד אותו מקום אשר באים משם לקעקע כל בירתו ולהחזיר חתירה כנגד חשבוננו של עולם, כלומר נגד אותו הדרך שדרכו לחשוב על העולם ומלאו שאין אפשר לו לזוז ממנו. אבל אתה, כלומר אתה בתור משורה, בתור משורר אלה, באותה שעה אשר תשכח את האדמה אשר מתחת להגליך, בתור צופה הליכות נפשות ויתרונם, אתה צריך הנך להבין אותי ואת רוחי כמו שאני מבין אותך ואת רוחך, ממך יש לי רשות להרוש שתבין לרעי וכי תסתכל גם על אנשים אחרים לפניך משורתך ושלא כדרךך. ממך אוכל לדרוש את אשר אני בעצמי דורש ממני. —

II

לשני.

איני צריך לומר לך עד כמה אני שמח למקרא דבריך שהחלית לכבש לך עולמות חדשות לבת-שורתך ושלא תדון עוד רק בקרקע אחת. . . יודע אנכי את „המעורר“ שבלחם היטב היטב. יודע אנכי את „עריך“ הפת שבסלנו, וביותר שאינו בסלנו — אבל מלבד שאלת הקיבה עוד האדם גדול ועוד יש לו רב — יודע אנכי להבב את „הרצון“ להשיב לעניים ולהוליכם קוממיות: אבל מהבב אנכי גם את אלה אשר פוסחים על ראשי הצבור... באלה ואלה אנשים חיים שהשעה צריכה להם, למלחמת שניהם הצדקה. אבל חלילה לנו המשוררים לקחת מקל חובלים בידנו וללחום עם הלוחמים. יקומו הגדולים עם הקטנים וילחמו לפנינו ואנחנו נראה בנשמותיהם, נראה עמוק עמוק...

רק מלחמה אחת קרובה לנו עתה, שאלת העם, נשמתנו הכללית עם הדרת השיבה שלה, או יותר נכון השכרון הלאומי היפה והמעשיר את הנפש במין עצבון געים אשר מחיה אותנו ומגדל אותנו. אבל לך אוכל להודות, כי גם היא איננה מספקת לי, וכי לעתים רבות אני מתנענע לאותן השעות שבהם יחדלו גוי ואדם גם יחד, הכל יחדל, גם העולם והיקום, המחשבות והמעשים ונשמת הצדיקים שברא להם הקב"ה כנפים פורחות בים של תהו ומשיקות את כנפי השכינה...

אתם אומרים „נסתר“, „נסתר“, לנו גלוי צריך! גלוי שיש בו ממש! חיים! חיים! אבל אין אתם יודעים כי כל „הגלוי“ שלכם זה „החיים“ שלכם יונקים רק מאותו הנסתר, ושכל עוזם המחיה את עצמכם ומעמיד אתכם על רגליכם, הם שואבים רק ממעינות הנסתרות, מה „נפש האלהית“ אשר בכם ובכל אשר מסגיכותיכם. אתם שוכחים שיש „אדון“ לכל המעשים הללו, אדון מחיה את עצמכם בעל כרחכם, אדון שלית מחשבה תפיסא ביה ואותו אנו תופסים ומבקשים לתפוס...

אתם אומרים: לנו ה„הדאי“ צריך, ה„ברור“ בעינינו; אבל דא עקא שהדבר ודאי בעיניכם ושהכל ברור בעיניכם; דא עקא שאין אתם משימים לבכם אל הספקות חנוראות יסבחים, אל החזות הגדולות שבנפש ובעולם, אל האהבה הגדולה המאחדת כל הנמצאים ואל היופי שבאפס.

הרי אתם „משטחים“ נפשות צעירינו וצעירותינו, אתם לוקחים מהם את ה„נפשות“ וה„רוחות“ והרי אתם נותנים להם תבן, אתם ממתים אותם בהומר וכרות.

ואנחנו הלא עם־עני אנחנו. — לנו הרוש דור חדש, דור אשר יתחיל את העבודה מראש, דור לוחם על קיומו, דור בן־הוריקן, ואתם טובעים מבחר בנינו בים, אתם מפסרים אותם בכלכלה ושאר ירקות ותסיהו את דעתם מעצמם. — — —
אלהים ידרוש זאת מידכם. —

III.

ידידי!

מוכרח אנכי לומר לך שבמשך הזמן נתקררה דעתי מעט בנוגע לערך הנסתרות והנגלות בספרתנו היפה. הושב אנכי עתה שבעקר הדבר אין כאן נסתרות כלל ונגלות כלל נבדלות זו מזו: החיים המה א ח ד ולנו לשים לב אל מהלך החיים ומהות החיים . . .

וזה ע ק ר: מהות החיים נוכל להשיג רק ע"י מהלך החיים, כלומר את החומר נשיג רק ע"י הצורה.

ואתה הלא תדע, כי הצורה שמקבל כל נמצא להיותו נמצא היא מבלת אותו משאר המציאות הכללית ועושה אותו לנמצא פרטי, לנמצא בפ"ע. רצוני העולם הלא איננו אחד ואין הויה אחת; הנמצאים הפרטים נבדלים למראה עינינו רק ע"י צורת מציאתם שמבדלת אותם מן הכלל בלו. ובכן בעד חושינו הצורה היא העקר ובלעדא אי אפשר היה לנו להשיג מציאת כל נמצא פרטי, או יותר נכון הצורה בטרם תבוא הרי עוד הנמצא קשור ואחוז בהכלל בלו כמו הגל בטרם יכה הים גלים. סלה לי על התפלספותי, אבל מכאן תראה למדי שהרי בצורה עסקינן, בצורה הנלוויה והמוחשת, בהמעשים הנלוים והמוחשים ובתוצאות הנפש המוחשיות. בלעדי מעשים והגשות גלויים, אשר על פיהם תתגלם הנפש ונראת לעינינו, אין אנו יודעים הימנה כל עיקר ולא נוכל לדעת כל עקר; ובלעדי הצורות הנלויות גם הנסתרות איננות.

ועוד זאת אני חושב עתה, הלא הנסתר כהנגלה המה רק מושגים מתיחסים לנו ולא מושגים כשהם לעצמם. רצוני מושגים הללו אינם מצינים את ערך הפנימי של אותם הדברים ואיכותם הפנימי, כי אם את יהוסם אלינו המה מציירים. הנגלות לנו הנן עוד נסתרות לעורים; ואולי זה שהם רואים בהעין הפנימי, אנחנו אין אנו רואים. ובכן ערך מושגים הללו יגידו רק את ערך חושינו החצונים והפנימים ולא את ערך הדברים עצמם ומהותם בעצמם.

והאם צריך אנכי לומר לך: כי כל אותם המושגים היהוסים, כלם רק מושגים ברו להם בני אדם בעצמם ונשענים על יסודות מקובלים לודאות שאינם ודאות כלל? בעת שנאמר דבר זה הוא נסתר או נגלה הרי כבר מניחים אנו שיש הבדל עצמי בין נסתר ונגלה, ובאמת אותו ההבדל איננו הבדל כלל.

עד כאן רק באופן מופשטי אודות הענינים האלה. אבל הלא תודה לי כי בטרם נעריך את ערך הנסתרות ונגלות בספרות היפה, צריך לנו מהשבה במקצת אודות הנסתרות והנגלות כשהם לעצמם.
עד כאן לעת עתה.

IV.

להגיל.

צדקת בדברך. ההתפלספות לגבי עניני דשירה איננה מועלת הרבה. להשירה ישנם כחות יותר גדולים ויותר עצמיים מאותם המכוארים ע"י המחשבות וצרופי המחשבות אדותן. ועוד גם זאת, המחשבות והרהורים בענינים כאלה מעצם השירה זכחה המתגלה לפנינו במעשי ידי המשוררים האמתים.

עלינו רק להבדיל בין המשוררים האמתים. לבלתי אמתים, כלומר בין אנשים משוררים בשביל שהם משוררים ואנוסים ע"פ טבע נפשם הפנימית לכך ובין אנשים משתמשים רק בצבע השירה שסגלו אותה להם ככל הדברים הנקנים ע"י הסתגלות. יודע אתה למדי כי בין התחומין הללו עומדים אותם המשוררים שבהם לא זקל להבדיל בין קול פנימי ובין הד הנשמע כקול פנימי.

ויש שאני חושב שלפעמים גם אנו בעצמנו הננו טועים בנו ונחליף את הרצון לשיר עם השירה עצמה.

ויש שאני אומר לי ששירת הנסתר הוא רק הרצון לשיר, כלומר הרגש המפשט ממציות הדברים הרושמים עלינו מבלי יכולת עוד לנלמו ולתת לו צורה נראית.

הצריך אנכי לומר לך כי רגש השירי אינו עוד השירה בעצמה או עכ"פ רק הפסיעה הראשונה במהלך השירה?

ושלש פסיעות אני רואה במהלך השירה: (א) השירה הלירית, (ב) השירה הספורית, (ג) החזיון.

בהשירה הלירית עוד הדבר נסתר ומפשט לרוב, בהספורית אנו רואים את צל הדברים ובהחזיונות את הדברים ממש.

אין אני יכול להאריך בזה. אבל אני מבכר עתה את הדברים ממש על צל הדברים וצל הדברים על אותם שאינם רק הרגשת הדברים...

עתה אני מבכר את הבריאה והיצירה, את הבריאה והיצירה הפיוטית ביד-אדם כבידי שמים. אבל כל בריאה ויצירה במהותה היא נגלית ונראית, כל יציר ונברא יראה לנו ע"י צורתו.

ואין אני צריך לומר לך כי מלבד מה שיראה עוד ישנם דברים בלתי נראים, כלומר מלבד הצד המתפרט בכל יצור ישנו עוד צד גדול המאחזיו גם אחר כך עם הכלל כלו. וע"כ בהשירה הנגלית האמתית אנו שומעים גם ההד הנסתר, כמו בגלי הים אנו שומעים המית כל הים ובתכלת השמים אנו רואים כל צבאי השמים.

יפה אמר שלינג: השירה הוא הד הבלתי-סוף באותו דבר שיתראה כסוף. וסלה לי אם אעתיקו בשפתי לאמר: השירה היא השמעת ההד הנסתר אשר בכל נגלה . . .

V.

לאחר.

בהשירה העברית, וביותר בשירת הספורים או ספרות היפה אצלנו, אין הדבר פשוט כל כך כמו שאתה חושב ומציע לפני. אדרכא אצלנו גם הנסתר גם הנגלה

איננו מעובד כראוי ואיננו נראה כראוי, באשר אצלנו לא יראה כלל כהונן; והראיה כשהיא לעצמה בתור ראייה אינה שכיחה אצלנו בעלי התכלית המעשית, מתירא אנכי לומר הסחרנית המעשית.

אצבע אלהים ואולי גם אסון אלהים הוא אצלנו שהשירה העברית במלואה עלולה היא ביותר אצלנו בין אנשים בני חורין שהשתחררו את עצמם מן אותם החיים אשר המה רואים ומן אותם ערך המעשים אשר המה מספרים. חונן החיים והמעשים אצלנו הנהו כל כך צר ומחניק, כל כך מוגבל מכל צד ונוטה לתועלת צרה מכל צד עד שאי אפשר כלל לאלה האנשים שנשארו באשר היו לראות את הדברים כהיותם ולהרגיש את ערכם היטב.

העם שחי בעינים עצומות כארפים שנה על פי התלמוד האוסר לומר פסוק של שיר השירים בבית המשתאות ולעשות אותו כמין זמר; עם שמתחייב בנפשו אם מסתכל ואומר מה נאה אילן זה או ניר זה, עם כזה איננו יכול לגדל משוררים שישארו תמים לרוח העם ושיריו.

למשוררי ישראל צריך מראש חרות מוחלטת, חרות מן העבר ומן ההווה, חרות מן אותם החיים ואותם ערכי החיים, רצוני חרות שנותן להם אפק יותר רחב מאותו שנולדו בו וחיו בו.

למשוררי ישראל הרושה גם חרות מן העבר שבהשפה, מחלקי השפה המגוררים אותם להעבר שבאותה שפה ותכנה הארוך.

ואולי זו היא הסבה שמשוררינו, בשפה המדוברת, שאיננה נחלת קולטורה דתית ומפריס דתים להוד, מתנועעים באופק יותר חי ממשוררינו בשפת קרש ענינים שאינם בה קרש.

מלאכה רבה לנו ועבודה רבה לנו. עבודה מצד השפה, עבודה מצד ערכי השפה, עבודה של חרות מן אותם החיים בעצמם ואותם הערכים בעצמם. אלה המה העבודות הנלוויות ועוד הרבה עבודות נסתרות שלא כל אדם זוכה בהן אם לא כבר זכה בהן.

בקצרה, בתחלה עלינו לסגל לשירתנו אותה החרות שתפקח עינינו על הנגלות שלנו, ואותם הנגלות בעצמן יגלו לנו את הנסתרות, הנגלות בעצמן...

VI.

להניל.

הנני שמח כי קלעת מעט אל המטרה ושבתת לרעי, לך לא הייתי צריך לרמוז הרבה על התולדות היוצאות לשירה העברית מדברי הקודמים.

ועתה כיון שגם אנכי חושב בדבר הרבה רואה אנכי את ערך הנסתר בכל שירה עברית נלויה; ואותו הנסתר הוא הוא צל הגוי כלו בהיחיד כלו,

אדם זה מישאל או ישראלית זאת שאנו מתארים בשירתנו, צערו של זה או חיים של זה אינם רק הצער והחיים של פלוני בלבד או פלונית בלבד; כי אם צער כל הגוי הישראלי ודמות דיוקנם של אבותינו המרחפת עלינו תמיד.

השירה שלנו באותה שעה ובאותו מקום גדולה היא מדכוחיה, באשר תחומיה יונקים משאר הזמנים ומשאר המקומות, מחיי כל דור ודור וצעריו של כל דור. השאלה להיות ולחדול שלנו על הגוי כלו, הדרת שיבה שלנו וקללת הגלות הרובצת עלינו, כל צערנו הארוך מדור דור, כל מלחמותינו הנפשים מבית ומבחוץ, כל אשר סבלנו ואת אשר נסביל, הכל הכל נותנת לשירתנו צבע של צער עולמי ויופי אין סוף.

והקרע הגדול שבנו, הנינוד הפנימי בין העבר וההווה שלנו, הריסתנו את הקדש לנו והקדשתנו את הפגול לקולטורתנו, הצדקתנו את אויבינו ונדרנו עצמות אבותינו על מטה של חבלים: הכל נותן לנו מין תסיסה שירית, מין צעקון-נפשי ונענעוים סותרים זה את זה ולוחמים בנו בעצמנו.

כל איש ישראל ואישה ישראלית בכל מקום שהם, בין החומות ומחוץ לתחום בקמץ ובגדול הרי הוא מקצת מרגדיה וחיו קשורים באלפי מיני קשורים וכל הצער שבעמו ולכל המשבר שבעמו.

כלנו הננו אוכדים, כלנו הננו הציים עבדים והציים בני הורין, כלנו הננו מוכים מעצמנו וסובלים מירושתנו; כלנו מרגישים רנשות של צער ומיני תקות של צער, כלנו הננו נסתרים גם בנגלותינו.

חומר יש לנו הרבה ומשוררים גם לא מעט. ועל אותו דבר אני מצטער הרבה יותר ממה שאתה חושב.

הכל יש לנו ומאומה אין לנו.

VII.

להניל.

תמה אנכי מעט על שאלתך: אם כן, הלא דוקא התנועה הלאומית היתה צריכה להיות יותר מסוגלת לגדול השירה אצלנו מתנועת השלייה שקדמה לה?

לכאורה, הלא תדע כמוני שהמשוררים באים במקרה או יותר נכון ע"פ נס שלא נבין ראשיתו ואחריתו. ולכאורה הלא תוכל לדעת מעצמך כי התנועה הלאומית בהקפה את הנפשות אינה לעת עתה עוד את אשר היתה התקופה שקדמה; היות כל האדם מלאה או את כל האדם ותניע בכל נשמתו, בעוד שחרות העם תמלא לעת עתה רק איזה צדדים בהאדם.

אני אומר שצריך הדבר להיות כך, אבל הדבר הוא כך, וראיה לדברי שבכל מהלך הלאומי אין אנו מוצאים אנשים מקריבים כל אשר להם על מזבחה כמו שראינו בתקופת ההשכלה.

בימים האלה היה כל משכיל נכון למסור א"ע על קדוש הדברים שאליהם היתה משאת נששו. המה לחמו והפקירו כל הקרוב להם, אבדו מעמדם בחיים, במשפחה ובבית אבותם בשביל אותם הדעות שהאמינו בהם; ואנשים גבורים כאלה גם במקצת אין אנו רואים דוקא באותה התנועה שלה נצרכים גבורים כאלה...

הצריך אנכי לומר לך, שדוקא עתה שכיחים מזוייפי הרנשות אצלנו יותר מבתקופה הקודמת? הצריך אנכי לומר לך כי העידנא גם בספרתנו החדשה ירתה

הצביעות שאכלה ישראל בכל פה? הצריך אנכי לומר לך, שהעידנא כל מושך בעט, כיוודעים או בבלא יודעים, הוא עושה חלקות לקדשים לא יאמין בהם עוד ומחפה דברים לא יפים כלל?

ומי כמוך יודע את התנאים בספרתנו עתה שמהניקים כל בעל כשרון ממש ולא יתנו לו אויר לחיות—מי כמוך יודע איך טהנים עתה בנו, באלה שאינם כאחרים ואינם מסתמכים אכתפיה דאחרים...

מה לנו כל השאלות הרבות בדבר מהות ספרות היפה והשירה אצלנו אם לא נותנים אותה להתקיים אצלנו כל עקר. מה לנו כל הני אם מקום אין לנו בעדה.—
לנו צריך אויר רחב, לנו צריך עכ"פ התנאים הראשונים לאפשרות השירה ואז השירה תבוא...

השירה תבוא מהננלות והנסתרות שלנו, מכל חללי עולמנו, מכל אתר ואתר. השירה תבוא, תבוא גם בנגלה גם בנסתר ושניהם גם יחד.

VIII.

לאחר.

אין אני יודע מה היה לי באחרית הימים? כעני מצד זה ועשיר מצד זה כן אנכי מלא יאוש מצד זה ותקוה מצד זה.

כל המחשבות והרהורים שלי ע"ד חיינו בזה ובעתיד, ע"ד תגאינו הרוחנים והחומרים, כלם מובילים אותי לידי יאוש מאפס תקוה: וכל הנשות הצער שלי, כל יגוני הלאמי בננלותיו ונסתרותיו מוביל אותי לידי תקות השירה והתרחבות השירה העברית; ואולי גם שירה חדשה, שירת עם עולם ותגתו של עולם...

לבי יאמר לי שבערוב שמשנו וזרחה לנו שמש שירה חדשה, שירת הערבים שירת הליל עם כל מנוחת העצב שבליל.

לבי יאמר לי שצעקת בנינו הזובעים תהיה נשמעת לדור דורות...
על נהרות בכל שם ישבנו גם בכינו, גם נבך, נבך. ואותה הבכיה העולמית שלנו כהד אין סוף ישמע בכל מרחבי אין סוף.

בחדול הנגלת שלנו עוד ישמע הד הנסתרות שלנו—בין הרבות הרי חורב עוד הבתקול מנהמת כיונה. — — —

מִי שֶׁהָיָה מְלַגְרֵפִיסִט.

(צויר)

סײַט

יצחק פֿערנהאָף.

בפֿנקסי רשִׁמְתִי אֶת הַיּוֹם ט' מִדְּחֹשׁוֹן שְׁנַת תַּרְנַנּוּ... לְיוֹם פֿרעֵנוּיֹת.
שְׁתֵי שְׁמוּעוֹת מַעֲצִיבוֹת לָקְחוּ כֹּו בְיוֹם אֶת לְבִי וְעַסְקוּ מַחֲשׁוֹבוֹתֵי.
עֲתוּנֵי־הַבֶּקֶר הֵבִיאוּ בְיוֹם הַזֶּה אֶת הַתְּלַנְרֵמָה הַאִיוֹמָה: יִהְיִדִי יֹאסִי בַסִּכְנָה, הַסְּמֹר
דַּנְטִים יִפְרְעוּ פִּדְעוֹת נוֹרָאוֹת, אִין מַסְפֵּר לַחֲלָלִים, לְנוֹסִסִים... בְּתֵי הַחוּלִים מְלֵאִים פְּצוּעִים,
כָּל הַחֲלוּנוֹת מְנוֹפְצִים — הֲרַג וּאֲבִדוּן...!

עוֹדֵנִי קוֹרֵא אֶת הַבְּשׂוּרָה הַנּוֹרָאָה הַזֹּאת, וְהִנֵּה אֲבִיו שֶׁל רַעִי זֶרֶחַ יִבּוֹא אֶל חֲדָרֵי.
עֵינָיו דּוֹלְפוֹת דַּמְעָה, וּבְדַבְרֵים בְּקוֹשְׁעִים מַסְפֵּר לִי כִי בִנּוּ הַתַּסְמֵר מַעֲצָמוּ בְרַנְעָה הַזֶּה
מִפְּקוּדָתוֹ בְּתוֹר מְלַגְרֵפִיסִט, שֶׁשָּׁמַשׁ בַּה זֶה כְּשֵׁנָה, וְהַפְּקִיד הַמְּמוּנָה עַל הַתְּלַנְרֵף קָבַל
הַתַּסְפֵּרוֹת בְּשִׂמְחָה רַבָּה... מְדוּעַ עִשָּׂה בִּנּוּ קְל־הֲרַעַת אֶת הַצַּעֲד הַמְּסוּכֵן הַזֶּה לֹא יָדַע,
וְהוּא מִתְחַנֵּן לִפְנֵי, בְּאִשֶּׁר הַשְּׁפַעְתִּי רַבָּה עַל בִּנּוּ, כִּי אֲשׁוּחָח אֹתוֹ, לַחֲקוֹר וּלְדַרוֹשׁ מִמֶּנּוּ
כִּי דָבָר אֲוִלִי יַצְלַח בְּיַדִּי לְהַשִּׁיבוֹ מִדַּעְתּוֹ.

שְׁתֵי הַבְּשׂוּרוֹת הָאֵלֶּה הַכּוֹנֵי בַתְּמַהוּן. מַה שֶּׁהֲרַנְשֵׁתִי עַל אֹדוֹת מַצְבֵּם שֶׁל יִהְיִדִי
יֹאסִי, בּוֹדָאִי יִרְגִישׁ כָּל אִישׁ יִהְיִדִי שֶׁלְּבוֹ דוֹפֵק לְכָל מִקְרָה רַע גִּנוּעַ לֵאחֲזוֹ, אֲבָל מַה
שָׁחַשׁ לְבִי לְשִׁמְעַת הַתַּסְפֵּרוֹתוֹ שֶׁל רַעִי, יִדַּעְתִּי רַק אֲנִי, רַק אֲנִי לְבַדִּי יִכּוֹלְתִי לְהַבִּין אֶת
הַמִּקְרָה בְּרוּחַב הַקֶּסֶף, וְהִנֵּנִי מוֹדָה לִפְנֵי קוֹרְאֵי נִכְבְּדֵי, כִּי בְיוֹתֵר עַסְקָה וְהַטְרִידָה אֹתִי
הַבְּשׂוּרָה הָאֲחֵרונה הַזֹּאת, כִּי הַפִּדְעוֹת בִּיאִסִי הֵנָּם מִקְרִים תְּדִירִים, אִינֵם יוֹצֵאִים מִדְּרַךְ
הַשֶּׁבַע, וְאִין הַתִּימָה גְּדוֹלָה כִּי עַד שֶׁנַּצְטַרֵּךְ בִּר נִגַּר לִפְרִיקָנָה — הַכֵּל יוֹדְעִים כִּי יִהְיִדִי
יֹאסִי — רַק יִהְיִדִים הֵם, וְזֹאת אֲמַנֵּם הַטָּאָה גְּדוֹלָה, הַטָּאָה שְׁאִין לְכַפְרָה, וּמַצוּה רַבָּה
לְרַדַּת עַמֵּם לַחַיִּימָם — הַיִּהְיִדִי יִשְׂרָאֵל... אֲבָל הַתַּסְפֵּרוֹתוֹ שֶׁל רַעִי נִדְמָה לִי בַעֲצָם וּבַתְּחִלָּה
לְכָלֵּה מוֹקְשָׁה, לְמוֹסַרֵךְ מִכָּל הַצַּדִּדִים.

הִנֵּנִי יוֹדֵעַ הַיִּשָּׁב אֶת כָּל הַיִּנְיָעוֹת שֶׁיִּנְעַר רַעִי זֶה בְּלוּיַת חֲסוֹת (פְּרוֹטֶקְצִיָּה) שֶׁל
הַקְּפֵרוֹת הָעֲלִיוֹנוֹת, עַד שֶׁהִשְׁגִּי אֶת הַתַּפְּקוּדָה הַזֹּאת, הִנֵּנִי מְכִיר אֶת סַבְעוֹ וְאִפְּסוֹ שֶׁל
רַעִי בַעַל הַרְגֵשׁ הַזֶּה וְיוֹדֵעַ שְׁאִינֵנּוּ יִכּוֹל לְהִשְׁלִים עוֹד לְמוֹדֵיו לְבֹא אֶל מִשְׁמַרְתִּי אַחֲרַת
יוֹתֵר טוֹבָה, וְגַם מַצַּד חוֹלְשַׁת נוֹפֹ אִינֵנּוּ מוֹכֶשֶׁר לְמַלְאכָה אַחֲרַת, קֶשֶׁה וְכַבְדָּה, וְמַה קְלָה
מַעֲבֹרַת הַתְּלַנְרֵפִיָּה אֲשֶׁר כְּמַעַט כְּצַחֻק יִלְדִים הִיא! עַל הַתְּלַנְרֵפִיסִט רַק לְחַכֵּר אֶת הַחוּשׁ
אֶל הַמְּכֹנָה הַגְּלוֹאֲנִית, וְאִזּוֹ יִחַל מַחֵשׁ הַמּוֹרָה לְרוּץ סָבִיב סָבִיב בְּקוֹל הַמּוֹלָה הַדְּקָה,
וּבְאִין מִפְּרִיעַ יַעֲבֹר עַל פְּנֵי כָּל הָאוֹתוּיֹת וְהַסְּמִנִים, עֲבוֹר וּפְסוּחָה, אֶף יִישִׁיב אֶל עַקְבָּיו
וְלֹא יִמְצֵא מְנוּחַ וְאִין כֹּאן לֹא יִנְיָעַת הַנוֹף וְלֹא הַתַּמְאֲצוֹת הַמּוּחָה...

הַלְּבָבִי תִּקֵּף אֶל רַעִי, וּמַצַּאתָיו בְּדַד בַּחֲדָרוֹ בְּמַצְבַּ הַתִּדְנָשׁוֹת יִתְרָה, מְכַלִּי הִנֵּה
יִשְׁבְּתִי מִמּוֹלוֹ, וְהוּא בַעֲצָמוֹ הַפִּיֵּעַ אֶת הַדְּמִיָּה.

אני יודע' - פתח בקול עצב - 'אני יודע תכלית ביאתך ברנע הזה אלי, אתה רוצה לשאול אותי על מה הרמתי בירי מצבי בחיים, מדוע החרבתי בכונה את עולמי זה, שבנינו ביניעה ובמסירת נפש ממש, האין זאת ידירי?'

'הו ידירי! מה אמלל אני כי במשפחתי אין איש שיבין לרעי, אבל אתה הנך מסוגל להבין ולהדור סתרי לבי, לך אגלה סודי - אטעים לך טעמי ונמוקי:

התזכור יקירי, כי בשוחחנו אז על דבר 'תורת החיים' ועל עמקי הפסיכולוגיה אמרתי לך, כי ישנם אנשים שיש להם הכשרון להיות אמללים, ואוי לאלו, האם לא יכולת להבין כי גם על תכונות נפשי רמוז מלי? כי גם אני אחד מאלה האנשים, לי יקירי הכשרון להיות אמלל, ואוי לי, כי כשרוני זה הולך ומתפתח הולך וגדל - אתה תדמה כי מלאכת התלגרפיה מסתגלת לנפשי, בשביל כי נקלה היא וכל איש, אף הרש שוטה וקטן במשמע, יצלה לעשותה, כן דמית - אבל טעית, כי באמת מלחמה נוראה פהמתי בכל השנה, לרגלי העבודה הזאת... אבל ההנך יודע מי המה בעלי מלחמה שלי, שעמם ערבתי קרב? ...'

התלגרמות, ידירי...'

ואתה אל תתלוצץ!'

הלא ידעתי לבעל עורקים חלשים ועצבים סולדים, לבעל נפש רותחת ומינשת שתחיש את דופק עורק הטבע; העולם נתון כל ב'י, ונפשי מלאה דאגה לענות הכלל, אני משחתף בצער כל בני עוני, בכל מקום שהם: אדם סובל יסורים באספמאי ואני חש כאן, ודמיוני מנדיל את כל מקרה רע שבעתים מאשר הוא במציאות; כשאני קורא בעתונים ידיעות מעין רעידת הארץ, שטף מים, התנגשות מסע מסה'ב, רציחות, תגרות ואניות שורפות בים, אזי אני משתקע בהיות, אתפשט כליל מחמרי ואשכח את המציאות המקפת אותי, האדמה מתחת לרגלי תתעקר ודמיוני ירוממני ויביאני בקפיצת הדרך ובכסויות גדולות אל מקום המאורע, המעשים מתנשמים ומתגלמים לפני ואני רואה אותם עם צבעיהם היותר שחורים, עם שרטופי פרצופיהם ופרטי פרטיהם. לפני פגרים מתים, לפני חללים גוססים, טובעים צוללים, לפני נופות צורבות באש שלהבת, לפני כל אלה... ואני שומע צוחתם, ודמי רותחים, רקותי הולמים כהולם פעם עד אשר יעברו איזו שעות, ושטף חיי יכנס מחדש לתעלתו הראשונה.

וכן יפעלו עלי אסונות צבוריים, וכן יפעלו עלי פגעים פרטיים, לכן אני מדלג על ידיעות לא טובות, אני בורה ממקום סכנה... ואתם חפצתם כי אהיה כל ימי שלגד פיסט, אשר התנאי הראשון הוא לפי דעתי כי יהיה איש יבש, חושיו מסומסמים, אינם יקרים לפני אחרים, עבודתו תהי מוכנית ומשועבדת רק אל תכלית טובת עצמותו...'

האם ידעתם כל הסערות שהסתערו בלבי, וכל המלחמות שהקימו הרפשות בקרבי? היש לכם כל מושג מכמו אלה? - כל הפשה לא טובה, כל בשורה רעה שבאה לאיש אף בלתי נודע לי כל עיקר, עקרה נתה מבתרי לבבי, כאשר צלצל הפעמון המעור ונתן אות כי רפשה הולכת, רעדו ידי להביא את הכלי אל כנו ואל מכוננו, להתחיל פעלתו, כי הרד לבי אולי תודיע הטלגרמה מות של איזה בן יחיד, רצח של איזה משפחה עניה, הולה מסוכן - וכשהחל מטיל הברזל אשר על שלחני לרקוד ולחול במחולות וקפיצות, אז רקדו גם מעי, ונהפכתי בעצמי להיות מְנַתִּי ובפרט כשבאה מנורתו ועל פסת הניר יצאה בשורה נוראה, אז אין קץ היה לכגשונותי הקיצונה, אזי היו עורקי

מזועזעים, שרעפי הועשים, זמן הענון * שיעופף במהירות, הצוא ושוב, הצוא ושוב בין המגנט ובין המקום אשר תעצור הנוצה בעדו, שמעתי כעין המולה, כעין אנחה, כעין אנקת הנפש המדברת אלי וצועקת לישועה ולרחמים, המכונה כמו רקדה או לפני והחוט המתנלנל והמתגלם דומה כמו מלאך רע שולף ממני קרבי ויתלמס לעיני, בכל מועקה שהעקתי באצבעותי הרגשתי כי איזו מעמסה לחצה לכבי, ואז יצאתי מחושי, המיוני מתעופף על הוטי הטלנרף המתוהים על העמודים ויארכו אלפי מיל, הלאה יעוף, הלאה הלאה אל עולמם של בעלי הרפשות לראות בחושי את האומללים — כה הלכה נקרנותי והתפשטה בכל פעם, עד שנררה אחריה חולשה כללית מסוכנה מאד לנפשי ולנפשות אנשי בית אבי, כי לא יכולתי למלאות כראוי ובאופן רצוי את חובותי להם, כל פעולותי בלתי מתארגנות ובלתי מתלכדות, גם הטילה החולשה הזאת בספק את ערך כל מעשי במקצוע פקודתי, ולא פעם קרה, ברישמי על פסת ניר את דברי הרפשה, ששעיתי, וכמה שניזנות יצאו וערבוביה של מלגם שאין מקומם בהאורגנאל. בירח העבר תקפתני מחלה ואף כי חוש גם עברה, אבל לא הלפה מבלי השאר איזה שנוי אחריה, והשנוי הזה יהפוך בעיני כל ענן לננע, ויבא במהתרת בלאש בלאש תחת אשיות היי גויתי.

זאת היא המלחמה ידידי, שלחמתי כל אותה השנה, ואתם לא ידעתם, ולו לא הייתי מקוה כי בקרוב תצא לאור המצאתי של קאזעלליי שעל פיה תהינה הרפשות כעין מכתבים חתומים הנשלחים ע"י הפוסט מבלי שיצטרך הטלנרפיסט לקרא אותם ולבא במסתריהם, לולא התקוה הזאת לא הייתי יכול להמשיך פעולתי אף ירח ימים.

לו נשל עלי להביא לך מופת חותך על דברי, הייתי מספר לך כמה וכמה פקטים, אבל באופן כזה יארכו הדברים, ואתאר לך רק הלך רוחי, ע"י הרפשות השונות שמחות ועצובות, אשר באו בערבוביה, היום יום אחרון בעבודתי בבית הטלנרף, ותקיש לך על השאר.

היום כבוקר השכם, כאשר אך צעדתי על מפתן חדר עבודתי, כבר מצאתי אשה עניה, סמל הדלות עם כל מרידותי, שומרת במסדרון, ותחכה — לפי שספרה לי בדמעות חמות — על טלנרמה מבנה יהודה שנותן לה לחמה ברוחק, והוא חולה עתה מאד באמיריקה, והנה רפשה מאמריקה בה כתוב לאמר: 'בנך מאיים מת אתמול ביטעה הישניה אחרי הצות היום'. כשמוע האשה את הבשורה האיומה, נשפכה חורת מות על פניה, קול שבר הוורד ומוזעזע נימי הלב התפרץ מפיה — והתעלפה לעיני. ובמוחי יתנלנל כדור לוחם... המיוני מצייר לי את האסון האיום, ובעודני משוקע בהחיון הזה והנה רפשה אחרת אל העלמה פפי נ. מאת חתנה יוסף יש, בה הוא מודיע: כי הוריו אינם מרוצים בשום אופן, אנום הוא לעזבה לנצח. הוא נוסע למדינת הים. אנכי איני יודע פנים אל פנים את העלמה פפי, איני בקי בהיחס שבינה ובין יוסף יש, אבל המיוני הוא ממציא נפלא, סדרן גדול, והוא מסדר לי על חשבון עצמי עובדא ישלימה, הוא מצייר לי כל הפרטים איך שיוסף הזה בא לעירנו ולקב בעיניו את הנערה, לקחה שבי, הבטיחה לארש אותה, והענייה הזאת, תופרת או אמה, האמינה לו, ומתיר יקר, הוי, מחיר יקר מאד נתנה לו בשביל הבטחתו... היא הקריבה קרבנות גדולות... את תומתה, את לבבה הטהור, את פרושותיה האחרונות נתנה לו, הכל, הכל, והוא יעזבנה.

(* פרסת ברזל המגנטית על שלחן הכלאכה.

עתה, עתה בעת נוראה, נוראה מאד... הוי, להעלמה הזאת נשבר לבי, ורפיקותיו חזקות, חזקות ואמיצות, אמיצות ותקופות. הנני פוסע בחדרי הנה והנה, מבטי נופלים בעד החלון לחוץ, והנה הטבע נוסם, הרוח נושב בלילה, העלים נופלים... נופלים... והנה מצלצל הפעמון המעור, דפשה! בכפר נ. נרצחו כלילה שש נפשות, המוזג לזר וב'ב... והנה עוד דפשות בעניני ממונות, איזה מחאה על ששר חוב, איזה קרוז, איזה קובלנא, והנה עוד דפשה: ימול טוב לצמד החדש והנעים, והנה עוד דפשה: יקריאה להתועדת ע'ד תנאים לשעה טוב ולהצלחה, והנה עוד דפשה: יהודי יאסי בסכנה — הסטודנטים יפרעו פרעות נוראות — אין מספר להללים, לנוססים... בתי החללים מלאים פצועים, כל החלונות מנופצים... הרג ואבדון...

דין די, לא יכולתי נשא עוד. לא, לא אוכל להתנמד ולהתכמין, לותר על רגשותי בשביל פרנסה, בשביל פתותי להם...

ואתפטר לחלוטין! — לחלוטין ממקום התופת!

האם לא צדקתי בעשותי זאת, האם אחרת יכולתי לעשות? שפוט נא אתה!

אנא ידירי שפוט נא!

הנואם פסק מלדבר, ויאנה. וברחמנות ובתחנונים הביט עלי.

אנכי לא יכולתי להשיבו ברגע ההוא, להניד לו משפטי.

שפוט נא אתה בטובך הנדול, ידירי הקורא.

יושבי ארץ ישראל ושכניהם בימי קדם.

מאת

שמעון מנחם לור.

(ב) העברים. *

מחמשת הבנים שהתייחסו ובתורה לבני שם נודעים רק ארבעה מהם לממלכות ולעמים מיוחדים והם: עילם, אשור, לוד וארם. אבל בשם הבן השלישי ארפכשד לא נודע ברמי העמים הקדמונים שום עם חשוב או ממלכה מיוחדת, מלבד מדינה אחת בצפון אשור שנקראה על שם הישבת השמי הזה והיא מדינת ארפכשד. ההשערה קרובה כי במדינה הזאת ישבו לפנינו עם בשם ארפכשד, ובעבור שבתו על נבול אשור אחיו העצום ממנו אברה לו ארצו בראשית ימי קיומו ויחדל מהיות עם מיוחד. ככל העמים הנדחים ממקומם ביד החוקה מהם נאלץ בלי כל ספק גם העם העתיק הזה לנדוד למרחוק ולבקש לו ארץ אחרת למלט לו. לדעת יוספוס יצאו הכשדים (מבני ארפכשד, ולדעת קצת הוראת השם ארפכשד היא נבול-כשד כי ארסה היא בערבית נבול), ונראים דבריו, ולפי זה נדדו בני ארפכשד מארצם שבצפון אשור לשתי ארצות שונות, כי הכשדים ישבו בארץ שנער ובארם נהרים. בדברי הנביאים נקראו יושבי בבל ושנער, כשדים וביחזקאל א' ג' נקראה הארץ שעל נהר כבר נ"כ ארץ כשדים ונהר כבר הוא הנהר הידוע Chaboras בארם נהרים, הנופל לנהר פרת אצל כנימיש, שעליו הכה הקיסר נרדיון את עם הפרתים. ואור כשדים מקום אבות אברהם היתה בשנער ונודעה בכתבי היתדות בשם אורג, וארץ אשור מוכירה בתור מצודה פרסית, ואולי מקור השם אורו הוא ארפ בחלוקה פ' בו השכיח בלשונות בני שם, ואורכשדים הוא כמו ארפכשדים. להכשדים אשר בארם נהרים נספחה משפחה אחת מבני נהור ותקרא על שמם היא כשד הנזכר בבראשית כ"ב. ולדעת ניוניוס אור היא שם פרסי שענינו עיר וכן קראו האשורים לעיר אור.

מבני ארפכשד האלה נבדלה משפחה אחת אשר יצאה מארץ כשדים לבקש לה ארץ בפני עצמה, היא משפחת עבר בן שלח, שלא יכלה לשבת עם הכשדים יחדו ויעברו את הנהר (וע"כ נקראו מאז "עבר" לפי שעברו לעבר הנהר) ויישמו פניהם מערבית לדרומית. ותלך משפחת יקטן בנו לארץ ערב וישבו שם, ומשפחות עבר וסלג בנו הלכו לארץ ישראל שהיתה אז ארץ הפאים וענקים וישבו בה עם מקניהם ויאחזו בה, ויורישו את רוב הפאים והענקים וימשלו לבדם בארץ וינחלוה,

* ראה האשכול ב' צד 127—139.

(1) בדברי בירוס הכשדי נקראים כלרים ובכתבי היתדות נקראים גם כררים. ומהו בא השם קורדיסטאן על הנהרים אשר במזרח אשור. והרי אררט תרגם הארטי, "טורי קורדי"; אולי היתה ארץ אררט נחשבת לארץ ארפכשד הנ"ל.

וע"כ קראו בני חם את הארץ „ארץ העברים“³ (בראשית מ' ט"ו), מפני שבני עבר ישבו בה בתחלה, כמו שאבאר. ומה שלא פירשה התורה בעבר ובניו את ארצם, כמו שפירשה בבני יקטן, מפני שהעברים לא האריכו ימים בארץ כי הנענים כבר לקחה מידם בימי ישראל, ע"כ תלה הכתוב את הארץ בבני כנען בלוח העמים, אף שהתיישבו בני עבר בתחלה בארץ הזאת.

כאשר נפרדה משפחת העברים מן הכשדים למערב, נשאר אחד מבניה (רעו או שרון) באור כשדים. עד שקם תיה אבי אברהם ויצא גם הוא עם בניו ללכת לארץ העברים. וילכו אברהם בנו ולוז בן בנו לארץ העברים לשבת שם ולהיות עמהם לעם אחד (ע"כ נקרא אברהם בימיו „אברהם העברי“ בראשית י"ד י"ג) ותרח עם נחור בנו נשאר, בדרך, כי פרץ ארם מצאה חן בעיניהם, ויבנו שם עיר ויקראו שמה הרן על שם הרן בן תרח או ע"ש נחור בנו (והני חלפה מקומה).

כאשר בא אברהם לארץ כנען כבר היה אז סוף ימי העברים בארץ הזאת. כי בני כנען—שישבו בתחלה על חוף הים בארץ פיניקיה—התפשטו אז עד הירדן וים המלח, ויכבשו את כל הארץ מיד בני שם, כמו שפירשו חז"ל על „והכנעני אז בארץ“ ודבריהם דברי קבלה; וכבר היה בידם רוב הארץ, מלבד ארץ הגליל וירושלם, שמשלו בהם מלכים מבני שם: בארץ הגליל מלך תדעל מלך גוים שהתחבר עם כדלעומר ואמרפל; כי גוים היתה החלק המערבי של ארץ הגליל⁴ (והיא גוים הנוכרת ביהושע י"ב כ"ג ובשופטים ד' ב' ובישעיה ח') ובידושלם מלך מלכי-צדק מלך שלם, כי מיהוסר של מלכי-צדק לאברהם נראה ברור שהיה עברי, שהאמין באלהי אברהם, כי מכל בני שם רק בני עבר אהזו מעשי אבותיהם בידהם, וחז"ל אמרו שהיה עבר נביא גדול, המה עברו את אלהי שם ומלכם היה הכהן; ע"כ נתן

³ ראה ספר „ארץ העברים“ להר"ר שלמה רובין וס' קרוא מקרא' להרה"ח ר' יוסף צבי פולישניצקי.

⁴ בשער העתיק בכתבי היתדות ממלחמת כדלעומר היא נקראת „תדול בן עיה“. ומספר שם איך הכנעני כדלעומר את המלך עזה במרם התחבר אליו ויקח את ארצו עד ארץ רבת, שהיא רבת בני עמון, אף שלא היו עוד העכוזים בארץ, מזה סוכת שארץ ממלכת תדעל לא היתה במזרח סמוך לארצות שלשת חברון, רק במערב. תדעל נקרא שם גם תור גורוס כלומר בעל-גדי, ובעל-גד הלא הוא מקום ידוע בארץ הגליל ונוכר ביהושע י"ג ד'. בכתב שגער מוחלפת לרוב ג' בכי וארץ גוים נקראת בכתבי היתדות כוים, כמו שנכתב באשורית סרכון (מלך אשור) תחת סרגון שבמקרא, ונרגמיש תחת כרכמיש. ע"כ נראה לי כמעט ברור כי ארץ גוים היא „קוה“ או „קוא“ מקום מוצא הסוסים אשר לשלמה (מ"א ו' כ"ח ורה"ב א' ט"ז) כי הכנענים אשר שם בהרשת הגוים היו כגדלים סוסים כמו שנראה כספור מלחמת סיכרא, והיא היא ארץ „גוי-קו“ בישע' י"ח, ובמצבות הזכרון ובלתיחת דברי הימים של שלמנאסר והגלת פלאסר מלכי אשור נזכר העם גוים או כוים בתוך העמים ששלמו להם מס והמיד נזכר העם הזה בתוך העמים המערבים הסמוכים לישראל. בכתבי שלמנאסר השני נזכר „גוי“ בין ישראל ובין מצרים. בכתבי תגלת פלאסר נזכר „כוי“ עם גבל וחמת ובכל המקומות שהוא נזכר שם לא נזכרו צור וצדון אל פיניקיה וצרונים, אף שנחשבו שם כל עמי המערב אחר מהם לא נזכרו; ולעמדת זאת המלכים הסוכרים את צור וצדון אינם מזכירים את גוים, ע"כ אין זאת כ"א גוים היא פיניקיה המתאימה עם ארץ גוים שבמקרא שהיא במערב גליל, והעם הפיניקי היה לפי זה עם מבני שם ולא מהכנענים וזהו טעם אהבת מלכי צור למלכי ישראל שאינה סובגת בל"י. משפחת צדון הכנענית התלכדה אמנם בתוכם אבל בכ"י נשאר בהם טעם דשמי, והרין עם הטנוגיפים החושבים אותם בקרב בני שם.

לו אברהם מעשר מכל. גם יעקב נתן את מעשרותיו לכהני בני שם כאברהם אביו ועל כן אמר: "וכל אשר נתן לי עשר אעשרנו לך".

העברים הקדמונים האלה היו ידועים מאד בין העמים מבני חם במזרח היה עוד ישראל לעם וישאו ויתנו עמדם, על כן גם אחרי יציאת מצרים לא יכלו לשכוח את השם "עברים" אשר היה שגור בפייהם זמן רב, וע"כ בסלול את השם "ישראל" לפני השם "עברים" ויכללו אותם ואת כל העמים בני עבר בשם עברים ולא קראום בשם סדטי; וכפרט בני ישראל שיהשו לבדם את ארץ העברים והחזיקו בדעותיהם, נשאר להם השם עברים למורשת עולם עד היום הזה. וכמו שנקראו אבותינו "אברהם העברי" "יוסף איש עברי" (מפני שיחסום אחרי העברים הידועים להם) כן כללו המצרים את עם ישראל בהעברים: "בילוכן את העבריות" (שמות א' ט"ז), "מילדו העברים זה" (שם ב' ו'), "מינקת מן העבריות" (שם ו'). גם הפלשתים בני חם קראו את ישראל חמד בשם עברים (שמואל א' ד' ו'), "יג י"ג, י"ד י"א, כ"ט ג'), כי בעת שכתם בארצם עם העברים הקדמונים יחדו הדגלו בהשם עברים, ועל כן נכשאו בני ישראל אחריהם לשבת בארץ תחת העברים הכנענים, קראו גם אותם עברים, כי ידעו שהם ממשפחת העברים, וגם הרכה מן העברים הקדמונים נתערבו בישראל, כמו שאבאר הלאה. ומפני שקראו בני חם את ישראל "עברים" כנו גם בני ישראל את עצמם כן בהבדל לבני חם אשר בתוכם היו יושבים, כמו "איש מצרי מכה איש עברי מאחיו" (שמות ב' י"א), "ושאול במרדו בפלשתים אמר: "ושמעו העברים" (ש"א י"ג ג') ויונה הנביא אמר לאנשי הספינה (כנענים מבני חם בפניקיה): "עברי אנכי".

אחר הדברים האלה נתגלה אור חדש בתולדות המצרים ובתולדות בני ישראל במצרים ובהרבה מקומות בכתבי הקדש. הנה בדברי ימי המצרים שכתב מאני טה המובאים בספר "קדמוניות" של יוספוס נאמר כי בשנת אלפים ומאה לפני סה"נ בא למצרים עם מפאת מזרחית צפונת—מארץ כנען, ואנשי מקנה היו (היקסוס), ויכבשו את הארץ מיד מלך מצרים וימשלו בה תקי"א שנה ואח"כ מרדו בהם המצרים ויתחזקו ויפרקו מעליהם את עול הזרים ומליכו עליהם מלך מבני עמם. והנה אם נחשוב אלפים ומאה לפני סה"נ או יפול המקרה ההוא על דור אחד קודם אברהם, הוא הזמן שבו נכשו הכנענים את ארץ ישראל, אם נוסף ת"ק שנה שמשל העם הזה על מצרים יגיע זה על מאתיים שנה קודם יציאת מצרים, ולפי"ז במה שנודע שבני כנען נכשו את ארצם מיד העברים ויגרשום, לא נשאר עוד כל ספק שהעברים העשוקים האלה המה בני העם, אנשי המקנה, שיחדו מארץ כנען למצרים ויכבשו את הארץ וימשלו בה (וכן נראה ממה שכתוב בדברי ימי המצרים שעיר הממלכה של ההיקסוס היתה נקראת אברים שהיא ב"ם "עבר". ואולי על שם העיר הדיא נקראו אח"כ עברים. עוד נראה שארץ נושן שישבו בה העברים נקראה כן ע"ש המקנה, כי "מקנה" תרגם אונקלס, "נית" וכל ת' בארמית היא ש' בעברית ע"ד שלש—תלת. וכן נקראה ארץ אחת בדר יודיה מטעם זה. ואולי גם היקסוס הוא משורש נית בהוספת ה' כמו השפניא). ואף שבארץ כנען לא עצרו העברים בה לעמוד נגד בני כנען, מ"מ יכלו להבניע את המצרים בארץ ממלכתם ולשבור את מאון עוזם בראשית ימי בואם אל הארץ ההיא בתנאים שארית כהם ואונם ויתאמצו להבקיע אליהם את ממשלת הארץ ההיא, והדבר הזה עלה בידם בנקל, כי היה יאז

מצב המצרים פרוץ מאד; וכן אנו רואים בכל דור: בני אדם שהיו חלשים ושפלים בארץ מולדתם, יתחזקו והיו לנבורים ובעלי זרוע כבואם לארץ חדשה, כי רוח חדש יבוא בם. אך כאשר נושנו בארץ מצרים, אחרי שבתם בקרבה המש מאות שנה, אבד רוחם האמיץ וכח נבורתם חלף, על כן התקוממו עליהם המצרים ויכניעום וישונו ויקחו מהם את ארץ מולדתם, כי העברים מפני שלא היתה להם כל שנאה ונקמה לדמצרים לא השמידום ולא נרשום מן הארץ, כמו שהשימרו ישראל את הכנענים, רק התישבו בתוכם וימשלו עליהם ביד חזקה, ולכן כאשר רפתה ידם מעט קמו המצרים ויתחזקו עליהם.

וכאשר יצאו ישראל ממצרים בלי ספק יצאו עמהם גם רכבות מן העברים הקדמונים, שגם הם היו עבדים למצרים, כי כל בעל דעה ישרה יבין שכאשר בא משה למצרים לנאול את ישראל ולהוציאם מתחת סבלות הארץ ההיא להביאם אל ארץ חדשה, טובה ורחבה, נתחברו אליהם המונים המונים מן העברים, שלא היתה להם ארץ לשבת. ובוה נפתרה החדה: איך נתרבו בני ישראל במשך זמן קצר (לפי ערך) משבעים נפש לשלשה מיליונים? כי הלא היו בהם שש מאות אלף נברים, ויצאי הצבא (מכני עשרים שנה ומעלה), מלבר הנשים והטף, ולפי זה עלה מספר כל העם עם הנשים והטף לכהפ"ח לשלשה מיליונים נפש, והוא דבר שאי אפשר. נעלה הוא איפא מכל ספק כי כן הוא כמו שכתבתי. ונמצא סמך לזה בדברי חז"ל, המחליטים בכמה מקומות שגרים רבים עלו עם בני ישראל ממצרים.—

ולפי"ז נוכל איפוא לגזור אומר שמה שכתוב בשי"ג ד"ג, "ועברים עברו את הירדן ארץ גר ונלעד" הכונה על העברים הגרים שישבו בקרב ישראל, כי הלא על בני ישראל אמר בספוק הקודם: "ואיש ישראל ראו כי צר לו כי נגש העם ויתחבאו העם במערות ובחוחים ובסלעים ובצרחים ובבורות", ועל זה אמר, "ועברים עברו את הירדן", שהם לא עשו כאיש ישראל להתחבא במערות ובחוחים מפני פלשתים, כי בני ישראל לא יכלו לעזוב את שבטם, אבל להגרים לא היה כל היפרש בדבר באיזה מקום ישבו, על כן יצאו מן הארץ. והנה עשה הכתוב הברל נכר בין איש ישראל ובין העברים. וכן מה שכתוב שם י"ד כ"א, "והעברים היו לפלשתים", הכונה על העברים הגרים האלה; כי בימים שמשלו הפלשתים בישראל היו המה עם הפלשתים, כי התחברו עמהם על כרחם נגד ישראל, ואמר, "באתמול שלשום", שבמלחמה הזאת היו העברים פלשתים כמו בכל הימים שמשלו הפלשתים, ויעלו עמם במהנה להלחם בישראל, ואחרי כן נהפך הדבר וישונו, גם המה להיות עם ישראל אשר עם שאול ועם יונתן, כי בראות העברים שנצחו ישראל התחברו עוד הפעם את בני ישראל אחיהם ואת מלכם, כי אין לומר שהעברים האלה היו אנשים מבני ישראל שהיו כשביה אצל הפלשתים, והפלשתים לקחום עמהם למלחמה, שהרי כתוב בסמן ל' שלא חפצו הפלשתים לקחת עמהם את דוד ואנשיו בלכתם למלחמה על ישראל, אף שברה דוד ברצון לאכיש מלך פלשתים, והם חשבו שהוא אוהבם בכל לבם ושונא את שאול וישראל, ואיך לקחו עתה יטבויים מישראל להלחם על כרחם באחיהם? אבל העברים מפני שהיו עם אחר, חשבו הפלשתים שכבר נעשו לפלשתים נמורים בהיותם תחת ידם וכבר נבאשו בישראל. מזה נראה שעוד בימי שאול היו בישראל עוד קצת מן העברים הקדמונים, ולא היו עוד מעורבים בימים

האלה כלם עם ישראל להיות לעם אחד שלם, רק כנרים נחשבו ביניהם כמו בימי משה. — נזכנו איפוא לדעת כי בצאת ישראל ממצרים התחברו אליהם גם העברים. אך לא כל העברים יצאו עם ישראל ממצרים; כי עוד כששים שנה אחרי יציאת מצרים, היו לעמסס הרביעי ת"ת חוצבי אבן מן, העפרים" (העברים) אשר בארץ נשן. גם קדמוס, שהביא את הקולטורה הראשונה לארץ יון, היה בודאי עברי ממצרים שבא ליון עם נודדים אחרים קודם יציאת מצרים ¹.

סוף העברים האלה היה כסוף כל העמים הקדמונים, שהתבוללו כלם בין העמים ולא נודע כי באו אל קרבם; רבם התערבו בישראל וקצתם בעמים אחרים שישבו בתוכם עד שכלו מן הארץ ויחדו וישכח זכרם ולא נשאר להם שם ושארית בנים. אז נבדלו בני ישראל מתוכם, ויעשו לנוי מצוין וידוע לכל העמים, ולאמיותם נתחזקה מעת לעת, וזכרם נשאר לעולמים, וירשו את ארץ העברים ואת מקומם בתוך העמים וגם את שמם (כי אנחנו נקראים עברים עד היום הזה), ואת דעתם בעבודת אלהים ירשנו מהם, וגם הרבה נימוסים ועקרם, מנהגים וחקים, ולאחרונה גם את מקריהם ודברי ימיהם — להיותנו נרדפים ומדכאים מודון שכנינו כמדם, ולהיותנו גולים ונודדים מארצנו ומכל מקום שבתנו כמדם, להיות ספחור ומפורד בין העמים, אך נאחת נבדלנו מהם: תחת שהמה התערבו בנינו ויתבוללו בעמים ויחדו, — אנחנו, שכבר אנו יושבים בקרב עמים אחרים זמן רב יותר מהם, לא התבוללנו בתוכם, והסבה לזאת היתה תורתנו, שחסרה להעברים הקדמונים.

העברים נתברכו מאלהים בכרכה שנתברך בה יעקב: „ני וקהל נים יהיו ממך“ (בראשית ל"ה י"א), והברכה הזאת נתקמה בהם יותר מביעקב. כי חוץ מהעם הראשי שיצא מעבר שנקרא על שמו, יצאו ממנו עוד קהל נים רבים, שנפרדו מן העברים והיו לעמים מיוחדים, וילכו להם מארץ העברים עוד בימים קדמונים, וייתשבו בארצות בסני עצמם, סביב ארץ העברים, ע"כ נשאר לפלטה גם אחרי אשר חדלו העברים מהיות עם בין העמים. העמים האלה, רובם היו משתי משפחות עבריות שנבדלו מיתר בני עבר, המה בני יקטן ו בני תר.ח.

א) בני יקטן. מהם יצאו שלשה עשר עמים הנחשבים בס' ואלה תולדות בני נח. המה ישבו בנגב ערב, הנקראת היום „ערב המאשרה“, וקצת משמותיהם נשארו עד היום הזה על ארצותיהם, כי גם העם הזה עודנו חי וקים, מפני שהוא יושב בקצה תבל, וכל החליפות והצבאות שעברו על כל הארצות לא נגעו בו, בגולה לא הלך מעולם, ותחת עול זרים לא נכנע, רק לעתים רחוקות, כי ארצם אשר בקצה חצי-האי „ערב“ מוקפת משלש רוחות בשלשה ימים: הים הפרסי, הים הערבי והים האדום הוא ים סוף, ומן הסאה הרביעית היא סנורה בשער גדול וחזק הוא המדבר הגדול מדבר סוריה, על כן לא נכחדו מן הארץ ולא נשכח זכרם, וישארו עד היום הזה בלאמיותם, בארצם, בלשונם וכתורתם, שקבלו בסוף הימים הקדמונים, שהיתה לאור נים רבים, ואשר גם היא הועילה הרבה להחיותם ולהשאירם לפליטה עד היום הזה. אולם, שלש עשרה משפחותיהם נתערבו זה בזה והיו לעם אחד תחת השם

¹ ע"פ זה יאיר אור גדול על כמה מקומות במקרא ובדחול"ל. ועי' בס' „קראו מקרא“ להח' י"צ פוליטשינצקי.

„ערבים“, על שם ארצם שהיא ערבה (סמטפע) ואח"כ נתחברו עמהם גם בני ישמעאל שישיבו בצפון ערב, וכלם יחד נכללו בשם „ערבים“ או „ישמעאלים“, כמו שאברהם בהמשך מאמרי. המה „הערבים“ הנוכחים כמה פעמים במקרא והידועים בממלכתם הגדולה והעצומה בימי הכליפים; והם הערבים היושבים עוד היום בארצם וביתר ארצות המהמדים איש תחת גפנו ותחת תאנתו, ומקצתם המה אנשי מקנה כאבותיהם ואחיהם כל בני ערב. — על נבולם כתוב בכראשית י' ל': „ויהי מושבם ממשא בואכה ספרה הר הקדם“, מ ש א היא עיר הנקראת בדברי פטולומאוס מוסא והיא על חוף הים האדום ולדעת פירסט היא בישא בצפון תימן. וספר היא לדעת ניוניוס העיר ספאר בערב הדרומית והר הקדם הוא לדעתו ההרים שבאמצע חצי האי. אך יכול להיות שספר היא ספרים אחת מערי שנער שעל נהר פרת¹, והר הקדם הוא בארם, כמו שנאמר: (במדבר כ"ג ד') „מן ארם יחני בלך מהררי קדם“; ונאמר ביעקב שהלך לארץ בני קדם, וחזו הלך לארם נהרים; ובאיוב נאמר: „ויהי גדול מכל בני קדם“ והוא הלא ישב בארץ עוז בן ארם, כי בני קדם הם כל אנשי המזרח. וא"כ ישבו בתחלה גם בצפון ערב, כמזרח ארץ ישראל ובדרום ארם. ארצם זאת היא החוקה מארץ ישראל ולא היה להערבים עם ישראל הרבה מנע ומשא ומתן, על כן אין להארך בהם.

ב) בני תרה. היו שלשה: אברהם, נחור והרן; והמה היו אבות שלש משפחות עמים שיצאו מהם, וכל אחת מן המשפחות האלה היתה במשך הזמנים לעמים שונים וישבו בארצות שונות. וראה בראש הספר², שם בררתי כונתי בקראי אותם „עמים“, והראיתי עד כמה היה ראוי להם השם הזה. ונראה שהשם תרה נשאר בשם Trachonitis, אשר בו תכונה הארץ שבין מזרח ארץ הבשן ובין ארם נהרים עד היום. שם ישבו העמים בני נחור ובני קטורה, ע"כ נקראה הארץ בשם הכולל „תרה“.

בני אברהם.

גם המה נחלקו לשלש משפחות עמים, הלא הם: בני ישמעאל, בני קטורה ובני יצחק; וכל אחת מן המשפחות האלה נפלגה אח"כ לעמים שונים בפני עצמם ולכל אחד ארץ מיוחדת.

א. בני ישמעאל.

היו שנים עשר, ומהם יצאו שנים עשר עמים, הנקראים בתורה „נשיאים“ על שם מושליהם, כי כן קראו א"ע בימים קדמונים, כמו שנקראו משפחות עשו „אלוסיים“ ומשפחות מואב „אליים“ ני"ב עיש מושליהם, ומשפחות ישראל נקראו „שבטים ומטות“, וגם השמות האלה הם שמות מושלים, כמו „לא יסור שבט מיהודה“ (ומן השם שבט בא השם „שופט“ וכל שורש „שפט“, ע"כ נתחלפה פעמים במקרא מלת שופט בשפט). ה' ש מ ע א ל י ם האלה ישבו בארץ ארוכה ורחבה מאד: בכל סלע ערב ובכל מדבר ערב, מארץ תימן עד ארץ אשור, ומנהר פרת והים הפרסי עד ים סוף ועד ארצות

¹ ודברי רבנו סעדיה גאון שהעתיק „מקבה ועד מדינה“ אינם נכונים, כי הלא שתי הערים האלה קרובות ול"ו ובני יקטן הם עמים רבים.
² ב„האשכול“ כרך שני.

אדום ומואב וישראל; שנאמר עליהם (בראשית כ"ה י"ח): „וישכנו מחוילהי עד שור אשר על פני מצרים, בואכה אשורה, על פני כל ארץ סוף ים עברי בשני עברי ים סוף אשר בין אביסיניה ובין ימן, בן יקטן וגם בן נוש, ושניהם ישבו בשני עברי ים סוף אשר בין אביסיניה ובין ימן, ושור הוא המדבר אשר בין ארץ אדום ובין מצרים, הוא המדבר שהתהלכו בו ישראל ארבעים שנה; ומשם ישבו עוד עד לבוא אשורה אשר מעבר לנהר פרת. נמצא שישכנו על פני כל אחיהם בני שם ועבר; כי בדרום פגעו בכל בני יקטן, וכמעט פגעו בארצות מדין ועמלק ואדום ומואב ועמון וישראל, ובכל ארצות בני נחור שאדבר מהם הלאה; ובצפון פגעו בארצות ארם ואשור, ובמזרח פגעו בארצות שבער ועילם. ונמצא שישכנו על פני כל אחיהם בני עבר, ועל פני רוב אחיהם בני שם. ומה שאמר „נפלי“, לפי שלא היו להם ערים ובתים לשבת, רק שכנו באהלים על פני המדבר, וינהגו את צאנם ממקום למקום. ע"כ כתוב „וישכנו מחוילהי“ ולא כתוב „וישבו“. בכתבי מלכי אשור נקראו הישמעאלים אִי־סִא־מִי־ע. בשם ישמעאלים נכללו פעמים כל הערבים אף בני יקטן ובני קמורה, כי הישמעאלים היו נודעים בעמים יותר מכל בני ערב ויקראו את כלם על שמם. בכראשית ל"ז נקראו המדינים „ישמעאלים“, ובשופטים ח' נקראו המדינים והעמלקים ובני קדם בשם „ישמעאלים“, שנאמר: „כי ישמעאלים הם“, הכונה: כי ערבים הם. ולעמית זאת נקראו כל יושבי ערב וגם הישמעאלים בשם „ערבים“, כמ שהערת למעלה (ע"כ נעשו ברבות הימים כל יושבי ערב לעם אחד, מפני שנכללו בשם אחד). וכאשר רצו לקרוא את בני ישמעאל לבדם בשם שלא יוכלו בו יתר הערבים או קראו אותם: „הגרים“ בשם „הגר“ אם ישמעאל. ומה שנאמר בדה"א ה': ההגריאים ויטור ונפיש (הם בני ישמעאל), לפי שיטור ונפיש היו נודעים לעמים בפני עצמם, ויתר משפחות בני ישמעאל נכללו לפעמים בשם „הגרים“.

ואלה שמות בני ישמעאל בארצותם לנוייהם, כפי שאפשר לדעת ע"פ מה שהם

זוכרים במקומות אחרים:

א. נב"ות. המה שכנו באהלים ובטירות במדבר ערב במזרח ארץ הנלעד והעם הזה היה נכבד מאד גם בימי ב"ש כמו שנאמר בחשמונאים א' ס"א א' וס'. ולדברי יוספוס היה נפוץ מנהג פרת עד ים סוף. והוא נזכר גם בכתבי מלכי אשור בשם ג א ב א י ת. בישיעה ס"ז נאמר עליהם: „אילו נביות ישראל ונתן להם אילים לרוב כשכניהם בני מואב. בימי בית שני כוננו להם ממלכה בהר שעיר. פעמים רבות נכללו כל הערבים תחת השם הזה וע"כ תרגם יונתן על „נשיאי קדר“ ביחזקאל כ"ז „רבנני נבט (נביות)“ כי כה נקרא נביות בשפת ערב.

ב. קדר. גם המה היו אנשי מקנה יושבי אוהלים ונודדים עם עדריהם ומקום שבתם היה בדרום של אדום ומואב — בסלע ערב, על ההרים הנמשכים מהרי שעיר וזפארן בכל אורך חוף ים סוף, כמו שנאמר בישיעה מ"ב י"א: „חצרים תשב קדר ירונו יושבי סלע מראש הרים יצוחו“ ובירמיה מ"ט כ"ח: „עלו אל קדר“. את מקניהם הרבים היו מוציאים למרחקים ביד הפיניקים (יחזקאל כ"ז כ"א) וע"י הארחות. והוא היה עם גדול וחזק ונדע ונכבד בין העמים כמו שנאמר: „וכלה כל כבוד קדר, נבורי בני קדר ימעטו“ בישיעה כ"א מ"ז, וביחזקאל כ"ז כ"א: „ערב וכל נשיאי קדר, ובירמיה ב' ו': „עברו איי כתים וראו וקדר שלחו והתבוננו“ ושם מ"ט כ"ח: „לקדר

זלממלכות חצור" ובתהלים ק"כ: „שכנתי עם אהלי קדר“; מכל זה נוכח לדעת כי היה העם הזה היותר חשוב מכל עמי ערב. ומדברי ישעיה (כ"א „משא בערבי“) נראה שהיו הרבה ממשפחות ערב תוסים בצל קדר. — מה שקוראים היהודים להטוטרים קדר היא אחת משניאות הבערות של ימי הבינים ומקור המעות הוא שנים הטוטרים הם יושבי אדוהים.

ג. אבדאל. הוא יושב במדבר הגדול הרחק מגבול א"י, ע"כ לא נזכר יותר במקרא. אך לדעת מבארי מצבות האבן של מלכי אשור הוא נזכר בכתבת מצבת אבן של סרגון מלך אשור בשם אבדידי בתוך העמים הערבים שכבשו. וכן הוא נשנה בדברי הימים של המלך הוה החרותים על לוחות אבנים; וראה מה שכתבתי למטה בבני קטורה בשם אבידע. סרגון מספר שהגלה את העם הזה לארץ בית-עמרי (כך נקראה ארץ ישראל תמיד בכתבי מלכי אשור) שומרונה. לפעמים נזכר שם גם בשם אדיביאלו.

ד. מבשם. גם העם הזה נזכר בכתבי המלך סרגון בשם מרסימאני לפי דעת הסותרים, וגם אותו הגלה מלך אשור ממקום שבתו במדבר שומרונה. ה. מישבע. העם הזה לא נזכר במקום אחר. אך יען שהשם הזה דומה לשם השבט שמעון ובספר דה"א ד' כ"ד נזכרו שתי משפחות משבט שמעון שנקראו ניכמבשם ומשמע, נראה שישבו במדבר פארן אשר בנגב יהודה ובמערב של אדום, ושבט שמעון שישב בקצה נגב יהודה נשא ונתן עמהם וידבק בהם.

ו. דוכיא. העם הזה יושב בנגב הר שעיר ויהי שכן קרוב לאדום, כמו שנראה מדמיון שני השמות. וכן נראה מהמשא הנפלא שנשא עליהם ישעיה (כ"א); „אלי קורא משעיר“, הנמשך בודאי על מסלת העם הזה ביד אשור. גם היום נודעת עוד ארץ דומה בין ערב וסוריה ושם עמק סלעים ושלשה הרים נקראים שם בשם הזה: דומה אל-נגדאל, דומה אל-שמיה ודומה אל-אירקי.

ז. משא. העם הזה היה מגדל משוררים ופיטנים, כנראה מדברי למואל מלך משא הכתובים בסוף ספר משלי. ואולי היה גם אנור בן יקא המשא מבני העם הזה. ויש לשער כי המלה משא הרנילה בדברי הנביאים על נבואה פיוטית מקורה בשם העם הפיטן הזה.

ח. חדרד. לא נמצא במקום אחר. רק ממה שהשם החד היה רגיל באדום יש לשער שהיה גם הוא קרוב לגבול אדום.

ט. רימא. גם המה ישבו בנגב, כי נאמר עליהם (איוב ו' י"ט): „הביטו ארחות תימא הליכות שבא קו למו" ושבא הוא מבני יקטן וכוש שבדרום. המה היו סותרים סובבים בארחות לעשות מקנה וקנין ויהיו שכני דדן ויתחברו אליהם במסחרם, כי נזכרו עמהם יחד בירמיה כ"ה כ"ג ובישעיה כ"א י"ד ע"ש. עוד היום נודע מחוז בערב המערבית בשם תימא. ולדברי ר' בנימין מטולידא היתה ליהודי ערב ממלכה גדולה וחזקה בתימא. אך מפי סופרים יונים וערבים נודע לנו שישבו אצל חוף ים הפרסי. ואולי הוא תמוד הנזכר בדברי סרגון בתוך העמים שכבש בערב. י. יב. יבור נפיש וקדבה. שלשתם ישבו במזרח הנלעד והבשן, ושם יש ארץ נבונה שהיתה נקראת בזמן ביש „טוריה“ ע"ש העם יסור. וכדהיא ה' י"ט

נאמר על שלשת הגוים האלה, "יטור נפיש ונדב", כי שם העם האחרון היה טרב ולא נקרא שמו קדמה רק מפני שישב בקצה המזרח של אחיו. עליהם יצאו בני ראובן ובני נד וחצי שבט מנשה למלחמה בימי יותם ויקחו זאת ארצם מידם, כמו שנאמר שם.

חצור. הוא שם ממלכה שהיתה למשפחות ישמעאל ששכנו בנגב הר שעיר, שנאמר (ירמיה מ"ט כ"ח): לקרר ולממלכות חצור, ונאמר: העמיקו לשבת יושבי חצור; ומשמע שהיה חצור במקום נבון.

ב. בני קטורה.

המה ישבו במזרח הנלעד והבשן עד גבול ארם נהרים ועד בכלל, כי ישבו בכל ארץ בני קדם כמו שנאמר (בראשית כ"ה ו'): "וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם", וארץ קדם כולל בקרבו את מדבר סוריה ואת ארם נהרים — כל הארצות אשר ממזרח לסוריה וארץ ישראל. רק מקצת בני מדין ומקצת בני יקשן נפרדו מאחיהם וילכו הנגבה לשבת שם, כמו שאבאר; וע"כ פרט בהם הכתוב ויודיע את תולדותם: "בני יקשן שבא ודדן ובני דדן היו אשורים ולטושים ולאומים, ובני מדין עיפה וכו'", מפני שלא היו שני אלה לשני עמים בלבד, רק נתחלקו לעמים רבים במקומות שונים, ואלה שמות בני קטורה ואברהם בארצות לנוייהם: א. זכרן. העם הזה איננו, ומר"ה הנוכח בירמיה כ"ה כ"ה, כי האחרון היה עם גדול, כי שם כתוב: "ואת כל מלכי זמרי ואת כל מלכי עילם" והכונה בודאי על מלכי שנער הנקראת בשפת בבל סמיר; רק הוא עם קטן שישב סמוך לארץ הבשן, כי הנה בתרגום ירושלמי במדבר ל"ד "וא נזכרת, תרונה דומרא" ואיכ ידע בעל התרגום מעם אחד ששמו זמרי, שישב בארץ טראכוניסים אשר במזרח לבשן בנגב ארם.

ב. יקשן. בניו נפרדו והיו לעמים שונים, מקצת בניו היו לעם בשם "יקשן" שלא נודע מקומו ומשני בניו, שבא ודדן" יצאו העמים האלה:
I. שבא. הוא לא ישב אצל בני שבא בן רעמא ושבא בן יקשן אשר ישבו בקצה תימן, רק אצל אחיהם יתר בני קטורה, בצפון מדבר ערב, בין ערב ובין ארם, ודבר זה למדתי מן הכתוב ביחזקאל כ"ז כ"ג: "חרן וכנה ועדן רכלי שבא אשור כלמד רכלתך", הגה חשב את שבא בין העמים אשר על נהר סרת, כי גם הוא ישב שם, ואם כן, הוא שבא בן יקשן בן אברהם, כי שבא הכושי והערבי ישבו בארץ כוש וימן, ומה להם אצל חרן ועדן ואשור? ועוד שהרי שבא הכושי נחשב גם הוא בפרשה ההיא בפסוק שלפני זה, שנאמר: "רכלי שבא ורעמא המה רכליך בראש כל בשם ובאבן יקרה", אם כן אין כל ספק ששבא הנוכח אצל אשור וחרן הוא בן יקשן, שישב שם עם אחיו בני ישמעאל ובני קטורה ובני נהור. ולפי זה גם שבא הנוכח באיוב א' ט"ו, ותפול שבא ותקחם" הוא מבני יקשן, כי איוב ישב גם הוא בארץ הזאת, בנגב ארם בארץ ערץ כמפורש בו, כי גם הכשדים הנוכחים שם היו סמוכים לו ממזרח. אבל מה שכתב שם ר"מ: "הליכות שבא קו למ", יכול להיות שהוא שבא בן יקשן בן עבר, כי שם מזכר גם תימא אשר בנגב. ונראה שקצת ממשפחות שבא ודדן הכושים התישבו בערב הצפונית ובני יקשן התערבו עמהן ויקראו על שמן.

II. דדן. בניו נפרדו לשלשה ראשים וישבו בשלשה מקומות שונים: קצתם ישבו עם אחיהם בני שבא וכי' בנבול ערב וארם ואשור, ויהיו עם אשור לעם אחד, כי בהיותם על נבולם למדו מעשיהם ולשונם ויתבוללו עמהם, ועליהם נאמר תמיד „שבא ודרן" יהו; קצתם לא ישבו במקום קבוע, רק נדדו במדבר עם מקניהם; וקצתם הלכו לשבת בדרום—בין בני ישמעאל ובין בני עשו. עליהם נאמר בירמיה כ"ה כ"ג: „את דדן ואת תימא", ועליהם נאמר שם מ"ט ח': „העמיקו לשבת יושבי דדן כי איד עשו הבאתי עליך" (ומפה נראה שלא היו משפחה אחת מבני עשו), ועליהם נאמר ביהוקאל כ"ז כ': „דרן רכליך בבגדי חפש לרכבה", כי דדן בן רעמא כבר נזכר שם בפסוק ט"ו, ועליהם נאמר (שם כ"ה י"ג): „ונתתיה חרבה מתימן ודרנה בחרב יפולו", גם נאמר עליהם בישעיה כ"א י"ג: „ביער בערב תלינו ארחות דרנים", וסמוך להם: יושבי ארץ תימא. מכל אלה נראה ברור שישבו בנגב של ארץ אדום, וזה שכתוב בתורה (בראשית כ"ה ג'): „ובני דדן היו אשורים ולטושים ולאומים":

III. אשורים. הם שישבו אצל אחיהם בני קטורה בנבול אשור, ויהיו לאשורים.

IV. לטושים. הם שהיו נטושים עם מקניהם במדבר; והני נחלפה בל' ע"ד

נשכה—לשכה.

V. לאומים. הם שהיו עם כפני עצמם בנגב הר שעיר אצל בני תימא

וכמהם היו סוחרים נוסעים בארחות ויסחרו עם הצורים בבגדי חפש כמ"ש ביהוקאל כ"ו, ע"כ נקראו בכל מקום „דרן" או „דרנים", כי בהיותם עם יחסו עצמם אחרי אביהם. (אבל יושבי האי דאדן אשר בלשון ים הפרסית היו בודאי מדרן הכושי, כי הלא גם בשנער ישבו נושים בתחלה). ועשביוס כתב שהיתה עיר דדן בארץ אדום אצל סנון, בין סלע ובין ים המלח. ולדברי ר' יוסף שווארץ נמצא עוד חיוס מנגב לחרבות בצרה כפר ששמו ד ד נה.

ג. כדן. לא נזכר יותר במקרא, אך ממה שנקראו הישמעאלים, שנמכר להם יוסף, פעם „מדנים" ופעם „מדנים", וגם ממה שלא נזכר שםם יותר במקרא, נראה, שישבו יחדיו עם אחיהם בני מדין אשר במזרח לגלעד (כמו שאבחר בהמשך דברי) והיו עמהם לעם אחד בשם „מדין". יוספוס מספר כי משה בכרחו מפני פרעה בא לעיר מדין על שפת ים האדום שנקראה כן ע"ש מדין בן אברהם, ונראה גם מדבריו כי מדין ומדין היו לעם אחד ואין הבדל בין שני השמות, ולפי' ישבו בני מדין גם בדרום א"י כהמדנים. וראה בסמוך.

ד. כדן. העם הזה ישב בשני מקומות נפרדים זה מזה; כי ארץ מדין שברח משה שמה בכרחו מפני פרעה היתה בין ארץ מצרים ובין ארץ אדום, בין הר סיני ובין ארץ יהודה, שהרי משה היה רועד. אז את צאן יתרו אצל הר חורב, כמו שמפורש בפרשת שמוח נ', וכאשר באו ישראל לרפידים אשר אצל הר חורב יצא יתרו לקראתו (ראה שם י"ז א' ו', י"ח ה' וי"ט ב'), ובשובו למצרים משם על פי ד' לקח עמו את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור, מזה נראה שהיתה הארץ ההיא קרובה למצרים, (וזה נראה גם ממה שברח משה שמה מחרב פרעה, כי באופן זה ברת אדם לארץ היותר קרובה); וגם מספר מלכים א' (י"א י"ח) נראה שהיתה ארץ מדין במערבה של אדום; שכתוב שם: ויברח אדד הוא ואנשים אדומיים וכי' ויקמו ממדין

ויבואו פארן וכי ויבואו מצרים" ¹). ואם כן הלא ישבו בני מדין אלה סמוך למקום שהתיישבו בו בני יתרו כהן מדין בימי יהושע: כנגב יהודה (שופטים א' ט"ז); והנה ידוע שבני יתרו ישבו אצל עמלק ככתוב בשי"א ט"ז ו', וכוה נבין שכאשר באו ישראל לרפידים, ויתרו כהן מדין בא אליהם, אז גם עמלק בא להלחם עמהם. ומדברי יוספוס הנ"ל נראה שישבו מדינים גם על שפת ים סוף ועוד היום יש מקום על שפת ים ששמו מדין ולפי"ז היתה ארצם מגבול יהודה עד ים סוף בכל מערב ארץ אדום. מזה נראה בדיוק מקום המדינים האלה. אבל ממקומות אחרים נראה שארץ מדין היתה במזרח ארץ ישראל אצל מואב ובני עמון. כי הנה כתוב (בראשית ל"ד ל"ה) "המכה את מדין בשדה מואב", והמה בלי ספק המדינים שישבו עוד בימי משה בארץ סיחון, שהיתה לפנים חלק מארץ מואב, כמו שכתוב בתורה (במדבר כ"א כ"ו): וכאשר ירשו ישראל את ארץ סיחון התחברו המדינים האלה עם מואב להרע לישראל ולגרשם, וישראל הכום שם (שם ל"א וביהושע י"ג). המה המדינים שמשלו בישראל בימי גדעון ויציקו להם מאד, כי בימי יהושע נסעו מפני ישראל למזרח הגלעד דשבת שם, כי הלא בימי השופטים באו המדינים האלה לארץ ישראל עם בני קדם, וגם באו מן הירדן, וכאשר הכם גדעון ברחו דרך הירדן למזרח, כי שם ביתם, (וראו להזכיר שגם המדינים האלה ישבו עם עמלק יחדו, כי התחברו עמהם בימי גדעון, ככתוב שם בשופטים ו'). והמה המדינים שבאו מגלעד בימי יעקב ויוליכו את יוסף למצרים. הרי שישבו המדינים בשתי ארצות רחוקות זו מזו: ויכול להיות שמקומם הראשון היה במזרח ככל אחיהם בני קטורה, רק מפני שהיגלו ללכת למצרים, בחרו להם איזה אורחות בדרך לכתם את המדבר אשר בין ארץ כנען ובין ארץ מצרים לשבת בו, על כן נפרדו מאחיהם שבמזרח. וכמו שנפרדו במקומותיהם כן נפרדו בדעותיהם: כי אלה שכדרום אהבו את ישראל, והטיבו עמהם במדבר, כי למרו משכניהם הקיני, ואלה שבמזרח הרעו עמהם וילחמו נגדם, כי ישראל לקחו את ארצם אחרי מלחמת סיחון, כי המה ישבו בתחלה בארצו, כנזכר.

I. עי"פ ה בכור מדין. הוא היה נחשב לעם מיוחד כי הוא נזכר בישעיה ס' ו' עם מדין ביחד: "בכרי מדין ועיפה". וכן הוא נזכר בכתבי סרנון מלך אשור בחרבות נגוה בתוך העמים הערבים שכבש המלך הזה בימי חזקיה מלך יהודה. ולפי הגרסה היה רחוק מגבול ישראל.

II. אבידע בן מדין הרביעי. גם הוא נזכר בתוך העמים שכבשם סרנון במדבר ערב. הוא קוראדו אב אדידי ופותרי כתבי אשור סתרו את השם על אדבאל בן ישמעאל, ויותר נראה שהוא אבידע הזה, כי הוא נזכר שם עם עיפה ביחד.

הקיני. נכלל פעמים בתוך מדין והגילים לחשבו לבני יתרו חותן משה מפני שנאמר "ובני קיני חותן משה" (שופטים א' ט"ז), ואינם באמת בני יתרו בלבד, כי הקיני היה עם עתיק מן העברים הקדמונים שהתיישבו בתוך הקיני הראשון שדברתי מהם במאמרי "הנפילים" ב"האשכול" כרך ב'. גם מדברי בלעם (במדבר כ"ד

¹ ולפי שהיתה ארץ מדין אצל אדום, ע"כ היה שם אבי יתרו, רעואל" כשם רעואל בן עשי שכנו, גם יתרו בעצמו נקרא יתרו ע"ש יתרו בן רישן בן שעיר, כמו שנקרא גם "קיני" אחי-מותו, מפני שהתחברו בניו עם העם הקדמוני "קיני" שאדבר מהם הלאה.

כ"ב, וירא את הקיני) נראה שהיו בימיו עם שלם ככל העמים ולא יתרו ובניו בלבד כי הלא העמידם נגד עמלק, ומה שכתוב, ובני קיני חותן משה, לפי שבני יתרו התישבו בימי יהושע בקרב הקיני, והיו עמם לעם אחד, על כן נקרא יתרו אחרי כן "קיני" על שמם. כמו שהוכחתי אצל משפחות אחרות, שכאשר התישבו אצל עם אחר נקראו אח"כ על שם העם ההוא. מקומם היה בנגב יהודה, ובמדבר אשר שם, עד ארץ ערב הפנימית בתוך מקום מושב בני מדין ועמלק; שנאמר (ש"א ט"ו ו'): "ויאמר שאול אל הקיני סורו מתוך עמלקי, וגם בלעם הזכיר את עמלק והקיני יחדו. אך מדין ועמלק שכנו רק מחוץ לגבול יהודה, והקיני ובני יתרו שכנו גם לפנים מן הגבול, כי הקיני נחשב אח"כ בתוך משפחות יהודה. ומפני שהקיני ישב בארץ ישראל במקום היותר קרוב לארץ מדין, ע"כ התישבו בני יתרו בתוכם להיות קרובים לבני עמם וארץ מולדתם, וכאשר יצאו בני ישראל ממצרים עשה הקיני עמם חסד, כמו שכתוב אצל שאול שם: [ו]ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים, כי הראו להם את הרכיבים במדבר כמ"ש משה לחובב, והיית לנו לעינים" (במדבר י' ל"א) ויספיקו להם צרכיהם, כי בהיותם מן העברים שישבו בארץ כנען בתחלה שמהו בישראל בלכתם לכבוש את הארץ מיד הכנענים. בשירת דבורה (פסוק ו') נראה שמשלה יעל הקינית על ישראל או על השבטים הצפונים בימים שמלך שמגר על השבטים הדרומים. בכתבות סנחריב מלך אשור כתוב כי צבאות ערבים באו לירושלם בימיו לעזור לחזקיה נגד אשור; וקרוב לשער כי הם הקיני שבמדבר ערב, שהתחברו בכל עת צרה אל היהודים אוהביהם, כי גם בימי נבוכדנצר התקבצו הרכיבים שהם הקיני לירושלם (ירמיה ל"ה י"א). העם הזה החזיק באמונה בדת ישראל אף בעת שעזבה ישראל, כמו שנראה מיונדב בן רכב (מ"ב י' ט"ו) המקנא קנאת ה'. מדברי ירמיה נראה כי היו הקינים יראי אלהים, נזירים ומדקדקים במצות יותר מישראל. ומהפסוק הנפלא בדה"א ב' נ"ה מוכח כי היו גם מלומדים וסופרים חז"ל (סוטה י"א) אמרו עליהם כי למדו תורה אצל עתניאל במדבר יהודה וכי ישבו חכמים מזרעם בלשכת הגזית. גם אמרו על בני יונדב בן רכב כי נתנו ביום מיוחד בשנה עצים לביהמ"ק (תענית כ"ח). מזה נראה כי היו קימים עוד בימי ב"ש. השפעתם הרחנית על היהודים היתה רבה מאד כמעט יותר מהשפעת כל יתר שבטי אי"י; כי מהם למדו ישראל לנדוד נדרי נזיר בעת צרה ולעסוק בנסתרות ומקרבם או ע"י השפעתם קמה בישראל כת האסיים, שהיו קשים לישראל כספחת ויצא מהם מה שיצא....¹) ועד היום הזה לא נקינו מדרכיהם הזרות ליהדות המהורה.—

¹ חכמים אין מספר עמלו כדי ריק לגלות את סקור כת האסיים ואין קץ לההשערות והפולסולים שנכתבו בענין הזה כספרי חכמי הנוצרים. גם בדבר הזה הראו כי אין חכם זר מסגל לגלות דבר אמת בד"י ישראל מטעם פשוט, כי ספרות ישראל נקלה בעיניהם ואינם שמים לה לב. ע"כ שמחתו מאד בהשערתי זאת כי לדעתי קלצתי אל המטרה. אח"כ בא לירי חוברת בשם Beiträge zur Geschichte der Essäer כהחכם ד"ר ג. וויינשטיין, בה מוכיח המחבר בראיות ברורות מהספרה התלמודית כי האסיים הם הם הקינים (או הרכיבים) שבימי ב"ד. בימי ב"ש נקראו אסיים על שם מקומם בנגב יהודה ובהר שעיר סביב ים המלח, שהיו שם מעינות חמים שהשתמשו בהם לרפואה (אסיא בארמית). וכל גרות ים המלח ודר שעיר ונגב יהודה נכללו בתלמוד כמעט זה בשם אסיא. ובפירוש פירשו חז"ל (בירושלמי

שארית הקיני נמצאה עוד היום במדבר ערב; הוא השבט הערבי החפשי יהודי-חבר, שדתם דת ישראל וחייהם חיי נזירים, כי הם מתיחסים ליונדב בן רכב ולחבר הקיני ואין כל ספק שהם הקיני שדפרידס המלך שאול במדבר ערב כותך העמלקי. והם עם קמן חפשי ויראו נבורות פעמים רבות במלחמתם עם מחמד ובדור העבר הרעישו את כל ארצות ערב בתור ווא הא בי טים.

כל קיני שבמקרא תרנומי, שלמאה, כי מסתמא היו נקראים כן בשפת ארם, ע"כ היה השם שלמא ושלמה רניל מאד בין בני יהודה. בבאורי ליהושע הוכחתי שישבו הקינים בשני מקומות בא"י: בנגב יהודה ובארץ הגליל של נפתלי; כי בדה"א שם כתוב: "הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב" (חמת היא אצל ים כנרת ככתוב ביהושע; חמת רקת וכנרת) ובשופטים ד' כתוב שחבר הקיני התישב באלון בצעננים אשר את קדש, קרוב למקום יבין מלך הצור. והנה הוכחתי שתדעל מלך גוים היה מלך עברי וישב בעיר גוים אשר בנגליל, שהיא חרושת הגוים הנזכרת בשופטים שם, ע"כ יש לשער כי לפי שישבו בנגליל שרידים מן העברים (עם תדעל מלך גוים), ע"כ התישבו שם גם קצת מאחיהם הקינים. עתה תפתר לנו חידה נפלאה: הגה ערים רבות מארץ הגליל היו דומות בשמותן להערים אשר ביהודה; בארץ הגליל היתה בשם עיר אחת "קדש" וכן בארץ יהודה, שם "חצור" ופה "חצור", שם "בית שמש" ופה "בית שמש", שם "רמה" ופה "רומה", שם "בית ענת" ופה "בית ענת", שם "מרון" ופה "מרון", שם "עיון" ופה "עיון", שם "מנדל אל" ופה "מנדל נד", שם "יבנאל" ופה "יבנאל". מכל זאת נראה שהיתה איוו שייכות לנגב יהודה עם ארץ הגליל, לרגלי הקינים והעברים שנשארו בשניהם.

ה. ישבך. לא נזכר יותר במקרא ובל"ם ישב במדבר סוריא הרחק מארץ הגלעד ונכלל בשם "בני קדם". ולדעת ר' יוסף שווארץ היה מקומו מצפון לעיר פטריא (סלע), כי שם נמצא עוד היום כפר ששמו שבק, וכן שם ההר במקום ההוא. ה. שוזה. הוא ישב כפי הנראה בצפון מדבר סוריה, אצל גבול ארם נהרים, כי מהעם הזה היה בלדד השוחי רעו של איוב, ואיוב הלא ישב בארם נהרים

שביעית פ"ג א') את שמות העמים הקיני והקינו והקרמוני (בראשית מ"ז י"ח): ר' שמעון אומר אסיא ואספסיה (מיופוטמיה) ורמסק, ר' אליעזר בן יעקב אומר אסיא וכו' רבי אומר אדום ומואב, כי אדום היתה מקום הקיני ונקראת בימים ההם אסיא. בשבת האסיים כותך בני אדום השפיעו ועז' מרוחם וזאת היא לרעתי סבת הזרות הנראה במנהגיהם, שנלאו חכמי הנוצרים לגלות מקורה, כי דרכי בני עשו לא נודעו לנו. — ב"האשכול" השני בדברי על הנפילים חיותי רעתי כי היה בנגב יהודה בימי הנפילים עם ששמו קיני מורע קין, שבא שמה מהורו ועל שבו נקרא העם העברי שהתבלל בתוכו ורתם היתה דת בוראה. ומצאתי משען לרבני בדברי הילגנפלד, המוכיח כי דרכי האסיים היו רומים לרדכי הבודהיסיים (הילגנפלד בעתונו שנות 1867—1868). ובדעתנו כי דת הנוצרית צמחה כותך, כת האסיים נפתרה לנו החידה ששרש הרת הנוצרית נמצא גם ברת בודהא. אולי יש לשער כי השם אסיא הנקרא במקומות אחרים כתלמוד עסיא (שבת ק"ט) מקורי בשם עשו אבי אדום. ואולי מזה בא מה שקוראים חז"ל להנוצרים אדום, יען כי מקורם באסיים שבתוך האדומים בהר שעיר ובנגב יהודה. ובהיות האדומים בימי ב"ש בעלי דת ישראל בודאי השתתפו גם הם במעשי האסיים ועורו להרות שבתוך מיסרי הרת הנוצרית. אח"כ מצאתי כי כבר חבר הרב ש"ד את הקיני עם האיסיים.

מקום עוץ ובו בני נחור, כי הוא היה בארץ עוץ ואליהו רעו היה בוי, וגם אלים. התימני ישב בארץ עוץ כמו שאברר באדום, וא"כ גם שוח ישב אצלם. כל העמים האלה, בני קטורה, ויתר העמים שישבו ממזרח לנלעד ולטוריא כמו: ישור נפיש וקדמה בני ישמעאל ומקצת בני נחור שישבו בארם נהרים במזרח סוריה — נקראו בני קדם כמ"ש למעלה. המה בני קדם שהתחברו תחת ממשלת מלכי מדין בימי גדעון ויעלו אל א"י כארבה רוב לשלול שלל ולבזו בו ולהשחית את הארץ, וגדעון הכם ויבריהם ויצל את ישראל מידם; המה בני קדם שהיו נודעים לחכמים מכל העמים; עליהם נאמר במ"א ה' י': "ותרב חכמת שלמה מחכמת כל בני קדם" ובישעיה י"ט: "בן חכמים אני בן מלכי קדם", כי חכמי הארץ היא ירדו מצרימה ויתמנו ליועצי סרעה וחכמו זהו שאמרו חז"ל כי איוב, בלעם ויתרו היו באותה עצה (סוטה י"א), כי ידעו שחכמי בני קדם היו יועצי פרעה.

אַחֲרֵי הַמְּבֹל. *

ויחל נח איש הארמה וישע כרם וישתה
מן היין וישכר ויתגל בתוך אהלה.
(נח ט, כ — כא)

אַרְבֵּיתִי לְאָדָם וַיִּפּוֹל בַּפֶּתַח,
כַּחוּ גְדוֹל — יִתְגַּבֵּר כְּחִי,
יִוצֵר הַנְּהוּ — הַנְּגִי הַשְּׁחַת,
הוּא הַלְוִיָּתָן — הַדְּבִי אֲנִכִי ז' —

„מָה אֲחֻזָּה? הֵם ז' מָה אֲחוּ שְׂמָה?
בְּנֵאוֹת דְּשָׂא אֲיֹדֵת אֲנָשִׁים?
דְּשָׂא? . . . הַתּוֹסֵף פִּרְשָׁא אֲדָמָה?
הַאֲחֻרֵי בְלוֹתָהּ הַלֵּךְ חֲדָשִׁים?
שְׂמָה הַפְּלִיט יַעֲבֹד אֲדָמָתוֹ
יִוצֵיא הַדְּשָׂא מֵאַרְץ מִתְחַת. . .
הִיָּה לֹא תִהְיֶה, אֲפִיר עֲצָרו.
אֲעֹבֵד כְּכֹזק נִאֲמָבְלָהוּ בַשְּׁחַת ז' . . .

„אוֹדֶה הָאָדָם ז' יִלְעֹג בְּרַעַם,
לוֹ לֹא הַמְּלִטָה ז' אֵת הַפְּלִטָה
אִיפֹה כִּלְיֵי חַיֵּי הַזַּעַם?
אִיפֹה נִפְחָתִי אִשׁ הַלִּיָּהָה?
מִלְחָמָה לִי בְּאָדָם, לֹא אֲנַחֵם,
הַיַּעֲמֹד חִילוֹ? דָּל הוּא וְקָטָן ז'
שְׂבַעֲתִים יָקִים, שְׂבַעֲתִים אֲלַחֵם,
אֲלַחֵם — לֹא יִנְעֵה הַשָּׁטָן ז'

וַיִּחַרֵב הַמְּבֹל, הַקּוֹלוֹת חָרְלוּ,
נְאוֹת הָאָדָמָה קִיבִי שׁוֹמְמוֹת,
פֶּתַח שְׂאֵה שָׁם יִתְגַּלְגְּלוּ
נְלָמִי אֲנָשִׁים וּפְגַרֵי הַבְּהֵמוֹת;
שְׂמֵמוֹת-עוֹלָם יִרְקִיעוּ לְשָׂקִים,
מַלְ-הַתְּלַפְּיוֹת יִשְׁלַג בְּצִלְמוֹן —
בְּנִקְרַת הַצּוֹר שָׁם בְּעַמְקִים
יִרְבֵּץ הַשָּׁטָן בַּתְּהוֹ הָאֱלָמוֹן.

„בְּתַת הַתְּבַל, גְּדוֹל הַשָּׁטָן ז'
יִתֵן קוֹל לַעֲגוּ בְּגִלְגַל רַעַם —
„בְּמִמְאֵטָא הַשָּׁמַד גִּרְפְּתֵי הַקְּמוֹן,
שְׂאֵרֵי הַפְּלִטָה אֲמַאֲטָא הַפַּעַם,
בְּנִפּוֹת אֲרִיִן אֲנַעַר בְּכַפּוֹרָה
הַפְּעַר הָאָדָמָה כְּקָר לַוְעָה,
מִחוּג הַשָּׁמַיִם אֲשַׁרֵּשׁ הַצְּפִירָה,
וְאֲמַבּוֹל בַּשְּׁחַת תִּבְל וּמְלָאָה ז'

„גַּמְצָתִי תִיקוּם הַשְּׁמֵתִי הָאָדָמָה,
נְבִלָה תִבְבֵּל, הַבְּרִיאָה נְדָדָה;
מִקְדָּמִית עוֹלָם לִי הַמְּלַחְמָה,
מִלְחָמָה לַשְּׁחַת נְגַד הַתּוֹלְדָה.

(* יסוד השיר הזה באגדה ישנה,

למראה עיניו השָׁמֵן וְנִיעַ,
 אֶךְ הַחֲחֹק וַיִּצְהַל פָּנָיו.
 לָנֶחַם פָּנָה וּבְחֻלְקוֹת הַבְּנֵי,
 ׀ דָּם הַשָּׂהָה יָרַךְ הַגְּפָנִים,
 יָרַךְ אוֹתָם וַיַּעֲשֶׂם כְּמִרְמָה -
 עוֹד עֵזוּ אַרְוִיּוֹת בְּהֶם תְּפִיחַ;
 וּבְדַבְּרוֹ הוֹרְהוּ הַסְּבָקָה
 שֵׁם הָאָרֶז מִסְבְּכוֹ יָגִיחַ.

׀ בְּדָמֵי הָאָרֶז שֹׁגֵב הַשְּׂרוּגִים,
 תַּעֲצוּמוֹת הַמְּלֵאֵם אוֹ לְמִדֵּי,
 אוֹ הַרְחִיץ בְּנִהְרוֹת תַּעֲנִיגִים
 וְתִשְׁכַּר, אֲדָם, מִסְפֵּךְ שָׂדֵי ז' -
 וְהִנֵּה מִהָאָרֶז יִרְמִים הַתְּגַלְגְּלוֹ
 וַיִּשְׁרֵי וַיִּשְׁקָקוּ כְּבִיב הַגְּפָנִים -
 וְהַגְּפָנִים שִׁגְשְׁנוּ, הַעֲנִיבִים נָלוּ
 עָסִים צוּפִים וּפְלִגְי־מַעֲדָנִים.

אֲלֵי ז' - יִנְהֵם הַשָּׁמֵן כְּדָמָה,
 הַכְּרָכָה הַכַּמְתִּי פַחַת הַקְּלָלָה ז'
 עוֹד הַחֲזִיר אָבִיא, אִישׁ אֲדָמָה,
 וַיַּחֲלֵל גְּפָנָה וַיִּפְרִיז לְאֶלֶה ז'
 וַיַּעֲמֵד פָּנָיו חִישׁ מִהֵר כְּזִק,
 וּבְשִׁפְתַי הַגְּפָנִים פָּנָה לְגַפְנִים :
 ׀ לְגַפְנֵיךָ נִתְּתִי הַרְפָּה, הַחֹק,
 ׀ עוֹד רָשָׁן זָמַן לוֹ, מִשְׁמַנִּים ז'

׀ מִהַחֲזִיר תְּהִי הַגְּפָן דִּשְׁנָה,
 ׀ שָׁמָּה הָאֲחֵר - יוֹרְהוּ בִּישְׁפֵּלָה:
 וְחֲזִיר מִתְּגוּלָּל שֵׁם בְּפִרְמָנָה -
 מִפְּרָשׁוֹ וְדָמוֹ בְּגָפָן חֲלָלָה. -
 וְהַגְּפָן הָאֲבָל, כְּפָנָה אֲשַׁבְּלוּתֶיהָ,
 ׀ שִׁחַתִּי ז' יִנְהוּם הַשָּׁמֵן וַיִּשְׁתַּוְּנֵן
 ׀ מִדְּמֵי הַחֲזִיר נוֹטְפוֹת פְּפוּתֶיהָ,
 ׀ חֲלָלְתִי גִרְהָה - שִׁתּוֹ וְאֶתְבוּנֵן ז'

וּבְשִׁפְתַי הַגְּפָנִים פָּנָה לָנֶחַם:
 ׀ כְּלִיתִי הַפְּעֻשָׁה, נִתְעַלַּס בְּאֶהָבִים:
 לְגַפְנֵיךָ נִתְתִּי עֲצָמָה זָכַח
 חֲדָה וְשִׁתָּה מוֹיִז־הַעֲנִיבִים ז'
 תִּשְׁתַּחֲוֶה תִּמְצָה וְתִלְךָ בְּגִדּוֹלוֹת
 מְרוֹם תַּעֲקֶה לֹא תִשָּׁב בְּשִׁפְלֵי ז'
 וַיִּקַּח כְּרִי וַיִּשְׁחַט הָאֲשַׁכְּבוֹלוֹת
 וּמִמְלֵא הַמָּץ עֵבֶר הַסֶּפֶל.

׀ אֶךְ לֹא בָרַעַשׁ - אִפְרִישׁ כְּפָחַשׁ
 אֶתְחַפֵּשׂ בְּגֵר וְאֶבּוֹן צַעֲדִי
 בְּלֵם אֶךְ בְּלֵם - אֶסוּבְּהוּ כְּפָחַשׁ. -
 ׀ מְקוֹרֶךָ בְּרוּךְ, הַפְּלִיט מִחֲמַדִּי ז'
 מִהַפְּבוֹל גַּמְלַמְתָּ כְּמוֹךָ כְּמוֹנִי.
 בְּשׂוֹרֵךְ מִצְאֵתֶיךָ בְּאֶרֶץ שְׁמָמָה.
 מִצְאֵתִי אַתָּה, מָה רַב שְׂשׁוֹנֵי ז'
 אַחִי, מָה תַּפְּלַח פֹּה הָאֲדָמָה ז'

׀ לְהוֹצִיא הַעֲשִׂב וּלְגַרֵּשׁ הַשִּׁמְחָה
 יַעֲנֶה נֶחַם וַיִּשְׁדֵּר אֲרָמָתוֹ
 וְלִיחָם הָאֶרֶץ הָאִיר הַחֲמָה
 תִּמְתִּיק הַפָּרִי וְתִבְשֵׁל הַנוֹכְתוֹ -
 ׀ וַיִּמְיֵ וְאֵת הַשְּׂוֹרְקָה ז' הַשָּׁמֵן וַיִּשְׁאַלְהוּ
 מִדְּנֵעַ, הִנֵּה, הַצָּרְנָה כְּאִשׁוֹן ז'
 ׀ הַתְּעַנֵּב הוּא שׂוֹרֵךְ אֲמַעֲהוּ,
 מוֹרְשָׁה הוּא מִאֲרָם הָרֵאשׁוֹן ז'

׀ כְּלָלְתָהּ מַעֲרָן לְאֶרֶץ הַחֲדָשָׁה
 מַעֲרָן תַּחֲסִים קִסְף הַחוּרָה,
 וּבְהַנְחֵל כְּנִיז וְהִיא מוֹרְשָׁה
 יְרוּשָׁת עוֹלָם קְדֻשָׁה וַיִּשְׁוֹרְקָה ז' -
 לְחַבֵּל הַגְּפָן רִוּחִי חֲפִצָה
 יִלְחוּשׁ הַשָּׁמֵן כְּקוֹל דְּבָמָה -
 הַשְּׂקוּתָה בְּדָם אֲאֵלְפָנוּ עֲצָה
 בְּדָם יִמוּגְיָה וְהִיא לְשִׁמְמָה ז'

׀ מוֹרְשָׁה מַעֲרָן, יְרִידֵי תַמִּים הַעִים ז':
 יֹאמֵר הַשָּׁמֵן חֲזָף וְלִנְחַם יִפְּן,
 ׀ גַּם לִי יִרְשָׁה מְדוּר רַבְעִים
 דַּעַת אִיךָ לְטַעֲהָ, אִיךָ לְהִשְׁקוֹת הַגְּפָן -
 אִם בְּדָם שֶׁהָהָה הַגְּפָנִים
 עֲנִיבֵיהֶם מְנַסִּים אוֹ יִבְקָעוּ
 כְּפִלְג אֱלֹהִים יִזְלוּ מַעֲרָנִים
 וּבִשְׂקִינֶיהָ אוֹי אֱלֹהִים יִקְנֵאוּ ז'

׀ בְּדָם שָׁה ז' יִשְׁאַל נֶחַם הַקָּם,
 ׀ בְּדָם, בְּדָם יַעֲנֶה בְּשִׁפְתַי פְּתָנִים
 הָאֲשַׁכְּבוֹל מַעֲרָן הַשְּׂקוּת בְּדָם
 יִרְשָׁה הוּא מֵאֲבוֹת לְבָנִים ז' ז'
 נֶחַם נִתְתֶה אַחֲרֵי הַבְּנִים
 וּמִדָּם שֶׁהָהָה הַגְּפָן שׂוֹרְקָה -
 וַיִּשְׁנֵשֶׁג הַגְּפָן יִמְלוּ עֲנִיבִים
 וּמִמְשָׂא הַעֲרִיבִים תְּרַבֵּץ שׂוֹרְקָה.

„האח ז' יתן הששון קולו ברכה
 בקשרו יגע דם החזיר
 יתפלאש, יברסם פחזיר שמה -
 הפליט ז' מות גמתי בפזיר ז'
 פמעט אפרתי חכמתי נסרחה
 מעדנים הבאתי תחת מכמורות -
 מאתי הששון, התבא הברכה ?
 לא ז' מאתי לא יצאו הטובות ז'

שאל זקנה הראשון לרוע
 ויורה לבעת, מפי העצבת -
 בעין הבעת הסיתוי לנגוע
 וימרר חזיו וימרר הפות ז'
 הנפון הפיע שמה מפעל
 עתה חללתי ויתהי ערלה -
 בשקוי החיים מסבתי בעל,
 שתה והערל, שתה התרעלה ז'

השפתי שמחתה, הרעלתי תפשתה,
 אנכי הששון מסבתי לך זיני
 פוס תנין ישמחה - ותשתה
 ותשתה הראשון, ותשתה השני.
 וילבדה השלישי - אז, בליעל ז'
 פחזיר התגולל שם בשפלה
 בשקוי החיים מסבתי בעל,
 שתה והערל - שתה התרעלה ז'

נתן נמע סאמועלי.

הפליט ז' שים בפוס העין ז'
 שתה מיץ הנפון ברוח רוממה ז'
 וישת - קרנע הפמו הנין,
 וימסה בקרבו ויח-פרדמה.
 בשעה תועה בעצלמים יגיע,
 תכבד לשונו, שפתו נאלמה -
 אכן האשכול נגדו יופיע
 ובאחת מעיניו ילבדהו שמה,

ידו שלח לאחת האשכולות
 ויירק הענב ויפץ דמיו -
 לבו יציק פתאום גרילות,
 ומנבירת ארי נמלאו גרמיו.
 „דם הארי יצק בעצמים.
 „תחזיר יבא ז' - הששון יבוע
 ויאחו הענב ויפץ הדמים :
 „עד הקפעת ישמה הנבוע ז'

וישת - הששון התרומם מהרה.
 ירגז, ילעג ונקלקל פנים -
 וישת - הנין נהפה למגעה,
 ויהי בקרבו למרורות פתנים. -
 השתולל בפרא. נול ועו
 עיניו יצאו, יהום כסער
 ויקיא בלעו וישיב אל קאו
 ויתגולל באשפות פחזיר מיער.

לבוז,

תולדות אנשי־שם.

קריה נשגבה.

(תולדות רבני זאלקווא ונאוניה)

מאת שלמה בוכר.

י. *

קיא) ה"ר יואל ב"ר יעקב סג"ל הורוויץ. חתום בפנקס דף קניג ע"א על שטר חוב שנתנו ראשי הקהלה לה"ר נתן ב"ר בצלאל מיום ג' כ"א שבט תע"ד: וכן בפנקס דף רל"ב ע"ב מן יום ב' סיון תע"ד חתום על פסק דין „יואל סג"ל הורוויץ" וחתומים שם עוד הרבה גדולים (עיין הוספה כ"ג) ולדעת הר"י לעווינשטיין היה אביו אחי השל"ה המובא בעמק הבריכה לאביו. קיב) ה"ר יוחנן ב"ר אברהם. היה מורה הוראה ודרשן בזאלקווא והלך שם למגותות. חה נוסח המצבה:

לפרט ואיש חסיד (שצ"ט) י"ז סיון נתבקש בישיבת של בני עלי' שמו סוהר"ר יוחנן ב"ר אברהם מורה הוראה ודרשן חסיד וענו היה סוגה בשושן נספד בשיבה טובה שבע ורשן מלא מצות ותורה הרש ויזן תנצב"ה.

קיג) ה"ר יום טוב ליפמן ב"ר נתן. חתום בפנקס דף פ"ג ע"א מיום ה' כ"ה מנחם תע"ו על תקנה שלא יהי' אחד מקרובי הרב אביד בתוך מנהיגי הקהלה:

קיד) ה"ר יונה ב"ר משה הר"י מלובלין. חתום בפנקס דף קמ"ג ע"ב על תקנה מיום ב' כ"ז סיון שפ"ו (ראה הוספה ג').

לפי אשר כתב לי הר"י לעווינשטיין הנה הוא האיש משה הזה בעל מחבר הספר זכרון משה בן הג"מ אליעזר ליפמאן היילפרין ז"ל.

קטו) ה"ר יוסף ב"ר ירוחם סג"ל. חתום בפנקס דף קמ"א ע"ב על קיום תקנות קהלת זאלקווא מיום ד' ד' סיון שפ"ד (ראה

הוספה ב') וחתומים שם עוד ה"ר אברהם בן החסיד ה"ר ישראל יחיאל כ"ץ (הוא ה"ר אברהם רפאפורט שרענציל ע"י אנשי שם אות א' סי' י"ב), ה"ר בנימין ב"ר אליעזר מלבוז, וה"ר אברהם אשכנזי חונה בק"ק לבוב (הוא ה"ר אברהם ב"ר יואל אשכנזי קאנצלסטיינען, ע"י אנשי שם אות א' סי' ח'). אביו ה"ר ירוחם ב"ר יוסף מבעלו הובא בתשו' מהרש"ל סי' ק"א. כן העיר אותי הג"מ ה"ר לעווינשטיין.

* ראה „האשכול" א' צד 145—129 „האשכול" ב' צד 191—177.

קטז) ה"ר יוסף ב"ר יעקב כ"ץ. חתום בפנקס דף קמ"ג ע"ב על תקנת הקהלה מיום ב' כ"ז סיון שפ"ו. וחתום יוסף בהקדוש ר' יעקב כ"ץ וזה"ה הי"ד (ראה הוספה ג'). אביו ה"ר יעקב ב"ר יצחק הוא בעל מחבר באר מים חיים עה"ת (קראקא שע"ו) וחתום בתקנה שלא לקנות הרבנות, מוכא במכתב הר"י לעווינשטיין ל"ט עיר תהלה.

קיו) ה"ר יוסף ב"ר יעקב כ"ץ קראקוויר. חתום שם בפנקס (ראה שם בהוספה). קיח) ה"ר יוסף יאסקי ב"ר נפתלי הירץ מלבווב. חתום בפנקס דף קמ"ח ע"א על תקנה מיום ב' ט' תמוז ת"ש (ראה הוספה ח'). ואביו הוא המוכא באנשי שם סי' תמ"ו.

קיט) ה"ר יוסף אייוויק מיאורוב. חתום בפנקס דף קל"א ע"א על קיום תקנת קהלת זאלקווא שהי' בועד זווירז ח"י שבת תנ"ד וחתומים שם אתו ה"ר שמעון נינצבורג מפרעמיסלא, ה"ר שמואל ה"ר זנוויל סניל מלבווב, ה"ר אברהם ר' וואלפיש מקאלמי, ה"ר דוד פרענער מכוששאטיץ וגם הגאון בעל טר"ז בא על החתום (עיין הוספה י"ד).

קכ) ה"ר יוסף ב"ר משה. על החרם הגדול בזאלקווא בשנת תקי"א הנרפס בלוחות העדות דפוס אלטונא בא גם הוא על החתום וחתום הק' יוסף בהרב מוהר"ר משה יצ"ו.

קכא) ה"ר יוסף ב"ר יצחק סניל לנדא. אביו ה"ר יצחק סניל לנדא והי' אב"ד בק"ק אפסא, זאלקווא וקראקא (עיין סי' קע"ג) ובנו ה"ר (צבי) יוסף לנדא הי' אב"ד בגריידיג והוא אב"ד הגאון מוהר"ר אלכסנדר סנדר לנדא האבדיק בראדי, והוא הי' בין החתומים על החרם הגדול (בשנת תקי"א) מגדולי ישראל בזאלקווא אשר באו לסייע להגאון מ"ה יהונתן אייבשיטיץ ז"ל הנרפס בס' לוחות העדות דפוס אלטונא. ושם חתם הק' צבי יוסף בהרב הגאון מ"ה יצחק סניל וכן נמצא כי הסכים על ספר אותות למועדים (זאלקווא תקי"ב) ושם בא בחתימתו בין ראשי מדינת רגליל לבוב בהתועדות ח' אדר תקי"ב בלבוב, והראשון הוא הגאון מוהר"ר נפתלי הירץ הלוי הורוויץ אב"ד מזאלקווא (עיין אות ג' סי' רנ"א) ואחריו חתום ה"ר יוסף בהרב יצחק הלוי לנדא ואחריו ה"ר נפתלי הירץ ב"ר משה (עיין אות ג' סי' רנ"ב) ואחריו ה"ר משה פנחס ברא"ה מלובלין (עיין אות פ' סי' רס"ב) ואחריו ה"ר צבי הירש ב"ר משה (ע"י אות צ' סי' רס"ו) וה"ר ישראל מרדכי ב"ר ברוך מזאלקווא (עיין אות י' סי' קצ"ה). וכאשר כתב אלי הגאון הר"י לעווינשטיין הי' חתן הקצין מ"ה ישראל איסרל הפרנס דד"א (עיין להלן סי' קצ"ג). ומנוחתו כבוד בזאלקווא ואלה הטורים חרותים על המצבה:

יום ג' ה' שבת תקכ"ו

עך הגל הזה ועדה המצבה קמה וגם נצבה להרב המאוה"ג החרץ המפורסם מוהר"ר יוסף סניל לנדא אב"ד דק"ק גריידיג בהגאון מוהר"ר יצחק אב"ד קראקא הנצב"ה.

קכב) ה"ר יוסף ב"ר יחזקאל סניל לנדא. להגאון ה"ר יצחק סניל לנדא חיו ג' בנימ: ה"ר אברהם סניל לנדא

האב"ד באפסא, וה"ר יהודה סג"ל לנדא, וה"ר יחזקאל סג"ל לנדא (ע"י דעת קדושים צד 111). ולה"ר יחזקאל ה"י בן, הוא הרב המאה"ג מו"ה יוסף סג"ל לנדא, וכאשר הביא בעל דעת קדושים (צד 120) מחזר בפנקס אפסא משנת תע"ז עד תקש"ז, ה"י אב"ד בקלויז באפסא ואחי"כ נתקבל לזאלקווא ומשם לבראדי. הסכים בשנת תקי"ב על שו"ת בית אברהם לר' אברהם הכהן אב"ד מטרילא (בערלין תקי"ג) וחתם יוסף בהרב המפורסם מו"ה יחזקאל סג"ל לנדא. ובשנת תקי"ז הסכים ע"ס מצנפת בד (וזאלקווא תקי"ז) בין רבני בראדי וחתם יוסף מזאלקווא בהגאון מהר"ח לנדא: והר"י לעוונישטיין כתב לי כי ה"ר יוסף ה"י אבדיק מעוריטש, סלוצק, עיר חדש, ובקלויז באפסא, נמצאה ממנו הסכמה בס' הר הנרמל, כוכבי יעקב, חרב פיפיות (נגד הכ"ת ש"צ), כתר אהרן על בחינות עולם, ש"ס (דפוס אמשטערדאם) והובא בנוכ"י תגינת ארץ ס' צ"ג וס' ס"ז חאה"ע ס' קניח והוא ה"ר יוסף לנדא ה"י אבי הג"מ ישראל יונה האבדיק קעמפנא בע"ס מעין הברכות על ברכות, עין הברולה על אגדות והובא בשו"ת ברית אברהם החו"מ ס' ה'.

קב"ג) ה"ר יוסף ב"ר יהודה לי"ב. חתום בפנקס דף קכ"ז ע"א על תקנה מיום ה' ס"ז מנחם תק"מ, שלא לתת שכירות למשרתי הקהלה בלי כתב מהקהל.

קכ"ד) ה"ר יוסף יוזפא בר"ד. גם הוא חתום בפנקס שם בומן הג"ל בדבר הג"ל. קכ"ה) ה"ר יוסף ב"ר פנחס משה. אב"ד היה פנחס משה היה ראב"ד בזאלקווא ובנו היה נקרא בשם ה"ר יוסף הצדיק וה"י בתחלה אב"ד ביאברוב, וויסקוב, סקאהל ומשם נתקבל לאב"ד בפוזנא וה"י חתן הגאון מהר"ר יחזקאל לנדא בעל נוב"י והצל"ח, עיין מה שכתבתי אודותיו באות ס' ס"י רס"ב (ה"ר פנחס משה).

קכ"ו) ה"ר יוסף יוזפא סג"ל שטערן. היה דיין בבית דינו של הגאון ה"ר יעקב אורנשטיין בעת אשר שרת בקודש בעיר זאלקווא, וחתום ג"כ בהסכמה על ס' טהרות הקודש, וכן כאשר נתקבל הגאון הג"ל לאבדיק לבנו היה הרב ר' יוסף יוזפא שטערן ממלא מקום הרב ביחד עם ה"ר יוסף אלעזר נאטטליעב כמבואר בהסכמתם על ספר תקפו כהן מהגאון בעל הש"ך (לבנו תק"ע) והסכמתו מן יום ג' כ"ג אדר ראשון תק"ע וחתום הק' יוסף יוזפא שטערן סג"ל, וכן נמצאה הסכמתו על זהר חדש (וזאלקווא תקס"ז), וכן הסכים על החושי מהר"ם ש"ף (פארצק תק"ע) והסכמתו מן יום א' ה' כסלו תק"ע, וחתום הק' יוסף יוזפא שטערן סג"ל מזאלקווא. וה"י תוספ ישיבה שם ואחרי מות הרב ר' עקיבא דיין למדו תלמידים הרבה בישיבתו, ויוסופר בספר זכרון בספר להחכם המליץ מה"ל כי גם הוא לקח תורה מפיו בישיבתו, ובבית המדרש אחר התפלה ה"י עומף בשלית ותפלין ולמד שעור עיין בתלמוד ופוסקים ראשונים ואחרונים עם בחורי חמד הבא"ם מרחוק ומקרוב, אחרי אשר כבר עשו להם שם בלמוד התלמוד ונפלאות עשו בהדפוסות שכל נמרץ, והביא ג"כ שם כי הרב מטאָרשטיין ה"י בן הרב ר' יוזפא, ובנו ה"י הרב ר' נתן וה"י ג"כ אב"ד בראדע והובא בישועות יעקב חאה"ע.

קנו) ה"ר יוסף אליעזר גאמטמליעב. הי' דיין בבית דינו של הגאון ה"ר יעקב אורנשטיין בזאלקווא. ונמצאה הסכמתו ע"ס תקמו כהן (לכוב תק"ע) וחתום הק' יוסף אליעזר גאמטליב מזאלקווא וכן על זהר חדש (זאלקווא תקס"ו) (עיין בערך שלפניו).

קכח) ה"ר יוסף יוזפא בר' שמואל הלוי. היה תופס ישיבה בזאלקווא וחבר ס' יד יוסף חרושים גפ"ת על ג' פרקים

הראשונים ממש' ב"מ (זאלקווא תקפ"ט) ומנחתו כבוד שם וזה נוסח המצבה:

יום א' כ"ב טבת תקפ"ו לפ"ק אבדה כלי המלחמה ונספסו מעיינות החכמה יוסף הוא המשביר לכל עם ד' מלחמתה של תורה, ויצא שמו בכל הארץ, גדולי עולם ילדו על ברכו, יוסף זקן ויושב בישיבה צדיק ועניו מי כמותו מורה, פה מפיך מרגליות יושב ודורש ומתגבר בתורה. אליו ידרשון מאפסי ארץ רוח אלהים בו מאוד נורא, אדמו"ר ה"ה הרב הגאון המובהק רשכב"ה מופת הרור נר ישראל ע"ה פ"ה המפורסם מו"ה יוסף יוזפא וצ"ל יצאה נשמתו מתוך עוסק ההלכה בקדושה ובטרה הנצב"ה.

קכט) ה"ר יחזקאל בר' מאיר ז"ק מנהיג חתום בפנקס דף י"ג ע"ב על תקנת הקהלה מיום א' ח' למב"י תני"ד לפ"ק (ראה

הוספה י"א), עוד ברף הנ"ל על תקנה מיום ב' ז' אב תס"ה (ראה הוספה י"ב) וברף מ"ד ע"ב על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה הוספה ל"ב) וברף מ"ט ע"ב חתום על החלטת ראשי העדה לעשות קרובקי גדולה מכל משא מתן שבועולם מיום א' כ"ג שבט תנ"ב, וברף צ"ג ע"ב חתום על החלטת ראשי העדה, כי לא יתנו עוד לה"ר מאיר כ"ץ מקאליש לשבת בעיר עקב אשר יחרחר ריב ומדנים, וברף קס"ב ע"ב תקנת הקהלה שנתקנו ביום ג' ב' שבט תנ"א (ראה [הוספה כ"ה]).

קל) ה"ר יחזקאל בר"מ כ"ץ. נזכר בפנקס דף קס"ב י"בין חמשה אשר נבחרו להיות שומרי תקנות שנתקנו ביום ג' ב' שבט תנ"א

ונזכר בשם „האלוף הראש“.

קלא) הרבנית מרת יענטה בת ה"ר זאב וואלף מווילנא. הוא היה אחי הגאון בעל מהדורא בתרא,

היא היתה אשתו של הגאון השי"ך ז"ל. ומנחתה בזאלקווא וכלי ספק כאשר הלך למנוחות בשנת תכ"ג בעיר העלישוי נסעה לבתה מרת טובה לזאלקווא כי היתה שם אשת ה"ר דוד בר' יצחק (עי' אות ד' סי' ס"א) וחרות על המצבה:

ביום ב' י"א אייר תס"ח לפ"ק.

נקברה האשה הרבנית והוקנה הצדקת והגבירה הצנועה והחסירה מרת יענטה בת הרבני הגביר ה"ר בנימין זאב וואלף ז"ל מווילנא אשת הרב הגאון מוה"ר שבתו כ"ץ בעל מחבר שפתי כהן.

קלב) ה"ר יעקב בר' משה מלבוב. בפנקס זאלקווא דף רל"ו ע"ב בפסק אודות המדפיסים שהיו בועד יערוסלאב כ"ו אלול

תנ"ט נמצאה גם חתימתו יעקב בלא"א מוה"ר משה יצ"ו מלבוב (עי' הוספה כ"ג) ולפי אשר כתב לי הרה"ג מהר"י לעווינשטיין הוא ה"ר יעקב האבד"ק לעשעוב ונליל פאדאלי' בהג"מ משה פנחס חריף.

קלח) ה"ר יעקב אליקים כ"ץ נעטשליקי. חתום בפנקס דף קמ"ב ע"א על תקנת קהלת זאלקווא שנתקיימה ע"י מנהיגי לבוב ביום ד' סיון שפ"ד וחתימים שם עוד: ה"ר אברהם אשכנזי חוק"ק לבוב (הוא המובא באנשי שם סי' ה'), ה"ר אברהם כהן (הוא בעל איתן האזרח), וה"ר זאב וואלף קאליש מלבוב (ראה הוספה ב').

קלד) ה"ר יעקב יונה ב"ר אליקים. חתום בפנקס דף קמ"ג ע"ב על תקנת הקהלה מיום ג' ז"ך סיון שפ"ו (ראה הוספה ג'); אולי הוא אשר הובא אצל מהר"ם לובלין סי' קכ"ב, ויש לו הסכמה בסמ"ע חו"מ כאשר העירני הרב הגאון הר"י לעוונישטיין.

קלה) ה"ר יעקב ב"ר אהרן זעליג. חתום בפנקס דף קמ"ג ע"ב על תקנת הקהלה מיום ב' כ"ז סיון שפ"ו (ראה הוספה ג').

קלו) ה"ר יעקב קאפיל ב"ר דוד סג"ל. גם הוא חתום בפנקס שם בדף ה"ל בזמן הניל (ראה שם הוספה ג').

קלז) ה"ר יעקב ב"ר ישראל יוסף הכהן אשכנזי. חתום ג"כ בפנקס שם בדף ה"ל בזמן הניל (ראה שם הוספה ג').

הוספה ג'), לפי שכתב אלי הר"י לעוונישטיין הוא ה"ר יעקב ר"מ בטרסקי חתן הרב בעל תו"ש ואף שבמגילת איבה כתוב יעקב יוסף; קרא שמו השני ע"ש אביו.

קלח) ה"ר יעקב ב"ר יהודה ליב פרוזנר. חתום בפנקס דף קמ"ח ע"א על תקנת הקהלה מיום ב' ט' תמוז ת"ש (ראה הוספה ח').

הוספה ח') ואולי הוא המובא באנשי שם סי' רמ"ד.

קלט) ה"ר יעקב נפתלי מבית לוי. חתום בפנקס דף קמ"ח ע"א על תקנת הקהלה מיום א' טו"ב מנחם אב ת"ש (ראה הוספה ח').

ולדעת ה"י הר"י לעוונישטיין הוא בן הגאון מהר"ר שלמה ב"ר יצחק אברהם מבית לוי המובא באנשי שם סי' תק"ט.

קמ) ה"ר יעקב ב"ר משה. חתום בפנקס בדף הניל בזמן הניל (ראה הוספה ח'); ולדעת הג"מ יוסף לעוונישטיין הנה הוא הג"מ יעקב

האבדי"ק בוטשאטין בהג"מ משה מאך מזאלקווא אה"ו, אב"ד שאריגראד בה"ד שמואל מברסק ונפטר תמ"ג. אבל רחוק לדעתו שהוא החתום בפנקס.

קמא) ה"ר יעקב בהרר"ש מקראקא. חתום בפנקס דף קל"ו ע"ב, הק' יעקב בא"א מוהרש"ל"ש מקראקא"ע על תקנה של

הועד דארבע ארצות שתקנו ביעדאסלאב ביום ג' כ"ו אלול תמ"א וחתימים אחריו: יהודה אברהם מבית לוי (הוא ה"ר יהודה אברהם ב"ר יצחק סג"ל מבית לוי שה"י

דיין וראב"ד וריש מתיבתא בלבוב המובא באנשי שם סי' קפ"ו), יצחק כהנא מברסק דלישא דיין מפרעמיסלא (הוא המובא באנשי שם סי' רפ"ט), קלונימוס בלא"א

הקדוש הר"ר משה סג"ל הי"ד זצלה"ה דיין מפחנא, אליעזר דיין מפרעמיסלא, דק' והצעיר מרדכי כהנא מווילנא (ראה הוספה י"ו); והוא ה"ר יעקב במהר"ם מטיקשין

מנהיג בארבע ארצות אשר נמצאה חתימתו בפנקס לבוב בשנת תמ"ז ביריד יערסלב ע"י אנשי שם סי' רמ"ה:

קמב) ה"ר יעקב ב"ר שמואל בליך אשכנזי. חתום בפנקס דף קל"ח ע"ב מיום ב' י"ג סיון ת"מ על תקנה בענין הכנסות השמשוים.

קמג) ה"ר יעקב ב"ר אלכסנדר כ"ץ. חתום גם כן בפנקס כדף הנ"ל ובזמן הנ"ל על תקנה הנ"ל וברף ק"א ע"ב על קיום בחירה מיום ה' דחומ"פ תנ"ב. לפי דעתי היה אביו ה"ר אלכסנדר כ"ץ בנו של הסמ"ע, ראה ספרי אנשי שם סי' ע"ט וסי' תקכ"ה.

קמד) ה"ר יעקב ב"ר אהרן סג"ל. חתום בפנקס דף י"ג ע"ב על תקנת הקהלה מיום א' ה' למב"י תניד לפ"ק (ראה הוספה י"א).

קמה) ה"ר יעקב ב"ר דוד נתן מבוטשאטש. חתום בפנקס דף מ"ד ע"ב על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה

הוספה ל"ב) וברף צ"ג ע"א הוא חתום גם על קיום בחירת ראשי מנהיגי הקהלה מיום ג' ב' דחומ"פ תנ"א. וברף קפ"ו ע"ב על קיום בחירת ראשי העדה מיום ה' דחומ"פ תנ"ז וברף קל"ה ע"א על קיום בחירת מיום א' דחומ"פ תנ"ה.

קמו) ה"ר יעקב ראהמינר. הוא נזכר בפנקס דף קס"ב והוא היה אחד מהמשת האלופים אשר נבחרו להיות שומרי תקנות שנתקנו ביום ג' ב' שבט תנ"א.

קמז) ה"ר יעקב סג"ל הורוויץ. חתום בפנקס דף רל"ב ע"ב ביט"ס הק' יעקב סג"ל הורוויץ נאמן דק"ק זאלקווא (ראה הוספה כ"ב).

קמח) ה"ר יעקב אברהם בר"י. בפנקס קראקא נמצא פסק דין אחד בועד קדש שהי' בק"ק סטרעליסק ביום ב' י"א אלול תס"ח

והתומים עליו כל רבני הנליל ובראשם הגאון ה"ר נטלי הירץ אשכנזי אב"ד קלוב ואחריו התומים אברהם החונה בק"ק זאלקווא (הוא ה"ר אברהם אבלי ב"ר מרדכי, עיין אות א'). צבי יבונה הירש החונה בק"ק ליסקא (עיין אנשי שם צד 246 בהערות מהר"י לעווינשטיין), יעקב אברהם בלא"א מוהר"י זאלקווי (עיין אנשי שם סי' תמ"ח) והוא בן ה"ר יצחק זאלקווער הוא הפרנס דר"א ה"ר אברהם חתן הג"מ יעקב שור האב"ד ק לויצק — בראדי בעל ספר בית יעקב על סנהדרין. כן כתב הר"י לעווינשטיין שם צד 247 ע"ש וכאשר כתב אליהם השלם מוהר"פ וועמשיין מצא בפנקס קראקא חתום יעקב אברהם מוואלקווי פ"ה דר"א בועד יערסלב יום ו' טו"ב מרחשון תע"ח לפ"ק.

קמט) ה"ר יעקב מוואלקווא. חתום בפנקס דף י"ג ע"ב מיום ב' ו' אב תס"ה (ראה הוספה י"ב) והוא שנתקבל לחוקת הקהלה עם בנו

ה"ר בך וחתנו ה"ר אליקים כ"ץ ביום ער"ח ואדר תמ"ה (פנקס דף ל"ד ע"א) וברף מ"ד ע"ב הוא חתום על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה הוספה ל"ב) וברף קנ"ג ע"א הוא חתום גם על שטר חוב שנתנה הקהלה לה"ר נתן ב"ר בצלאל מיום ג' כ"א שבט תע"ד ואולי הוא ה"ר יעקב מוואלקווא שהבאתי.

קנ) ה"ר יעקב ב"ר דוד. חתום בפנקס (דף רל"ב ע"ב) מן יום ב' סיון תע"ד על פסק דין וחתומים שם עוד הרבה גדולים (עיין הוספה כ"ב) ואולי הוא ה"ר יעקב שהבאתי בערך שלפניו.

קנא) ה"ר יעקב ב"ר רובי בער. חתום בפנקס דף קכ"ז ע"א על תקנה מיום ה' ט"ז מנחם תקמ"מ שלא לתת שכירות למשרתי הקהלה בלי כתב מראשי הקהל; והוא המוכח באנשי שם סי' רס"ד ע"ש.

קנב) ה"ר יעקב מלבוט. היה מו"צ בזאלקווא ועל ספר פרי מגדים מהגאון ה"ר יוסף תאומם (פסד"א תקמ"ז) נמצאה הסכמת ה"ר צבי הירש ב"ר שמשון מייזלש אבד"ק זאלקווא וגם הסכמת ה"ר יעקב מלבוט מו"צ בזאלקווא מן י"ג תמוז תקמ"ו, ואולי הוא הנוכח באנשי שם סי' רס"ד. קננ) ה"ר יעקב משולם ב"ר מרדכי זאב אורנשטיין. היה בימי עלומיו אב"ד דק"ק זאלקווא והגליל כי

נקרא שמה אחרי כבוד למלאות מקום הגאון ה"ר משה צבי הירש מייזלש אשר נקרא השמימה בשנת תקס"א. ואה"כ בראשית שנת תקס"ב נבחר פה אחד לאב"ד ורי"מ בעיר לבוב וכבר דברתי על אודותיו בספרי אנשי שם סי' רס"ז. ונמצאו ממנו הסכמות בהיותו שרת בקודש בעיר זאלקווא ע"ס שבט יהודה (זאלקווא תקס"ב) מן כ' מנחם אב תקס"ב והתום שם הק' יעקב כהגאון מלבוט פה ק"ק זאלקווא יצ"ו, וע"ס דרך חיים קיצור של"ה (זאלקווא תקס"ב) מיום א' טו"ב מנחם תקס"ב ע"ס תקון השלחן (זאלקווא תקס"ד), ע"ס טהרות הקודש להנר"א מוילנא (זאלקווא תקס"ד) בצרופ הרבנים המופלגים המאורות הגדולים כי דינא רבא דק"ק זאלקווא וחתומים הק' אפרים שיינערט מו"צ בזאלקווא, הק' יוסף יוספא שטערן מו"צ בזאלקווא, וכן נמצאה גם הסכמתו ע"ס הלולא דפסקא על הגדה של פסח (לבוב תקס"ד) מיום ג' סיון תקס"ד וחתום שם יעקב אורנשטיין אבד"ק זאלקווא והקרייז, גם ע"ס ארבע כוסות מה"ר שלמה פאענערהיים זאלקווא תקס"ה וחתום שם יעקב אבד"ק זאלקווא.

קנד) ה"ר יעקב ב"ר זאב קראנץ. הוא הנודע בשם „המניד מרובנא“ הובא בכנסת ישראל לרש"י פ"ן ז"ל; נולד בועטל ולמד אצל אביו הרב, ובהיותו בן י"ח נסע למעועריטש ולמד שם בביה"מ והיה דורש לפעמים לפני מכירתו דרושי תורה ומוסר, ויצא לו שם מניד משכיל וקבלוהו עליהם גבדי העיר למניד מישרים וישב אתם כשתי שנים, ומשם נקרא אחרי כבוד לק"ק זאלקווא, ואה"כ לק"ק רובנא, וישרת שם בקודש שמונה עשרה שנה, ואה"כ נבחר כהעלמא ומשם נקרא לזאמישין ושם ישב על כסא הרבנות חמש עשרה שנה ונפטר שם י"ז טבת תקס"ה וע"ע בכנסת ישראל על אודותיו.

קנה) ה"ר יצחק ב"ר נתן. חתום בפנקס דף קמ"ג ע"ב על תקנת הקהלה מיום ב' כ"ז ניסן שפ"ז (ראה הוספה ג') וחתום יצחק בלא"א נתן ד"ל המכונה אייויק.

קנו) ה"ר יצחק ישכר ב"ר חנוך אברדהם. מנחתו כבוד בזאלקווא ואלה הטורים חרותם על מצבתו:

יום ב' י"ב ניסן לפרט כנשמתו [שצ"ח] אברה חכמת (מכטיו) [חכמיו]
הגאון האב"ד מו"ה יצחק ישכר בה"ד הנוך אברהם ז"ל הרביץ תורה בישראל
פרח כחמו וזן מלא חכמה גלוי; ופחומה איש חסר ירא שמים וזותו ועמוד לנו.
ועל האבן הזאת ני"ב נוסח מצבת זוגתו הרבנית:

בראש השנה לפרט אשה החסידה [שצ"ח] נאספה מאהנו ואברה הרבנית
מתה שרה בת ה"ר שלמה בכל (נדה) [ימיה היתה עסקה] כתפלה וצוקה בגופה
ובאורה קשורה בבעלה ואגורה ברוך טעמה וסודה תנצ"ה.

קנו) ה"ר יצחק מזאלקווא. חתום בפנקס דף קמ"ח ע"א על תקנה שנתקנה ביום א' טו"ב מנחם תי"ט (ראה הוספה ח').

קנה) ה"ר יצחק ב"ר יונה. אחד מנאוני הזמן ומנוחתו בזאלקווא וחרות על המצבה : הרב הגאון מ"ה יצחק בן הגאון מוהר"ר יונה כל ימיו לימד ברכים הרבין תורה בישראל נפטר כ"א חשון שנת ת"ז לפ"ק.

והמעתיק למעני המצבה שלו כתב לי אומרים עליו שהוא בן בעל קיקיון דיונה. אבל אין זה אמת כי הבאתי את ה"ר יצחק במאמר תאומים פרענקל בן בעל קיקיון דיונה אשר נפטר בערך תס"ג.

קנט) ה"ר יצחק כהנא מכריסק דליטא. היה דיין בפרעמיסלא ונמצא חתום בפנקס דף קל"ו ע"ב על תקנה שנתקנה בועד

הארצות ביערוסלאב ביום ג' כ"ו אלול תמ"א וחתימים שם עוד: ה"ר יעקב בהרר"ש מקראקא. ה"ר יהודה אברהם מבית לוי, ה"ר קלונימוס בן הקדוש ה"ר משה סנ"ל ה"ר זעלנה"ה דיין מפחונא, ה"ר אליעזר דיין מפרעמיסלא, וה"ר מרדכי כהנא מווילנא (ראה הוספה י"ז).

קס) ה"ר יצחק אייזיק שור. חתום בפנקס דף קנ"ב ע"א יחד עם ראשי המדינה הגליל לבוב על תקנת הקהלה שנעשו בקול"קוב ביום ד' כ"ב שבט ת"ן.

קסא) ה"ר יצחק ב"ר יוסף. חתום בפנקס דף מ"ח ע"א על תקנת הקהלה מיום ב' י"א כסלו תס"א ביחד עם הב"ד וראשי המנהיגים

של ק"ק לבוב (ראה הוספה כ"ט) והוא אשר הבאתי באנשי שם סי' רצ"ב ע"ש, והי' אב"ד ומו"צ בלבוב.

קסב) ה"ר יצחק אייזיק ב"ר עזריאל זעליג מקאליש. בפנקס זאלקווא דף רל"ז ע"ב בפסק אודות המדפיסים

מזאלקווא אשר היה בועד יערסלאב כ"ו אלול תנ"ט נמצאה גם חתימתו יצחק אייזיק יכונה בהרב מו"ה עזריאל זעליג ז"ל מקאליש (עיין הוספה ב"ג) ועיין שה"ג החדש אות א' סי' קמ"ד הביא את הרב מו"ה יצחק אייזיק קאליש ע"ש. ורחיק לומר שהוא ה"ר יצחק הנ"ל ; גם הביא באות ז' סי' ל"ד את ה"ר זעליג קרא שהי' אב"ד בק"ק קאליש [ועוד בהרבה מקומות] וגם זה איננו זה שאנחנו דנים עליו כי הוא נפטר בשנת תקט"ו ובנו חתום בועד יערסלאב בשנת תנ"ט.

קסג) ה"ר יצחק (איציק) מזאלקווא. לפי דעת הרה"ה מוהר"ר מנחם נחום לישינסקי במהברתו קורות פאדאליא (ח"א צד 56)

היה הרב הגאון מוהר"ר מאיר מרגליות, בעל מאיר נתיבים, מוונ ראשון חתן הקצין מוהר"ר חיים חתן הרב החסיד הקצין מוהר"ר יצחק מזאלקווא, בן הרב מוהר"ר שמואל זאנגיל (חתן הגאון מו"ה נפתלי כ"ץ אב"ד לובלין בהגאון מו"ה יצחק כ"ץ חתן הגאון מהר"ל מפראג ז"ל), בן הקצין החסיד מו"ה יצחק מזאלקווא, וכתב שם שזה העתיק מס' בית יעקב כתב יד להגאון מוהר"ר יעקב היילפרין ולבנו הגאון מו"ה שלמה יצחק הנמצא ביד הרה"ג מוהר"ר היילפרין רב דק"ק אדעסא. והביא עוד שם בשם ספר הנ"ל שכתב א"י: הרב המפורסם הנניד מוהר"ר איציק זאלקוויר היה עשיר גדול ומופלג ולא פסק לפומא מנרסא רק שכל האוקיל דק"ק זאלקווא היתה

אוחות זונתו, ק"ק זאלקווא ואגפיה וק"ק ולאמשוב וק"ק זבארוב וק"ק סאמרין עם שותף אחד, מלבד זאת היה לה חנות מלאה סרקמטיא בכל מיני סחורות, וכן הארון השר דק"ק זאלקווא פ' פעביעסקי היה מאוכלי שלחנם ופעם אחת בא עריש לבית אא"ז מוהר"ר איציק הג"ל בין השמשות, ובא אח"כ לביתם בן הארון הג"ל וקם מלפניו האורח הג"ל ואמר לאא"ז שבקרוב הזמן יהי זה מלך במדינת פולין, ותמה הרב הג"ל על דבריו ושתק עד צאת האורח מביתו, אח"כ סיפר אא"ז לבן הארון מה שאמר לו האורח, ובקש בן הארון להביא את האורח לפניו, אך בקשוהו בכל הקהלה ולא מצאוהו, והדבר הזה נתקיים, שלא יצאו שלש שנים ועמד מלך במדינת פולין כו'. גם הגאון הר"י לעווינשטיין העתיק לי את הדברים האלה וכתב כי הכי נמצא אצל הרה"ג מוהר"ר יוסף ישראל היילפרין ראב"ד"ק אדעסא, והכי הוא שרית בית יעקב מהגאון מו"ה יעקב הריף היילפרין האב"ד"ק ווואניץ בה"ג טוביה יחיאל מיכל האב"ד"ק בערזאן, ובסופו כ"י בנו הג"מ שלמה יצחק היילפרין האב"ד"ק מארינפאל, ושם נתייחס אחר ה"ר יצחק הג"ל מזאלקווא ומוזכיר עוד במכתבו אלי את בני ה"ר יצחק מזאלקווא: א) אשת הגאון מו"ה אלחנן האב"ד"ק בוטשאטש וספריא, בהגאון מו"ה זאב וואלף האב"ד"ק אליק, הנזכר בפתח השער לס' מחנה ארון (אלעקסניץ תקכ"ח), ה"ר אלחנן הג"ל היה אבי הג"מ אברהם אבלי האב"ד"ק בעלזא ובוטשאטש, הובא בס' קהלת משה, חותנו של ה"ר טוביה מיכל אב"ד"ק בערזאן: ב) אשת הגאון האמתי מוהר"ר מרדכי גינצבורג האב"ד"ק בריסק הובא בעיר תהלה, חותנו של הג"מ יקותיאל זלמן הלוי מדראהביטין הביאו ר"מ בספרו אנשי שם סי' תנ"ט, ובהקדמת סי' וזע יצחק על משניות, ולפי כ"י הג"ל היה ניסו של ה"ר מרדכי ה"ר יצחק זאלקוור; ג) אשת הג"מ צבי הירש האב"ד"ק מעוריטש אבי הג"מ אביש מפפ"דא בעל ספר ברכת אברהם, ובזיווג שני היה חתן ניסו ה"ר מרדכי גינצבורג: ד) אשת הג"מ אברהם אבלי אביד מזאלקווא (הוא אשר הבאתי באות א' שם?) הוא היה בן ה"ר מרדכי (ר' ליבשם) פירנס דר"א המוכא בשם הגדולים החדש והיה בזאלקווי פהג"מ ישראל איסר האב"ד"ק לובלין בהרב בעל מהדורא בתרא חתן המהרש"א (ע"ן מה שכתבתי באות מ' סי' רנ"א): ה) ה"ר אברהם דעם רבי, חתן ה"ר יעקב שור אב"ד"ק לוצק ובריסק (הביאותיו בהערה לאנשי שם לס' תמ"ח); ו) ה"ר נומפריך היה בפפ"ד"מ חותנו של הג"מ מרדכי מליסא המוכא בלוחות העדות, אחי הג"מ אביש הג"ל עכ"ל וכתב כי רובו כתוב בסוף כתב יד בית יעקב הג"ל.

קסד) ה"ר יצחק מאיר תאומים פרענקל ב"ר יונה. אביו ה"ר יונה היה בנו של ה"ר ישע"י תאומים אשר

הביאו הרב החכם מוהר"ש הורוויץ במחברתו רחובות עיר; הוא נולד בפראג ומשם בא לקראקא מקום משכן דודו הרב מו"ה פנחס הלוי הורוויץ (בה"ר ישראל בה"ר זלמן ישע"י הלוי הורוויץ), ניסו של הרמ"א, ובשנת ת"ד נבחר לאב"ד בהורדנא וישב שם על כסא הרבנות עד שנת תשי"ו. והסכים שם בהורדנא ע"ם מניד מישרים להבי"י שנדפס בלובלין ת"ה, ועל הש"ך ז"ר שנדפס בקראקא ת"ו, ועל הש"ך ח"מ בלובלין ביריד גראמניץ ד' ניסן ת"ה, והוא היה חתן הג"מ מאיר וואהל קאצינלינבוין אב"ד"ק בריסק שנתן לו את בתו מרת בילא לאשה. ונמצאה חתימתו בפנקס ליסא בועד ת"ד ת"ז ת"י ותמ"ו כמו שהובא בדעת קדושים צד 90, מן הורדנא יצא לעיר פינסק

כי נבחר שם לריש מתיבתא כאשר הביא בעל החובות עיר אך לא יכול לשבת שם בשלוה מפני חמת המציק אשר הציק לישראל בעת ההיא והוכרח לכתת רגליו ובא לווען ושם הטו אליו חסד גדולי העיר והחזיקו בידו, ואז נתקבל לאביד ורימ בק"ק מיין, ושם הסכים ע"כ בית הלוי להיר ישעי' הלוי הורוויין נכד השל"ה על דיני מינו בשנת תכ"ז וחתם, "אבדיק מיין ונתבקש לאביד ורימ בק"ק פוזנא", אבל לא קיבל המשרה הזאת בפוזנא. בימים האלה חבר ספר קיקיון דיונה אשר יצא לאור ע"י בנו ה"ר ישראל תאומים (אמסטערדאם ת"ל) ונדפס שנית בשנת תע"ב, ונפטר במיין בשנת תכ"ט בהיותו בן י"ג שנים כמובא בהקדמת בנו לס' קיקיון דיונה.

בנו ה"ר יצחק מאיר תאומים פרענקל חונך על ברכי אביו הגאון בק"ק מיין, ובהיותו בן י"ח שנה הביאהו ה' לחדרי החכמה והתבונה האושר והעושר והכבוד הקצין האלוף מוה"ר משה מירלש מווינא (אשר היה שם רי"מ) אשר נשא את בתו ונפטרה בימי עלומיה ונשא את בת בנו של המיו הגיל אשר מלא את מקומו מוה"ר אברהם (לשון ה"ר יצחק מאיר הגיל בהקדמתו לעין יעקב) והוא (ה"ר יצחק מאיר) היה ממגורשי ווינא כמ"ש בעצמו בהקדמתו שם. והלך משם להאמבורג ושם רכש לו אדברים רבים אשר תמכוהו ככל אשר היה לאל ידם. בשנת ת"ל, בעת הנירוש, נבחר לאביד בק"ק זאלקווא, ושם בעיר זאלקווא הוציא לאור את עין יעקב עם כל המפרשים בשם, "כתנות אור" והדפיסו באמסטערדאם בשנת תמ"ד, ושם הסכים על ספר זכחי טוביה מר' טוביה מליסא (נדפס באמס' תמ"ג), מעיר זאלקווא נבחר לאביד בסלוצק (בליסא), ובשנת תנ"א י"ט אדר בועד האמסק הסכים ע"ס דברי חכמים וס' דעת חכמה לה"ר יהודה ליב פוחאוויצר (נדפס בהאמבורג תניב ותניג), וע"ס שבתא דרינלא מה"ר צבי הירש ב"ר ירמיהאל האמש (פיורדא תניג) וחתם שם: חונה בק"ק סלוצק, וגם בפנסק העיר ההיא חתם על תקנות המדינה באסיפת הרבנים בועד האמסק בתור אביד בסלוצק בשנת תנ"א לחדש אדר, ומשם נקרא לאביד בפנסק למלא את מקום הגאון מריה יואל היילפרין שהלך משם לאוסטרא, ובועד אשר היה שם בשנת תנ"ה חתם חונה בק"ק פינסק, והסכים בשנת תנ"ג על הדפסת ס' שפתי חכמים על רש"י בהיותו בברעסלא, ובשנת תנ"ט ע"ס שמנה לחמו מרי אשר אנשיל ב"ר יצחק מפרעמיסלא (דרושים) ונדפס ברעסווא תס"א ובשנת ת"ס ע"ס ראש יוסף מה"ר יוסף ב"ר יעקב מפינששוב (הידושי הלכות ואגדות, אמסט' ת"ס), וע"ס כבוד חכמים מה"ר שמעון זואלף ב"ר יעקב מפינששוב על אגדות ירושלמי בעברו דרך פינששוב (האמבורג תס"ג) ויען כי בראש ההסכמה הזאת נדפסו אחריו חתימת שמו המלים: הגאון ז"ל האבדיק פינסק, מוכח שבשנת תס"ג כבר לא היה עוד בחיים חיתו ושכנו הלך לעולמו לפני הזמן ההוא ואין אתנו יודע את יום מותו עד היום הזה. לפי דברי החכם השלם הר"ש וויענער בדעת קדושים צד 95 היה הוא גם מבקר ספרי ישראל בשנת תמ"ב ויתקן את העתקת התנ"ך בלשון אשכנז (שהעתיק ה"ר יקותיאל בליץ דפוס אמסטערדאם תל"ז — תל"ט) במקומות רבים אשר לא היו ע"פ טעם חוקי הבקורת, גם הוסיף דף אחד התצלולת ממנו מיום כ"ז מנחם אב תמ"ב, ועיין גם באוצר הספרים צד 632 סי' 258.

והנה הרב ר' יצחק מאיר תאומים פרענקל בא פעמים רבות על החתום בהתימת השם: דאקטאר אונד ראבבינער, והרב החוקר המהולל פרויסטר דר' הירד

קיומאן שאל על אודותיו במכתבו (הנדפס בכלילת יוסי ח"ב דף קכ"ו) את הרה"ג מו"ה ח"ן דעמביצר ז"ל איפה הכתירוהו בשם הכבוד הזה ואם היה רופא או ד"ר בחכמה אחרת, כי כאשר נראה מדבריו בעין יעקב בסוף מס' חגיגה העמק העמיק הרבה בחכמת המדרה והתשבורת והתכונה, והיה בדעתו לחבר חיבורים על המדעים האלה. והשיב לו שם הרב דעמביצר ז"ל (דף קל"ח ע"ב) כי לפי דעת קצת היו חותם א"ע בשם דאקטאר אונד ראבבינער, בעיקר הדבר מפורש יותר בפתיחה שם מאשר כתבו עליו המהוקקים ממעל להקדמתו שם כי הנאון הזה נתגדל בנעוריו בק"ק מיין ובעדונו רך בשנים כבר היה אב להכמים, ואוצר בלום בעמודי שבע חכמות וכוכבי לכת הלכתא רבתי לשבת הכמוני, גם היה רופא לנפש ולגוף כו' ע"ש. וכפי המסורת ביד הבאים אחריו מכני משפחתו, הרבה הנאון מהר"מ לשקוד גם בספרי חכמי העמים אשר חברו אז בחכמות הנ"ל, כי היה בקי בלשונות שונות, ובפרט נתן עין ולב לעיין ולהעמיק הרבה בחכמת התכונה עד אשר היה בדעתו לחבר ג"כ חבורים בחכמה זו, והוא היה בזמנו אחד המיוחד בין יחיד סגולה תופשי ישיבות וירשבי על מדון, אשר נדבה לבם לעסוק ג"כ בחכמה זו, ואולם גם בספרי חכמת הרפואה שקד הרבה ויעש חיל גם בחכמה זו עד אשר הכירוהו והוקירוהו חכמי הרופאים הגדולים בזמנו אשר לקחו דברים עמו כי רכש לו הרבה ידיעות בחכמת הרפואה, ובחכמתו ובתבונתו נתעלה מעלה מעלה בחכמה זו עד כי היה רופא מומחה לרבים, ובעבור זה היה נקרא בשם הכבוד, דאקטאר דער מעדיציין, וכאשר נתקבל גם לרב אז היה חותם א"ע, דאקטאר אונד ראבבינער ע"כ. וידידי הרב הווקר מוהר"ם בלאך מפוזן העתיק למעני מס' הזכרונות של העיר ההיא הדברים האלה הכתובים שם על אודות רב אחד מואלקווא:

מה נכבר היום כי נגלה והופיע אור יקרית עלינו, ואיש קדוש עכר כגבול קדשינו, ובגידות משכנותיו זרח אור תורתו של ר' מאיר ושמו נהרואי שמנהיר עיני חכמים בהלכה, הוא ניהו המאור הגדול הרב המופלא ויעץ פלא ושר שלום. נ"ו פ"ה ע"ה כמ"הר"ר מאיר נרו אב"ד ור"ם סק"ק זאלקווי בן הנאון הגדול הכנוה כסודר"ר יונה זצ"ל, ונכספה וגם כלתה נפשו לחצרות קדשינו, ואומר פה אשב כי אויתיה ותמנף מלהו וכטל תול אסרתו, בכסיבת שלח הסהור כל אלופי קציני רוזני סנהיני העדה שליטה יצ"ו, להיות איתן כושבו פה קהלתינו בכל יפוי כת דת ורין עירנות הוא וורעו אחריו כל הימים כאחד בני תושבי קהלתינו, וואת לפנים בקהלתינו לפתוח שערי צדק ולפנות מקום רחבת ידים להכניס צדיקים שומרי אמונים, תופשי אומנתה של תורה ומשיבי מלחמתה של תורה השערה, ומה אף גם הרב הגדול כמ"הר"מ הנ"ל דרכיב אחרי ריכשי צדקתו עומדת לעד מצד עצמו, גם לרבות זכות אבותיו מסייעתו, כמו שיש זכרון לראשונים שהגיע שרכיש הוהב מקהלתינו לאביו הנאון הגדול כמ"הר"ר יונה זצ"ל, והיה כסאו נכון על גפי כרוסי קרת להיות תרום רישיה אכולא כרכא, אך סן הצמים עכבוהו, ולמען הקרושים אשר בארץ המה ואיריניו אשר כל חפצינו בהם וכדועם אחריהם, וביותר היכי ראתי כרא כרעא דאבוה, עלה במוסכם נמור בלב אחד מפי כל העדה הקדושה קציני רוזני מנהיגי הנ"ל ונאותו להרב הגדול כמ"הר"מ הנ"ל בזאת ונענעו לו ראשם להעתר לו, ונתנו לו: הורכמא ורשותא לבוא ברנה הוא וכל אשר לו עם כל היקום אשר ברנליו להסתפח בנהלתינו בנה שלום ובמשכנות מכתחים ובמנחות שאננות, ויהיה לו ולרועו אחריו כל הימים כל יפוי כמו כת דת ורין עירנות בקהלתינו יצ"ו, אך להרב הגדול כמ"הר"מ הנ"ל בעצמו ובכבודו יהא יתר שאת ויתר עז לשכן כמלך בגדוד, ופטור הוא מכל הנתינות ומסים וארנוניות שבעולם ולא יעבור עליו קול נוגש ושוטר והרשות בירו לצאת ביד רכה ולחזור ולבוא לאיחיו הראשון כחפץ נפשו, לכל זמן ועת לכל חפץ אשר ירצה לעקור דירתו מקהלתינו לכל המקום אשר יבחר ואין סוחה ומעכב על ירו, הן מחמת פרעון חובת הקהלה, הן מחמת תשלומין הקהלה ממנו,

יהיה מה שהיה סכל מה שהפה יוכל לדבר והלב לחשוב אין האלופים הקהל יצ"ו שום פתחון פה לעכב על ידו, רק נתינת הברדאן בכלל הן מהלוואה, הן כמשה ומתן אשר יצליח ה' ביד הרב הנ"ל מחוייב ליתן ברדאן כאחד מתושבי קהלתינו, ובהיות דלא הוה ניתא ליה להרב המופלג הנ"ל לעייל נפשיה בחומר החרם אשר נתיסד לתוקף נתינת הברדאן ולא רצה לקבל עליו החרם, בכך הנחנו ומסרנו ענין נתינת הברדאן שלו ליר האלופים הקצינים המנהיגים אשר יהיו בימים ההם כשיבוא הרב הנ"ל לתקוע אהלו פה קהלתינו, וכאשר יצא מפהים בענין נתינת הברדאן כן יהיה וכן יקום, וכהיום ירחיב מקום אהלו ויריעות משכנותיו וטה לנטוע אהל אפרני אהל כל יצען כל יסע ויתדותיו לנצח וישכון בכבוד בקהלתינו בנוה שלום לכבוד התורה להגדילה ולהאדירה לעבדה ולשמרה, ולמנן יעמוד ימים רבים נכתב בספר הזכרון לראיה נאכמה ע"פ הסכמת וצוויו כל אלופי קציני ורוזני מנהיגי העדה יצ"ו,

היום יום ו' י"ד שבט תמ"ה לפ"ק.

ואח"כ נמצא בספר הזכרונות הנ"ל אלה הדברים :

המפורסמת א"צ ראה כאשר זאת מודעת לכל כאן רבעי למידע את כל הסבות וההגלגולים והמעשים מה שנתהוו בקרב הימים על ידו הרב כמהור"ר מאיר זאלקוויך הנוכח לעיל, נדרו נתן; ריחו, אלה הדברים עתיקים מטעמים ישרים ינכונים ונימוקים הכמוסים באוצרות האלופים הקהל יצ"ו, לא ניתנו להעלות על הספר לבאר ולפרש ולפרטם כי רב הוא, וביותר למען אבותיו הקדושים אשר בארץ המה לכבוד יקרא רשכבי, על כן אלהים נצב בעדת אל עדה הקדושה עדה שלימה באסיפת כל הקהל נמנו וגברו ועלו בכוסכם גכור שפה אחת ודברים אחרים, שכל הדברים הכתובים למעלה המה בטלים וכבוטלים כחרם הנשבר וכל עינית שנתקרב, אלף פעמים ככה יהיה מרוחק הרב כמוהו"ר מאיר הנ"ל מקהלתינו יצ"ו, לא ישליך חבל נחלה בקהלתינו לא הוא ולא זרע אחריו, וכיר ה' השכיל על האלופים הקהל באשר שהשעה צריכה לכך, בכך יהא כל חומר ותוקף מעשה קהל לאלה הדברים למען תהיו לזכרון תמיד להשמרת נכתב בספר בכוסכם כל האלופים הקהל יצ"ו, ובאים על החתום בכתב רשום ויאת

היום יום ב' חמ"ט דחג הפסח תמ"ז לפ"ק.

ואלה מוסף על הראשונים בק"ו בנו של ק"ו שכל הכתבים מה שיש ביד הרב כמהור"ר מאיר הנ"ל בענין עירנות הנ"ל היו הם בטלים וכבוטלים כחרם הנשבר לא שריון ולא קיומין באלו לא היו אין בהם כמש בחומר ותוקף ומוסכם גמור.

נאם ישע"י שפירא פ"ה, ונאם יהודה ליב ראש, ונאם יהונתן כ"ץ, ונאם אריה ליב ריפיש, ונאם יעקב רופא, ונאם הקטן שפואל אשכנזי, ונאם פנחס ברא"ר ר"א, ונאם אברהם בן מהר"ר מאיר זצ"ל, ונאם משולם ציבוס בן מהר"ר פנחס זצ"ל, ונאם נפתלי הירץ בן לא"א מהר"ר ישראל זצ"ל, ונאם שמעון בן הרב נתנאל זצלה"ה. מכל זה אנו רואים שהיה בעיר פוזנא ונתקבל שמה לאב"ד בשנת תמ"ה (1685) ונקרא בשם ר' מאיר לכד. והוא ה"ר יצחק מאיר ב"ר יונה תאומים. וגם אביו הנאון ה"ר יונה תאומים נבחר לאב"ד ור"מ בק"ק פוזנא אבל לא הלך לשם וסיבת הדבר אשר בשנת תמ"ז (1687) החזירו לאחריהם לא נתפרש שם.

כעת ראיתי בפנקס הקהל דק"ק זאלקווא ברף קניז ע"א עד דף קס"ב נמצאו תקנות שנתקנו בזאלקווא ושם בס"י פ"ז כתוב: בדבר הרב המובהק מהר"ר מאיר פרענקיל אזי יתנהג עם המנהיגים כפי הכתב שפרש שביניהם בהיריד יעריסלאב העפר בשנת ת"ן הדיינו שידונו לפני הנבררים משני צדדים כפי כתבם וכל זמן שלא יבא למשפט או פסק קוליקוב בתקפו שאין הקהל רשאי ליתן שום חלוקות כבוד לאח"י ע"כ.

קסה) ה"ר יצחק. היה אב"ד בסאסלב (סלך וואהלין) ובעת הבריחה מאוקריינא בא לזאלקווא ונתקבל שם למניד ואחריו מלא מקומו בנו ה"ר פסח (עיין אות פ' סי' רס"ג); ואשתו של ה"ר יצחק היתה אחותו של הג' המקובל ה"ר

שמשון אוסטראליערי. כן כתוב בשער הכפר עבודת השיר שהיבר הגי'מ צבי
ממאמשוב.

קטו) ה"ר יצחק ב"ר דוד יוסף הכהן מקאליש. התום בפנקס דף מ"ד ע"ב על
תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר
חסיד (ראה דוספה ל"ב) וכדף קנ"ג ע"א התום על שטר חוב שנתנו ראשי הקהלה
להיר נתן ב"ר בצלאל מיום ג' כ"א שבט תע"ד וכדף ר"ט ע"ב התום על קיום
בחירת ראשי העדה, יצחק בלא"א הרב המופלג החסיד מו"ה דוד יוסף כ"ץ וצלה"ה
מקאליש מיום ב' חהמ"ס תנ"ה. וכדף רט"ז ע"א חתום כנ"ל מיום ה' א' דחהמ"ס
תנ"ט.

קסו) ה"ר יצחק אייזיק ב"ר אריה ל"ב. התום בפנקס דף קנ"ג ע"א על שטר
חוב שנתנו ראשי הקהלה לה"ר נתן ב"ר
בצלאל ביום ג' כ"א שבט תע"ד. לדעת הגאון הר"י לעווינשטיין במכתבו אלי הוא
הגאון האבד"ק לובלין, ויש לו הסכמה בס' בית לחם יהודה יו"ד דפוס זאלקווא. וכן
הסכים ע"ס גאון צבי על יבמות ומובא כמה פעמים בפנקס הה"ק ונפטר י"ג טבת
תצ"ה ומצבתו קרובה להרצ"ה מ"ר זכר"י מענדל האבד"ק לובלין.

קסח) ה"ר יצחק ב"ר שמעון וואלף. התום בפנקס דף ס"ג ע"א על תקנה שלא
יהיה אחד מקרובי הרב אב"ד בתוך מנהיגי
הקהלה מיום ה' כ"ה מנחם תע"ז.

קסט) ה"ר יצחק ב"ר שלמה כ"ץ מזאלקווא. התום בפנקס דף קמ"ט ע"א מיום
א' ר"ח כסלו תפ"ב, יחד עם שאר
מנהיגי הקהלה. וגם ברף ס"ו ע"ב על קיום בחירת ראשי העדה מיום ד' אסרו הג'
של פסח תקנ"ג.

קע) ה"ר יצחק אייזיק ב"ר נפתלי הירץ הורוויץ. הוא בן הגאון ה"ר נפתל.
הערץ הלוי הורוויץ שהיה אב"ד
בוואלקווא (ראה אות' ג' תחת השם הוד) ובנו ה"ר יצחק אייזיק היה הר מגדולי
ישראל ואלה הטורים חרותים על המצבה :

יום ד' ו"א אלול תקכ"ט לפ"ק. פ"ג איש מלא חכמה ובינה לא מש מחוך אוהל
של תורה ה"ה הרבני המופלג בנן של קרושים מוהר"ר יצחק אייזיק שהי' בן
לאותו צדיק הרב המוה"ג המפירסם בדורו מו"ה נפתלי הירץ הורוויץ שהי' אב"ד
דקהלתינו.

קעא) ה"ר יצחק אייזיק ב"ר אברהם מזאלקווא. הר מגדולי הדור חברו של
הגאון מו"ה שלמה קלוגר ז"ל
מבראדי ומובא בשם הגדולים החדש אות א' ס"י קמ"ו והושב שם את יחוסו ; גם
יספר שם בשם הרב הגאון מוהרא"ב קלוגר ח"ל אא"ז הרב הצדיק ר' אייזיק
מזאלקווא היה חבר מובהק לריבנו הגאון בעל תבואות שור, אם כי היה הרב ר'
אייזיק צעיר לימים אעפ"כ היתה נפש הגאון בעל תבואות שור קשורה בנפש הרב
ר' אייזיק וריבנו בעל תבוי"ש חלה ימים רבים קודם פטירתו ע"כ ישב מחוץ לעיר
לשאוף אויר צה, והרב ר' אייזיק היה ג"כ חולה וכלוא בכיתו בתוך העיר ולא ראו

זה את זה ימים רבים ונפטר ה"ר אייזיק בימי עלומזו חצי שנה *) קודם פטירת רבינו התבואות שור ולא הגידו זאת להתבו"ש ז"ל ואח"כ בכל עת אשר שאל התבו"ש מדוע אינו רואה את הבירו ר' אייזיק, הגידו לו דחיות שונות, אך קודם פטירת רבינו התבו"ש נכנסו כל חכמי ונדולי עיר זאלקווא לבקרו כי התבו"ש נפטר בשנת תצ"ו וזאת היתה קודם העיפוש והיתה עיר זאלקווא מלאה תורה והכמה וכאשר שאל להם התבו"ש האם ר' אייזיק חי? השיבו לו בוודאי'הי הוא, ענה להם כו' ונקבר אצל הרה"ג הצדיק ר' אייזיק ז"ל. וזה נוסח המצבה אשר נעתק למעני :

הוי על בשחק אהוב את יצחק אייזיק אור תורתנו בכראה החרף ובקי כצמר נקי הרב המופלג מור"ר יצחק אייזיק ב"מ אברהם ז"ל נפטר ביום ו' ט"ו שבט תצ"ו לפ"ק. (ועל המצבה רשום חברו של התבואות שור).

קעב) ה"ר יצחק אברהם מלבוב. חתום בפנקס דף קל"א ע"א על קיום תקנות הקהלה מזאלקווא שה"י בועד זוויד"ו ח"י טבת

תכ"ד וחתומים שם עוד ה"ר שמעון נינצבורג מפרעמיסלא, ה"ר יוסף אייזיק מיאוראב, ה"ר שמואל זנוויל סג"ל מלבוב, ה"ר אברהם ר' וואלפיש מקאלמ, ה"ר דוד פרענר ממושטאטין ונם הגאון בעל ט"ו בא על החתום, לקיים תקנת הקהלה מזאלקווא. (ראה הוספה י"ד).

קעג) ה"ר יצחק סג"ל לנדא ב"ר צבי הירש. ה"י אב"ד בק"ק טרלא. ובשנת תע"ט י"ב שבט נבחר לאב"ד ור"מ בק"ק

אפטא והגליל (פנקס אפטא מובא בדעת קדושים צד 111) והסכים שם בשנת תפ"א על ספר דרש משה. ובועד יערסלאב בשנת תפ"ד הסכים על ס' יפה מראה (רפוס אמסטערדאם תפ"ו) ביחד עם נאוני ארבע ארצות ובשנת תפ"ט בחדש אדר כבר ישב על כסא הרבנות בזאלקווא. והסכים ע"ס גור אריה דרשות עה"ת מר' יהודה אריה ב"ר דוד (אמסט' תצ"ג) בהיותו בזאלקווא מן א' אדר ראשון תפ"ט, וכן ע"ס תבואות שור מן ר"ה אלול תצ"א, ע"ס לוי'ת הן ואור יקרות עה"ת (זאלקווא תצ"ב) מן יום ג' ג' סיון תצ"ב, ע"ס בית לוי הרושים מה"ר לוי מבראד (זאלקווא תצ"ב) מן יום א' יו"ד למבנ"י תצ"ב. וחתום הק' יצחק סג"ל לאנדא חונה פה ק"ק זאלקווא. וכן ע"ס בית לחם יהודה על יו"ד מה"ר צבי הירש ב"ר עזריאל (זאלקווא תצ"ג). מן ה"י שבט תצ"ג. ונמצאו עוד הסכמות ממנו וחתום תחתיהן, ההונה בגליל לבוב" כמו שתראה ע"ס בית שמואל עה"ת מיום ה' כ"ח סיון תצ"ו וחתום נאם יצחק סג"ל לנדא החונה בגליל לבוב. וכן בס' ברכת יעקב הרושים (לבוב תקנ"ו) נמצאה הסכמתו מן יום א' ו' תמוז תצ"ט. וחתום פה בית ועד קודש בק"ק יערסלאב הק' יצחק סג"ל לנדא החונה בגליל לבוב וכן ע"ס תורה אור על דיני סתם וחתום בשנת תק"א אב"ד ומ"צ בגליל לבוב. וכן בס' מפתח העולמות (זאלקווא תק"ב) חתום בהסכמתו יצחק לנדא חונה בגליל לבוב. וכן בס' ערוגת הבושם על שה"ש הסכמתו מן טו"ב סיון תק"ה וחתום הק' יצחק סג"ל לנדא חונה בגליל לבוב. וכן בס' מניד משנה. מן יום ד' ער"ח כסליו תק"ה פה ק"ק בראד הק' יצחק לנדא חונה בגליל לבוב.

*) מה שכתב חצי שנה טעה כי ה"ר יצחק אייזיק נפטר ט"ו שבט תצ"ו ובעל תבואות שור נפטר כ"ו שבט תצ"ו לכן ה"י רק י"ב ימים קודם פטירת התבו"ש

בנוגע ל„גליל לבוב“ בעל עיר הצדק בספרו סי' ב"ה חשב שהכוונה „גליל לבוב“ על העיר זאלקווא ולדעת בעל כלילת יופי היא דף ל"ו, כי הגליל דלבווב נחלק לשנים חלק אחד נשאר תחת ממשלת הריב דמתא לבוב, ועל החלק השני היותר גדול נתמנה רב אחד מיוחד והיתה לו שם ממשלה בפני עצמו, והיה נקרא בשם „אביד דגליל לבוב“ וכן הי' גם דעתו בס' אנשי שם סי' רצ"ט בתולדות הי"ר יצחק סג"ל לנדא, אבל בעת נראה לי יותר כי כל הערים הסמוכים לק"ק זאלקווא ועיר זאלקווא בעצמה הי' נקראים „גליל לבוב“. ומה תראה בשו"ת השיב ר' אליעזר (נייאויט תק"ט) מהיר אליעזר ליפשיין נמצאה הסכמתו ורשום עליה הסכמת מחותנו הרב המאה"ג מו"ה יצחק לאנדא סג"ל שהיה אביד בק"ק אפטא ובק"ק זאלקווא, ולא כתב בגליל לבוב, וכן תראה בס' אמרי ציופה כתב המחבר כעת בקהל טרעמבוולא בגליל לבוב, כי הי' נודע יותר אם כתב „גליל לבוב“ וכן בס' אותות למועדים חרושים מהיר אשר עניול מאסטרא (זאלקווא תק"י) רשומה הסכמת ראשי מדינת הגליל לבוב בהתעדם ה' אדר תקי"ב בלבוב וכלם המה נאוני וגדולי ישראל מזאלקווא וכן בס' בית הלל כתוב על השער ובסוף ימיו בגליל לבוב בעיר ואם בישראל ק"ק זאלקווא יע"א. הרב ר' יצחק לנדא נבחר בשנת תקי"ב לאביד בקראקא והלך שם לעולמו אור ליום הששי שמחת תורה שנת תקכ"ה, ונטח המצבה נמצא בעיר הצדק צד 185. ועיין עוד אודותיו בספרי אנשי שם סי' רצ"ט. וכתב אלי החכם מהר"ר ס"ה וועטשטיין כי בפנקס הקהל מקראקא חתום בועד יערסלאב ביחד עם רבנים אחרים שישבו עמו בועד הגיל מן יום ה' ג' תשרי תצ"א והוא חתום ראשון הק' יצחק סג"ל לנדא הי"ק זאלקווי מבורר מק"ק לבוב ואח"כ חתמו הרבנים הק' יצחק אייזיק הלוי הח' פה ק"ק לובלין והגליל יע"א, הצעיר יהוקי יפ"ת הח' בק"ק פ' והגליל יצ"ו, הצעיר פנחס תאומים הח' בק"ק ווישניצא מבורר מד"א יצ"ו, הק' אברהם כהנא מקראקא, הי' ארי' ליב מלובלין החונה בק"ק זאמוש, הק' צחק אייזיק הח' בק"ק טריניטראד, הק' יהושע העשיל הח' בק"ק טריניפאל מבורר מד"א יצ"ו.

קעה) הי' יצחק בנימין וואלף ב"ר בצלאל הלוי מזאלקווי. כאשר כתב אלי החכם מו"ה ס"ה

וועטשטיין נמצאה בפנקס הקהל בק"ק קראקא התימתו והי' אחד האלופים הנבאים הנבואים דק"ק קראקא בשנת תקכ"ו לפ"ק. ונמצא נ"כ בפנקס ר' יצחק ר' וואלף הלוי זאלקווי אחד האלופים הנבאים מקראקא בשנת תק"ל. ובשנת תקל"א נזכר „יצחק ב"ר וואלף בהרבני מו"ה בצלאל הלוי מזאלקווי“, לכן אולי צ"ל בפנקס הק' יצחק בר' בנימין וואלף וכו'.

קעה) הי' יצחק שמשון ב"ר פסח. היה בתחלה אביד דק"ק ראווע ואח"כ מגיד מישרים בזאלקווא בעת אשר הי' שם אביד

ה"ר צבי הירש מיזולש, ובס' נפש יהודה מ"ר יהודה ליב ב"ר ישראל יצחק מזאלקווא (זאלקווא תקנ"ו) נמצאה הסכמת הי"ר צבי הירש מיזולש מן יום ו' המשה עשר באב תקנ"ה וגם הסכמת הי"ר יצחק שמשון הגיל שהי' אביד ראווע וכעת מ"מ דק"ק זאלקווא בזמן הגיל. גם על זהר חדש (זאלקווא תקס"ז) נמצאה הסכמת בי דינא רבא מזאלקווא בימי הגאון הי"ר יעקב ארנשטיין מן יום ה' ד' טבת תקס"ז ונמצאה התימת

ה"ר יצחק שמשון בה"ר פסח שה"י אב"ד דק"ק ראווע ביחד עם ה"ר אפרים שיינערט
וה"ר יוסף שמעון וה"ר יוסף אליעזר נאמטליעב.

קצו) ה"ר יצחק שמשון ב"ר אביגדר הורוויץ מייזלש. ה"י אב"ד בק"ק טשערנאוויץ
ואח"כ נתקבל לאב"ד בק"ק

זאלקווא. אביו ה"ר אביגדר הורוויץ אב"ד דק"ק קאמינקא ה"י חתן הגאון מו"ה משה
צבי הירש מייזלש (*). כתב הקדמה לשו"ת נאוני בתראי הנדפס מחדש בטשערנאוויץ
בעת היותו אב"ד שם והיא מן יום א' ט"ז למספר ב"י שנת תקכ"ב, וגם כתב הקדמה
לס' המדה ננוזה אשר הוציא לאור, מהרב הגאון מו"ה משה צבי הירש מייזלש
וקנטרסם אחרון שבסוף הספר הוא ממנו והובא בשו"ת התם סופר אע"ז סי' מ"ה,
ובשו"ת תפארת יוסף אע"ז סי' כ', ובשו"ת שואל ומשיב מהר"ב ח"ג סי' פ"ה, ונמצאו
ממנו הסכמות ע"ס שו"ת בית ישראל (זאלקווא תקל"א) מן תשרי תר"ל וע"ס אלפי
יהודה על ש"ע ח"מ (לכוב תרל"ג) משנת תרכ"א, ונפטר בזאלקווא ונטח המצבה הוא:
נפטר במוצש"ק ב' דחנוכה תרל"ט לפ"ק

פ"ג בנן של קדושים וגאונים הרב מו"ה מרן יצחק שמשון זצ"ל ה"ה האב"ד רפה
בהרב הגאון תחסיד צדיק תמים מו"ה אביגדר זצ"ל ה"ה האב"ד קאמינקא,
שכשון דן את ישראל לאביהם שבשמים, והורה צדק לעדת ישראל ושיים ושה
שנים, מלפנים בק"ק טשערנאוויץ והמדינה בוקאווינא ולעת זקנתו שב אל אחות
אבותיו הקדושים לעירנו לנשק עפרות והב מקום חלקת מחוקק ספון אביו אמו
הנשר הגדול הגאון האמתו רשכב"ה המפורסם בקצו איץ אדמו"ר מוה"ר משה
צבי הירש מייזלש וצוק"ל ה"ה אב"ד רפה יצ"ו תנצב"ה.

קצו) ה"ר יקותיאל זלמן לאנדא סג"ל. התום בפנקס דף י"ג ע"ב מיום ב' ו' אב
תס"ה (ראה הוספה י"ב) ואולי הוא ה"ר

יקותיאל זלמן ב"ר אברהם הלוי שנתקבל לתוך חוקת הקהלה מיום ו' א"ח של פסה
תניח לפ"ק (פנקס דף ל"ג ע"ב) ונכפלים הדברים ברף ל"ו ע"ב, וברף מ"ב ע"ב בא
על החתום על תקנת הקהלה מיום ג' ב' אייר תס"ד (ראה הוספה ל"ב).

קצו) ה"ר יקותיאל זלמן באב"ד במהרר"י. התום בפנקס דף מ"ח ע"א על חוק
תקנת הקהלה מיום ב' י"א כסלו

תס"א יחד עם ראשי ק"ק לכוב (ראה הוספה כ"ט); הוא המובא באנשי שם
סי' שו"א.

קצט) ה"ר יקותיאל זיסקינד ב"ר יעקב. התום בפנקס דף קכ"ו ע"א על תקנה
מיום ה' ט"ז מנחם תק"מ שלא לתת

שכירות למשרתי הקהלה בלי כתב מראשי העדה.

קס) ה"ר ירחמיאל מבוטשאטש. בפנקס דף קס"ב ע"ב נבחר הוא בין המשה
שומרי תקנות שנתקנו ביום ג' ב' שבט תנ"א.

(* בהקדמה שלו לס' המדה ננוזה חותם עצמו: ה"ק' יצחק שמשון הורוויץ מייזלש
האב"ד"ק טשערנאוויץ והמדינה בוקאווינא, ועתה רנה אב"ד רפה"ק זאלקווא, בן ה"ר אביגדר
[הורוויץ אב"ד"ק קאמינקא] בהרב מו"ה אברהם ז"ל האב"ד"ק ליועקא והגליל, שה"י חתנו של
הגאון מו"ה אשר ז"ל האב"ד"ק נראל, שה"י חתנו של הגאון מו"ה מאיר איש הורוויץ ז"ל אב"ד"ק
[באליחאב] וסיקטין, ואמו מרת פריידא ז"ל היתה בת הגאון מו"ה צבי הירש מייזלש ז"ל.

ונצדק קדש.

מאת

יוסף כהן צדק.

(א) רבים חללים הפילה.

שבעה ושלשים יובלים „היהודי הנצחי“ נע ונד בארץ, וכונת נח לא ימצא לכך רגל מנוח. הולך חשכים מדחי אל דחי, וגם כי יהל לו שביב אור, הוא כמראה הקשת בתוך הענן לאות ברית „לא מאסתים ולא נעלתים לכ ל ת ס“.

אם בריאה יבא ה', ממעון קדשו יצוה „יקוו כל אנלי דמעות עמי העשוק והרצוין — וכל נשפי דמו השפוך לה קרדי שני אל מקום אחד — והיו לים גדול ורחב ידים, מלא על כל גדתו שפף ועבר...“

ואזכירה בזה מקרה אחד מני אלפי המקרים הרעים והנוראים, אשר קרו את שארית ישראל בצפון אירופא במאה ההמישית לא אלף הששי, על דבר עליית דם; — דבר בעתו: בפרוע פרעות בישראל בארצות „צדק למדי“ כדור הקורא לו „דוד הכס ונבון“, ואחריתה מי ישורנה? —

בכל שנות המאה ההיא ראינו רעה אחר רעה ותלאה אחר תלאה, וצרות האחרונת השכיחה את הראשונת. שנים אדמו משנים, כשנות שלמנאסר וסנחריב, נבוכדנצר ונבחראדן, אדריינוס ואנטוניוס — שנות „רודי דחק, ודודי רחק“, חוי מי מנה חפי פשע מוכים ומעונים ומומתים בארצות צפון אירופא, משנת ת"ח (1648) והלאה! אלה הללי הרב והעב, ואלה נשפטים באש ובמים דק על דבר היותם דבקים באמונת אבות אבתם — אשר לחיב, לחרב, ואשר לשבי, לשבי. אהה „קראו בנים ולא ענה אבי“, „שערי דמעות“ גם „שערי המעות“ נפתחו... „ושערי השמים“ סגרו ומסגרים... כי שך בענן לו מעבור תשובה ותפלה וצדקה... „עלילות שוא“ צמחו כעשב השדה, ובריש כל מרעין עלילת הדם לחג הפסח,

אשר ברו אנשי דמים ומרמה על שכניהם היהודים, להבאיש את ריחם בעיני העמים והשרים, ולתת הרב ביד הממון — אשר הושהו אלהי חכמה, פרא אדם כדוב שכול — להשמדם.

כל ישרי לב מכל העמים, הבט אל און לא יוכלו כי לא עפלה נפשם במ ולא למדו לישונם שקר לסלק דברי צדיקים. המה ראו כן תמדי: מה חטא העם הזה לא ארץ מולדתו, כי תרחיקו מעליה? האם לא יביא ככל אורחיה את המס אל נגיה? ואם לא נגעו דמו בדמם במלחמותיה, פעם להצילה מקף צריה, ופעם להרחיב את גבוליה? ולמה זה ירע חלקו בכל מיטב הארץ? — עמים הר יקראו, ורבים מהכמיהם יבינו שפת קדש לשון וספה, ויתנו יקר „לתורת“ העם הנדכה על אדותה, וכבר העידו גם נשבעו בקדשם: אחרי אשר חקרנו גם דרשנו היטב את תורת העברים מהר סיני עם באר רהובות מציון ומבבל ומכל

ארצות מזרחים, ונפקחו עינינו לראות שהיא תורת ה'סד, ישרה ולא עולתה בה. „ואהבת את ה' אלהיך“ „ואהבת לרעך כמוך“ „ואהבתם את הגר יסודותיה, „סוד מרע ועשה טוב“ „שכן ארץ ודעה אמונה“ עמודיה. דבר צותה לדורות עולם: לעשות את הטוב והישר בעיני אלהים ואדם. אדם לעמל יולד, ואיש את רעהו יעזרו, לתת את המעשר, לסמוך נפלים ולקוקף כפופים, לחון דל ואביון, לרחם יתום ואלמנה, כי אב אחד ואם אחת לכלנו. ילך איש בשם אל ה'יו, וצדיק באמונתו יהיה. גם אסריה אשר אסרה על נפשם, דרכי נעם המה: נוגב קשיטתה או אשר יזנה את רעהו מחיר גרה, עליו השמים ירעם. נשך כסף הסאת. איפה ואיפה, כסף אשם. לא תעשוק, ולא תליון פעלת שכיר. לא תקום ולא תסור. גם אל האדומי ואל המצרי, אל תזכר עונות ראשנים, כי זה „א ח יך הוא“ וזה „גר היית בארצו“, ומי פתי יסוד הנה להאמין בשוא נתעה, שזה העם אשר לו חקים ומשפטים צדיקים כאלה וכאלה, יהרונן נקי וצדיק מדי שנה בשנה, למען אכול את דמו“

ועדותם הנאמנה על דברת שבועת אלהים יצאה פעמים אין ספורות באשרת ארדיוני בתי משפט ממלכות רבות, וגם בהנפק פאבסטע וקארדינאלע אשר בידם מחקרי האמונות ותעפת הדת השלמת להם. וגם נכתב בספרי החקים והמשפטים: על אדות אשמת הדם, אשר נאשמו העברים לאשמה מה, נדרש ונחקר היטב, ונדע שהיא עלילת שוא. לא היתה ולא נהייתה בישראל, לא מינה ולא מקצתה, וכבוא עוד דבתם רעה אל השופטים: יענשו את מוציא הדבה ההיא כדי רשעתו.

קוה קיינו, שלא תהי עוד למלשינים תקוה! ולהרפת דורנו מוציא הדבה לא פסו, אף גם מקשיבים על דבר שקר לא תמו? אהה ה' אלהים, עד מה תמשולנה עלילות שוא וכזב בנבורתן עולם? ועד מה תהי האמת נעדרת? אהה ה' ידעת!

(ב) עווי דין.

ימים רבים ישבו בני ישראל בארצות מערב אירופא לבטח. ויעשו להם בועת אפים ובנקיון כפים עושר, וכראות הממשלות כי באמונה הם עושים, ותעלינה רבים מהם במעלות שלם הכבוד לתהלה ולתפארת, ויקנאו במ שכניהם, ונהפכו להם לאויבים בנפש. — ויגרשו עריהם, מעריהם...

בעת צרתם עמד להם רוח והצלה מארצות הצפון. מלכי פולין פתחו לפניהם את שערי ארצם, על פי חקים יחיו במ. כי עיניהם היו בראשיהם, ויראו שיש אל העם הזה הבא לחפות תחת כנפיהם, יתרון הכשר לכל דבר מסחר וקנין, ואם על גבו לא ירשו חורשים רב תבואות, בכהו להגדיל ישועות הארץ אשר הוא יושב בה.

ממלכת פולין היתה ימים רבים מנקובי ממלכות אירופא, ונשמע קולה בכח ובהדר גם במחקים. ומי הסיר אותה מהיות נבירה? מהרסיה ומחריביה אשר ממנה יצאו. בפשע רבים שריה, ובאשמת כהניה נזירה (הישועים) צד וחשך בעריפיה.

בודעים זרע המדון תחת זרע האהבה, קם שאון בכל מקומות ממשלתה. וירבו העמים השונים אשר בקרבה, ונצו, איש את רעהו חיים בלעו, וכל האלים נבר. ויקרא ריבם בבית אל החרב מבחוי. ותעז יד לחמיה עליה, ויקרעו את אדרתה לשלש קרעים, ואלו הקרעים אינם מתאחים עד היום הזה, ומה נאמנו דברי נאפאלעאן הראשון: „פולין עם הרף למות בעד ארין מולדתו, ולא יבין איך להיות בארין מולדתו!“ —

והדראים את הנולד, ראו את קץ ממלכתה ימים רבים לפני החלק ארצתיה. כי לא כדרכי מלכיה הראשונים, דרכי מלכיה האחרונים. אלה דרשו את שלום העמים בהמצאו, והיו לאגדה אחת. ואלה ברדפם אחרי תענוגי בשרים, העלימו עין מסוררים מפריעי השלום. אלה היו ננודים ומצוים לאמים ושובם בידם; ואלה חצים בני חורים חצים להישועים נעבדים, וחלך ממלכתם הלוך וחסור כנר טרם יכבה... וכאשר נכבה נרם אנד נירם...

באפס רוזן מחתת רוזן, חרלו פרוזן. האדמה לשממה, ותחת מזון — רוזן, ויהי חמס בכפרים ושוד בערים, ודמים בדמים נענו במחנים ובמכצרים. פרוע העם כי פלעוהו קדושים... איש כל הישר בעיניו יעשה, וכמרו עליו יגילו. הן הוא משוש דרכם, להשתרר גם השתרר תחת מסוה האמונה.

וכפרוע פרעות בפולין, וכל הממלכה הרתיחה כמרקחה, על מי תעבר כוס התרעלה בראשנה? על „המעט מכל העמים“ ועת צרה ליעקב, וידל מאד. הוננו רכושו אכלו זרים לעיניו, וגם הייו תלואים לו מנגד. ומדי שנה בשנה בהגיע תור האביב, צמחו „עלילות דם“ ונרדפו בחג צאתם מצרים, כביום צאתם מירושלים — „זמן החתג“ נהפך משמחה ליגון, ומיום טוב לאבל גדול — „וליל שמורים“, לפחד בלילות“ כי לא היתה קריה מושב בני ישראל, ששם לא פחדו פחד — וממחרת הפסח אלו ואלו שואלים „שומר מה מליל?“ —

גם על יושבי עיר ראזינאי (הלא היא ברבתי בני ליטא, תחת יד פולין בעת ההיא) עברה הכוס וימצו את שמריה. בליל התקדש הג הפסח שנת תי"ז (1667) העלילו שכניהם עליהם עלילת דם ילד נוצרי... ויצא הקצף בשצף קצף: להשמיד להרג ולאבד את כל היהודים, ושללם לבו... וישבר האספסוף את חלונותיהם, וישמו את ניהם, ויסחבום אל בתי המקלט. אלה הנליהם לנחשתים הגשו, ואזה יהיה בכבלי ברזל, וימלאו כל בתי הסהר אותם עד אפס מקום. הוי מי ימלל אסונם, ישמיע כל יגונם! —

שנתים ימים וששה ירחי עמל, ארכו ימי ענוי הדין לפני בוא יום עזות הדין. „שביה קשה מכלם, וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, אלה בכספם נפדו, ואלה בזבבם ננאלו, ואשר אין מסתח זהב או כסף בידו, לא פתח ביתה. — וגם היוצא לחפשי, יצא כפלוני נקי מנכסיו... הונו ורכושו לכו. .. „לעשיר“ לפניו יקרא, היום דל.“ רבים יצאו מתוך ההפכה לבקש אוכל למו, ורבים רשו ורעבו וימתו בנקיז שנים... .

הדור! אם לא תאמינו, שלחו אל הארצות הנאורות: אשכנז, אוסטריה ורומניא, ארצות החפשי“ לאמר „חקה אחת ומשפט אחד“ וראו — צרפת

„ארין הדרור“ והתבוננו — אלו דמונן על המעלות אשר ירדה אחרנית... וזאת דמונה כשמש יצאה בנבורתה, ובצהרים כסוה עננים ונשיאים ומשחשך... וראיתם את הנעשה באחרית המאה התשע עשר, וזכרתם את מעשי אכרי ראוי במאה השבע עשר!! —

(ג) עוות הדין.

„ויהי מקץ שנת תי"ט (1659) הניעה השעה לשום קץ ותכלה למשפט העיר האמללה אשר התפררה בין מות לחיים. אז התאספו האכרים מאזינאי וסביבתיה לשבת כסאות למשפט. המונים המונים נהרו אל עמק יהושפט, היא עומק המשפט אשר יחרצו על מעשי העלילה אשר היתה בלשכת החשאים, ויגורו השופטים אומר: מות יומת הרוצח אשר רצה נפש הילד לו נודע מי הכהו. אך באשר נעלם ולא נודע על פי החקירה והדרישה (?) מי הוא, יאשם יהודה! כי נחשד בראשנה — וע"כ הוציאו לראש משפט, כי יקחו שנים אנשים מראשי עדת ישראל בראזינאי להמיתם, והם ישאו את עון בלם!“ (דעת קדושים ה"א צד 3). „ויועדו יחדו. בשבוע שלפני ראש השנה, ההופכים משפט ללענה, וישפטו משפט מעות ומעקל אשר לא היה כהנה, כל שומעיו אוניו תצלנה. זה רשע ובלעל, שפט למראה עיניו בלא עדים בלי מרד ובלוי מעל להשקנו סף רעל, לשפוך דם נקי וצדיק מה פעל, חבלי רשעים משפט המעות נמרו, ולאויבנו מתקוממנו אמרו: שני יהודים כטוב בעיניכם לכס ברו, ויקחול להם אנשים מכל אשר בחרו“ („סליחות על קדושי ראזינאי“ שם 6).

„סליחות על הקדושים, שהיתה עלילת שקר על כלל הקהלה בקהלתנו ק"ק ראזינאי, ונבחרו למיתה שני אנשים צדיקים וטהורים, והלכו לעולמם עבור כלל הקהלה“ (שם 6).

כל שומע תצלנה שתי אוניו, וכל קורא משפט משפט כזה, נאווה כסדום ולעמורה, יקלל את השופטים הרשעים קללה נמרצת. אל נא תבהל ברוחך לתת משפט אכרי ראזינאי לחרפה ולשנינה, עד שמעך מה בפי הצדיק מברלין הקצינה, ובפי שר הביירה ווינא, ואת פתנמי חמשת יועצי המלחמה בצרפת העדינה, ורבים משרי צבאותיה בעלי בינה, אף גם רבים ממלאכי מחקקה אוהבי חסד והנינה. שאל שטעקר ולוענר וגינדו לך, מערסיא, בילויא, קבניאק, צירלינגן ושאטן וכל כנותהון, ויאמרו לך: משפט אכרי ראזינאי — אמת ויציב!“

(ד) ויקדש בם.

(א) ויהי ביום הששי, הוא השני לימי התדועה ראשית שנת ת"ך (1659) קרוא מקרא „ויקה את המאכלת לשחט את בנו“ בצאת קהל ישראל מבתי מקדש-אביר יעקב, שישם שפכו שיחם בלב נשבר וגדכה, הכלילי עינים מכני; והתשכנה מראות שני חפי פשע מובלים אסורים בוקים לטבת... אשר שם האחד הרב מוהרר

שֶׁרָאָל בְּהַחֲבֵר הַיְשָׁלוֹם וְשֶׁם הַשָּׂנִי הֵרֵב מוֹהַרֵי טוֹבֵיהַ בְּהַרְדֵי יוֹסֵף
שֶׁל מַה בְּכַרְךָ. שְׁנֵיהֶם צְדִיקִים לֵאלֹהִים, וְחַסִּדִּים לְבָנֵי אָדָם, לְמוֹדֵי הַיְוָה וְהַרְדִּים אֶל
דְּבָרָה נְדִיבִים וְעוֹשֵׂי חֶסֶד „עֵינֵי הָעֵדָה“ (פְּרָנְסִיָּה וּמְנַהֲיָנִיהַ).

לְצוּרֵי הַיְהוּדִים הִיָּתָה אֹרֵחַ וְשִׂמְחָה וְשִׁשׁוֹן וְיִקָּר, וְלִיהוּדִים חֶשֶׁךְ וְאִבְל כְּבֵד
כְּכִי וּמִסְפָּר. אֱלֹהֵי מִסּוּזִים וּמִכְרָכִים, וְאֱלֹהֵי הַלֹּךְ וְכִבְהָ — בְּכָל חוֹצוֹת נְנוּחַי נְנָה,
וּבְכָל הַיְהוּבוֹת יִלְלוּ יִלְלוּ — פְּלָנֵי מֵיַם הַיְרִידוֹ עֵינֵיהֶם, כִּי נִבְקְעוּ כָל מַעֲיָנוֹת דְּמַעוֹתֵיהֶם...
וְתָהִי צַעֲקָה גְדוֹלָה וּמְרָה.. לְחַרְדַּת אֱלֹהִים...

וְלֵב שְׁנֵי הַקְּדוֹשִׁים הַצְּפוּיִם אֵלֵינוּ חֶרֶב... וְהַנְּעִי חֵייהֶם מִנּוּ לְחֶסֶם... לֹא נִפְל מְאוּמָה.
וְיַצְעֵדוּ צַעֲדֵי נְבִי אֶל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר הוֹכֵן לָהֶם מִטְּבַח, כְּהוֹלֵךְ לְחוּגֵן הַגַּלְעָלוֹת עוֹלָה
וּמְנַחֵה עַל הַמְּזֻבָּח. שֶׁם שָׁפְכוּ שִׁיחֵם „עֵלֵינוּ לְשִׁבְחָה“ וַיִּפְקְדוּ אֶת רֹחַם בִּיד אֶל אֱלֹהֵי
הַרְחוֹת לְכָל בִּשְׂרָה... בְּלֵב שִׂמְחָה.

וַיִּנְשֵׂא רֹאשׁ הַכְּמָרִים לְבוֹשׁ בָּדִים וְכָל קְדוֹשֵׁי יְבִדוֹ, וַיְדַבֵּר אֲלֵיהֶם בְּקוֹל נְנִיד
וּמַצוּהַ: „יְהוּדִים רְוֵצְחֵי נִפְשֵׁי! דָּם נִקֵּי שְׂפָכְתֶּם, דְּמַכֶּם כְּרַאשֵׁיכֶם, וּבְמַקּוֹם
הַזֶּה בְּחֶרֶב תְּפֹלוּ! שְׂאוּ עֵינֵיכֶם וְרֹאוּ אֶת הַחֶרֶב הַשְּׁלוֹפָה בִּיד רֵב הַטְּבָחִים, חֵדָה הִיא
וּמְרוּטָה — וּבְכָל זֹאת בְּרַנּוּ דָּחַם נִזְכּוֹר, וְנִרְחַם אֶת אֲשֶׁר לֹא יִרְחָמוּ. הִנֵּה בִידְכֶם
טוֹבֵכֶם וְאֲשֶׁרְכֶם, תִּנְוֹדְתֶּם כּוֹסֵי חַיִּיכֶם — אִם תֵּאָבֹדוּ וְשִׁמְעַתֶּם: נִשְׁקוּ
בֵר וּבִשְׁמוֹ תִשְׁבְּעוּ נְנִידָה נֹא לְכָל הַנְּצַבִּים בּוֹהַ לְהִיּוֹת כְּמוֹנֵי... וְבוֹאֵת יוֹפֵר
עוֹנֵכֶם הַגְּדוֹל: וְאִם תִּמְאֲנוּ... יְהוּדִים מְמַרִּים אִתְּכֶם, וּבְרַנּוּ עֲרַב תִּאֲכַלְוּ... כִּי שִׁי
הַמִּשְׁפָּט (?) דְּבָרֵי!“

וַיַּעֲנוּ שְׁנֵיהֶם סָה אַחַד: הֵם כִּי לֹא לְהוֹכִיר.. אִם בְּעֵינֵיכֶם נְחִשְׁבְנוּ לְבָנֵי
בְּלֵיעַל, וְעֵלֵינוּ תִשְׁלִיכוּ נַעַל, הַלִּילָה לְנוּ לְמַעוֹל מַעַל. כְּתוּרַת הַיּוֹשֵׁבִי בְּשִׁמִּים מַמְעַל —
הַשְּׁקוּנוּ סֶף הָעַל, וְהִי הוּא הָאֱלֹהִים מוֹרִיד שְׂאוֹל וְעַל! עֲבָרִים נוֹל דְּנוּ,
עֲבָרִים נִמּוֹת! שִׁמְעֵי יִשְׂרָאֵל... אַחַד...

(ב) וְכָל הַעַם מִקְצֵה וְגַם כְּמִרְחֵם וְשׁוֹפְטֵיהֶם יַדְעוּ הַיּוֹב, שׁוֹהַ יִשְׂרָאֵל הַאִישׁ
לֹא עִשָׂה עוֹלָה, וְגַם טוֹבִיָּה לֹא חָטָא מְאוּמָה, וַיַּעֲנוּ אֶת מִשְׁפָּטֵם לְעֵינֵי הַשֶּׁמֶשׁ תַּחַת
מִסּוֹה הָאִמּוּנָה וְלֹא יִחְבוּשִׁשׁוּ, כִּי „דְּמִים תִּרְתִּי מִשְׁמַע“ וְעַת לְהַפִּיל בְּיִשְׂרָאֵל הַלֵּל,
הִיא עַת מַצּוֹא לְשִׁלּוֹל בְּאֱהִלֵיהֶם שֶׁלֵּל.

וַיְהִי הַקְּרָבֵן הָרֵאשׁוֹן הֵרֵב מוֹהַרֵי יִשְׂרָאֵל, לְעֵינֵי אֲלָפֵי אֲנָשִׁים וְנָשִׁים עֲבָרִים
וְנוֹצְרִים, וְלְעֵינֵי רַעְדוֹ הַהוֹכֵן כְּמַהוֹ לְטַבָּח — וּבַעַת הַחֶרֶב נְטוּיָה עַל חִלְקַת צוּאֵרוֹ
עָנָה מוֹהַרֵי טוֹבִיָּה וְאָמַר קוֹל רֶם „אֵשׁ דִּיךָ יִשְׂרָאֵל!“ לְאָמַר: הַכּוֹן לְקִרְאֵת
אֲלֵהֶךָ יִשְׂרָאֵל, וְגַם רִנְלֵי בִנְנוּ לְבוֹא אַחֲרֶיךָ, עִמְךָ עִמִּי וְאֲלֵהֶךָ אֱלֹהֵי... וַיַּעֲנוּ עוֹד
בּו נִשְׁמָתוֹ „וְטוֹב לְךָ!“ לְאָמַר: חֹזֵק וְאִמִּין אֶת לְבַבְךָ וְעִשָׂה כְּמִינֵי... וּנְפִישׁוּ יַצָּה
בְּאַחַד.

וְחַמַּת פְּתָנִים אֲכוֹר צוּרֵי הַיְהוּדִים, לֹא שִׁכְחָה. וַיַּצּוּ לְהַעֲלוֹת גַּם אֶת הַקְּרָבֵן
הַשָּׂנִי — וַיַּעַל הַכּוֹרֵת גַּם עַל רֹאשׁ הֵרֵב מוֹהַרֵי טוֹבִיָּה, וְגַם נִפְשׁוּ יַצָּה בְּ„אַחַד“ וְקוֹל
מְלוֹי נְחַבְאוּ...

עֲלֵיהֶם בְּשִׁמִּים יַרְעַם, וַיַּרְעוּ בְנֵי הָאֱלֹהִים בְּיוֹם הַתְּרוּעָה: יִשְׂרָאֵל וְטוֹבִיָּה עָלוּ
בְּסַעֲרָה לְמָרוֹם... סָנוּ מַקּוֹם! שְׁנֵי קְרַבְנֹת הַצְּבֹר בְּיוֹם אַחַד הַכְּבֵשׁ הָאֶחָד
בְּבִקְרָה הַכְּבֵשׁ הַשָּׂנִי בֵּין הָעֲרָבִים... וַיִּרְפְּאוּ אֶת הַמְּזֻבָּח... וַיִּקְדַּשׁ בָּם.

(ג) „אחר הדברים האלה, התעורר הרב הני מויה שמעון בן הקדוש מוהר"ר ישראל ויסדר נוסח סליחות לאומדן בבתי כנסיות דראזינאי ביום הכפורים בכל שנה ושנה, ותקן הזכרה לנשמת הקדושים כי יפקרו בכל שנה בימי הזכרת נשמות המתים שנהגו בכל תפוצות ישראל, ולתקופת השנה למיתתם הוא יום השני של ראש השנה, וכן נוהגים בראזינאי עד היום הזה בביהמ"ד לחיק נחש"א ובביהמ"ד ר' גרשון זק"ה י"ם שאחד ממשפחת הקדוש יושב על הבימה ומסדר ההזכרה בנגון מיוחד, וביהמ"כ יאמרו הסליחות כל המתפללים בביהמ"ד לחיק נחש"א ובביהמ"ד ר' גרשון נצ"ר מחלצי הקדושים" (שם 4).

קינה היא כסדר אי"ב ושם הפייטן „שמעון חזק" בראשי החרוזים, ויקוננוה שם מימים ימימה. ואם אמנם רוח השיר איננה מרחפת עליה, אציגה נא עמך בזה עוד חרוזים אחרים ממנה, כי נכתבה בדמעי ונקראת בדמעי :

„ירם תקעו זה לזה הנעימים והנאהבים ונשבועו להיות חלקם בחיים שוים, חזק ונתחזק בלב שמח להיות קרבים, ונהי בעינינו כחנכים. כסוך כמוני לקרבן להי עצמינו נעשה, ועל גופינו לא נחמול ולא נכסה, וימטע בעינינו כהיות משה. ותחת כנפיו נחסה. לו ללו בבית האסורים אפרו, לחזק ריבונם נתאבצו ונתאזרו, על קדושת השם הפנו נפשם ולבית העזר, ועדך אל מה יקרו. מאשר יקח בעינו אחי רעי אהובי, היש עם לבבך כאשר עם לבבי, לב אמיץ וחזק כאירי ובלבאי, וראה אם דרך עצב כיו... צעקו הקדושים לאלהי תרשישים, עליך הורגנו כגדלים וכתשישים, דמעיתנו בנאדך תשים, וחוס: על זרעינו זרע קרשים. קדש ישראל פשט צוארו ולא פנה אל רהב, שמע ישראל ה' אלהינו אותו אהב, וישלח את ירו הסרריים ויבא הנצב אחר הלהב, ונרוץ גלת הנהב. ראה בהשחית כוהר"ר טוביה ויצעק: אשידך ישראל אשידך, כי קרבת להעדר על עררי חבריך, ותכנס ראשון לאור באורך, ואני אבא אחיך. שאנג גם הוא בכל לב ולשון, שמע ישראל נצורי כאישיון קפץ לקדש את השם ויחטאהו כראשון" (שם 7 6).

(ד) „הגאהבים והנעימים ביהיהם, ובמותם לא נפרדו" איש על יד בן נילו מצא קבר, וחומה נבנתה סביבתם. ועליה שמותם ושמות אבותם ואת אשר נגור עליהם ויכפרו על כל העדה בצאת עליה הקצה על דבר עלילת שאו.

מאתים שנה חלפו עברו עליה ותם לנפול, ולא כהלין כתבא למקרא, ורוח לבשה את דורם השביעי והשמיני, ויהדשו את נעוריה בשנת תל"ה (1875) ויחרתו עליה את הדברים האלה :

חומת בת ציון.

„לנפש הקדוש והטהור מורנו הרב ר' ישראל בן החבר ר' שלום, והקדוש והטהור כוהר"ר טוביה כהר"ר יוסף שלמה וצללה ה. „אשר נשפך דמם בעלילת שקר כיום הששי ב' הראש השנה „שנת שלמים לפ"ק. זכותם יעמר לזרעם וזרע זרעם עד עולם. „חרשנו וכצינו את החוזה הזאת, בשנת אך טיב הוי"ה ל' ישראל לפ"ק. (רעת קדושים ח"ב 2).

ה דעת : דרושים.

(א) מה הציון הלו אשר חרשו גם בצרו זרע זרעם אחריהם ? חומת אבנים ולבנים המר ושיר, הפרם תדעון שנם שנותיה הוצצו ? אם חומה היא לא לעולם חסנה, וימיה יתמו ! הגיד לך אדם אי זה „ציון עולמים" אשר הציב להם אחר מחמדשי נעורי החומה ההיא ? זה ספר תולדותם „רעת קדושים" שמו. ואלה הדברים אשר ליד השער :

ספר דעת קדושים כולל זכרונות לתולדות המשפחות: אייזנשטאט, בכרך, גניצבורג, היילפרין, סורוויץ, מינץ, סירלש, פרידלנד, קצנלנבונן, ראפאירט ורוקח. המתיחסות כמד הוריהם או נשותיהם לקדושים שמסרו נפשם בגולה עלילת דם שהייתה בראזונאי פלך הוראנא בסרניה ליטא, עם סליחות על הקדושים שנהרגו ביום ב' דר"ה שנת ת"ך (1649) נאספו וחברו בהוצאות הר"י כשה אריה ליב פרידלנד כתבני יד וספרים נדפסים הנרשמים ברשימת קהלת משה Friedlandiana Bibliothek ונכתבו בספר על ידי הר"י ישראל טוביה אייזנשטאט ז"ל בראזונאי. יוצא לאור כצת ערוך וספור עם הערות ונספחות רבות. ועוד גלוח אליו ספק החרם של הר"י יעקב פולק נגד הר"י אבי"ה מינץ בשנת ר"פ לערך. עם שני פסקים לבטל החרם, נחק מקובץ שו"ת ופסקים כת"י הנמצא במוזיאון האיזמאי, עם סוכרת יבני איטליא הבאים בקובץ הנזכר משנת רע"ה—תקצ"ח 1818—1518 כסדר א"ב מאת המו"ל שמואל בר יוסיהו ז"ל ווינער. פטרבורג ברפוס: בראון ושות' תרנ"ז—נ"ח 1897—98.

ב) מצרף לכסף וכור לזהב ובקרת לספרים — בזאת יבחנו. ושבה אני את הספר הזה בכלל, כי חקרתי ודרשתי ומצאתי רוב דברי נאמנים. ואטה את הקף כלפי משה חסד. כי אם ה' עולם נידון אחריו רובו, אף כי ספרו. וככל זאת הלילה לי לנמור על חלקו הראשון את ההלל, לאמר, זה ה' סהור הוא. אם עשיתי זאת נכחשתי לאמת וחטאתי לדין. ואומרה, זה ה' הוא מוקק ארבע תי"ם. מחברו ז"ל צרפרו פעמים (פיו ס"ב) והמו"ל נ"י הוסף לצרפרו פעמים (שם). ואילו שנוספו להמחבר שנות חיים, או שעתות המו"ל היו בידו כפלים (דעת קדושים ח"א 42 ושם 135 ושם 138) הלא אז יצא מוקק שבע תי"ם — ואם המתים יודעים את החסד של אמת הנעשה להם ירון המחבר בעל מאד קשוט בשמעו מאחריו מליים דקשוט על אדות ספרו כהו וראשית אונג, אשר לא היה באשרו לנדלהו על ברכיו.

איה סופר ואיה ספר (מלבד „תורת הר סיני“ והמכתב מכתב אל הים הוא, וכל „כתבי הקדש“ ביד עבדיו הנביאים) אשר לא תחסד כל בו, עליו אין להוסיף זממנו אין לנדוע? ומה נמרצו אמרו יושר „כל מעשי בראשית צריכים עשייה, כגון החרדל צריך למתוק, התורמסים צריך למתוק, החמים צריכון להסחך, אפילו אדם צריך חקון“ (כ"ה פ"א סי' י'). והנה את מחברו המנוח לא ידעת, ואת שמעו לא שמעתי בלתי היום. אמנם ספרו אשר השאיר אחריו ברכה, מעיד עליו: שהיה בר אבהן ובר אוריין, קרא ושנה, איש אשר רזה בו לכלכל דבריו במשפט בשפה ברודה. ואילו שלא שקעה שמשו שלא בעונתה, היה לאל ידו להוציא כלי למעשהו. ואיננו... דור הולך ודור בא והבקרת לעולם עמדת. וכל המיכה לתקן שינאות ספרים שנרפסו אחרי מות מחבריהם, הרי זה משוכח: וזכרונות תעודת הספר הזה, להיות מקור נאמן לדרשי קדמוניות בני עמנו, אמצא לחובתי להרשים את תקוני ואת הוספות אשר תקנתי בו ואשר הוספתי עליו: א) תקוני הלופי (נדא בנברא. ב) וחלופי מקום במקום, וזמן בזמן. ג) תוספת שרשים על שרשי המשפחות אשר מצא. ד) ותני ושייר ענפים רבים. ה) ויש בנינים אשר בנה על יסודות רעועים, כי ספרים אחרים, שגוה היה לכל הורש קדמוניות באמת שלא נדפסו משנרפסו, התעוהו, ובנפול היסוד, יפול הבית. ו) ועוד הערות והארות ישונות, פעם מסייע ליה ופעם פלוג עליה באותות ובמופתים על פי ספרים וספרים נאמנים. ז) ומגלגלן זכות ע"י זכאי, כי אנב אורחא נתקן תקונים בספרי קוראי הדורות מענין לענין באותו ענין.

להסיר מכשול לרגלי יודעי בינה לעתים, ליקרא דשכני ודהיי, ולכבוד האמת והדין והשלוש ולא יהל.

(ו) החבר והפועל, הצורה והתכלית.

(א) החמר, רב אדם בקראו ליד שער הספר דעת קדושים, זכרונות לתולדות משפחות (פ"ה ס"א) בענינו ילא: הכימי מתישלה היו ימי מהברו, הוזכר סדרי דורות שכבר היו לעולמים? מי יבלע פני הלוח הלוח על דורות ישני אדמת עפר זה מאות בשנים, והמסכה הנסוכה על קשורי משפחה במשפחה במשך עשרה או עשרים דור? ומה גם משפחות רכנים, וראשי ישיבה בני ראשי ישיבות, אשר מצב איש איש מהם, הפריד את הדרך בינו ובין הוריו ואחיו ואחיותיו? ומי יקבצם מערי ארצות רבות, והיו לבייתא כהד כאשר הברם היוצר בתחלה? החווים פסו, הרואים ספו תמו, אין עוד נביא, ומי יגיד מראשית אחרית, ומאחרית ראשית? — ואם אמנם היו לעינינו „מגלות יוחסין“ ממשפחות שונות מורשת דור דור, אטו מר בר רב אשי חתים עליהו? ומי זה יערבנו שלא נלקו בחסד וביתר ובחלופי גברא בגברא במשך העתים? ודעת קדושים מאין תמצא? —

דע אמנה, כי בארבעה דרכים, „אתות לבית אבות“ נקנים: (א) בבקראות בספרי מורשה קהלת יעקב ובראשם ספרי שו"ת. על פיהם נדע את שמות מהבריהם למשפחותם, ושמות השואלים בענין והמשיבים כהלכה, ואת מקומות מושבותם וזמניהם. (ב) ובחיפוש בשערים“ וב„הקדמות“ וב„הסכמות“ ספרים חדשים נם ישנים. (ג) על פי העתקות נאמנות מפתוחי מצבות הנשואות לפלטה. (ד) ועל פי ספרי זכרונות קהלות הקדש („פנקסים“) נדע מעללי איש איש במועדו, וצדיק מה פעל בתורתו או בחכמתו או בעשרו, ימי לדתם וימי לכתם בדרך כל הארץ.

וזה הספר לא נכתב בעיר קמנה ראזינאי, כי אט בבית גדול מהיכלי פטרבורג הבריה, מלא ספרים יקרי הערך מאד. ובישם יששכר אקרא, הבו גדול לזבולן, אשר כלכלהו ויכלכל גם את ביתו אשר בראזינאי, כל ימי שבתו בעיר הבריה: זה האיש משה לבית פרידלנד הוא החים ומוקיר ודהיל הבנן, ויהי נכלותו להקים את החומה ישנית סביב לקברות קדושי ראזינאי (פ"ד ס"ד) וחפיץ ה' הצליח בידו לאסוף לו אספת ספרים נדפסים וכתבי יד, גדולה מאד בכמותה ונם באיכותה נדר נדר להקים להם בנין עדי עד, זה ספר „דעת קדושים“, יכיל סדר דור אבתו ודור אבות נות ביתו אשת ההיל, אשר מתה על פניו ביום הרביעי הוא הרביעי לחדש הרביעי שנת תרמ"ה, והופיעה מבית „קדושי ראזינאי“ דור ישרים יברך.

ולו מודע בעיר ראזינאי, מודע לבניה, ושמו מזהרר ישראל טוביה איזענשטאט (אשר ישמות שני קדושיה בקרבנו), סופר מהיר ידובר צחות, וכהו לתת סדרים למשפחתם באתות לבית אבתם, כאשר לא יחסרון לו כלי המלאכה, ויקרא לו פטרבורג, ויבא, ויקצוב לו את ישכר, די מחסורו בבירה ודי מחסורו ביתו אשר בראזינאי, ויפקוד עליו לכתוב במלאכותו אל כל שארי בשרם הנפוצים בערים שונות, להעתיק לו העתקות נאמנות: (א) מכל „מגלות יוחסין“ הנמצאות בידיהם מורשה. (ב) ונוסחאות פתוחי אבני זכרון הנצבות עוד. (ג) ואת הנכתב על אדות איש איש מאבותם וקרוביהם, בפנקסי ערי מושבותם, ואחרי כן יצרף את כל הנשלה על פי ספרי „קהלת משה“.

לא איכו הימים ונשלחו אליו: מגלות מגלות רבות, והעתקות נוסחאי מצבות אבותם וקרוביהם אשר מנוחתם כבוד בערי: דווינסק (מוסכת שם דינבורג) ווילנא, ווינא. טיקטין, ירושלים עיה"ק טוב"ב, לובלין, לודמיה, מינסק, ניקלשבורג, סטנוב, סלוצק, פטרבורג, פראג וראזינואי (דעת קדושים ח"א 245—225 ח"ב 40—22) — והעתקות מפנקסי קהלות הקדש: אפטא, הוראדנא, ווילקאוויסק, טיקטין, לויצק, מאהילוב, סוין, קריניק, ראזינואי, ושקוד, מפנקס הח"ק דלובלין, ומפנקס צדקה גדולה בוילנא, מספר זכרון ישני אדמה עפר בפסד"מ, מפנקסי ועד רבני ופו"מ דארבע ארצות פולין, ומפנקסי ועד רבני ופו"מ מדינת ליטא. ואם, הנוני על פנקסו נאמן" אף כי פנקסי קהלות הקדש והארצות, וחותם יד רבניהן נאניהן, ראשי ישיבותיהן, דייניהן ודרשניהן, פרנסיהן ומנהיגיהן, בס. נמטרי, סתם ספרי דדיני דוקנא". ובאספת, "קהלת משה" ימצאון, "פנקס ק"ק קידאן" (שם ח"א 11) ו"ספר התומים" ממדינות זסיא ליטא ופולין, לקח את, "הבאור לתורה" ואת, תקון סופרים" מידי מהכרם הרב ר' שלמה מדובנא נ"ע, ובראשו הסכמות נאונים רבים (שם 16).

(ב) לעולו: אל תקרי, "פועלו" אלא, "פועליו", כי הוא, "נכתב ע"י ה"י ישראל טוביה אייזענשטאט ד"ל מראזינואי, ובמהדורה שניה תחת השנת הרה"י ר' ישראל יעקב נענצבורג בווארשא, ואחרי מות המחבר (ו' כ"ה שבת תרנ"ג) יצא לאור ערך ומסודר עם הערות ונוספות רבות מאת שמואל וויענער" (קהלת משה אות ד' סי' 238) עם, "נספות למשפחת מינץ, שלשלת היחש של המשפחה הנזכרת שחבר המניסטר לחכמת המשפטים ר' שמואל פייבר מינץ ברינא" (שם) ו"תוכן עלילה על דבר עלילת הדם בראזינואי, כתובה מאת אחד הסופרים לבקשת המחבר" (מפתח עניני הסי' דעת קדושים צד I), ו"שלשלת משפחת ה"ד (היירא) מורוויין ופרידלנד ב פראג עפ"י ספר משפחות ק"ק פראג על פי מצפותיהן, מאת שמואל וויענער" (שם), "משפחות מ"ד מורוויין ופרידלנד בסלוצק עפ"י פנקסי ק"ק סלוצק ומצבותיהן, ומשפחות פרידבערג ופיינשטיין, מאת ה"י יוסף מרדכי פיינשטיין (שם) ונסח מצבה אחת במינסק, ע"י ה"י מאיר היילפריין" (שם II).

ומהר"ש אייזענשטאט נ"ע, הביא גם ממרחק לחמו. פעמים רבות אמר עם הספר בשם שלשה צעד (יבדלו לחיים): הרבנים הנאונים מ"ה אליהו חיים מיזל אבד"ק לאדו, מ"ה יוסף לעווענשטיין אבד"ק סעראצק ומ"ה צבי יחזקאל מיכלואהן אבד"ק פלונסק, הגודעים לבקאים גם בסדרי הדורות. לדעת שנועץ בס, ועצתם נחתה, ו"פסק החרם" עם שני הפסקים לבטלהו, ומוכרת רבני איטליא, מאת ה"ר שמואל וויענער, גם כשהם לעצמם קובעים ברכה לעצמם, וחתיכה הראויה להתכבד, העולה על שלחן רבנים נאונים, ועל שלחן חכמים נבונים.

(ג) צורתו: מדתו מדת שמינית היריעה (אקטאו) יפד לארבעת ראשים: א' "דעת קדושים" יכלכל מאמר, "תוכן עלילה" (1—4) סליחות ראזינואי (5—8) תולדת הקדוש ה"ר ישראל בהחבר ר' שלום (31—9) ותולדת הקדוש ה"ר טוביה בדרי"ר יוסף שלמה בכרך (32—41). — ב' "הדחת הרעת", יכול סדר דורות המשפחות אשר התחתנו גם ובידעם אחיהם עד היום הזה, משפחה משפחה לכר (245—12). — ג' "יתרון הרעת", קובץ מאמרים שונים לקורות חיי אנשים פרטים ומשפחות, והעתקות פתוחי האבנים (1—8). ד' "פסק החרם" עם, שני פסקים

לְבַטְלָהוּ" (1-36), "מִזְכַּרְת רַבְנֵי אִשְׁלֵיָא כַסְרָא א"ב", מֵאֵת ה"ר שְׁמוּאֵל ווִיעֵנְעֵר (81-37) וְנוֹסְפוֹת לְמִשְׁפַּחַת מִינֵין, ה"ר שְׁמוּאֵל פִּיבֵל מִינֵין בְּרִינָא (87-86) וְלִכְלֵם בְּשֵׁם יִקְרָא, דַּעַת קְדוּשִׁים" עַל שֵׁם תְּכֵלִיתוֹ.

(ד) וְתַבְלִיתוֹ : מִצְבַּת עוֹלָם לְקְדוּשֵׁי רֵאוּנָא. וְהַעֲקָר : לַתַּת עֵינֵין חֲדָשׁ לְפָנֵי זִדְעֵי הַעֵתִים, לַעֲנוֹת בּוֹ, אֲבָנִים וְלִבְנִים, חֲמֵר וְשִׁיד, לְהַרְחִיב אֱהִלֵי יַעֲקֹב וּמִשְׁכַּנּוֹת יִשְׂרָאֵל. כִּי כָל מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה הַסְּדוּרָה בַּסֵּפֶר הַזֶּה, הִיא "אֲכַסְנֵיָא שֶׁל תוֹרָה", כּוֹכְבֵי אֹר לְמַמְשַׁלַּת הַתּוֹרָה וְהַעֲבֹדָה וְעִשׂוֹת חֶסֶד, אֱלֹהֵי רַבָּנִים יוֹשְׁבִים עַל מְדִין, וְאֱלֹהֵי רַאשֵׁי יִשְׁיבּוֹת, אֱלֹהֵי חֲבֵרוֹ סְפָרִים לְהַנְדִיל תּוֹרָה, וְאֱלֹהֵי לְהַאֲדִיר חֲכָמָה. וְעַל צְבָאִם נְבִידִים וְקִצְיָנִים נְדִיבֵי עַם אֱלֹהֵי אֲבֵרָהֶם, סוּמְכֵי נּוֹפְלִים וְזוּקְפֵי כְּפוּסִים, כּוֹנֵי כְּתֵי כְּנִסְיוֹת. לַתְּפִלָּה וְכְתֵי מְדַרְשׁ לַתּוֹרָה וְלַתְּעוֹדָה, וְכְתֵי סֵפֶר לְצַעֲרֵי צֶאֱן קְדוּשִׁים, וְכְתֵי חוֹלִים וּמִשְׁכַּנּוֹת לְאַלְמָנָה וְלִיְחֻס, וְזִדְעֵי צַדִּיקוֹת מִצְמִיחֵי יִשְׁעוֹת, נִשְׂיָא עֵדָה קְרִיאֵי מוֹעֵד אֲנָשֵׁי שָׁם. וְיַעֲמְדוּ צְפוּסִים וְהִשְׁתַּחֲוּוּ רֹחִים, כִּי בְּמִקּוֹם נְדוּלְתָם שָׁם עָנּוּתָם, אֲבוֹת מְכַלֵּל דְּאִיכָא תּוֹלְדוֹת, וְתוֹלְדוֹתֵיהֶם כִּיּוּצָא בְּהֵם. עַל יִשְׂרָאֵל הַדְּרָתָם וְעַל זְרַעֲם תְּפִאֲרָתָם, וְלְפָנֵי שְׁמֵשׁ יוֹן שְׁמֵם. — זֶה הַחֵלִי :

(ו) לְתוֹלְדוֹת קְדוּשֵׁי רֵאוּנָא.

(א) הִנֵּה זֶה סֵפֶר "דַּעַת קְדוּשִׁים" מַעֲבִיר עַל פְּנֵינֵי שְׁבַע הַדְּוֹת יוֹצֵאֵי יַד ה"ר יִשְׂרָאֵל בְּה"ר שְׁלוֹם, וְשִׁמְנָה דְּהִיּוֹת צִאצְאֵי ה"ר טוֹבִיָּה בְּה"ר יוֹסֵף שְׁלֵמָה, פְּרִי יִשׁוּהַ לְהֵם. וְאוֹלָם לֹא יִרְאֵנוּ אֶת צוּר מִקְבַּת שְׁנֵי קְדוּשֵׁיהֶם, לֹא מְרָאשׁ צוּרִים אֶלֹר אֲכַתָּם וְלֹא מִנְבַעוֹת אֶלֹר אֲמוֹתָם? זֶה הָאוֹת שֶׁהַמַּחְבֵּר זִיל יַנַּע וְלֹא מִצָּא מִצְבּוֹת עֲתִיקוֹת מִשְׁפּוּחָתָם אֲשֶׁר לְפָנֵיהֶם. אֶלֹר נִשְׁבְּרוּ לְרַסִּיסִים, וְאֶלֹר צִלְלוּ כַּעֲפָרָה וְחִכְסַם עֲלֵיהֶן הָאָרֶץ — וְהַנּוֹתְרוֹת, אֲבָנִים שֶׁחֲקוּ מִים וְלֹא כְּהֵלִין כְּחַבָּא לְמַקְרָא — וְחֲזַרְזַן לְרֵאשִׁנִים מֵאֵין יִמְצָא? —

הִנֵּה לְרֵאוּנָא שְׁמוּעָה שְׁמַעְנוּ : שֶׁלֹּשָׁה פְּנָקִים מִיָּמֵים רֵאוּנָנִים, נִתְּרוּ לָהּ שִׁרְיָא (א) סֵפֶר זְכֵרוֹת הַעֲדָה עַל אֲדוֹת תְּצַאֲוֹתֶיהָ לַעֲמַת הַכְּנִסְיוֹתֶיהָ, וְשֹׂאֵר עֵינֵיהָ, וְחוֹתָם יִדְּפָרְנִסְיָהּ וּמְנַהֲיָנֶיהָ בּוֹ. — (ב) סֵפֶר זְכֵרוֹת מַעֲשֵׂי בֵית דִּין, יִכִּיל תְּקִנּוֹת חֲקִים וּמִשְׁפָּטִים שְׁבִין אֲדָם לְמִקּוֹם וּבִין אֲדָם לְחֲבֵרָה, וְחוֹתָם יִדְּרַבְנֵיהָ וְדִינֵיהָ בּוֹ. — (ג) וּפְנָקֵם ח"ק גַּחֲש"א סֵפֶר זְכֵרוֹן לִימֵי הַסְּקִירָה עַל הַיְלָדִים לְמוֹת (דִּיק ח"א וּבַכְּמָה דּוֹכְתִי) : וּפְלִיאָה דַּעַת נִשְׁבְּנָה מִנִּי : שֶׁלֹּא יִמְצָאוּ בְּאֶחָד מִשְׁלֹשַׁת שְׁמוֹת שְׁתֵּי אֲלִמְנוֹת שְׁנֵי קְדוּשֵׁיהֶם? נִם ה"ר שְׁלוֹם אֲבִי ה"ר יִשְׂרָאֵל, וְה"ר יוֹסֵף שְׁלֵמָה אֲבִי ה"ר טוֹבִיָּה, לֹא נִקְבּוּ בַּסֵּפֶר הַחַיִּים וְהַמֵּתִים הָאֵלֶּה בְּשִׁמּוֹת? וְאַחֲקִירָה לְדַעַת זֹאת, הַסֵּכֶת וְשִׁמְעַת אֶת הַשְּׁעָרֵי בְּדַבְּרֵי הַקְּשָׁה הַזֶּה. מַעֲשָׂה שֶׁהִיָּה כֵךְ הִיָּה : יִשְׂרָאֵל וּטוֹבִיָּה נְרִים וְתוֹשְׁבֵי־בָיִם הִיוּ בְּרֵאוּנָא נִם שְׁנֵיהֶם, וַיְבֹאוּ וַיִּתְקַעוּ שָׁם אֶת אֱהִלְיהֶם, בְּקַחְתָּם לָהֶם מִשֵּׁם נָשִׁים. עַל פְּנֵי כָל הָעֵדָה הִכִּי נִכְבְּדִים, כִּי לְמוֹדֵיהֶם וְאֲנָשֵׁי מְדוֹת טוֹבוֹת הִיוּ, וּבְנִלְלֵי עֵשְׂרָם וְאֲשֶׁרֶם וְיִשְׂרָם בְּחָרָה בָּם לְפָרְנִסִים וְלְמַנְהִיגִים. וּבְנִסְלָם חֵלְלֵ וְנִם הוֹנֵם וְרִכְשָׁם לְשֵׁלֵל, נִשְׁבְּרָ מִסָּה לָחֵם נִשְׁיָהִם הָאֲלֵמְנוֹת... וְתַקְצֵר נִפְשׁ הַרְכּוֹת וְהַעֲנּוֹת כִּי הִמְרָ שְׂדֵי לְהֵן מְאֹד, וְתַצְאָן נִם שְׁתִּיָּהֵן מִמּוֹלְדָתָן וּמִכְתִּיהֶן אֲשֶׁר נִהַפְּכוּ בִּידֵי צָרִים זָרִים וְאֲכוּרִים, וְתִלְכָן לְעֵרֵי פְּלָצֵק פִּיקְסִין לְמִצּוֹא דֵי מַחְסוֹרָן בְּכֵי בְּנֵיהֶם הַנְּאֻנִים. אֲלִמְנַת ה"ר יִשְׂרָאֵל

נסעה פלאצקה, ששם היה בנה הגדול אב"ד ור"מ, ומי יחוש ל'כבוד אמו יותר מכן יקר בו יברך ישראל! ויכלכל את שיבתם בביתו בנחת ולא בצער עד יומה האחרון. — בעיר פלאצק אין עוד פנקס משנים קדמוניות, מפני שנשרפו במקד העיר (ד"ק 8) וכנרל בנה הנאון אשר יום מותו ומקום קבורתו אין אתנו ידע"י (שם) גרלה. — ולרעותה אלמנת ה"ר טוביה נער קסן יתום, מי יכלכל את שניהם? ומי יהיה לו לאב ולמורה? בנה הגדול, ראש די"גי גליל סיקטין. ויסעו ויבאו שמה, ויכלכלם סביב לשלחנו בכבוד ולא בכזי, ויגדל את אחיו הקטן על ברכיו, וימלא אותו תורת האלהים ותורת האדם. ויתן לו אשה מסיקטין עייה, והיה שם לפנים, ואמם האלמנה לא שבה עוד לעיר מולדתה. והנה המצבה הבכירה לכל אבני משפחות בכרך הסיקטין הנהרות לפלטה, היא האבן אשר מראשתי, הצדיק והסד"מ מ"ה טוביה בהג"מ שלמה בהקדוש ה"ר טוביה, מיום ב' שבט תצ"א (שם ח"ב 36) ופנקס סיקטין (הנוכח בד"ק פעמים רבות) איננו פנקס ה"ח"ק אף לא, ספר זכרונות העדה" כי אם, ספר זכרונות מעשי בית דין" וכשם, שנשבח יום מות בנה הנאון ומקום קבורתו" (שם ח"א 32) נשבח גם שמה ומקום קבורתה. — ואולי נסעה אחרי אסונה הגדול, לתקוע אהלה באחת הערים הקרובות או הרחוקות. כי על פי עדים נאמנים, פנקס המדינה ופנקסי האיזנאי וסיקטין יקום דבר: שה"ר טוביה השאיר אחריו בת יחידה (להלן ס"ג) ושני בנים: הגדול, ראש די"גי גליל סיקטין והצעיר נער או ילד, על כן קראו לו, היתום הקטן" (ד"ק שם) ומי ידע אם אשתו האלמנה ילדה לו את שלשתם? אולי היתה נות ביתו בזווג שני ותלד לו בן אחד יחיד לאמו: ובצר לה לא יכלה לנאוע סיקטינה לשבת יחדו בבית בנו הגדול — כי הוא לא בנה, והיא לא אמו — ובהיותה עוד צעירה לימים, נהייתה לאיש אחר ככלות ימי אבל בעד נעוריה, והיו לבנה יחידה לאב, ויגדל ותתן לו מסיקטין עיר מגורי אביו הגדול בן אביו — אשה, והיא מצאה קבר בעיר מגורי בעלה השני.

(ב) בין כה ובין כה, בית ה"ר ישראל גן נעול, ובית ה"ר טוביה מעין סתום וחתום — חזרון ראשונים, הלא לאל אלהי הרחות לכל בשר פתונים... ואשריון נמסיה לזבולן ולישישכר (פ"ו ס"א) על דבר חסדם (זה בממונו, זה בכחו ואונו) עם החיים ועם הנקראים חיים, בתתם אל לבם לדרוש ולחקור מחקרי המשפחות אשר נקשרו בקדושי ראוינא, והיו לבשר אחד. עין רואה ואון שומעת שהמשפחות העתיקות: איטינא, איינשטאט, אלטשולר, אשכנזי, באב"ד, נוע צבן, נינצבורג, הי"ד, היילפרין, חרף, בהן צדק, לוריא, ליפשיץ, לנדא, מרוויין, מיזלש, מינין, מירלש, מרגלית, ניימארק, סבא, סירקין, עפשטיין, פרענקל, קאליר, קצנלנבון, דוקה, רפאפירט, תאומים וכו', וכו' לקחו להם מבנות קדושי ראוינא נשים, ואת בנותיהם נתנו להם לנשים, וחבן לה: שגם הם ונשיהם הופיעו משפחות עתיקות כמוהן, ונחשב ליקרא דשכבי ודחי לדר דור.

(ג) ה"ר ישראל, שאיר אחריו שלשה בנים, ואלה שמותם: א) הג"מ סתום נחום ו"ק אבד"ק פילא ופלאצק, חתן הג"מ יצחק בסו"ה אברהם אבד"ק ליצק ווילנא ופוזנן. ב) הג"מ שלום ו"ק אבד"ק בירו, חתן אה"ו הג"מ משלם זלמן מירלש ניימארק אבד"ק אה"ו כגוליו וונא. ג) והה"ג ר' שמעון פייטן סליחות ראוינא (פ"ד ע"ב), ואם לא נודע עור מי היה חותנו.

(ד"ק ח"א 8) אוקמא גברא אחזקתיה שגם הוא התחתן בדור ישרים יכרך. וה"ר טוביה בכרך השאיר אחריו שני בנים ובת יחידה, הלא המה: א) בת תחלה ושמה יוכבר, קצינה עדינה, ב) הג"מ שלמה בכרך, ראש דיני גליל טיקטין"ג. וצעירו, יתום קטן" ויגדל ונקרא שמו בישראל "הרב מוהר"ר נתן נטע פ"מ בטיקטין (שם 42). בנות מי לקחו בניו, ולמי נתן את בתו נשכת.

ד) והגני נשי הואיל דאיתנייהו בשמירה, איתנייהו בזכירה, להקצינה מרת יוכבר בת ה"ר טוביה, לא היה זרע כמותה. אם היתה עקרה לא ילדה, או אין לה ולד רהו לה וכתו. אין אתנו יודע. ויהי בשנת תמ"ו ותפול למשכב, והמטה אשר עלתה עליה לא ירדה מסנה עור. ותצו לביתה אחריה לתת את כל נכסיה נכסי צאן ברזל, אל יד הפוי"מ אשר בראזינואי למשמרת הקרן קיימת" לאמר: עושר שמור, לא תגרעו ממנו אף קשיטה אחת; והיה בתבואות, והיה פרוי לשארי כשרה הקרובים אליה כמשפחתה, בהגיע לצאצאיהם עת דורים. — רשום ככתב אכת בפנקס ראזנואי. א) את הכרבית משנות תמ"ח ותמ"ט, נתנו "לנשואי בת ר' שמעון בר' יוסף שלמה אחי הקדוש" בה דורה היא, ותירש אותה. ב) ומשנת תנ"ה. אל, האלוף כו"ה שלמה בכרך בעד ארבע שנים סקורס, אחיה הוא, ולו משפט הירושה. ג) משנת תנ"ט, ומשנת תצ"ו תע"ר עד תפ"ב האלוף כו"ה נתן נטע בכרך. גם זה אחיה הוא, משפט הנחלה כנחלתה, ד) משנות תפ"ג ותפ"ד ל"ה"ר יצחק בר שמעון אחי הקדוש" בן דורה הוא, וירש אותה. ה) וגם משנת תפ"ה לאחיה ה"ר נתן נטע הנ"ל. ו) משנת תפ"ח להאשה מרת, חמיא אשת הקדוש מי אליעזר מזעלווי. וקרבחה אליה, כצד אביה או אמה, לא פירש. ז) ומשנת תצ"ו "לבנה מ' בנימן בהקדוש מ' אליעזר הי"ד" (שם). ומשנת מותה עד היום היה, וזכירו בראזנואי את נשמתה בימי הזכרה נשכות הצרויות בצרור החיים (שם). נזרע כמובא למעלה שצל פי צואת שכיב טרע, הקרן קיימת ומדחוינן שלא נזכר בספר דעת קרושים בשם הזנקה: כי ופי היורשים את הכרבית משנת תצ"ו עד היום הזה? שטע מינה: שדבר צותה: שהונה ורכושה יהיה "קרן קיימת" למשמרת עד תום שנת החמשים לשנת מותה — וביובל יצאי הקרן והמרבית מידי הפרנסים ויחלקו בין קרוביה אשר יהיו בימים ההם, לאיש איש לפי ערך קרבתו אליה להתיחש. כי לא כחלק שני בשני חלק שלישי בשלישי.

ח) לתולדת הג"מ יצחק אבד"ק פוזנן.

א) "נקרא בזמנו: ר' יצחק הנחול, על שהיה גדול בדורו בגולה ובנסתר" (שם 42); ג"ב: שמו נאה לו והוא נאה לשמו, בסוד רבנים, "כל שדרכו למנות" לא תבא נפשו, ובקהל "את שדרכו למנות" אל תחד כבודו. הוא היה מתקיפי קמאי, ותלמידיו פוסקים בתראי, מגדולי, רבני ארבע ארצות פולין" בעת כנוס — שמעו ואספיה מעשה יהוה: בשנת תמ"ד קאם שאון באמשטרדם. אחדים מתוך עדת האשכנזים היושבים שם, הביטו אהדי רבם האב"ד הגי"מ חד לידא, וישימו עליו עלילת דברים לאמר: הבר' הוא לעדת מרעים מאמיני צבי נדח ומדיה, הוא שיצ ראש מתעי בני ישראל, ובראש אויביו עמד איש אחד שוטה בכרוזים והוציא כפעם בפעם כרה הדיש להבאישי את ריחו — אמנם, "אשרי מי שהושדן, ואין בו" בני גילו רבני וחכמי הספרדים, קנאו את קנאתו (שוית אהלי יעקב סי' ע"ה וסי' ע"ו) וענתה בו צדקתו.

ובכל זאת הקולות לא חדלו, ותחת קול רעש גדול קול דממה דקה — ונחלי האיש לא עצמו תחת ערמת הדשן — ותקצר נפשו מאד, ויירד מכסאו, ויכרה עד לבנו עיר מנורי משפחתו, להסתר שם עד מימי מייבית המתקדשים והמטהרים ישובי — ויעבר ועם.

או נועדו ארבעים נאונים, רבני ועד ארבע הארצות ועל צבאם הפו"מ רד"א, לבקש את נדקת, ולקול השופר מהו בסלא דלא מבע דמא, את כל הפונע

ככבודו ונטע בקצהו. ויבואו על החתים ועל הגלוי במגלת ספר, „באר עשק” ביום הששי יב טבת שנת מרת הרין לפ”ק. כלם רבנים וכלם נאונים. ומי בראש? נאם יצחק בא”א מ”ה אברהם ז”ל חופ”ק פוזנר והגלילי. חתימתו בראשנה, וחתימות תשעה ושלשים מביצי תורה ומפיצי אורה, ובתוכם אשר הלבינו שעזותיהם כסאת למשפט והמתיבות — באהרנה. מי ראה אלה יוצאים למלחמת חיבה, ולא יצא עמהם? ויבאו גם כל הפו”מ ד”א על החתום, לקים דבר אמת במלאכות קהלות הקדש. ודיפסו את מגלת „באר עשק” וישלחוה בשם ועד הארצות לכל ערי יהודה וישראל הקרובות והרחוקות — כל עולה קצצה פיה, ונצדק קדש — וחשקו הארץ.

(ב) „מליצק נתמנה לאבדיק הוראנדא, וכן חתם ההסכמה על ספר זכרון להרב מי יצחק במ”ה נה הכהן שפירא בשנת תכ”ב: אבדיק הוראנדא” (ד”ק שם): ניב: ברי לי שכתב את הדברים האלה מפי השמועה ולא מפי הראיה. ואילו ששפט למראה עיניו הלא או „אותיות מהכמות” ולא שנג’ שנגה משולשת, לאמר: שלש שניאות בהעלם אחת! — וכוונות הספר הוא יקר, ואין חיונו נפ”ין. עת לדבר בהבה על אדותו, למען יתבררו ויתלבנו דברים שונים אשר הרבה קולמסים נשברו והרבה דיו נשפך על אדותם.

הע שיה ספר זכרון, הן לרובי רבנותא (רמ”ש צד 1144 ואזה”ם אית ז’ ס’ 127) ענין לענות בו. כי כקדם דפוס וזמנו, לא פירש. ובראשו שלש עשרה הסכמות, וכלן מחומרות זמן. — ונלמד סתום מן הכפורה. ברור הוא שנדפס עוד לפני תום המאה הרביעית לאלף הששי, ומנא אמינא לה? סהכא: בין המסכמים ומצאון שני רבני פינסק: „יצחק הצעיר הנקרא אייוק בלא”א ה”ר אברהם ז”ל פ”ק פינסק” ובראשה „אב”ר ור”מ ר”ק פינסק” ולהלן חתום, יוסף בלא”א הח”ר בנימין הכהן ז”ל חתן החסיד הגאון כסתר”ל פ”ק פינסק” ובראשה „אב”ר ור”מ שהיה בק”ק פינסק” שמע מינה תרתי: א) שמע מינה שאו יושב יצחק אייוק לכסאה אחרי מות יוסף ב) ושמע מינה: יוסף איננו — ואולם שאר שנים עשר בני גילו המסכמים עורם בעלמא הדין.

ואלה שמות המסכמים אינן יש לאל ידונו לברר את שנות שובם למרום, ואת ימי חרשי ספרותם. א) נתן בא”א מ”ה שלטה שפירא ז”ל פ”ק קראקא. ומנו? בעל „מגלה עמוקות” וישחק ליום אחרן ברביעי לחדש החמישי שנת שצ”ה (ציה”צ 170 לז”ו ס’ ה’) ועל קשט הדבר הזה הכאתי עד אמונים (דור ישרים 16) כי בשנת שצ”ג נספר כהלכה (איתן האורחי ח”ב פ’ ראה). — ב) חים בלא”א מ”ה שמואל ז”ל. ובראשה „אב”ר ור”מ ר”ק קרעמניץ” ועליו נקרא לבני ולספד בשנת ת”ט (שם פ’ יתרו) הוא הג”מ חיים איש צבי. מורעיה קאתינא (תולדת מהר”ל ספראני י”ד כ’). וסאי רסמענא כר טלוא הוינא, כר קשישנא אמינא. בצום העשירי הוא העשור לחדש טבת שנת ת”ט, הואיל לקרא לבני ולספד תמרורים על קדושי שנות ת”ח ות”ט. ובית האלוים מלא ספה אל פה ויעל על גבעת המורים לספד לצרה ולכבחה. ויהי ראש דברו, „אלה אוכרה איז קראני” — ויתעלה — בתוך הנקהלים היו שני רופאים עברים, וישיבו את רוחו אינו כרב עמל ויגיעה וישאווה על שכמם אל ביתו הקרוב אל ביהכ”נ. ויצו עליו: להביא מעט סמי רפאות תעלה אל פיו ויעם: חבו כמעט רגע, ואפסל אה „ברכת הבינונו” ואה „ברכת ענינו” ויראו כי אין פחד, ויתנו לו הרשיוס. ונפשו יצאה כדברו „כי בצרה גדולה אנחנו” — — (ג) „הצעיר יעקב בלא”א מ”ה אפרים נפתלי הנקרא ר’ הירש” ובראשה „ר”מ ואב”ר”ק בריסק” ואנן ידענון שעלה משם לכסא לובלין (כל”י ח”ב ס’ ב’) ועל מצבתו בלובלין „ט”ז כלליו ופרש השנה נחמק (ר”ק ח”ב 81) וסליק לעילא ולגינא בשנת ה”ר ולא יאותר משנת ת”ה (שם ח”א 88). — ד) „עליהו בלא”א ה”ר אברהם ז”ל מלובלין” וממעל לה, ר”מ [יאב”ר] ר”ק ריבובי, הוא הג”מ איהו קלמנקש, וגברו אראלים אה המצוקים

בשביעי לחדש הראשון שנת שצ"ו (כצבת קרש ח"א סי' כ"ד אנשי שם סי' נ"ה) וחוקתי את הדבר הזה כראיות ברורות (שבת אחים ל"ב א') עש"ה.

ונשובה אל החתום, יצחק הצעיר הנקרא אייוק בלא"א הי"ד אברהם ז"ל פ"ק פינסק". בלתי ספק וספק ספיקא הוא הג"מ אייוק מהורא דנא (שו"ת פ"י ח"ב סי' ס"ג וגבורת אנשים סי' מ"א) ויעל לכסאה אחרי אא"ז בעל מניי שלמה ולפני אא"ז בעל קיקיון דיונה (רחובות עיר 11 וכנסת הגדולה ח"ב 126) ושם נאמר שנתבקש ביש"מ בשנת ת"ה, ובני הרב מ"ה דוד כהן צדק נ"י הראני שעוד בשנת ת"ג נספד כהלכה (איתן האזרחי ח"ב פ' בהעלותך). ומתי עלה מפינסק ינתעלה וישב לכסא הורא דנא? תליא בפלונתת החכמים השלמים רש"א פרידנשטיין (כנה"ג שם) ורש"י הורוויץ (רחובות עיר 60) ומורים גם מעידים בשם, פנסק מדינת ליטא שבשנת שצ"ז ישב לכסא הורא דנא — שמע מינה שהחיתמו על „ספר זכרון“ היא מוקדמת.

אתה הראת לדעת: א' זה „ספר זכרון“ נדפס עוד בחיי בעל מגלה עמוקות. ב' וישם העיר „הוראדנא“ לא נזכר בו לנמרי. ג' והמסכים עליו היה שמו יצחק אייוק. ד' ור"י „יצחק הגדול“ ישב לכסאות לויצק, ווילנא ופוזנן (כל"י ח"ב קל"ב ה), ולא לכסא הוראדנא, הנה אמת ויציב.

ו' „תישובותיו נדפסו בספרי גאון צבי, בית יעקב ואבן השהם“ (ד"ק 12); ז"ב: „ושאלתי את פי הגאון הגדול מ"ה יצחק נרו אבד"ק פוזנן בשנת תכ"ח והאר"ך בחריפתו ובקיאתו“ (מ"א לאו"ח סי' א' סק"ח) והנה זה לא כביר נדפסה מחברת אחת משארית כתבי ידו, תכיל שבע עשרה שרית בדיני שיע א"ח, ושמה „באר יצה"ק“ (ויען תרנ"ד) וראש דברי השאלה הראשנה „יפית מכני אדם, צרופה אמרתיו להגידם, חריפין ונהירין כאודם, קרוש מקום יסודם, ה"ה ארובי מ"ו הגאון הגדול נ"י פ"ה ע"ה ר"מ ואב"ד ור"ג כמתורג"ר יצחק נרו... כ"ד תלמידו הק' אכרתם בלא"א הקדוש הר"ר הי"ד. ויענהו כהלכה.

ד' „נלקח ארון האלהים בשנת ת"מ"ה בפוזנן ושם מ"ק“ (ד"ק 43); ז"ב: ובנוספות לסי' צמח דוד (לכוב תר"ז) המלאות שניאות כרמון נדפס שנתבקש ביש"מ בשנת ת"מ"ב, וידידי המנוח הה"ג ח"ן המביצר מחי ליה מאה עוכלא בעוכלא (כל"י ח"ב קל"ז א'). והתלאה המוצאת את עדתו בימיו, כתובה על ספר דברי הימים לבני ישראל בפוזנן (ברעסלוי 1865) וצדיק מה פעל בעת צרה ההיא, ראה במאמר הנכתב ברמעי ונקרא ברמעי, מאת יד"ג הרב החכם הגדול ר"ד קיפסמן ז"ל (ירחון ליהודים כרך ל"ט) על פי מכתבים אשר מצא בכתובים.

ה' וימלא בנו הג"מ יעקב את מקומו (ד"ק שם); ז"ב: בספר דה"י לבי בפוזנן (צד 123) יסופר בשם פנסק הקהל:

ביום ס'ו כסלו שנת רע"ח קבלוהו לכהן תחת אביו ומשכורתו עשרה זהובים [פולניש] טרי שנת בשבתו (פנסק ח"ב ק"א א') ויחדשו את ברייתם אתו ביום ז'ך סכת תע"ז לעוד עשר שנים (שם ק"ט ב') והדר קבלוהו עליהו ביום כ"ב שבט תפ"ו „לשלש עשרה שנים כסנין אהבה“ (שם קל"ח א'); אהה בשנת ת"צ נכתב עליו: וצללה"ה! (שם קנ"ג א'). כהב רבנותו משנת תע"ז, נדפס כצורתו (דה"י לבי בפוזנן 128 בהערה). והתלאה המוצאת את עדתו בימיו, הלא היא כתובה באר היטב מאת הרב החוקר החר"ר קיפסמן (ירחון ליהודים כרך ס') על פי כתב יד בחתימתו ובחתימות ראשי העדה.

(ו) וחתנו הראשון, הנימ' מנחם נחום ד"ק אבד"ק פילא וסלאצק" (ד"ק שם); ניב: גם הוא יצא לעזרת הריד לירא (לעיל ס"א), ונאם מנחם נחום בא"א הקדוש מויה ישראל ד"ל חופ"ק סלאצק. וגם הלכו אמרה נפשו בשולי מענת חותנו אל תלמידו רבינו בעל מנן אביהם (לעיל ס"ג).

(ז) וחתנו השני, הנימ' אבד"ק מעזריש ורישא" (ד"ק שם): ניב: גם הוא חתום בחברת, באר עשקי, ונאם שמואל באאמ"ו אברהם שלי"ט מקראקא חופ"ק מעזריש.

(ח) וחתנו השלישי, הנימ' יחזקאל הלוי במ"ה מאיר אבד"ק ולאטווי וקראטשין" (ד"ק שם): ניב: בשנת תמיד היה אבד"ק לובזענין, כי בצאתו בנבורים לעזרת מהריד לירא, חתם, ונאם הקי יחזקאל באאמ"ו הרב הגדול מהר"ם סניל חוב"ק לובזענין. (ט) הנימ' יצחק (בן יצחק בן יעקב בן אברהם) דיין בסוונן" (ד"ק 44) ניב: הוא, ה" איצק דיין" (ש"ש למס' ב"ק ברלין תקכ"א). וידידי הרב החכם הגדול ה"א בערלינגר מצא שלישה מכתבים מסוונן, מלאים קנים הנה והי. ויקרא להם, וזעקת שברי" (קובץ על יד משנת תרנ"ה) ובתוך החתומים על המכתב הראשון מיום ב' כי מנחם תצ"ח ועל השלישי מיום שבעה עשר בתמוז שנת תב"ש רנו בשורות טובות לפ"ק בא גם הוא על החתום, יצחק בן מ"ו הגאון המפורסם מויה יעקב זצ"ל.

(י"ד) להנימ' יחזקאל הלוי בן בשמו הנימ' משה יצחק אבד"ק ולאטווי (ד"ק 45) ניב: צ"ל בן זבת אשת מויה שמואל דיין בלונא הממלא מקום אביו מויה מאיר, ותלד לו את הנימ' יחזקאל אבד"ק בומסלא בעמח"ס מראה יחזקאל על מס' הולין, אשר הציא בנו הה"נ מאיר מלונא בעמח"ס שמן המאור על שו"ע או"ח. ע"ש בהקדמה. ובעמ"ח מראה יחזקאל הג"ל נפטר בש"ט כ"ד סיון תקפ"א, ומראשית הרביץ תורה בישראל יותר מארבעים שנה, הן בהיותו תופש ישיבה בק"ק פראג, הן בהיותו אב"ד בכמה קהלות מדרגה, והעמיד תלמידים הנונים, ומאלה נפוצו על פני כל הארץ בשערים המצוינים בהלכה ומלחמתה נלחם למחות (?) עוברי עבירה להושיבם מעון ולנהלם ליגל המצות" (רבינו בומסלא 19).

(י"א) הנימ' משה יצחק הלוי אבד"ק ולאטווי (ד"ק שם): ניב: מלפנים היה אבד"ק לעולם ואשם נשרפו כתבי ידו וכ"ו אביו ואבתיו הנאונים. ראה במכתבו הראשון משלשת מכתביו, אשר השיב להנימ' יהונתן אייבשיין, ונדפסו בלוחות עדות. (י"ב) להנימ' אפרים פישל מלודמיר פו"ם דד"א בן יחיד ושמו הנימ' יעקב לודמיר (ד"ק 45) ניב: תני ושייה, שהיו לו שני בנים. נתי ספר דמשק אלעזר (יעסנין תפ"ג) ונחזה עשר חתימות הפו"ם דד"א הנועדים ביום ה' י"ח אלול תפ"א בק"ק ריצוואר, והשלישי בתוכם, ונאם דוד טעבל בלא"א הרב הנגיד כמ"ה אפרים פישל מלודמיר.

(י"ג) הנימ' ישכר בעריש אבד"ק טשעכנאווי ונאמן דד"א (ד"ק 15): ניב: בפרוע פרעות בישראל בארצות הצפון, כי יצאו אנשי בליעל הנלוים אל החוטא והמחטיא את הרינים, בקראי שמו יעקב פראנק (ומעשי מעשי עשו) תלמיד הש"צ שרש פויה רוש ולענה ומשרש נחש יצא צפע, ויקדו קחה בישראל — יחד נעודו רבני דד"א בק"ק בראדי ביומא דשו"קא זמן קהלה לכל הוא, כ"ו אי"ד שנת ועשית הטוב וחסד לפ"ק, ויבאו על החתום על הגלוי על דעת המקום

ועל דעת הקהל, וכיוצא בזה בחיל בנות עירן שתנמין: מי לה' אלינו! הבדלו מתוך העדה הרעה הזאת, אל תתחטנו בם וקבורת המור יקברו, שקץ הם ושקץ יהיו לכם! ממדים הם עם ה', את תורתו יחללו ואת בריתו יפרו, לא יבאו בקהל לנו! כל דברי האלה והישועה נדפסו במגלת ספר, ה' רב פיפות, הוא כרוז הנכזו בראשי ק"ק שבישראל יע"א, בכל ער"ה, להכרית כל פועלי און מאמיני הש"צ ודתו ימ"ש, להבדילם מתוך קהל הגולה יצ"ו. וכוה יהיה שלום על ישראל" (אוצר הכמה ח"א 28) ובתוך החתומים כהדא כד הו, הק' בעריש סג"ל חוק"ק צעכנאווצי".

י"ד) הג"מ זלמן אבד"ק ביאלא, חתן הג"מ שמחה בתן רפאפורט (ד"ק 46); נ"ב: אמנם בן הוא. וידידי מחותני הרב המופלג השלם הר"ד מנחם מענדל ביבער מאוסטריה הואיל בשובו לשלוח לי העתקת „מגלת יוחסין" לאפרתי זסלב. ובה נאמר שהוא היה חתן הג"מ ישראל היילפרין מוסלב, והודעתיו שזה ללא אמת. וראד בסמן הסמוך.

ט"ז) הג"מ שאול אבד"ק ברעסטיצקא (שם): נ"ב: הוא ולא אהיו הג"ל היה חתן ה"ר ישראל היילפרין אבד"ק זסלב.

ט"ח) הג"מ יעקב היילפרין אבד"ק טרעמבאוולי וראב"ד זמ"ן בלבוב (שם) נ"ד: יאה על אדוותי (אנשי שם סי' ה"ה).

מי שא גליציה.

מאת

ה. היימאן.

(* II.)

א. השקפה כללית על התפתחות החיים הרוחניים והמדעיים של יהודי גליציה.
במאמרנו הקודם נסינו לצייר תמונה נאמנה מעניי הפרנסה והכלכלה של היהודים בגליציה, אולם לא על הלחם לבדו יהיה האדם ומה גם עם כלו. עניי הפרנסה הם אך פרק אחד, פועל אחד, בחיי עם ועם והתמונה איננה שלימה אם לא נשוה לנגדנו גם חייו הרוחניים והמוסריים אשר הם כנשמה לנוף העם. העניינים האקונומיים והעניינים הרוחניים של כל עם ועם נקשרים יחד בהוט המשולש והם תמיד ביניהם והם פועלים ועיי. כאשר כבר הוכחנו נקשר מצב הפרנסה של יהודי גליציה כשלהבת בנחלת במצב האקונומי של עם גליציה כלו. אך לא כן הדבר בנוגע לחייו הרוחניים. פה כמעט לא תנכר פעולת העם אשר בתוכו אנהנו יושבים זה מאות בשנים. אם אמנם ישראל עם קשה עורף הוא ומחויק בנשנות, בכל זאת כמעט כל העמים אשר היהודים ישבו בתוכם האצילו מרוחם עליהם והשפעתם נגלתה עלינו בכל חור ודור בדרכי חייו וספרותו. ליהודי לב רגש ולא על נקלה יוכל למנוע את עצמו מהשפעה נכבדה העוברת עליו משכניו, ויתערבו בניו וילמדו מעשיהם. מי לא יכיר אותות החכמה היונית וספרותה בתלמוד, במדרש וכתבי הגאונים? מה רבה השפעת חכמי הערבים על חוקרינו ומשוררינו בארץ ספרד, ומה עצמה הפעולה אשר פעלה ההשכלה האשכנזית על רוח היהודים ועל הספרות העברית מימי לססינא ומנדלסזון עד הזמן הזה! אולם מדוע נגרע חלק השפעת העם פולני מהשפעת עמים אחרים על החיים הרוחניים של היהודים היושבים אתם לבטח? להשיב על השאלה הזאת עלינו להתבונן במצב המדיני והחברתי (סוציאלי) של העם הפולני במאות האחרונות.

מימי הבינים עד סוף המאה השמונה עשרה נטו כמעט כל העמים את שכםם תחת ממשלת מלכים אדירים אשר היו בהם כרצונם (אבסאולוט) וחלק אחד מהעם לא יכול להכביר את עמלו על חברו יען כי נפל פחד המלך עליו אשר היה עוז בימינו לתבוע ערבון כל הסדרים למשמעתו. בארצות אשר על חוף ימים תשכונה התפשטו זה מאות בשנים מסחר העמים והרישת המעשה ובראו מדרגת-עם בינונית, יושבי כרכים אשר ישפע עמים ניק, ויגברו העירוניים ויעשו חיל גם בעניי המדינה, גם בחכמה ומדע, וישפיעו על שכניהם היהודים היושבים אתם יחד בעריהם ויעבדו אתם בהריצות על שדי המסחר. שונים מהמדינות האלה היו עניי המדינה בארץ פולין ולדגליהם שנו מאד גם החיים החברתיים בארץ

(* ראה האשכול ב' צד 157—149.)

ההיא. רסן הממשלה היה שם בידי אצילי הארץ (אלינארקיע) וכל הישר בעיניהם עשו. המשת אלפים משפחות האצילים תומכיהן (szlachta herbowa) היו לראש לכל העם הפולני ומילוינו אכרים היו להם לעבדים נוצעים. להאצילים היתה כל הארץ לאהות עולם והאכרים היו להם משועבדים בנוסם ובממונם. בין שני חלקי העם האלה לא היה נוף־המהבר העומד ביניהם, לא התפשטה מדרגת עם בינונית העומדת ברשות עצמה ונהנה מזכות המדינה כבארצות אחרות, יען האצילים פחדו פחד פן ירבה ופן יאמץ חלק עם כזה ויקח לו בחוקה קרנים בהנהגת המדינה. התאמצות הקוזקים להקל עול האצילים מעל שכם, הסבה מלחמות איומות, מלחמות הקוזקים תחת חמילניצקי, אשר היו לראשית מפלת ממשלת פולין, כי גם המלכים אשר מלכו שם אך שמש נקרא עליהם, וכנבר אין אונים היו או לפני אצילי הארץ המושיבים מלכים לכסא ע"י בחירה חפשית. תולדות העם הפולני עד סוף המאה השמונה עשרה, הן אך תולדות פעולות חמשת עד ששת אלפים משפחות האצילים, כי אך הם היו לעם הארץ ואלפי רבבות יושבי הארץ האחרים לא התחשבו בתוכם. משעם זה כמעט אין זכר למדרגת־עם בינונית בספרות הפולנית עד סוף המאה האחרונה, וגם הסופר הנעלה מסופרי הפולנים אדם מיצקוויטש, אשר ככבב מזהיר יופיע על שמי הספרות הלאומית ובכל מקום מקטר ומנש לשמו ולזכרו, יסד שירו הנעלה Pan Tadeusz על אדני חיי אצילי ליטא ופולין בשנים האחרונות של מאה השמונה עשרה ותחלת המאה הנכחית. המשורר הנרול הזה היה כמעט הראשון אשר הביא בספרות הפולנית תמונת יהודי פולני אשר נפשו ולבו נתונים לעם אשר בתוכו הוא יושב. האציל הפולני המושל בכל, אשר המון העם היה לו כברול ביד החרש, לא ירד מנכחי מזמיו אל היהודי כי במה נחשב הוא בעיניו ואפילו לשנוא אותו לא היה שוה לו. האכר הפולני הנכער, מדעת הנשלל מכל זכות מדינית, לא יכול משפל מצבו להשפיע באיזה אופן על רוח היהודים יושבי הכרכים, ובחסרון מדרגת־עם בינונית, נשאר ישראל גלמוד בארץ והיה לעם מיוחד בתוך עם פולין, המדבר בלשון עמו אשר בתוכו יושב לפני מאות שנים שרם נרשהו מארצו, וירבקו איש באחיו והיו לאנדה אחת. וינורו במושבותיהם, במלבושיהם, במנהגיהם, שאיפותיהם ותקותיהם מעם הארץ ובנו להם עולם בפני עצמו, עולם אשר ראשו מניע השמימה ויסורתו על אדני תורת אבותיהם הטבעה. שאיפות יהודי פולין הבודדים במועדם לא היו קדימה כ"א נשו להעבר. ומסבת הדבר הזה העמיקו לדרוש בספרי אבותיהם וישבעו בים התלמוד להוציא לאור את תעלומותיו. והיתה ארץ פולין לנן רזה אשר הצמיחו בתוכו מחדש את ספרות ההלכה ואת ספרות הקבלה לשם חדר הנודע בשם „פלפול“ — כימים ההם היה כל כבוד בית ישראל בארץ פולין פנימה ומנמת היהודי היתה רק להיות תלמיד־הכם ובן־תורה ונשוא־פנים בקרב עדתו. — רבני הקהלות היו גם נשואיהן ודבריהם היו נשמעים בכל עניני החיים; הם שפטו את העם משפט צדק וכל דבר קשה יביאו אליהם והיו לעמוד התוך לחייו הרחוקים. גם היה בידם מקל רועים להשיב את הצאן הנדחת, הוא ההרם אשר שבט עברתו נברה מכל עונש. במאות השבע עשרה והשמונה עשרה עברו רעות רבות על ארץ פולין; מחוץ שכלה הרב אויביה אשר כזאבי ערב התנפלו עליה לשלל שלל ולבזבז, ומכיה התיצבו מהרסה ומחריביה אשר ממנה יצאו

בצר לכל תקן טוב ומועיל, עד כי ננעה הרב איש ברעהו. מלחמת אחים התפרצה בארץ ולקול שאונה התעוררו שכניה וקרעו אותה לקרעים. בימים ההם היה היהודי קרבן לכל צרה וצוקה כי באה ואך התחברותם לאנודה אחת היתה בעורם, כי יכלו עמוד מפני זרם מים הזדהים לכל יתמו לנוע, היהודים היו אז במלוא מוכן המלה ערבים זה בזה, יען אם איש אחד חסא על כל העדה יצא הקצף. משעם זה היו עיני העדה פקוחות על כל תהלוכות חבריה ולכל דרכי איש ואיש היתה דעת הקהל למשקולת, כי לא הויד איש לפרוש עצמו מן הצבור בהסגר לסניו הדרך לחברת אנשים אחרת, כך היה מצב היהודים בגליציה עד החלוקה הראשונה של מדינות פולין, בשנת 1772 נספחה גליציה לממלכת אוסטריה, ועיי פקדיה מוריה ואכריה (קאלאניסמען) שנשלחו מביהם ואוסטריא לגליציה החלה הגרמניזציה בארץ שהשפילה נאון אצילה וחוריה ופקדי הממשלה לקחו עמדתם. הגרמניזציה צרחה בכנפיה את הקולטורה האשכנזית, קולטורה גדולה ורחבה, ולרגלי פשתנן כתב הסבלנות (מאלער אנצעדיקט) נפתחו לפני יהודי גליציה שערי אורה של זכות אזרחים, שערי בתי-ספר המדינה, שערי עבודת הצבא ושערים אחרים אשר לא שערו אבותינו. הקולטורה הזאת קראה אל יהודי גליציה בקול בשפת אישכנו המהברת ביניהם ותקח אונם שמין מנה. לקול הקריאה הזאת התעוררו רבים מתרבתם העזה, אשר אחזה ישמרות עיניהם ימים רבים, ויראו כי ערומים הם מהקולטורה הנהוצה לאדם לחיי העולם הזה ויתבוששו. אולם מעט מועד יצאו חלוצים לפני אהיהם לאור באור השכלה ולסלל לה מסלה בלב אנשי ביתם, וגם החלוצים האלו לא התייחקו ממהנה היהודים ואוצרות ההשכלה אשר רכשו להם בגוים כשלה צבעים הביאו אל אחיהם. אחרי מות קיסר יוסף השני החלה הנסינה לאחור (ריאקציה) בהנהגת המדינה ותכבד יד פקדי הממשלה על יהודי גליציה ושמו עליהם מאחיהם שרי מסים לענותם במכסות שונות, כמו במכס בשר כשר וגרות של שבת, וחזכרי המס אשר היו להם מהלכים בבתי הפקידות נתנו התיים על אחיהם, ויקחו להם קרנים בהנהגת הקהלות להתנשא על אחיהם הנדכאים. אז הועם זהב התורה וי את שמים מפני כסף המטבעות אשר לקול צלצולם נפתחו שערי פקדי המדינה לדופקיהם, והגניד חת מפני הת קיף, ובכל זאת התחזק ישראל בתומתו ויהי את קדושו נאמן. אם אמנם פתוחים היו בתי הספר הכללים ליהודים, בכל זאת אך מעט היה מספר האנשים אשר העיזו לעבור על דעת אנשי קהלתם ולעזוב דרך הנוך אבותיהם. לעומת זה רבו האנשים אשר במסתרים חשקה נפשם בהשכלה האשכנזית ויבנו לה במות בחדרי ביתם, והקריבו את עצמם קרבן עולה על מזבה החכמה והמדע. הבחורים האלה אשר מצאו את יסוד תנוכם וידיעותיהם בשפה העברית וספרותה, בנו על היסוד הזה את השכלתם האשכנזית והיו אצלם נצמדות אשה אל אחותה, ובראו טפוס חדש, המשכיל העברי. הוא העשיר את ספרותנו במושגים ורעיונות אשר אסף ועיד שם ועיר שם בספרות האשכנזית, גם החל לישעבד את הפילוסופיה להחקירה העברית. — לבקרת הפשיית המשכיל העברי עוד לא בא, ומעטים היו אשר נשאתם רוחם לעבור במחשבותיהם והניעותיהם את הנכול אשר נבלו הראשונים ולהרחיק נדוד מנקודת-ראות העברית. אנשים כקרוכמאל, ראספארט, ערשער, מיוס,

פערל ועודו היו ילדי התנועה הרוחנית הזאת אשר הגיעה עד שנת 1848, והם הצביעו חותמם על העת רבת העלילה הזאת.

ב. יחס היהודים אל הענינים המדיניים בגליציה.

שנת 1848 היתה התחלת תקופה חדשה בחיים המדיניים לא לבד ליהודי גליציה, כי אם לרוב עמי אירופה. כי בעת הזאת התחוללה היה עזה מצרפת, ועברה על עמי אירופה ותעוררם מתרדמתם ותפח בהם רוח חיים ושאיפה חזקה לחפש ודרור, וניעו אמות הסיפים של היכלי המושלים ושריהם, וימוטו כסאות המלכים ויפלו לפניו שרודים סדרי המדינה הישנים אשר כבדו מזוקן. האכרים יצאו מעבדות לחרות, שבתה הצענונוריה, והעם לקח לו בזרוע נטיה חלקו בהנהגת המדינה. ויקם מלך חדש על מדינות אוסטריה, מלך אשר צדק ומשפט מכון כסאו ומרחם הוא על כל חוסי שבטו. תקוני המדינה ישרא המלך הזה היו לברכה גם ליהודי גליציה, כי הוסרה מעליהם חרפת המכסים המיוחדים להם ולרנלם גם החקים המעיקים והיו כאחד האדם. בעת ההיא פנתה לה הקולטורה בגליציה דרך ע"י מסלת הברזל, המקרבת את הרהוקים. יהודי גליציה באו בכרית מסחר את ארצות אשכנז ועיר הבירה ווין, ויסעו שמה לרגלי עסקיהם ויפקדו עיניהם לראות כי ההשכלה נחמדה למראה וגם טובה למאכל. מזמן ההוא והלאה צעדה הקולטורה האירופית לאט לאט קדימה בגליציה ותעש שניים נמצאים גם בדרכי החנוך. התנועה הזאת התגברה ביתר שאת ועו, בהנתן לנו בשנת 1867 שווייזוכיות ובהפתח לנו ישרי בתי-פקידות הממשלה ובתי-מעצות העיר והמדינה. היהודי הגליצי אשר עד כה היה למפלטת המדינות ככלי אין הפין בו, נהפך בן לילה ע"י זכותו לבחירה, למספר המנין בחשבון הפוליטיקה. — אך שווייזוכיות המדינית לא הביא ליהודי גליציה שווייזוכיות חברתיות. את קול יעקב קרבו להם אדוני הארץ לבחירתיהם, ובנאון לבם הרחיבו כל איש יהודי מחברתם. מאין אונים לקחת מיהודים את זכויותיהם האזרחיות, בחרו להם הדרך הזה למחאה כנגדם. משפטי האזרחים היו לברכה ליהודי גליציה אך בנוגע להתפתחות הקולטורה ביניהם, אבל בענינים מדיניים אך כבוד מדומה הביא להם ואך מעט יכלו להנות מהם לטובתם. כמאז כן עתה בכל עניני גליציה יד אצילי הארץ על העליונה ואל כל אשר יחפצו יטוב. על פיהם וברצונם יבחרו צירי ועד המדינה (לאנדטאג) וצירי בית המחוקקים בוויין, עמהם תכון יד ראשי המחוזות (קרייז) הויספליטישע) וחלילה ליהודי לבחור נגד רצונם כי יפול פחד פקודי הממשלה עליהם. ואל יסעד לבך להאמין כי יען מעטים אנהנו לא נשמע קולנו, הלא גם במרכז בחירה האחד קאלאמעא-בוטשאטש אשר בו מספר היהודים עולה על מספר העצרים על אחת שבע נאלצו היהודים לבחור נגד רצונם בחיר כהלכה של הצענוטראלקאמיטע בלבוב. בהצב נבולות מרכזי-הבחירה (וואהלנעאמעטריע) התכנו אדוני הארץ שלא תהיה במרכז אחד יד היהודים על העליונה. ההפסד היוצא לנו מעניני הבחירה האלה אמנם מצער הוא ועליו לא ידוה לבנו. הלא אמת הדבר כי אין ליהודי גליציה ענינים מדיניים (פאליטישע אינטערעסען) אחרים מענינים הנוגעים אל כל יושבי הארץ, יען כי מצב האקונומי של היהודים בגליציה תלוי בהצלחת עם גליציה כלה, ובשלוש הארץ לנו שלום, לזאת כל ציר גליצי אשר טובת ארצו הוא דורש באמת

ובתמים, ואשר ילך לאור הצדק, אהבת אדם ושווי זכויות כל אזרחי המדינה, יוצא ידי הוכחה גם ליהודים, ואין צורך לנו וגם לצירינו היהודים בנוגע לענינים מדיניים פרוגרס מיוחד, פרוגרס יהודי. אם נשים זאת אל לבנו, עלינו להודות כי התועלת מבחירת ציר יהודי איננה יתרה על התועלת אשר אנחנו מקיים מבחירת ציר נאמן לשולחיו בכלל, ואין שוה לנו ללחום מלחמת תנופה לבחור דוקא באיש יהודי, ולשית איבה בינינו ובין הנוצרים, ולהעיר עלינו חמת פקודי הממשלה, אם יתצב נגדו קאנדידאט הנגן ונכבד אשר לא מקרב אחינו. הלא גם הנבחר היהודי מחויב להתחבר בבית המחקקים למרכז הפולני (Koło Polskie) מכמה פעמים, מספר נבחרי היהודים אך מצער הוא וכלום נחשבו בעמדם לבדם, אבל בהתחברם למרכז הפולני יש לאל ידם לפעול לכל הפחות בתוך המרכז לטובת ארץ מולדתם בכלל, ולעת מצוא גם לטובת אחיהם היהודים. ומה גם מצד היושר מחויבים הנבחרים היהודים להתחבר בלב שלם להפולנים, יען כי בני ארץ אחרת אנחנו, ומאז גם עתה למרות כל המכדילים, היה לבנו תמים את העם הגדול הזה. הן לב הפולני טוב הוא מנעוריו ויתר שאת ליקר ריהו על כל העמים הסלאוויים; הרור והסבלנות מצאו להם בכל עת קן בארץ פולין, ואם אמנם לא קרבו אותנו כאח וקרע אבל מעולם לא התיצבו לנגדנו כצר וכאויב, כעמים אחרים אשר קרבתם הפצנו, לישונאנו בנפש לא נתן העם הפולני את ידו, מעולם לא רעה עיני בשלנו ובצוק העתים היה עלינו לסתרה כל זמן שידו מגעת. הנה בתולדות עמנו נרשמו בדם נלוות שונות: גלות אנגליה, גלות ספרד, גלות צרפת, גלות אשכנז, גלות ביהם, אבל מעולם לא שמענו מגלות פולין, אכזריות כאלו אשר עברו בימי הבינים על רוב קהלות ערי אשכנז העומדות על נהר רהיין כווארמס, שפייער, רענענסבורג, לא עברו על היהודים בכל ארץ פולין. בזמן אשר כמעט נשתכחה תורה מישראל בארצות אחרות, מצאה לה מנוס בארץ פולין עד כי נפוצו מעינתה חוצה, וקהלות גדולות באשכנז וביהם לה ירשו לקחת ממנה את מוריהם ורביניהם אחר כבוד. אמנם קצרה נפש העם הפולני לעשות את היהודים לאזרחי הארץ, אולם יתרו להם להיות יהודים, וגם בעד זאת ירחש להם לבנו תודה וברכה.

ג. התגלות האנטיסמיטיזם בנליציה.

רבים ישאלו: איך תאמר שלום שלום לנו בנליציה בעוד אשר יום יום תצלנה אונינו משאון הפרעות אשר יחרידו את אחינו במקומות שונים בנליציה? לאלו אשיב בדברי חכמינו ז"ל: כי אין אדם עובר עברה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, ועלינו לבחון תכונות האנשים אשר שלחו את ידם לשלול שלל ולבזה בו ולדעת מי מסך בהם רוח עוועים לפרוע פרעות ולעבור חק. תוצאות משפטי האכרים הנאשמים הראו לנו, כי אך יד נובלים אחדים היתה במעל הזה, להעיר קנאת האכרים בספורים בדים לפנוע ברכוש היהודים ועל עם נליציה אין אהריות בעד נכלי מסיתים אחרים. האכר הנליציני הגדו שלו ושקט בטבעו, מזוג קר ואך אם יהמה בו השכר יקרא למהלומות, לעבודה ומלאכה תשוקתו איננה גדולה ומסתפק במועט מרוב עצלותו. האנשים האלה נבערים מדעת ומהם תשעים למאה 90% אינם יודעים לקרוא ולכתוב. ימים רבים היו האכרים למשיסה לאדוני הארץ אשר עברו בהם בפרך, ימים רבים היה חוק ומשפט אך עזר כנגדם ביד האצילים. היפלא איפוא אם רנישי

צדק ויושר לא העמיקו שרשם בלב אכרי נליציה, עד כי נעדר מהם הכח המוסרי לעמוד בפני יצרם, לאסוף אוגם לדברים המסיתים אותם לשלל שלל? משומים כאלו אין להביא ראיה לשנאת הדת בנליציה — אולם לדאבון נפשנו לא נוכל לכתור, כי בשנים האחרונות נראו אותות האנטיסמיזם גם במקצת עם נל. העומד על המדרגה העליונה בסלם חברתי, אם נחקור אחרי סבות התנועה הזאת, עלינו להתבונן מקודם אם שנה העם הפולני את מעמו, אם שכח קבלת אבותיו מימים קדמונים, אם תעה בדרך החפש והדרור אשר בעדם חרף נפשו למות פעמים אין מספר או אם נהפך היהודי הנליצי בשנים האחרונות לאיש אחר ולבש צורה חדשה אשר היתה בעוכריו. כבר החליט ציצערא, כי העתים משתנות ואנחנו משתנים עמהן, אבל בעשרות השנים האחרונות לא היו בנל. השניים כל כך עצומים, לא מצד היהודים ולא מצד הפולנים להיות נוהן טעם להתגלות האנטיסמיזם אצלנו. אכן סבות רבות והשפעות רבות השתתפו להתפשטותה בקרב ארצנו. האהבה והשנאה אינן תלויות בלבד באיכות הנאהב או השנוא (אביעקסוף) כ"א גם בתכונת נפש האהוב או השנוא (סוביעקסוף). אנשים רבים יכולים לאהוב איש או דבר בכל לב, בעוד אשר האיש הוא או הדבר הנאהב הוא, הם לאנשים אחרים לנועל, יען האהבה והשנאה הם מדברים שבלב ולא תסוריה למשמעת חקי ההגיון אשר יסוד נכון וקים להם, ומי יתכן לב אנשי, מי יעבור במשפט חלופות רגשותיו אשר מבלי משים יתנברו עליו? הדבר הנפלא בזה הוא, כי האנשים ישימו שקר בנפשם להאמין, כי אך מעמי השכל וההגיון ישו את לבם לקרב ולרחק, בעוד כי אך הרגשותיהם תהלהנה אותם ולפעמים גם ההרגשות האלו אינן אצלם מקוריות אך שאולות עמהם מחוץ, ומקורן בהשפעה היוצאת מאיש רם המעלה, מכביר כח הבחירה או מעם העולה בקולפורה שלו על עם אחר. לכן יאמר משל הקדמוני, כי כל דונמא תבוא לנו ממעל, והתשוקה לחקת מעשי אחרים שונכת בלכנו כימי שמים על הארץ. התשוקה הזאת איננה זרה גם לעם הפולני, וכבר הוכיחו עליה חכמו וסופריו. לסנים היו לו הצרפתים לאלהים ולדונמא (פֶּאָרְבִּילד) ומדותיהם ותעוועיהם מצאו להם מהלכים בחצרות אצילי פולין, עד כי כמעט נאלמה שפת הארץ מפני השפה הצרפתית. ובהשכר נאון הצרפתים לפני עז אשכנז, היה העם הזה למופת לשכניו ונכנעו תחת השפעת עם אשכנז. מבירת פרוסיה התחולל הסער האנטיסמיטי ועבר משם להוסיף, למחוזות הגרמניות אשר בממלכת אוסטריה ויצרר כנפיו גם את ארץ נליציה. האשכנזי אשר דרכו מאז לחקר ולהתפלסף ברא לו להתנצלותו תורה חדשה: שמתהנועים (ראססען־טהעאריע). השטה הזאת הרתה וילדה מפלגה מיוחדת השואלת ודורשת בהרפת היהודים ובאמצעים להצק להם. מהם למרו גם הפולנים. והכהנים הנצרים, אשר מעולם לא היתה הסבלנות מנת חלקם ומדוד דור רעה עינם ביהודים, עזרו גם הם לרעה להפיח זיק השנאה אשר הציצו הלאימיים האשכנזים. ולא על פי מקרה לבד קם זיק השנאה הזה במהו נייסאנרין, מקום מושב היעוזאישיין. ברומא ישו החשים הדקים המחברים את הקנאים (קלצ'ריקאליים) לשנאי ישראל, ובימים האחרונים הוסיף המסכה הלזשה על אנשי הברית האלה. לכן עומדים כהנים נצרים בראש אגודת־המסחר Kółko rolnicze, אשר מנמתן להדיח ממקומו את הסוחר העברי מהמסחר הקמן בכפרים וערים קטנות. בשבילנו יקריבו את עטם למולך

האנטיסמיטי ובשבילנו יחזיקו בידי עתונים אשר מלחמה להם ביהודים. התנועה האנטיסמיטית בגל. אשר אחריה ינהרו אצילי הארץ לבישה צורה אקונומית. בעונם ובאשמת מקרים מדינים ירדו אצילי הארץ מנכסיהם בשנות עשר האחרונות, והאציל הרוצה לקלל את עצמו תולה קללתו ביהודי. אימת הלש על גבור הסכה קנאת הפולני ביהודי. התנועה הזאת נורמת את הנזק היותר גדול ליהודי גל. הרובצים תחת משא דאנת פרנסתם, והיא עומדת לשמנה על דרכם בלכתם למצוא מחית נפשם. אבל השנאה הזאת אך שנאה התלויה בדבר היא, במל הדבר במלה השנאה. בדושב המוצב האקונומי בגליציה בכלל, לא תרע עין הפולנים עוד ביהודיהם.

אחרי הדברים והאמת האלה, נכלל לשפוט מישרים כי השנאה ליהודים בגליציה איננה שנאה מחלפת, כי אם תנועה עוברת, יען מקורה איננה בשבע העם כברומניה ובארץ יון, איננה לאומית כבאשכנז, איננה שנאת הדת כברוסיה וספרד, אין לה יסוד תולדותי, כיא מולדת חרץ היא ואין שזה ליהודים להתרחק בעבורה בענינים מדינים מעם פולין. — אכן לא נתעה בשוא לבנו להאמין, כי התנועה האנטיסמיטית עד מהרה תעבור כלה מן הארץ בגליציה, יען כל עוד הנטיה האנושית לרדות בהחלש ממנו תמשל בלב האדם, לא תחדל הקנאה ליהודים לגמרי בכל ארצות נפוצותיהם, ואם עם גל. לכל הפחות לא יוסיף על הנטיה האנושית הזאת עוד נוסף משלו. דינו.

ד. דרכי החנוך.

דרכי החנוך של כל עם ועם מתאימים לשאיפות חלק החברה העומד ברום המדרגה ומתחלפים בהתחלפות האידיאלים שלו. להחנך לבדו לא יספיק לשנות פני החברה ולהלבישה צורה חדשה, אבל התמורות במושגי החברה האידיאלים אשר יברר לו האדם יפעלו פעולותיהם על דרכי החנוך. הוצא לנו מזה, כי לתקנת החנוך נחוצה תקנת שאיפות החברה וביחוד תקנת האידיאלים של חלק העם העומד בראשה לנס. חלק לב היהודים בגליציה ושאיפות ראשי המפלגה האחת שונות משאיפות אלו העומדים בראש המפלגה השניה, לכן שונים גם דרכי החנוך ומתנגדים זה לזה מן הקצה אל הקצה. דרכי החנוך של עמים נאורים ינהרו אחר רעיון הראשי של תעודת החיים, הסובב ומקפף את כל חלקי העם. להיונים היתה התשוקה לזופי ולעילת חן (קאלאקאנטיא) למורה דרך לחנוך בניהם ובנותיהם. על כן למדו את בניהם חכמת המוזיקא, לצאת במחולות, לצייר, וכדומה לזה. אצל הרומים היו עניני המדינה והממשלה המשפיעים על דרכי החנוך, לכן התאמצו לעורר בלב צעיריהם רוח עז ונבונה לדבר את ארביהם בשער ומסירת נפש להמדינה ולחקותיה. המושגים האלו היו לתעודת החנוך היונים והרומים בימים קדמונים, כמו בזמן היתה האבת ארץ מולדת הנכללת כמושג לא-פראנסע להצרפתים, הרעיון הלאומי אצל הפולנים, החיים של פינסה אצל אנשי אמעריקא הצפונית. ליהודי גליציה יחסר רעיון ראשי כזה המשתתף לחנוך כל חלקי החברה, וממעם זה עלינו לשים בהשקפתנו רוח בין החלק הגדול של האדוקים והתמידים מצד האחד ובין מספר קטן של נאורים מצד השני. לטנים בישראל לא ראה היהודי בגל. דאנת מחר, כי בעולמו הקטן, ברחוב היהודים, היו צרכיו מעטים ויסתפק במועט וישליך על ד' יתבו, ויחנך את ילדיו לתורה

לחפה ולמעשים טובים. למרות השנוים אשר הביאה העת החדשה בצרכי החיים, נשארה תעודת ההנך הזאת בידי החסידים והאדוקים קבלה מאבותיהם עד היום הזה. הן אמנם יש מטרה נכבדה להחנך הזה, מטרה מאד נעלה, ובקדש יסודתה, ומה מאושר יהיה המין האנושי אם כל חבריו מראשית נעוריהם יתחנכו לדרך אחר מסרות נשנות כאלו, לראות בהתורה והמדע תעודת חייהם, לדעת ולהכיר כי התורה וההשכלה הם האמצעים היותר משוכחים לטהרת הנפש, לתקן המדות ולהרחבת הדעת והנפש. גם בגדול בנים לחופה צפון רעיון נכבד ומנמתו לשלם חוב ההכרה האנושית, לסדר ומשפר המדינה אשר במשפחה ובבתי אבות יסודה, והחנך למעשים טובים הלא הוא עולה על כלנה. אולם להינך אידיאלי זה חסר עיקר תורת החנך, היינו להורות ולהנך את הילד לראונ כבואו בימים בעצמו בעד צרכי חייו, לעמוד ברשות עצמו בלי משענת הוריו ובני בריותו, ללמד ידיו לקרב ואצבעותיו למלחמת החיים, להכשירוהו למלאות את מקומו בעולם המעשה. זאת היא הטאת דרכי החנך של החסידים והאדוקים בנל. ובאשמת החטא הזה הם מגדלים המון אביינים בקרב הארץ. לו היינו האדוקים את מטרת החנך הנעלה הזאת או אם לכל הפחות התקרבו אליה, החרשנו, ונסלח להם בעבורה לחטאתיהם נגד החובות האקונומיות: אבל לראבוננו הרב מקלקלים האמצעים אשר ישתמשו בהם להגיע אליה ומסבתם יחטיאו את המטרה ונשארו קרה מכאן וקרה מכאן. למוד האדוקים ריק הוא מכל סדרי הפדגוגיה וחקיה. הנער לא יהנך על פי דרכו ובשרם יזקין יסוד למודו ממנו. המלמדות בגליציה כהונה הפשית היא, כל הרוצה להקריב ילדים על כמות הלמוד אשר אבותינו ואבות אבותינו בנו להם לפני מאות בשנים בימי חושך וצלמות, יבא ויקריב. — להכהונה הגדולה הזאת איננה נהוצה בגליציה הכנה למודית ופדגוגית, לא מבחן ולא רשיון, אשר בלעדס לא יהיו איש בארצות הנאורות לגשת אל קדש הלמוד, רק די לנו אם המלמד לא יצלה למלאכה אחרת ונאלץ על אפו ועל חמתו לאחוז באומנות המלמדות למען החיות את נפשו בדוחק. לכן נקלה כבוד המורה בעיני תלמידיו ובעיני אנשי קהלתו ופשוש ומלמד כמעט שמות נרדפים המה בגליציה. בית הספר אשר להמלמד הנקרא חדר לא נופל הוא בחסרוני הרבים מאיכות המלמד. להרבות כמעלות החרר וחסרוני אחשב למותר כי מי מאנשי גליציה לא טעם טעם החרר בנעוריו. אולם על הסרון אחד מהחסרונים הרבים אשר החרר היה להם לבית מקלט נעיר הפעם, על כי נעדרה שם הדאנה לבריאת אדם של התלמודים מכל וכל (שולחיניענע). אם צמא לישנות אתה ותרצה לבקר בית ספר של מלמד אדוק בגליציה לך אל רחוב היהודים הנשארה לפלטה מימי הבינים, רחוב צר המלא רפש והלאה על כל גדותיו, שים עינך על הבתים הנטשים לנפול מרב זקן, ואם חנך די באבירת הלב סור אל אחד הבתים האכלים האלו: חתום הוריו אפך מפני הרוח הרע הממלא את כל הלקי הבית, הפיש אחרי דלת נמוכה המביא למעון צר ולה ומצאת „חדר“. ככלוב מלא עוף כן מלא החרר נערים. המלמד ועוזרו יאמרו פרוש מלה אחת והתלמודים יענו אחריהם בקול, בלי חשק, עד כי נחר גרונם וגם ליחס. החרר ימלא גם מקום גן ילדים (קינדערנארטען) והילדים הרכים יושבים שם מבוקר עד הערב. הנערים אשר כבר העפילו לעלות על הפסגה של הנמרא עוד מוסיפים על ישיבתם בהחרר שעות אחרות ולומדים לאור הנר מעלות השחר עד זמן תפלת

שהרית וכשתי שעות אחר תפלת ערבית, כי בנליציה גם בעניני הלמוד יבכרו את הכמות על האיכות. אורח החדר אינו סגור גבירים, ובני הנעורים ואנשים אשר יבלו שם ימי נעוריהם ואין להם שעת הכושר להנך גופם להתפתחות כחותיהם החומרים ע"י הלחץ עצמות (נימאסטיק) ושעשועי נערים (יוענדשפייעלע) לא יצליחו לעולם לעבודה קשה ומלאכה כבדה ונאליצים לבקש להם מלאכה קלה, ומשעם זה התכוין חונ אופני הפרנסה ליהודי נליציה, אם נתבונן על אופני הלמודים, אשר על ידם רוצים החסידים והאדוקים בנליציה לחנך את בניהם לתורה, או תפרץ מבלי משים אנחה מקרב לבנו על התהפוכות ואיסדרים השוורים שהם שרם ידע הנער להבין במקרא ויסודי לשון עבר, שרם ידע למשוך בעש סופר, ירכיבוהו הוריו ומוריו על במתי עב הנמרא ומפרשיה למלא כרסו ידיעות אשר לא על נקלה יתאכלו בתוך מעיו. למדעים כללים הנחוצים לכל אדם לא נמצא מקום בסדר הלמוד הזה ואם אחד מני אלף אשר חננו אלהים בשכל חד ושנון למרות לדרך הלמוד הזה ירכש לו אחר יגיעות בשר ורוח ידיעות רהבות בתלמוד יזכה להיות למדן חריף ושנון העוקר הרים בסברה, הגהו או כעונה בלי הפוכה ונוטה בדעותיו ובמכשיו תמיד לצד האחד אשר נקודת הכובד של למודיו ינוח שם ומגדירי לביתנו עולם צר בדי אמות של הלכה, ונתרה למודו של הלמדן האדוקי נלמוד בסוכה בכרם המדעים החפשים והקרת הטבע, בלי משען ומשענה מהחכמות הממשיות, יען מעודו לא השתדל לבקש היחס והקישור בין ענפי מדע המיוחדים לעין הרעת בכלל. כידוע אין כלל בלי שרם והתשוקה לתורה ולתעודה הנטועה בלב עמנו ומרשה לנו מאבותינו מתגברת לפעמים על צעירי עמנו בגלל. לסלל להם דרך בין המעצורים והגדרים הסובבים אותם מכל עבר, להתרחק מתחום החדר ובית המדרש, לצנות ללמודים כללים ולהשתלם את עצמם במדעים אשר עין חיים בימינם ובשמאלם עושר וכבוד. על הרוב חפצים בידם יצליח וביחוס הכביר יעשו חיל וישן מפני חדש יוציאנו. אולם מעטים הם אנשי פלא אלה, לדיים מהם צר המקום בגלל. לשבת שם וינערו עפר הארץ הזאת מעל הנליהם וילכו לראות חיים בעיר הבירה וייען או במדינות אשכנז. המון העם בגלל. שוקדים על שמרם, והצעיר בהגיעו לימי הבחירות יחשב לאיש אשר כלה חוק למודיו, והשרכנים מתחילים להתעסק עמו, להשלים חנוכו ע"י החופה. החסידים והתהרדים בנליציה מאמינים בני מאמינים יודעים היטב, כי מן דיהוב היי יהיב מוזנא ורובם ככלם בוסהים ומאמינים אמנות אומן, כי הכל תלוי במול (פאטאלויזמוס), לכן אך למותר להם לדאוג מאין ימצא איש צעיר לימים, אשר מעודו לא חונך לעבודה ולמלאכה ונפשו ריקה מידיעות הנחוצות, אחר החתונה שרף לביתו. ואם תעלה לפעמים השאלה הזאת על לבם, יניעו את נפשם בפרישת כסף הנדן אשר ישחדו מכחם בערו ובשאלה הירועה, הירד ד' תקצ"ר, כאשר הסכן הסכינו אחינו בגלל. להשיב על כל שאלה בשאלה אחרת, עד כי קשה מאד לכרר וללכך דבר על בוריו באופן כזה. לכן ימהר האדוקי להקריב את בנו בעודו באבו לחפה ולהקל מאליו את מחסוריו. לאיש הצעיר נותנים החיים על צוארו וידחפו אותו לים החיים מבלי חנך מקודם את ידו לשחות וללחום בשאון גלוי. היפלא איפוא אם עד מהרה באו המים עד נפשו ונאליץ לפשט את ידו לאנשי בריתו לחלצהו מן המצר? אם נשים את מצב הדברים הזה לנגד עינינו, או נבין מדוע יגדל מספר עניי ישראל בנליציה על אחת שבע מכאצות אחרות.

דרכי החנוך של היהודים הנאורים בגליציה הם כמעט ההפך לדרכי החנוך של האדוקים. להנאורים תחסר השאיפה למטרת החיים הנשגבה אשר לה יתכוננו האדוקים ואשר כמעט מכסרת על שגנות החנוך של אלו. החנוך ההוא ריק מכל התלהבות ואידיאליזם ומן המושגים הקדושים לעמנו מדור דור אשר בהם נתפאר לנו העמים. לברק זוהר שמש הדרור וזכיות אורחים אשר שלחה את קניניה לאסלות הגיט; האו הנאורים רק את המגרעות אשר ידבקו בנוף עמנו במשך זמן רב, אבל כהתה עינם לראות את המעלות הטובות וטהרת המדות, אשר למרות הפגעים והרדיפות נשארו ביריע נחלה מאבותינו ואשר ימצאו להם פתרון בתעודת הנוך הבנים לתורת להוטה ולמעשים טובים. תחת לתקן אמצעי החנוך לצורך החיים, תחת להרחיק ולהשלים הלמודים לרוח העת החדשה, פהו כמים להשליך אחר גום כל יסודות החנוך אשר מורשה לנו מאבותינו וכאשר יאמר משל האשכנזי: שפכו את מי הרחצה יחד עם הילד. בהמנע מהם אידיאליזם חדשים למלאות הריקות אשר נשארה בלבם אחר גרשם משב האידיאליזם הישנים, תראה להם שטת-החיים אשר בהחמרות ובתענוגי בני אדם יסודתה והיו למעריצי החמרות (מאטעריאליסמען). בשטת החיים הזאת נשרש אופן החנוך של נאורי גל. ערך הלמודים ישה אך ורק לערך התועלת אשר תצמח מהם לצרכי חיים החמרים והמדעים יתהפכו בידם לקדרום לחפור בו וכל יניעם על מנת לקבל פרס. מנמת חנוכם להתגשא על אחיהם במדרגה החברתית, ושלא להיות "יהודי פשוט", זה כבודם המדומה. לאנשים הרודפים אחר תכלית זה מסתפקים הלמודים אשר ישאבו מבתי ספר המדינה, ואין להם חסין להרחיב מרכז ידיעותיהם במדעים אשר ערכם ומחירם אינם עובר לסוחר בזמן הזה. לדאבון לבנו גם ידיעת שפת עבר, תורתנו וספרתנו, המרחיבין דעתו של אדם, לא יחשבו על החכמות והמדעים, אשר בנקל ימצא להם קונים בשוק החיים, ועל כן נעדר מקומם בסדר החנוך של הנאורים. הצעיר אשר נהירן לו כל שבילי המיתולוגיה של היונים הקדמונים ועמי צפון אירופא, יבא במבוכה אם נשאלהו את שם אביו של אברהם אבינו או של מחוקקינו, אשר תורתו היתה לעין חיים לכל העמים ולכל הגוים עד היום הזה. ואם נסיף לשאל אותו אחר שם של אביהן של בנות צלפחד, בלי ספק ישתומם לשאלה זאת, ולא יוכל לרש בשמו אשר אין זכר לו בספרי התולדות של ליוויים ואפילו לא בתולדות אנשי השם לפלוסוארך. — התלמיד הנאור אשר שגורים לו קורות עמי סיניציה, אשור, יון וחינא, לא ידע פרק בקורות עם היהודים אשר מקרבו יצא ובתוכו הוא יושב, ואתו יחד יחלק את שנת עולם לעם עולם. אך שגנה היא לדרוש מנושא חנוך כזה אהבה נאמנה והקרבת עצמו לעמו ובני בריתו; הלא מיחוסו להם יצמחו לו מכשולים על הדרך אשר יבד לו למלא מאוויו. מעי מעי על האנשים האלו הרוצים לחיות אך חייהם והלא מרגישים את הקישור וההמשך אשר יש מהעבר להנה, ואינם מקים לעתיד.

ה. פעולת חנוך האדוקים על עניי הפרנסה בגליציה.

ההשפעות אשר תפעלנה פעולותיהן על האדם בימי נעורו ובחרותו ממביעות את חותמן על כל דרכי חייו, וגם עד זקנה ושיבה לא יסרו ממנו. העדרת סדר ומשבר נכון באופן הלמוד אצל האדוקים, הנדילה בקרבם הנשיה לאי-סדרים גם בעסקיהם ובמשלה ידם. הנשיה המקלקלת הזאת תשחית לרוב כל חלקה טובה

במסחר אחינו. יהודי גל, כמעט כולם יודעים לקרוא בספר ולא נפריו על המדה אם נחליש כי בנייהם גם אחר מני אלף לא יחשב על האנשים אשר לא ידעו קרוא אותיות האלפא ביתא (אנאלפאבעטען), אולם רבים הם אשר לא יודעים לכתוב עברית ומה גם בלשון הארץ, כי מלאכת הכתב, אשר בבתי ספר הכללים יראו ראשית לה, לא ילמדו בהדרג ובית המדרש ואך כספל היא ללמודי האדוקים הלומדים הכל בעל פה (מעמארירען). האנשים אשר בנעורם לא היו נוקקים להשתמש בכתב ללמודיהם, לא יסכינו את עצמם לעבודה זו גם בעסקיהם ומסחרם ופנסקיהם וספרי מסחרם חסרים הם ולא ימלאו את תעודתם. התהפוכות ואי־משטר בספרי המסחר של סוחרי גל, יסבו מכוונת תמידות בעסקיהם ועצומים חלליהם. יותר נקל לסוחר ארוקי לעשות סיום של ש"ס מלעשות סיום (בילאנגן) לספרי מסחרו.— ההתרשלות של הורים ומורים בדברים הגונעים לבריאת נפשם של ילדיהם והתפשטות כחותיהם הנשמים, יברא דור חלש ואין אונים, אשר לא יצלה לעבודה ומלאכה נסה כעבודת האדמה למשל. רפיון הגוף יברא גם רפיון הרוח ומורד־לב והזר הבא לגל, ישתומם לראות אחינו הולכים שחוח ומתוך כובד ראש כאלו נשל עליהם.

חסרון ידיעת שפות חיות ימנע את האדוקים לדעת ולהבין מהנעשה והנשמע בתבל, ולדעת השונים המתחדשים לבקרים בענפי המסחר וחרושת המעשה אשר עליה תלויה פרנסתם, וכעור המנשש בצהרים כן תהלוכותיהם בעיני עסקיהם. לא הניילו לברוא להם דעה ברורה מהעתידות הנכוונת לקנין מקיני המסחר על יסוד הידיעות (בעריכטע) מכל אפסי ארץ היוצאים לאור בעתונים המקודשים לעיני מסחר וחרושת המעשה, ממדעוֹת שטאטיסטיז היוצאות לאור לעתים תקופות ע"י לשכות־השטאטיסטיז המדינות, יעשו ככל העולה על רוחם וע"כ לא ידעו גם רבים מהם אם שעת הכושר בעדם למכר או לקנות סחרם.

כל זמן שלא יסורו מדרך עמינו המכשולים המונחים בחנוך בלתי הנון, לא יספיקו אמצעים אחרים להטיב מצב הפרנסה של היהודים בגל, כי מעולם לא יושע עם רב אשר מספרו יעלה לשבעים רבוא נפשות ע"י עזר ותמיכה הבאים מבחוץ, אם לא יושע לו ימינו ואם מקרבו לא יעמדו לו מושיעים לטהר את נוף העם מן הסינים אשר התישבו שם במשך שנות מאות ואשר הם עליו למשא.

למרות כל השגנות והחסרונות המתיצבים לנגדנו בדרכי החנוך שר האדוקים ושל הנאורים בגליציה לא נחל מהאמין בעתידות עמנו בארץ הזאת, כי החסרונם אינם חסרונם שלא יוכלו להמנות, אין מקורם בסבות פנימיות כי אם בהשפעות הבאות מחוץ, ועיקר הדבר כי חומר צעירינו (יונענדמאטעריאל) טוב מאד ומכשר לקבל הכמה, מוסר והשכלה במדה מרובה. משחו בשמן האידיאליזם את צעירינו הנאורים, הפיחו בלבם ההתלהבות לאהבת אחים, דברו על לבם השכם ובוקר מחובותיהם לעמם ובני בריתם, התאמצו לעורר בקרבם החפץ לשפוטנו הקרושה ולספרתה ע"י הרחבת למוד הדת בבתי ספר המדינה, ע"י עקרי־ספרים ודרשות: תנו מעט מים חיים מכאר המפריאליזם לחנוך של האדוקים, השתדלו נא להקיץ אותם מתרדמתם והרימו המכשולים המתיצבים להתפתחות כחם וכשרונם להמציא פרנסתם, הכינו להם בתי ספר מסודרים והגונים, אל תחכו לעזרת זר ותושיע לכם ימינכם ותפצצכם בידכם יצליה.

מכתבי אנשי-שם.

*.

חמשה מכתבים מאת יש"ר (יצחק שמואל ריגיוו) אל שד"ל. *

13, 11. 1820.

לידידי שד"ל השוקד בלימודים שלום ! ⁽¹⁾

לולי ידעתוך מאז לאיש תבונות אמרתי גם אתה הולית בחלושי הרעת שבדורנו העושים מפשט דרש ומדרש פישט, ואליהם נמשלת, הנעלם ממך כי דברי רש"י על פסוק אלה תולדות יצחק ישאולים הם אתו ממדרש תנחומא כמו שהעיד עליו הרא"ם שם ? או ישאך לכך לפרש כל המדרשים הרבים שבדברי רש"י עד שיהיו מכוונים עם הפישט הברור ? ואם ככה אתה עושה התצליח במלאכתך ? ואם אין הלא תחוש לאיבוד זמנך ? מלבד כי בנד"ד אפילו בר בי רב דחד יומא לא יתקש לומר שדברי רש"י אלה נלמדים מן הכתוב בהוראתו הפשוטית אחרי אשר רבנו הגדול הרמב"ן ז"ל דחה את דברי רש"י שם ופירש הכתוב בדרך ישר ונאות מאד אל הפישט. ובפרט בהיות שרש"י העתיק מדרש זה מן התנחומא בעדות המזרחי וכנמצא נ"כ באמת בס' תנחומא אשר בידני כהיום, הלא ראוי לך לשים אל לבך דברי הגאון מוהר"ר חיד"א ז"ל שבס' שם הגדולים ח"א אות יו"ד סי' פ"ט כתב: מדרש תנחומא שבידני אינו מדרש התנחומא שהיה לראשונים, עכ"ל. אשר על כן טרם תיחס, מאמר זה (של קלסתר פניו של יצחק דומות לאברהם) לקדמוניו ז"ל כמו שאמרת באנתרך, היה ראוי שתוכיח ברואות ברורות היותו כתוב כן בתנחומא הקדמון, והוא נעלם ממנו ואינו בנמצא. יהיה איך שיהיה דברי רש"י שם מדרש הם ואין מקשין עליהם ואין לבעלי הפישט מבוא בהם, כמו שתוכרח לומר כן גם כרוב דברי רש"י במקומות אחרים, ושלא להטריחך בדוגמאות רחוקות תענין נא כמה שכתב רש"י בפסוק שלאחריו על היות רבקה בת גי' שנים כשנשאת ותראה שהאמת אתי, כי הנה דבריו שם אינם פישט מכמה טעמים וכויתר להיותם גם נגד דעת התוספות (בימות דף ס"א ע"ב). מעתה ראה נא ידידי תמיהה גדולה בענין זה: הרא"ם שם והתוספות

* ראה האשכול א' צד 218 209 והאשכול ב' צד 223—210.

(¹) עיין אגרות שד"ל חלק א' XXV.

דיכמות שאמרת והמופלא שבחכמים בעל מ"ע דף ע"ג ע"ב כלם פה אחד החליטו שדעת רש"י בשנות הבקה היא דעת ס"ע. ואיך תתפלא ירדתי אם אומר לך שבעל ס"ע כתב בפירושו היות הבקה אז בת י"ד שנים כדעת רבנו שמואל חסיד (תוספות שם)? אתמהה! תלי תניא בדלא תניא! וא"כ מאין לו לרש"י זאת? — לכן איעצך הנח להם לדברי אנדה ובלכתך לפרש הכתובים על נתיבות הפשט אם תפגע במדרש תחלוק לו כבוד בהליכתך אך תעבור עליו בלי עיכוב כי או תצליח, אבל אם ילדה אריך בדרך אשר אתה הולך, עיוב לא תניע למחוי הפצך כי בין הפשט והדרש ההבדל רב ולא יכלו לשבת יחדו.

פירושוך על לידת הצאן דוגמת מראות המקלוח עם כי אין להחליט שכך היה באמת, הנה הוא דבר שאפשר להאמר וסבירך דורכת על במתי הפשט, לכן אף כי רוח אחרת עמי בענין כל הפרשה ההיא, לא אחיק פירושוך ואחזיק לך טובה על יגיעתך לקרב אמרת אלוה צדופה אל בית האדם. אננם על פעולת דמיון האשה בפרי בטנה דברך מסופקים ועדיין לא יצאו חכמי דורנו ידי חובתם לסתור אפשריות דבר זה במפותים שאין עליהם תשובה, אך כל תמצית דבריהם הוא: „לא נוכל לבאר איך יתהווה זה". אולם כל סתרי הטבע לא נתגלו עד הנה לחכמים, ולא ראינו אינה ראיה, ומיעוט השנתנו בטבע לא יספיק להכחיש מה שהנסיון התמידי מעיד עליו.

אזבננו שה"ל מתנצל עמך על התרשלותו להשיב לך באמרו כי מרוד הוא בכתובת ס"ת אשר בקרב ימים יבא אל תכליתו ואחר כן יכתוב, ואני אצא בדרישת שלומך

נוריצא, ו' כסליו ש' התקס"א.

לידתי שד"ל שלום! (1)

אין חידוש כ"כ במה שאמרת שהפיעל יורה על חוזק הפעולה והרנילות בה, כי כל הקדמונים קדמך בזה, ודי להביא לפניך ענין הלל הזקן שהיה מהלך והולך כנזכר בערוגת הבושם פ' ט"ו ע"ע, א"כ ללא צורך עמלת להוכיח אמתת הדבר בכמה שרשים, אך החידוש בעיני הוא מה שאמרת שאין תועלת בחקירה על הפועלים אשר באו בפיעל ובלא קל, כי בזה אתה סותר את דברי עצמך. אם הפיעל יורה תמיד על החוזק והרנילות איך ימצאו פועלים אשר לא יבאו בקל? וכי יש פעולות בעולם אשר לא נוכל לעשות אותם בלא חוזק ורנילות? ולמה לא יוכל איש להלל ולשבח את חבירו ברסיון ורק פעם אחת? האם תאמר שבעבור זאת באו הלל ושבה בפיעל? אלא וראי סבה אחרת יש להם שמונעת מהם האמירה בקל, ואם אנכי לא ידעתי לא מפני זה אחישה, לכן אל ישיאך לבך להניע אל תכלית כל הבנינים בצמצום דק כי החקירה בפועלים היא כאמת בכ"ת, ואין לנו כ"א כ"ד ספרים להוציא מהם כל הכללים הנצרכים בענין זה, והם לא יספיקו לתת מענה לכל קהיותינו, ואני אאמין שעם כל העמל והמורה ישארו תמיד בתנך וריות רבות בפועלים אשר לא נוכל להולמם. אמנם לא תרפינה ידך מפני זה, אלא כל אשר

(1) עין אגרות שד"ל חלק א' XXVI, XXVII, XXIX.

בכחך עשה ה' יהיה עמך. והנה להועיל לך במלאכתך אעיר אותך על מה שכתב הרב נה"ו ז"ל בס' גן נעול ח"ב חדר י"ג הלון א' כי קראתי הלשון הרוא פעמים ושלוש ולא ירדתי לסוף דעתו, ואין ספק שיש בסתר דבריו ענין נכבד בהוראת הבנינים; תן ידיו לכך עליו אולי חפצי בידך יצלה, כי לא דבר ריק הוא לידע סברת הרב נה"ו בענין זה.

בענין שורש תכן שקשה לך הוראתו אחשוב שהוא דומה קצת אל פועל תכן בבחינה מצטרפת לשניהם דהיינו מעשה שעל ידו יהיה הדבר יותר שלם ממה שהיה, אך מובדלים הם זה מזה בבחינת האופן אשר על ידו יושלם הדבר, כי הנה לכל עצם יש כחות הרבה וחלקים הרבה שבהם הוא מניע אל השלמות, אולם להשלמת העצם יצטרכו ב' דברים: א' שיהיו בו כל הכחות הצריכות להשלמתו ולא תחסר בו אפילו אחת מהן שאז ללא תועלת תהיינה כל הכחות האחרות, ד"מ אילו לא היה באדם כח הזוכר לשוא יעמול להשלמת נפשו, ושלמות כזאת תקרא בכמות הכחות, ב' שיהיו כחות העצם נתונים בו בשיעור הראוי לכל יהיה כח אחד יותר חזק מחבירו שאז יבוטל היחס וערך השווי שביניהם ולא יניע עוד העצם אל השלם תו ד"מ אילו יגדל מאד כח המעכל באדם, הצאן ובקר ישחט לו ומצא לו? ושלמות כזאת היא באיכות הכחות, וכל זה ברור. מעתה אם הפועל נותן בעצם כל הכחות והחלקים הצריכים להשלמתו נאמר עליו שהוא תכן את העצם, כמו ותוכן לבות ה', פי' שנתן בלב האדם כל הכחות הצריכים לו והנה הלב שלם בכמות, וראיה נצחת על זה ושמים בורת תכן שמדבר בכמות. אולם אם הפועל ישרה להשלים את העצם באיכות כחותיו נאמר עליו שהוא תכן את העצם, זה פירושו מעות לא יוכל לתקן, ² כי הדבר נקרא מעות אם אין יחס השווי בין כחותיו, וידוע שימוש השורש הזה בדברי הו"ל.

צר לי על אשר מאנת לקבוע דירתך בבית האישי אשר קרא לך לשכון באהלו, אך אם תהיה רחוק מחברתי קרוב אתה בכליותי ולא אחרל להיות אוהבך נאמן יש"ר.

15, 2, 1822.

לידך נפשי שר"ל שלום! ¹

כתב ירך היקר בזמן ובמעלה הניעני על נכון, ולעשות רצונך אני הפין תמיד בכל אשר תצוה עלי בהיות הדבר אפשרי. אמנם כעת לא אוכל לשלוח אליך העתק אחד מספרי כאשר שאלת, כי החלק החמישי ממנו עודנו תחת מכבש הרפוס ולא יושלם כ"א בכלות הדר הע"ל, וגם משאר החלקים שנרפסו כבר אין תחת ידי אלא העתק אחד ששלח המדפיס אלי להראות את יקר תפארת מלאכתו, כי

¹ תקן מו"א ונמצא רק בקהלת ורניאל. לפי דעה מ"א תכן נגזר מן תכן תך-סך, ססכה מתכת. והוראתו ספור מספר אל נכון (תכן לבנים כסף המתוכן) וסוה חושאל להגבלת כל שיעור וכדה. ולו נתכנו (נודעו כבדור) עלילות; ותכן ענינו העיקרי הישרת דבר מקולקל. ² עיין אגרות שר"ל חלק א' XXXV.

שלמה היא בכל מיני שלמות, אכן ביום כלות המלאכה עד תומה, בעת יגיעו לדי כל ההענקות, לא אמנע מלמלאות בקשתך.

מדברי יהושע בענין עמידת השמש אין להוכיח לפי דעתי לא אמתת שמת קוסטריק ולא סתירת שאר השמות, כי מאחר שהנחת ליסוד שהצרך הנביא לדבר בלשון מוכן לשומעיו, יש לומר שמן הסעם הזה עצמו הצרך נ"כ לצוות לירה שיעמוד, שהרי בעיני ההמון גם השמש גם הירח מתנועעים תמיד, ולכן צוה לשניהם שיעמדו. אולם מאחר שנגעת בצניור הזה אכיא לפניך דעת חכם אחד מחכמי הנוצרים, ואלה דבריו בקיצור: הנס הזה הוא בלתי אפשר להצטייר כדעת האדם כלל ועיקר, כי בעמידת הנגלים ממרוצתם אפילו רנע אחד יחזור כל העולם לתוהו ובוהו בעבור כח המרושך (*forza centripeta*) המונח במרכז השמש וכן במרכז כל כדור וכדור מן הנופים השמימיים, ורק המרוצה בסיבוב תמנעם מלפול זה על זה ומלהרבק יחד לנוף גדול ונורא; ועוד הנס הזה יהיה ללא צורך כי לא יפלא מה להושמד אויבי ישראל בסלא פרטי מבלי לשנות כל סדרי בראשית בפעם אחת, וכמו שכאמת ירה. אז עליהם אבנים גדולות; ועוד יהיה הנס יותר גדול וכללי מכל הנסים הפרטיים שעשה מרעיה, ומקרא צוה ואמר ולא קם נביא עוד וכו' לכל האותות וכו'; ועוד קושיות אחרות הביא החכם ההוא על הנס הזה אשר בעבורם חשב לפרשו כך: כשא יהושע לערך המלחמה התפלל שיספיק לו היום ההוא לברו עם הלילה שלאחריו לנצח את אויביו באופן שלא יצטרך ללחום כס ימים רבים או שנים סרם הכחידם, והתפלה הזאת הלביש יהושע במלבוש שירי כאילו אמר: אתה השמש! בעברך על נבעון ששם אני נלחם, עמוד שם עד יקום נוי אויביו ולא תסור מפה עד שתראה בעיניך הנצחון (כדרך כל מעשה נורא שכתוב בו: לעיני השמש הזאת) ואתה הירח בעברך על עמק אילון אם תראה שעודני נלחם בס בלילה, עמוד שם והמתן שיושלם הנצחון ואחר כך תלך לדרךך, וכאשר נהיה כדבר יהושע שהספיק לו יום אחד והלילה שלאחריו לתת את נקמת ה' בכנען, אז אמר בדרך שיר שהשמש הירח עמדו ושקמו תמוהים לראות נצחוני כרגע, כאשר דבר אליהם קדם לכן! ודומה לזה אמרה דבורה בדרך שיר שהכוכבים נלחמו עם סיסרא. ומה שכתוב אחד כן: לשמוע ה' בקול איש, היינו ששמע ה' בקול יהושע לתת לו הנצחון ביום אחד. אלה דברי הנוצרי, וכבר ידעת מ"ש המפרשים על הנס הזה, ואחשוב שאם יקום בימים האלה ראש הישיבה שבירושלים ויכתוב על ספר מה שכתב הרלב"ג על נס עמידת השמש היו הקנאים שבעירך ושככל עיר ועיר פוגעים בו ומיתוהו, אשר מזה תבין כמה נשתנו העתים, ותהי האמת נעדרת! שלום לך ולעוזריך מאת אודהבך ישר.

פה גוריציאה בארבעה ועשרים לחדש העשתי עשר ש' התקס"ב.

(1) על הנס הזה כתב החכם המליץ יוסף ברזילי מעדינו מאמר נכבד, בו הראה שביים ההוא היה ליקוי השמש, ויהושע בחצבו כי כבר רפה היום לערוב התפלל שלא יבא השמש ושהירח יעמוד במקומו ר"ל שהחשך לא יכסה המקום אשר הם נלחמים שם צדיקים נוי אויביו וכשנראה השמש מחדש חשבו שכאמת אחר כוואו.

6, 8, 1822.

לידו לשר"ל שלום !⁽¹⁾

מה שהניעני לערוך לפנך שאלתי הוא, כי לא נתקרה דעתי במה שהשיבו לי קצת מן הרבנים כשישאלתי מהם דבר זה, כי כלם השיבו שעזרא ונחמיה צוו להבדיל כל ערב בעבור שלא ניירו הנשים הנכריות שרם קחתן, ולפי דעתי התשובה הזאת אין לה שחר, והשבתו אולי תתן מענה יותר צודק כי בעל שכל אתה. אולם בראותי תשובתך כתשובתם אסדר לך המענות אשר בעבורן מאנה נפשי לקבל דבריהם, ואתה תשפוט.

השרים הגידו לעזרא (ט' א') כי נשאו העם מכנות הכנעני החתי וכו' העמוני המואבי המצרי והאמורי, אבל לא הזכיר הכתוב שפירשו לו אם נשאו אותן בניו או אם ניירו אותן תחלה. גם עזרא לא שאל מהם, אם הנשים ההנה באו תחת כנפי השכינה אם לא, אלא מיד נתעצב הרבה, ובתפלתו הארזכה פירש טעם העצבון, כי אמר (שם י"א וי"ב) אשר צוית ביד עבדך הנביאום לאמר וכו' ועתה בנותיכם אל חתנו לבניהם ובנותיהם אל תשאו לבניכם ולא תדרשו שלומם וטובתם עד עולם. הנך רואה בענין שעזרא השווה עמון ומואב לז' עממים ולכן הרכיב שני פסוקים יחד, כי הפסוק ולקחת מבנותיו לבניך (ישמית ל"ד ט"ו) והפסוק ובתו לא תקח לבניך (דברים ז' ג') שניהם על שבעה נזים בלבד נאמרו, כמו שמוכיח בהם הענין. אבל שאר העמים לא נכללו באיסור הזה: והפסוק השני שזכר עזרא לא תדרוש שלומם וטובתם (דברים כ"ג ז') נאמר בפירוש על עמון ומואב בלבד, וכמו שהשרים זכרו לו בנות הכנעני עם בנות העמוני והמואבי, כן גם עזרא ביללך יחד באיסור כולל, ואם אמת מה שדרשו הח"ל (יבמות ע"ו ע"ב) עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, למה לא הבדיל עזרא בין עמון ומואב שנקבותיהן מותרות ובין ז' נזים שנקבותיהן אסורות? וא"ת עזרא לא הקפיד מאיזה עם היו הנשים, רק ראה שאינן מחזיקות בדת ישראל והזנו גם בניהן אחרי גלוליהן, ובעבור זאת לבש כמעיל קנאת ה' צבאות, למה א"כ צוה להוציא כל נשים והנולד מהם בעצת ה' והחרדים במצות אלדינו וכתורה יעשה (עזרא י' ג')? והלא כפי דין תורה היה לו לנרש רק הכנעניות ובניהן, לפי שהיה לקחתן באיסור ובניהן נולדו בפגם שאין אחריו תקנה, אבל העמוניות והמואביות שנלקחו בהיתר היה לו לגיירן עם בניהן אשר ילדו בלי לנרשם מקהל ה'! מכל זה נראה כפי פשט הכתובים שעזרא סבר שהעמוניות והמואביות אסורות לבא בקהל, ולכן לא עשה שום שנוי ביניהן ובין הכנעניות.

ועתה נבא אל נחמיה, גם שם סיפר הכתוב (י"ג א') שקראו בספר משה באוני העם ונמצא כתוב בו לא יבא עמוני וכו' ויהי כשמעם את התורה ויבדילו כל ערב מישראל, ואף כאן אישאל: אם היתה קבלה בידם עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, איך מפסוק לא יבא עמוני הבינו שצריך להבדיל כל ערב מישראל? וא"ת שהבדילו אותן לפי שלא היו נזורות (כדעת הראב"ע), למה א"כ לא ניירו אותן עתה? אמנם בראותנו שקריאת הפסוק ההוא הביאם להבדלה זאת, מוכרחים

(1) עיין אגרות שר"ל חלק א' XXXVIII.

אנו לומר שכפי דעתם הכתוב כולל גם הנקבות, ולכן מיד שקראו לא יבא עמוני הרחיקו גם העמונית. ש"ב כתוב (שם י"ג כ"ג) גם בימים ההם ראיתי את היהודים השיבו נשים אשרודיות עמוניות מואביות וכו' ואריב עמם וכו' ואשיבעם כאלהים אם תתנו בנותיכם לבניהם ואם תשאו מבנותיהם לבניכם ולכם. הביטה וראה איך השוה נחמיה נשיאת העבריות עם המואביות לנשיאת המואביות עם העבריים, ונתן בנקבות עמון ומואב אותו האיסור עצמו שיש בנקבות ה' אומות, ואם היה סובר שהמואביות מותרות היה מכדיל בין נישואי המואבי עם הישראליות לנישואי העברי עם המואביות, ולא היה משיבוע את ישראל שלא ישאו מואביות!

שוב תעיין במלכים א' י"א בספור רוב הנשים שאהב המלך שלמה שזכר שם מואביות ועמוניות אצל שאר הנשים האסורות שהן אדומיות צדוניות חתיות, ועל כולן אמר: מן הנוים אשר אמר ה' אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם, הרי שבכל מקום השוה איסור הזכרים לאיסור הנקבות מבלי לעשות שום הבדל בין נקבות עמון ומואב לנקבות שאר העמים, ואם תצדק לכל זה דעת רש"י (יבמות ע"ז ע"א) שלהיותו בר פלוגתיה דר' יהודה דאמר עמוני ולא עמונית בודאי היה סובר שגם העמוניות והמואביות אסורות לבא בקהל, יתאמת אצלך שהדרשה השנורה בפי חז"ל עמוני ולא עמונית אעפ"י שנקבעה ההלכה כמותה לאו הלי"מ היא, דאם הדבר כן לא היה ר' שמעון חולק על דבר שהוא הלי"מ, גם פשוט הכתוב שאמר לא יבא עמוני ומואבי יורה שגם הנקבות בכלל, כדרך שהן בכלל הצווי לא תתעב אדומי לא תתעב מצרי אעפ"י שאמר מצרי ואדומי בלשון זכר, והא דר"י בתי"ב שם (יבמות ע"ז ד"ה כתנאי) דדוה ליה למימר עמון ומואב בלי ז"ה, דחוק הוא ואינו כפי הפשט. והנה לא אמנע מלהעיר פה כי במדרש רות כ"י שלפני על פסוק ושם שני בניו מחלון וכליון מצאתי כתוב: רות ע"ש תור שהיא כשרה ע"ג המזבח כך רות כשרה לבא בקהל שכן נתקיימה ההלכה עמונית ולא עמוני מואבית ולא מואבי (נראה לפרש הכונה כאן): עמונית מותרת ולא עמוני, דאם נפרש עמונית אסורה ולא עמוני יהיו דברי המאמר סותר את עצמו, וק"ל, ר' בא אמר אלמלא הוינא כד אתקיים מלה עמונית ולא עמוני פליגי עלוי, ואמינא עמוני ולא עמונית (נראה לפרש עמוני מותר ולא עמונית, כי כן מוכיח הענין בסמוך), ומה מאן דכתיב בהו ויקל העם לזנות את בנות מואב, וכתיב ותקראנה לעם, וכתיב הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם, אינון נרמו כל האי וגוברין אכירין ואינון שראו! עכ"ל המדרש, אשר ממנו נוכח בבירור שהדרשה עמוני ולא עמונית אינה הלכה למשה מסיני כיון שראינו ר' בא סובר הפך ממנה עד שלדעתו הזכרים מותרים והנקבות אסורות: ובסמוך במדרש ההוא איתא: א"ר יהודה בן קסמא תמה אני אם מגילה זו באה כדי ליחס ורעו של דוד שבא מרות המואבית, עכ"ל. וגם החכם הזה נראה סובר שהנקבות אסורות ולכן התפלא על פרכוס המעשה הזה שמואבית אחת באה בקהל ה' באיסור, וממנה יצא דהע"ה, יהיה איך שיהיה קושינו על פסוקי עזרא ונחמיה במקומה עומדת באשר רהוק מאד להאמין שהיה מקובל אצל השלמים ההם היות הנקבות מעמון ומואב מותרות לבא בקהל, אשר על כן בלי להחליט אלא בדרך השערה בעלמא, ואחרי הכניעה אל כל סברא יותר צודקת מסברתך, ובתנאי שלא יהיו דברי מננדים אל שום דבר מאומת מעיקרך, אחשוב אפשרי להאמין שכפי עיקר

הדין העמונית והמואבית אסורות הן, וכך היה מפורסם באומה בימי עזרא ונחמיה, אולם בימי התנאים בראותם שמן הדעת הזאת היה יוצא פגם בודע מלכות בית דוד בעבור רות המואבית ונעמה העמונית התחילו לדרוש הפסוק לא יבא עמוני ומאבי באופן שתהיין הנקבות מותרות, והיחה כונתם בזה לכסות הקלון ההוא ולהפך בזכותיה דוד בכל מה דאפשר: הלא תראה כמה שרחו (ביבמות ע"ו וביותר בספרי ס' תצא) כדי להוציא הדין החדש הזה מן הכתבים בדרכים הידועים שדונילו בהם, ולא הסתפקו בראיה אחת אלא בקשו להסתייע פעם מפה ופעם מפה, עד שחילוק הראיות מופת על צריכותן, וידוע שבדברי קבלה אינן צריכין ראיה. זאת עלה על דעתי בענין זה, ובאולי יש מקרא דמסייע לי והוא בדיה א' ד' כיב שבזכרו איזה אנשים ממשפחת בני יהודה אמר: ויואש ושרף אשר בעלו למואב וישבי לחם והדברים עתיקים, והנה הלשון הזה קשה לפרשו, וכבר ידעת שחז"ל (ביב צ"א ע"ב) פירשו שיואש ושרף הם מחלון וכליון, ופי' אשר בעלו למואב שלקחו להם נשים מואביות, גם ידעת שספר דיה נכתב ע"י עזרא וקצתו אומרים שכתב נחמיה, ושתייהם סבירא להו שפסוק לא יבא עמוני ומאבי כולל זכרים ונקבות, לכן כשבאו לכתוב בין יחוס בני יהודה שמחלון וכליון נשאו להם מואביות, ולדעתם היה הדבר אסור, הוסיפו אהרי הסיפור שהוא מלות: והדברים עתיקים, כל'י זה קרה בשנים קדמוניות, ומאי הוזה הוזה, ואין להאריך בסיפור דבר זה לכבוד זרע יהודה, לכן נניח הדבר בסיפור ישן ולא נחקר עליו עוד, כנ"ל.

שאלתך על בעל הטעמים שמקרב מלות הטוב והישר עם סועל העשיה, נכונה וצודקת, ואין בידי להשיב עליה אם לא בשאומר שהיא ורות, ונניחה בין שאר הזריות הרבות שיש בטעמי המקראות לאין מספר, אבל לא נחראל מפני זה לעשות תמיד הטוב והישר בעיני אלדי אמת, דהיינו לחקור ולדרוש את האמת בכל כתנו. כי זה פרי כל יגיענו ותכלית כל למודנו, כי תחלה אמת מארץ תצמח, ואח"כ צדק משמים גשקף, והוא ית' ידריכנו באמתו שאז נצלה נרכב על דבר אמת, ואתה ידידי השומר אמת, תזכה להתהלך באמת, כתשוקת אהיבך באמת ישי".

נוריציאד, בחמשי בתשעה עשר לחדש ש' התקפ"ב.

26, 8. 1822.

ידידי שר"ל. (1)

טענותיך לקיים מאמר עמוני ולא עמונית וכי טיבות ונכחות, ואם אינן מספיקות להסיר ממני כל ספקותי בענין זה הלא די בהן להניח הדבר בספק עד יודמנו לפני ראיות אחרות להסותני אם לימין אם לשמאל. המסי עליך, ידידי, על שחששת פן אכעס אם תשאל לי: מאין יצא לי שהלויים חייבים לאכול המעשר בירושלים דוקא? וכי דרכי לבעוס על השואלים ממני דבר, או על המוענים מענה על ביאורי! והלא מראש חליתי פני המעיינים שיודיעו לי שניאותי, ובפרט עליך

(1) עיין אגרות שר"ל חלק א' XXXIX.

לא אכעס אף אם תאמר לי על ימין שהוא שמאל. לכן אבא להשיבך כי מעולם לא עלה על דעתי לדבר על מעשר ראשון, כי הוא חולין נמור כדדרשינן מפסוק ונחשב לכם תרומתכם וכו' ומלתא דפשיטא היא, אלא כונתי על מעשר שני שהייבין גם הלויים ההפריש מן התבואה שגולדה בשדה מנרש עריהם, ואמרתי שיתחייבו גם הם לאוכלה בירושלם דוקא, ואמת שהייתי יכול לפרש כונתי בדברים יותר מבוארים שלא לתת מקום למעות, אמנם תדע יידי כי אני הלכתי בביאור הענין ההוא אחרי דברי הרי"א ז"ל, וגם הוא לא אמר שם בביאור שהכתוב מדבר במעשר שני. אלא אמר סתם: ואף הכהנים והלויים אין להם רשות לאכלן כי אם באותו מקום מקודש, עכ"ל. קראתי בכל לב תיטמך על תפלות ימי החול, ואמת יהנה חכי, כי כל שאר התיטמים כאין נגדך, ואין אחד מהם שירד לעוסק מליצות הלשון כמוד' א).

ושלום רב מאת אוהבך יש"ר.

נוריצאה, בתשיעי לחדש אלול ש' התקפ"ב.

ב.

מכתב מאת א"ר ר' אברהם יענר ז"ל.

בעה"י אור ליום ב' מקץ ב' חנוכה תרכ"ד פה קראקא. *

שלום וברכה לכבוד ידידי הרבני המופלג בתורה ובחכמה ובמעלות ומדות חכם ושלם מ"ה אברהם יעקב נ"י ווייצענפעלד.

... בנוגע להספר „דרכה של תורה“, יסלח לי כבודו כי חוששני לו מחשאת על אמרו כי החכם פינלש בנה בספרו חומה בצורה לתורה שבע"ס; הנה אנכי קראתי בו אך מעט ועם כל זה עוד מרהות בפי, מני העת אשר טעמתי דבריו המקילים בכבוד התנאים ואמוראים. אם אמנם רוח אמיץ על לשונו נטפח משלהבת יה מאש דה, אבל התעוץ עין בו ואיננו, כי לקח אותו רוח סועה יסתער משאול ותפתה שם ישכנו ירדי כור ענן ושאוול. הלא כה יאמר בפתחתו באות י"ג: „לא די לנו „זה הצער אלא שהי' דרך זה בעוכרינו ומשך אבירים בכחו הם האמוראים ביחוד „מימי אבני ורכא ואילך, לדרוש גם המשנה ביתור מלחיה ובשאר דקדוקיה כמו „שדרשו עד כה את כתובי התורה ויעותו עלינו את הכתובים ואת המשניות“! ענן השאוול העליל על חכמי ישראל לאמר כי עותו הכתובים ופינלש יאמר כי עוד הוסיפו סרה בהעוותם גם המשנה, ומי לא יתמרמר על דבריו באות ז' וזה לשונו: „כאשר נתייב להם דרך המדרש ומצאו איזה דבר בתורה הראוי להשתנות לפי מצב „האומה בומנה מסרו לתלמידיהם המצוה הידוע בשם „דרוש וקבל שכר“ להיבנות עי"ן „כי" כתנאים והגבלות עד שישוב הענין ההוא החוק במציאות או נעדר ובטל לנמרי"!

לא די להרב הג"ל דברי התו"ט כמשנה נזיר פ"ה שרשות לפרש המשנה נגד פירש

(¹) בשולי היריעה הזאת באו איזה השנות יש"ד לתרגום איטלקי על תפלות ימי החול שהוציא לאור ש"ל בימים ההם (ויען כביא דמוס אנטון סטרויס 1821) ורשימתן כאן אך לסותר לכן השבטתי גם אגרת אחרת המתעסקת רק בהשנות כאלה.

המו"ל.

(*) נמסר לי מאת הרה"ח שוח"ה ג"י להרפיסו בהאשכול.

הנמרא אם אינו מתנגד להלכה, עד כי יתמה הרב הנ"ל באות י"ד ויאמר, "מדוע יאסר לנו לפרש המשנה נגד פירש הנמרא ומסקנתה להלכה?" ותוכן ספרו נ"ב סוכב הולך על קוטב דעתו כי הסופרים בטלו כמה מצות אחרי אשר נשתנו העתים ונשתלם מצב האומה, כמו עונש הנקימה עין בעין אחר אשר נשתלמה האומה במצב החמלה, ובטלו פשט המקרא לא יבא עמוני שכונתו הן עמוני ועמונית ראו הסופרים לנכון שלא יהיו נזע שלשלת בית דוד הורה מאיסור, ע"כ דרשו עמוני ולא עמונית ודבר זה לא יסדו רק הסופרים "עיו" באות ג' וד', כללו של דבר כי הרב הנ"ל עשה פרצות בתורה שבע"פ בכמה מקומות והסכנה קרובה לבא כי יבאו פריצים ויהללוהו ויעקרו ח"ו כל נבולי ההלכה, לא יקרא שמו בינה כ"א מהרס ופורין. אם כי סיים בלשונו באות י"ד בזה"ל: "אע"פ שגראה לדעתי ברור שהיתה דעת המשנה מתחלפת ממסקנת התלמוד אני מבטל דעתה, אבל מה נעשה בעויה אשר לא בשלה דעתו אצל פורקי עול התורה. הנה אחריו יצא אחיו שמו לעון באונגן בידו כשיל ונילפות להרוס על פי דברי המחבר כמה יסודות מתורה שבע"פ, שמעתי מידידו השלם ר' זלמן האלברשטאם מביאלי כי החכם לעון קורא בקול עפ"י מכתבי העתים לחכמי ישראל כי יבאו וישיבו על דברי החכם פינלש אם יש בפייהם מענה, ואם לא ישיבו על דבריו זאת לעדה כי אין להשיב עליהם ורשות נתונה לשנות סדרי הדת הבנינים על אדני הדשות כח"ל בתורה שבע"פ לפי מסקנת התלמוד אחר אשר עותרו את הכתובים ואת המשניות. כה דבריו ה' לעון, ואני אומר עוד, לא לבד שיעקרו דברי חכמינו רק יבטלו כמה מצות שהן מן התורה, אשר יאמר עליהן הרב פינלש שיסודתם בדרות הסופרים. אין הזמן מסכים עמדי כעת להביא דבריו ולהיות סופר ומונה כמה מצות אשר יאמר הרב הנ"ל בספרו כי הם לפי דעתו רק מהסופרים, והנה באמת נדרש מכל יראי ד' אשר עתותם בידם, ועיין בס' הנ"ל למצוא הטעותים אשר יתעה בהם המחבר עיני הקוראים ולגלות קלונו ברבים ולהודיע כי שנה ברואה, ואם יחנני ד' בעתות שאננות מופנות מטרדות אקח לי מועד בליני לעיין בדבריו ולהשיב עליהם כי לפי דעתי בשנעון ידבר. ראיתי בו רק שני דברים בריש ספרו באות ט"ו אחר אשר רוצה לתרין מאמר המשנה מאימתי מקו הנמרא תנא היכא קאי אשר באמת לפי הסדר למודי מהקודם צריך להביא החובה ואח"כ הנבלת הזמן, כתב הוא אחרי שכבר נתפשטה ק"ש עפ"י הוראת הסופרים לא באה ההלכה אח"כ כי"א להנביל ומני קריאתה ועל תקנה זו שכבר נודעה עמד השונה ושאל מאימתי וכו' ודבריו דחוקים, כי מ"מ תהדר קו' הנמרא תנא היכא קאי כי לסדר דינים לדורות הבאים אין לקמץ בדברים ואף כי כאותן דברים שאינם נודעים רק ע"פ ההתפשטות בדרום לבד מנשיב שהי' מהחיוב להביא חובתן. גם מה שפירש שם הפלוגתא של שמואל ור"א בברכות כ"א בספק קרא ק"ש ספק לא קרא אינו חוזר וקורא מ"ש ק"ש דרבנן ולר"א חוזר וקורא כי נתנו לה מעלת הפירוש להשוותה בערכה ויקרה למצות התורה אע"פ שאין פשט הכתוב מסכים להנבלה זו עכ"ל ולדעתי לא הי' אומר ר"א חוזר וקורא כי מנ"ל זה אם לא הי' סובר ק"ש דאורייתא ומדינן למד זאת אם אינה מן התורה שהשוו אותה למצות התורה, וכן ראיתי בפירושו באות ק"ה שאפי' כירה מוכן הוא ע"כ סברו ב"ה דלא ישחוט דלא ימנע על ידי זה משמחת ויש כי לעולם ימצא לו אפר כירה לכסות, ואיני יודע מדוע לא ימצא עפר וחול ואפר כירה ימצא? ואדרבא

למה אמרו ב"ה לא ישחוט ידיו שרי לשחוט מפני שאפד כירה מוכן הוא. מחמת אישון לילה אקצר ולדעתי כל דבריו סברות כרסיות הן וחוצפה ועזות נוססה בהם והחלק יעיר על הכל. כה דברי מכברו הכותב בנתיצה רבה הק' אברהם ג"ה יעני (*).

ג.

שְׁלֹשָׁה מכתבים מאת הרב ר' יצחק מיזם ז"ל. (**)

ב"ה טהארן כ"ג אייר ל"ה למב"י תרל"ה.

כבוד ידידי החכם השלם יקר רוח וטוב לב מוהרא"י ווייצענפעלד ג"י !

אלף תודות לכבודך על יקרתך מן ערב חג הפסח ועל הספר היקר אשר שלחת לי דרך שאלה ולעת מצוא הודממת אשיבנו לך בתשואת חן. — אל נא תשית עלי הטאת יען בוששה תשובתי לבוא ; מה אומר לך ידידי ! ומדוע אעציב את רוחך לספר לך את כל התלאות המוצאות אותי בתבל ארצה ! אם אמרתי אשב בשלחה ואסתפק במועט, אהבתי את אדוני זאת עבודתי, עבודת כנעני, למען אמצא שרף לביתי זו אשתי אשר מעמדה הורע מאד זה שנים שלשה, לא אצא חפשי, והנה רוח בא וינידני הרחק הלאה ממסרתי זאת, כי נלאצתי לקחת נט סטורין ולהכניס את עצמי בעסק חדש עם שוחף, אשר יושב כעת בווארשא ללקט עצמות וחיי תלום לי מננר. צרכי מרובים ודעתי קצרה מאין יבואו — ועתה אל תתמה על החפץ אם איש כמוני השרוי בצער ובפזיור נפש, רוחו אין אתו להעריך מכתבי ידיות, ואם יום יום מכתבי עמל, אשר הנפש מהם לא תמלא ועוד תחסר, יכתוב כהנה וכהנה ; כמשא ככד תכבד עליו כתיבת איזה דלתות לרעים יקרים. ואתה ידיד יקר תדינני לכף זכות, והלואי שלא תניע למקומי כל הימים ! — הספר „שלום על ישראל“ קראתי רובו ככולו, ומצאתי בו דברים טובים רבים אשר שמחתי עלימו, ובכלל הוא בן גילי בזה, אישר, לא כרוב הכותבים החדשים ישפך מירות על כת החסידים, כאילו רק רע במגורם, בחושך באו ובחושך ילכו, נפשו כנפשי יודעת כי לא כן הדבר, כי בכת הלזו כמו בכל כותת אשר נתהוו ונתפשטו בעולם, ראשיתם רעיון טוב ומועיל, לתקן מעותם ולפנות הדך סלולה הישר בעיניהם. אלה יבואו בהויה יותר מראי ואלה ירונו בגאון שכלם רב מהמדה, וישתבתו

(* הרב הנ"ל ר' אברהם יעני ז"ל הי' בן הרבנים כראה משמח לב ונפש, תלמודי גדול בעל חידוד חרף ומסלפל, אך גם מהשכלה וכפרת לא משך ידו, ואשר התמכר בכאן על החכם של"ש ז"ל בענין עמוני ולא עמונית, שהחליט שהפירוש הוא מדברי סופרים נגד פשט הכתוב בהשענם על הכתוב המעיר על הנישואין בין בועז ורות לעיני כל הקונים בשעה, הנה מתוך כעסו על של"ש ז"ל שכת שרבריו רבני הירושלמי יכמות פרק ח' שאמרו שם כפירוש שנתחדשה ע"י בועז הלכה עמוני ולא עמונית והחכם של"ש הביא את הירושלמי במקומו, דרכה של תורה אות ר' וסרה מעליו תלונות החכם הכותב. — (תערת הרא"י ווייצענפעלד).

(**) גם אלה המכתבים (כמו אותם שנדפסו בהאשכול השני עמוד 226) שלח לי ידידי החכם ר' אברהם יעקב ווייצענפעלד ז"ל להוציאם לאור, אך לא איסתיע מילתא להרסיסם ער הנה. ש"ח"ה.

בעיר כי מצאו אבן החכמים. הצד השווה שבהם כי האמת הנמורה נעדרת מאלה כמאלה ודי' לברו הוא יודע מה אחרית כל המסיבות האלה או אם אין קץ למו ונלגל הוא החורר בעולם נצח. —

בכל לב ונפש הייתי שולח לך את ספרי צפנת פענח לו היה בידי אך עקסעמ-פלאר אחר; אמרתי כי ידעת אשר המדפיס או המוציא לאור ר"ע הערצאָנ את הכל לקח. — אם תאבה מחברתי „על המבוכות“ אשלח לך אי"ה ע"י איש עתי או בקרייצבאנד אם אין סכנה בדבר. ועתה ה"י ברכה אהה וביתך כנפשך החשובה ונפש מכבדך וידידך שלבו הומה לך תודה יצחק מ'ז'ס.

1876 1/4

ב"ה טהאָרן, י"ט ניסן ג' רחמ"ט תרל"ו.

כבוד ידידי נאמן בביתתי החכם השלם וכו' וכו' מוהרא"י שדה-לבן שלום לך ושלום לעזריך!

גם הפעם אני בא אך במענה על שאלתך לשלוח לך המאמר „שפינאצא והקבלה“ ומחברתי „על המבוכות“¹ —. בוו הרגע אין הנליין אשר בו נדפס המאמר הנ"ל ת"י, אך אקוה להשיגנו בימים מועטים, ואמהר להעתיק עבורך המאמר ולשלוח לך בכ"י — וכן אכתוב ללייפציג, כי ישלחו לי עקסעמפלאר ממחברתי על המבוכות, ואמציאנה לידך. — ועתה אכוא בקוצר דברים על אודת המכתב מ"ז לאונער, אשר אחרי יגיעה רבה עלתה בידי להשיג המ"ע „השחר“ רק למען המכתב הזה. — ולכבוד האמת הנני מוכרח להגיד לך ידידי, כי בדבר הזה לא מחשבותיך מחשבותי, ולדעתי לא קראת בין השורות שלו. ובכלל אומר לך כי לדעתי הקלושה יתרון ידיעת ר"ז לאונער על זה של ר"א ווילנער בששת הקבלה — או חכמה נסתרה — Mystik — כיתרון האור מן התושך. ר"א ווילנער לא ידע רק הגלות ערומי הכונה, בעוד אשר שורש יסוד שיפתם של המקובלים נעלם מאתו כאשר יעידו כל ספריו בזה. וכצחוק הוא אם יאמר שהכונה „ממלא כלא עלמא הוא ההשנחה“, זיל קרי ב"י כל בר רב, רובם ככלם המאמינים באלקות אחד או הרבה יאמינו גם בהשנחה. הלזה יקרא יסוד ושורש — פרינציפ — ? ובאמת הדבר הזה, רצוני „ממלא כלא עלמא“ — הוא פרינציפ אצל המקובלים, אך כמו שהבינו לאשורו ר"ז לאונער והוא פרינציפ פילוסופי ישן מה „עלאסע“ אשר נתחדש אצל הערביים במאה העשירית לערך לחשבון הנוצרים, ומהם לקחהו היהודים ושמורו בכליהם עם נוספות הרבה כנהוג אצל כל חכמי המיסטיק — ובאמת הוא בא לאיתנו רק בכתבי האר"י, כאשר העירותי גם אנכי בצפנת פענח מחברת שניה —. ומה שכתב ר"ז לאונער כי ר"א ווילנער נמשך אחר הפילוסופים הוא רק לכמות עינים וכמות סאטירא. גם כיון באמרו „הפילוסופים“ על אלה השניים Dualisten מן אריסטוטליס ואילך. — ולבי אומר לי — ע"פ השערה — כי ר"א ווילנער ה"י ערום גם מפילוסופיא בכלל ורק אולי קרא איזה ספרי מחקר כתובים עברית. — ובוה שלום רב תודה על דבריך היקרים ושמחת החג כנפשך ונפש ידידך מוקירך באמת יצחק מ'ז'ס.

¹ הוא ספרו: Beiträge zur Würdigung der Wirren im Judenthume

Leipzig 1845.

P. S. אשנה שאלתי: מדועי אתה אשר תמהר לדבר צחות בשפת עבר ויש אתך הרכה חכמה ודעת, לא תבוא כפעם בפעם בשערי „הצפירה“ ? —

1877. ביה שהארן, ח' סיון תרל"ז.

ידיד יקר אף נכבד שלום לך ושלום לעורריך!

נתת משנה שמחה בלבי במכתבך מן ד' דנא, בו הראית לדעת כי ת"ל השלום אתך, וכי לא מש זכרוני ממך וגם מידינו הנכבד ה' מאַשקאָוויץ — לא אדע איפה כעת משכנו. — הפרזת על המדה לבלתי השיב לי כנמולי, אשר החשיתי זה זמן כביר לערוך אליך מכתב מיוחד, — אף כי באמת רבים הנה הסבות המקסינות אשמתי — באשר כל ימי החורף נהייתי ונחליתי, ומלבד זה עסקי ברע מאוד ופיוור נפשי גדול, ובחצי שנה זו האחרון זקנתי כדו עשר שנים, — ורק מעת לעת יאצל פתאום רוח חדש עלי אשר גם בעיני יפלא כי אחרי בלותי יהי לי עדנה לדבר בקהל עם ועד ארניעה והרוח חלף הלך לו. על דברתי כי גם היום שורותי אלה המועטים בכמות ואיכות יכבדו עלי, ואך לכבודך ידיד יקר! לא אוכל מלפ להעמיס עלי ולהניגע אותך לבל תחשוב כי חלילה רוחי זרה לך, ובזוהן לב אפנע בערכך הרב, אשר בכבודך אתימר, כאשר יעידו עלי מיודעי פה. — על דבר המאמר הקטן במכתב עתי כבר הגדתי לך ידירי פעמים ושלוש כי אין לאל ידי לשלחו לך ולא נמצא אצלי — וגם נעלם מאתי את אשר יאמר ידינו מאַשקאָוויץ כי מאמרי עשה רושם גדול, על מה ירמוזן מלי? אם על המאמר הקטן הנ"ל אשר נדפס זה שמונה שנים ואין איש זכרהו כעת? — אמת כי כחודש מאַרץ דברתי בהחברה „קופרניקוס, סטראיין סיר קונסט אונד וויסענשאַפטי“, על שפינאָצא ולמדיו באריכות, והשומעים, דאָקטאָריס ופראָפּעסאָרען מהגימנאזיום, הללו את דרשתי בשערים, וידידי הד"ר הורוויץ — האחד מכני עמינו מורה סילאָלאָניע בהגימנאזיום פה — פתני ואפת כי אביא בעזרתו — הדברים שבע"ס בכתב — אך אמונה מאד אם באה השמועה לאוזן ה' מאַשקאָביץ. תם אני לא אדע מה ירמוזן מליך בדבר יאַקאָבי (*) וכאשר יצהיר מבין שורותיך נראה כי נאבד מכתב מסך; אני לא השנתי רק קארסע בו הודעתני כי האיזש Czemanski בוולאָצלאָוועק לא שלח לך המתברת ראש דברי שי"ה, ואי לואת קניתי עוד עקסעמפללאר אחר ושלחתי לכבודך, ומני אז ממך אין אומר ואין דברים עד יום אתמול יקרתך הנ"ל. — בהמינד קראתי על פי סבה את מאמרך היקר המודיע פטירת ה"ב דרש ז"ל — ושמתני כי מלאת אחרי עצתי לבוא בסוד הכותבים ולא להיות נחבא אל הכלים כאשר הסכנת עד כה, אך עוד לא יצאת ידי חובתך לדעתי, כי לא הודעת בשורות משמחות או מעציבות שאלתי ממך, אך את אשר ירחש לךך דברי תורה חכמה ומדע, אשר ת"ל כחך רב באלה. — אקוה כי בקטן החלת ובגדול תוסיף. ואתה הי ברכה כנפשך החשובה ונפש מבדך כערכך הרב באמת וידיך אוהבך אהבה בלתי סרה

(*) הוא המאמר שכתבתי בדבר יאקאבי לאחר פטירתו. (העתר רא"ו ווייצענפֿעלד).

בקר

משורר בחסר-עליון.

מ א ה

יוסף קלויזנער.

א.

„כלל גדול הוא בספר-יצירה — אכר לי פעם אחת וקננו ר' מנרלי שיחיה — כי יותר שהיציור מורכב כמכנה-גופו ונעלה בכשרונותיו השכליים, יותר קשה ויותר מתונה היא התפתחותו בראשיתה, הראית את העגל הזה? עגל בן-יומו הרי הוא כבר עגל שלם לכל פרטיו: הוא כבר הולך וסוקר, ובעוד ימים אחרים לא יצטרך עוד לאמו כלל; הוא כבר מבין את כל מה שנחויץ לו להבין, ויותר לא יבין גם כעבור שנים. הובוב הוא זוביב גמור באותה השעה, שבה נולד, ויותר כזה לא יהיה לעולם. לא בן האדם. בשעה שבריה זו נולדת, היא כאבן-דומם, חסרת אונים יותר מכל החיה ומכל בהמה. שנה שלמה עוברת עד שאפשר לילד לקום על רגליו ולהתהלך אפילו בעזרת אחרים, שנה שלמה ויותר אי אפשר לו בלי עזרת אמו אפילו שעה אחת, וגם אחרי כן כזה כחונה וכבדה התפתחותו עד אשר יהיה לאיש, עד שיהיה למה שהוא צריך להיות כטבעו!... ואולם, יותר שקשה התפתחותו בראשיתה, יותר חשגא אתרתי, והתפתחותו המאוחרת עולה עד לאין ערוך על זו של שאר החיות והבהמות.”

„ולסופך — הוסיף הזקן החכם הזה — כשאתה רואה איש צעיר, העולה על בכת הספרות בפעם הראשונה, והוא כבר „סופר שלם“, ספוחת כל צרכו, שאין עוד ברביו „טל ילרות“, שגיאות הנוער וכל אותן הסגרעות, הכרוכות בעקב כל התחלה, וירעת אז, כי לפניך „עגל שלם“, עגל בן יוטו שהתפתחותו אמנם אינה צריכה לזמן רב, אבל גם אינה יכולה להגיע למדרגה גביהה... הכשרון האמתי אינו שלם בראשיתו. הוא כתחלה טחפש לו דרך, „מגשש בצהררים, נכשל בפעם בפעם, מלא חסרונות ומעויות, אבל, לאט לאט, אחרי מלחמה פנימית ארוכה וקשה ואחרי השתלמות מדרגה וממושכה, יכבוש לו את הדרך הנכונה והראויה לו לפי כשרונו ונטייתו הטבועה בו כראש“. ג ת ה הביע את הרעיון הזה בשני החרווים הכפורסיים:

Wenn sich der Most auch ganz absurd gebärdet,
Es gibt zuletzt doch noch 'nen Wein.

הדברים האלה עלו על לבי כטראי את קובץ השירים „תחיונות ומגנינות“ מאת שאול טשרניחובסקי, אשר יצא לאור כתור ספר ל"א מן ה„ביבליותיקה העברית“ שמוציאה חברת „תושיה“ בוארשה, בספר הזה יש חסרונות רבים. המשורר הצעיר עורנו מגשש בצהררים, עידנו מכפש לו דרך — והוא תעה ונכשל בפעם בפעם. הרעיונות היותר מצוינים, שהוא מתחיל לכפא, אינם מתבארים כל צרכם, אינם הולכים הלוך והתפתח בהדרגה מסודרת במרוצת השיר, באופן שהתגלמותם תגיע לאט לאט עד כרום קצה ואז ירעישו את לב הקורא וימלאוהו הרגשות ורמיונות חדשים, הנה, למשל, השיר „הציון“, „עת כנור תחת יד רוגשת יתפח“ (שם צד 28—19), המשורר רוצה להראות, כיצד משתפכות כל רוחו וכל נפשו כשיריו, כיצד מתבוללת השתפכותו הפרמית בששונו ויגונו של העולם כולו. בכית הראשון הוא מרבר על עצכון החיים והתונה העולמית, אחרי כן הוא עובר אל חסדות הקסם אשר בטבע השקט, ומתחת עפרו יוצא בית נמלא וציויר כזה:

בְּמִקְמָסֵי-הָאֵשׁ הַעֲבִים בִּי תוֹפְעָה, בְּצִעִיף-הַהֶבֶל עֲרֹבֹת בִּי תַרְנֶעְנֶה,
וְיִצְוִיר-עַרְפְּלֵי-עֵב, יִרְקָמוּ בְּמִרְחֵב-אֵל, יִרְחַח כְּחֹלֶם נֶדְ וְאֵלֶם דְּמֵי-הַיָּלִי,

ובכית השלישי, הבא אחרי זה, הוא מתאר את הטבע הסוער והרועש בכח ארז ועצום :
 ברעוש ברעוש ונתון ארזים בער נגב, וישקף מסורות-עו בי ימקה גוש ורגב,
 בך ימים מועף, חיש, ותפלת בעניינחול, הפרק יקבע עבים, חזיונים יתנו קול.

כעת צריך לבוא, בבית הרביעי והאחרון, החלק השני של ה"פרוזה", שהוא צריך להתאים אל כל שלשת הבתים הקודמים. אבל כנראה, אי אפשר היה להמשיך הצעיר להשאיר נאמן לכל הרעיון הנשאר אשר בשירו כולו, אין עוד ביכולתו למצול על הרעיונות, שהוא רוצה לגשם בשירו, ואינו מבין עוד את דרכי התגלמותם המורגה ביצירות פיוטיות.

וככה הוא גומר את שירו בחרוזים האלה :

אן אמתה חי אני, מלא-תכליתה רבתי ? עם אנחות תכל פלה תפרוין גם אנחתה,
 וכפפשה גפשי אן שואפת קרב ודרור ; ופפעי נימפמים דם עם דמי-כל דור ודרור.

החרוזים האלה מקבילים להרעיונות המובעים בבית א' וג', אבל בית ב', ציור השקט והשלוה שבסבע עם כל חמדותיהם, נשאר ב"סרת העורף" : אנו שומעים, כי המשורר מתאנה, זכ דם, שואף קרב ודרור, אך אין אנו רואים. כי חי הוא גם עם, קסם רמי הליל" ו, הירח הנר כחולם" ועם, "הערבות, אשר תרגענה כצעף התכלת".

ע"י אי הדרגה כזאת הוא מקלל לפעמים את השירים היותר נחמדים. הנה לפנינו השיר הגהרד : "לא תמות בת השיר, לא תמות לעולמי ער" (שם צד 83—82). רבים חושבים, כי המאטריאליזמוס, ההולך וזתפשט בעולם, ישמיד בעבר הקרוב או הרחוק, את השירה שבחיים ובסערות. ברור הטלגראף והטלפון, מסלות הברזל ובתי החרושת, מי ישם לבו לרברים "רגשניים" מעין ציורי חמדות הטבע וכנעמי האהבה ? — משוררנו מתקומם נגד השקפה כזאת, לא ! "לא תמות בת השיר, לא תמית לעולמי ער ! קרא הוא בכח. הוא לא תמות אפילו — בערוב-היום ביום מחשרת-המרות-עשן, וישקטט שפריר-עב, כמבמרות אשר משן וערת-ענן-בבשושים קריר תכלת-על, תדיג בן הים, המון-חומי-החשמל.

בתי החרושת עם ארובות העשן התמירו שלהם, כל הקולטורה הטכנית החדשה עם רכבות חוטי החשמל של הטלגראפים והטלפונים, לא יבחינו את השירה העמוקה והעולמית, הטבועה בנפש האדם כראשית יצירתו. היא לא תכחז גם אם הצפור האחרונה תהרג בחצי הציורים, גם אם העץ האחרון יכרת מעיער ער ; היא לא תחרל גם אחרי אשר תכסה את כל החבל מקלית ארוכה של מסכות ברזל, גם אחרי אשר יפוצץ האדם באבק שיפה את הסלעים היותר גבוהים ובעצמו יבוא הרים מלאכותיים, מגדלי עופל, שראשם מגיע השמימה ; והיא לא תשמר גם אם ישמיד האדם את כל שירת, "בין השמשות", את כל קסם, חצי האופל", ע"י האירו באור החשמל את כל עתות הערב והלילה. יען כי אז תקר השירה כמעין גובע אפילו בבתי חמלאכה ובבתי החרושת, "בשיריקת מגרה ובהלכות רעם פשיש", אפילו בהתוך המתכת בכור הברזל, אפילו בכבדות הסחם ומחזרת המתכיות אשר כמעכה האדמה, מבלי משים יעלו על לבנו מחות האהבה המשונים והנפלאים שתאר וולה כרוסנו Germinal : הנאהבים לא חרלו סחבק איש את אחותו ומדהגיש עונג-אין קץ איש בחברת רעותו גם בהשארם במעמקי המכרות והבור אמרה עליהם את פיה. כל השיר הנעלה הזה, העשיר בתכנו לא פחות מאשר בסגנונו, מרעיש את הלב ומעורר את הנפש, אך פתאם משחית המשורר בעצמו את כל הרעיון הצפון בשירו ע"י החרוז האחר הזה :

במקום לב אדם יך : בשאון עיר ושל לנת-בפרים
 ובאנחות אהבה אן התנער בת-השיר.

"ש"ת כפרים" בעת אשר העולם כולו יהגך לבתי חרושת ואפילו עץ אחד לא ישאר, ואפילו צפור אחת לא תרנן !... האין שתי המלים האלה קלוקל השיר כולו ? לפעמים מחליש מר טשרניחובסקי את רושם החרוז היותר מצוין ע"י חיוו שני קלוש זבלתי מתאים להתוך לבנו. בשיר : "ואת שמך אני אשא על כנפי השירה" (שם 28) אומר

המשורר, כי את שם האהובתו ועכור על כנפי השירה דורות וזמנים רבים ויביאנו „מלא זיו ונועם“
עד „כרחק העתיד המלא תעלומות“. והמשורר מוסף:

וּבְיָקֵרְתֵּי־הַנְּיָגִים הַלֶּךְ גְּבִי־תְהוֹם רְבָה, מְשַׁמֶּרֶת־עוֹלָמִים אֲנֹכִי אֶתְנֶנּוּ
בְּנִשְׁיָקָה חֲרָדָה לַלְּבָה, לָעֵת יוֹתֵר מֵאֲבָה וְדָרוֹר לְמֵאֵד גַּעְלָה.

החרוז הראשון הוא נפלא מאד וכתאים למטרת הרעיון כולו: הפנינה יכולה להשאר דורות רבים על קרקע חים עד שיבוא הצולל האוי והמוכשר לכך וידלגה שמש; וכן ישאר שם האהובתו חתום וצורר בשיריו עד אשר יקים דור, אשר לבו ירגיש את כל היופי והנשגב, שהיו באהובתו המתוארת בשיריו. ואולם, לעומת הרמיון הנשגב הזה, טה קלוש ומחליש הוא הרושם, הוא הציור הבא אחריו „כנשיקה חרדה לכלה“!.. מה הנצחיות אשר בנשיקה זו וכיצד תשאר משמרת עולמים — בשירים רבים אשר ב„חזיונות ומנגינות“ אנו מכירים, עד כמה קשה עוד למשוררנו להביע את הרעיונות המרחפים לפניו ברוח. הנה, למשל, השיר „חרבות“ (צד 84—88). המשורר מתרגש למראה חרבותיה של חתנת הקוקים ב„זאפורזיה“, וע"פ התקשרות הרעיונות מתעוררים בקרבו זכרונות ומחשבות ע"ד כל מה שעשו הקוקים לישראל בימי חסילניצקי וגונטה, והוא משובה בדמיונו את מצב ישראל אז למצבו כיום... הוא רוצה להביע את הרעיון, כי גם כעת עוד אנו תלויים על בלימה ואין אנו בטוחים בארצות שונות ברכושו ובחיינו, כי העבר הנורא של ישראל לא עוד מת לגמרי; אך אין בו כח פיוטי ושלטון השפה על הרעיונות במדה הדרושה, ומתחת עטו יוצאים חרוזים דחוקים ובלתי מוכנים כל צרכם, כאלה:

לִי לְאֵמֶת שִׁיח־גָּל: אֵי־גָבֹל כִּי תִדְעֶנּוּ ?
בְּחַלְפֹת־עֵתֵי־יֵשׁ שְׁעֵבֶר חִי עוֹדְנֵנוּ,
וְנִגְשׁ יוֹם בְּיָוִם כִּצֵּל בְּעֵקֶב־הָאוֹר...

מי מן הקוראים יבין ע"פ חרוזים משונים כאלה את הרעיון, שרצה המשורר לנגשם בשורר
הז? ומה קשה הוא הסגנון: „יש שעבר חי עורנו“ (כלומר „יש אשר העבר עורנו חי“), „כצל
בעקב האור“ (כלומר: „באחוז צל בעקב האור“).

חרוזים בלתי מוכנים מפני קשי הסגנון נמצאים במחברת אשר לפנינו במספר רב. כמה
שעמלתי לא הבינותי, למשל, את פרוש החרוזים האלה:

הַעֵל אֵלֶּה יִתְאָקְפוּ הֵם, כִּי הַמְעַט
זֶה הַיִּיגָה אֶתְךָ: וְלֹא כְמוֹתֶם לָעֵד (צד 86).

פשוט אינני מבין את פרוש המלות... כמו כן קשה עד מאד להבין את הבית האחרון
של השיר „לא תמות בת השיר“, הנוי למעלה (עמ' 88), והרכב חרוזים כורדים כשיר המתורגם
הענין“ (עמ' 78—69). בלתי מוכנה וכתובה רק בשביל החריזה (ריים) היא המלה האחרונה של
החרוז „חוזר ועלה ורש“ (צד 58), ואת הבטויים „ולא יען בי הגה שלהבת“ (44), גם „עבדי
רב“ (38), יבינו הקוראים רק כאשר נציון ב„שולי היריעה“ את הפסוק. וענתה בי צדקתי“ ואת
המאמר שב„פרקי אבות“: „אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב“... חסר טעם הוא גם החרוז
„על כבוד, על אלים (?), על כבר פת (!) לחם“ (50); לא נכון הוא החרוז: „ולא כל לאו
שפתוך משירך, שיר עז“ (86) במקום „ולא חדלו שפתוך מלשיר שיר עז“. עוד חרוזים וכבטאים
בלתי מוצלחים כאלה יש למצוא „בקובץ הזה“, וכמוכן, מדראו היה, כי המשורר יוהר משגיאות
ומגרעות כאלה. ואולם — את האמת אגיד — כשאני לעצמי אין אני מצטער על זאת ביותר.
כל המגרעות האלה הן בעיני האות היותר נאמן, כי טשרניחובסקי אינו עוד „עגל שלם“, עגל
בן יוסו שהתפתחיתו אינה צריכה לזמן רב, אבל אינה יכולה להגיע למדרגה גבוהה“. למשוררנו
הצעיר הזה נחוץ עוד להתפתח ולהשתלם הרבה. אבל יש לקוות מכנו הרבה בעתיד. הן קובץ
שיריו זה הוא הראשון, הוא עוד בשירתנו כילד הזה, שאינו יכול עוד ללכת בצעדים מאוששים.
והוא נכשל נכשם בפעם. הוא נכשל סכלי משיח. חוטא בשוגג לרוח שפתנו ולחוקי ההגיון, אבל
לפעמים רואים אתה אנו מניק בחוקה את העבדות והכבלים, אשר שמו עליהם
משורריו הקודמים, גם בזאת נכרים עוד הרבה מימי ילדות. רק אחרי עכור רתיחת הנורע אני

מכירים את כל אמתותו של הפתגם: „אם תחמוץ למשול, הכנע תחלה“. בכל אופן אות לטובה הוא, כי משוררנו החדש אינו רוצה ללכת בדרכים הכבושים לפניו, בדרך שרשו בה רבים. מר בריינן, בהקדמתו ל„חיונות ומנגינות“, אומר כדברים האלה: הוא, המשורר הצעיר, אמנם כופה ומכריח לעתים את השפה העברית להשתעבד לרוחו, לפעמים גם באופן אכזרי קצת. הוא טחב ומצרף בהמלים באופן מוזר, ביחס אל הסגנון הרגיל של ספרותנו השירית; אבל הוא עושה זאת יען כי צרה לו המסגרת של אותו הסגנון המקובל. זה דרכם של המשוררים הצעירים כעלי הכשרונות והתגיונות בכל הספרות. לבקש אופנים חדשים כדרכי שמוס' הלשון ובצורת השיר ומשקלו, רעיונות חדשים ורגשות חדשים דורשים גם סגנון חדש“ (צד II).

רעיונותיו ורגשותיו של משוררנו חובסקי הם חדשים באמת. רוב שיריו מיוסדים אמנם על דברים עתיקים כימי השמים על הארץ וכימי האדם בתבל; על הדר הטבע וחמרות האהבה, ואולם כמו שהטבע אינו מתישן, כמו שהטבע הוא מרי יום כיסו אחר ושובה מסה שהיה אתמול, ועל כן אביב הוא יצירה חדשה. וכל כבדת ארץ הוא עולם חדש, כך אין האהבה מתישנת, וכל מקרה חדש של אהבה מלא חיונות פסיכולוגיים, שלא היו מצויים עד כה, והשתלבות כחות הנפש, המיוחדים רק לשתי הנאהבים החדשים האלה בלבד. על הטבע אנו נותנים שבח להיוצר „המחדש בכל יום תמיד מעשי בראשית“ ועל האהבה אומר היינה, „זהו מעשה ישן, הנשאר תמיד חדש“. ועל כן גם שירים על מחוות הטבע והתגלות האהבה כפנים שונים נשארים גם הם תמיד חדשים ורעננים, אם רק אינם תקי לשירי משוררים אחרים, כלומר אם הם תוצאות הרגשות אמתיות ולא ילרי הרגשות מזויפות, אחת היא, אם מלאכותיות או שאולות. האשכנזי אומר: „אם שנים אומרים דבר אחד, אינו בכל זאת אחד“. תכונותיהם הפסיכולוגיות, שאי אפשר להן להיות שוות בכל פרטי הפרטים, של שני האומרים, עושות לרבר בלתי אפשרי, כי הרעיון שהביעו שניהם יהיה בכל אפילו אם שוה הוא בישותו המסמית, הנה בהכרח שונה הוא במעמדים הפנימיים וההרגשות הנפשיות, שגמר לו והונחו ביסודו. אין שני אנשים מרגישים וחושבים באופן אחד, אין מחזה טבע אחד, שיפעול על שני אנשים באופן אחד לגמרי; כל אחד מהם ימצא איוו נקודה קטנה, איוו קו דק, אשר התכונותו תמשך עליו ביותר, אין שני אנשים אוהבים באופן אחד ופובלים מאהבתם או תכעננים עליה בערך שוה. ואם כאנשים משופים כך, במשוררים, שכל יתרונם הלא היא אינדיבידואליותם השונה והמצינה, עצמותם הנבדלת מכל עצמות אחרת בתכונותיה הנפשיות וביחוד בעוצם הרגשותה, על אחת כמה יכסה. ובכן אי אפשר, כי שני משוררים אמתיים יתירו חיוון טבעי אחד או יסורים של אהבה דומה באופן שוה, אם לא — כי יתקו זה את זה, כלומר יתארו הרגשות סויופות, הרגשות, שלא הרגישו בעצמם מעולם. ואמנם, כמעט כל משוררנו, מלבד יצנים יוצאים מן הכלל, היו שרים על הטבע והאהבה, שלא הכירו ולא הרגישו מעולם, רק לפי אצד קצת. כספרים. ואיך יכלו ילדי הניתו, ילדי המבואות האפלים וחניכי בתי הטרדש והישיבות, לדעת אהבה וחיים טבעיים? על כן היו השירים העברים, אפילו „האסתטיים“, כביכול, תמיד מלאכותיים ומעושים, נל של מליצות מן המקרא או מספרים לועזיים, ביתור משולר והיינה. לא כן משוררנו חובסקי. בכל שיריו בולטת ונכרת; צמיותו הפרטית והמיוחדת, העושה גם את הרעיונות הישנים לחדשים, אחרי כי הם מתלבשים בצעירים ובטוים חדשים לפי עוצם כח הדמיון והחוק ההרגשה, המיוחדים למשורר זה בלבד. זהו אות נאמן, כי הוא בעצמו ראה והרגיש את כל מה שתאר. אמנם גם ברבים משיריו אנו מכירים את השפעת משוררי אירופה, ואולם יחד עם זה אנו מוצאים בכל שיר ושיר, כמעט בלי יוצא מן הכלל, איוו קו דק, איוו ציור חדש, שאין לורים חלק בו.

אך נפנה נא אל השירים עצמם.

קבוצת אצד לפנינו יש ששים שירים שונים, רובם קטנים, וזוהי מעלתם העיקרית. מלבד שתי באלארות ושלוש אנדות, הם כלם שירים ליריים, ושירים כאלה צריכים להיות קטנים, אם הם מרצים באמת. בהם משתפכים רגשות הלב, והרגשות האלה אינם כמים שאין להם סוף. הן זהו אמונם של כל משוררנו הזקנים ושל רוב משוררנו הצעירים. הם לוקחים איוו הרגשה נמצאה וממתחים איתו על פני שטח רחב של ממות חרוזים מימיים, ומסילא אוברת, ההרגשה את זוהי והשיר את מריצותו. ברוב השירים העבריים אפשר להשמי: הרבה חרוזים,

לפעמים עד חצים, והשיר כלו עור יתעלה ע"י ההשמטה הזאת. "סרח עורף" כזה אין בשירי טשרניחובסקי. אפשר, וגם ראוי לפעמים, לשנות ולתקן בהם חרוזים הרבה. אך אי אפשר להשמיט בהם אפילו שורה אחת מבלי אשר יתקלקל כל הרושם ומבלי אשר ירגיש הקורא. כי פה חסר דבר מה. שיריו של טשרניחובסקי הם נמצאים כל כך מפני שהם קטנים ואין בהם חרוזים מיותרים. יותר כבר אפשר להתאונן עליו על שהוא מכוון לפעמים את סגנונו יותר מדי, כאשר ראינו, אולם כזאת יקרה לו רק כבואו לפתח בשירי איוה רעיון פיוטי. לא כן כשעה שהוא מתאר את הטבע או את האהבה, שם אין חסר ואין יתר. כל כחו של טשרניחובסקי הוא לעת עתה, בשירים כאלה. מששים השירים האלה יש רק י"ד שירים נוגעים לישראל ורק חמשה שירים מוקדשים כולם להגיונות פיוטיים מופשטים. ארבעים השירים הנשארים עוסקים רק בצירוי הטבע ותאורי האהבה. המשורר בעצמו מתאר את "בת שירתי" (89—88) ברמות. ניב הקסם מעל שפתי השושנים, המריע תוך חררי לבתו, "כצלצל סגנונות שאננים". ותכפ מתקשרת האהבה כרמינו עם הרר הטבע :

וּמְלֵאֲתֵי קַסְם הָרְגָה, הַיִּסְפָּרוּ וְזִלְזִים בְּגָגָה,
הַמֵּן גְּלִי־קוֹלוֹת נְשָׂאִים... אִי מַעֲנֵן הַמְּפַפֶּה בְּסִלְעִים?

וקסם האהבה עם חמדות הטבע ממלאים את כל לבו הרגש, עד כי השירה מתחילה לנבוע מלבבו "כורם מעינים באבק רסיסי צבע ואורה" (89). עוד יותר ברור אנו רואים בשיר קטן אחר את כל חלומות המשורר, את כל מניעי בת שירתו :

חֶלְמֵי אֶת שִׁירֵי־הַנְּמִיר, חֶלְמֵי עֵינַיִם — שְׂמִימִם,
וּשְׂחִיק־אוֹר וְצִלְלִים בְּשִׁדְרוֹת, מִה־נְדָדִים, מִה־עֲמָקָה, מִה־יַּפְּסוּ...
וְהַלְוֵנֶת־הַמַּעֲיָן, קוֹל שְׂמִיר, בְּהֵן נְשָׁקוֹ אוֹר וְצֵל עֲרִבִים,
וְנִשְׁקוֹת שְׂפָתַיִם בְּעֵרֹת. לִי תִבְרָ וּמְלוֹאָה נְשָׁקָה. (צד 9—8)

זהו כל השיר הנחמד ובו השתפכה כל נפשו של המשורר. האהבה והטבע, הטבע העלז והרענן והאהבה הבריאה והצהולת — שני אלה הם כל מעיניו. כל רחשי לבו, כל מיתרי בת שירתו. על הרוב הם מתלכדים שניהם יחד. דוגמא נפלאה מהתלכדות הרמונית כזאת היא השיר "ליסהפיה" ; גם ציור הערב הנחמד באלושהטת בנן (26—24), וגם השיר הקטן, הראשון לכל הקובץ, "נצאה, נגורה שאננים", שהוא כולו הימנון מוסיקלי נחמד. אבל דוגמה יותר טפוסית הוא השיר "אביב עולמים" (8—6). בחוץ קר ואפל, כי ימי הסתו הניעו, ואולם המשורר רק יודע זאת, אבל אינו מרגיש זאת :

יְלַלְת־רוּחַ, לֹא תִנּוּחַ, בְּעֵלְיָתִי — שֶׁם יַפְתִּי,
בְּאַרְבֶּה אֲאוּיָהּ, שֶׁם הָאָבִיב בְּשֶׁלֶל גְּוִיָּו
וְאַף אִם אֲדַע — סִתּוֹ בְּרַחוּבוֹת, בְּלַחְיָהּ מְלֹאוֹת עֲדָנָה
מֵאֲמִין הַנְּנִי וְלֹא אֲאִמְנָה. זֶה אֵךְ בֵּיתֵךְ רוּח־שׁוֹשְׁנִי.

והמשורר הולך ומתאר. כיצד משתקפים בעיניה המאירות של יפוא השמים הרעננים, הטובעים בנגוהות שטם האביב ; פניה הפורחים מזכירים לו את "התפוח הפורח", אשר "טובע כלו בלבן-פרחים", כי פניה עוד צחו סן הפרחים הלבנים האלה, ושפתותיה השושנים, אשר טרם פותחו — משוים לפניו את, נגרה הארגמן, המציץ כסתגנב בין לסככים". והיא גוסר :

רוּחַ־עֲפֹרָנִים, שִׁיר־מַעֲיָנִים, וּמִסְבִּיבִי רֵיח־אָבִיב,
בְּנִיאוֹת בְּתִקּוֹל עֲנָה : בְּשִׁמְי־עֵר, קְטוֹרֶת־אֲחוּ,
זֹאת שׁוֹרֶת חֲמֶד־לְבִי וּבִלְבָתִי תְּקוּוֹת־נַעֲר
וּמַצְחָקָה, כִּי רַב שְׁשׁוֹנָה. שָׁבוּ קָמוּ וַיִּפְרְחוּ.

משקל מוסיקלי וצירורים נחמדים כאלה הם כוראי חוון לא־נפרץ בשירתנו היבשה והחקוית. טשרניחובסקי עשיר הוא בכלל בקמבינאציות פיוטיות מקריות מאד. הנה לפנינו, למשל, השיר הקטן הזה :

עינים - שמים רבית הופענה,
הבערה שפתים - דוכדוכים,
ציצית הנשיקות רב-אוישר תבענה...
הקסם? הקסמו הרגנים?...

ישיש שמיתבלת ותפרח הנגה,
קירקרק יאדמו דוכדוכים...
מהרף המשורר, והנשקה עדינה?
הקסם? הקסמו הרגנים?

בשני הבתים הקצרים האלה מתגלם לפנינו מחזה שלם: חמרות האביב, שמי תכלת צוהלים, נגה מורחת... המשורר, העומד ומחכה פה אל כוא אהובתו, שומע מרחוק את שירתה, רואה את השמים העליונים, את הדוכדוכים המתאדמים, ובמחוח חולפת השתוות פיוטית: לאהובתו עיני תכלת כעצם השמים לטוהר ושפתיה האדומות גם הן דוכדוכים מורחים הנג... ובהתול דק ונחמד שואל בעל השיר את המשורר: מי נסך על נפשך העדינה את הקסם הזה? האם השירים הנשמעים מרחוק?.. אך הנה הופיעה האהובה, בנגה נשמע צלצל הנשיקות המביעות רב אושר ובעל השיר שואל שנית את המשורר: "הקסם לך קסמו הרגנים?"

אנחנו, הקוראים העברים, עוד לא הורגלנו לשירים כאלה ולכן נחוץ להטעים, שירים כאלה היו מצמינים לטוב כקצורם, מקריותם ויפים גם כספרות אירופית עשירה.

בין שירי האהבה של טשרניחובסקי יש רבים, שאפשר למצוא דוגמתם בספרויות האירופיות, וזאת ואי אפשר להביט עליהם כעל חקויים פשוטים, הנה למשל, השיר הקטן הזה:

עד כי האזיני את לבך פֶּרְטֵט.
ההוּגָה וְדוֹפֵק בְּךָ בְּכֶה.

בְּאַבִּיב יְמִינִי, בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב,
בְּשִׁרְרָה הִיא הַנְּשֻׁבָּה
וּבְרִגְעֵי לֵיל־רָזִים וְהַמּוֹן הַעֲלוּמֹת,
חֲבִקְתִּי, נִשְׁקַתִּי אִתְּכָה.

בו צלצלו קולות-הָאָבִיב הַרְעֵנִי
בְּהַמּוֹן מְנַגֵּינִתִּי וּפְרִחִיו...
בְּאַבִּיב־יְמִינִי, בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב,
וַיְרוּם הַפְּרֶם וּסְבִכְיו... (צד 15)

וְהִיא, וְהַשּׁוֹר הַדְּמָמָה סְבִיבֵנִי,
חֲבִקְתִּי וּבְנִשְׁקִי אִתְּכָה,

שום איש לא ימצא בשיר הזה חקוי מדעת, אף כי אין ספק, כי השפעת היינה וביירון ישנה בשיר היה. להכשרון האמתי יש קיבה טובה, המעכלת היטב את המזון הנתון לה מאחרים, המזון הזה נעשה לחלק מעצמיותו ורק בצורה מיוחדת להכשרון הזה היא כושרו להקוראים, וכשרון בינוני כבולעו כך פולטו ועל חקוייו אינו טבוע כל חותם של עצמיות, ולכן התקשטות בנוצות של זרים יקרא להם תמיד.

שירי האהבה של טשרניחובסקי הם ברובם עלווים ומלאים ששון החיים, וזה אות, כי היינה לא הרבה להשפיע עליו. משורריו החרשים רגילים כלם לבנות ולהתייחס על אהבתם הנכונה ויוללותיהם כבר היו לנו לזר, כי מוטיפות ומלאכותיות הן, ולהפך. הרבר המציין את כל שירי טשרניחובסקי, וביחוד את שירי האהבה שלו, הוא רוח הששון הממלא אותם; צהלת החיים מתרוממת בשיריו ער לשכרון החושים, לעליצות פראית ומוערת, המסכיחה את כל הדאגות: "אכול ושתה, כי מחר נמות".. האהובה אוכרת לדורה:

הור נוער, הור־ששון נְצִיבִים,
עד הם לא הִרְחִיקוּ לְגֵדוֹד:

נְגִילָה, נְהַעֲלֶסָה בְּאֶהָבִים,
נְרִיעָה, נְמַרְרָה נָא, דוֹד!
כֵּל עוֹד לֹא הָעִיבוּ הָעֵבִים
שְׁמִינֵנוּ מְעֻלְפִים חֵן, הוֹד:

עד לא נָמִי צִלְלֵי־עֵרְבִים.
כֵּל עוֹד חַיִּים נִשְׁאַף, נְחִמּוֹד -
נְגִילָה, נְהַעֲלֶסָה בְּאֶהָבִים,
נְרִיעָה נְמַרְרָה נָא, דוֹד. (צד 13)

כֵּל עוֹד גַּם פְּגִינֵנוּ לְהָבִים,
גַּם לְבִי, גַּם לְבֶךָ בִּיקוֹר,
וְהָאוֹהֵב אוֹמֵר לֹא־בַחֲמוּ:

כִּי נִפְשֶׁךָ עֲנֶפֶה מְעַנְנֵנוּ נְגִיל,
וְעֵינֶיךָ קַסְבִּי מְנַעֵר -

כִּי תִדְעֶךָ תוֹךְ בְּהַמִּי־דַמְוֶךָ הָאִשׁ,
וּבְלִבְךָ כִּי נִנַּח הַפֶּעַר,

שִׁיר־עֲדָן, שִׁיר־פְּלֹאֶזָה, יַעֲלֶת־חֶן,
 אֲנִי גַם אִזְ לָךְ אֲשִׁירָה,
 וְלִשְׁרֵי יִרְחֹו דָּמְךָ פְּסִירָה.
 וְעַז אֲהַבָּה וְהִשְׁק אֲעִירָה.

לשירים כלאי חיים ותאווה סוערת כזאת לא הסכינו עוד קוראינו כלל. הם הסכימו להשיירים המלאים לא רגש, כי אם מליצית, לא עוון התרגשות וסערת הנפש, כי אם בכינות מלאכותית ומעוררת שעמום. אפשר לשער, איזה קצף והסתערות הרוח יעורר בלבבותיהם, השיר המטאטארי, הנקוב בשם „בין הגווי ס'ע" (66-65), שבו קוראה העלמה דמטאטאית לאהובה לבוא ולהתראות איתה לפנות ערב, באמרה:

אֲנִי בְּאֵיבִי-יָמִי רַעֲנָנָה,
 שְׁחָרְחֹרֶת וַיַּעֲלֶת־חֶן,
 בְּגָלִים יָגִיעוּ שְׁנֵי-שִׁבְרִי,
 וְשְׁנֵי יִלְבְּנוּ טִשְׁוִן.

והו הר שולמית, זאת האהובה אשר ב„שיר השירים", המהללת גם היא, בתמיכות של בנות הטבע, בעצמה את יפיה. ואולם היהודי, שעשה את „שיר השירים" ל„קודש קדשים", לשיחה בין כנסת ישראל והקדוש ברוך הוא, היהודי הזה יכוה ברותחים האלה. לו, אם תכתבו שירי אהבים, תכתבו שירים צנועים עם פסוקים מעוקשים וחדורים סגנוניים טעין אלה, שכתבו אד"ם הכהן וגורדון בשעתם. לא כשביל יהודי כזה נכתבו שירי טשרניחובסק בשירה חיה זריכות להתבטא בלג'הרגשות החיות, והתאווה הסוערת והמתפרצת היא הרגשה חיה, חלק גדול מן החיים הצעירים.. אולי כפני שהרגיש המשורר, כי חלק החיים הזה חסר כעז לכנותו, בחר לשום את הרברים הסוערים והטבעיים בפיו בת קדם ובת טבע מעם אחר, בפי עלמה טאטאטאית... לפעמים מקשר טשרניחובסקי בשיר אהבה איזה רעיון פסיכולוגי עמוק, כמו למשל, בשירים: „הכל נשכח" (צד 66) ו„עזי תקר שירת אהבה" (66). בראשון מראה לנו המשורר את הוא מעיר על העובדה הפסיכולוגית הנפלאה, כי רק כעבור האהבה אפשר לשיר עליה, נפש האוהבים הסוערים והתאונניים, אתרי הרעש, כאשר היתה „שלהבת הלב" לבער. ובשני כי בשעה שהאיש מסור בלבו ונמשו לאיזה דבר, מתפעל מסנו וחי בו, אינו יכול לתארה. להיצירה הפיזית היפה נחוצה הסתכלות אוביקטיבית, טהורה וחפשית, וכשעה שהאדם אוהב או מתפעל הוא סוביקטיבי, נרעש ובלתי מסוגל להסתכלות טהורה. בשיר המצוין „איריאל" (8-5) הליט המשורר רעיון מקורי אחר. איש בעל רמיון ובעל רגש רואה עלמה, המצאה חן בעיניו. סיד הוא מתחיל למצוא בה את כל המעלות הגופניות והרוחניות, שמציד לו דמיונה את כל המעלות הטובות, שהוא רוצה למצוא ב„איריאל" שלו: את „עומק אוקינוס היס", את „שחוק ילד תמים", את „חשבת ליל ננב וברק מאור הים", את „ויו הכליל צפירה ברסיפי הטל", ככה מתרוממת ומתעלה העלמה בדמיונה היא כתחלת להיות האל אשר לפניו ישתחוה ואילו יתפלל, ואת האליל הזה הלא ברא הוא בעצמו, הלא הוא בעצמו הרבה את קסם חגו את יפיו. עדנת ומעלות רוחו... הוא שמח על האיריאל הזה שמחה גדולה, הוא כרגיש בהכרה בלתי ברורה כי האליל הזה הוא מעשי אצבעותיו, ובכל זאת הוא גם ירא מסגנו הוא מעריצהו כאלהים:

וּמְלֵא יָל וּמִרָא מַעֲיֵנָה בִּי שְׁמָתָה
 כִּנְדָתִי וְאָלִיט הַפְּגִימִים.

הציורים אשר בשיר הזה הם כן היותר מבהקים והיותר כריזמים, ושני התרזוים האחרונים האלה טבעים את רדעיון בקצור נכרך, אבל במריצות רבה. אמרנו למעלה, כי ציורי כחוזות הטבע מתלכרים בשירי טשרניחובסקי עם האהבה בתענוגיה ויסוריה. ואולם יש בקובץ הזה שירים, המתארים רק את כחוזות הטבע בלבד, בלי כל יחס אל האדם. פה הראה המשורר את כשרונו הרב בתור מסתכל אוביקטיבי וציר נפלא. מעיינו לא נסתר אף קו רק יאחר, אף נקודה קטנה אחת. הוא יודע להטעים באופן טבעי ובלתי מוחש

את כל הקיום היותר עיסודיים, להבליט את התכונות המצינות של הצלמון (אֶנְרֵשְׁמֵאֶט) המתואר על ידו, אבל יחד עם זה, לא ילזיו כנגד עיניו גם הציורים מסדרה שניה. הנחוצים גם הם להשלמת התמונה הפלאסטית. גם בשירי הטבע, כמו בשירי האהבה שלו, אנו רואים את ששון החיים, הנובע כמעין חי מלב צעיר, בריא ורענן. הוא מתאר בחכמה יתרה מחזות עליונים, כראות האביב עם שמשו הצהולה והשופכת פלגי נוגה ושפעת זוהר על כל היקום, עם הצמיחה והפריחה המהירה והחיים השופעים והנחמנים אשר בכל, עם „ים הרגש, מטלכת הרמש, השיקק ושווק וכזומם והרסה" (צר 31). הוא אוהב, בכלל, לא את השקט והיגלוה אשר בטבע, כי אם את ההתרגשות הנחפזה והמלחמה שאינה נפסקת. בשיר אחר הוא אומר:

לא רנעני שָׁנָת, טָבֵע, וְחַלְמוֹת יִמְאָקוּ, עַל מְרוֹס־שִׂיא־הַרְיֹךְ וּבְמִכְרוֹת עֵמְקוּ,
כִּק רָגַשׁ כֶּךָ אֲרָאָה וְצִעֲרוֹת־הַקָּרֵב; בְּתֵהוּמֵי תִישִׁימוֹן וּבְצֵל חֲבִיּוֹן עֵב. (צר 10).

הוא רואה את מלחמת הקיום בכל: בעסקי המכרות אשר כחתח לארמה ועל שיא ההרים, אשר לעב יגיע. הגלים, ההולכים ומתנפצים אל הסלעים ושבים כב"שנית ונלחמים מחדש עם הסלעים עד אין קץ ותכלה. עד כי „אכנים שחקי סים וצור נעתק מסקיסו", כגבירים כקרכו את כל כחותיו הנפשיים, את כל סערות הקרב אשר בלבו מניחה: הוא רוצה להיות מתמיד במלחמתו כגלים האלה, הכתמוללים ושכים כפעם בפעם, ואיתן ועומד על דעתו כמלעים האלה, אשר למרות סחף-המשברים ושאונם, סמקום לא ימוש. את אהבתו לסערות אשר בטבע ראינו כבר בחרוזים המובאים למעלה: „ברעוש, כנעוש ונתוץ ארוים סער ננב" וכי; וכאהבתו את סערות המלחמה היא אוהב את החיים המתהפכים לכמה גונים. כי החיים ההולכים ומשפנים הם מלחמה מתמידה: במקום שאין מלחמה יש קפאון, ואי ההשתנות מכיאה לאט לאט לירי רקבון פנימי. בכל אחר מחזות הטבע הוא שחכ וצוהל לקראת הגוניות (כאניגמאליטינקיים) שבו. כזאת אנו מרגישים בשירים הציוריים „באביב" (צר 13—15) ו„ביתה אבי" (31—29), הראויים לבוא בכל כריסטומאפיה עברית לילדים. כזאת אנו מרגישים בשיר „ילדי ארמה" (85—84), שבו קוראות השבלים המלאות, הכריאות והפוריות, אל העלמה הרפה ובעלת הרוח הנכאה, כי תצא גם היא הישרה ותתענג על ההוד וההדר, הכריאות והרענונות, אשר בכל יצירי הטבע, בכל „ילדי הארמה". בשיר הקטן הזה יש חרוזים, המראים את כשרונו של טשרניחובסקי למסור במלים כוסיקליות את הקולות והפעולות, המתאימים להרעיון הצפון במלים האלה. הנה, למשל, חרוזים כאלה:

וּבְנוֹעַן שִׁבְלִים תּוֹפְעָנָה וּבְנוֹעַן שִׁבְלִים תּוֹפְעָנָה
כְּבְרוֹת־חַיִּימָעַן כְּבָרְאִי, עֲרִינֹ, בְת־אָרְם, נָא גִשִׁי! (צר 34).

ע"י השנות המלה „ובנוען" פעמים וע"י הצלצול הרך אשר במלים המקבילות זו לעומת זו „תופענה" ו„תבענה", אנו כאלו רואים הננו את השבלים בהתנועען והתלחשן. חקוי קולות הטבע ופעולותיו יש בשירי מש' למכביר ובכולן אין אף מלאכותיות כל שהיא. כן, למשל, נשמע קול הרעם בחרוזים האלה:

וְרִגְו הַרְעֵם, וְשָׁאָג וְנָהֵם,
וְרֵעֵר, וְנַחֲכָא הַקּוֹל (צר 70);

או קל השברים הכוסיקליים, בהתרטק זמרת הצפרים לצלילים דקים ומתפורים, בחרוזים:
מְטַר־הַרְעוֹת־גִּיל וְצִלְצִלִי־חֵן;
עֲפְרוֹנֵי הַשִּׁבְלִים לְעִיר רוֹן (צ 9);
או שאון בתי המלאכה והמכונות בחרוז:
כְּשִׁרְיַת־מְגֵרָה אֲזוּ וּבְהַלְמוֹת־רַעֲס־פְטִישׁ (82).

הנני מעיר על הרבר הזה, וען כי ה„רהיטמוס" הטבעי, המכונה בשם Onomatopoeia והכפאר את שיריהם של טובי משוררי אשכנז, אנגליה ורוסיה, אינו ירוע כלל למשוררים העבריים. חיותר מצוינים בין כל שירי הטבע אשר כ„קובץ הזה" הם השיר הקטן „הערב", שכבר הראה מר בריינן את כל יפיו בהקמתו, והשיר הארוך ביחס הנקיב בשם „התוכרי עור?" (קטעים מסוףמה), שבו מתואר לילה שלם ככפר ציורי, גִּלְמֵן התחלת הערב במשך כל הלילה.

עד אור הבוקר. כדי שלא להאריך בדוגמות נביא רק את החלק האחרון מן השיר הנפלא הזה, את החלק המתאר את סוף הלילה ואת ראשית הבוקר:

העולים אט מירק־הבקר,
 ויחלוף שיג בין שרפ־עין;
 וימן תקצה עד תקין
 בברכה געור הנה־גל.
 ופתאם נפל משמי־על
 מטר־חרועות־גיל וצל־לי־חן:
 עפרוני השמים לעיר רון,
 והבוקר אור. הבוקר עד:
 בשריקת־דלי על פי־הבאר,
 בגנוע על העין הבד
 ובשעטת־סוס המנמא חול,
 ובתמרות עשן עולים על...

והליל שפי שט גם שט,
 הצדה נתיב החלב גט.
 ועש על בניו לאמו שח
 ויט לארץ עד הסבד.
 ואילת־שחר עולה בין
 העבים, מלאה נועם וחן
 וחר וחר בוכב־פז,
 וכוכב אחר פוכב גם.
 והחם די ורד.
 ונבלות־מזרח חורו מעט,
 מקרב געור רוח קל,
 בל דשא־שדה רטובי טל:
 וחרפים ריחות ציין־הבקר,

(צד 29 28)

ציור נפלא ומורגז כזה היה נותן כבוד גם לאחת הספריות היותר עשירות. השיר הארוך הזה חורו כלו אך ורק במלים בעלות הכרה אחת, וזהו דבר קשה מאד בשירים ודורש אומנות רבה, ובכ"ו נשאר השיר מתחלתו ועד סופו מצלצל, קל ושוטף באופן היותר נעלה. אמרנו למעלה, כי טשר' רואה חיים בכל. נפלא הרבה, כי הוא מוצא חיים והיה טמירה גם כליל אופל ועלמות, אשר כאלו עמדו בו החיים מלכת:

בליל זה המון פלאי־פלאות וסוד
 מלאה התבל ומרואה,
 מביט האופל - מורא והוד -
 ברבבות־אפי־עין־רואה. (צד 9)

ברמינו הכיור של המשורר חי האופל ומביט עליו ברכבות עינים כמלאך המות. החרוזים האלה יזכירונו את ציורו המפורסם של גיאירי מופאסן La Nuit, שבו מתאר המספר הגדול, כיצר התישך רודף אתרוי, לוחק אותו ומעיק עליו: לא הוא רואה את האופל, כי אם האפלה מתכוננת בו בעינים חוררות ומרות זועה. העלטה מקבלת ברמינו מציאות ריאלית, ישות סורית וכמוסה, וכן היא בעיני משוררנו:

בליל זה באשין עמקי־ארץ ועל
 "יש" אדירה נעלם יתנער,
 בליל זה מר יאנוק. מר ימר הגל,
 אור מתעה באנמים אט יאר.
 וחרש יתלחשו העלים על בד,
 קולות נעלמים יקראו,
 בליל זה בערפף, על הרים כי רד,
 נצוירי־אשפנים יתעוו...

ההסתכלות בטבע מביאה על הרוב את המשורר לידי צהלת החיים, בראותו את ידה הנדיבה של הכריזמה; ואולם יש אשר אותה ההסתכלות מביאה אותו גם לידי תונה חרישית. תונה כזאת מנשכת כבר בתרזיים המוכאים בזה לאתרוגה. ואולם היא מוכעה ביתר כשרון ומתרוכמת עד לאותה התונה העולמית, לאותו עצבון החיים, שהם הנגינה (שצן) היסודית בשירתם של ביירון, שרי והיינה. בשיר הקטן הנקוב בשם "אלגיה" (צד 68-69), כבר ראינו, כי הגלים המתנפצים אל הסלעים ולמרות זאת הם שבים כפעם בפעם להלחם עם הסלעים האלה, ויוצקם בלב המשורר רוח עזו ונבונה, כי הם בעיניו סמל המלחמה בלתי הנפסקה. ואלה הם כל החיים וזה כל האדם... ואולם לפעמים מביאה אותו מלחמת הגלים לידי מחשבות אחרות לגמרי, למה ובשביל מה כל המלחמה הזאת? לאיזו מטרה ותכלית הגלים באים ושבים כלעומת שבאו? מתי יבוא הקץ למלחמה הזאת? ואם יבוא הקץ, מה יהיה אז? האם יש איזו מטרה

לחיי האדם עלי אדמות? בעולם הגדול והרחב נולדים ומתים רבבות בני אדם בכל רגע, הללו נוצצים והללו נובלים, כעשב השדה, וכדם נלחמים, וכלם שואפים, ולעולם אינם שבעי רצון, לעולם אינם סגועים אל התוף... היש איזה חוף? ואם יצגנו אם אפשר, כי תחרל מלחמת הקיום ובני האדם יגיעו למנוחה שלמה, האם אפשר לו לאדם לחיות באפס מעשה, בלי שאיפות ותקות ומלחמות בעד התגשמות התקות? ... על כל השאלות האלה אין שום תשובה: הגלים מתנפצים זה כזה ועל הסלעים, בני תמותה נלחמים זה בזה ובטבע המת ונספים במלחמה, קצף לבן כשלב מתהווה בלי הרף, גל ידרף גל, רור אחר דור יחלוף — ותשובה אין... זהו עצבון החיים, זוהי ה"אָלגיה" העמוקה של ההווה, המעציבה את המשורר הצעיר... כשיר הזה אנו רואים אותו: נוגע כמעט הראשונה בשאלות עולמיות עמוקות ומעציבות ואינו פותר אותן, כי אין פהרין. — הדבר הזה מוכיח, כי שש' לא ישאר רק ציר, המתאר את חיצוניותם של הרבדים והמעשים אשר לפניו: הוא יתעמק בפנימיותם וגם בפנימיות הגיונו העצמי. לעת עתה יש פה שירי הלך-נפש (מה שקוראים האשכנזים "שטיממונגסליעזער") במספר מועט מאד, לטוב זה נחשוב את השיר הבמרג' מאד, "גענועים" (צד 12—11), שבו יוזכר המשורר את ימי ילדותו וכתרתו, אשר בהם היה כאושר, יען כי חייו היו מלאים תקוות ומיניות וחלומות:

עת עוד נִפְשִׁי גִרְסָה לְחַיִּים, עַת נִשְׁאַרְתִּי בְּפִשֵׁי הַתְּקוּת,
 נִבְעָו רִגְשִׁי בִּי בַּמַּעְוִן; אִין מְלֹאָתִן טְנִי דִין.

מה קצרים ונכרצים החרוזים האלה!

במרג' בעצב הממלאהו הוא גם השיר הנחמד בפשיטותו "גם תרוה, גם אורן, גם אלון" (צד 64), ו:א רע הוא גם השיר הקטן "יביטו ממעל כוכבים" (14), אלה הם כל שירי העצב אשר ב"חז"ם". ולעומת זאת כרוכים ביניהם אלה השירים העליונים, שיש בהם גם רעיונות נותנים תקוות טובות לעתיד. היותר מצוין בין השירים מכין זה הוא, לדעתי, השיר "כל דכפון" (56—55), רעיון נעלה וכרחיב הדעת צפון בו. המשורר קורא בנדיבות והרחבת הנפש לכל איש אומלל בחיי רוחו, לכל מר נפש וצמא לאוריה, כי יבוא אליו, אל המשורר "העשיר ברוח", אשר פתח לפניו את אוצרותיו הרותניים ויעניק לו סרגן שמים:

<p>בְּנִשְׂוֹא הַרוּחַ הַתְּקוּתָהּ פְּפוּיִן — אֲשַׁפּוּךְ עֲלֶיךָ מֵל תַּחְתִּיה נַעֲדָנוּ, וְיִשָּׁב וְרָפָא לָךְ — חֲזוּק וְאִמְיִן! וְיִם שִׁירָה עֲדִינָה אֲרִיקָה עֲלֶיךָ, בְּמַחְזוֹת שִׁבְדֵי אֶתְ תִּשְׁנָה נִפְשָׁךְ, וְיִשָּׁב תּוֹם־הַנְּעוּרִים וְהַטּוֹב אֲשֶׁר בָּם, וּבְסִעְרוֹת־הַדְּרוֹת גַּם מִשְׁקֶרְדִּמֶיךָ יָךְ גְּלִים, כְּהַכִּית הַגְּלִים בָּיָם...</p>	<p>וְאֵת שְׁמֵי־הַשָּׁמַיִם אֲנִלָּה לַפְּנֵיהֶ. תַּעֲלוּמוֹת הַבְּרִיאָה תַּחֲזִינָה עֵינֶיךָ, וְשִׁפּוֹנֵי־טְמוּנֵי־הַמּוֹת־הַיָּם; וְאֵת יִצְרֵהָאֲדָם הַנִּפְלָא אֲרִאֶה, וְפַחַד וְרַחֵם לְרַבֵּי יָרֵם. אִם עֵינִים מִקְדָּשֶׁךָ עַל מִזְבְּחֹךָ וְאֲרִנִּי, וְאִם נָלָה כְּבוֹד אֵל וְנַעֲלוּ עֵנֶיךָ,</p>
--	---

ב.

בספרו של משוררנובסקי כרוכים השירים, הצריכים לפעול על רגשות האיש הפרטי מישראל, וכועטים לערך השירים הנוגעים לכלל האומה, לישראל כולו. הרבר הזה טבעי הוא מאד. צעיר בעל הרגשה עזה וסוקרת כרגיש בימים הראשונים להגנלות עציבותו והתרקמות כח היצירה הפיוטית שלו יותר את תענוגיו וצרותיו הפרטיות כאשר את כצב האוכה כולה, ושש' מתאר רק מה שהוא כרגיש, וזאת תהלתו. בין ששים השירים אשר בו יש, כאמור, י"ד נוגעים לישראל. עשרה מהם הם ערים ליריים וארבעה הם באל ארות קטנות, נפלא הדבר, כי גם ברוב השירים, היהדותיים" האלה עומדים ציורי הטבע בשורה הראשונה, העיונים האלה כתלכודים בתקנת האומה, הרוצה לשוב אל חיק הטבע, לחרש נעוריה על ארמתה, כאלה הם השירים "חיים חדשים" (18—19), "על קברו" (74—73) ו"שיר גרש" (52—5), שני הראשונים יפים הם, אך אינם מצטינים בשום רעיון חדש. ולעומת זאת, "שיר הערש" הוא באמת מצוין מאד

ומקורי במדה מרובה גם בתמונתו גם ברעיונותיו. האם מישנת את בנה לעת ערב, כאשר יטו הצללים, והיא שרה לו שיר נעים, שבו משתלב הלך הרוח של „בין השמשות“ עם מצב האוֹסֶה, עם „בין השמשות“ הארוך, אשר הניע לישראל:

אַל מְצַלְלִי-אוֹפֵל תְּגוּר,	יִצְעָפוּ וַיִּרְנְנוּ,
אַתָּה כִּי אֲנֹכִי.	יִחַר שִׁחַר, וַיִּקְרָם,
יֵאָדָר מְזַרְחַ. בְּנָפִי רְנָנִים	יַעַל גַּם שְׁמִשְׁנוּ.

וכן הולך השיר ומונה את תלאות ישראל ואת תקותיו, את הצללים ואת האורות אשר בחייו, וכל אחד הבתים גומר פעם בלחן (refrain) „ועל גם שמשנו“ ופעם בלחן „עוד שמשנו יעל“, אחרי כן באה תקות הנאולה:

אַם גַּם יֵאָחַר יוֹסֶה-הַנְּאוּלָּה,	אַל תִּנְאֹשׁ אֶסֶר-תִּקְוָה:
יִצְעַד שְׁעַל-שְׁעַל.	עוֹד שְׁמִשְׁנוּ יַעַל.

ואולם לא משורר כשטרניחובסקי יסתפק בתקוה ובנאולה לאמית. אחרי החרווים תגוחים האלה באים חרווים סוערים ונמרצים, שבו קורא המשורר את כל הדור הצעיר אל תחת רגל הגבורים הבונים את הרבות ארצם, ומעטים מאד בשירתנו מלאים עזו ואש בחרווים האלה. בשיר „על כנפי רמיוני (37-38)“, שביצרו נרשמו תריוויו הירועים של היינה „Auf den Flügeln des Gesanges“, לאות, כי שידו של היינה העיר במשוררנו את החפץ לכתוב את שירו העברי, מתאר המשורר את תשוקתו לשבת עם אלהותו בקרבת הד תבור וחרסון, ואנו מוצאים בשירו זה ציור נפלא מכתוזות הטבע בארץ הקדם. אושר הכלל ואושר הפרט מתבוללים ברמיונו: כאשר יתענגו הנאהבים על נועם אהבתם ועל הטבע הנהדר, תלחוש להם כל שבוּלֹת-פֶה, תצטנף להם צפור כל כנף ויביע ים כנרת בהמולתו הנעימה את התקוה הגדולה והמוהידה: „ישוב עוד יסרח העם“.

משוררנו הוא כל כך מלא וחדור מהערצת היופי, עד כי אפילו בשירים, שהוא בא בהם כמוכיח ומטיף לעמו, הוא מתמרמר על העדר היופי יותר מאשר על העדר הטוב, כי היפה הוא הטוב בעיני משוררים כמותו: הנה לפנינו החייון „בליל תנוכה“ (50-48). החשמונאים קמים בליל אופל וסופה מקבריהם, רואים את בניהם, החוגגים את חג נצחונות המכבי ונפשם תשתמך בחרווים האלה:

הֵן אֵלֶּה בְּנֵינוּ וְ אֵל גְּלִי-עֲצָמִים,	אֵין בָּת, אֵין אֵיל, הַפְּחַד פְּעִינִי,
יָדִים יִבְשׁוּ, הָעֵרֶקִים אֵין-דָּמִים,	וּכְפֹפֵי-הַקֶּמָּה כְּעָרְבָה עַל עֵינִי.
אֵל צְמוּקֵי-הַמּוֹת. הַחַיִּים בְּנָם,	אוֹרֵיָה בְּל יָדְעוּ, הַיְתָם-מִמֶּנֶּצֶ,
הַחַיִּים וְלֹא חַיִּים, וְנִקְנִים בְּלֹא-עֵת.	מָה יוֹפִי בְּל מִבִּין נְשַׁמְתָּם הַנְּבִאָה וְכו'.

העדר הרגשת היופי הוא למשוררנו מרום קץ אסונה של האומה הישראלית. לו היה ישראל מבין וחש את היופי כי אז לא היה מוחו הולך ומצטמק, כי אז לא היתה קומתו נכספת ועינו מסתרת, כי אז היה כחו אתו, ואז גם לא היתה חיתו מטבע ונמשו נכאה, ואותה ההשקפה מכבצת מן השיר „אני מאמין“ (63-62), שהוא, כשמו, profession de foi של משוררנו. ה„עיקרים“ שלו הם, קודם כל, חופש הפרט ואשרו, ואחרי כן האמונה באושר הכלל האנושי כלו, בשלום, שקום באחרית הימים בין כל העמים השונים, הנלחמים זה בזה כיום, ולבסוף האמונה באושר עמנו בארצו העתיקה, ששם יקום

דוֹר בְּאָרְצָן אֲמַנָּם חַי,
לֹא בְּעֵתֵי, בְּשָׁמַיִם,
חַיִּי-רוּחַ לֹא אֵין בִּי.

אוֹ שִׁיר חֲדָשׁ יִשִּׁיר מְשׁוֹרֵר,	וְכֹל הַ„אֲנִי מֵאֲמִין“ גּוֹמֵר בְּעֵקֶר הַיּוֹתֵר גְּדוֹל שֶׁל מְשׁוֹרְרֵנוּ:
לִיפוֹ וְנִשְׁבָּב לְבוֹ עַר.	לוֹ, לְצַעֲרִי, מַעַל קִבְרִי
	פְּרָחִים יִלְקְטוּ לְדוֹר.

היופי והנשגב הם האלף והתיו של כל תקותיו. חיוניותו ואמנותו. השיר „מחוינות הנביא (68—66) שבו רצה להיות למשורר חברותי ולהתמכר על עשרי ישראל, הכיום בלבם לאחיהם העניים, בני המון העם, אינו עולה בכללו על בינוניות. השיר „בעים רוחי“ (62—60) הוא אמנם נמרץ בהתמרותו הגדולה, אבל הוא מלא מליצות נפרזות, וזהו השיר האחד מכל שירי משרניחובסקי, שנלקח בותר. השיר „קבוץ גליות“ (77—76) הוא אומנות יפה מאד, אבל אין זו מלאכת מחשבת. השיר המשובלל האחר, המתנה את צרותינו ועונינו, הוא השיר הנעלה „אנחות כנור“ (6—6). המשורר סדבר על האנחה הראשונה, שהתפרצה מתחת ימיתו הכנור העברי, בשבת ישראל על נהרות בבל. ומני אז מעירות את כנור יהודה רק אנחות מרות, רק דמעות לזהות, וגם שירי הששון שלנו מהולים חמיר בתונה הרישית :

כִּי נָעִיר שִׁיר־שִׁשׁוֹן, מְנַגֵּינָה אֶךְ בְּרָה,
 לָהּ עִמְקֵי־לֵב יַעֲנוּ בְתִלְוֹנָה מְאֹד בְּרָה.

והמשורר שואל, מתי יבוא הקץ להאנחות והתלאות האלה, מתי יחדלו הטלטול והנדרים? האם בשוב האומה לתחיה, או אולי כחרול האומה לגמרה?...

אֵת שִׁיר זֶה מְלֹא־נְהִי מִי וְשִׁיר בְּאַחֲרוֹנָה ?	תְּהִי שִׁיר־תְּנַחֲחוֹן, תִּרְעֵעַ בְּנְאוֹנָה,
אִם קֶצֶוּ הַשְּׂמֵעָנָה אֲזוּנִים ?	לָהּ יַעֲן קוֹל־תוֹף וּמְצִלְתִּים ?
אוּ לְרֵאוֹת־בְּגִים כִּי שָׁבוּ צִיּוֹנָה,	אוּ בּוֹעֲקֵת־שֶׁבֶר, בְּאַחֲרֵית־הַיָּמִים,
תִּפְסַק וְזֹאת שִׁיר־הַנְּכָאִים ?	הַשִּׁירָה־הַקִּינָה תִּתְקַדֵּם־לְעוֹלָמִים...

מי ממשורריו הביע את יאשוו של העם העברי בגולה ואת נחלי הרטעיות ושפעת האנחות, הנתכות מלבו הנשבר בלי קץ ותכלה זה אלפי שנה, בחרוזים מיניו לב ומחירי נפש כאלה ?

בעלות-תוכן-עברי הן ברובן גם הבאלאדות והאגדות המעטות אשר בספר הזה, ואולם גם כהן נוסלות האהבה והסבע מקום בראש. הנה הבאלאדה „בעין רור“ (47 46), המיוסרת על מה שמסופר במקרא, כי שאלו הלך לדרוש בבעלת אוב והיא העלתה לו את שמואל מקברו, הרבה פרובלימות פסיכולוגיות היה יכול משורר אחר למצוא בהגדה הזאת: שאלו, אשר בעצמו בער את האובות והידעונים, נכער בעת צרתו להאמין בהם; מוסר כליותיו על המרותו את פי ה', על רדפו את דויד מקנאה אגואיסטית וכדומה. מר טש' אינו יודע מכל הדברים האלה, הוא יודע רק אחת: שאלו היה מקורם רועה צאן; ואחרי כן נמשח למלך, ומני אז רק תלאות הקיפוחו מכל עברים, ולכן הוא מתחרט על שהחליף את שוש הרועים בשרביט המלוכה. והו הרעיון העיקרי של הבאלאדה, רעיון, אשר כנראה לכל, אינו חדש ביותר, אך הוא מובע יפה זמקף מסבות נאותות מאד. באמצע החרר סרתיחה הקוסמת, בעלת האוב, את קלחת-הנפרית וענה את פעל הקסמים, וכמענל עוסר שאיל תפוש ברוב שרעפיו, לבו ינבא לו, כי מחר יספה במלחמה והוא עושה את חשבון הנפש האחרון. כל חייו יעברו לפניו במחזה; עיר גבע עם סביבותיה הנחמדות; ושמי תכלת וריחות ערנים, כרי ירק וערדי צאן. ארונים חסונים וצלצלי פעמון הערר — והוא מה בריא ורענן, ונפשו מה שלוה ושקטה... ועתה — עתה נפשו לא תרע שלו, הוא מסחר מפני הפלשתים, אלהים סר מעליו, הקנאה כרוד היא כרקב בעצמותיו — ובהופיע שמואל לפניו בחזון, הוא מתאונן על אשר לקחהו הרואה מאחרי הצאן ומשחחהו למלך, אבל שמואל יענהו דברים קצרים וקשים (במסבות כאלה אין מקום לדרשות ארוכות): „על מריך, גאון לברך, אלהים יזעמך — מחר אתה עמי, גם אתה, גם עמך“. שאלו המלך הנבור שב אל הסחנה כמלך ונבור. הוא יודע, כי קרב קצו, הוא כבר נושא מחיו ופניו חורים, אך הוא מושל על עצמו, אינו מתפסח ואינו מתמרדר. הוא נכון לקראת גורלו וימות על הרבו כראוי למלך בישראל.

רעיון יפה כזה אך יותר מקירי רצוף ב„איריליה“ הנחמדה „מוצאי שבת“ (60—57). היא נוסדה על האגדה העברית הידועה, כי הרשעים נחים בגיהנם בכל יום השבת עד אחרי תפלת ערבית. מר משרניחובסקי מתאר ככשרון רב את השעה האחרונה לפני שקיעת החמה, בערוב יום השבת:

יִרְדְּתִי מֵעֶרֶב תִּכְעַרְנָה
מִחַת עֲרֻמוֹת הַפֶּז,
רִשְׁף הַשָּׁמַיִשׁ הָאֲחֵרוֹן
לוֹחֵשׁ וְרוֹעֵד וְנָם.

קַתְלֵה־מֵחַוֶּן עֲלָיִם נַחֲפָיִם
כָּאֵל עַל כָּל מִשְׁעוֹל וְנָם,

רוּחַ מִתְלַמֵּי־הָאֶחָד
חֲרִישֵׁית תִּתְנַגֵּב בְּלִמָּה,
בוֹכְבֵי־הָעֶרֶב, שׁוֹר, יָהֵל,
כָּאלוֹ הוּא רוֹחֵץ בְּיָם,
מָלֵא עַל גְּדוֹתָיו מִי־הַיָּבֵה,
עוֹמֵד מְנַעֵפוֹ וְנָם.

הציוור הזה הצליח למשוררנו באופן נעלה. ואולם הרעיון העיקרי, מניחת הרשעים בזמן השבת, אשר טפוסותיו העברית בולטת, נעשה אצלו לרעיון, שאין בו שום רושם עברי מיוחד. הוא מתאר, כיצד נשמע בגיהנום, כהגיע, בערב שבת, תור, בין השמשות", קול אדיר, הדורש להדול מענות את הרשעים. והקול הזה —

יִתְדוֹר אֶל נֶפֶשׁ שֶׁהָצִית
שִׁפְק אֲכֹרִי כֶּה אֵשׁ,
כְּרִצַּת אֲרָאִיִּם יִרְעֵה
וְיֵאמֵר לְשִׁפְק הַחֲרֵשׁ.

יִתְדוֹר אֶל לִב־שׁוֹנֵא־כְּרִיית,
כֵּב זֶה, שִׁפְקָא מְקוֹר,

וְרִח־הָאָבִיב וּבְשָׁמִי
יָבִיא עִם תְּקוּוֹת וְאוֹר.

וְרַבְבוֹת־לְבוֹת נִשְׁבְּרִים,
רְצוּצִים, יִשְׁלֵא קוֹו קוֹם,
שִׁיב־תְּהַתְקֶנָה יִרְיעוּ
מִפֶּעַמְקֵי־הַיָּקוֹם.

הרעיון הוא. כנראה לכל, אנושי כללי, שהתלבש במקרה כנגדה עברית. ואולם אולי אין זה מקרה כלל? אולי התגשם הפעם מקצתו של זה הרעיון הגדול, כי לא רק האיראות האנושיות הן גם עבריות, כי אם גם להפך, כלומר הרעיונות העבריים הגדולים אינם מיוחדים לישראל בלבד, כי גם שכיחים לעולם כלו? אנהנו כל כך הורגלנו להביט על ישראל כעל פרודיה בסגנון עצמה, עד כי שכחנו, שהיהדות היתה בשביל האנושיות כלה וכו' רעיונותיהם הכבירים של ראשי אומתנו הקדמונים שנו את כל השקפות האנושיות כלה באותה מדה, שקשה לנו כעת אפילו לשער, מה היתה ההסתכלות בעולם האירופית, לולא היתה מחוברת מינויות ויהדות כאחת, מתורת הומירוס וסוקרטס ותלמידיהם ומתורת משה ותלמידיו הנביאים. רעיון עברי מקורי וכול וצריך להיות לקנין האנושיות כלה גם בימינו, כי אמנם עיר לא הדלנו גם כיום להיות מקוריים ואיננו צריכים עוד כלל לחיות רק בזכות אבותינו, אותם האוינים שהצילו את רוסה. מש' מצא רעיון אנושי כללי בהגדה עברית לאומית ועל דבר כזה אפשר רק לשמוח, ביחוד אחרי כי הרעיון הוא עמוק ומובע יפה כאחד.

לא כן השיר „בששי בין ערבים" (17—15), המסופר גם הוא על ההגדה הלאומית הידועה. כי שני מלאכים מורם את האדם כלילי שבת, מלאך טוב ומלאך רע וכו'. רעיון ההגדה יפה הוא כשהוא לעצמו ובר שש' רק הציעהו בחרושים, מבלי הוסיף עליו שום פאר פוטי, וגם החרושים אינם מצטיינים במאומה, וככה אין להשיר ערך מיוחד. יותר יפה הוא השיר „שני העורבים" (79—78), אך גם הוא, למרות היות בו מעט רומנטיות עברית, אינו עולה הרבה על רוב השירים ממין זה. ומה גם כי הוא תקוי לאגדה שוטלאגנית (ככתוב בראשו) ורשומיו העבריים — הרמיזות על מיתתו המשונה של ר' יהודה הלוי — מטושטשים מאד. ואולם יפה באמת וכתובה כבשרו רב היא הבאלאדה „האחרון לבני קוריש" (81—79), המיוסרה על המקרה המסופר בדברי ימי מלחמת מסדר עם שבטי ישראל בארץ ערב. הגבור האחרון של השבט העברי המנוצח, אבן באטא, נשבה בירי האויב והוא מט להרג. אך ערבי אחר, אבן-תאבת, אשר בן באטא הציל אותו פעם אחת ממות, מתחנן על נפש מישיבי העברי ומבקש את מחסו, כי יצאיהו לחמש וישיב לו גם את אשתו ובנותיו השביות, ובקשתו נתנה לו. ואולם הגבור העברי אינו שמוח על החיים והחופש, המוגשים לו בחור מתנת חנם. הוא שואל, מה גורל נגיד שכמו העברי אסר בן קעב וגורל גבורי ישראל בן אחטב ובן סמיל, ובשמעון, כי בלם מתו, הוא מבקש מאת הערבי, כי יעשה לו את החסד האחרון — וימתהו. והו בקצה

תוכן הבגלאדה, המיוסדה על ספור, שיש לו אולי גם יסוד היסטורי, ובכל אופן מציאותו בלבד היא עדות נאמנה על גבורת יהודי ערב ואומץ לבם הגדול. הצעת משרניחובסקי מתאימה מאד להתוכן: התרויים קצרים ושוטפים במהירות וכל אחד הוא כאלו הוצק מברז עשת. הודות להמשקל המתאים כמעט נרגשות בחרוים האלה כל פערות הקרב העצום, אשר בחיזק הנופל כל גודלה של אכזבת-כחמר.

לאנדה כחיי נביא-אללה מוקדשת גם הבגלאדה, הנקראת „מחמר“ (41—40) על שמו. הנביא ובני לוינו יושבים במדבר כליל יחד אחד. מסביב השלך הם דומית המדבר מלאה הוד והדר, היא איזכה ונפלאה כאחת. השמים המאירים יוצקים עליו אור קסם חור ושוממיהו ודומיתו מפלאות אותו רוים וסודות. הנביא מתקן את מגדליו ותלמידיו מנישים עליו ביראת הכבוד, בלי אומר ודברים. ופתאם נשמעה בתוך הדממה העמוקה שאנת ארית. הנה כה מתאר משרניחובסקי את השאנה הזאת:

ופתאם — וירעם הרעם בגלגל,
במך קבר מקצה עד קצהו התצלגל,
וברבתבי הישימון סם. עלה נדר,
ובאסס־מרתקים לו ענת הרהר,
בעבור שאון חיישי, ובאלו לו לענ,
נימוג בפרחקי... גור ארבה זה שאנ.

כמדומני, כי ציור כזה הוא דבר בלתי רגיל ביותר גם כספרויות אירופה. אחרי כן מחוורת פעולת הקול הנורא הזה. הכל התעורר כרטס וחלחלה: הסוס נטה אוניו ויצחל בקול רם, החמור נער והגמל נתר ויילל בדממה והצבוע (חיאנע) נכח בקול מורד... בני לוינו של מחמר הרגישו כאלו חלף איזה רוח קוד ויקפאו את דמם... רק הנביא נשאר שאנן ושלן, הוא הוסיף לתקן את מגדליו כלי אומר ודברים, כי איך יירא הנביא מפני שאנת ארית, ודבר ה' נשמע ברמה יותר ממנה, ואללה הוא תקף מן הארי הזה? — רק ככלותו את מלאכתו שלח הנביא את אנשיו לשלום איש לאחלו —

יגדל וירם פרנע תהיא
בלישימון תעלומות בפנות,
בעדת מערציו, שאותו סוכבת,
במחוקק היורד מחורב בפינ,
בעזראיל הפלאה, הפא ביום-הדין,
בשקשש מתוהו ובוהו מתפרין,
באללה ביום פראו שמים נארין...

לכוהר לוי להסעים את כל יפיה ומקחיותה של החשויה „כשמש מתוהו ובוהו כחפרין“ אעיד רק, כי, בכלל, כשפח הדבר מאד, שמשוררנו נסה לקחת לתוכן שידיו את הגדות ארץ הקדם, ביחוד את אותן של הערביים. עוד לפני שנים אחדות העיריתי על העובדה המעציבה, כי כשעה שהאנגלים, לוכרי הודו, העשירו את ספרותם בשירים לקוחים סחיי עמי הודו הפראים, וחרוטים כובשי קוקי, נתנו סחיי המשרקקים, הגרווינים ועוד, תמונות מרהיבות ופואמות נפלאות, אשר תעמודנה לדור דורים — לא שמנו אנו, בני ישראל, את לבנו כלל וכלל לחייהם והגדותיהם של הערבים אחינו, בני עם כמונו, שבתוכם אנו רוצים להתישב ובהם תלוי פשרנו הלאומי במדה מרובה כזאת. משרורי אשכנו (האמר-סורגשטאל, רוקטס ועוד) ומשרורי צרפת (Les Orientales) של ויקטור הוגו, שירי לאסארטין ובארתילמי) הרגמו את מכתר שירי ערב ויעשו כמכתונתם שירים ופואמות המצטינים כרוח הקדם הנמוכה עליהם; ואנחנו, אחד מעכי המורה, לא נסינו לישית בשפהנו, שפת ארץ הקדם, כדבר הזה, אשר, בלי ספק, יעלה כיר כשוררים עברים בעלי כשרון הרבה יותר. על כן אני שמח על נסיונו הראשון הזה של מש', וכי יתן ולא יהיה האחרון.

לאחרונה הגני לדבר בדברים אחרים ע"ד התרגומים אשר כ,חיונות ומננינות, מספרם כולה רק לעשרה; אבל, תכורת זאת, הם תרגומים מסיבב משוררי אירופה בשפות אנגליה, צרפת ואשכנו: משירי לונגללו, ברגס, שילי, אלפרד רי מיסה, גתה, ושיר אחד נפלא מאד בעקבות אנאקריאון. לכולם יש תוכן אנושי כללי, ולא תוכן עברי ביחוד. כמעט כולם מצטינים בדיוקם הרב (את כולם השייתי להמקור הלועזי) ובשפתם העשירה, אשר רק לעתים רחוקות היא קשת הכנה מעט. כבר הארכתי למרי ולכן; עלי להמנע מן העונג להביא פה חרויים

אחדים מתרגומי השירים הספורטיבים Excelsior (לינגבלוו), John Barleycorn גם My heart in the Highlands (ברנס), Rappelle-toi! (מיסה) וזור. ואולם אי אפשר לי שלא להזכיר את התרגום השריד הגדול של The Cloud בראשיתו של המשורר הגאואני פריסי שרי (Shelley). הוא השיר, אשר גיאורג באגנרס מכר עליו, כי ציור כזה של מחזה טבעי לא היה לפניו ואולי גם לא יהי אחריו. את תרגומו העברי של מש' השויחי עם המקור האנגלי ועם כמה תרגומים רוסיים, אשכנזיים ואיטלקים, והנני יכול לאמור בפה מלא, כי במקומות רבים עולה התרגום העברי, הודות לקצורה ופוזיטיותה של שפתנו היפה, על רוב התרגומים הלועזיים, אף כי גם בו יש, לדאכוננו, חרוזים, "מוקשים", אשר בנקל היה מר טשרניחובסקי יכול לעשותם יותר טובים, לו היה לוטש אותם יותר והיה משתמש כמלים יותר רגילות וברורות בהוראתן.

* * *

בקרתי ארכה אולי יותר מדי, אך הקוראים יבינו את נחיצותה של האריכות הזאת. בספרות חדשה, שכל משורריה, במשך מאה שנה רצופות, לא הרגישו שום צורך במלת "לערעב" (עפרוני), נהוץ נאמט לבאר את ערך השירים האסתטיים בכלל, מר מש' נתן לפנינו שירים, שלא הורגלו בהם רוב הקוראים העבריים, וצריך היה להטעיםם ולהראות בפרטיות על הטוב והיפה שבהם. אין ספק, כי יש ביניהם הרבה שירים, הרושים שנויים ותקונים קסנים וגדולים, ושירים אחרים, שהקובץ לא היה מספיק, לו לא באו בו כלל, וגם על זאת העירתי בפרטיות, כדי שיראה המשורר ויתקן את המגרעות. מלבד זאת אפשר להוכיח מכל האמור, כי כחו של מש' רב ועצום רק בציורי הטבע ובתאור רגשות האהבה. ואולם שום משורר לא הגיע לגדולה אסתית רק ע"י ציורים ותאורים כאלה בלבד. עיקר פרסומו של שבספר נוסד לא על "המוניטים" היפים שכתב או על המואמה "ונוס וארוניס" עם כל ציוריה היפים, כי אם על "האֶלֶט", "מאקבט", "ליד" ועוד, עם רעיונותיהם ושאלותיהם הפסיכולוגיים העמוקים. המשוררים הגדולים באמת הם תמיד גם פילוסופים עמוקים, אלא שפילוסופים באה לא מן הראש, מהקשי ההגיון, כי אם מן הלב. מן ההתעמקות בפנימיותם של המעשים ובמסתרי ההרגשות הפרטיות והכלליות, כלומר בהרגשות עצמם ובהרגשותיהם של אחרים, כפי שהם טבועים במעמקי כחות הנפש. וזוהי הלידיקה האסתית, הגדולה באמת מפני שאינה צפה על פני היצויותם של המעשים, והסתכלותה היא יותר עמוקה ויותר חודרת. לידיקה כזאת היא עברית לגמרה; אותה אנו מוצאים ב"תהלים" והיא היסוד לכל השירה הנוצרית, השונה מזו של היוונים והסופרה על שירת המקרא; יסודה הוא לא הטבע המת, כי אם האדם החי. מש' יודע לתאר את הטבע יותר מאשר את האדם, ובמובן זה אין שיריו עבריים ברוחם, ולכן גם שיריו הנוגעים לישראל מעטים הם מאד, וגם אלה המעטים נופלים הרבה משיירי ביאָ ליק הנמצים. היופי והאהבה אלה הם כל מניעי כת שירתו של מש', ועם ישראל, סוף סוף, לעולם לא יעריץ את שני אלה באותה מדה, שיהיו לו לתכלית בפני עצמה ולא רק לקשטים ותכלים, המפארים והמנעמים את החיים. אשר יסורתם היא עשות משפט וחסד. ובכן גם מצד זה אין שירי טשרניחובסקי שירים עבריים מקוריים ולאומיים, בלומר אינם נובעים מצמיחותה של האומה, אשר בשפתה הם כתובים.

ואולם, רבותי, אי אפשר לשכוח דבר אחד: החיים הם בעלי שני צדדים. היופי, כשהוא כושל יחיד בסחשבות בני האדם ושאפיותיהם, אינו לפי רוח ישראל; אבל הלא ראינו את התוצאות המעציבות של העדר הרגשת היופי והטעם הטיב, אשר נחונם בני ישראל בגלותם באונם וגם ברצונם. אדם שלם הוא רק זה, שכל הרגשותיו מפותחות כראוי; "עם שלם יהיה רק זה, אשר השאיפה לאמט וצדק תחמארו אצלו עם האהבה להיפה והנשגב. השלם המת הוא חלק מן העולם הגדול כהאדם החי; ולבעלי הסתכלות עמוקה ודמיון עשיר איננו מת כלל. בצמיחת והסריחה, כפריה והרכיבה בלתי הנמסקה שבו, מתגלת אותו הכח החיוני ש:אדם, אך בקסם עוד יותר עז ויותר נשגב. האהבה היא רגש טבעי ובריא, ולכן צריכה היא להתאר לכל גלויות והתגלמותה הפסיכולוגית, לנו נחוצים חיי-ארץ ואיננו יכולים להסתפק בחיי הרוח בלבד, אף כי עם הרוח היינו יונשאר תמיד. תחיית הרגשות הטבעיים צריכה לבוא בעת, בימי שאיפת האומה לחירות מדינית ורוחנית כאחת, יחד עם תחיית ההכרה המוסרית שלנו. ושירי טשרניחובסקי מסוגלים לעורר את ההרגשות הטבעיות האלה ולהשיבן לתחייה. הם מסוגלים להרכות את כח

הלב הרך והמרגיש, החסר כל כך לילדי הנטו, על חשבון המוח, שהצטמצם במשך אלפים שנה יותר רק בהקשים הגיוניים, ואז אולי יתהוו בקרב עמנו שווי ערך בין הראש והלב, בין השכל והרגש, בין הכח הרחני והנפשי. הרמוניה כזאת צריכה להיות כעת, בחקירת התחיה, ראש כל סאויינו, ולכן ברוך יהיה לנו המשורר החדש הזה, אשר על הרגשות המוכנות אפשר לראות ומחוקות. עוד רחוק הוא הרבה מן השלמות הדרושה, אבל מן הרגשות המוכנות אפשר לראות את עומק הסתכלותו, את כשרונו לציר בצבעים מדויקים ומהירים כאחד, את סגוף דמיונו העצים, את עוזו שפתו העשירה והיפה וגם מה ש'כבד', לדעתי, מאד — את הכנתו הרבה לתת את כל רעיונו ואת כל ציור באותה המסגרת המשקלית שהיא נאותה ומתאימה אליו ביותר. כמעט אין משקל אירופי יפה, שלא נוכל למצוא ב'חזיונות ומנגינות' שיר כתוב על פיו ומכוון לו. גם בדבר הזה עולה משה' על רוב כשירינו, אשר משקליתם הם על הרוב שווים זה לזה ומגוונניים עד לזרא, וגם רעיון שיריהם סהמים למשקל, שבו הם בחיובים, רק לעתים רחוקות. עלינו להוסיף עוד, כי כמו שראינו, יש ב'חזיונות ומנגינות' גם שירים אחדים, המעידים על עומק הסתכלה ועל הכשרון לחדור למעמקי הנפשות, שיש להמשורר הצעיר, וכן גם על הרגישו בצרת עמו ואמונתו באידיאליו הגדולים ובחקיקו המרוסמת. הבה נקוה, כי בימים הבאים יפתח המשורר הצעיר גם את כשרונו במקצועות האלה ואז תהי התפתחותו שלבה והיה יהיה למשורר לאומי כמלא מיבן המלת. כי רק המשוררים, שידעו לחשיף את כל סתרי נשמת אומתם, לכל גלויה השונים בחייה ההיסטוריים ובחיי כל פרטיה האנושיים, רק משוררים כאלה היו לקנין האנושיות כלה, שהלאום הוא רק חלק מסנה.

היילברג, י"ג כסלו א' תתל"א לגלותנו.

ממזרח וממערב

מאסף לחכמה ולספרות. העורך ראובן בן מרדכי בריינין (כרך ד', ברלין, תרנ"ט).

ספרותנו עניה היא בכלל במאספים לחכמה ולספרות, אשר יכילו בקרבם מאמרים הנושאים ונותנים על שאלות יסודיות וכלליות בכל מקצועות חיינו השונים. מאספים כאלה יופיעו אצלנו רק לעתים רחוקות, אבל יש להם ערך מיוחד וקים והמה תופשים מקום נכבד בספרותנו. מאסף כזה מונח עתה לפני, האיצר בקרבנו מאמרים כל כך חשובים ונכבדים, עד אשר נוכל לחשוב את הוצאתו לאחד החזיונות היותר נעימים בספרותנו.

המאמר הראשון, הגאון מווילנא, יצא מעטו של העורך בעצמו. הגאונים העכריה, — יאמר בריינין בצדק — תחן חסד רב לחוקרי-הנפש, לכותבי-התולדות של הדורות הבאים... וכל חוקר וחוקר יגלה בה צד חדש, נקודה מאירה אחרת... — הגאונים העכרית היתה מתלבשת, לעתים לא רחוקות, גם כגולה, גם בתוך העיני והרחקות של התחום הצר בצורה יפה ינעיסה... ובריינין מנסה לתת לנו לדוגמא מושג ידוע מהגאונים הזאת בתארו לנו את חסונת הגאון מווילנא. ועבורתו זאת נכבדה מאד, יען כי מצד אחד נודע לנו עד היום רק מעט מאד מתולדותיו של הגאון הזה, ומצד השני גם הגאון בעצמו לא השאיר אחריו עובון ספרותי עשיר וקבוע בתוכנו, והפרורים הקטנים וההערות הקצרות שכתב על שולי הספרים לא יתנו לנו מושג נכון מחסונתו הרחבתו והשכונ-עולמו. ולכן לא אתמלא אם לא עלתה גם בדי הסופר בריינין למלאות בשלמות את החסרון, אבל בתור נסיון ראשון על שדה תולדות הגאון שיא נעבר עוד כלל — יש ערך רב להעבורה הספרותית הזאת. בריינין הבין להבליט לנו אחדות סאונת הסגולות הנכבדות בתכונת נפשו הרומסה של הגאון הנחוצות להכנת חיי הגאון, פעולותיו והשפעתו על בני דורו.

הגאון מווילנא — יאמר בריינין — לא נהנה מעולם אף כמדת כל שהיא סקניני התבל החכריים. מעולם לא היו לו סענות ומענות, או איזו תערופות על בני עמו, בני עירו ועדתו או קרוביו ורעיו. ולא לכד שלא חשב כי יש לו איזו זכות לדרוש מאחיו, בני עמו.

בסדר גאונותו כסף או כבוד, שררות או נשיאות, כי אם גם כרח ספני כל הדברים האלה כבודה ספני הנגף והקטב. הוא היה איש בלי כל תכיעות וררישות. הוא העניק מאוצרו הרוחני לתלמידיו, לקרוביו, לבני דורו ולכל העם זה איזה דורות, ובכל זאת לא עלה מעולם על טחשבתו, כי ניהן הוא דבר מה לעמי. הוא היה באמת מאור הגולה סבלי אשר ירע פי יאיר, כאשר לא חרע גם אבן-הן שהיא נוצצת. הגאון לא נהנה מהחיים המצויים, השכיחים, מחיי „העולם הזה“ אף באצבע קטנה. אף הנאה קלה שנקלות, אבל גם הוא לא נשא נפשו לחיי „עולם הבא“, שגור היה בסיו, אליהו יכל לעבוד לאלהים גם בלי עולם הבא... ככונת המאור של הגאון לא ענדה כרעש, במאון ובחריקת-גלגלים, כי אם שפכה בנחת ובנעימה אור רב על כל ההוגים בתורה. הוא היה נחבא בקרן-זווית, כידכתי בית-הסדרש, בארבע אמות של הלכה -- ומשם, מסתר-הסדרגה, האיר לכל בני הגולה אור גדול... הגאון היה ענוה שפל-רוח, מתון שקט, ובכל זאת הסב מהפכה עקרית בארמות הלמוד של בני דורו והדור הבא אחריו. הוא הורה סדר ושטה בדרכי-הלמוד, הוא הסב מהפכה גם במחשבות התלמידים ויחוספ לחכמות התבל...

הגאון למרות דבקותו הכבירה אל סמורה אבות וקניני רוח עמנו הרתיים והמוסריים — הועיל לא מעט להמצת. הדעת וההשכלה בקרב ישראל: בני דורו של הגאון היו רחוקים בארצו מכל ידיעת לשון נכריה, מכל מדע וחכמה, היהודים דברו בשפת יהודית-אשכנזית ואת שפת פולין התרבותית, שפת העם אשר ישבו בקרבנו, לא שמעו ויהיו מרוחקים מהמשכילים והנבונים שקברו עם הארץ. אף שכיב אור אחר לא הגיה עליהם. חשך כות, בערות כואת לא ידעו בני ישראל כמעט סיום הלכס כגולה. הפלפול הנפתל והמסוכך שרר בבית-הסדרש, בשיק ובכל פנות החיים, עקום השכל, עוות ההגיון במדה גרושה כזו לא היה עוד בקרב ישראל. השמעתם של תלמידיו שבתי צבי עשתה עוד שמות כמחשך ותאכל בסמתיים כסס מנפש ועד לב. להרבנים, להגדולים בישראל לא היה כל ידיעה גם בחכמת הלשון העברית ויפנו ערף גם לספרי החכמה הכתובים או מתורגמים עברית כידי חכמי ישראל בדורות הביניים. ובדורו אויטלל כזה התפרצה גאונותו של רבנו אליהו עוד בילדותו מהמסגרת הצרה, שהקין החשכה, אשר בה היה כלוא רוח ישראל בלישא ותשאף לאור, לדעת. עוד בילדותו היתה משנת הגאון סדורה וצרופת ככור ההגיון הישר, עוד בנעורו: מצא נחיצה סלולה בהערבוביה הנוראה של הספרות התלמודית. עוד כאיב חייו למד את חכמת הרקדוק ויעשה חיל בחכמת הלשון העברית, עוד בנעורו למד בעיון רב ספרי תכניה, הנדסה ולסוריות אחרות האצורות בהספרות העברית המקורית והמתורגמה משפה ערב. כגאונותו של רבנו אליהו התלבשה גאונות עמו, השואמר, ככל הזמנים וככל המקומות, להחליץ מססגרתה הצרה ולסגל את הטוב והאור אשר בקרב כל האנושית. הגאון היה אומר: „כי כפי שיחטר לו לאדם ידיעת שערי החכמות לעומת זה יחסר לו מזה ידות כחכמת התורה“. הפתגם הזה היה השאור להחסיסה הרוחנית, אשר החלה בימים ההם בקרב בית ישראל.

בריינון יתאמץ להגביל עוד יותר את אופיה המיוחדת של גאונותו על ידי קיים יותר פריים יותר מוחשים. אולם כמדומני, כי בריינין, בהשתרלו לגלות לפנינו את המאור הרב הגנוז בהגאונות העברית, עובר כמעט על הצדדים השליליים בחיי הגאון מוילנא ויגע בהם. רק בלאחר די ואגב גררא ולא יחשוב לנכון לרדת לעומקם. הוא בעצמו סודה כי הגאונות של רבנו אליהו לא בראה ערכים מוסריים חדשים, לא העמיקה ולא העשרה את היות האדם, לא גלחה אופנים חדשים בשמי המחשבה האנושית ולא מצאה חדשות ונצורות בשבע העולם. או בשבע האדם, אבל תחת לבקש את סכת החיון העצוב הזה גם כתכונתה של הגאונות בעצמה שהצטמצמה רק בהמחשבה וההגיון ותעכב את התפתחותם של יתר הכחות שבנפש האדם — יתלה את האשם רק כתנאי החיים המרים והקשים סאר. ועל כן גם עבר כמעט בשיקפה על החיון היותר נכבד בחיי הגאון, והוא — יחוסר ומלחמתו עם החסידות שהתלה. ביטי הגאון לחפוש סקום בקרב עמו בארצות המורת, בריינין אסנב, כחשבו כי הגאון התנגד להחסידות רק ספני, ששנא תכלית שנאה את הסוריות החשכה, את הקפיצות תפתאומיות, הכרוכים והעקיסים של השכל החולה והרמיון הלוהט, רואה בהתנגדותו רק את מחמת

הרות הלאומי הכריא נגד הסודיות והסלפול. אבל לפי דעתי יותר יצדק ההפך של שמענו של בריינין, כלומר: החסידות היא סמחת הרות הלאומי הכריא נגד הרבנות בהסמכות והאורתודוכסיה, אשר הגיעו בימי הגאון ותחת השפעתו עד מרום קצן.

נראה לי כי ביחס זה קלע הר"ר ברדיצבסקי במאמרו, נשמת חסידים' יותר אל האמת בדברו על הסכות התולדותיות והנפשיות של התפתחות החסידות בקרב ישראל. באותה שעה אשר מעבר סוה התנבר ישראל החפץ לשמור בוהירות יתרה כל המסור סיטי הר סיני עד סה שחרשו התלמידים היתיקים או שעתידים לחדש; יסיס אשר כתם הגיעה האורתודוכסיה אצלנו למרים קצה לעשות ולשמור גם קצויו של יו"ד, בשוסח פניח רק אל העבר הגדול שמכנו ומצוינותו אין לגרוע; ומעבר חשני נראתה נפיה חזקה ורכת לעזוב את תוצאות התולדה והיהדות גם יחד ול'כת לבקש חיים חדשים, חיים כחור בני אדם שאנושיותם קירמת לכל מסורת וחוג קולטורי לאומי. או, סכלי שים לב לשתי הקצוות האלו האוכלות אשה את רעותה והפותרות זו את זו סקצה אל הקצה. סלל לו חלק גדול מישראל דרך חדש בחיים וביהדות ויברא לו חוג חיים חדש, חוג עברי אנושי, חוג שחדש הוא בתכלית החדש זאינו עוקר את הישן כסחכון... בהחסידות ובסהלכה רואה אני הרות פנימית ויפסידית; אחרי שלמרות רוחה הכולל עוד בה סקום רחב ירים לשיטות והשקפות שונות, לחיים ולכלהלים שונים לזי נפיה כל אחד ואחד כרצונו וכלככו, איש איש לפי סהותו ולפי שורש נשמתו ורצונו המיוחד, השליח רוצה שיצברוהו ככל האיפנים, נאמר בצואת הריב"ש, וכל האופנים הם רצוני יתברך; כל לרבות את כל האדם כפרצופיו השונים... האדם בעולם החסידות... עם כל היותו קשור בשלשלת התולדה הארוכה והיותו נהון בקולחת עתיקה קבועה וססימת שכבר הסציאה לה פתרונים לכל השאלות בחייו ובעולמו ונתנה לו מושגים סיגבלים לכל אותם הדברים אשר יתיחס להם כחומר וברות, ואשר הוא הוהה תמיד על קנקנם ויש לו צורך לדעת אותם ואת סהותם. בעולם זה הוא מרגיש את עצמו כקטן שנילר בקרקע בתולה וחדשה שעדיין לא נעשתה מדרם למדרך כף רגל. ואחרי כל החקים והמשפטים, התורות והספורות, הדעות והמחשבות שכבר מצא כל איש חסיד בכל מקום כחור דברים נמסרים מפה לאוון או קבועים כספורות הכתב והלכתבו... הרי הוא מוצא עוד בחיים ובעולם שלפניו פנים חדשות וחיים חדשים... והתמים החדשים' הללו באו אל קרבו כהתעוררות של מעלה, כתרועת אליהם'. אליהם בורא וסחורש את עולמו ואת כריאותיו ושופך עליהם מל לירות חדשה — ובאו תו מל ילדות רואה אני תתיה רבה בפרק ההוא של תולדותנו.

והר"ר ברדיצבסקי לא רק סכאר לנו את הסכות העמוקות והנכבדות בתולדתנו שהולידו בהכרת את התקופה החדשה הזאת, תקופת החסידות, אלא הוא סתאמץ גם לבאר לנו בקצרה את יסודי החסידות שסמה גם יסודי נפש האדם, אשר היא לברת סכרת את רבונו של עולם, מרגשת את ההוד שכנצה וסואפת לחבק זרועות עולם. וכה יכוא לכלל ססקנא, כי החסידות היא לא כחה ולא ספלגת ידענים, כי אם היא קנין כל העם וקנין כל החיים. לפי דעתי, שכח ברדיצבסקי לחוסף, בי כל התנועה הזאת היה נסיון שלא עלה יפה, יען כי הגרעין הכריא אשר בה לא היה יכול להתפתח ולהשתלם כדרך נאות וסועיל בתוך הקליפה הבלה והגרקה, שבה התלבש. כסרוסני, שכרדיצבסקי מוחק גם כן את הסאה, ברצונו לראות כפהגמיו המקוטעים של הריב"ש גרעיני הרעות הסקוריות, אשר נולדו בתחום הפילוסופיה החדשה כחקפתנו עתה.

סאמר נכבר מאד הוא גם מאמרו של הר"ר בירנבוים: הגניק איכסן והסכלות היהרות בעולם' (נעתק סכתב-יד האשכנזי, ע"י ש. י. פויונר). הסחכר בעצמו סודה, כי ענין הסאמר יוכל להראית בעיני רבים כסור מעט, יען כי, כידוע, לא התעסק איכסן סיטיו בשאלת היהדות והיהודים כשיטות ולשמס. פעם אחת הציעו גם לפניו את השאלה על דבר האנטישמיות... ויסתפק איכסן בתשובה קצרה ומקוטעה: ... הוא איננו משיג את סהות האנטישמיות, והתשובה הזאת נותנת לנו לשער, כי הסיפור הזה ידע רק מעט מאד על דבר שאלת היהודים בצורתה ההיות'. ובכל זאת יתאמץ הסחכר על ידי נחוח עמוק של כל

חזיונותיו של איבסן להראות לנו כי יש יחס וקשר, כיון הפתכלות בעולם ידועה אשר מסכות ידועות נחשבה להסתכלות חיהרות ובין התמונות הפיזיות וקשרי החזיונות והתרחם אשר ציג לפנינו איבסן כחזיונותיו.

מה היא ההסתכלות של גזע ישראל בכלל, כלומר ההסתכלות אשר נהיתה שוררת בחוץ עם ישראל מעמדי ההסתחית? בירנבוים רואה בנשית היהודים לרוחנות, לניזירות ולקדושה את יסודי השקפת היהודים על העולם; עוד מימי קדם שאפה הנשית להניזירות להיות קנין כל העם, והנשית הזאת לא תחמוץ כלל לראות את העולם כמו שהיא, כי אם תחאטץ למדרה בקנה מרת רעיונותיה אשר בעצמה תוללה... תוצאות הנשית הזאת — הגנה שגאה לארנות ולמרות, רגש עז של חפשיית, ולמרות זה בטול הרצין על ידי כבלים אשר ישים האדם על נפשו. אבל היהודים לא הרגישו את בטול-הרצין שלהם כצווי מחלט הבא אליהם מן החוץ, היהודים לא הרגישו את פקודתם המוסרית כדבר זר להם, ארדכה, הם נשאוה עמוק עמוק בלבבם, והמה מלאו אחרי תביעתם המוסרית לא מפני שפחויבים היו לעשות כן, כי אם מפני שברצונם הטוב היה לעשות כן, כי סגולתם הטבעית הזאת בהיותה פנימית, חיה, תדירית ושכיחית — היתה כחאמתה אל תביעת איץ מולדתם ומשאלותיה, ואל החיים שבכל יום ויום. הסתכלות האליליות בעולם, אשר התפתחה ביתר שאת בקרב עם היונים ואשר תכונתה העיקרית היא דבקות עזה כהענוגי החיים אשר לא הרע כל גבול. ההסתכלות הזאת סתנגרת מן הקצה אל הקצה אל התביעה המוחלטת של עם היהודים. עובד האלילים, בן הארסה, רוצה להיות חפשי בחפש בלתי מוגבל על ידי התרחקות אליליו מתאדמה. הוא מבכר את חיי-שעה על חיי-עולם, או יותר נכון, מתאמץ למצוא בחיי-שעה שלו מעין חיי עולם. ובחזיונותיו של איבסן עוברים לפנינו אנשים מורכבים ומסוגלים מיסודי היהדות והאליליות, וההרכבה הזאת, היא היא שחוליד בנפש הגבורים מלחמה סרגית והתרוצצות הכחות השונים, המלחמה הזאת תראה לפנינו ברוב יצורי בת-שירתו של החיות הגאנוני הזה. ומהטפסיס האלה אשר חזה איבסן ברוח נבואתו הפיזית, נוכל להוציא משמש על איבסן בעצמו. הגנו רואים במחזה, איך ישוה איבסן לנגד עיני רוחו את האדם החדש, את האדם האציל העליון, את האדם של המלכות השלישית. האדם החדש יאחד בנפשו את עליצות החיים ועליונותה של האליליות עם סגולה המרישית וההסתפקית של היהדות. כראשונה יכנס אל הפרס, יתקרב אל עץ החיים, יינץ את לשרו ויאכל מפריו, אבל באותה העת ענתו תשלוש בקרבן לא כדוחקת ומתפרצת מן החוץ, כי אם כגות בית נפשו, אשר רפן רצון נסת בידה להטותו לחפצה.

המבחר שואל: האמנם אפשרה היא ההתאחדות הזאת? האמנם עלה הוונג חזה יפה? והוא עונה: בהחברה אולי תצלה ההתאחדות וההתמונות הזאת במהרה וכקרב. ובהפרס — אולי רק אחרי עת ארוכה מאד. כמדימה לי, כי החקרה הזאת היא רק חלוס פיוטי אשר יחלוס איבסן, ואחריו גם כיונבוים. התרוצצות הכחות והורסים השינים. כמו בקרב החכרה. כן בנפש האדם הפרטי היא התנאי העיקרי בחיינו החברותיים והנפשיים. הגנוד אשר אנו מוצאים בין הסתכלוה של האליליות בעולם וחשבון עולמה של היהדות איננו רק נגוד הגיוני בין שתי השקפות שונות על העולם השוללות זו את זו, אך הוא נגוד אורגני ופנימי שמונה במרה סריכה או מעשה ביסיר נפש כל אחד מאחננו. נגוד תכונות שונות שמהן נרכבה נשמתנו תכונות המסיכות זו את זו ונתונות זו לזו רחיה להתפתחותן השלמה של כל אחת מהן. הגנוד הזה הוא הוא המוליד את ההרמניה היפה והנשגבה בחיי החברה והנפש — ההרמנית אשר נפשה היא המלחמה החיצונית והפנימית!

השפעת הגורם הכלכלי בתולדות עמנו — היא שאלה אשר סופרינו כמעט לא נגעו בה עד הגה. כספרותנו התאורחה תדעה, כי קיום עמנו איננו תולה כלל בסכות כלכליות, דעה אשר, בלי ספק רחוקה היא מן האמת. יען כי בתולדות העמים פעלו בלי הרף גורמים ומניעים רבים, חמריים ומסיריים, ואחד, המניעים היותר נכבדים בחיי החברה הוא הגורם הכלכלי, ובשום אופן לא נוכל להאמין, כי תולדות עמנו יוצאות מן הכלל הזה ואינן נפלות תחת חוקי ההתפתחות החברותית. ולכן הנני חושב לדבר בעתו את סאמרו של הסופר ה. ד. הוריוויץ:

הגורם הכלכלי והשפעתו בתולדות עמנו, אשר בו יתאסף הסכר להראות לנו את פעולתו של הגורם הכלכלי וערכו בחיי עמנו.

המאמר הזה יתחיל לשני חלקים. בחלקו הראשון יבאר לנו סדר הורוויץ: מה הוא הגורם האיקונומי בכלל ויבאר יסודו על חיי העמים. לפי רעתו, החוק הכולל השורר בכל חיי החברה הכלכליים — הוא חוק התפתחות הצרכים אל העבודה והעבודה אל הצרכים, או — חוק התפרטות העבודה על פי סדר ומשטר ידוע שתכליתו היא הספקת הצרכים בשלמות האפשרית. ואחרי אשר הצרכים המוחשיים בצורתם המוגבלת שספקלים הם בחיי האדם יוכלו להתפתח רק עד גבול ידוע, עד נקודת השיבוע, ואם תעבור התפתחותו של איוה צורך מיחשי את גבול הנקודה הזו, או יהפך צורך טבעי ומוציל להאדם לתאוה נמכות ונשחתה המספרת לגופו ולנפשו — לכן בכל קבוצת אנשים אשר יחלק למסלגות עליונות ותחתונות, למסלגות המושלות והנכנעות, צריך בהכרח להוליד מעת לעת מעטר חברותי כזה, אשר שווי המשקל הכלכלי ינטח הצדה, ויסודי האירגוניזציה החברותית יהרסי, או תשנה החברה את צורתה ותכונן את מעמדה על יסודים חדשים, והתפרטות חברותית יותר נאותה לתנאי העבודה והחיים. המסלגות העליונות שהנה, על פי רוב, מעטות כמספר ביחסן אל המסלגות התחתונות יוכלו בנקל להשיג בהתפתחות צרכיהם את נקודת השיבוע, את הגבול, אשר יערה להם הטבע. והיה אם תלך השתלמות העבודה הלאה, יקבלו צרכי בני העליה חסונה נשחתה, וכתור, "מיתרות" מפסידים הם לידם, תחת אשר כשדרות התחתונות תראה באותה עת התחרות יתרה על ענפי העבודה, יען כי אין חפץ עוד בעבודתם, או יהיו רבים ליתרים, למרח העירוף" בחברה ומצבם יורע מיום ליום. מוכן מאלו, כי מלחמה עזה תתקח או בין המסלגות, וכפרט אם אחת המסלגות של השורות התחתונות שנתה את כצבה במשך העת הזאת ועלולה היא להתיצב בשירה אחת עם המסלגות המושלות — מלחמה אגר תכלה רק אז, כאשר יסגלו עוד הפעם הצרכים אל העבודה, היינו כאשר חרבינה מספר המסלגות העיסודית כראש, ירכ מספר האנשים הנזנים מתשתלמות העבודה ושווי המשקל הכלכלי יבוא עוד הפעם על מקומו. לפעמים תדרנה המסלגות העליונות סגורלתן ומקופן תירשנה מסלגות אחרות שמספרן רב מהמסלגות הראשונות, גם צרכיהם עלולים להתפתחות יתרה, כי עוד לא הגיעו עד נקודת השיבוע. אבל אם החברה איננה עלולה לשנוי המפגות... או אחרות חכה כזאת עדי אונד, — כי כל קבוצת לא יוכל להתקיים, אם שווי המשקל הכלכלי הנוטה הצדה ואין להישירו עוד.

הסכר מתאסף והראית את אסתח החוק הזה על ידי דוגמאות מתולדות העמים, מלבד זה הוא מברר בחלק מאמרו זה על התפתחות הצרכים בכלל ועל הדרכים אשר בהם חשתלם עבודה האדם, ועל ההשפעה אשר תשפיע התפתחות העבודה על חיי החברה בכלל ועל תכונת מסלגותיה, גם תולדות התפתחות עמנו קשירות כצר אחד בהשנויים אשר יבואו בחיי העמים האחרים תחת השפעת הגורם הכלכלי, ומצד השני בתעוררת הכלכלית המיוחדת שמלאו בקרב העמים האחרים מיום שגלו כארצם. את הרעיון הזה יתאסף הסכר לבאר לנו בחלקו השני של מאמרו.

דברי ימי היהודים אחוזים ודבוקים בהתפתחות הספחר וחרושת המעשה בארצות אירופא. היהודים היו בתחילת כונאם לאירופא העם היותר מסוגל לאחד ולקשר את העמים בארצות שונות בקשר של קיטא, בקשר המסחר, וען כי אמונתם באל אחד, ספרותם הכבירה, סדרנת תרבותם עשי או את היהודים לעם אחד בקרב העמים השונים... והמסחר שהביא אותם כנגיעה עמונית חזק עוד כלכם את הכרת אחרותם ולא'מיותם המשותפה. לא זכרונות מימים עברו, לא הר קיל רגשות שחיי לפנים ב'רבות היהודים היו רגשות האמונה והלאומיות בעת היא, אך רגשות חיות המשפיעות על מעשה האדם, המתחזקות מיד תחת השפעת החיים המעשיים... והחיים באירופא השתנו לאט לאט, התפתחו הלכו קדימה, ואתם גם מצב היהודים שנברא לרגל מסחרם הלך גם היא הלוך והשתנה, הלוך והתפתח, עד אשר היה למצב משונה ויחיד במינו, שאין כמוהו בתולדות העמים, מצד אחד היו היהודים נרדפים ונענים, כזויים ושנואים, אבל מצד השני היו גם התקפים באיך, כי ביריהם נשאר המסחר ועסקי-המספרים, להם היו בת-דינים מיוחדים, המלכם והנסיכים מצאו חפץ במסחרם ויגינו על פי רוב עליהם, על רכושם

והונם, והמצב המשונה הזה הוא שחוק בלבית היהודים את הכרת עצמיותם ואחרותם, את רגש הלאומיות המשוּחפתה. גם שפחם, שפת עבר, היתה חיה במכתבי הפותרים, בספסי הרינים, ותחי באמת לשפה המאחדת את כל בני ישראל — שפת העם

לא כן עתה. עתה היו היהודים ליתרים באמת, יען כי אין לכל ממלכות אירופא המערבית שום חפץ בעבודתנו ובעמלנו. עתה אין אף ספלגה אחת שתחפוץ באמת בקיומנו. קיומנו בתור עם בארצות אירופא הוא עתה דבר מן הנמנע, ולכן יש לנו רק שני דרכים: להתבולל או לצאת מארצות אירופא ולהיות בחור עם מיוחד על אדמתו ובארצו.

אין אני רוצה לה ור פה, עד כמה עלתה ביד כר הורוויץ להוכיח במאמרו את אמתת דעתו זאת; בכל אופן נראה לי שצער המחבר במקום שהיה להאריך, ולא באר את השקפתו זאת כל צרכה. כמדומני גם כן, שמר הורוויץ כמו ישתדל להעמיד את כל תולדות עמנו רק על יסוד הגורם הכלכלי והוא שוכח את אשר יאמר הוא בעצמו בראשית מאמרו, כי בחיי החברה יפעלו גם גורמים ומניעים מוסריים רוחניים, אשר בלי ספק פעלו בחיי עמנו במדה מרובה מאד. בהתבוננו אל תולדות עמנו, עלינו להביא את תולדות כל הגורמים לסכום אחד, ואז רק אז נוכל להבין את דרך התפתחות עמנו בעבר ובהווה ונוכל לשפוט במדה ירועה על עתידותינו.

מטרה מאמרו של בן-גוריון "זקנה ובהרות", היא להראות את הכרחיות שנוי-הערכין יסודי בעולמנו ויכול בקרבו בקורת על שטחו של אה ד-העם, אשר יסודה, לפי דעת בן גוריון, הרכבת חדש על גבי ישן, ושפרה בין שתי השקפות על העולם הסותרות זו את זו. "ביולמנו וחיינו אין העתים שוות. עת לבנות ועת להרוס: ישנן עתים שהארם משמר את נחלתו וחי בססודתו במנוחה לבכ. הוא זהיר בהן ככבת עינו, או לכל היותר הוא משי למה ועיר פה ועיר שם, מבלי כל הרחור ע"ד מהייתה בכלל... וישנן עתים מיומנים לאדם שה"אנוכי" שבו מרגיש את עצמו כ"המסורה" כאלו סגור הוא בכסגרת צרה, והוא כתאמץ לעיוב אותה ולסגל לו חיים חדשים וקנינים חדשים"... "וכן הוא הרבר גם אצלנו, סבל ירושתנו העתיקה, לפי מהות מעמדה בחיינו. והקפה את עולמנו מבחוץ ומבית, היא וכל המונה תכבד עלינו את עולה הקשה ותגדור בנזית את יחוסינו הטבעיים להחיים והעולם, ותעשה את כל נסיותנו והתעיררוחיתנו... בענן מושגים מסוריים וזרים, עד שאי אפשר לנו בשום אופן לנשום נשימה חיה כל עוד נתונים אנחנו בתוך המסורה הזאת... כל מה שנתמעטו תנאינו המדיניים והלאומיים, נתמעטה גם דמות אנושיתנו וכל המהות אשר בנפשנו ונהיה לאנשים שעומדים ומעינים בספר לדעת על מה הם עומדים. רואים ושואלים את כתביהם מה הם רואים, מרגישים וחושבים. כפי שמסור להם להרגיש ולהשוב."

כודה הוא בן-גוריון שגם אחר-העם מרגיש בהכרחיות שנוי-הערכין בחיי עמנו, שנוי שאחר העם יסכן אוחו בקרוב בתור שאיפה חיה בלב לאחרות האומה לתחיתה והתפתחותה החפזית לפי רוחה על יסודות אנושיים וכלליים. אבל בעור שאחר העם מקדים בכל מלחמת הבטוליים וגלגול הערכין... את החיוב על השלילה, אחר שלפי דעתו כל תנועה בעצם וראשונה היא חיובית בלבד, בעור שאחר העם חושב שגם הערכין החדשים צריכים להשתלשל לאט לאט ולצאת מתוך עצם היהדות — מערער בן-גוריון על ההשתלשלות הזאת ורואה את הסכנה היותר גדולה הצפויה לנו בזה, "שאנחנו בתור יהודים נעשינו טפל ליהדות הממששת". בן גוריון רוצה בשנוי יסודי, במרידה רוחנית ומוסרית, יען כי לפי דעתו "השלילה קודמת לחיוב וההריסה לבנין, ותמיד יולדו החיובים החדשים אחרי אשר כבר נתכללו הישנים". והוא כתאמץ להראות לנו, כי הן בתולדות העמים בכלל והן בתולדות עמנו יבואו לפעמים בהכרח ימים המשנים את ערכי החיים הפנימיים והחיצוניים מן הקצה אל הקצה.

כשאני לעצמי, הנני חושב כי אלו הפסיעות התולדתיות הנקראות בלשוננו של בן גוריון פסיעות גסות, פסיעות שפוסחות על דורות שלמים וחלושיהם — הנה באמת גם כן קטנות ונראות כנסות רק מפני שהנה התוצאה האחרונה של פסיעות רבות קטנות שנעשו לפניהן והנכללות עתה בהן, אם נקח תקופה ארוכה בתולדות איוה עם ונשוה את קצה ותחילתה, או,

בלי ספק, יראו השנויים בקצה התקופה כמהפכות קיצוניות ומרדיות רוחניות, עקירות, אבל אנחנו איננו צריכים לשכוח את הימים והשנים המונחים בין שתי קצות התקופה, ימים אשר מסקירה הראשונה נראים כשקפים, רק כפני שהשנויים הקטנים שיעשו בהם אינם בולטים כל כך, אין אנחנו צריכים לשכוח, כי רק ככוסם של השנויים הקטנים האלה — הוא הוא שיראה לפנינו בקצה התקופה כשנוי גדול ועיקרי. הלא גם בן גריון סודה, כי בעת שהארם לפי הנראה משמר את נחלתו וחי בסמורתו כמנוחת לבב, כי גם אז הוא משליטה ועיר פה ועיר שם מבלי כל הרהור ע"ד סהותה, אבל סה הנה הגלמות הדרגיות כאלה, אם לא שנויים וכמדה קסנה גם מהפכות ומרדיות רוחניות? כשאני לעצמי הנני אומר, כי מושג השלילה בכלל הוא מושג הגיוני מפשט, בעת אשר במציאות כל שלילה הוא חיוב וכל חיוב היא שלילה חיוב אחר וזולתו, כשאני לעצמי הנני חושב כי גם ההרסה הוא מושג הגיוני מפשט, בעת אשר ביחס היצות הצנחית וחלוףיה כל הריסה היא בהכרח בנין חרש. הצבע ויכל להיות למשך שחור ובלתי שחור, אבל הצבע הבלתי שחור איננו רק שלילה השחור. אלא יציג לפנינו במציאות איוה צבע אחר והשם בלתי שחור הוא רק מושג כולל לכל הצבעים וזולת השחור — ולא יותר. גם ההרסה היא לא יותר מהפגרת חלקים שנרכבו בצורה ידועה. אולם על ירי ההפגרה הזאת כבר נעשה דרכה אחרת. עור יותר, הנני מררר על ההבדל שבין מהפכות עקירות ובלתי עקירות, גם ההבדל הזה הוא רק יחסי ולא עצמתי. כלומר הוא ההבדל בין השנויים הנעשים במשך תקופות ארוכות: בין השנויים שיעשו בעתים יותר תכופות, ובאמת כל שנוי הוא עיקרי, אחר אשר זאת היא סהות השנוי ועצמותו.

הנני סודה לבן גריון, כי, אנחנו כתור בני אדם חיים כתעוררים בנו צרכים חדשים וערכין חדשים לא שערום אבותינו, כי, מרגישים אנחנו צורך גדול להתבסס כתור גוי ואדם יחד, לחיות בכל הסהות, בכל החיים האצורים עוד בנו זה דרות רבים, כי, חפצים אנו להיות בכל העם עומד על רגליו ויורע את מעמדו. אבל כשם שההתבססות החיצונית, כלומר העכירה ברשות עצמו בסוכן סריני, איננה יכולה להתנשם עתה ברנע אחר. כן גם תחתנו המסורית זרהותית לא תוכל להיות פתאומית, כי הא בהא תליא, או יותר טוב — השנוי הטיצוני והפנימי הוא באמת שתי תמונות שונות המתהות בעת ובזונה אחת ב"האני" החברותי או האישי שלנו.

לראובן לבי, לא תתנני מסגרת סאמרי הקצרה לרבר בארוכה גם על יתר המאמרים, אשר כאו בהמאסף, "מסורה ומערכב", שכתוכם ישנם כאמרים נכבדים מאד. רק בקצרה אוכיר אחרים מהם. בהמאמר, לתכונת זירי עמנו" התאסף מר ראפאפורט להראות לנו את תכונת השייה העברית בכלל ואת ההשפעה הרבה שהשפיעו הברחנים על השייה העברית; הר"ר ניימארק במאמרו, "רדיות ומרכות" ירבר על תכונת הררשית של הרב צדוק הכהן, תכנן וערכן הנכבד, ועל ערכה של הררשה כחיי עמנו בכלל. — בין המאמרים המקורשים לתולדות חכמת ישראל בימי הביניים, אשר לכולם יש ערך מרעי מיוחד — יצטין "ספר יוסי המקנא", אשר נמסר לרסום בפעם הראשונה ע"פ כתב יד המונה בבית הספרים הלאומי בפריס ע"י הרב הכולל צדוק הכהן (עם הקדמתו הנחמדה של הר"ר צבי מאלטר), "בתתו לנו ציונים נכבדים מאד בנוגע לחייהם הכוסריים והצבוריים של יהודי צרפת בשנות הביניים ובנוגע להיחס והקשר שהיה ביניהם ובין הצרפתים בכלל". רק חסרון גדול הוא שאחרים מהמאמרים האלה יבואו בהמשכים ולא בשלמות כיאות למאסף.

בכלל אוכל לחזור על דברי ולאכר, כי המאסף הזה יש לו, בלי ספק, ערך נכבד בספרותנו, ולפלא הוא מאד, כי למרות צאתו לאור זה כשנה — עברה עליו הבקורת שלנו — בשתיקה.

ש. י. פויזנר.

ברלין.

משפט ספר.

SOCIALISTISCH ODER ZIONISTISCH, v. Samuel Meisels, Przemyśl 1898.

שתי מלות עומדות היום ברובו של עולם ומדיניות" ו"סאציאליזם" שמן, הן הן האומק אשר עליו יסכו כל אוצני החיים ועמכם — הספרות אשר תלך לרוח העת החיה. — אם גם נשתאה לראות שתי הקצוות האלה, שני המושגים ההם אשר זרים הם זה לזה — הלאומיות והסאציאליזם האי-לאומית — יפעלו יחד לעת אחת ויטיעו חותמם על זמן אחר, הנה נוכח מיד לרצת, כי מלכיות שני המושגים האלה נוגעות אמנם אחת בחברתה אפילו יותר מכמלא נימא, המדיניות לפי רוח העת החיה תפתח בעל כרחיה על פי נמוסי הסאציאליזם, והסאציאליזם גם הוא צריך להתפתחות לאומית, כאשר יעיר בצדק מר מייולס. כי הלאומיות הנה המסלה המובילה אל הסאציאליזם, היא הפרודור בו יתקן מין האנושי את עצמו כרי ליכנס אחר כך לטרקלין של הסאציאליזם. אל נא תשפילו את ערך הלאומיות, היא הנה כח החיבור בין אנשים למאות ולאלפים, ובלעדה מי יודע לכמה חלקים וכתות התפררו ונפלגו האנשים, והכתות האלה היוקו עוד הרבה יותר להתפתחות הסאציאליזם. נקל הוא יותר לאחר גוף שלם לגוף שלם מלאחר שבריו גופות הנפוצים והנחלקים רכסה רסיסים (צד כ"ה) ועל כן חקק גם הסאציאלי האיתולני עררי את המלה, אי-לאומיות" מתורת הסאציאליזם שלו.

ע"י השאלה: "ציוני אי סאציאלי"? אין לנו לפי דעת המחבר לפשפש בחורין ובסדקין אחרי שנאת היהודים גם במסלגת הסאציאליזם ולאמר — במלות אחרות — הילך הנכוה יורא מהאש" (צד ט"ז), היהודים אינם יכולים עוד להאמין באיזה מסלגה תהיה מי שתהיה. אחרי אשר כל המסלגות נושאי דגל החפשה מעלו בהם עד עתה, לברות מסירת הנפש עליה מצד היהודים" (שם). לא! ולא! כל האומר כי יש מקום בהסאציאליזם לשנאת ישראל אינו אלא טועה! כהליבראליזם וכהסאציאליזם, שניהם הם אמנם דעות נעלות ונשגבות, חפשות מכל משפט-קרום ונקיית מכל שמץ דופי, אך ורק — "בהטעא ריע" — לא כן. בהטעא ה"י" — פה תעמוד כמו נר שאלת הלאומיות נגד כל הדעות החפשות האלה, אשר לקחו שבי נפשות ולכות בני אדם ברנע הראשון, ואשר כפי הראה — בידן לפשר ולהתפשט כל העקמוניות שבלב, כי כשם שאין פ-צופיהן דמות זה לזה כך אין דעותיהן דמות זו לזו!... חומת הלאומיות איננה חומת ייחוד כובנה כמשמשים קדומים וכשנאת חנם, אשר חפול בין לילה מהתקיעות הגדולות היוצאות משופר של החפשה והסאציאליזם! בהגדה הזאת אין איש מאמין עוד בלתי הרבנים "המתנגדים" ואחינו הסאציאליסטים, גם הבארצן סוטטנער הורה ולא בוש כי טעות הוא לאמר: האנטיסמיסטים כליל יתלוף... גם הוא אך שאלה לאומית... ל"ורים" נחשב בכל עיר ובכל מדינה ו"לורים" יתנונו צרינו, ויען כי שאלת הסאציאליזם תפתר אך ורק על ידי התפתחות הלאומיות נחוק גם היהודי לחיות חיים לאומיים, להראות קורם כל להעמים כי גם הוא אדם הנהו כשרם יגש לעבוד עם הלאומים השונים יחד בכנין הכללי הגדול הזה, אדם אסור כבבלים לא יוכל להושיע לרעהו" (צד כ"ה) ועל כן "בתחילה תשועה פרוטיות ואחר כך תשועה כללית" (צד י"ח). בהיות לנו ארץ מיוחדת או יתעורר בנו הכשרון אשר ירם בקרבנו זה מאות בשנים להיות גם אנו כאחד האדם.

לאום! ארץ מולדת! סיגת היהודים! מלות זרות אמנם — למנהלינו, לרבנינו המתנגדים ולאחינו הסאציאליים, אבל הם מושגים ישנים ונורעים מכבר לכל עמנו שלנו!... בצדק ישפוך ה' מייולס מרי שיחו על בן מנחם ועל ההולכים בעקבותיו על חלומותיהם אלה לאמר: היהודים הנם אך בני דת אחת ולא בני לאום אחד. במשפטים ברורים יוכיח ה' מייולס, כי טעות גדול היה לבן מנחם בהחלטתו זאת אשר הולידה בצלמה ודמותה, אשכנזים, צרפתים, טשעכים בני דת משה. ומאד יצדק המחבר באמרו כי אצלנו ילכו הליומיות והדתיות שלונו ורוע, יד ביה, ואם אין דת אין לאום. — בראיות נכחות יראה המחבר, כי גם בהחלטת הסאציאליסטים המכתישים בלאומיהנו קננה השנאה הזאת וכי גם המנהלים כ"דאשינסקי" ו"ויוויאני" "שוהמייער"

וכדומה אינם כל כך מאוהבי בני שם, כי הסוּן עם לא יכחין בין יהודי עשיר ובין יהודי עני וחאדראו וסתארני צא יוכיחו!.. שם הוכו היהודים העניים והמרודים לא בשביל עשרם כי אם על כי — יהודים הנם (צד מ"ו).. ועל כי עם הננו נחוק גם לנו בתחלה לעזוב בעד עכנו להביאו אל המנוחה ואל הכרענה. "היהודים אשמים בכל" "היהודים יסוצו חלב הארץ" אוכרים לנו, "סוב, נלך" תענה לעמתם הציוניות, נלך אל ארץ אחוזת אבותינו, אל הארץ אשר עינינו לה הליוות כל עוד בנו נשכתנו ותוכחו לדעת כי שקר בפיכם היהודים אינם השאת בנף האנושי — כאשר יאמרו שונאינו — המחלה הזאת הנה בקרב סין האנושי לא מסביב לו, כוצאה כסוקם אחר, וכציון ירוח לנו, שם רק שם יפרח עץ הייני ובאורא דארץ שראי נחכים ונהיה לאנשים כאשר היינו לפני התחקנו כעל ארמתנו, ואז עם העמים יחד נתאכץ להבריא את גוף סין האנושי האנוש ולעשותו תפארת אדם בכל...!

זה הוא תוכן הספר הקטן של ה' מייולס אשר יתן לנו ענין רב לענות ולחשוב בו, טוב עשה הכתבר בהפיצו את ספרו זה עתה בעולם, בעת האינטעליגענץ שלנו תחנה תחת דגל הסאציאלי. כל הקורא את המהברת הזאת יוכה לדעת כי צדקו דברי הכתבר בנוגע לתעודת ישראל וללאומיותו, ומה נמלצו אמרי כשורדנו יל"ג: היה יהודי כאהלך ואדם בצאתך! כלומר, כאהלך, בקרבך, היה יהודי נאמן לעכך ולאומך, ואדם — בצאתך ללחום מלחמת הקיום, מלחמת האקנויות!

ביעליטץ, תרנ"ט.

סרין בהרב.

רשימת ספרים חדשים. *

מדרש איכה רבה על פי כת"י הנגזו באוצר הספרים ברומי וכו'. ערך עם ציונים כתג"ך וגם הערות ותקונים ומראה מקומות ובאור המלות הזרות הבאות בתוכו ועם מבוא גדול הכפוי אור על המדרש בכלל וכפרט, מכני שלטה בוב ער מלכו, ווילנא תרנ"ט. 77—161 עמודים. — ספרות המדרשים היא גדולה ורחבה ופעולתה רבה ועצומה מאד על חיי עם ישראל. היא קשפת את כל עניני חיי האוכה הישראלית וכל ענפי הידיעות, המחקרים וההשקפות, התקות והרמיונות, המדות והרעות, הקורות והצרות של עמנו במשך אלף שנים! בה נשמע הר קול האוכה כלה וסוד שיח הוגי דעות בישראל מרוו דור, בה נראה ככדאי מוצק את כל אשר עבר על אבותינו סיכות עולם ושנים קדמוניות, ולכן הדרישה בה נחוצה וכועילה מאד ליריעת חולדתנו ופגלות פרמדינו מימי דם, הראשון אשר שם לו למטרה את התקירה במקצוע הזה ואשר רביא אור גדול בנבכי הספרות המדרשית והאגדית היה החוקר הנורע צונץ; הוא היה והוא יהיה למפתח לכל הדורות הבאים אחריו ויחמדו ללכת כדרכיו ולעשות כטהו. אבל בכל זאת עוד הנית מקום אחריו להתגדר בו, עוד מדרשים רבים ספיינס וטמונים בבתי אוצרות הספרים וכחכים ליד הרוצה, כי תוציאם מסטגר, תקבץ את השככים הנפוצים ועיר שם ועיר שם ותוסיע עליהם נהרה. זאת ראה הרב החכם ר' שלמה בוכר, ראש וראשון לבוני ספרותנו המדרשית ברור הזה, ויגמור אומר להקדיש את כל כחו ואוגו להוציא מהדורות מתוקנות מכל המדרשות וספרי האגדה, מנוקים מכל הסרוך ושגיאה ונכוחים למכין, ואמנם לא חשך מעטל נפשו ויגע

(* נפרק היה יושמו כל הספרים החדשים הנוגעים בהיהדות בכלל ובחכמת יש אל כפרט, אשר ישלחו אל בית מערכת "האשכול" מאת מחבריהם או מוציאיהם לאור. מלבד שמות הספרים ומחבריהם נזכיר גם את מספר עליהם או עמודיהם; זאת כחידם (אם יודיעוהו לנו המחברים או הכו"ל), למען תביאנה הרשמות תועלת להחכמים הכתברים ולרודשי ספרי ישראל. גם נוסף לרוב על הרשימות דברי בקרת קצרים, כפי אשר יושנו המקום והוסן, מלבד אשר נזכר בארוכה על כמה ספרים בפרק "בקרת".

העורך.

ויעול הרבה לאסוף לו מטרחה המון כתבי יד, לצרם ולשרם מסינים וכדלים ולעבור עליהם ענין בקורת הרה להוציאם מתחת ירו מתוקנים כל צרכם ולהעשיר במקצוע הזה את ספרותנו עושר רב, — כמו בכל הספרים אשר הויל עד היום השתל המהבר נם פה לקבץ את פה הענינים הנוגעים במהדר הזה, לאסוף את כל היריעות והחקירות הנפוצות הנחוצות להכנתו בכמה מקומות ולחברם לאגודה אחת ב ס ב ו א ירוך המשתרע בראש המפר והמלא מנים ואחור הערות מועילות ומחכמות המסיצות אור בהיר על תכונת המדרש הזה וסגנון לשונו יאוסן ורצונו, על מקום סדורו וזמן מחברו, על המקורות אשר מהם שאב בעל המדרש ועל המדרשים והספרים אשר השתמשו בו, ומלבר זה הוציא כמספר צכא שמית התנאים והאמוראים המובאים בו וירשום את כל המלות הירות הנמצאות בו וכל המאכרים אשר בעל הילקוט השתמש בהם פעם בשם איכה רבתי ס-ם ופעם בלי הוכירו כלל, ועל כל אלה עוד הוסיף המחבר הערות ותקונים לגוף הספר, מראה מקומות לשני התלמודים, לכל ספרות המדרשים ולהילקוט, באור למקומות הסתויכים ופרוש המלות הירות אשר באו בו. — בכלל נובל להגיר בפה מלא, כי השכיל המחבר לעצות גם בחכורו זה וכי גם הפעם עשה את מלאכתו באמינה ובשלמות רבה ויביא עוד ברכה אחת לספרותנו המדרשית, אשר ממנה פנה ממנה יתר לחכמת ישראל ולספרותו העתיקה.

דעת אלהים, תולדות הפלוסופיה הרתית בישראל מאת ד"ר שמעון כרנל ל.ד.

חמישה ספרים. הוצאת, אחיאסף". ווראש תי"ט. XX—609 עמודים. — הספר הנכבר הזה, המחוקק יותר משש מאות עמודים, הוא ספר תולדות החקירה הפלוסופית והספרותית, מעת אשר קמה בעמנו, בזמן תחית הדעים ובאפריקה על ידו חכמי ערב, עד היום הזה. לא פה המקום לבקר את טיב הספר ולהביא בביד הבחינה המין החקירית הנכבדות והריושות הנעלות הכובאות בו, אך די לנו להגיד, כי ברכה רבה צמונה בהספר הזה וכי אוצר שלם מרא וגרוש בהמן ענינים יקרים ונכבדים נגזו בתוכו. החכם המחבר לא הכניס לספרו זה חקירות והשערות בעלמא התייות ברעות וסכרות עצמו, כי לא התאוה לגלות חרשות שלא שערין אבותינו הניעה אותו לחבר את הספר הזה כי אם אירי כל חפצו היה למנות את החסרון, חסרון, ספר למודי חכמת אלהות, אשר היה מירגש מאד עד היום בספרותנו, וזאת תהלוהו, כי על כן השכיל לעשית ישישה במלאכתו זאת. שכלו החר, השקפתו הבהירה ורחב דעתו הצלוה ועל כלם אהבתו העזה לחכמת חקר הדת והמחקר הפלוסופי, כל אלה הכשירוהו, לסול דרך קצרה וטיבה ללמודי שטות הפלוסופיה הרתית וסודו הענינים, הרעית וההגיונות הכאות בספר הזה. בהציעו לפיניו את שטות הפלוסופים העברים וראשי למוניהם יעמיל המכבר לסדר כל שמה ושמה לברה על דרך ההגיון עם הוראת מקורה והשתלשלותה וישתרל לכיצוא תמיד את הקישור והחבור הפנימי שבין הרעיונות הללו ולהראות לפעמים גם את הקשר והיחס בין שטות פלוסופי עמנו ובין פלוסופי האומות כימי הבינים ועל פי שטת הוראתו והשתלשלות הגיניו יעלה בירינו למצוא את אמתת הכונה הפנימית המסתתרת כחקר דעותיהם ותכלית רעיוניהם. שטת המחבר בהספר הזה היא צחה ונקיה, חששה מכל לחץ ורחק וככל כפיה ושעבור, בלי מאסר ורמן תשלוש לשונו בכל דבר וענין, וזה הוא תוכן עניני הספר: החלק הראשון מכל ארבעה פרקים הנושאים מברותיהם על ראשית הדת החיובית והנחה העקרויות בפלוסופיה הרתית מ ז מ נ כת בי הקדש עד סיום תקופת הסופרים (אריסהבול, פילון, הצדוקים, הפרושים והאסיים). החלק השני מכל ששה פרקים המשתרעים על זמן התנאים מימות חרבן בית שני עד סמוך לדרן הרבי"ם (מקור הקבלה בשטת, "המעד האלהי", ספרי, "הקבלה המעשית" והמגישים, הפלוסופיה הערבית, הקראים והאפלטונים החרשים). החלק השלישי מכל ג"כ ששה פרקים ונושא חקירתם הוא רבני משה בן מייסון (הולדתו, שטתו כאלהות, כשבע הנמצאים, כאמונות ורעות, כחירת המוסר וחורת האליגוריא). החלק הרביעי יפרר לחששה פרקים: נושא עניניהם היא הקבלה והפלוסופיה החדשה (המחלוקת נגד הפלוסופיה של הרבי"ם, התפתחות הקבלה, עשר הספירות, ר' אברהם אבולפיא, ספר, "הוהר", ר' לוי בן גרשון, הפלוסופים האחרונים עד הרלב"ג). החלק החמישי יחלק לשבעה פרקים המבררים על שטות הפלוסופיה הרתית של התקופה האחרונה מר' אהרן הקראי עד הסופר הנודע ברונו, אחר העם (אשר גיניצבורג) ועד בכלל (ר' חסראי קישקאש, ר' יוסף אלבו, הפלוסופים התורניים, ברוך שפינוצה, ר' משה

בן כנחם, החסירות וההשכלה, ר' נחמן קרוכמל, לזיווג שמינהיים, ר' שמואל הידש ור' אשר גינצבורג. — כיוא ונחיק טובה לחברה, אחיאסף" על כי הואילה להו'ל על הוצאתה את הספר הגדול והנעלה הזה והלואי שתוסף לזכות אותנו בכפרים כועלים ויקרים כאלה.

מבחר הספרות, אנתולוגיה עברית. מאת י. ה. סביוב. חלק שני. הוצאת „תישיר“.
 פינצקוב הרנ"ט, 502 עמורים. — כטרת הספר הזה, המכיל לקטים נבחרים מסיבב הספרות העברית בשיר ובפרוזה מראשית התקופה העברית-הספרדית עד ימינו אלה, הוא, להעביר על פני הקורא את כל טוב ספרותנו, את כל היפה והגשנב שבשירות ובמליצות העבריות בכל הזמנים, בדוגמאות קצרות או ארוכות, למען תהינה עיניו וזאות את מורו, את סופרי המזרח שבאומתו, בספר אחד, ולמען יקל לו להתבונן אל ההתפתחות המורגת של ספרותו, אל המעלות והמדרות שבה, ויראה את הצורות השונות שלבשה ופשטה שפתנו הספרותית במשך אלף שנים, מראשית התקופה הספרדית עד היום הזה והחליפות אשר עברו בקרב הימים על רוח הסופרים וכחשבות הם ועל הלשון והסגנון. חסיון אנתולוגיה עברית לעברים נבר וכולם כל כך בספרותנו, עד כי הגני חושב למותר להרים על נס את נחיצותו של הספר הזה ולהראות על התועלת והטובה הרבה הצפונה בו, באנתולוגיה זו נתן המחבר כקום רק לסופרינו הגדולים באמת, למשוררים ולמליצים שהצטיינו בכתיבות ידועות; אם ברוחם הכביר או בסל אכתם היפה או שע"י איוו סבה זכו לפאזולריות גדולה בספרותנו. הספר היה נחלק לשלשה חלקים. חלק ראשון; תקופת התפתחות הלשון והספרות, ההפרחה והירידה (ימי הגאונים עד תקופת רמ"ח ליצאטו); ג"רך שפת רמ"א ת"ש עד ה"א ת"ק); חלק שני; תקופת התחדשות הסגנון הביבלי, סרת השפה והתפתחות המליצה (מן רמ"ח לוצאטו עד ר"ר ש. מנר"ק); חלק שלישי: תקופת הרחבת הלשון, התפתחות הסגנון הטבעי והתנועה הלאומית החדשה (תרמ"א—תרנ"ט). לע"ע יצא לאור רק החלק השני ותקנתו תאמצנו כי בעלי „תישיר" יסדרו להוציא לאור בקרב הימים גם את החלקים האחרים של הספר הנכבד הזה, הראשון והיחיד במינו, ויביאו אוצר נחמד לחיבת ספרותנו החדשה.

ביבליותיקה עברית, הוצאת „תישיר“. וואראש תרנ"ט—תר"ס. — מאו התאוננו רבים משלומי אמיני עמנו על חסרון מקצוע הכי נכבד. הכי דרוש והכי נחוי בספרותנו; מערכת ספרים בכל קצעות הספרות, ספרים השויים לכל גמש ולכל בית בישראל, ספרים שיצ בהם גם הטיב וגם הכועיל לתת את העולם בלב הקוראים העברים ולטעת בתיכם את האהבה לעסם ולשפתו ולכל סגלות המחמרים שבספריות העמים גם יחד. והנה לפני שנה אחת התעוררו בעלי „תישיר" למנות את החסרון הזה בהחלם להוציא לאור ביבליותיקה עברית לכל בית ישראל, אשר חביל מאתים ובכחם כלל מקצעות הספרות: ספורים, תמונות וציורים, מחוות ושירים, ספרי מדע כלליים ובחכמת ישראל, ספרי מסע ותולדות אנשי שם — מקוריים ומתרגמים — מעשי ידי סופרים וחכמים מוכשרים לכך, ספרים אשר יעשירו את ספרותנו ועוזר רב, שיתנו לעם מוון רוחני נעים וטוב, והיה לקהל הקוראים העברים לעיג ולתועלת רכה. הימלאו בעלי „תישיר" את תעוררתם? היצלה חפצם הנעלה ביום? — סהביבליותיקה הגדולה הזאת סונחית: כבר לפנינו שב עים ספרים שונים אשר יצאו לאר במשך השנה. ואם נוכל לשפוט מן החלק הזה על השאר, אז נגיד בלב סמוך ובטוח כי הגדילו לשנות. טר בן אגנדרו כבר אחמחי בספרותנו לעורך מצוין ולבעל רצון כביר היודע את רוח קהל הקוראים העברים ומשכיל להבין ולעשות להם מטעמים לפי טעמם, ולא אפריו על הזדה אם אוכר כי אלה הספרים אשר נדאסו עד היום סה, ביבליותיקה העברית" הזאת שקולים בטובם ותועלתם כנגד חבילם של ספרים בספרותנו אשר כרנם גם נוף ריח ההתחכמות היתרה. אולם צד לי המקום לדבר פה בארוכה על אורותם. — שלשים הספרים הראשנים כבר נקבו בשמות בפרק הזה בהאשכול השני. ואלה סה הספרים אשר יצאו לאור מאו ועד היום: (א) חזיונות ומנגינות מאת שאול טשרניחובסקי, (ב—לד) שמעון עציוני (רוכן) מאת י. י. לבונטין. (ה) הירושה הטבעית מאת י. גרנקל. (ו—לח) תולדות האמונות והדתות (חלק א' וב') תרגום י. גרנקל. (ט—ס) ספרי הזכרונות למשה כונטיפיווי (ח"ב) תרגום י"ח טבוב, (טא—טב) כתבים נבחרים מאת דור פרישמן; (ג—סה) באינ טטרה (רוכן) מאת י. ברשדסקי, (מו) מיני קדם מאת א. סג"ל, (ז—ח) כתבי י"ל

פרץ (ח"א). מט - ג) רומא וירושלים תרגום ד. צמת, נא) ר' יעקב קאפיל שתעבן מאת יהושע ליוניון, נב) י'ן ז'ק רוסא מאת א. ז. רבינוביץ. נג-נד) גיאור'ג אליוש מאת י. ז. רייניץ. נה) קופרניקוס מאת י. פרנקל. נו-ז) פ. ננסן ומסעותיו (ח"ד) מאת ש. ברסן, נח - ט) תולדות שלמה מיסון (ח"ב) י"ח טביוב, ס) עמיל זולא מאת נ. סלושק, שא-ב) המלך לוד תרגום ש. ל. גורדון, סג) מבית המהין (ספורים) מאת ד"ר מ"י ברידשצבסקי, סד) מחנים (ספור) הנ"ל. סה) טעמים וצללים מאת י. ברשרסקי, סו - ח) כתבים נבחרים מאת דוד פרישמן, סט) המתה (ספור) תרגום י"א טריוש, ע) מחזות הגיטו (ח"ב) תרגום ש. ל. גורדון.

אחיאסף לוח ספרותי ושמושי עם תמונות וציורים לשנת תר"ס. שנה שביעית. הוצאת „אחיאסף“, ווארשא תרנ"ט, 27-400 עמודים. - הקובץ הזה כצטין כסוב טעם, נעם ויפי. בחיורי הסופרים העבריים ברומא נחנו להמאסף הזה את תנובת רוחם ופרי עטם. מאמרים אחרים בהליח הזה (של הר"ר ש. ברנפלד, א. זולמאן, יוסף קרוינר, זאב יעבץ, יעקב פֿרענקל) יכולים להחשב במקווייתם לרבר חדש בספרותנו בימים האחרונים, מלבר אלה באו בו עוד שירים טובים וציורים נעלים מבחירי המשוררים והמספרים ברורנו זה.

אוצר השרשים ע"פ בן ז"ל וע"פ מחקרי הלשון החדשים אשר יום ליום יביע. בחמשה חלקים. ערך ומסודר מאת משה שולבוים. יצא לאור עתה החלק הראשון, במהדורא שניה, לכוב תרנ"ט, 412 עמודים.

מסכת קדושין בעולם האצילות בסוד יורעי ח'ן בישראל ובקהל נבוני לחש באומות. מאת ד"ר שלמה רובין, עם תמונת המחבר. נרפס בהאשכול כרך שלישי ויצא עתה לאור במחברת מיוחדת בהוצאת המערכת, קראקא תר"ס, 20 עמודים.

מלחמת הנגלה והנסתר בספרותנו מימות עולם ושנות דור ורור עד היום הזה. מאת הנ"ל, בהוצאת שווארצנבערג, ניוארק תרנ"ה, 22 עמודים.

דרך לעבוד גוילים, מאת משה ליב לילונבלום, הוצאת אחיאסף, ווארשא תרנ"ט, 162 עמודים. - הספר הזה יספר לנו כדברים נאמנים ומושכים את הלב את תולדות ישוב ארץ ישראל עד היחסרות חבדה התמיכה, אופני התפתחות המושבות בא"י, אספית ח"צ ופעולות הרבנים בענין השטיפה וכו', ויכלכל חומר רב הערך לתולדות הישוב וראשי ח"צ כמו הג' ר"ש מאהלייווער, הר"ר פינקער ועוד.

זרין ומשוגדה ספור מקורי, מזמן משיח השקר שבתני צני מאת א. ש. פֿר יד בר ג. הוצאת „אחיאסף“, ווארשא תרנ"ט, 176 עמודים, - עם הספור הזה מתחיל החלק הרביעי מספר „זכרונות לבית דוד“ הנורע לקהל הקוראים זה מכבר, ואשר כבר רכש לו קוראים לאלפים ולרבבות, ונעשה לספר-מקרא אהוב ונחמד לגדולים ולקטנים. שפת המחבר מצוינת עד להפליא וסגנונו לוקח לב בפינו וטוב טעמו ומישך לב תקוראים לכל היקר והנשגב לעמנו ולכל שרירי קדשו ומגלות מחמדיו מימי קדם.

דרך תשובה, חלק ג' מספר „תמאת נעורים“ לצלפחד בר חושם התוהה. הוצאת אחיאסף, ווארשא תרנ"ט, 49 עמודים. - הספר הזה מכיל הטשך תולדות חיי המחבר בתקופה המלאה ענין רב לעם ישראל, היא תקופת מלחמת ההשכלה החמשיית, צמיחת הרעיון הלאומי וראשית העבודה בענין ישוב ארץ ישראל.

זכרונות, שרשומים מחיי א. צרכוים ותכונות, מאת ראוון בריינין, הוצאת מערכת „המגיד“, קראקא תרנ"ט, 24 עמודים.

בין המצרים, ספור מאת ד. ל. מרובצוב, תרגם יחוקאל לעווים, קישנוב תרנ"ט, 110 עמודים.

Die Agada der palästinenensischen Amoräer von Prof. Dr. Wilhelm Bacher. Dritter Band: Die letzten Amoräer des heiligen Landes. (Vom Anfange des 4. bis zum Anfange des 5. Jahrhunderts) Strassburg 1899. 802 S.

סחרון מקום לא נכנס לכרך זה מאמר בקרתנו על הספר רב-הערך הזה שהיה מוכן לדפוס והגנו מערים פה את און הקראים העברים, כי עם הכרך השלישי המונח לצנינו נשלם הספר הגדול הזה. שהוא באמת הראשון והיחיד במינו בספרות חכמת ישראל בשפת לועזית, המביא אור בהיר על כולך קתפתחות אגרת ארץ ישראל וסגנוניה השונים, כראשית התקופה שאחרי סיום המשנה לערך שנת 220 לספירתם עד התחלת המאה החמישית, ויכול חומר רב לידיעת תולדות חיי האמוראים ופרשת פעולותיהם בארץ הקדושה בימים ההם.

Das altjüdische Zauberwesen von Prof. Dr. Ludwig Blau, Budapest 1899. 167 S.

ראה בקרתנו על הספר הזה בהירחון האשכנזי „יערוואלעם“ היו"ל ע"י החכם מר קרסל, חוברת ספטמבר—אקטובר ש"ו.

Die Jobiaden u. die Oniaden im II. Makkabäerbuche und in der verwandten jüdisch-hellenistischen Literatur. Untersuchungen zur Geschichte der Juden von 220—160 und zur jüdisch-hellenistischen Literatur von Prof. Dr. Adolf Büchler. Wien 1899. 398 S.

על הספר הנכבד ורב הערך הזה נגיד מצטטנו באחד הכרכים הבאים.

Der Pessimismus im Judenthume von Dr. J. Günzig. Krakau 1899. 40 S.

Abraham Kohn im Lichte der Geschichtsvorschung. Historische Studie, verfasst zum 50. Gedenktage des Todes des Rabbiners v. dessen Sohne Gotthilf Kohn. Zamarstynow b. Lemberg. 1898. 339 S.

Kanzelreden von Dr. David Feuchtwang, Rabbiner zu Nikolsburg. I. Theil. Frankfurt a. M. (Verlag v. I. Kauffmann) 1899. 218 S.

Mat Maimonides dem Krypto-Mohammedanismus gehuldigt? Nach geschichtlichen Quellen untersucht etc. von Hermann Kahan. M.-Sziget 1899. 66 S.

Habsburgs grosse Trauer. Trauerrede gehalten am 19. September 1898 anlässlich des Ablebens Ihrer Majestät der Kaiserin u. Königin Elisabeth von Dr. H. E. Kaufmann, Rabbiner in Virovitica. Pressburg 1898. 12 S.

Jüdisch-politische Zeitfragen. v. Dr. Bernhard Kohn. Berlin 1899.

Sinst und Jetzt in den jüdischen Wissenschaft, von Albert Nacht. Jassy 1899 (Im Verlag v. J. Kaufmann Frankfurt a. M.)

דער ציוניזמוס פאן יצחק יאמפילסקי, סערעט 1899. 89 זייטען.
יידישער פאלקסקאלענדער. פינפטער יאהרנאנג. רעדיגירט פאן גרשם באדער.
לעסבערג תר"ם, 120 זייטען.
רבי שלמה לוריא (רש"ל). זיין לעבען אונד ווירקונג. פאן ש. א. הורוויצקי.
ברדיטשוב תרנ"ט, 18 עמודים.

צרכי בני עמנו מרובים ומצבם הקמרי רע מאד, בעוד אשר שאלותיהם ועניניהם בחיים ובספרה רבו ועצמו בימינו אלה ומחכים לברור וללבן כמשפט, — כל אלה ימריצונו להוריד מעתה בשביל הקוראים ברוסיה את מחיר העתון הנודע

ה ש בוע

שהיה עד כה: 5 ר"ב לשנה, עד המחיר היתר זול:

3 ר"ב לשנה, 2 ר"ב לחצי שנה

למען תמצא יד כל קורא ברוסיה לאסוף אל ביתו את העתון הציוני הלאומי הזה היחיד בעיר וזין בעזרת בחירי סופרינו, ואשר קנה לו כבר שם טוב במפעליו השונים בעולם חיינו וספרתנו במשך שנת-קיומו.

"השבוע" יבא בכל גליון — הסכיל שני גליונות בדפוס במעטפה מיוחדת — את הפרקים הקבועים האלה: (א) מאמרים ראשיים בשאלות הזמן, הגנועות בישראל בכל מקומות מושבותיו; (ב) שדה צופים שימת עין בעתונים ובספרים ובקרת על מאמריהם הנוגעים בישראל; (ג) ממחנה צוררינו כל דבר הנוגע בתנועה האנטיסמיטית בכל מקום ומקום; (ד) השבוע, ברור ולבון המקרים היתר נכבדים, אשר נקרו ויאתו בעולם היהודים במשך השבוע; (ה) מבשרת ציון, כל דבר הנוגע להתנועה הציונית, המדינית והמעשית, ולכל מפעלי העיון הישוב באי; (ו) נפוצות יהודה, חדשות מאחזי בכל ארבע כנסות הארץ ומכתבים על דרכיהם וחיהם; (ז) אוצר הספרה, הפרק הזה יפאר וישלל בעמל מיוחד. בו יבואו מאמרים בחכמת ישראל, קורותיו ותולדותיו בעתים ובארצות שונות, ידיעות ספרותיות, מאמרי בקרת, ביבליוגרפיה, שירים, וספורים בסמנים מיוחדים; (ח) פילמון, תמונות וציורים, שיחות ספרותיות וחיונות, הומוריסקות ומלי דביחותא מסופרים מומחים במקצוע הזה; (ט) בכל מכל כל, חדשות כלליות ומקרי היום.

"השבוע" יבא לקוראיו ברוסיה דרך ווארשא בסדר היתר נכון ויתן לתחתיו

ת"מ ע"פ התנאים המבארים הלאה את התשורות האלה:

(א) **"האישכול"** מאסף ספרתי ומדעי, המכיל בעשרים גליונות בדפוס מאמרים מגדולי סופרי ישראל וחכמיו בכל מקצועות ספרתנו (מחירו לבד הוא 1.20 ר"ב). את התשורה הזאת נתן לכל המשלמים כסף החתימה בעד כל השנה וכל הקודם וזה! כי לא רב הוא מספר כרכי "האישכול" אשר בדינו.

(ב) **סי' חליפת מכתבים**, מכילים דברי חכמה ובקרת על ספרים ועל חכמים מפארים, בין ר' אברהם יעקב ווייצנבלד ובין ש"ר, שזח"ה, מזס, צווייסיל, מגדל-סון, גפתלי קעלער, ישראל יפה (שי"ן בקאליש), ועוד ועוד ובראשו תולדות ר' א"י ווייצנבלד, פרק אחד לקורות ההשכלה בקראסא (מחירו לבד הוא 76 קאפי) לכל המשלמים כסף החתימה לחצי-שנה.

את מחיר "השבוע" ע"פ ההנחה החדשה, כרשום למעלה, נחוץ

לשלוח ישר אל עורכו הראשי: **Redacteur J. S. Fuchs Krakau, Galizien**

או לכל סוכנינו שלא ע"מ ל"פ. אולם החותמים על "השבוע" ע"י סוכנינו היודעים שע"מ ל"פ צריכים להוסיף על המחיר הגילי 25% בבאליסמאק וסכיבותיה אפשר לחתום על "השבוע" ע"פ מקחי הירידקציה ע"י: אברהם 16 כוס, מוה"ם אינדיצקי ומוה"ם ש. ליפשיין, השולחים גם גליון למכתן לכל דורש.

הירידקציה של "השבוע".

בית דפוסֵי

ערוך בכל הגהו ושמור לעשות כרצון איש ואיש בנוגע למלאכת הדפוס הן בספרים וחבורות והן בלוחות וטאבעללען.

עדים כי כל הספרים הגדולים עם הקטנים, הנדפסים בבית דפוסֵי אשר חנם גדול ליופי ולתפארת המלאכה עד כי אוכל להתפאר בהם נגד כל הדפוסים היותר גדולים בארץ ובח"ל.

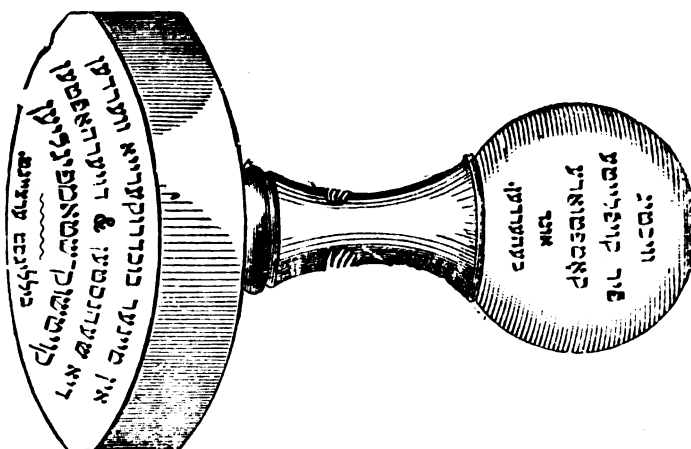
גם הכינותי לי בזה בית מלאכה

שטערעאטיפיע

והיה כל מחבר ומו"ל אשר יאבה לעשות לו פלאטען ומאטריצען למען יעמדו ימים רבים אמלא חפצו גם בזה.

הנני קורא בזה לכל מחבר ולמוציא לאור ספרת ישראל, בכל מקצוע ומקצוע, כי יפנו אלי ואמלא חפצם בריעות, בהגהה מדויקת ובמקח השווה.

יוסף פֵישער, קראקא (גרָאָדנאסע 62)

„Die Welt“

Zionistisches Centralorgan

unter Leitung des **Dr. Theodor Herzl.**

Erscheint jeden Freitag

mit reichem Inhalt und behandelt alle wichtigen Tagesfragen des Judenthums.

Redaction und Administration:

WIEN IX., Türkenstrasse 9.

BEZUGSPREISE:

für Oesterreich-Ungarn: ganzjährig 6 fl. Für das
Ausland: ganzjährig 13 Mk. 70 Pf. = 14 Shg. =
7 Rubel = 17 Fros. = 3 $\frac{1}{2}$ Dollars.

INSERATE werden mit 10 kr. für die viermal
gespaltene Petitzelle berechnet.

„Die Welt“ hat einen Leserkreis, der von Tag
zu Tag wächst.

Durch die „Welt“ haben die weithin verstreuten
Volksgenossen von den Gedanken erfahren, welche das
neue Judenthum so mächtig bewegen. Durch die „Welt“
wurden die Volksgenossen zum Selbstbewusstsein und
zur Selbsthilfe aufgerufen, zu Rath und That versammelt.

באַם 1. יענער אָב ערשיינט. די וועלט איז צווייאַ אויסגאַנג
בען. נעבען דער ביזערעניגען דייטשען אויסגאַבע ערשיינט גלייכצייטיג
אויך איינע זשאַרנאַל-אויסגאַבע מיט איינעם בעזאָנדרען. סײַ דען
זשאַרנאַל-לעזערקרייז בערעכנעטען אינהאַלט. - דיא בעזונסבעדינגונגען
זינד דיא גלייכען, וויא דיא דער דייטשען אויסגאַבע.

בהרידקציה של המגיד

נמצאים להסכר הספרים הרשומים הלאה, אשר
הורדנו את סחירם לטובת קוראינו:

המגיד, ברלין, שנת 1891 וחצי שנת 1892 5 פל', 5 ר"כ.
המגיד, קראקא, שנות 1898, 94, 95, 96, 97, 98 במלואן,
כל אחת 4 פל', כל השנים ביחד 20 ר"כ.

השבוע, ווין, שנת 1898 במלואה 4 ר"כ.
זכרונות, שרמטום סחיי א. צדרבוים וחכונתו, מאת
ראובן בריונין. 80 קר', 30 קופ'.

דם תחת דם, חיון תונה בחמש מערכות מאת ד"ר י"ל
לנדא, עם סכוא כראשו מאת י"ש פ"כ 5

קר', 50 קופ'.

היהודים בצרפת ודברי ימיהם, מאת ד"ר ה. שפירא
90 קר', 90 קופ'.

ללמוד וללמד, קורות החנוך לפנים בישראל, מאת י"ל
שינחוו 40 קר', 40 קופ'.

הלכות פסוקות מן הנאונים, מאת ד"ר יואל ס"ל ר.
40 קר', 40 קופ'.

העבדות, ע"פ התורה והתלמוד, מאת ראש רבני צ"מת הרה"ג
ר צדוק הכהן, נעתק ע"י ד"ר יצחק שלמה פ"כ 5

80 קר', 80 קופ'.

החוקר, סכ"ע ירחי מקדש לחכמת ישראל (15 חוברות)
מאת הנ"ל. 4 פל', 4 ר"כ.

חין ערך שפת עבר להיהדות (בשפת אשכנז), הנ"ל.
20 קר', 20 קופ'.

על מה יחיה האדם, סגור מיט הנפילים, 10 קר', 10 קופ'.

תולדות ד"ר דוד קאסל, מאת ד"ר צבי ברור ר.
10 קר', 10 קופ'.

אגרותיבקר, מאת אברהם עפשטיין, 20 קר', 20 קופ'.

המקחים הם עם המשלוח.

Redacteur J. S. FUCHS, KRAKAU. האדריסה:

Socialistisch oder zionistisch?

Lösung einer Zeitfrage der Juden

von

Samuel Meisels, Przemyśl.

Preis 30 kr.

Zu haben beim Verfasser,

יצא לאור הכרך הרביעי של "המזרח ומערב"

זוה תכנו:

(א) הגאון מווילנא—ראובן בריינין. (ב) רב יוסף ב"ר נתן אופיצ'אל וספרו—ד"ר צבי מאלטער. (ג) ספר יוסף המקנא—הרב הכולל צדוק הכהן. (ד) אגרת הפטירה—להפ-לוסוף אבן אלצ'אני, עם הערות ותקונים מאת ד"ר מ. צ. שריינר, מורה בביהמ"ד לחכמת ישראל בברלין. (ה) דברים עתיקים—פרוץ. משה שטיינשניידער. (ו) אור מתעה—(ע"ד ספר כ"י המיוחס להרמב"ם) ד"ר שלמה מאנדעלקערין. (ז) נשמת חסידים—(הסתכלות) ד"ר מ. י. ברידצבסקי. (ח) בנין הפעיל—ד"ר דוד קינסטלינגר. (ט) הנריק איכסן והיהדות—ד"ר נתן בירנבוים. (י) הגורם הכלכלי והשפעתו בתולדות עמנו—ח. ד. הורוויץ. (יא) דרשות ומיכרות—ד"ר דוד ניימרק. (יב) זקנה ובחירות—(שנוי-ערכין) בן-גוריון. (יג) לתולדות התפתחות הרתבוללות בישראל—ד"ר דוד צבי פרישטיין. (יד) לתכנת שירי עמנו—ד"ר שמואל ראפאפורט. (טו) השירה העברית והערבית—א. ש. יהודה. (טז) חפשה—(שיר) מ. מ. הורוויץ.

מחיר הכרך ד' של "מזרח ומערב":

ברוסיה 1 ר"כ; באשכנז 2,50 מארק; באוסטריא-אונגריה 1,20 עלווין; בצרפת ובארצות המזרח 4 פראנק; באנגליא 3 שיללינג; באמעריקא 1 דאללאר, מלבד דמי המשלוח. — מחיר הכרכים הראשונים כזה.

כתבתו של העורך: R. Brainin, Berlin-Charlottenburg, Bismarkstr. 52.

„Neue Jüdische Presse“

Herausgeber Rabb. Dr. D. Fink.

Redaction und Administration Wien II. Glocken-Gasse 6.

Das einzige in Oesterreich-Ungarn in deutscher Sprache erscheinende Blatt, welches den Standpunkt des gesetzestreuen Judentums vertritt, bringt lehrreiche, in edler Form gehaltene Artikel von hervorragenden Schriftstellern, bespricht in gemeinverständlicher Weise alle das religiöse Leben betreffenden Fragen, liefert dem Unterhaltungsbedürfnisse in reizenden Feuilletons, Skizzen und Schilderungen aus dem jüdischen Gemeinde- und Familienleben, Lebensbeschreibungen hervorragender Männer einen ebenso lehrreichen als anziehenden Stoff. Inserate finden im In- und Auslande die weiteste Verbreitung und werden billigst berechnet. Bei Wiederholungen wird bedeutender Rabbat gewährt.

Man abbonirt bei der Administration und bei sämtlichen Postanstalten. Der Preis pr. Quartal beträgt für Oesterreich-Ungarn fl. 50, für das Ausland Mk. 3.00.

דער יוד

צייטשריפט

פיר אללע יודישע אינטערעסען

ערשיינט יעדע וואָכע. פֿערלאַנג: חבֿרת „אחיאסף“.
דער יוד איזט דיא אײנציגע צײטשריפט אין דער פֿאָלקסשפראכע (ושארײַאָן).
דער יוד בעהאַנדעלט אלע פֿראַגען וואָס געהערען זיך אָן דעם כלל ישראל,
און ערצעהלט אויך אללע נייעס וואָס עס קומט פֿאַר אין דער יודישער וועלט אין
אַללע לענדער וויא זידען געפֿונען זיך און איבערהויפט אַללע וויכטיגע נייעס פֿון
ארץ ישראל.

אין דעם יוד געפֿונען זיך די בעסטע ערצעהלונגען, ליעדער, ארטיקלען און
פֿעלעטאָנען פֿון די בעסטע יודישע שרייבער, און ער קען אינטערעסירען אַלע
קלאַסען לעזער.

יעדער נוכר ענטהאלט ניט ווייניגער ווי 2 באַגען (16 זייטען) גאזעטען
פֿאַרײַאָמט.

די עקספֿעדיציאָן פֿיר די רוסישע אַבאָגענטען ווערט פינקטליך בעזאָרגט פֿון
וואַרשאַ.

טיכטיגע אנענטען צו אַבאָגענטען און מודעית ווערדען געזוכט.
אַבאָגענט פֿרײַז: יאָהרליך—5 רײַכ. אויך אין ראַמען: ערשטע ראַטע
2 רײַכ, צווייטע—2 רײַכ, און דריטע—1 רײַכ.

די אדרעסע:

Verlag „ACHIASAF“, Warschau.

„Krakauer Jüdische Zeitung“

— Monatsschrift. —

Organ der allgemeinen Interessen und der Wissenschaft des Judenthums.

Erscheint in deutscher Sprache.

Herausgeber u. Redacteur **Ahron Marcus**.

Pränumerationspreis jährlich 4 fl. — Probenummer 20 kr.

Hartmann's inductive Philosophie im Chassidismus

v. demselben.

I. Theil 1 fl. 25 kr. — II. Theil 1 fl. 50 kr.

Adresse:

„Krakauer Jüdische Zeitung“

Red.: Ahron Marcus, Krakau.

Jüdische Volksstimme Jerusalem

Publizistisch-literarische - -
Monatsschrift - - - - -

Herausgeber u. Redacteur:
J. Kreppel.

--- Pränumerations - Preise : - -

Inland:

Ganzjährig 5.— Kronen.

Halbjährig 2.50 „

Ausland:

Ganzjährig 5 Mk., 6 Franc, 2.50 Rubel.

Halbjährig 2.50 Mk., 3 Fre., 1.25 Rubel.

Singelne Nummern 50 Heller.

Inserate werden billigst berechnet.

Redaction u. Administration
Krakau, Grodgasse Nr. 62.

השלה

מכתב-בית חדשי למדע, לספרות ולעניני החיים.
שנה ילישית (1899)

המזיל: חברת „אחיאסף“.

העורך: אשר גינצברג.

במשך השנים אשר יצא מכ"ע „השלה“ יצא לו שם ויקנה לו לכות טובי הקוראים במאמריו המדעיים והפובליציסטים, בספוריו שיריו ופיליטוניו המשובחים, עד כי לשפת יתר יחשב לספר ערבו וטובו לפני הקוראים.

„השלה“ לא ישא פנים לאיש או למפלגה, כי יודע הוא ומכיר את חובתו להכליל ולקהל קוראיו, ורק נוכח האמת דרכו.

„השלה“ נדפס במספר מצומצם. כך נ' כבר אפס ואיננו ומשאר הכרכים נשארו אך מעט עקוי.

מחירו לשנה 6 רובל, ולחצי שנה 3 רובל.

כך א' ב' ד' ה' נמצאים נ"כ מכורכים הדר ומחיר כל כך 3.40 רובל עם סארטא. הכריכה לנד 25 ק, ועם סארטא 30 קאם.

Verlag „ACHIASAF“, Warschau.

SPOTTBILLIG!

Geflügel, Butter, Eier, Getreide, Hülsenfrüchte, Nahrungs- u. Lebensmittel, Honig, Kartoffeln, Wallnüsse, Aepfel, Birnen, Pflaumen, Eicheln, Rosskastanien, Knoppern, Fichtenrinde, Bohnen, Ameiseneier, Mehlwürmer, Fichten- u. Hopfenstangen, Säcke, Schirmgriffe, Hornspitzen, Rosshaare, Kuhhaare, Pferde, Rindvieh, Schafe, Bettfedern, Heu, Stroh, Weidenkörbe und Schilfrohr liefert konkurrenzlos die

„Witkower“ Export-Unternehmung
in Brody (Oesterreich)

An- und Verkauf. Wegen jedem Artikel im An- u. Verkauf wende man sich nur an die obige Adresse und wird bereitwilligst gratis jede Auskunft ertheilt.

Für hervorragende Leistungen prämiirt:

Paris, St. Gallen,
Olmütz, Venedig,
London

Brüssel, St. Gilles,
Aussig, Bordeaux,
Berlin, Brünn.

K. k. ausschliessl. Privilegiums-Inhaber.

Allerhöchste Auszeichnung

„Ehrenkreuze“ BRÜSSEL, VENEDIG u. LONDON.

SIGMUND FLUSS

Wien, Brünn, Prag, Budapest.

Mit 10 goldenen Medaillen prämiirte grösste böhm.-mähr.-schles.

Kunstofffärberei, Appretur u. chem. Waschanstalt

(Maschinen-Dampfbetrieb, elektr. Beleuchtung)

für Herren-, Damen- u. Kindergarderobe

in zertrenntem und unzertrenntem Zustande jeder Art,

sowie für Uniformen, Möbelstoffe, Teppiche,

Vorhänge, echte Spitzen etc.

Empfiehl sich den P. T. Herrschaften zur Ausführung
aller in dieser Branche vorkommenden Arbeiten.

————— **Leistungen unübertroffen, billige Preise.** —————

Fabrik und Comptoir :

Brünn. Zeile 38. Telephon 576.

Annahmestellen in allen grösseren Städten.

Provinz-Aufträge prompt.

Fabriks-Niederlagen: Neugasse 13, Bürgergasse 34.